

Tämän teoksen sähköisen version on julkaissut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) Creative Commons -lisenssillä: CC BY-NC-ND 4.0 International. Lisenssiin voi tutustua englanniksi osoitteessa: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on saanut sähköisen julkaisuluvan teoksen oikeudenhaltijoilta. Mikäli olette oikeudenhaltija, jota SKS ei ole tavoittanut, pyydämme teitä ystävällisesti ottamaan yhteyttä [SKS:aan](#).

Isännän, Jumalan ja rehellisten miesten
edessä

Janne Haikari

Isännän, Jumalan ja rehellisten miesten edessä

Vallankäyttö ja virkamiesten toimintaympäristöt
satakuntalaisissa maaseutuyhteisöissä
1600-luvun jälkipuoliskolla

Bibliotheca Historica 121

ISBN 978-952-222-139-1

Hakapaino Oy, Helsinki 2009

ESIPUHE

Kun 1990-luvun puolivälissä osallistuin Suomen historian proseminaarin, aiheekseni valikoitui iso reduktio. Olin siihen itse pitkälti syypää ja seminaarin käynnistettyä yritin vielä vapautua aiheesta, koska lähdeaineistoksi valitut maakirjat eivät tuntuneet tuovan tolkkua teemaan. Menin seminaarin vetäjän vastaanotolle, mutta kulmiaan kurtistellen hän vielä sai minut menemään mikrofilmilaitteiden äärelle. Sille tielle jäin, ja käsillä oleva tutkimus on sen taipaleen eräänlainen päätepiste. Aloitin väitöskirjan tekemisen täysipäiväisesti vuoden 2003 alussa, ja siitä lähtien olen saanut tehdä työtä hyvissä olosuhteissa. Työskentelylle on luonut vakaan pohjan tutkimukseni ohjaaja (ja edellä mainitun proseminaarin vetäjä) professori Petri Karonen. Hänen ansiostaan tutkimusta tehdessäni olen voinut luottaa kahteen asiaan. Ensinnäkin saatavilla on aina ollut tukea, ohjausta ja mielipiteitä, ja toisekseen työn taloudelliset edellytykset ovat koko ajan olleet hyvät. Kiitos!

Työn etenemisen kannalta on ollut tärkeää saada ulkopuolista kritiikkiä, ja siihen ovat uhranneet aikaansa dosentti Jari Eilola ja yliopistonlehtori György Nováky, jotka ovat toimineet tutkimukseni tarkastajina sekä lisensiaatintyön kohdalla että väitöskirjan esitarkastuksessa. Kiitän rakentavasta palautteesta, joka on auttanut karsimaan epäolennaisuuksia ja jäsentämään tutkimusta.

Aiheellista on myös kiittää professori Marko Lambergia, joka on toiminut johtajana Suomen Akatemian rahoittamassa projektissa ”Veljien, naapurien ja ystävien politiikka”. Markon johdolla olemme pitäneet monia virikkeellisiä projektipalaveria, joiden onnistumiseen ovat toki suuresti vaikuttaneet myös hankkeen muut tutkijat FT Anu Lahtinen, FM Ulla Koskinen ja FT Pia Einonen, kartta-asiantuntija FM Jari Järivistä unohtamatta. Kiitos teille!

Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella olen työn kuluessa voinut keskustella tutkimukseen tai sen tekemiseen liittyvistä ongelmista muiden muassa FM Marko Hakasen, dosentti Olli Matikaisen, professori Kustaa H.J. Vilkkunan, dosentti Heikki Rantatuvan, FM Heikki Junnilan, FL Ville Sarkamon, professori Toivo Nygårdin ja professori Jari Ojalan kanssa. Kiitos!

Professori Ilkka Nummelaa saan kiittää tutkimusmaailman oven raottamisesta opintojeni loppuvaiheessa, kun hän soi tehtäväkseni kaupunginosahistorian Kypärämäestä. Jo aiemmin olin saanut tuntumaa akateemisen työhön dosentti Matti Viitaniemen palveluksessa, ja dosentti Heikki Roiko-Jokelan oikeana kätenä toimiminen muutamilla historianopiskelijoiden Baltian matkoilla opetti sekin jotakin, tai ainakin matkoilla oli hauskaa.

Talvi on tullut laitokselle useimmiten torstai-aamuina Korpin raakuessa, Joren ja Solen punoessa juoniaan, ja onpa kampuksella todistettu lyhyttä mutta viiltävää tuskaakin, taloushallinnon overkill-roadshowta koskaan unohtamatta. H-rakennuksen tutkijahuoneen Kolhoosin sekä siihen kiinteästi kytkeytyneen kahviringin piirissä näitä akateemisen laitoselämän luonnollisia ilmiöitä on tulkittu karnevalistisessa hengessä. Epäoleellisuuksiin keskittyen olemme saaneet nauraa usein itsellemme, joskus professoreille, kerran ja toisenkin akateemisille lainalaisuuksille. Mikä tärkeintä, aina on päädytty samaan lopputulemaan: näillä mennään. Kiitok-

set hyvistä hetkistä Markku Hokkaselle, Laura-Kristiina Moilaselle, Kirsi Ojalalle, Antti Räihälle, Simo Mikkoselle, Timo Särkälle, Jenni Toivaselle, Miika Siiroselle ja Kerttu Tarjamolle.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa kiitän tutkimukseni ottamisesta julkaisusarjaansa. Tutkimukseeni olen saanut rahoitusta kahdesta Suomen Akatemian rahoittamasta projektista (edellä mainittu 'Veljien... politiikka' sekä "Rauhaan palaamisen ongelmien ratkaiseminen suomalaisessa yhteiskunnassa"), ja vuoden 2007 olin historiatieteiden tutkijakoulun jatko-opiskelijana. Lisäksi tukea ovat apurahojen ja oleskelustipendien muodossa antaneet Suomen kulttuurirahaston Satakunnan rahasto, Suomalais-ruotsalainen kulttuurirahasto, Letterstedtska Föreningen (finländska avdelningen), Otto A. Malmin lahjoitusrahasto, Oskar Öflunds stiftelse ja Svenska litteratursällskapet i Finland. Kaikesta saamastani tuesta olen syvästi kiitollinen – ilman näiden tahojen tukea en olisi työtä voinut tehdä.

Eikä tutkimusta olisi syntynyt, elleivät vanhempani olisi patistelleet minua yliopistoon ja tukeneet minua opinnoissani tai jo lapsuudessani haalineet kotiimme laaja-alaista kirjastoa, joka väistämättä ohjasi ja opetti minut lukemaan. Kiitos, äiti ja isä – tämä kirja on omistettu teille. Kiitän myös perhettäni jaksamisesta ja tuesta kuluneiden vuosien aikana. Kiitos tyttäreni Kertun ja Sirkun kotiin mennessä on aina voinut olla varma, että tutkimustyön ongelmia ei ole tarvinnut pyöritellä mielessään. Kiitos vaimoni Hilleriikan Kerttu ja Sirkku ovat saaneet osakseen lämminhään huolenpitoa, kun työkiireet ovat vieneet isän ajan ja voimat.

Jyväskylässä lokakuussa 2008,
Janne Haikari

SISÄLLYS

MIKSI SANKAREITA ON PAKKO RAKASTAA	9
Pyyteetöntä lahjaa ei ole	9
Rauhankriisi, säätyriita ja suurläänitykset	13
Paikallinen virkamies ja valta tutkimusongelmana	22
Lähteet ja metodit	27
VALLAN ETÄISYYDET JA RAKENTEET	34
Harmoninen, mutta etäinen herruus	34
Läsnä oleva valta ja Porin kreivikunta	47
TYRANNIA, TIETÄMÄTTÖMYYS JA VALLANKÄYTÖN DYNAMIIKKA ...	61
Maalliset esivallat kilpasilla	63
Kilpailu verorästeistä, vallasta ja kreivikunnasta	65
Peruutus ja reduktio, ankarat vaateet ja loputtomat viivytykset	78
Maata koskeva tieto	95
Omistetaan kaikki, myös se mistä ei tiedetä mitään	96
Kirjeen tulkitsemisen taito	106
TALONPOIKIEN MIELENTILAT JA MAATILAT	118
Veronmaksukykyä ylläpitämässä: virkamiesten arkitoiminta	121
Sukuoikeuksien kuulutukset	140
Talonpojan kelpollisuutta määrittämässä	152
Sukuoikeudet, talonpojan vapaus ja virkamiehen valta	166
MAANKOLKKIEN TAVAT JA VIRKAMIESTEN PAHAT TAVAT	175
Eliitit, eturivin miehet, mahtisuvut: paikallinen valta	177
Virkamiehet välittäjinä, välistävetäjinä ja väliinpuotoajina	182
Paikallisen pelin säännöt	190
Uskollisuutta odottaen, petollisuutta peläten: kreivikunnan virkamiesten valvonta	200
Isännän silmä hevosen lihottaa: inspehtorin erottaminen	202
Pahuuden palkitseminen: voutien valtataistelu	211
PAIKALLISEN VIRKAMIEHEN VALTA	223
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	237
LIITE	249
ABSTRACT	250
HENKILÖ- JA PAIKANNIMIHAKEMISTO	257

MIKSI SANKAREITA ON PAKKO RAKASTAA

Mikä saa ihmisen maksamaan veroja? Velvollisuudentunto, toive paremmasta elämästä, rangaistuksen pelko, välttämättömyyteen alistuminen? Tuhansien vuosien ajan verotuksen universaaleihin kysymyksiin vastaukset ovat löytyneet yhteisen hyvän ja yksityisen menetyksen välimaastosta, myös 1600-luvun Ruotsissa. Vuosisadan aikana Ruotsi nousi sisällissodan raunioilta Euroopan johtavien suurvaltojen joukkoon, ja useimpien tutkijoiden mukaan se oli aikansa kyvykkäimpiä verojen kerääjiä. Kenen etu se oli, siitä tutkimuksessa ei ole vallinnut yksimielisyyttä.

Tässä tutkimuksessa tavoitteena ei ole alleviivata hätää, johon talonpojat suurvaltasotien mukanaan tuomien verojen vuoksi ajautuivat. En laske paljonko talonpojilta saatiin veroja kerättyä. Tutkimuksella en halua palauttaa kunniaa aatelisille esittämällä suurvaltasotien olleen aikansa globalisaatiota, jossa aateli joutui kruunun kanssa viemään talonpoikien rahat ja ottamaan heidän poikansa armeijaan voidakseen vastata ajan haasteeseen, vain ja ainoastaan valtakunnan etu mielesään. Sen sijaan tutkimukseni tarkastelee veronkantoa sekä vallankäyttöä mainittujen osapuolten välimaastossa. Lähtökohtana on ollut yksinkertainen kysymys: miten valtaa käytettiin 1600-luvun maalaisyhteisössä?

Tutkimuskohteena on Porin kreivikunnan virkamiesten toimintaympäristö 1600-luvun jälkipuolella. Mikä oli kreivikunta? Vuonna 1651 perustettu kreivikunta kuului sotamarski Gustaf Hornille, ja hänen kuolemansa jälkeen se siirtyi Hornin leskelle Sigrid Bielkelle. Kun Hornin hautajaiset pidettiin Tukholmassa Pyhän Jaakobin kirkossa elokuussa 1660, kreivikunnan historia kerrottiin ensimmäisen kerran. Hautajaismenoja johti Eric Empograrius, joka Hornin ruumissaarnassa käsiteli laajasti aikakauden ruotsalaista yhteiskuntaa. Samalla hän määritteli mitä läänitykset olivat, miksi niitä annettiin ja millaisia valtarakenteita niihin sisältyi. Kerrottavuutensa ja laajuutensa vuoksi saarna avautuu kokonaisvaltaiseksi nuoren suurvallan hengelliseksi valtio-opiksi, joka raamattuun sekä antiikin filosofien kirjoituksiin tukeutuen määritteli sen tärkeimmät sosiaaliset suhteet.¹

PYYTEETÖNTÄ LAHJAA EI OLE

Gustaf Horn kuoli sairauskohtaukseen hoitaessaan virkatehtäviä Skarassa Länsi-Götanmaalla keväällä 1657, kesken Tanskan vastaisen sodan. Horn oli palvellut Ruotsin armeijassa 1620-luvulta lähtien ja kohonnut nopeasti sen ylimpiin johtotehtäviin. Empograriuksen lähtökohtana oli, että vainaja oli suurmies ja sankari.

¹ Empograrius 1660. Vilkuna 2005, 20–22. Stenberg 1998, 116–120.

Hän eritteli monisanaisesti Hornin suuruutta kertoen tämän olleen ”suuri kuninkaan ja valtakunnan mies... suuri mies alkuperältään... suuri oli hän vallassa, erityisesti sodassa... suuri oli hän uskossa, rakkaudessa, ja kaunopuheisuudessa neuvosaan herraansa ja kuningastaan”.² Hornin elämän saavutukset olivat ”suuria” ja hänellä oli ”kiitettäviä hyveitä”. Hyveet antoivat konkreettisimman selityksen suuruuden alkuperälle. Osoittamiensa hyveiden sekä suorittamiensa palvelusten vuoksi Horn ansaitsi tulla nostetuksi ”korkea-arvoiseksi ja ihanaksi, korkea-arvoisten ja ihanien joukkoon”. Hyveiden vuoksi Jumala otti sankarit ”erityisen kaitselmuksensa” alle, ”asetti heidät muiden yläpuolelle” ja antoi heille ”merkittäviä lahjoja”: rohkeutta, miehisyyttä, vahvuutta, voittoja, menestystä sodassa.³

Empograriuksen vuolaassa retoriikassa rajat sankarin yksilöllisten hyveiden ja Jumalan lahjojen ja itse Jumalan välillä hämärtyivät. Näiden väliset kytkökset olivat vahvat, mutta sankaruutta ei tullut arvioida yksinomaan kaksinaapaisena ilmiönä. Sankarit olivat Jumalan väline, jonka avulla hän ”toteutti tahtoaan, suojasi kansaansa ja mursi vihollisen vallan ja mahdin”. Sankarit ”hyödyttivät yhteisöään” ja ”palvelivat Jumalaa ja yhteistä hyvää”. Tämän vuoksi sankaruus loi velvoitteita ja odotuksia suurmiesten kanssaihmisille, Empograrius opetti. Kuninkaat ja valtiot eivät tulleet toimeen ilman heitä. Hallitsijan vallankäyttö ilman hyviä herroja, ylhäisiä neuvonantajia ja rohkeita sotapäälliköitä oli vaikeaa, ja Jumala ”suorastaan pakotti hallitsijan rakastamaan” heitä.⁴

Rakkauden rinnalla kulki kuolema, eivätkä sankaritkaan välttyneet siltä. Jumalan tarkoitusta koskaan voitaisi tutkia tarkasti, Empograrius julisti, mutta esitti siitä huolimatta tulkintansa kuolinsyystä. Se oli luonteeltaan sosiaalinen. Empograriuksen mukaan Jumala oli vienyt Hornin pois juuri kun hän oli ollut pelastamassa ”ruotsalaisten elämää ja hyvinvointia”. Papin mukaan tämän takana oli yksinkertainen syy: ”Meidän monet syntimme, joilla olimme nostattaneet Jumalan vihan”.⁵ Hallitsijoiden lisäksi sankaruus loi velvoitteita myös yhteisölle ja kansalle. Sankareita oli osattava arvostaa, ymmärtää heidät Jumalan lahjoiksi ja välineiksi. Oli osoitettava heille ”nöyrää kiittollisuutta”, sillä ”jos ihmiset pitävät sellaisia Jumalan lahjoja vähäisinä ja Jumala huomaa kiittämättömyyttä, voi hän ottaa ne pois ja antaa tilalle kelvottomia”.⁶

Kiittämättömyys oli saanut palkkansa, mutta Jumalan vihan välttämiseksi vastaisuudessa Empograrius vaati kunnioittamaan herroja, joiden Jumala suuresta armostaan oli vielä sallinut elää. Gustaf Hornin eläessä hallitsijat eivät olleet laiminlyöneet hänen kunnioittamistaan. Saarnan personalia-osassa Empograrius kertoi kuningatar Kristiinan luovuttaneen Hornille kreivin arvon ja kreivikunnan kunnianosoituksena palveluksista, joita Horn oli suorittanut kuningattaren ja valta-

2 Empograrius 1660, 6–7.

3 Empograrius 1660, 34–38, ”särdeles försyn”, ”Guds synnerliga gåvor”.

4 Empograrius 1660, 43, ”Stundom griper Gudh och så ondha konungar, och lijka som twingar them til at elska goda herrar och rådhgifware”.

5 Empograrius 1660, 28.

6 Empograrius 1660, 49, ”Skattar menniskian sådana Guds gåfwor ringa och finnes Gudi otacksam, så kan Gudh taga sådana bort och gifwa odugelige i dheras ställe”, ”Men efter wij hafwe icke then nåden wetat eller wetat, som sigh bord hafwer, skattat och i värde hållit, uthan warit otacksamme emoot Gudh...”

kunnan hyväksi. Empograriuksen saarnan tapaan kreivikunnan lahjoittamista koskeva kirje maaliskuulta 1651 kertaa Hornin elämänvaiheet ja ansiot kolmen vuosikymmenen ajalta, ja rauhan varmistuttua kuningatar – joka kirjeen oli allekirjoittanut – katsoi olevansa kiitollisuudenvelassa Hornin rohkeuden, uskollisuuden ja sankarillisten palvelusten vuoksi. Kuningatar myönsi Hornille kreivin arvon tehäkseen yleisesti selväksi miten paljon hän arvosti Hornia. Samalla hän määritteli uuden arvon mukaiset muutokset Hornin sukuvaakunassa sekä kreivikunnan hallintaehdot.⁷

Kunnioituksen ja kiitollisuuden osoitusten välttämättömyyteen perustuva aika-laistulkinta suurläänitysten synnystä poikkeaa merkittävästi historianantutkijoiden selitysmalleista. Mauno Jokipiin sekä Gustaf Forsgrénin, Carl von Bonsdorffin, Johan Gardbergin ja Robert Swedlundin tutkimuksissa suurläänityksiä on tarkasteltu hallinto- ja palkkausjärjestelminä, joiden toiminnan perustana olleet oikeudet, määräykset ja vapaudet on selvitetty yksityiskohtaisesti.⁸ Kristiinan luovuttamat 45 kreivi- ja vapaaherrakuntaa edustivat oikeuksiensa ja taloudellisen mittakaavan puolesta ruotsalaisen läänityslaitoksen laajinta muotoa.⁹

Tutkijat eivät jätä Kristiinan kunniaan ja kiitollisuudenvelkaan nojaavaa argumentointia vaille huomiota suurläänitysten syntytaustaa selittäessään, mutta katsovat sen enemmän kuvaavan kuningattaren irrationaalista luonnetta kuin läänittämisen taustalla ollutta ymmärrettävää logiikkaa. Kreivi- ja vapaaherrakuntien läänittämisen myötä kruunu menetti huomattavan osan verotuloistaan ja valtiontalous ajautui kriisiin. Jokipiin mukaan Kristiinan läänitysten jaon taustalla oli ”vääriä käsitetty velvollisuudentunto” ja liiallinen ”kuninkaallisen anteliaisuuden ihannoiti”.¹⁰ Yleisesti ottaen hän määrittää kreivi- ja vapaaherrakunnat ”omaksi tarkkarajaiseksi ryhmäkseen” 1600-luvun ruotsalaisessa ”palkkausjärjestelmässä”.¹¹

Porin kreivikunnan läänityskirjeen lukijalle palkkausjärjestelmän rajat ovat kuitenkin vaikeasti löydettävissä. Kirjeessä esillä oleva prosessi ei vaikuta yksiselitteisesti, käytetäänpä siitä mitä termiä hyvänsä. Kirje antaa Porin kreivikunnalle monitasoisien yhteiskunnallisen kontekstin. Se katsoo menneisyyteen, nykyhetkeen ja tulevaisuuteen. Abstraktit normit, arvot, ihanteet ja velvoitteet yhdistyivät konkreettiseen toimintaan, tapahtumiin, paikkoihin ja ihmisiin. Läänityskirjeen kirjoittaja muun muassa tekee tiettäväksi, muistelee, suo, lahjoittaa, antaa, määrää, haluaa, sallii, säätää ja käskee. Monet siirtämistä kuvaavat verbit sekä muut verbit konkretisoivat toimenpiteen kokonaisvaltaisuutta. Suurläänitys tulee suhteutetuksi osaksi laajempaa yhteiskuntahistoriaa sekä läänityskirjeessä että kreivin ruumis-

7 Donationbrief för Gustaf Horn 26.3.1651, Riksregistratur (RR), 649v.

8 Forsgrén 1885. Bonsdorff 1886. Gardberg 1935. Swedlund 1936. Jokipii 1956, Jokipii 1960. Katso myös Nilsson 1947. Brenner 1939. Bergman 1894. Enlund 2007.

9 Jutikkala 1942, 276–279. Jokipii 1956, 16–22. Swedlund 1936, 13–17. Yksinkertaisimmillaan läänitys oli maatilaa (tai useampia tiloja) koskeva verovapaus, joka myönnettiin korvaukseksi sotapalvelusta. Läänityksiä koskevat oikeudet vaihtelivat aikojen kuluessa. Erilaisten oikeuksien pohjalta tutkijat ovat hahmotelleet kuvan ruotsalaisesta läänityslaitoksesta – joukosta eri ’luontoisia’ läänityksiä vaihtelevine hallinto-oikeuksineen.

10 Jokipii 1956, 35.

11 Jokipii 1956, 5 ja 19. Läänityskirjeistä ks. Nilsson 1947, 281–287.

saarnassa. Kirjeen teksti on ”lahjanannon ja kiintymyksen”¹² kieltä, ”kunnioituksen ja ystävyyden”¹³ tunnustamista. Läänityskirje ei siten ollut ensisijaisesti ”oikeusluettelo”, vaan puhemainen, symbolinen esitys vallinneista valtasuhteista, hierarkioista ja kunniaista.¹⁴ Näin tarkasteltuna kreivikunnat näyttäytyvät laajempänä ilmiönä kuin vain rajattuna teknisten kysymysten sektorina valtion taloushallinnossa, jollaisena sitä on tarkasteltu suurläänityksiin keskittyneessä suomalaisessa ja ruotsalaisessa historiantutkimuksessa.

Suurläänitys oli tulonsiirto ja se oli kokoelma oikeuksia, mutta se oli myös armosta annettu lahja.¹⁵ Mikään kirjallinen hallinto-ohjesääntö ei velvoittanut hallitsijaa antamaan aatelistolle läänityksiä. Vapaaehtoisesti antamalla hallitsija sitoi aateliston epämääräiseen, loppumattomaan palvelussuhteeseen. Lahjat kannustivat ja velvoittivat aatelia sitoutumaan hallitsijaan, ja heidän vastapalveluksensa loivat uusia odotuksia hallitsijan taholle. Suoritusten arvoa ei voitu määritellä absoluuttisesti, eikä vastasuorituksille määritelty täsmällisiä eräpäiviä. Molemmat osapuolet olivat lähes aina velkaa toiselle. Tällaiselle perustalle rakentunut yhteiskunta ei maailmanhistoriallisessa vertailussa ole poikkeuksellinen. Kun vaihdantaa eli taloutta laajasti ymmärrettynä on tarkasteltu kokonaisvaltaisesti suhteessa kulttuuriin ja sosiaalisiin rakenteisiin, rahassa mitattavan rationaalisuuden rinnalle on löydetty rinnakkaisia inhimillisiä toimintamotiiveja sekä yhteiskuntaa koossapitäviä sidosaineita.¹⁶

Tutkijoiden havainnot on tiivistetty kärjistyneesti: pyyteetöntä lahjaa ei ole – lahjananto on vallankäyttöä. Lahja kohdistaa saajaan aina odotuksia, joiden luonne on kaikessa epämääräisyydessäänkin voimakas. Kiitollisuudenvelka velvoittaa antamaan takaisin.¹⁷ Samat voimat valjastettiin kreivin ja kreivikunnan asukkaiden välille. Kreivin odotettiin kohtelevan läänityksen rahvasta – ”hänen alamaisiaan” – asianmukaisesti lain ja kohtuuden mukaan, ja rahvaan tuli vastaavasti osoittaa kreiviä kohtaan uskollisuutta, kuuliaisuutta ja nöyryyttä samalla tavoin kuin se oli velvoitettu osoittamaan Ruotsin kruunua kohtaan. Rahvaan kuuliaisuuden sitominen Jumalan armoon oli yksi tärkeimmistä peruskivistä teologisessa valtio-opissa, jonka varaan 1600-luvun yhteiskunta rakentui. Valtiota verrattiin ruumiiseen. Jumalan säätämässä kosmisessa järjestyksessä pienemmät osat (ruumiinosa, perheenjäsen, paikallisyhteisö) olivat aina välittömässä riippuvuussuhteessa suurempiin kokonaisuuksiin (ruumis, perhe, valtio). Ajattelumallin mukaan särö mikrotasolla

12 Smith 1996, 26 ja 62.

13 Neuschel 1989, 22.

14 Bailey 1969, 43–48.

15 Läänittää (förläna) verbin merkitys ei 1600-luvulla ollut yksiselitteinen, ja historiantutkimukseen vakiintuneen läänityslaitos–termin hallinnollinen perusvire sivuuttaa sen pyyteettömyyteen ja armeliaisuuteen liittyvät vivahteet. Esimerkiksi lokakuussa 1655 Gustaf Horn kirjoitti Johan Axelsson Oxenstiernalle iloiten Kaarle X Kustaan vastikään saavuttamasta sotamenestyksestä, jonka ”korkein Jumala on meidän armollisimman herra kuninkaan aseille avokätisesti läänittänyt”, G. Horn J.A. Oxenstiernalle 13.10.1655 (RA J.A.Oxenstiernas arkiv E957). Ks. myös Svenska akademiens ordbok (<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>), hakusana förläna. Päiväkirjassaan Gustaf Hornin vaimo Sigrid Bielke pyysi Jumalalta, että tämä ”läänittäisi” hänen miehelleen ”armollisen ylösnousemuksen”.

16 Mauss 1999, 28–33. Eriksen 2004, 232–234. Polanyi 1977, 15.

17 Smith 1996, 25–26.

merkitsi aina säröä makrotasolla. Kokonaisuuden harmoninen olemassaolo oli vaarassa, jos valtioruumiin osat eivät pitäytyneet omissa tehtävissään ja vastavuoroisia velvoitteita ei suoritettu.¹⁸ Olaus Petri oli jo 1500-luvulla määrittänyt huonot herrat eli tyrannit rankaisuvälineiksi, joita Jumala käytti häntä vastaan rikkoneiden tai syntiä tehneiden kurittamiseen.¹⁹

Kreivi sai lahjan ja hän oli itse lahja. Kreivikunnan asukkaat saivat uuden heran, jota tuli kunnioittaa samalla tavoin kuin muitakin Jumalan armon osoituksia. Osapuolten välinen suhde oli patriarkaalinen. Kreivi oli isä ja isäntä, jonka tuli valvoa alustalaistensa elämän kunniallisuutta kokonaisvaltaisesti. Kreivikunnan asukkaat olivat lapsia ja alamaisia. Heidän tuli suorittaa velvollisuutensa, mukaan lukien verot, tunnollisesti herralleen. Vaikeuksissaan he saattoivat odottaa tukea ja turvaa herraltaan.²⁰ Ruotsin 1600-luvun historian suurimpiin kysymyksiin on kuulunut, miten aatelisto kohteli talonpoikia.

RAUHANKRIISI, SÄÄTYRIITA JA SUURLÄÄNITYKSET

Pitkällä aikavälillä tarkasteltuna 1600-luvun alkupuolta on pidetty suurena murroskautena Ruotsin (ja sen itäisen osan Suomen) historiassa. Aika tunnetaan sodankäynnin sekä hallinnollisten ja lainsäädännöllisten uudistusten jaksona, jolloin Ruotsista muotoutui tehokkaan valtiokoneiston ylläpitämä eurooppalainen sotilasmahti. Voitokkaiden sotien myötä valtakunta laajeni Itämeren ympärille. Sodankäynnin perimmäisistä syistä on esitetty monia tulkintoja, mutta sotamenestyksen tausta on hahmotettu yksiselitteisemmin. Ruotsi kykeni tehokkaasti valjastamaan sekä valtion sisäiset että sota-alueiden resurssit tukemaan sodankäyntiä. Uudistetun hallintokoneiston turvin kruunu vahvisti otettaan laajan ja maatalousvaltaisen valtakunnan paikallisyhteisöistä. Verotusta kiristettiin ja armeijan runko rakennettiin kotimaisen miesvoiman varaan.²¹

Sisäpolitiikassa 1500-luvun lopun kaltaisilta valtakamppailuilta vältyttiin, sillä valtasuhteet erityisesti kuninkaan ja aateliston välillä pysyivät kohtuullisessa tasapainossa. Sitä edesauttoivat sodankäynnin avaamat mahdollisuudet. Turvaamalla aateliston etuoikeuden hallinnon ja armeijan johtotehtäviin kruunu sai organisatiorahansa lojaalin johtoryhmän, joka oli valmis käyttämään omia valtaverkostojaan ja taloudellisia resurssejaan valtion hyväksi. Hallinnon kehityksen sekä laajentumishakuisen sotapolitiikan vuoksi pitkänkeston yhteiskuntahistoriallisessa tarkastelussa 1600-luvun alkupuoli onkin nähty siirtymänä ajanjaksosta toiseen. Ruotsia on pidetty hyvänä esimerkkinä esimodernista ”sotilasvaltiosta” tai ”mahtivaltiosta”,

18 Juva 1955, 61–65. Vilkkuna 1996b, 73–77. Vilkkuna 1997, 15–28. Eilola 2003, 194 (ks. erityisesti viitteet 35, 36 ja 37). Lennersand 1999, 26. Matikainen 2002, 71. Melkersson 1997, 78–83. Gluckman 1965, 243–244.

19 Normann 1948, 21. Ingebrand 1964, 190.

20 Karonen 2002a, 12–13. Melkersson 1997, 84–85.

21 Nilsson 1988, 9 ja passim. Nilsson 1990, 226–227. Lindegren 1985, 328–330. Karonen 1999, 185–195. Huhtamies 2000, 149. Glete 2002, 174–175, 189–191 ja 209–210. Holm 2007.

joka kykeni voittamaan keskiaikaisen valtion perusongelmat. Toisin sanoen valtiolinen valta keskittyi kruunun kasvavaan hallintokoneistoon, sen virkahierarkiat ja käytänteet vakiintuivat ja selkiintyivät, valtion sisäiset kilpailevat valtakeskittymät (kuten aatelisto) sitoutettiin tai pakotettiin kruunun vallan alle, alamaisiin kohdistuva kontrolli tehostui.²²

Hallitsijan ja ylhäisaatelitosta koostuneen valtaeliitin välisen suhteen kautta tarkasteltuna läänitykset ovat helposti luettavissa taloudellisiksi houkuttimiksi, joilla kruunu kannusti aatelistoa palvelukseensa. Sodan myötä palkkana tai palkkiona saadut läänitykset avasivat aatelille mahdollisuuden tuntuviin rahallisiin ansioihin, ja toisaalta kruunun on katsottu käytännössä myös joutuneen kuittaamaan aatelilta sotavuosina saamiaan velkoja läänityksillä.²³ Antamisen taustalla on siten tulkittu olleen selkeät taloudelliset motiivit: ylenpalttisen rikastumisen mahdollisuuden tarjoaminen aatelistolle sekä maksettavaksi langenneet rahavelat.

Toisaalta on korostettu, että valtiontaloudelliset seikat puhuivat samaan aikaan vahvasti läänittämistä vastaan. Sodankäyntiin orientoituneella ruotsalaisella valtiokoneistolla oli alituisia vaikeuksia löytää toiminnalleen rahoitus, vaikka se muuten kenties edustikin oman aikansa huippua monessa suhteessa. Maatalousvaltaisen Ruotsin oli sovittava yhteen kotimainen luontaistalous ja sodankäynnin vaatima rahatalous. Kruunun verotuloina saamat luontaistuotteet soveltuivat huonosti armeijoiden palkkojenmaksuun ja muiden 'käteistä' rahaa vaatineiden menojen kattamiseen. Sotatalouden vaikeisiin reunaehtoihin lukeutui myös Ruotsin väkiluku. Kotimaasta rekrytoitu sotaväki oli jos ei halvempaa niin luotettavampaa, kuin kansainvälisiltä palkkasoturimarkkinoilta värvätyt joukot, mutta tarpeeseen nähden maa oli lopulta vähäväkinen. Kotimaisen miesvoiman rekrytointi armeijaan heikensi paikallisyhteisöjen kykyä suoriutua verovelvollisuuksistaan. Työvoima väheni, harvat palasivat sotakomennukselta kotiseudulleen, väestön ikärakenne ja sukupuolijakauma vääristyivät.²⁴

Kolmekymmentävuotinen sota päättyi Westfalenin rauhaan (1648). Ruotsalaiset olivat sodan voittajia, mutta rauha ei poistanut sodanajan ongelmia, päinvastoin. Valloitetujen alueiden hallinta edellytti edelleen huomattavien sotavoimien ylläpitoa ja armeijan rahoituksesta jäivät pois sota-ajan erityistulonlähteet. Hallinnon kehittämisestä huolimatta kruunu ei onnistunut luomaan valtiontaloudelle riittävän laajaa rahataloudellista perustaa.²⁵ Kun läänittämisen kautta menetettyjä verotuloja ei kyetty korvaamaan kokonaan muilla tuloilla, läänittämässä konkretisoitui yksi ajanjakson suurista ristiriidoista. Läänityksillä ja niiden myynnillä tai panttaamalla tiloja rahasuorituksia vastaan kruunu pystyi rahoittamaan toimintaansa, mutta samalla valtiontalouden perusta tulevaisuutta silmällä pitäen heikentyi.²⁶ Valtiontalous ajautui kriisiin 1650-luvulla, jolloin Kristiinan luovuttamien

22 Ks. edellinen viite sekä Rian 2000b, 321–322. Holm 1999, 169–190. Hallenberg & Holm & Johansson 2008, 15–17. van Creveld 1999, 135–137.

23 Karonen 1999, 200–203. Nilsson 1990, 245–252. Nilsson 1989, 148–151. Glete 2002, 196–197 ja 199. Holm 1999, 176–177. Mann 1987, 460. Jokipii 1956, 34. Tiihonen & Ylikangas 1992, 89.

24 Lindegren 1980, 121–130 ja 169–173. Lindegren 1992, 44–45 ja 58. Stadin 1993, 184–186. Stadin 2005, 272–276. Ågren 1964, s. 85–86. Huhtamies 2000, s. 7 and passim.

25 Lindegren 1990, 53–54. Villstrand 2000, 310–314.

26 Lindegren 1985, 332. Karonen 1999, 174. Englund 2001, 106–107. Glete 2002, 211. Nilsson 1988, 21.

kreivi- ja vapaaherrakuntien sekä pienempien läänitysten myötä aatelille oli läänitettyä 60 % Suomen talonpoikaistilojen manttaaleista, Ruotsin puolella osuus oli vieläkin suurempi.²⁷

Valtiontalouden kriisi oli vain yksi yhteiskunnallisista vastakohtaisuuksista, jotka syntyivät sodankäynnin, valtionrakennuksen ja läänityslaitoksen laajentumisen rinnalla. 1600-lukuun on liitetty monia ristiriitaisia elementtejä: toisaalta 30-vuotisesta sodasta Suuren Pohjan sodan alkuun ulottuva ajanjakso tunnetaan suurvalta-aikana, toisaalta se on nähty sarjana eriluontoisia kriisejä, jotka syntyivät talouden mikro- ja makrorakenteiden sekä yhteiskunnallisten valtasuhteiden muutosten seurauksena riippumatta siitä, oliko valtakunta sodassa vai ei. Samat ongelmat olivat ajankohtaisia myös muissa Euroopan valtioissa. Rauhankriisi, johon Ruotsi ajautui 30-vuotisen sodan jälkeen, oli yhteiskunnallisten jännitteiden ja valtiontaloudellisten ongelmien sekoitus.²⁸

Kruunun kannalta aateliston sitouttaminen sotapolitiikkaan oli tärkeää, mutta sen oli otettava huomioon myös muiden säätyjen edut, niin vaikeaa kuin se olikin. Kun aateli sai varallisuutta (läänityksiä), kunniaa ja valtaa, valtakunnan suurin väestönosa talonpoikaisto sai sodankäynnissä ja valtionrakennuksessa osakseen kasvavan verorasituksen ja toistuvat väenotot. Valtakuntaan liitettiin uusia alueita, mutta vanhat alueet ja niiden asukkaat kärsivät sodasta. Vuonna 1630 Gabriel Gustafsson totesi Axel Oxenstiernalle, että ”olemme valloittaneet maata muilta, mutta siten raunioittaneet omamme”, viitaten siten sodan kaikkiin puolien köyhdyttämään valtakuntaan.²⁹ Taloudelliset ongelmat saivat rinnalleen sosiaalisia konflikteja ja 1600-luvun puoliväli tunnetaan myös säätyriidan aikana. Talonpoikainen rahvas pelkäsi olemassaolonsa puolesta, ensisijaisesti lukuisten läänitysten sekä niiden aiheuttamien sosiaalisten muutosten vuoksi.

Jo aikalaiset kävivät aktiivista keskustelua läänityslaitoksen ja sen kasvun sosiaalisista vaikutuksista. Tunnetuin ja kärjistynein esimerkki tästä on tutkimuksessa usein referoitu valitus, jonka porvaristo, papisto ja talonpoikaissääty esittivät vuoden 1650 valtiopäivillä. Siinä paisuvan läänityslaitoksen katsottiin uhkaavan yhteiskunnallista tasapainoa. Aateliston valta oli kasvanut sen puitteissa kohtuuttomasti ja samalla talonpoikien asema oli heikentynyt, vaarantaen koko säädyn perinteisen vapauden. Siksi kolme säätyä vaativat läänitysten peruuttamista, kaikille säädyille yhdenmukaista kohtelua lain edessä ja muita sosiaalisia uudistuksia.³⁰ Samoilta valtiopäiville ajoittuu niin ikään ”vapaan talonpojan” käsite. ”Tietäen, että muissa maissa rahvas on orjuutettu, he pelkäävät joutuvansa samaan asemaan, vaikka ovatkin syntyneet vapaina miehinä”, totesi talonpoikainen puhemies säätytovereistaan, kun hän oli keskustelemassa uusista suostuntaveroista valtaneuvostossa Per Brahen ja Magnus Gabriel De la Gardien kanssa elokuussa 1650. Talon-

27 Jokipii 1956, 56–57. Karonen 1999, 254–255.

28 Katso edellinen viite sekä Nilsson 1990, 248–256. Glete 2002, 211. Englund 2000, 179–183. Gustafsson 1997, 100. Roberts 1962, 36–37. Karonen 2008, 1–3. Geijer 1836, 438.

29 Strindberg 1937, 28. Englund 1996, 149.

30 Esim. Geijer 1846, 459–460. Starbäck 1886, 421–427. Weibull 1931, 19 ja 47–61. Jutikkala 1942, 360–362. Wittrock 1953, 185–190. Nilsson 1964, 89–92. Karonen 1999, 202. Katajala 2002, 303–310 ja 487.

pojat olivat aiemmin keskustelussa ehdottaneet läänitysten peruuttamista ratkaisuksi kruunun rahapulaan, mutta Brahen mukaan puhe peruutuksista merkitsi sisällissodan lietsomista.³¹

Vuoden 1650 valtiopäiviä on pidetty huipentumana säätyjen välisessä valtakamppailussa, jossa talonpojat taistelivat vapautensa puolesta läänityslaitoksen laajentumisen synnyttämää feodalismia ja maaorjuuden uhkaa vastaan. Aatelisten valittiin pyrkivän laajentamaan oikeuksiaan läänityksillään ja saamaan talonpoikaistilat kokonaan omistukseensa, vieläpä laittomin keinoin.³² Väärinkäytöksistä, laittomuuksista ja talonpoikia kohtaan osoitetusta halveksunnasta onkin löydetty näyttöä. Yksi kärjistyneimmistä esimerkeistä aatelisten harjoittamasta sorrosta ja vallan väärinkäytöstä tunnetaan Elimäeltä, jossa suurläänitystä piti vallassaan baltialainen aatelisrouva Gertrud von Ungern.³³ Ruotsin armeijassa palvelleet balttilaiset aateliset saivat ruotsalaisten aatelliskujien tavoin läänityksiä Ruotsin alueelta. He käyttivät täällä valtaa usein tavalla, joka noudatteli heidän kotiseutujensa käytänteitä, ei ruotsalaista lakia.³⁴

Tästä huolimatta uhkakuva talonpoikaisen ”vapauden” katoamisesta on kyseenalaistettu myöhemmässä tutkimuksessa. Muiden säätyjen tavoin talonpojat olivat poliittisia toimijoita ja vuonna 1650 heidän esittämillään valtiopäivävalituksilla oli selkeät tavoitteet. Tämän huomioiden Kurt Ågren osoitti paikallistason aineistolla, että aatelisto harvoin pyrki hankkimaan läänitystensä talonpoikaistilat kokonaan omistukseensa ja siten tietoisesti heikensi talonpoikien asemaa. Talonpoikien näkökulmasta uhkakuva maaorjuudesta ei epäilemättä ollut kokonaan vailla todellisuuspohjaa, eikä valittaminen voinut perustua pelkkään vääristelyyn, mutta siinä ei ollut kyse myöskään nöyrästä ja objektiivisesta todistuksesta esivalan edessä. Valittamisessa vallitsevan todellisuuden kuvauksen pohjana oli vaihteleva määrä valikointia ja kärjistämistä.³⁵

Samalla linjalla jatkoivat Ågrenin jälkeen Eibert Ernby ja Margareta Revera. Tiivistetysti esitettynä heidän tuloksensa osoittavat, että paikallistasolta harvoin löytyi niitä ”suuria aatelistavallan varjoja”, joita vanhempi tutkimus oli korostanut. Talonpoikien kohtaamat vaikeudet eivät välttämättä selity läänityslaitoksella tai aateliherran aatemaailmalla ja toiminnalla. Esiin tulleissa aatelisten ja talonpoikien konflikteissa ratkaisut pääsääntöisesti perustuivat valtakunnan lainsäädäntöön, ei aateliherran mielivaltaan.³⁶ Ågrenin, Reveran ja Ernbyn tutkimuksissa aateliston ja talonpoikien välisiä suhteita tarkasteltiin tutkimuksissa talouden mikrorakenteiden, oikeuskäytäntöjen ja verotuksen kautta. Siten niissä välillisesti korostui läänitysten hallinnon pragmaattinen luonne. Aatelisten mielivalta ei ohjannut läänityshallintoa, vaan lainmukaiset hallintokäytännöt. Näkökulma läänityksiin oli si-

31 Svenska riksrådets protokoll 21.8.1650. Handlingar rörande Sveriges historia. Tredje serien. Stockholm 1916, 272.

32 Heckscher 1943, 39. Strindberg 1937, 17–22. Roberts 1962, 38–42.

33 Jutikkala 1942, 336–360. Jutikkala 1965, 48–49, 53–54 ja 58. Nilsson 1989, 124–134.

34 Ks. edelliset viitteet sekä esimerkiksi Ylikangas 1997, 272 ja passim. Ylikangas 1999, 87–88 ja 110. Ylikangas 2000, 248–261.

35 Ågren 1964, 3–12. Katso myös Katajala 1994, 179–180.

36 Ågren 1964, 1–9. Ernby 1975. Revera 1975, 181–182. Revera 1979, 100–112. Ks. myös Nilsson 1993, 45–46.

ten osaksi samanlainen kuin aiemmin mainituissa suurläänityksiin keskittyneissä tutkimuksissa. Läänitykset olivat hallintotekninen sovellus, jonka toimintaa arvioitiin verotuksen ja tilojen omistusoikeuskehityksen kautta.³⁷

Ottaen huomioon valtiollisen politiikan suuret kysymykset taloudellis-hallinnollisen näkökulman priorisoiminen läänityslaitosta koskevista tulkinnoista on ymmärrettävää, mutta myös ongelmallista. Kun läänityslaitos ymmärretään palkanmaksumekanismina, sen piirissä syntyneet hallintoyksiköt saavat kasvottoman ja konemaisen olemuksen. Läänittämisen taustalla ollut vaihdantasuhde tyypistyy modernin ajan työsuhteeksi, jossa työntekijä saa työnantajalta ennalta määritellyn korvauksen sovitusta työpanoksestaan. Piirteet palautuvat Max Weberiin, joka yhtenä tärkeimmistä historiallisen sosiologian edustajista on vahvasti vaikuttanut sotilasvaltiokäsitteen taustalla oleviin valtiollistumista kuvaaviin pitkän aikavälin malleihin.³⁸ Juuri Weber on kenties konkreettisimmin määritellyt modernin merkityksen valtioiden, vallan ja yhteiskunnan kehitysproesseissa. Hänen pääteoksensa *Talous ja yhteiskunta* kuvaa (väljästi ilmaistuna) vallan olemusta ja hallintokoneistojen toimintaperiaatteita, luoden yksityiskohtaiset herruuden ideaalityypit ja hahmottaen niiden kehitystä ajallisesti keskiajalta 1900-luvulle.³⁹

Ideaalityyppien lisäksi Weber esitteli ”modernin byrokratian ominaispiirteet” eli kriteerit, jotka määrittivät hallinnollisen toiminnan tärkeimmät perusteet. Weberin mukaan modernin byrokratian toimintaa ohjaavat säädökset ja lait, virkahierarkia on selkeä ja ylemmät valvovat alempien virkamiesten toimintaa, viranhoidossa toiminta nojaa kirjallisiin dokumentteihin sekä niiden arkistointiin, viranhoito edellyttää erityistä koulutusta, virkatyö on hoitajalleen kokopäiväistä eikä sivutoimista ja viranhoidossa noudatetaan yleisiä, vakiintuneita, mahdollisimman kattavia ja opittavissa olevia sääntöjä. Mitä puhtaammin byrokratia saavuttaa kriteerit, sitä lähemmäksi se pääsee konemaisesti toimivaa kasvotonta kokonaisuutta, jonka päätökset ovat ennakoitavia ja riippumattomia tekijästään ja kohteestaan.⁴⁰

1600-luvun alkupuolella toteutetut hallinnolliset uudistukset kehittivät ruotsalaista hallintoa monessa suhteessa näiden kriteerien mukaiseksi. Siksi suurläänitysten sijoittaminen osaksi ajanjakson yleiskuvaa on tuottanut ongelmia. Niiden ilmeiseltä näyttävä ”feodaalisuus” – ”julkiseksi” ymmärretyn vallan siirtyminen valtiolta ja hallitsijalta yksityishenkilölle – on ristiriidassa modernisoitumisen kanssa. Tutkijat ovat joutuneet suhteuttamaan suurläänityksiä feodalismiin, koska feodalismi (kaikessa käsitteellisessä epämääräisyydessään) tavallisesti on nähty ajallisesti keskiaikaisena ilmiönä ja sitä pidetään vastavoimana keskusjohtoisen valtiolaitoksen kehitykselle. Pääsääntöisesti suurläänitysten feodalismi on kuitenkin nähty vain pinnallisina piirteinä tai muodollisuuksina, olivathan suurläänitykset itsessään vain palkanmaksumekanismeja.⁴¹

37 Revera 1984, 18–20, 37 ja passim. Jokipii 1956, 21. Swedlund 1936, 140–141.

38 Droste 2006, 24–25. Toivo 2006, 1–2.

39 Tiihonen 1994, 18–24.

40 Weber 1978, 956–958. Asker 2004, 25–26. Tiihonen 1994, 30–32.

41 Jutikkala 1965, 46–59. Jutikkala 1977, 41–46. Jutikkala 1942, 358–359. Jokipii 1956, 19–21. Ks. myös Englund 1989, 14–15.

Kysymys feodalismista 1600-luvun Ruotsissa ja sitä koskevat pohdinnat konkretisoivat ajatusmallia kronologisesti etenevästä historiasta, joka alkaa esihistoriallisista heimoyhteisöistä ja päättyy tavoitteeseensa moderniin valtioon ilman, että eri vaiheet sekoittuvat toisiinsa. ”Feodalismien” pinnallisuuden vuoksi kehityskulku on kyetty esittämään häiriöttömänä eikä tutkimuksessa ole vaivauduttu selvittämään miksi valtiontalouden vaikeudet eivät mittaluokastaan huolimatta ajaneet valtakuntaa muuhun kuin valtiontaloudelliseen kriisiin lähes kolmen vuosikymmenen aikana, jotka ovat ”holtittoman” läänityspolitiikan ja läänitysten peruuttamisen välissä.⁴² Modernisoitumisen kaavamaisesta tulkintakehystä kritisoineet tutkijat ovatkin korostaneet vanhempien yhteiskuntarakenteiden, normien ja toimintamallien elinvoimaisuutta modernin kehityksen rinnalla.⁴³ Läänityslaitoksen osalta ne ovat aiemmassa tutkimuksessa jääneet pimentoon tai tulleet tulkituiksi vääristyminä, vääryyksiä ja irratioonalisuutena.

Kuten edellä mainittiin, talonpojat pelkäsivät paisuvan läänityslaitoksen vaarantavan heidän asemansa yhteiskunnassa. He olivat turhaan esittäneet läänitysten peruuttamista toistuvasti valtiopäivillä jo ennen vuotta 1650. Kristiinan läänitystoiminta saavutti määrällisen huippunsa vuoden 1650 valtiopäivien jälkeen, niiden aikana esiin tulleista ristiriidoista huolimatta. Kaarle X Kustaan valtakaudella aatelittomien säätyjen vaalima vaatimus sai vastakaikua vuonna 1655 aloitetun niin sanotun neljänneksen peruutuksen myötä, mutta käytännössä sen merkitys jäi vähäiseksi. Vuonna 1660 valtiolla oli velkaa 5 miljoonaa riikintaalerialia, vuonna 1682 velka oli kasvanut 7,5 miljoonaan riikintaalieriin. Vasta 1680-luvulla toteutettu iso reductio lakkautti läänityslaitoksen siinä muodossa, johon se oli kehittynyt Kristiinan hallituskaudella. Vuoden 1650 tyytymättömyyden huomioon ottaen kolme vuosikymmentä oli riittävän pitkä yhteiskunnallisten vastakohtaisuuksien voimakkaalle kärjistymiselle. Ruotsi ei kuitenkaan ajautunut sisäiseen kriisiin tänä aikana.⁴⁴ Mitä säätyristiriidalle tapahtui? Osoittautuiko vuoden 1650 uhkakuva vääräksi? Säilyikö yhteiskunnan eri osien välinen kaikesta huolimatta riittävä tasapaino, joka sammutti kapinahalukkuuden? Vai onko oletus kapinapotentialista anakronistinen? Säätyjännitteiden ja sodankäynnin vuoksi yksi 1600-luvun Ruotsin historiaa koskeva suuri kysymys kuuluu: miksi rahvas ei noussut kapinaan?⁴⁵

Valtiopäivien merkitystä yhteiskuntarauhan ylläpitäjänä on pidetty huomattavana. Niiden kautta 1600-luvun sotapolitiikka sai kaikkien säätyjen muodollisen hyväksynnän. Valtiopäivillä hallitsijan ja aatelisten muodostaman valtaneuvoston johtavaa asemaa ei kyetty horjuttamaan, vaan talonpojat saatiin toistuvasti suostumaan valtiopäivillä uusiin veroihin ja väenottoihin, ja näin syntynyt legitimizeetti osaltaan vähensi rahvaan kapinoinnin uhkaa. Sitä vahvistettiin papiston avulla, joka saarnastuoleistaan välitti paikallisyhteisöille valtaapitävien tulkinnat sodankäynnin välttämättömydestä. Tämä tulkintakehys tukeutuu ennen kaikkea Sven

42 Katajala 2002, 490, 217–220. Karonen 1999, 252–253. Stein 1985, 387–388. Fasano Guarini 1995, 84. Feodalismista (suomalaisessa) historiantutkimuksessa: Hietaniemi ym. 1997.

43 Droste 2006, 27. Levi 1992, 22. Kalela 2000, 104–105. Gledhill 2000, 10–13. Runefelt 2001, 17.

44 Dahlgren 1964, 12–22. Åström 1980, 307.

45 Katajala 2002, 204–205.

A. Nilssonin sekä Jan Lindegrenin tutkimuksiin.⁴⁶ Samaa teemaa toisesta suunnasta lähestynyt Eva Österberg on vakiinnuttanut ajanjakson tutkimukseen *poliittisen kulttuurin* käsitteen, joka sisältää kaksi tärkeää teesiä. Österberg korostaa, että talonpoikien ja kruunun suhde oli vuorovaikutteinen, eli myös alisteisella osapuolella eli talonpojilla oli mahdollisuus vaikuttaa asioihinsa. Toisekseen talonpojat olivat lähtökohtaisesti kykeneviä omaehtoiseen toimintaan itseään koskevien asioiden hoidossa.⁴⁷ Österbergin näkökulman kautta yhteiskuntarauhan säilyminen 1600-luvulla selittyy osallisuudella ja dialogilla: talonpojat hyväksyivät vallinneet olot ja harjoitetun politiikan, koska he kokivat pystyvänsä vaikuttamaan niihin.⁴⁸

Näkemyistä ei allekirjoita Heikki Ylikangas, joka ei näe vuosisadan yhteiskunnallisissa oloissa mitään konsensuksen tai harmonisen dialogin elementtejä. Ylikankaan mukaan talonpoikaisraivas pakotettiin 1600-luvun hallintouudistusten myötä alistumaan aatelisvetoisen virkamieshallinnon alle. ”Vastakkain olivat virkoihin tukeutuva voittoisa aatelisto ja askel askeleelta peräytyvä kansa”, Ylikangas summaa 1600-luvun yleiskuvan ja katsoo, että vahvistuva hallinto vei kansalta lähes kaikki mahdollisuudet kapinointiin ja vastarintaan.⁴⁹

Ylikankaan polarisoitunut tulkinta ei ole saanut laajaa kannatusta tutkijoiden parissa. Jo vuonna 1994 Harald Gustafsson piti tutkimuksen tärkeimpänä lähtökohtana ”ei-reduktiivista näkökulmaa”, yksisilmäisyydessään ehdottomien selitysmallien välttämistä, vaikka ei hyväksynytäkään neuvottelua ja pakkoa korostavien näkökulmien yhteensovittamista ehdoitta. Gustafssonin mukaan hierarkkiset ja eriarvoiset rakenteet saattoivat esiintyä samanaikaisesti säätyraajat ylittävän yhteisöllisyyden kanssa ja pakkovallan ei tarvitse sulkea pois konsensushakuisen politiikan mahdollisuutta. Jotta tutkimus ei kuitenkaan avarakatseisuudessaan vesittäisi kiistattomia ristiriitaisuuksia, Gustafsson esitti lukuisia oletuksia sekä konkreettisia kysymyksiä, joiden kautta hän alleviivasi aiemman tutkimuksen näkökulmien heikkouksia ja vaati yksinkertaisesti lisää vallankäyttöä koskevaa teoreettista keskustelua sekä empiiristä tutkimusta.⁵⁰

Börje Harnesk on katsonut, että ennen kaikkea Eva Österbergin näkemykset vaatisivat tuekseen lisää tutkimusta. Harnesk on kritisoinut Österbergin poliittisen kulttuurin käsitettä epämääräiseksi ja pitänyt Österbergin näkemysten empiiristä perustaa vajavaisena.⁵¹ Uudemmassa tutkimuksessa monet tutkijat ovatkin hakee neet oikeutustaan tutkimukselleen enemmän tai vähemmän suoraan Österbergiin kohdistetun kritiikin kautta. Marie Lennersand (1999), Johan Holm (2007), Alexander Jonsson (2005), Jens Lerbom (2003), Mathias Cederholm (2007), Peter Ullgren (2004), Joachim Östlund (2007), Anna Maria Forssberg (2005) ja Joakim

46 Nilsson 1990, 237–243 ja passim. Ks. myös Holm 2007, 17–22. Forssberg 2005. Östlund 2007.

47 Österbergin mukaan tarkastelemalla ”miten ihmiset toimivat paikallistasolla vaikuttaakseen olemassaoloonsa poliittisesti ja sosiaalisesti” voidaan hahmotella eri aikakausina kehitettyjä ”sosiaalisia ja poliittisia ratkaisumalleja”, jotka saattoivat olla niin ”yleisiä ja hidasliikkeisiä, että voidaan puhua *poliittisesta kulttuurista*” Österberg 1987, 323.

48 Österberg 1987, 327–331. Österberg 1989, 74–78. Österberg 1995, 188–197.

49 Ylikangas 1971, 189–196. Ylikangas 1990, 104–118. Ylikangas 1999, 110–119. Ylikangas 2007, 71–88.

50 Gustafsson 1994b, 224–225.

51 Harnesk 1997, 102. Harnesk 2002, 80–81. Ks. myös Knights 2005, 30. Gendzel 1997, 225, 247 ja passim. Gledhill 2000, 12. Gustafsson 1994a, 22.

Malmström (2006) kiinnittävät kaikki huomiota (muun muassa) rajattujen kontekstien ”poliittisiin” käytänteisiin, toimijuuteen ja muihin eri yhteiskuntaryhmien ja instituutioiden keskinäisen vaikuttamisen konkreettisiin ilmenemismuotoihin.⁵²

Samalla tutkimuskentän kahtiajakoa on pyritty purkamaan. Holmin mukaan vastakkainasettelu on kärjistynyt siksi, että on yksinkertaisesti kiinnitetty huomiota eri kysymyksiin eri aikakausilla. Se on luonut ahtaat ideaalityypit, joihin mukautuminen on tuottanut tutkijoille vaikeuksia.⁵³ Lerbom korostaa, että tutkimuskentän jakaminen yksioikoisesti kahtia johtaa näkökulmien kohtuuttomaan yksinkertaistamiseen. Hänen mukaansa kumpikin tulkintalinja jättää tilaa konfliktien ja pakottamisen sekä kompromissien ja neuvotteluiden rinnakkaiselle, ja samaa korostaa Forssberg.⁵⁴ Lennersand toteaa ristikkäisten tulkintojen taustalla olevan yksinkertaisesti erilaiset tutkimukselliset lähtökohdat, ja näkee tutkimuskentän likipitään yksimieliseksi siitä, että kruunulla oli vahva tahto kontrolloida paikallisyhteisöjä. Eri asia oli missä määrin se siinä onnistui, Lennersand huomauttaa.⁵⁵ Ullgren ja Malmström tekevät irtioton kaksinapaisuudesta yksinkertaisesti vaikeudemalla siitä.⁵⁶ Kaikki tämä ei ole johtanut kummankaan tulkintalinjan ehdottomaan voittoon tai tappioon, mutta käytännössä tutkimuksessa on enenevässä määrin siirrytty painottamaan ylä- ja alatasen vuorovaikutuksen merkitystä valtiollisten tavoitteiden suunnittelussa ja toteutuksessa.⁵⁷

Tässä tutkimuksessa pakkovallan ja neuvottelupolitiikan väliin jäävän vallankäytön kenttää tarkastellaan yksittäisen kreivikunnan kautta. Kapinoinnin vähäisyydestä ja valtiovallan kyvykkyydestä käydyssä keskustelussa on osoitettu suhteellisen vähän huomiota nimenomaisesti suurläänityksille. Käytännössä tutkimukseen onkin vakiintunut käsitys, että ne eivät juurikaan muuttaneet talonpoikien elämää, vaikka niillä oli tuntuva vaikutuksia valtionaloudelle sekä suuri symbolinen merkitys yhteiskuntasuhteiden muuttumisen kuvastajina. Yleisesti ottaen kreivi- ja vapaaherrakunnat eivät Jokipiiin mukaan merkinneet suurta muutosta aiempaan rahvaan arjessa, sillä uudet valtarakenteet noudattelivat entisiä hallintomalleja. Niiden hallinnollinen rakenne muistutti tavallisesti suurella määrällä kruunun hallintoa, ja läänituskirjeissä läänitysten haltijoilta edellytettiin pitäytymistä vanhoissa vallankäytön traditioissa.⁵⁸

Suurläänityksillä oli levottomuuksia, mutta Jokipii ei näe niiden taustalla läänittämiseen liittyneitä yleisiä selittäviä tekijöitä, kokonaisuutena suhteet olivat ”suhteellisen valoisat”.⁵⁹ Konfliktien taustalla oli yksilöllisiä ja paikallisia erityispiirteitä, sekä samankaltaista väärinymmärtämistä kuin kuningattaren läänitystoi-

52 Eva Österberg on toiminut Cederholmin ja Lerbomin väitöskirjojen ohjaajana, ja myös Ullgren sekä Östlund ovat väitelleet Lundin yliopistosta. Tutkimuksen suuntalinjojen muutoksesta: Karonen 2007, 27–35. Goldie 2001, 155.

53 Holm 2007, 20.

54 Lerbom 2003, 22–23. Forssberg 2005, 26. Ks. myös Gustafsson 1994b, 208–209.

55 Lennersand 1999, 30–31.

56 Malmström 2007, 14–21. Ullgren 2004, esim. 24–25.

57 Hallenberg & Holm & Johansson 2008, 3. Jonsson 2005, 34.

58 Jokipii 1956, 75–76 ja 95–99.

59 Jokipii 1960, 199 ja 248–250. Jokipii 1956, 6.

minnassa.⁶⁰ Jokipii myöntää, että suurläänitysten mukanaan tuoma alistussuhde läänitystenhaltijoiden ja niiden asukkaiden välille oli merkittävä periaatteellinen murros valtio-opillisesti, mutta käytännössä sen merkitys ei ollut ”syvällekäyvä”. Läänittämisen valtateoreettiset perusteet eivät ”juolahtaneet tavallisen kansanmiehen mieleen”, tai vain kaikkein ”valistuneimmille” selvisi ”outo asiantila”, että heidät oli asetettu jonkinlaiseen moraaliseen suhteeseen aatellisen läänityksenhaltijan kanssa.⁶¹ Harald Gustafssonia mukaillen voidaan kuitenkin kysyä, onko Jokipii pyrkinyt riittävästi ymmärtämään aikalaisten maailmankuvaa tai ”itsekäsitystä”, talonpoikien omia näkemyksiä laillisesta ja laittomasta, kohtuudesta ja epäoikeudenmukaisuudesta?⁶²

Kimmo Katajala esittääkin Jokipiisiin nähden päinvastaisen tulkinnan kommentoidessaan 1600-luvun ruotsalaisesta feodalismista käytyä keskustelua. Hänen mukaansa ”herruuteen liittyvä uskollisuuden käsite” jäseni voimakkaasti paikallistason sosiaalisia suhteita, ei vain 1600-luvulla vaan vielä 1700- ja 1800-luvulla. Tulokinta perustuu ”suomalaisen kapinan” eli talonpoikaislevottomuuksien pitkän aikavälin analyysiin. Katajalan mukaan 1600-luvulla levottomuudet jäivät vähäisiksi, koska kapinointi muuttui toisarvoiseksi tai suorastaan turhaksi suhteessa toisiin vaikuttamisen kanaviin, sillä ”politiikanteon kokonaisuudessa” olennaisiksi tulivat hallinnolliset ja oikeudelliset vaikutuskanavat. Se ei tarkoittanut ”feodaalisen” kaatoa yhteiskunnasta. Päinvastoin, Katajalan mukaan kartanolaitoksella oli tärkeä merkitys varhaismodernissa Ruotsissa. Siihen perustui valtaeliitin talous ja status, sen kautta paikallisyhteisöissä ylläpidettiin aikakauden sosiaalisia hierarkioita. Siten ne samanaikaisesti toisaalta lisäsivät talonpoikiin kohdistuvaa kontrollia (mikä tavallisesti liitetään keskusjohtoisen valtion), toisaalta ylläpitivät herran ja alamaisen välistä henkilökohtaista herruussuhdetta (mikä tavallisesti liitetään keskiaikaan ja feodalismiin). Vielä 1700-luvun lopulla esiintyi konflikteja, joissa kyse oli puhtaasti taloudellisten tai oikeudellisten skismojen sijaan ”uskollisuussiteistä” – talonpoikiin kohdistetuista ideologis-moraalisista herruusvelvoitteista, joiden ikeestä talonpojat halusivat irti.⁶³

Kysymystä kapinasta ja sen puutteesta on siis selitetty vallan, valtion ja suurläänitysten olemuksen kautta. Vaikka Jokipiin ja Katajalan tulkinnat läänitysten merkityksestä eivät ole suoraan vertailtavissa, niiden välistä eroa voidaan selittää tutkimusten peruslähtökohdista. Lyhyesti ilmaistuna Jokipiin tutkimus keskittyy rakenteiden hahmottamiseen. Katajalan tulkinta perustuu tutkimustraditioon, jossa huomioidaan myös toiminta ja yksilöt. Suuria yhteiskunnallisia ilmiöitä tarkastellaan alhaalta käsin, yksittäisten konfliktien kautta, paikallisista lähtökohdista. Tässä tutkimuksessa en pohdi miksi Porin kreivikunnan talonpojat eivät kapinoineet tai olisiko heidän pitänyt. Sen sijaan tutkimuksen ytimessä on kysymys, joka suoraan liittyy kapinapohdintoihin. Millaista oli 1600-luvun valta paikallistasolla?

60 Kiteen vapaaherrakunnan levottomuuksia kuvatessaan Jokipii toteaa niiden perimmäisenä syynä olleen kansan ja esivallan poikkeavat oikeuskäsitykset, mutta lakiin nojaavana vain jälkimmäinen on tutkijan näkökulmasta ymmärrettävä ja hyväksyttävä: ”traagillisinta tapauksissa [levottomuuksissa] oli se, että kansa miltei loppuun asti katsoi olevansa oikeassa”. Jokipii 1960, 234.

61 Lainaukset: Jokipii 1956, 99.

62 Gustafsson 1994b, 221–224.

63 Katajala 2002, 219–220 ja 489–492. Ks. myös Cederholm 2007, 40–42.

PAIKALLINEN VIRKAMIES JA VALTA TUTKIMUSONGELMANA

Jos koskaan niin ”valtaa” koskevassa tutkimuksessa käsite vaatii määrittelyä, mutta samanaikaisesti se väistämättä lukeutuu niiden kaikkein monitasoisimpien käsitteiden joukkoon, jotka aina pakenevat kaikkia määritelmiä. Vaikka yksiselitteistä valtamääritelmää ei ole, sen olemukseen on toistuvasti liitetty muutamia avainominaisuuksia. Valtaa on määritetty ja tutkittu vaikuttamisena, suhteena, mahdollisuutena ja kykynä. Kysymyksen *mitä valta on* ohella tutkimuksessa on kysytty myös *kenellä tai missä valta on*. Sen jälkeen kun ”vallasta” tuli yksi tärkeimmistä tutkimusteemoista humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä 1900-luvun jälkipuoliskolla, on käynyt ilmeiseksi, että valta on kaikkialla ja ei missään. Sitä on ilmiöissä ja tapahtumissa, teoissa ja ajatuksissa, kielessä ja eleissä, seremonioissa ja arkipäivässä. Yksiselitteisesti sen sijaintia, paikkaa tai kohtaa on kuitenkin vaikea osoittaa. Valta ei ole konkreettinen ainesosa, joka voidaan löytää ja sen määrä mitata empiirisesti. Siksi vallan tutkiminen laajenee usein helposti kokonaisvaltaiseksi yhteiskunnalliseksi tutkimukseksi.⁶⁴

Valtiollisen vallan perustaksi on usein määritelty väkivallan monopoli. Valtio hankki alueellaan ’yksinoikeuden’ väkivaltaan ottamalla hallintaansa armeijan sekä huolehtimalla yhteiskunnan järjestyksestä kontrolloimalla alamaisten keskinäistä väkivaltaa rangaistuksin, sovitteluin ja muilla keinoin. Samalla väkivallan monopoli takasi valtiolle mahdollisuuden kantaa veroja, sätää lakeja sekä yleisesti hallita alueensa taloudellisia resursseja, tuotantolaitoksia ja niiden tuottamaa ylijäämää. Paikallistason tutkimuksessa tämä universaali selitys alkaa nopeasti kaikua ontouttaan. Yksinoikeus armeijan ylläpitoon selittää vain osaksi valtion olemassaoloa, monopoli ei syntynyt ilman alamaisten hyväksyntää. Vallan legitimizeetti ei syntynyt pakottamalla tai automaattisesti. Valta on luonteeltaan prosessi. Sitä ei ole olemassa ilman legitimizeettiiä ja sen käyttäjien auktoriteettia. Auktoriteetti merkitsi todellisen käskyvallan hallintaa, muodolliselle virka-asemalle hankittua kunnioitusta käskyvallan alaisten keskuudessa. Legitimizeetti puolestaan tarkoittaa vallan yleistä hyväksyntää, hierarkian tunnustamista ja tottelemiseen sitoutumista. Hallintokoneistoa voidaan rakentaa, legitimizeetti ja auktoriteetti syntyvät jos ovat syntyäkseen, ja niiden jatkuvuus edellyttää ylläpitoa.⁶⁵

1600-luvun Ruotsin osalta legitimizeetin syntyä on tarkasteltu eri kommunikatiikanavien kautta. Kirkon ohella tärkeinä esivallan ja rahvaan välisinä ”kosketuspintoina” on pidetty erilaisia valituskanavia, jotka ovat mahdollistaneet (näennäisen) suoran kontaktin rahvaan ja hallitsijan välillä. Rahvaan valtiopäiville osoittamia valituksia on käytetty paljon kuvattaessa yhteiskunnan sosiaalisia jännitteitä, ja talonpoikien toiminta valtiopäivillä on sekin saanut paljon huomiota osakseen. Tutkimuksen painottuminen valtiopäiville on ymmärrettävää, koska tältä osin Ruotsi oli poikkeus Euroopassa. Muissa maissa yhteiskunnan talonpojilla ei ollut

64 Hyvärinen 2003, 63. Harnesk 2003, 10. Petersson 1987, 7–9. Harris 2001, 1–5.

65 Petersson 1987, 9–17. Jespersen 2000, 40. Lennersand 1999, 31–32. Östlund 2007, 19–30. Toivo 2006, 99. Cederholm 2007, 24–26. Harris 2001, 14–16. Harnesk 2003.

vastaavaa edustus oikeutta yhtä keskeisessä ja virallisessa vallankäytön instituutiossa kuin Ruotsissa.⁶⁶ Börje Harneskin mukaan se ei kuitenkaan merkitse, että kansainvälisesti vertailtuna ruotsalaisella talonpojalla olisi välttämättä ollut käytännössä selvästi enemmän vaikutusvaltaa kuin eurooppalaisilla säätyveljillään,⁶⁷ ja toisaalta on syytä korostaa, että olipa talonpoikien asema valtiopäivillä millainen hyvänsä, myös muualla oli tarjolla vaikutusmahdollisuuksia.⁶⁸

Valtiopäiväpolitiikka on jättänyt varjoonsa sen, millaiseksi paikallistason hallinto- ja oikeuskulttuuri käytännössä muotoutui. Yleisesti ottaen 1600-luvun hallintorakenteet (kruunun ja aatelin) tunnetaan erittäin hyvin, mutta vähemmän on tutkittu virkamiesten kykyä suorittaa heidän toimenkuviinsa kuuluneet tavanomaiset tehtävät käytännössä.⁶⁹ 1600-luvun kapinoinnin puutteeseen kohdistettu spekulointi kertoo osaltaan samasta tutkimuskentän aukosta. Yksinkertaiselta vaikuttava kysymys on jäänyt vaille tyhjentävää vastausta. *Miten 1600-luvun virkamies toimi paikallistasolla?* Se on tutkimukseni pääkysymys.

Kuten edellä todettiin, monet 1600-luvun tutkijat ovat keskittyneet rakenteiden tarkasteluun, ja rakenteet, ihanteet ja normit ovat toisinaan saaneet suuren painoarvon niissäkin tutkimuksissa, joissa huomiota on kohdistettu toimijoihin ja käytänteisiin. Esimerkiksi Heikki Ylikangasta ei samassa määrin voida kritisoida empirian puutteesta kuin Eva Österbergiä, mutta voidaan kysyä, ovatko lineaarinen valtiollistumisteoria sekä weberiläiset byrokratianormit luoneet liiankin vahvan kehyksen aineiston tulkinnaalle hänen tuotannossaan. Ylikankaan tutkimusten yksi tärkeimmistä lähtökohdista on 1600-luvun alkupuolella luodun kruunun hallintokoneiston ehdoton ylivertauisuus suhteessa talonpoikiin. Aatelisvetoinen virkamiesorganisaatio ei ainoastaan pakottanut rahvasta pidättäytymään levottomuuksista, vaan se suorastaan mursi talonpoikien henkisen selkärangan.⁷⁰ Ylikangas ottaa hallintokoneiston toimintakyvyn itsestäänselvyytenä niissäkin kohdin, joissa hän selittää yhteiskunnan muiden toimijoiden vaikeuksia tekijöillä, joiden voi olettaa vaikuttaneen myös hallinnolliseen toimintaan. Ylikangas katsoo, että eurooppalaisten mallien mukaista maaorjuutta ei Ruotsissa tarvittu, koska talonpojat olivat muutenkin käytännössä yhtä huonossa asemassa. Ankaran ilmaston, vaikeiden kuljetusolosuhteiden, pitkien välimatkojen ja valtakunnan kaupunkien pienuuden vuoksi talonpojilla ei ollut vaihtoehtoisia elinkeinoja tai paikkaa mihin paeta. Samat tekijät eivät estäneet totalitääriset mitat saavaa hallintokoneistoa, ”aatelin ohjaamaa rautajyrää” toimimasta samassa ympäristössä mielin määrin, ja aina äärimmäisen rationaalisesti ja tarkoitushakuisesti.⁷¹

Kun Ylikankaan Nuijasota -teoksesta käytiin kiivasta keskustelua 1970-luvulla,⁷² Ylikangas syytti kritikoitaan nationalistisesta anakronismista, ja samalla hän

66 Holm 2007, 21 ja 192–194. Ihse 2005, 29 ja passim.

67 Harnesk 1997, 101–102. Harnesk 2002, 84–85.

68 Villstrand 1992. Katajala 1994. Lennersand 1999. Lerbom 2003.

69 Almquist 1917. Karonen 2001c, 126. Karonen 1996, 48. Hallenberg 2001, 95–96, 133–134, 139–140. Frohnert 1993, 21–24. Einonen 2005, 14. Gustafsson 1994a, 12–14 ja 98–100. Jonsson 2005, 36. Ks. myös Henshall 1992, 157–158.

70 Esim. Ylikangas 1971, 195–196. Ylikangas 1990, 79–82. Ylikangas 1999, 118. Ylikangas 2000, 344–345.

71 Ylikangas 2007, 75–76.

72 Keskustelun aloitti Erkki Lehtisen kritiikki Historiallisessa Aikakauskirjassa v. 1978 (Lehtinen 1978).

kiisti itse edustavansa marxilaista linjaa, sinänsä perustellusti.⁷³ Anakronistisuus itsessään ei kuitenkaan ollut Ylikankaalle ongelma, vaan etenkin myöhemmissä tutkimuksissaan hän on esitellyt avoimesti hyväksyttävän tulkintakehyksen 1500- ja 1600-lukujen olojen selittämiseksi. Ylikangas perustelee 1600-luvusta luomaansa synkkää ja huonoon suuntaan etenevää yleiskuvaa toteamalla arvionsa syntyneen ”mahdollisimman suuren kansanosan” näkökulmasta, ja toisaalla hän määrittelee 1600-luvun keskusvallan ”liian vahvaksi” ja peräänkuuluttaa demokratiaa sekä ”kaikkien väestönsien mahdollisuutta vaikuttaa” tutkijan näkökulmasta oikeaan suuntaan etenevän yhteiskunnallisen kehityksen edellytyksiksi.⁷⁴ Toisin sanoen Ylikankaan kehityskulun arvokriteerit ja suuntaviitat kumpuavat modernista länsimaisesta demokratiasta. Sitä 1500- ja 1600-lukujen ”vapautta” haikailleet talonpojat käytännössä kaipasivat, siihen nähden aatelisten eduksi päättyneet käräjäräidat aina näyttävät erityisen epäoikeudenmukaisilta ja käräjien toiminta räikeän virheelliseltä.⁷⁵

Ylikankaan tulkintojen poleemisuutta selittää osaltaan niiden julkaiseminen yleisissä populaariteoksissa, joissa tyylilaji on kärjekäs. Sama tulkintakehyks näkyy muiden tutkijoiden töissä peiteltyemmin. Martin Linde kummastelee, miten maaherrat käyttivät tarpeettoman vuolaalta vaikuttavaa retoriikkaa voutien kanssa käymässään kirjeenvaihdossa, ikään kuin he olisivat joutuneen ylipuhumaan alaisiaan suorittamaan viralliset tehtävänsä. Linden havainnot ovat 1700-luvun alusta.⁷⁶ Eri-laiset sivilisaatio- ja valtiollistumisteoriat sekä Ruotsin erityisen valtiollistumiskertomuksen tunnollisesti sisäistäneelle tutkijalle valtiokoneiston toimimattomuus on vaikeasti selitettävissä. Kun käsitys sotilasvaltion vahvuudesta kasvaa tarpeeksi, se alkaa vahvistamaan itseään, ja valtarakenteiden mikrotason legitimizeetti muuttuu itsestäänselvyydeksi. Sen jälkeen kun hallinnolliset rakenteet saivat kirjallisten toimintaohjeidensa kautta helposti hahmotettavan muodon, niiden oletetaan toimivan automaatin tavoin paikallistasolla. Valtionhallinnon rakenteen kehityksen kuvaus kertoo lopulta vähän valtaapitävien käytännön kyvystä vaikuttaa alamaisten jokapäiväiseen elämään, sillä pitkänkeston makroprosessien kuvauksessa valtion rooli yhteiskunnallisena toimijana on usein vaarassa ylikorostua. Näin varhaismoderin valtion yksipuolinen dialogi nostaa valtiollisen tason huomion keskipisteeseen, jolloin koko yhteiskunnan pääelementiksi näyttää nousevan keskusvallan kyky toteuttaa omat päätöksensä riippumatta alamaisten suhtautumisesta niihin.⁷⁷

Historiantutkimuksen kysymykset eivät synny itsestään eivätkä lähteet puhu puolestaan. Historioitsija valitsee kysymyksensä ja määrittää lähteiden hedelmällisyyden, eli niistä saatavan informaation arvon suhteessa esitettyihin kysymyksiin.⁷⁸ Kuten Markku Hyrkkänen toteaa, tässä prosessissa ”historioitsija joutuu pinnistä-

73 Syyttämällä vastapuolta marxilaiseksi voidaan edelleen 2000-luvun alussa mitä tahansa tieteellistä tai yhteiskunnallista keskustelua ohjata pois sen asiaperusteista. Ylikangas 2007, 61.

74 Ylikangas 2007, 46. Ylikangas 2000, 350. Vrt. Kalela 2000, 111–122.

75 Ylikangas 2000, 248–261. Ylikangas 2007, 77–88.

76 Linde 2000, 194–195.

77 Lennersand 1999, 29–30. Levi 1992, 21. Henshall 1992, 1–5. Harnesk 1997, 91–92. Ågren 1997, 219. Sundberg 1993, 171. Fried 1977, 272. Eriksen 2004, 225. Gustafsson 1994a, 25. Goldie 2001, 173. Griffiths & Fox & Hindle 1996, 1–7. Vrt. Ylikangas 1999, 94–95.

78 Kalela 2000, 89–100.

mään kuvittelu- ja päättelykykynsä äärimmilleen saadakseen lähteensä puhumaan” suorittamalla jossittelua eli vaihtoehtoisen ja mahdollisen historian puntarointia, sekä turvautumalla teorioihin, eli käsitejärjestelmiin, ”joiden avulla lähteet voidaan käsittää ja joiden avulla lähteistä voidaan jotakin johtaa”.⁷⁹ Tässä tutkimuksessa mahtivaltion vallankäytön arkea on lähestytty muutamien historioitsijoiden rohkaisemina, jotka ovat kyseenalaistaneet varhaismodernin valtion suuren kertomuksen (Giovanni Levi, William Beik, Nick Henshall), ja tutkimukselleni suuntaa ovat viitoittaneet myös eräiden antropologien tutkimukset vallasta ja sosiaalisista suhteista (F.G.Bailey, Marcel Mauss, Jeremy Boissevain, Max Gluckman). Ne eivät muodosta yhtä ja yleistä teoriaa, joka olisi tarjonnut selkeät säännöt lähteiden tulkintaan ja estänyt ”ajautumasta umpikujiin, hukkumasta metodiseen pluralismiin, erehtymästä”.⁸⁰ Siitä huolimatta ne yksinkertaisesti ovat auttaneet muotoilemaan tutkimuskysymykset sekä höllentäneet valtiollistumiskehityksen tulkinnallista pakkopaitaa – 1600-luvun ”hallintokoneiden” yskähtelyä ei tarvitse selittää pois hinnalla millä hyvänsä.

Ajallisesti tutkimukseni rajoittuu Porin kreivikunnan olemassaoloaikaan. Se syntyi vuonna 1651 ja se lakkasi olemasta vuonna 1679, jolloin kreivitär Sigrid Bielke kuoli ja läänitys siirtyi kokonaan hänen vävyllensä Nils Bielkelle. Siirron yhteydessä sen hallintaehdot muutettiin merkittävästi, ja 1680-luvun alussa läänitys lakkautettiin kokonaan isossa reduktiossa. Tutkimuksessani yksittäinen suurläänitys toimii ikkunaan paikallisen vallankäytön arkeen. Kriittisesti tarkasteltuna ”paikallistaso”, ”paikallisyhteisö” tai ”paikallinen” ylipäätään ovat epämääräisiä käsitteitä. Porin kreivikunta voidaan ymmärtää (”kuviteltuna”) yhteisönä, mutta selkeärajainen paikallisyhteisö se ei ollut. Se sijoittui kolmeen pitäjään, joiden kaikki asukkaat eivät kuitenkaan kuuluneet kreivikuntaan. Tässä tutkimuksessa ei etsitä paikallisyhteisön rajoja tai sitä yhdistäviä intressejä, vaan paikalliseen kokonaisuuteen tai tilaan viittaavat käsitteet tarkoittavat ensisijaisesti kahta asiaa: 1) Porin kreivikunnan virkamiesten, inspektorin ja voudin, toimintaympäristöä ja 2) kolmen pitäjän käräjäyhteisöjä. Toisin sanoen tutkimuskysymyksiä tarkastellaan ensisijaisesti sekä Porin kreivikunnan virkamiesten näkökulmasta että käräjien kautta.⁸¹

Kreivikunnan vouti ja inspehtori eivät olleet ainoita virkamiehiä, jotka toimivat kolmen pitäjän alueella. Kruunulla oli siellä virkamiehensä ja paikallisella aatelilla oli palvelijoita, jotka tekivät samankaltaista työtä samalla maantieteellisellä alueella kuin kreivikunnan virkamiehet. Tässä tutkimuksessa toisten virkamiesten toimintaa tarkastellaan vain käräjien kautta sekä kreivikunnan virkamiesten välityksellä. Kreivikunnan perustaminen loi lähtökohtaisesti moninapaisen valtaketän, jota ei voi suoraan määrittää kaksinapaiseksi virkamiesvälitteiseksi vuorovaikutukseksi ”ylä- ja alatasen” välillä.⁸² Paikallistasolla oli useampien ylätasen edustajia, joiden edut eivät olleet yhtenäiset. *Miten kreivikunnan virkamiesten ja toisten toimijoiden intressit sovitettiin yhteen?*

79 Hyrkkänen 2002, 220–223.

80 Ibid., 227.

81 Jokipii 1953, 109–110. Simonsson 1999, 17–20. Gustafsson 1994a, 16–17. Vuosina 1651–55 kreivikuntaan kuulunut Porin kaupunki on rajattu tutkimuksesta pois.

82 Gustafsson 1994a, 165–166. Gustafsson 1994b, 213–214.

Käräjät ymmärrän vallankäytön arenaksi, jossa sekä virkamiehet että talonpojat ajoivat ja puolustivat etujaan, ratkoivat riitojaan – määrittivät totuutta ihmisistä ja maasta. Sellaisenaan ne eivät olleet yhtä kuin yhteisö. Ihmisillä oli muitakin vaihtokanavia, kun heillä oli tarve vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Kaikki poliittiseksi tulkittavissa oleva inhimillinen toiminta ei kanavoitunut tai paikantunut käräjille. Käräjät eivät olleet yksiselitteisesti jonkin toimijan kontrollissa. Ne eivät olleet valtiollisen tai kreivillisen vallan instrumentti eivätkä ne olleet puhdas reliikki arkaaisesta heimoyhteisöstä, joka hallinnoi käräjillä omia asioitaan omien normiensä mukaisesti, valtiovallasta piittaamatta. Käräjät eivät tarjonneet tasaveroisia mahdollisuuksia kaikille niiden toimivallan alueella asuneille ihmisille, eikä niiden kautta voida hahmottaa kokonaisvaltaista tai täydellistä kuvaa paikallisesta vallankäytöstä. Rajoituksista huolimatta käräjien kautta avautuvat parhaat mahdollisuudet hahmottaa talonpoikien ja virkamiesten välisiä suhteita.⁸³ Tässä tutkimuksessa näkökulma talonpoikiin avautuu ensisijaisesti kreivikunnan virkamiesten kautta.⁸⁴

Tutkimuksessa on osoitettu, että varhaismodernin ajan normit koskien esimerkiksi perheiden sisäisiä valtasuhteita tai seksuaalista käyttäytymistä poikkesivat usein käytännöstä. Vastaavasti poliittiseksi tulkittavan vallankäytössä viralliset kanavat eivät useinkaan olleet ainoa tai paras keino edistää tavoitteita. Erojen ja ristiriitojen ei tulisi kuitenkaan rajata tutkimusta liäksi. Normit eivät ole yhtä kuin todellisuus, mutta (paikallinenkaan) kulttuuri ei muotoudu niistä vapaana. Alati ajankohtaista kysymystä virallisten hierarkioiden ja normien suhteesta käytäntöihin ja yksilöllisiin toimintamahdollisuuksiin on viimeaikaisessa tutkimuksessa lähestytty keskittämällä pitkän korostamalla molempien merkitystä ja niiden keskinäistä vuorovaikutusta.⁸⁵ Tutkimuksessani virkamiesten normitetut, ylhäältä annetut toimintamallit asetetaan rinnakkain tutkimusalueella vallinneiden käytäntöjen kanssa. Työssä pyritään tarkastelemaan virkamiesten siteitä ja suhteita rakenteiden ulkopuolelle.⁸⁶

Tavoitteena on tuoda esiin hallittavien ja valtaa käyttävien välinen vuorovaikutusprosessi, jossa määritettiin esimerkiksi niiden välisten suoritusten konkreettinen taso. Niiden osalta kyse on erityisesti veronkannon tarkastelusta ja siitä, miten määritettiin talonpoikien veronmaksukyky. Samaa kysymystä on pohtinut Eva Österberg väitöskirjassaan, tosin eri ajankohtana ja toisenlaisessa kontekstissa. Pyrkimällä mahdollisimman konkreettisen veronkantoprosessin kuvaukseen hän etsi vastausta abstraktimpaan kysymykseen eli siihen, kenen ”todellisuus” ensisijaisesti heijastuu veronkantoa koskevissa kruunun asiakirjoissa.⁸⁷ Tarkastelemalla virkamiesten toimintaa Österbergin tavoin sekä ylhäältä että alhaalta tulevien vaatimusten ristipaineissa pyritään tuomaan esiin vallankäyttäjien ja alamaisten vuorovaikutuksellinen toiminta.

Österbergin väitöstutkimus sijoittuu sotaa seuranneen jakson verohelpotuksiin. Myös myöhemmässä tutkimuksessa Ruotsin kruunun ja talonpoikien kohtaamista

83 Simonsson 1999, 17. Hallenberg 2001, 172–173. Harnesk 1997, 99–100.

84 Vrt. Katajala 1994. Villstrand 1992.

85 Karonen 2002, 14–23. Hallenberg 2001, 134–136. Lahtinen 2007, 24–26. Droste 2006, 328–329. Villstrand 2000b, 259–260.

86 Gluckman 1965, 39–40.

87 Österberg 1971, 17–18. Ks. myös Pylkkänen 1996, 21.

on tutkittu ennen kaikkea konfliktien ja kriisien kautta, jolloin yhteistyön ja neuvottelun rinnalla korostetaan vastakkainasettelua. Läänittämiseen sisältyneet sosiaaliset jännitteet toimivat tämän tutkimuksen yleisenä lähtökohtana, mutta kuten jo aiemmin viitattiin, Porin kreivikunnasta ei aiemman tutkimuksen mukaan löydy mitään erityisiä suuria konflikteja. Tutkimus kohdistuukin ajankohtaan, jolloin vallankäyttö näyttää sujuneen pääosin normaalisti. Toiminnallisuus korostaa vallankäytön arkipäiväistä ulottuvuutta. Valtiollista vallankäyttöä yksinvaltiuden ajan Ruotsissa koskevassa tutkimuksessaan Marie Lennerstrand käsittelee kruunun tutkimuskomissioiden toimintaa paikallistason kontrolli-instrumentteina. Hän toteaa päätutkimuskysymyksensä muuntuvan ”empiirisille tasolla” varsin yksinkertaiseen ja yksiselitteiseen muotoon: ”kuinka komissioita käytettiin?”⁸⁸ Vastaavasti tässä tutkimuksessa kysymykset muotoutuvat yksinkertaisiksi. *Miten veroja kerättiin? Mitä virkamiehet tekivät, kun veroja ei saatu kerättyä?*

1600-luvun hallintouudistuksissa merkittävänä edistysaskeleena kruunun näkökulmasta on pidetty tiedonhallinnan keskittymistä ja kehittymistä. Tietoa muutettiin merkittävässä määrin muistinvaraisesta kirjalliseen muotoon ja siirrettiin samalla peräkylyiltä kruunun keskusvirastoihin. Kruunu sai talonpojat monien kansien väliin: maakirjoihin, kirkonkirjoihin ja väenottorulliin. Yksi tutkimusteemoistani liittyy paikalliseen tiedonhallintaan. *Millaista tiedonhallinta oli paikallistasolla?* Tiedolla tarkoitan ennen kaikkea maahan, sen omistussuhteisiin, rajoihin ja omistajiin kohdistuvaa tietämystä. Tutkimuksessani selvitan miten maanomistusta perusteltiin käräjillä konflikteissa, joiden kirjoon kuuluu sekä ”normaaleja” epäselvyyksiä omistusoikeuksista ja maakappaleiden rajoista että riitoja veroista ja veronmaksukyvyistä, joissa kuvaan tulivat mukaan virkamiesten ja talonpoikien käsitykset toistensa kunniallisuudesta ja soveliaaksi käsitetyn toiminnan rajoista. Maata koskevan tiedon lisäksi virkamiesten oli kyettävä hankkimaan tietoa ihmisistä. Yksilön toimintaa ja kyvykkyyttä ei voitu arvioida tuntematta hänen luonnettaan. *Miten tietoa tuotettiin, hankittiin ja käytettiin? Miten tiedettiin?*

Kysymykset liittyvät suoraan talonpoikiin. Ne auttavat vastaamaan yleisempään kysymykseen: *miten kreivikunnan virkamiehet hallitsivat talonpoikia? Miten vallan ja virkamiesten legitimitiitti syntyi paikallisyhteisössä?* Virkamiesten näkökulmasta tarkastelen myös, *millaisen vastavoiman talonpojat virkamiehille muodostivat?* Kimmo Katajala muistuttaa aiheellisesti, että talonpoikien toiminnan määrittäminen vastarinnaksi asettaa talonpojat yleisesti ottaen ainoastaan reagoijiksi eli tahoksi, jolla ei ollut omaa aloitekykyä.⁸⁹ Se ei ole tämän tutkimuksen oletus, vaikka päähuomio painottuu virkamiehiin.

LÄHTEET JA METODIT

Tutkimuskysymyksiä tarkastellaan ensisijaisesti kahden lähdekokonaisuuden kautta. Ensinnäkin Huittisten, Ulvilan ja Kokemäen kihlakunnanoikeuksien pöytäkirjat

88 Lennerstrand 1999, s. 32–33.

89 Katajala 2004a, 14. Katso myös Frohnert 1993, 17–18.

avaavat näköalan paikallisyhteisön konflikteihin, sisäiseen hierarkiaan sekä vallankäytön ja vaikuttamisen toimintamalleihin. Toisaalta Porin kreivikunnan virkamiesten ja haltijoiden kirjeenvaihto kertoo virkamiesten toimenkuvasta ja asemasta kreivillisen esivallan ja paikallisyhteisön välissä. Näiden kahden lähdesarjan lisäksi tutkimuksessa käytetään muita kirjeaineistoja, kreivikunnan ja kruunun taloushallinnollisia asiakirjoja sekä sekalaisia asiakirjoja, jotka ovat syntyneet paikallishallinnon, kirkon tai kreivin toiminnan puitteissa.

Kreivikunnan vouti ja inspektori kirjoittivat säännöllisesti ensin Hornille ja tämän kuoltua kreivitär Bielkelle. 1670-luvulta on säilynyt huomattava määrä kreivikunnan voudin kirjeitä kreivittären kirjanpitäjälle Johan Gernmanille. Kreivin virkamiehilleen lähettämät kirjeet (tai niiden kopiot) eivät ole säilyneet, kreivittären kirjeitä on tallella.⁹⁰ Kirjeet ja niiden kirjoittaminen kuuluivat erottamattomana osana 1600-luvun (ruotsalaisen) aatelisten elämään. Kirjeitä kirjoitettiin niin virkaasioissakin kuin perhe- ja ystävyysuhteiden ylläpitämiseksi. Ruotsin laajentuessa kruunua palvelevat aatelistet joutuivat armeijan matkassa ja siviilivirkauralla muuttamaan usein, minkä vuoksi kirjeenvaihdosta muodostui elintärkeä kommunikatiivoväline. Kirjeenvaihdon yleistyessä vakiintuivat myös siihen liittyvät normit ja käytänteet. Kirjeiden kieli oli sidottu toisaalta antiikin retoriseen traditioon, toisaalta sen muotoilua ohjasi kirjoittajan ja vastaanottajan välisen suhteen hierarkkinen järjestys.⁹¹

Virkamiesten kirjoittamat kirjeet olivat pääpiirteiltään kaavamaisia. Kirjeet alkavat kreiville tai kreivittärelle osoitetulla otsikkomaisella omistuskirjoituksella. Itse teksti alkaa usein vaihtelevilla tervehdyksillä, jonka jälkeen virkamies mainitsee montako kirjettä ja milloin hän on saanut sen jälkeen kun hän itse kirjoitti viimeksi. Sen jälkeen alkaa virkoihin ja läänitykseen liittyvien asioiden käsittely, joka on luonteeltaan raportoivaa. Toisinaan virkamiehet vastaavat heille esitettyihin kysymyksiin suoraan niihin viitaten ja joskus he kysyvät kreiviltä ohjetta jonkin tietyn asian hoitamiseksi, mutta yleensä kirjeet ovat monologimaisia kuvauksia asioiden tilasta kreivikunnassa. Sellaisenaan ne avaavat näköalan virkamiehen arkiseen työnkuvaan. Tutkimusjaksolta on säilynyt yhteensä 340 virkamiesten kirjettä, joista kreivikunnan inspektori on kirjoittanut noin 110 ja vouti 230 kappaletta. Voudin kirjeistä pääosa (lähes 200 kappaletta) on 1670-luvulta ja niistä yli puolet on osoitettu kirjanpitäjä Gernmanille.

Hornin kuoleman jälkeen virkamiehet kävivät kirjeenvaihtoa kreivitär Sigrid Bielken kanssa. Hornista poiketen kreivittären kirjeitä kreivikunnan virkamiehille on säilynyt paljon, noin 90 kappaletta, joita pääosa on 1660-luvun jälkipuolelta ja 1670-luvulta. Kreivikunnan virkamiesten lisäksi tutkimuksessa on hyödynnetty Hornin ja Bielken kamreerina 1650- ja 1660-luvulla toimineen Erik Nilsson Klinton

90 Gustaf Hornin omissa arkistokokoelmissa hänen kirjoittamistaan kirjeistään on ainoastaan konseptteja, i. kirjeiden luonnosversioita (RA Wjksaml. E2815 ja E2816) vuosilta 1631–1657. Konseptteissa ei kuitenkaan ole kreivikunnan virkamiehille osoitettuja kirjeitä. Kreivittären säilyneeseen kirjeenvaihtoon sisältyy myös Johan Gernmanille osoitettuja kirjeitä, joissa kreivikunnan asiat jäävät vähälle huomiolle. Kreivitär antaa ohjeita useimmiten ruotsalaisten läänitystensä hoidosta, ruokatarvikkeiden sekä muiden tavaroiden hankinnasta, viljakaupasta sekä yleisestä suhdeverkostojen ylläpidosta Tukholmassa (RA Bielkesaml. E2367).

91 Hansson 1988, 20–36 ja passim. Chartier 1997, 1–6.

kirjeitä. Ensimmäisestään niitä on käytetty vain selvittäessä kreivikunnan kohtaloa Hornin kuoleman jälkeen, sillä kokoelman laajuudesta huolimatta kirjeissä käsitellään vähän kreivikunnan asioita.⁹² Kreivittären kirjeet inspektori Hans Hansson Godelle ja Pålval Pålwalsson Callialle ovat muodoltaan pelkistettyjä. Kirjeiden aloitus- ja lopetuskohtelaisuudet ovat lyhyitä, ja yleisrakenteeltaan kirjeet ovat ohjeistavia. Bielke kertoo Godelle ja Callialle tahdostaan, määräyksistään ja (vaihtelevalla laajuudella) niiden taustoista sekä arvioi virkamiestensä toimenpiteitä. Käskynantajan ja käskettävien hierarkia on alati läsnä kirjeissä. Gustaf Hornin virkamiehille lähettämien kirjeiden puuttuessa hänen muusta kirjeenvaihdosta on etsitty sekä kreivikuntaan että läänityksiin, aateliluuteen ja valtaan yleisemmin liittyvää materiaalia.⁹³ Monia läänityksiä hallinneiden Creutzien vaiheita 1600-luvulla tutkineen Mirkka Lappalaisen mukaan suvun jäsenet kirjoittivat eri tahojen kanssa läänitysten asioista ja talonpojista vähän, vaikka teeman voisi olettaa olleen relevantti.⁹⁴ Saman voi todeta myös Gustaf Hornin säilyneestä kirjeenvaihdosta.

Lisäksi tutkimuksessa on hyödynnetty kreivikunnan hallinnon tuottamia veroselvityksiä ja rästituetteloita. Niiden avulla pyritään taustoittamaan yhteisön sosiaalisia rakenteita ja hierarkioita koskevia kysymyksiä, jotka syntyvät muiden lähteiden käsittelyn pohjalta. Kameraalisen aineiston luonnetta, rakenteita ja ongelmia käsitellään jäljempänä tutkimuksen lomassa. Maaherrojen kirjeitä Kuninkaalliselle Majesteetille on käytetty taustoittamaan kreivikunnan ja kruunun kanssa käymistä 1650- ja 1670-luvulla. Periaatteessa maaherrojen kirjeet käsittelevät samoja asioita, kuin kreivikunnan virkamiesten kirjeet, mutta maaherrat eivät juurikaan kirjoita yksittäisistä (suur)läänityksistä saati niiden haltijoista yksityiskohtaisesti, vaan kuvaavat lääninsä tapahtumia ja olosuhteita yleisemmällä tasolla.⁹⁵

Tutkimuksen toisen päälähdesarjan muodostavat kihlakunnanoikeuksien pöytäkirjat. Käsiteltävänä ajanjaksona kihlakunnanoikeudet istuivat käräjiä kolmesti vuodessa. Tutkimusalueella talvikäräjiä istuttiin yleensä helmi- ja maaliskuussa, kesäkäräjiä kesä- ja heinäkuussa sekä syyskäräjiä syys- ja lokakuussa. Istunnoissa pidettiin käsiteltävistä asioista pöytäkirjaa, jonka puhtaaksi kirjoitettua versiota kutsutaan nykyisin tavallisesti renovoiduksi tuomiokirjaksi. Käräjillä puhetta johti kihlakunnantuomari, jonka apuna ollut kirjuri vastasi pöytäkirjan pidosta. Istunnossa syntyi niin sanottu konseptipöytäkirja, jonka pohjalta kirjuri loi renovoidun

92 Klintin tehtäviin näyttää kuuluneen muutamien Hornin ruotsalaisten läänitysten (Häringe) tarkempi valvonta, mutta Porin kreivikunnan asioita hän käsittelee kirjeissään harvoin. Hän toimi eräänlaisena edusmiehenä Tukholmassa: tarpeen vaatiessa hän hoiti kreivin ja kreivittären etuja keskushallinnon (kollegiot) virkamiesten kanssa, piti yhteyttä toisiin aatelisiin (ja heidän palvelijoihinsa), valvoi kreivillistä laivaliikennettä sekä yleisesti ottaen koordinoi kreivin ja kreivittären etujen valvontaa. (RA Wijkmsaml. E2824).

93 Systemaattisesti on läpikäyty Hornin kirjeenvaihto kenraali Arvid Forbusin ja Gustaf Evertsson Hornin kanssa. Molemmilla oli läänityksiä kreivikunnan alueella, ja viimeksi mainittu oli lisäksi kreivin veljenpoika. Myös niiden sisältö oli kaavamaisista, mutta sekä muodot että sisältö luonnollisesti poikkesivat virkamiesten kirjeistä. Forbusin ja Gustaf Evertsson Hornin kirjeet Gustaf Hornille ovat Riksarkivetissa (Skoklostersamlingen, E8837 ja E8841). Gustaf Hornin kirjeet veljenpojalleen edellä mainituissa konsepteissa ja kirjeet Arvid Forbukselle Lundin yliopiston kirjastossa (De la Gardieska samlingen).

94 Lappalainen 2005, 271–272, katso myös 194–195.

95 Maaherran kirjeenvaihdosta: Jonsson 2005, 190–205.

tuomiokirjan. Käsiteltävänä aikana tutkimusalueelta ei ole säilynyt konseptipöytäkirjoja. Vuoden 1635 maaherran ohjeen mukaan tuomiokirjoja oli tehtävä kolme kappaletta: yksi hovioikeuteen, yksi maaherralle lääninhallintoon sekä yksi oikeusistuimelle, jonka toimintaa pöytäkirja kuvasi.⁹⁶

Renovoitujen tuomiokirjojen syntyprosessin vuoksi niiden sisältämien tekstien ja niissä kuvattujen tapahtumien välisestä suhteesta on tutkimuksessa tehty varauksia. Tuomiokirjojen teksti on kirjurin tulkintaa käräjillä esitetyistä suullisista kertomuksista. Kerrontaa on suodatettu, tulkittu ja tiivistetty ylöskirjauksessa sekä kirjoitettaessa konseptipöytäkirjoja puhtaaksi. Tapauskuvaukset eivät ole välttämättä suhteessa käräjillä puhutun pituuteen. Siksi käräjäpöytäkirjojen kuvaukset eivät aina välttämättä avaudu lukijalle täysin loogisina esityksinä asioiden tilasta. Menneen ajan sanat, käsitteet tai ajattelumallit saattavat olla vaikeaselkoisia. Pöytäkirja palveli käräjiä ja oikeuslaitosta, minkä vuoksi siihen on saatettu tallentaa ainoastaan asian ratkaisemisen kannalta kaikkein olennaisin. Ensimmäistä mainittua ongelmaa tutkija voi yrittää paikata pyrkimällä tavoittamaan menneisyyden kulttuurisia merkityksiä muiden lähteiden tai tutkimusten avulla, jälkimmäisiä aukkoja ei välttämättä voi paikata ollenkaan.⁹⁷

Tuomiokirjojen kerronnan katkoksia ja epämääräisyyttä aiheuttaa myös se, että käräjillä esiin tulevat asiat eivät välttämättä saa siellä päätöstään. Riitoja ratkottiin ja sovittiin niiden ulkopuolellakin. Alkunsa saavat kertomukset ihmiskohtaloista ja tapahtumaketjuista jäävät usein vaille päätöstä. Tuomiokirjojen arvoa lähteinä on kyseenalaistettu, koska varsinkin niissä esiintyvät pidemmät todistanlausunnokset ja kertomukset määrittyivät objektiivisuuteen tähtäävän lähdekritiikin kautta subjektiivisiksi ja epäluotettaviksi.⁹⁸ Tutkimuksissa, joissa todellisuus ymmärretään sosiaalisesti rakentuneeksi, samojen kertomusten sisältö on avautunut toisin. Kertomuksissa kuvattujen tapahtumien todenperäisyyden sijaan oleellista on niiden uskottavuus aikalaisten keskuudessa – oikeudessa kerrotut asiat olivat kuulijakunnalle minimissään jollakin tavoin uskottavia, vaikka ne nykyajasta käsin vaikuttaisivatkin irrationaalisilta. Siksi tuomiokirjojen kautta ei niinkään aina avaudu yksittäisen tapahtumaketjun todellinen kulku, vaan pohjimmiltaan aikakauden käsitykset mahdollisuuksista ja kulttuurisista merkityksistä, joiden varaan kertomukset todellisuudesta rakentuivat.⁹⁹

Mikrohistoriallisen tutkimuksen ytimessä on ollut Carlo Ginzburgin tunnetuksi tekemä johtolankaparadigma – ajatus siitä, että näkymättömien ilmiöiden olemassaolosta voidaan tehdä päätelmiä havaittavissa olevien mutta ”irrelevanttien” yksityiskohtien kautta.¹⁰⁰ Sellaisenaan se on tarjonnut hedelmällisen lähestymistavan tuomiokirjoihin, joiden sisältämästä tapausten kirjosta löytyy monia eri asia-
luokkia, jotka useimmiten väistämättä tuottivat monisivuista kerrontaa 1600-lu-

96 Styffe 1852, 196.

97 Eilola 2003, 44. Karonen 1994, 35–37. Einonen 2005, 33. Letto–Vanamo 1995, 3–5.

98 Virrankoski 1970, 127–128. ’Faktanäkökulma’ ei kuitenkaan ole täysin dominoinut vanhemman tutkimuksen näkökulmaa tuomiokirjoihin, katso esim. Jokipii 1974, alkusanat. Korhonen 1945, 7–13.

99 Eilola 2003, 40–43. Sabean 1997, 10–12. Kalela 2000, 90–91. Karonen 2007, 36. Taussi Sjöberg 1996, 175.

100 Ginzburg 1996, (1986 ja 1992), 45 ja passim.

vun elämänmenosta. Jari Eilolan tutkimus noituudesta ja taikuudesta 1600-luvulla perustuu teemaa koskeviin oikeuskäsittelyihin, jotka rikostyyppinä kenties olivat marginaalisia mutta syvällisen oikeuskäsittelynsä vuoksi tuottivat laajan aineiston. Sen avulla Eilola ei ainoastaan kattavasti käsittele teemansa ydinkohtia, vaan avaa myös laajempia näköaloja aikakauden yhteisöllisyyden lainalaisuuksiin. Samoin tekee Olli Matikainen, jolle väkivalta ja sen tuottamat oikeusjutut ovat avain yhteisön perusrakenteisiin. Matikainen korostaa, että ”yleisesti ymmärretyt merkityssällöt” ovat usein havaittavissa tuomiokirjoista ainoastaan epäsuorien päätelmien avulla.¹⁰¹ Huomio on erityisen relevantti tämän tutkimuksen teeman kannalta.

Valtaa käsiteltiin käräjillä suoraan vain silloin, kun oli epäilyjä sen väärinkäytöstä. Toki käräjillä voitiin käsitellä suoraan vallankäytön rajoja, mutta usein käräjät oli vain yksi osa prosessia, johon sisältyi runsaasti kärjäsalin ulkopuolista virkamiesten ja rahvaan kanssakäymistä. Esimerkiksi niukkasanaiset ilmoitukset erilaisista toimituksista – riitojen sovittelut, maaomaisuuden katselmukselut – kertovat lopulta vähän tietoa kyseisestä prosessista kokonaisuudessaan ja erityisesti tämän tutkimuksen pääteemasta, esivallan ja alamaisen kohtaamisesta. Toisaalta tutkimuksen teema luo myös päinvastaisen ongelman. Oikeuslaitoksen osana käräjät voidaan nähdä osana poliittista kulttuuria. Ne olivat vallankäytön foorumi ja väline. Periaatteessa jok’ikinen tapaus käräjillä liittyi valtaan ja vallankäyttöön riippumatta siitä, olivatko ne rikostapauksia, hallinnollisia asioita tai muita juttuja.¹⁰² Vuosina 1651–1679 Huittisissa, Ulvilassa ja Kokemäellä pidettiin yli 200 tavalliset sekä joukko ylimääräisiä käräjiä, joilla käsiteltiin tuhansia tapauksia. Vaikka 1660-luvun käräjien pöytäkirjat ovat suureksi osaksi tuhoutuneet, seurauksena on runsaudenpula.

Niukkuuden ja runsaudenpulan keskellä lähteiden lukemista ja tulkintaa on ohjannut edellä esitelty tutkimuskonteksti. Olen etsinyt tuomiokirjoista tapauksia, jotka havainnollistavat vallankäyttöä eri konteksteissa sekä kertovat aikalaisten tavoista tulkita sosiaalisen elämänsä lainalaisuuksia. Sellaisenaan lukeminen on vahvasti tulkitsevaa. Yksittäisen tapauksen edustavuuden, painoarvon, mittakaavan tai sen ’oikeiden’ yhteyksien määrittämiseen sisältyy aina ylitulkinnan vaara. Siksi tulkinta edellyttää aineiston laajamittaista läpikäymistä ja niin on menetelty tässäkin tapauksessa. Jäljempänä nostetaan esiin vain pieni osa koko tuomiokirja-aineistosta, mutta esitettyjen tapausten avulla tehtyjen päätelmien tukena on implisiittisesti myös käsitys ajanjakson kolmen pitäjän tuomiokirjojen kokonaissisällöstä.¹⁰³ Mikään yksittäinen oikeustapausluokka tai rikostyyppi ei muodosta oikotietä vallan olemukseen. Vaikka edellä todettiin lähes kaikkien tuomiokirjojen tapausten jollakin tavoin kertovan vallasta, käytännössä hahmottelemaani tutkimuskontekstiin sijoittamastani aineistosta huomattava osa on jotakin muuta kuin pitkiä, narratiivisia tekstejä, joiden lähilukeminen ei paljasta suuria tietämisen syvärakenteita tai mentaliteetin ainesosia.

Samalla korostuu yksi tuomiokirjojen luonnetta koskeva peruskysymys: kenen ’ääni’ niistä lopulta on luettavissa? Tuomiokirjat ovat lähes ainoa systemaattinen ja

101 Eilola 2003. Matikainen 2002, 20–22. Ks. myös Vilkuna 1996.

102 Einonen 2005, 37.

103 Eilola 2003, 43. Matikainen 2002, 22. Katajala 1994, 64.

kattava lähdesarja, jonka kautta ”tavallisen ihmisen” katsotaan saavan äänensä kuulumaan, edes jollakin tavoin. Tuomiokirjojen on huomautettu olevan kirjauksesta vastanneen kirjurin tulkintaa rahvaan puheesta, mutta koska tulkitsija kuitenkin tunsu käräjärahvaan ja oli toisaalta velvollinen tekemään käsiteltävät asiat ymmärrettäväksi ylempälle oikeusasteelle ei käräjäpöytäkirjoissa esiintyviä rahvaan lausumiksi kirjattuja asioita voida pitää mielivaltaisina tulkintoina.¹⁰⁴ Toisaalta talonpoikien halusta tuoda julki näkemyksiään käräjillä kertovat konfliktit, joissa he ohittivat käräjät ja veivät valituksiaan suoraan hallinnon ylempille portaille. Käräjät – tuomari, lautamiehet – eivät aina nauttineet talonpoikien luottamusta. Kysymystä ”kenen areena käräjät olivat?” pohditaan tutkimuksen edetessä.

Kreivikunnan virkamiesten ja sen haltijoiden kirjeet ovat tässä suhteessa yksiselitteisempiä. Osallisten henkilöllisyydestä ei ole epäselvyyttä, ja niiden päällimmäiset tarkoitukset tulevat suoraan julki. Kreivin ja kreivittären kirjeiden ensisijainen tarkoitus oli ohjeistaa virkamiehiä toimimaan, ja virkamiehet puolestaan pyrkivät raportoimaan tekemisistään mahdollisimman yksiselitteisesti. Kreivin kirjoittamia kirjeitä voidaan rekonstruoida virkamiesten kirjeiden kautta. Hornin painotuksia, tavoitteita ja muita nyansseja eri asioista on pääteltävissä sitä helpommin mitä enemmän virkamiehet kirjoittavat niistä. Tekstin määrää kasvattivat epäselvyydet, kreivin asioille antama painoarvo sekä virkamiesten oma halu ohjailla asioiden kulkua haluamaansa suuntaan. Mahdollisuudet siihen olivat valtasuhteen reunaehtojen vuoksi rajalliset, mutta silti olemassa. Kuvatussa paikallisia oloja tai työtehtäviensä suoritusta virkamiehet suhteuttivat kertomustaan sekä kreivin odotuksiin että omiin näkemyksiinsä asioiden tilasta. Tämän vuoksi inspektorin ja voutin kirjeistä on vähintään välillisesti mahdollista tavoittaa kreivin ajatuskulkua.

Kirjeiden välittämä kuva tapahtumista, tavoitteista ja mielipiteistä ei kuitenkaan ole itsestään selvä. Etenkin virkamiesten kirjoittamissa kirjeissä mielenkiinto väistämättä kääntyy siihen, mitä niissä ei sanota. Kirjeenvaihdolla oli suuri merkitys läänityksen hallinnoinnissa, koska se oli ainoa säännöllinen yhteyskanava kreivikunnan haltijoiden ja virkamiesten välillä. Kun hallinnossa oli ongelmia, kreivin ja kreivittären yksi tärkeimmistä mielenkiinnon kohteista oli virkamiesten osuus niiden synnyssä. Sitä he pääsääntöisesti eivät kuitenkaan voineet selvittää muiden kuin virkamiesten itsensä kautta. Vaikka virkamiehen moraalit ei olisikaan sallinut valehtelua, itselleen epäedullista tietoa ei kannattanut esittää. Vähäisimmätkin tyytymättömyyden aiheet oli peiteltävä tai selitettävä parhain päin kreiville ja kreivittärelle. Oli ymmärrettävä mistä kannatti kirjoittaa ja millä tavoin, rikkomatta kuitenkaan virkansa sisältämiä uskollisuusvelvoitteita. Virkamiehelle ei riittänyt pelkkä kirjoitustaito, vaan virkakirjeen kirjoittaminen oli tasapainoilua ja taktikointia. Asetelma loi väistämättä jännitteitä, ja käräjien tavoin kirjeenvaihto loi eräänlaisen kamppailuareenan, jossa osapuolet jatkuvasti taistelivat uskottavuudesta, tottelmisesta ja totuudesta.

Tutkimukseni painottuukin käytännössä erilaisiin konflikteihin, jotka ovat monella tapaa helppo oikotie normien ja käytänteiden ristiriitoihin. On syytä korostaa, että yksinomaan niihin keskittymällä kokonaiskuva voi vääristyä. Riitojen rin-

104 Katajala 1994, 63–66.

nalla ihmisten ja toimijoiden välinen kanssakäyminen sujui usein myös kitkattomasti, ja toisaalta konflikteja ei tule dramatisoida, olipa kyse käräjien maariidoista tai kreivikunnan haltijoiden ja virkamiesten välisistä erimielisyyksistä. Konfliktit saattoivat olla luonteeltaan lähes normatiivisia tai ainakin arkisia, myös silloin kun niissä oli kyse muodollisen ja epämuodollisen yhteentörmäyksestä. Useimmat konflikteista, joita käsittelem, eivät ole yhteismitallisia omassa kategoriassaan tai toisten konfliktien kanssa, tai ylipäänsä muutenkaan mitattavissa olevia. Siksi kirjani etenee monissa kohdin yksittäisten tapausten käsittelyllä, mikä tuo tutkimukseen kertomuksellista otetta. Tutkimuksessani ei tilastoida käräjien rikosrakennetta eikä laajemmin mitata kreivikunnan taloudellista suorituskykyä. Kertomuksellisuus tuo mukanaan omat ongelmansa,¹⁰⁵ mutta mielestäni (pienimuotoiset) tapaustutkimukset yksityiskohtineen ovat paras tapa lähestyä aiemmassa tutkimuksessa vähemmälle huomiolle jääneitä näkökulmia. Paikallistason vallankäyttöä tarkastellaan tässä tutkimuksessa syventymällä tapahtumiin ja toimintaan sekä niissä osallisena olleiden niistä esittämiin näkemyksiin.

Yleisesti ottaen olen jäsentänyt tutkimukseni systemaattisesti. Jokaisella pääluvulla on oma teemansa. Systemaattisella tarkastelulla olen pyrkinyt hahmottamaan 'poikkileikkausta' tietyistä ilmiöistä tietyssä aikana.¹⁰⁶ Taustaoletuksenani on ollut, että lyhyellä tutkimusjaksolla tietyt rakenteet, kuten käräjät, pysyivät suhteellisen muuttumattomina. Joitakin ongelmia käsitellään kronologisesti, mutta tutkimuskysymykseni itsessään eivät ole suunnanneet huomiota ensisijaisesti muutoksen tutkimiseen, koska sen edellytyksenä on vertailukelpoisen tiedon olemassaolo eri ajankohdilta. Aiemman tutkimuksen aukot liittyvät juuri tähän. Suurvaltakauden paikallistason vallankäyttöä on tutkittu vähän. 1600-luvun virkamiesten toimintaa ja yhteisöllistä elämää yleisemmin on tarve tarkastella ennen kaikkea syväluotauksella.

105 Lempa 1990, 212–215. Grönholm 1997, 278–282.

106 Kalela 2000, 211–212.

VALLAN ETÄISYYDET JA RAKENTEET

Tässä luvussa kartoitetaan paikallisen vallankäytön kenttää esittelemällä läänityksen luomia sosiaalisia suhteita koskevat normit ja ihanteet sekä hahmottelemalla keskeiset valtarakenteet. Gustaf Horn sai kreivikunnan läänityskirjeessä valtaa, hänestä tuli tietyn talonpoikaisjoukon herra. Herruussuhteen kanssakäymiselle ensimmäiseksi reunaehdoksi muodostui maantieteellinen etäisyys. Hornin tapauksessa sitä ei leimannut läheisyys.

Gustaf Horn syntyi vuonna 1592 valtiollisena vankilana toimineessa Örbyhusin linnassa. Vuonna 1601 hän oli Tallinnan tuomiokirkossa isänsä hautajaisissa. Vuonna 1628 hän meni Tukholmassa naimisiin Christina Oxenstiernan kanssa. Vuonna 1629 heidän ensimmäinen lapsensa Agneta syntyi Riikassa isän ollessa armeijan mukana Kuurinmaalla. Vuonna 1630 koko perhe kävi Turussa. Vuonna 1631 Gustaf Horn kävi sotapalveluksensa lomassa katsomassa ruttoon sairastunutta vaimoaan Stettinissä Saksassa. Vuonna 1644 Hornin ja hänen toisen vaimonsa Sigrid Bielken ensimmäinen lapsi Anna Catharina syntyi Landskronassa Hornin johtaessa ruotsalaista armeijaa sodassa tanskalaisia vastaan. Vuonna 1657 Gustaf Horn kuoli Skarassa Länsi-Götanmaalla. Mitä ilmeisemmin hän ei koskaan käynyt kreivikuntansa alueella. Hornin kuoleman jälkeen kreivikuntaa hallinnut kreivitär Bielke kävi siellä ainoastaan kerran 1670-luvun alussa.¹

HARMONINEN, MUTTA ETÄINEN HERRUUS

Valikoidut Gustaf Hornin perhetapahtumat havainnollistavat ylhäisaateliston elämänpiirin laajuutta ja siitä seurannutta väistämätöntä fyysistä etäännyttä läänityksistään. Virkatehtävien asemapaikkojen vaihdosten ja sotavuosina armeijan jatkuvan liikkumisen vuoksi elämä oli alituista muuttamista ja matkustamista. Jokipiin mukaan läänityksen haltijan ”absentismi” oli tavallista kreivi- ja vapaaherrakunnissa. Valtiollisen vallankäytön keskittymisen seurauksena ruotsalaisen aateliston sisäistä rakennetta analysoitaessa aristokratiaa onkin kutsuttu ”regionaalisesti ja valtiollisesti suuntautuneeksi”.² Keskushallinnon ja hovin sijainti Tukholmassa

-
- 1 Elgenstierna 1927, 667–668 ja 672–673. Horn 1959, 3–7. Eriksson 2000, 73–74. Jokipii 1953. Gustaf Hornin varhaisin kontakti alueeseen, josta Porin kreivikunta 1651 muodostettiin oli syntynyt jo 1630-luvun lopulla. Vuonna 1638 Hornin ollessa vangittuna Ranskassa hänelle luovutettiin läänitys Huitistien alueelta, jonka laskennallinen verotuotto oli noin kolmannes kreivikunnan vastaavasta luvusta. Sen hallinnoinnista on jäänyt jälkeen vähän tietoa, sillä kreivin ja läänitystä hoitaneen virkamiehen kirjeenvaihtoa ei ole säilynyt 1640-luvulta eikä läänityksen asioita juurikaan käsitellä Huitistien käräjillä. Laakso 1986, 110.
 - 2 Ullgren 2004, 319–322. Persson 1999, 41. Samuelson 1993, 26–27. Jokipii 1956, 75.

korosti sen merkitystä vallankäytön keskuspaikkana, ja toisaalta korkeimmat virat provinssissa ja maakunnissakin osoitettiin tavallisesti vain ylhäisaatelille pakottaen heidät siirtymään virkojen perässä. Gustaf Hornin ja muiden aristokraattien suhde omiin läänityksiinsä ei siten yleensä voinut perustua pitkäaikaiseen ja henkilökohtaiseen näkyvään läsnäoloon läänitysytseiojen arkipäiväisessä elämässä.³

Etäännyemisestä huolimatta suurläänitykset on nähty myös yrityksenä kehittää paikallistason vallankäyttöä. Kokonaan uusien hallintorakenteiden luonti oli työllistä, ja esimerkiksi mahdollisuudet tiedonvälityksen nopeuttamiseen olivat rajalliset. Läänitykset tarjosivat yhden mahdollisuuden puuttua esivallan ja paikallisyhteisöjen välisen rajapinnan ongelmakohtiin. Suurläänityksillä kruunu loi lojaaleina pitämilleen aristokraateille paikallisen ulottuvuuden. Valtaa hajautettiin, mutta vain sellaisille henkilöille, jotka olivat sitoutuneet kruunun tavoitteisiin ja toimintamalleihin. Toisin kuin 1500-luvulla suurläänitysten ylhäisaatelille tuoma valta perustui kruunulta saatuun auktoriteettiin, ei paikallisiin sukuverkostoihin tai maantieteellisen etäisyyden turvaamaan käytännön autonomiaan.⁴

Tällä tavoin suurläänitysten syntyä selitettäessä hallitsijan ja keskusvallan toiminnan pragmaattisuus mitä ilmeisemmin ylikorostuu. ”Valtio” tai ”kruunu” ei yleensä ollut niin analyttinen, systemaattinen ja muusta yhteiskunnasta erillinen toimija kuin yleistävät esitykset usein antavat olettaa. Silti tulkinnaassa on myös yhtymäkohtia läänityksiä koskeviin aikalaissäityksiin. Erityisesti aatelien keskuudessa läänittäminen nähtiin valtiollisten resurssien hyödyntämistä tehostavana toimintana, sillä aatelin katsottiin kykenevän kantamaan maaverot kruunua tehokkaammin sekä kehittämään maataloutta ja muita elinkeinoja läänityksillään. Samassa ajatusmallissa kruunun toiminnan tuli perustua entistä selvemmin rahatalouteen. Kruunun oli määrä hankkia tulonsa erilaisilla tulleilla, aksiiiseilla ja muilla epäsuorilla elinkeinoelämän veroilla.⁵

Tutkimuksissa on käsitelty lopulta melko vähän sitä, mikä pohjimmiltaan antoi aikalaisille perusteet olettaa aatelin kykenevän tehokkaampaan vallankäyttöön paikallistasolla. Ottaen huomioon suurläänitysten ehtoihin sisältyneet velvoitukset noudattaa vallankäytössä vanhoja käytänteitä ja valtakunnan lakia voidaan kysyä, mitä käytännön mahdollisuuksia kreiveillä ja vapaaherroilla oli tehostaa hallinnointia? Kun lisäksi kreivi- ja vapaaherrakuntien haltijat monessa tapauksessa eivät itse olleet läsnä läänityksellään, vaikuttavat oletukset vallankäytön tehostumisesta perusteettomilta. Kreivi- ja vapaaherrakunnissa toteutetut joustot veronkannossa olisivat olleet pääosin mahdollisia kruunullekin, eikä menestys tai menestymättömyys autiotilojen asuttamisessa välttämättä ole selitettävissä vouden taustan avulla vaan ennemminkin esimerkiksi sääolojen ja saatavilla olevan työvoiman kausittaisella vaihtelulla.⁶

Kirjoittaessaan aatelin oletetusta paremmuudesta suurten maaomaisuuksien hallinnoinnissa Heckscher viittaa lyhyesti 1600-luvulla vallinneeseen ”yleiseen epä-

3 Ullgren 2004, 20. Schindler 2002, 39–43.

4 Lappalainen 2001, 23–24. Kollman 1999, 167. Lehtinen 1961, 54.

5 Jokipii 1956, 34–35 ja 172–178. Wittrock 1953, 5–8. Nilsson 1990, 143–146. Brännman 1950, 5–20. Karonen 1999, 200–202. Lindegren 1985, 310–313. Nilsson 1984, 33. Jutikkala 1942, 358.

Heckscher 1936, 284–288.

6 Jokipii 1956, 169–181. Nilsson 1990, 145.

luottamukseen valtiollista taloudellista toimintaa kohtaan”. Heckscher ei pohdi itse tai tuo esiin aikalaisten esittämiä konkreettisia ratkaisuja, joiden avulla aateli olisi kyennyt selviytymään kruunua paremmin luontaistalouden ongelmakohdista, eli vallankäytöstä paikallistasolla. Yleisemmällä tasolla oletus tehokkaammasta hallinnoinnista saa Heckscherin tutkimuksessa kontekstinsa suurtilojenmuodostuksen kautta ja osana merkantilistisia talousihanteita. Molemmissa ’tehostuminen’ tai siihen kohdistuvat odotukset perustuivat merkittäviin sosiaalisiin muutoksiin: ensin mainitussa kartanotaloudesta seuraaviin mullistuksiin kyläyhteisöissä ja jälkimmäisessä toivoon koko yhteiskunnan elinkeinorakenteen merkittävästä laajentumisesta.⁷

Monilla seuduilla kartanotalouden nousu oli realiteetti 1600-luvun Ruotsissa, mutta julkisuudessa sitä ei koskaan määritelty yleiseksi tavoitteeksi, johon läänityksillä tulisi pyrkiä – mikä sinänsä oli ymmärrettävää. Merkantilistiset talousopit vaikuttivat monessa suhteessa ajan valtiolliseen politiikkaan, mutta niitä koskevissa diskursseissa määritetyt makrotaloudelliset ihanteet ja ongelmakohdat liittyvät läänittämiseen vain melko yleisellä tasolla. Tutkimuksissa ei ole analysoitu syvemmin sitä, mihin ajalle leimalliseksi tulkittu ”usko yksityisyritteliäisyyden kaikinpuoliseen etevämyyteen”⁸ käytännössä perustui. Miksi kreivit ja vapaaherrat olisivat kyenneet kantamaan verot kruunun edustajia tehokkaammin? Miksi he olisivat kyenneet käynnistämään kokonaan uusi elinkeinoelämän haaroja, joihin tavallisesti viitataan kreivi- ja vapaaherrakuntien perustamista koskevissa tulkinnoissa? Kaiken lisäksi läänityksissä voidaan nähdä ristiriitoja merkantilististen oppien päätaoiteen, valtion aseman lujittamisen kanssa.⁹

Kartanotalous tai merkantilismi eivät siten yksin kykene tyhjentävästi selittämään oletusta aatelin kyvystä kantaa verot kruunua tehokkaammin tai kehittää elinkeinoja. Useimmiten maanomistuksen yksityistämistä voimakkaasti suosinut politiikka liitetään Kustaa II Aadolfin sekä erityisesti Axel Oxenstiernaan, joka kanslerin virkaa hoitaessaan argumentoi rahatalouden edistämisen puolesta monessa yhteydessä vuosikymmenten mittaisen uransa aikana. Oxenstiernan on katsottu istuttaneen rahatalouden tärkeyttä korostavan ajattelumallin myös kuningatar Kristiinaan. Samanaikaisesti Oxenstierna loi itselleen ja perheelleen laajan läänitysmääomaisuuden, jota hoidettiin ja kehitettiin suunnitelmallisesti.¹⁰ Siitä huolimatta ja niin ilmeistä kuin Oxenstiernan sitoutuminen kaikinpuoliseen valtion rahatalouden edistämiseen onkin, ei hänenkään eri yhteyksissä esittämistään näkemyksistä ole suoraan löydettävissä syvemmälle meneviä selityksiä *excolera* –verbin sisällöstä, jolla aikalaiset kuvasivat läänitystenhaltijoiden määomaisuuteensa kohdistamia parannus- ja kehittämistoimia.¹¹ Välillisemmin asia selittyy Oxenstiernan itsensä kohdalla läänitysten suunnitelmallisella ja esimerkillisellä hoidolla. Aateli-

7 Heckscher 1936, 318–335. Ks. myös Magnusson 1999, 59–66.

8 Jutikkala 1942, 358.

9 Karonen 1999, 172–174. Myllyntaus 1980, 263–265.

10 Odhner 1865, 226–227. Lagerroth 1928, 60. Weibull 1931, 18–19. Ks. myös edellinen viite.

11 Leif Runefelt nostaa *excolera*-verbin esiin käsitellessään merkantilismiin sisällynyttä voimakasta pyrkimystä valtiolliseen omavaraisuuteen. Sen puitteissa verbillä kuvattiin yleensä valtiollisen elinkeinoelämän kehittämistarvetta sekä tarvetta kyetä itse jalostamaan valtakunnasta löytyvät raaka-aineet. Runefelt 2001, 136.

sen tuli sitoutua läänityksensä hyvinvointiin voimakkaammin kuin kruunu.¹² Oletus yksityisen maanomistuksen edistyksellisyydestä oli kytkeytynyt aikakauden yleisiin aateluusihanteisiin.

”Kotitalouden” kunnollinen hoitaminen kuului olennaisena osana aateluuteen, vaikka säädyn erityisvelvollisuus tai etuoikeus se ei ollut. Teemaa koskevat velvoitteet ovat konkreettisimmin tallentuneet erityisiin ”taloudenhoito-oppaisiin”. Aikakaudella yleisen kirjallisuusgenren tunnetuimmat ruotsalaiset edustajat olivat Per Brahe vanhemman *Oeconomia eller Hushållsbok för ungt adelsfolk* sekä Schering Rosenhanen *Oeconomia*. Brahen kirjaan sisältyy ohjeita nuoren aatelisen kasvatusta ja koulutusohjeita, mutta eniten huomiota osoitetaan tilanhoidolle, ja Rosenhanen teos omistautuu lähes yksinomaan sille. Molemmat teokset käsittelevät kattavasti ja yksityiskohtaisesti maanviljelystä, karjanhoitoa, puutarhan ylläpitoa sekä tilanhoidossa tarvittua palvelusväkeä ja sen tehtäviä.¹³ Brahen ja Rosenhanen teokset oli suunnattu aatelisille. Laurentius Petrin *Oeconomia Christiana* oli kaikille kristityille eli myös talonpoikaisrahvaalle omistettu teos ”kristillisestä taloudenpidosta ja siitä mitä jokaisen henkilön vastuulle kotitaloudessa oikeastaan kuuluu Jumalan määräyksen mukaan”.¹⁴

”Oekonominen” talousoppi ei paneutunut ainoastaan eri elinkeinojen harjoittamiseen liittyviin käytännöllisiin ongelma-kohtiin. Se oli yhtä lailla oppi harmonisesta järjestyksestä, jonka tuottoa ei mitattu talouden mittayksiköillä eikä sen tuotama ”hyvinvointi” ollut ensisijaisesti materiaalista. Tavoitteena oli määritellä yksittäisen kotitalouden sisäinen hierarkia, sen jäsenten väliset suhteet ja heidän keskinäiset velvoitteensa. Isännän valtaa kotitalouden sisällä korostavat patriarkaalisen vallan opit rinnastuivat yleisempiin vallinneisiin valtasuhteisiin, jumalallinen järjestys toistui samassa muodossa mutta eri mittakaavoissa kaikkialla yhteiskunnassa. Talonpoikaisrahvaalle oppia jaettiin kirkon välityksellä paitsi saarnoissa myös katekismuksessa, erityisesti sen huoneentauluksi kutsutuissa raamatunkohdissa, jotka määrittivät perhesuhteita yksityiskohtaisesti.¹⁵ Aatelisten tekemissä *oconomia*-oppaissa kotitalousoppia sovellettiin sekä pienempien että suurempien tilojen tai kokonaisten läänitysten hoitoon.

Brahen ja Rosenhanen teoksissa tuodaan suoraan julki odotus tilanhoidon parantumisesta aatelisen vastatessa tilanhoidosta, mutta mitään oiketietä kohentavaan kotitalouteen kirjat eivät paljasta. Rosenhanea mukaillen maaomaisuutta isännöivältä aateliselta edellytettiin tilanhoidossa sekä ’vietymystä ja halua’ että ’tietoa ja ymmärrystä’. Yksinkertaisesti vain niiden kautta avautuivat mahdollisuudet tilan tai läänityksen kaikinpuoliseen ja alati jatkuvaan kohentamiseen. Aatelisen oli omaksuttava suuri määrä talonrakennusta, maaperää, viljelytekniikoita sekä muita spesifejä osaamisalueita koskevaa yksityiskohtaista tietoa. Se loi pohjan maaomaisuuden taloudelliselle kehittämiselle, mutta tiedolla ei ollut merkitystä ilman aatelisen omaa kiinnostusta tiluksiaan sekä niiden palvelusväen ja alustalaisten

12 Nilsson & Revera 1994, 518–520. Karonen 2001a.

13 Brahe 1971. Rosenhane 1944.

14 Petri 1897, lainaus: teoksen nimiösivu.

15 Runefelt 2001, 23 ja passim. Eilola 2003, 189–192. Englund 1989, 94–95. Myrdal 1999, 271–276. Vilkkuna 2002, 169–173.

henkistä hyvinvointia kohtaan. Moninaisten käytännön töiden menestyksellinen suorittaminen edellyttämä harmonia tilalla tai läänityksellä odotettiin syntyvän ai-noastaan vahvan herruuden pohjalta, ”sillä jos kotitalouden odotetaan kunnolli-sesti ja hyvin menestyvän, on isännän näytettävä suuntaa”.¹⁶

Isännän herruus perustui vahvaan henkilökohtaiseen sitoutumiseen ja esimerkilliseen toimintaan. ”Ryhtyessään hallitsemaan alustalaisiaan on hänen ennen kaikkea osattava hallita itseään”, kirjoittaa Rosenhane ja toteaa, että hyvän isännän on ensisijaisesti ”rakastettava ja kunnioitettava Jumalaa, asetettava kaikki toivo ja lohtu Häneen, elettävä jumalapelkäävää ja säädyllistä elämää, vihattava ja rangais-tava paheita”. Vain siten hän kykenisi ”voittamaan kunnioituksen ja kuuliaisuuden omiensa joukossa” ja istuttamaan alustalaisiin saman jumalanpelon ja hyveellisen elämäntavan. Tätä kautta oli saavutettavissa harmoniatalouden päätavoitteet: koti-taloudelle ja sen eri ihmisille lankeava Jumalan siunaus ja sielun autuus, sekä isän-nän, alustalaisten ja naapurien keskuuteen syntyvä yhteisöllinen sopusointu. Her-ruus määrittäi myös isännän kunniaa, sillä harmoniaa tuottava herra sai hyvän mai-neen ja nimen sekä itselleen että talolleen. Kokonaisuutena isännän ideaali muis-tutti suuresti ns. furstespegel-kirjallisuudessa määriteltyä kuninkaan tai ruhtinaan ihanneprofiilia,¹⁷ ja toisaalta harmoninen järjestys noudatti patriarkaalisten valta-suhteiden kaavaa, joka vallitsi muissakin aikakauden yhteiskunnallisissa yksiköissä alkaen talonpoikaikotitalouksista päätyen koko valtioihanteeseen.¹⁸

Oletuksen läänittämisen myötä tehostuvasta veronkannosta ja vallankäytöstä voi siten katsoa perustuneen ensisijaisesti henkilökohtaisuuteen. Hyveellisen, mai-neensa ylläpitoon vahvasti sitoutuneen aatelisen odotettiin saavan aikaan parem-man järjestyksen paikallistasolle kuin kruunun virkamiesten. Miten se onnistui herran poissa ollessa, etenkin kun Hornilla ja Bielkellä oli kreivikuntansa rinnalla monia muita läänityksiä?¹⁹ Aateliston suhdetta läänityksiinsä on Ruotsin osalta tarkasteltu lähinnä taloudellisesta näkökulmasta, ja arkielämän käytänteitä on vain harvoissa tutkimuksissa suhteutettu heidän läänityksiinsä.²⁰ Tässä tutkimuksessa en pyri määrittämään Gustaf Hornin tai Sigrid Bielken kotipaikkaa tai erittele-mään mikä läänityksistä oli heille läheisin. Selvää kuitenkin on, että Porin kreivi-kunta ei ollut Hornille ja Bielkelle ensisijaisen tärkeä ”paikkana”. Kuten on todettu, he eivät juurikaan vierailleet siellä, eivätkä he käynnistäneet kreivikunnassa mittavia rakennushankkeita. Rikastumisen myötä useimmat ruotsalaiset aristokraatit rakennuttivat läänityksilleen uusia, aiempaa aatelista rakennuskulttuuria mahti-pontisempia kartanoita ja linnoja 1600-luvun kuluessa. Suurvallalla oli oltava näyttävä ”julkisivu”, ja aatelisto halusi alleviivata erityisyyttään myös valtakunnan

16 Rosenhane 1944, 5–7. Brahe 1971, 53–72.

17 Rosenhane 1944, 9. Åslund 2005, 76–77. Lindberg 2001, 105.

18 Eilola 2002, 100–101. Karonen 1999, 164–165. Karonen 2004, 139–140. Englund 1989, 93–95. Kuoppala 1963, 27–31.

19 Liivinmaalla Hornilla oli Svaneburgin ja Wainselin läänitykset sekä Marienburgin vapaaherra-kunta, Virossa Massau ja Malla, Ruotsissa Häringen lisäksi muutamia pienempiä läänityksiä. Suomen alueella hän piti hallussaan maantieteellisesti kreivikunnan yhteydessä ollutta Vampulan ostarälssiä, Espoon kartanoa sekä sen yhteydessä olleita ostarälssitiloja ja Meltolan kartanoa Paimiossa. Lisäksi hän omisti kaksi taloa Turun kaupungissa. Jokipii 1953, 107.

20 Lagerstam 2007, 217 ja 236–256.

sisällä suhteessa toisiin säätyihin. Horn ja Bielke käynnistivät rakennushankkeita Ruotsissa ja Virossa.²¹

Tässä tutkimuksessa käytetyn aineiston pohjalta kuva Gustaf Hornista jää muutenkin etäiseksi. Koska kreivin kirjeet kreivikunnan virkamiehille eivät ole säilyneet, Hornin isännyyden olemusta on vaikea hahmottaa laajemmasta henkilökuvausta puhumattakaan. Vanhemmassa kansallismielisessä historiankirjoituksessa Hornin suku esitetään tavallisesti yhtenä vanhoista suomalaisista aatelissuvuista, jonka juuret tunnetaan keskiajalta alkaen. 1600-luvulle tultaessa suku oli jakautuneena kahteen päähaaraan, Kankaisten ja Joensuun Horneihin.²² Vaikka Gustaf Horn tunsikin esi-isänsä siteet Joensuun kartanoon, oli hänen elämänsä sijoittunut toisaalle. Gustaf Hornin voi nähdä eräänlaisena suurvalta-Ruotsin ruumiillisuutena, jolla oli vahvat ja moninaiset siteet sekä valtakunnan vanhoille ydinalueille Ruotsiin ja Suomeen että sen uusille voittomaille Baltiaan. Isän puolen suku sitoi Gustaf Hornin vahvasti Suomeen, mutta hänen äitinsä Agneta Dellwijk kuului Baltian saksalaiseen aatelisukuun.²³

Aiemmassa tutkimuksessa Hornin elämä näyttytyy kaksijakoisena. Kustaa II Aadolfin kaudella hän nousi armeijan korkeimpaan johtoon ja saavutti suuria voittoja eri taisteluissa. Vapauduttuaan sotavankeudesta 1640-luvun alussa menestystä ei suotu hänelle samassa määrin. Horn tosin johti Ruotsin armeijaa Skånessa Tanskan vastaisessa sodassa kohtuullisella menestyksellä mutta kovin ottein, ja hän kohosi valtakunnanmarsalkaksi, mutta Englundin mukaan hän oli 1650-luvulla yliarvovainen ja väsynyt sotapäällikkö, joka ei tullut toimeen Kaarle X Kustaan kanssa. Kuningas erotti Hornin Liivinmaalla toimineen Ruotsin armeijan johdosta keuhkoilla 1655 tämän epäröivän toiminnan vuoksi.²⁴

Samoihin aikoihin Horn riiteli myös reduktiokollegion kanssa, mikä voidaan myös välillisesti lukea kreivin ja kuninkaan väliseksi kitkaksi.²⁵ Reduktio jäi tässä vaiheessa mittakaavaltaan lopulta pieneksi, mutta periaatteellisella tasolla se oli merkittävä muutos aiempaan ja jo sellaisenaan koetteli aristokratian ja hallitsijan suhteen perusteita.²⁶ Aiemmassa tutkimuksessa Horn mainitaan niiden aristokraattien joukossa, jotka eivät hyväksyneet neljänneksenperuutusta, ainakaan omalla kohdallaan. Strindberg, joka pitää eräiden peruutusta vastustaneiden aristokraattien viittauksia kunniaan ja vanhoihin sotapalveluksiin ”pateettisina” mainitsee

21 Englund 1989, 71–74. Lappalainen 2005, 273. Andersson 2003, 17–19. Ellenius 1988, 41–42. Åberg 1973, 364. Soom 1954, 63 (viite 7) sekä passim. Hein 1998, 25–32.

22 Molempien varhaisin tunnettu kantaisä on Olof Matsson, Halikon Äminnen isäntä 1300-luvun lopulta. Kankaisten haara syntyi kun Olof Matssonin pojanpojan poika ja Gustaf Hornin isoisä Henrik Classon Horn ryhtyi isännöimään suvun hallussa ollutta Kankaisten kartanoa Maskun pitäjässä 1540-luvulla. 1600-luvun puolivälissä Hornin suvun vanhoista läänityksistä Kankainen oli edellä mainitun Gustaf Ewertsson Hornin omistuksessa, Joensuuta (Äminne) hallitsi Krister Horn. Kankaisten Hornien vaakunassa suvun keskeisen symbolin sarven muotoisen torven suu osoittaa oikealla, Joensuun Hornien vaakunassa vasemmalle. Elgenstierna 1927, 669–672 ja 685–687. Lund 2005, 102. Oja 1966, 186. Jutikkala – Nikander 1941, ja 479.

23 Agneta Dellwijkin vanhemmat olivat Ewert Dellwijk ja Helena Farensbeck. Heidän esivanhempien sukuihin lukeutuivat (Gustaf Hornin ruumissaarnan mukaan) Yxkull till Lagket, Tödwen, Fuchs till Rautenberg, Mechs till Sachs, Yxkull till Fickel sekä von Tungeren.

24 Englund 2001, 239–243.

25 Dahlgren 1964, 156–159, 306–307.

26 Dahlgren 1964, 156–166.

Hornin käyneen henkilökohtaisesti reduktiokollegiossa vaatimassa vapautusta peruutuksesta.²⁷ Dahlgrenin mukaan Horn oli suuttunut reduktiokollegiolla kuulutuaan, että se epäilee hänen erään läänituskirjeensä aitoutta, minkä vuoksi hän lähetti sihteerinsä näyttämään alkuperäistä kirjettä kollegioon syksyllä 1656.²⁸

Perhepiirissäkään Hornin elämä ei sujunut ilman vastoinkäymisiä. Ne ovat tulleet tunnetuiksi Hornin tyttären Agnetan muistelmien kautta, jotka ovat saaneet tutkimuksessa runsaasti huomiota osakseen. Isän ja tyttären suhde ei ollut paras mahdollinen. Agneta Horn kieltäytyi menemästä naimisiin isänsä hyväksi katsovan ehdokkaan kanssa. Hän valitsi itse puolisonsa kyseenalaistaen isänsä auktoriteetin. Agneta Hornin muistelmissa ei kuitenkaan suoraan hyökätä isää vastaan. Sen sijaan äitipuolestaan Sigrid Bielkestä Agneta Horn kirjoittaa avoimen kielteisesti. Harmonia ei siis vallinnut Hornin kotitaloudessa tältä osin.²⁹

Kaikesta huolimatta ideaalitasolla kaikkiin läänityksiin liittyvät yleiset herruuden maksimit olivat voimassa suurläänityksillä, huolimatta niille ominaisesta herran absentismista. Periaatteessa Gustaf Horn oli Porin kreivikunnasta yhtä etäällä kuin Ruotsin kuningas, eli yhtä lailla rahvaan ja hallitsijan valtasuhde voitaisiin tulkita pelkäksi muodolliseksi näytelmäksi, jossa osallistujat olivat koko ajan tietoisia, että kyse oli ainoastaan rahasta ja vallasta.³⁰ Gustaf Horn kuoli kesken Tanskan vastaisen sodan, hoitaessaan virkatoimiaan. Tauti tappoi kreivin, mutta Hornin kamreeri Erich Nilsson Klint näki kuoleman taustalla viimeksi kuluneiden vuosien vastoinkäymiset. Klint totesi Sigrid Bielkelle suoraan, että riitely reduktiokollegion ”revisioherrojen” kanssa uuvutti Hornia niin, että sitä oli pidettävä osittaisena syyneä kreivin kuolemaan.³¹

Gustaf Hornin kuoleman jälkeen Porin kreivikunnan kohtalo oli pitkään epäselvä. Menettelytavoista herran kuoleman jälkeen säädettiin läänituskirjeessä, mutta maassa vallinnut sotatila sekä läänityspolitiikan yleisestä toteutuksesta käyty kamppailu loivat olosuhteet, joissa yksittäistä kreivikuntaa koskevat ratkaisut veivät aikaa. Hornin omaisille tilanne sekä avasi mahdollisuuksia että synnytti uhkakuvia, tai ainakin kilpailua. ”Korkea-hyväsytynäinen armollinen kreivitär; ei Jumala nyt teiltä kaikkea maallista hyvää ole pois ottanut, vaan on hän kuoleman kautta vaatinut takaisin, jaloimman ja rakkaimman veron, teidän autuaan rakkaan herranne ja miehenne, siten tehnyt teistä lesken ja naisen, jolla on suru”, julisti Erich Empograrius Gustaf Hornin ruumissaarnassa tämän leskelle Sigrid Bielkelle.³² Samankaltainen vero oli jo tullut tutuksi kreivittärelle siinä missä maaverot rahvaalle. Vuosina 1644–1655 Gustaf Hornille ja Sigrid Bielkelle syntyi yhdeksän lasta, joista seitsemän kuoli pian syntymänsä jälkeen tai muutaman vuoden ikäisinä.³³ Empograrius kehotti kreivitärtä etsimään lohtua suruun Jumalan sanoista. Bielke epäilemättä noudatti neuvoa, mutta Hornin kuolemaa seuranneet maalliset murheet pakottivat hakemaan apua muualtakin kuin Raamatusta.

27 Strindberg 1937, 137.

28 Dahlgren 1964, 306–307.

29 Horn 1959, esim. 41–45. Haettner Aurelius 1996, 94–96. Sjöberg&Ågren 2003, 5.

30 Ks. esim. Kujala 2003.

31 E.N. Klint S.Bielkelle 2.2.1658 (RA Bielkesaml. E2370).

32 Empograrius 1660, Epistola.

33 Trolle-Bonde 1899, 224–226.

”Jumalan jälkeen en voi luottaa muihin kuin Teidän Korkeuteenne”, kirjoitti kreivitär valtakunnandrotsi Per Brahelle marraskuussa 1657.³⁴ Bielke oli jo muutamaa kuukautta aiemmin hakenut tukea Brahelta, sillä pian Gustaf Hornin kuoleman jälkeen käynnistyi kamppailu kreivin omaisuudesta. Bielke haki apua Brahelta ennen kaikkea Agneta Hornin toimien vuoksi. Kreivin tytär tavoitteli Porin kreivikuntaa poikansa Gustaf Krusen nimiin, mutta Bielke halusi sen itselleen.³⁵ Sigrid Bielken seitsemästä kuolleesta lapsesta kaksi oli poikia. Kolmevuotias Gustaf Carl Horn ja kaksivuotias Evert Horn olivat kuolleet kulkutautiin Riikassa heinäkuussa 1654. Kun kreivi Horn kuoli, leskeksi jäänyt Bielke oli vaarassa joutua maksamaan kuolleista pojistaan ’jälkiveroa’. Jos pojat olisivat olleet hengissä, läänityskirjeeseen kirjatut läänityshehdot olisivat antaneet Porin kreivikunnan Bielken hallintaan, mutta samojen säädösten mukaisesti ilman miesperillisiä kuolleiden kreivien kreivikunnat palautuivat kruunulle.³⁶

Vuonna 1657 Per Brahelle kirjoittamissaan kirjeissä Sigrid Bielke korosti toistuvasti hädänalaista asemaansa. Leskeksi jääneellä kreivittärellä, jolla oli kaksi pientä lasta ei ollut varmuutta turvallisesta tai ainakaan säädynmukaisesta tulevaisuudesta. Toimeentuloa vaikeutti käynnissä ollut sota, joka riehui Liivinmaalla ja Virossa syöden Hornin siellä olleiden läänitysten verotuloja. Suomen läänityksillä, erityisesti kreivikunnassa epäselvyyksiä aiheuttivat ratsumiesten varustamista koskeneet velvoitteet, jotka sodan vuoksi kasvoivat rasittavammiksi kuin kreivitär piti kohtuullisena. Gustaf Hornin tyttären ja leskikreivittären pyrkimykset kärjistyivät lopulta riidaksi, jossa ei ollut kyse vain kreivikunnasta vaan Hornin perinnöstä yleisemmin. Riita muodostui molemmille osapuolille loppuelämän mittaiseksi prosessiksi. Vaikka sovinto edistyi oikeuslaitoksen avustuksella, perinnönjako oli vielä loppuun saattamatta vuonna 1672, jolloin Agneta Horn kuoli. Sen jälkeen hänen perillisensä riitauttivat läänityksen, jota koskeva riita ei ollut saanut lopullista ratkaisuaan ennen Sigrid Bielken kuolemaa vuonna 1679.³⁷

Porin kreivikunta päättyi kuitenkin jo ennen riidan loppua Bielken haltuun. Kirjalliset läänityshehdot olivat sivuutettavissa epämuodollisempien valtakanaavien avulla, tosin Bielken hakiessa Brahelta apua jälkimmäinen halusi ensi töikseen nähdä juuri kreivikunnan läänityskirjeen voidakseen etsiä perusteita leskikreivittären vaatimuksille. Bielke ei halunnut kreivikuntaa silkkaa ahneuttaan tai vastikkeettomana lahjana, jolla aatelisrouva aikoi turvata huolettoman tulevaisuuden. Kuollessaan Gustaf Hornilla oli saatavia kruunulta noin 26 000 hopeataalarin edestä. Summa koostui suurimmaksi osaksi maksamattomista palkoista, joiden maksua kruunu ei kirehtinyt Hornin kuoleman jälkeen. Vuoden 1657 aikana Bielke ei saanut ääntään kuuluviin kamarissa niin hyvin kuin hän halusi. Virkamiehet eivät ryhtyneet toimiin Hornin saatavien maksamiseksi, vaikka leskikreivitär vieraili heidän puheillaan useamman kerran. Syksyllä 1657 Bielke toivoi Brahen

34 S.Bielke Per Brahelle 20.11.1657 (RA Skoklostersaml. E8151).

35 S.Bielke Per Brahelle 8.7.1657 (RA Skoklostersaml. E8151).

36 Jokipii 1953, 108–109. Swedlund 1936, 282–283.

37 Hættner–Aurelius 1996, 87–104. Eriksson 2000, 48–49. S.Bielke Bengt Hornille syyskuu 1677 (RA Bielkesaml. E2366) sekä Copia af brefwet till hr Baron och landtradet 27.2.1678 (RA Bielkesaml. E2366)

puhuvan kamarissa ”sanan tai kaksi”, koska hän tiesi muiden rästytyneitä maksuja vaatineiden henkilöiden saaneen kamarista korvauksia kaikista valtionalouden vaikeuksista huolimatta.³⁸

Kun sota päättyi keväällä 1658 Bielke lähetti kamreeri Erik Nilsson Klintin ajamaan asioita Göteborgiin, jonne valtakunnan korkein eliitti kuninkaasta lähtien oli kokoontunut niin kutsutuille valiokuntavaltioapäiville. Kuningas haki niiltä suostumusta uudelle sodalle, Klint puolestaan etsi sopivia kontakteja korkeimman virkamiehistön parista, jotta Bielken asiat saataisiin kuninkaan ratkaistaviksi tai muuten etenemään.³⁹ Hän tapaili toistuvasti muiden muassa Bielken serkkua valtaneuvos Gabriel Gabrielsson Oxenstiernaa, joka vakuutti Klintille, että ajaisi kreivittären asioita parhaan kykynsä mukaan kuninkaan luona, sillä Bielken ja Oxenstiernan väliset ”vanhat ja luonnolliset ystävyys- ja perhesuhteet eivät koskaan sulkeutuisi hänen tahollaan”.⁴⁰ Hornin kuoleman jälkeen Bielke piti samoja kanavoita auki myös ainakin edesmenneen siskonsa lesken ja pikkuserkkunsa Erik Oxenstiernan sekä Gustaf Evertsson Hornin suuntaan.⁴¹

Kreivittären saamat neuvot sekä hallinnon kulisseissa eri tahojen toimesta esitetyt suositukset ja vetoamukset tuottivat lopulta tulosta. Kaarle X Kustaa luovutti kreivikunnan Bielkelle hänen elinajakseen 13.4.1659.⁴² Kreivittärellä oli vahvoja tukijoita ja vankat perusteet vaatimuksilleen. Kun Hornin palkkarästien sekä johtavien aatelisherrojen puoltavien lausuntojen rinnalle nostettiin edesmenneen kreivin palvelukset isänmaalle, kruunulle ja hallitsijoille, Kaarle X Kustaan oli vaikea olla osoittamatta Bielkelle suosiota muodossa tai toisessa. Kevään 1658 jälkeen kuningas joutui kamppailemaan samojen rauhan ongelmien parissa, joita Westfalenin rauha oli tuottanut kuningatar Kristiinalle. Armeijaa uhkasi kotiutus ja kruunun edessä olivat jälleen voittamattomilta näyttäneet talousvaikeudet. Kaarle X Kustaa pyrki korjaamaan ongelmat aloittamalla uuden sodan, mikä teki hänet jälleen riippuvaisemmaksi ylhäisaatelista eikä reduktion aktiivinen edistäminen ollut enää kuninkaan etujen mukaista, päinvastoin. Tässä tilanteessa Porin kreivikunnan luovutus oli sopiva keino kuitata monenluonteisia velkoja Bielkelle. Ja kuten kamreeri Klint ironisesti muistutti kreivittärelle jo vuoden 1657 lopulla, nyt kruunulla jälleen oli varaa jakaa läänityksiä, olihan neljänneksenperuutus tuonut sille ”välineitä”.⁴³

Kruunun kassavirtojen ohjailijat eivät sellaisenaan allekirjoittaneet Klintin näkemystä,⁴⁴ mutta Sigrid Bielken elinolosuhteet saivat lopulta vankan taloudellisen

38 S.Bielke Per Brahel 4.7.1657 (RA Skoklostersaml. E8151), 8.7.1657 (RA Skoklostersaml. E8151), 22.7.1657 (RA Skoklostersaml. E8151), 20.11.1657 (RA Skoklostersaml. E8151), 7.12.1657 (RA Skoklostersaml. E8151), 5.3.1658 (RA Skoklostersaml. E8151).

39 Englund 2000, 674–675. E.N.Klint S.Bielkelle 24.3.1658 (RA Bielkesaml. E2370), 31.3.1658 (RA Bielkesaml. E2370), 14.4.1657 (RA Bielkesaml. E2370), 21.4.1658 (RA Bielkesaml. E2370).

40 E.N.Klint S.Bielkelle 24.3.1658 (RA Bielkesaml. E2370).

41 Gustaf Evertsson Horn S.Bielkelle 28.5.1657 (RA Bielkesaml. E2371).

42 Forsgrén 1885, 115.

43 E.N.Klint S.Bielkelle 27.12.1657 (RA Bielkesaml. E2370)

44 Keväällä 1658 Göteborgissa eräs hallintokomissaari tyrmäsi Klintin ajatuksen, että Bielken saatavat kruunulta hyvitettäisiin ostoläänityksillä neljänneksenperuutuksen kruunulle palauttamista tiloista. Komissaarin mukaan ”kuningas ei vastaisuudessa enää myy tai panttaa mitään tiloja”. E.N.Klint S.Bielkelle 21.4.1658 (RA Bielkesaml. E2370).

perustan. Kreivikunnan lisäksi hän sai kontrolliinsa monia Hornin läänityksiä sekä Baltiassa että Ruotsissa. Myöhemmin Bielke sai lähipiiriinsä vahvan tukihahmon. Hänen tyttärensä Eva Horn kihlautui vuonna 1664 Nils Turesson Bielken (1644–1716) kanssa, josta pian tuli yksi valtakunnan johtavista aristokraateista. 1670-luvulla hän lukeutui Kaarle XI:n lähipiiriin, loi menestyksekkään uran armeijassa ja toimi myös diplomaattina. Nils Bielke ja Sigrid Bielke olivat sukua toisilleen, mutta suhteet muodostuivat läheisiksi ensisijaisesti mainitun avioliiton kautta. Nils Bielke auttoi anoppiaan muun muassa läänitysten hoitoon liittyvissä asioissa, joka puolestaan muisti vävyään testamentissaan.⁴⁵ Ingvar Erikssonin elämäkerta Nils Bielkestä kertoo myös Sigrid Bielken vaiheista, mutta yleisesti ottaen Sigrid Bielke – kuten muutkin 1600-luvun aristokratiaan kuuluneet naiset – on saanut vähän huomiota osakseen tutkimuksessa.⁴⁶ Aiemman tutkimuksen avulla on mahdollista ainoastaan pääpiirteissään kuvailla Bielken elämänvaiheita. Avioliitto Hornin kanssa järjestyi mitä todennäköisimmin Oxenstiernan sukuverkoston kautta, johon molemmilla oli vahvat sidokset.⁴⁷

Vaikeudet, jotka Sigrid Bielke kohtasi Gustaf Hornin kuoleman jälkeen olivat monin tavoin sidotut hänen sukupuoleensa. Kreivikunnan periytymistä ohjasi perillisten sukupuoli ja leskeksi jäänyt aatelisnainen oli aina vaarassa suistua taloudelliseen ja sosiaaliseen syöksykierteeseen, vaikka lainsäädäntö takasikin joitakin oikeuksia myös naisille elämänvaiheiden muutoksissa. Samalla kuitenkin leskeydestä seuranneet muutokset yksilön asemassa sekoittivat yleisiä sukupuolirooleja niin, että naiselle leskeys saattoi merkitä myös mahdollisuuksia, vapauksia ja itsenäisyyttä. Turvautuessaan Per Brahen sekä muiden aatelisherrojen apuun miehenä kuoleman jälkeisessä kriisissä Sigrid Bielke noudatti ajalle tavanomaista mallia. Vaikeuksien edessä apua haettiin ystäviltä, sukulaisilta ja patronuksilta, ja nämä kanavat olivat avoinna naisille siinä missä miehillekin. Naiset olivat osa aateliston sisäistä kontaktiverkostoa, eikä sukupuoli automaattisesti määritellyt heitä sen passiiviksi rakennuspalikoiksi, jotka ainoastaan naimakauppojen vaihdantavälineinä epäsuorasti loivat kontakteja eri sukujen välille.⁴⁸

Aikakauden yhteiskuntajärjestyksen normatiivisissa hierarkioissa yksilön asemaa ei säädelty ainoastaan säädyn ja syntyperän perusteella – sukupuoli määrittä oikeuksia ja velvollisuuksia yhtä voimakkaasti. Kotitalouden sisällä emännällä oli oma tarkoin määritetty roolinsa, johon sisältyi paljon valtaa suhteessa lapsiin, pal-

45 Eriksson 2000, 48, 59, 62, 78 ja passim.

46 Samuelson 1997, 287–288. Lahtinen 2007, 16–17 ja passim.

47 Sigrid Bielke syntyi Ruotsissa Åkerössä vuonna 1620. Isä Nils Turesson Bielke (k. 1626) lukeutui 1600-luvun vaihteen levottomuuksissa Sigismundin leiriin, mutta onnistui maasta pakenemalla välttämään oman isänsä kohtalon – teloituksen – ja sai Kustaa II Aadolfilta luvan palata maahan vuonna 1612. Jos isän suku olikin ajautumassa syrjään valtakunnan eliittissä, äidin puolelta Sigrid Bielken perheellä oli siteet 1600-luvun alkupuolen vahvimpaan aristokratiadynastiaan. Äiti Catharina Oxenstiernan isä Bengt Gabrielsson Oxenstierna oli 1570– ja 1580-luvulla Kaarle–herttuan lähipiirissä. Kansleri Axel Oxenstierna oli Catharina Oxenstiernan serkku. Sigrid Bielken vanhemmat kuolivat 1620-luvulla Bielken ollessa vain muutaman vuoden ikäinen, ja hänet sekä sisarensa otti hoitaakseen äidin veli Bengt Gabrielsson Oxenstierna. Elgenstierna 1925, 362. Elgenstierna 1927, 583–600. Sigrid Bielken omakätiset päiväkirjamerkinnot (Sävstaholmssamlingen).

48 Norrhem 2003, 143. Samuelson 1997, 288 ja 303. Englund 2000, 368. Lahtinen 2007, 22–23.

veljoihin tai muihin alempiin tahoihin nähden mutta joka silti oli alisteinen kotitalouden isäntään nähden. Lähtökohtaisesti naisen ei odotettu käyttävän korkeinta maallista päätäntävaltaa minkään mittakaavan kotitaloudessa.⁴⁹ ”Naisten ei pitäisi koskaan hallita”, totesi kuningatar Kristiina mietelauseissaan, joita hän kirjoitteli vanhemmilla päivillään. Toisessa maksimissaan hän toteaa, että naisten ominaisuuksia on vaikea yhdistää valtaistuimeen, koska ”naisten ei vallassa pidä luopua ainoastaan heikkouksistaan, vaan myös hyveistään ja hyvistä ominaisuuksistaan”.⁵⁰ Siten hän ei viittaa ainoastaan ajankohdan naisten ja miesten ideaalityyppeihin, vaan korostaa myös vallan asettavan erityisiä vaatimuksia henkilölle, joka valtaa käyttää. Kynnisiltä vaikuttavien lauseiden takana ollut nainen oli itse käyttänyt elämässään korkeinta valtaa ja luopunut siitä omasta aloitteestaan. Hänen ratkaisulleen ei ole löydetty helppoa selitystä, mutta hallitsemisen normatiivinen miehisyys epäilemättä kannusti Kristiinaa vallasta luopumiseen.

Kristiinan päätyminen kuningattareksi samalla kuitenkin osoitti, että kaikista normeista huolimatta käytäntö saattoi täydellisesti poiketa ihanteista. 1600-luvun Ruotsissa monet naiset vaihtelevissa konteksteissa saivat ja käyttivät ”valtaa”, joka ei heille kuulunut jos normiksi otetaan esimerkiksi huoneentaulun opit. Tutkimuksessa onkin korostettu, että sosiaaliset ja kulttuuriset rajanvedot maskuliinisen ja feminiinisen välillä olivat häilyviä. Sukupuoli oli vain yksi hierarkioita ja valtasuhteita määrittävä tekijä, joka saattoi eri tilanteissa jäädä toisarvoiseksi suhteessa muihin yksilön sosiaalista kenttää rajanneisiin tekijöihin kuten säätyyn, varallisuuteen ja henkilökohtaisiin ominaisuuksiin.⁵¹ Juuri läänitystenhoidossa aatellisnaiset olivat jo 1500-luvulla saaneet sitä enemmän vastuuta päätöksenteossa mitä vahvemmin heidän miehensä joutuivat sitoutumaan kruunun palvelemiseen. Se edellytti käytännössä matkustelua ja pitkäaikaista poissaoloa omilta läänityksiltä, mikä vuoksi aatellisrouvat saattoivat ryhtyä valvomaan niiden käytännön asioita. Axel Oxenstiernan vaimo Anne Åkesdotter hoiti Kemiön vapaaherrakunnan asioita 1630-luvulla kun kansleri oli Saksassa sodan keskellä, tosin Gardbergin mukaan hän koki läänityksen hoidon osin vieraaksi itselleen.⁵² Hänen lisäksi tutkimuksessa on nostettu esiin Ebba Brahe, Maria Sophia de La Gardie ja Beata de La Gardie vastuullisina ja aktiivisina suuromaisuuksien hoitajina 1600-luvulla.⁵³

Naisten aktiivisuus läänitysten hoidossa ei rajoittunut ainoastaan aristokratian piiriin. Porin kreivikunnan alueelta esimerkiksi voi nostaa Christina von Munckhofvenin, joka miehensä Michel Jordanin kuoleman jälkeen puolusti aktiivisesti etujaan käräjillä (pääsääntöisesti edusmiesten välityksellä). Porin kaupungin pormestarin leski Elisabet Johansdotter käräjäi aktiivisesti Ulvilassa 1670-luvulla huolehtiessaan pitäjän mailla olleesta maaomaisuudestaan.⁵⁴ Myös ’tavallinen’ talonpoikaissukuinen nainen saattoi osallistua maalaisyhteisön maaomaisuutta koskevaan päätöksentekoon, jos hän esimerkiksi leskeyden kautta saavutti muodollisen

49 Stadin 2005, 17–21, 28–29, ym. Samuelson 1997, 291–293.

50 Kristina 1959, 107–108.

51 Andersson 2001, 23–25. Samuelson 1997, 295, 297–298. Taussi Sjöberg 1996, 100 ja passim.

52 Gardberg 1935, 17–18.

53 Samuelson 1997, 298–299.

54 Esim. Ulvilan käräjät 20.–21.1.1673, 4v, 8v–9v; 11.–12.1.1676, 3v; 11.–12.9.1676, 70–70v; 22.–23.1.1677, 24–24v.

perheenpään aseman.⁵⁵ Sigrid Bielke osallistui 1660- ja 1670-luvulla aktiivisesti kaikkien hallinnassaan olleiden läänitysten hoitoon. Hän kävi itse säännöllistä kirjeenvaihtoa niiden virkamiesten kanssa, vaikka hänellä oli samaan aikaan jatkuvasti apunaan myös kirjanpitäjä tai kamreeri. Kreivitär ei missään vaiheessa näytä siirtäneen vastuuta läänitysten hoidosta kokonaan palkollisilleen ja hän puolusti omaisuuttaan jatkuvasti samalla aktiivisuudella kuin heti miehensä kuoleman jälkeen. Perintöriita Agneta Hornin kanssa ei jäänyt ainoaksi suuremmaksi läänityksiä koskeneeksi konfliktiksi Sigrid Bielken elämässä.

Esimerkiksi vuonna 1666 valtaneuvos Claes Tott ryhtyi tavoittelemaan virolaista Massaun läänitystä Bielkeltä. Tott oli tuonut julki kuningatar Kristiinan allekirjoittaman kirjeen, jonka nojalla Virossa jo entuudestaan useita läänityksiä omistanut Tott vaati saada Massaun itselleen. Bielke kirjoitti asiasta ainakin valtakunnankansleri Magnus Gabriel De la Gardielle, sotamarsalkaksi edenneelle Henrik Hornille sekä kuningatar Kristiinalle Roomaan. Viimeksi mainitulta Bielke pyysi puolta omalle tulkinnalleen, vaikka Claes Tott tunnettiin Kristiinan valtakaudella kuningattaren suosikkina. Bielke kiitti Kristiinaa monista vanhoista suosionosoituksista, mutta vetoomuksensa hän perusti ennen kaikkea dokumentteihin. Kreivitär lähetti kirjeensä mukaan myös kopiot Kustaa II Aadolfin antamista Massautta koskeneista läänityskirjeistä.⁵⁶

Kyse oli siis normaalista läänityskonfliktista eli ristiriitaisista tai tulkinnanvaraisista kirjeistä. Tapaus osoittaa jälleen, että Bielkellä oli muodollisen statuksen lisäksi riittävästi aloitekykyä ja omanarvontuntoa tuen hakemiseksi suoraan valtakunnan vaikutusvaltaisimmista piireistä, jos tilanne sitä vaati. Läänityksiin liittyvissä asioissa Bielke vetosi edelleen 1660- ja 1670-luvulla myös edesmenneen miehensä meriitteihin.⁵⁷ Pitkäkestoiset riidat kävivät kuitenkin Bielken voimien päälle. Syksyllä 1676 kreivitär kehotti Johan Gernmania ilmoittamaan kreivittären puolesta riitoja ajaneelle edustajalle, että kaikki käynnissä olleet riidat olisi pyrittävä saamaan päätökseen, jotta ”joskus vielä pääsisin niistä kaikista”. Suoranainen tappiomieliala ei ollut Bielken ohjeen taustalla, mutta riitojen pitkä kesto sekä väistämätön ikääntyminen saivat aikaan taisteluväsymystä. Sovinnon hieronta ei kuitenkaan edennyt niin nopeasti kuin Bielke toivoi, vaan hänen kuollessaan 1679 osa riidoista oli vielä ratkaisematta.⁵⁸

Monien läänitysten haltijana Sigrid Bielkeen kohdistuivat patriarkaaliset odotukset, jotka määrittivät läänityksen isännän ja alamaisten välisiä suhteita. Hornin perintöriidassa Bielke syytti Agneta Hornia perustavanlaatuisen hyveiden puutteesta väittäen, että tytär ei ollut osoittanut isälleen asianmukaista kiintymystä ja

55 Eilola 2002, 108–127. Toivanen 2003, 166–170. Toivo 2006, 72–77.

56 S. Bielke Hinrich Hornille, odat. (huhtikuu 1666, RA Bielkesaml. E2365). S. Bielke M.G. De la Gardielle odat. (huhtikuu 1666, RA Bielkesaml. E2365). S. Bielke kuningatar Kristiinalle 4.3.1666 (RA Bielkesaml. E2365). Bielke valitti Henrich Hornille miten Tott oli pysynyt vaatimustensa kanssa hiljaa useamman vuoden ajan, mutta nyt käyneen asian kimppuun ”sellaisella raivolla, että en saa hetken rauhaa”. Soom 1954, 340. Svensk biografiskt handlexikon, II:633. Tardel 1902, 2.

57 Esim. S. Bielke Kuninkaalliselle Majesteetille, päiväämätön (kesäkuu 1666, koskien Wainselia ja Swaneburgia, RA Bielkesaml. E2365).

58 S. Bielke J.Gernmanille 1.9.1676 (RA Bielkesaml. E2367), 30.9.1676 (RA Bielkesaml. E2367), 1.7.1677 (RA Bielkesaml. E2367).

kunnioitusta – Agneta Horn oli rikkonut patriarkaalisien vallan tärkeimmän siteen. ”Jos ei kunnioittanut isäänsä, ei kunnioittanut kuningasta tai Jumalaa”, riitaa tutkinut Eva Hættner Aurelius huomauttaa hahmotellessaan perijöiden välisen kamppailun ydinargumentteja.⁵⁹ Hän ei lopulta ota erityistä kantaa Sigrid Bielken omaan hyveellisyyteen ja perintöriita muodostaa Bielken syytöksille oman kontekstinsa, mutta samankaltaisia vaatimuksia kreivitär esitti Porin kreivikunnan talonpojille 1660- ja 1670-luvulla. Jokipiin mukaan Bielke paheksui rahvaan uppiniskaisuutta ja omavaltaisuutta useiden riitojen yhteydessä.⁶⁰ Jo aiemman tutkimuksen perusteella on siis ilmeistä, että kreivikunta sai Bielkessä päättäväisen rouvan.

On mahdotonta arvioida missä määrin Sigrid Bielke osallistui Porin kreivikunnan asioiden hoitoon Gustaf Hornin eläessä. Bielken kirjeenvaihtoa hänen miehensä kuolemaa edeltävältä ajalta on säilynyt vähän, eikä kreivin ja virkamiesten välinen kirjeenvaihto anna viitteitä, että kreivitär olisi millään tavoin vaikuttanut kreivikuntaa koskevaan päätöksentekoon. Samalla voidaan kuitenkin olettaa, että läänitystenhoito sinänsä tuskin oli Bielkelle täysin vierasta. Kotitalousoppi kohdisti aatellisnaisiin odotuksia taloudenhoidon suhteen edellyttäen heidän kykenevän hoitamaan esimerkiksi kotitalouden ruokahuoltoa säästäväisesti. Agneta Hornia vastaan käydyssä perintöriidassa Bielke ei hyökännyt tytärpuoltaan vastaan ’puhtaasti’ moraalisin perustein, vaan argumentoi myös taloudellisilla tekijöillä. Lisäksi hän oli avioituessaan Hornin kanssa saanut tältä mittavan huomenlahjan, joten vähintäänkin nimellisesti hänellä oli mittava omaisuus jo Hornin eläessä. Joka tapauksessa jo leskeksi tullessaan omaisuudenhoito sekä siihen liittyneet kysymykset olivat Sigrid Bielkelle tuttuja, olivatpa ne luonteeltaan patriarkaalisia tai taloudellisia.

Edesmenneen miehensä tavoin kreivitär Bielke ei elänyt elämänsä yksinomaan Tukholmassa, vaan hän vietti paljon aikaa Ruotsissa olleilla läänityksillään (erityisesti Wikissä). Liikkuva elämäntapa sekä lukuisat läänitykset merkitsivät, että kamreerilla oli tärkeä rooli kreivikunnan ja muiden läänitysten hallinnoinnissa, sekä kreivin että leskikreivittären hallitsemassa kotitaloudessa. Kuten edellä jo todettiin, Erik Nilsson Klint palveli kreivi Hornia ja jatkoi Bielken palveluksessa 1660-luvulle asti. 1660-luvun lopulta Bielke palkkasi kirjanpitäjäkseen Johan Gernmanin, joka hoiti käytännössä samankaltaisia tehtäviä kuin Klint aiemmin.

Porin kreivikunnan hallintokysymyksissä ja vallankäytössä kamreeri ja kirjanpitäjä toimivat täydentävänä lenkkinä ja välittäjänä kreivikunnan virkamiesten välissä. Kamreerin velvollisuuksista ja oikeuksista kreivillisessä perheessä ei löydy suoria määritelmiä kirjeenvaihdosta, mutta käytännössä viranhoitaja toimi tarvittaessa eräänlaisena varajohtajana, joka usein antoi läänitysten virkamiehille toimintaohjeet. Vaikka Sigrid Bielke kävi koko kreivikunnan olemassaolon ajan suoraa kirjeenvaihtoa kreivikunnan virkamiesten kanssa ja toistuvasti vannotti näitä kirjoittamaan itselleen pysyäkseen itse ajan tasalla, hän toisinaan myös jossain määrin välinpitämättömästi delegoi kreivikunnan asioita kamreerin ja kirjanpitäjän hoidettavaksi. Myös Pāwal Callian laaja kirjeenvaihto Gernmanin kanssa 1670-luvulla kertoo, että kirjanpitäjällä oli valtaa. Kreivikunnan virkamiesten näkökulmasta

59 Hættner Aurelius 1996, 99.

60 Jokipii 1953, 160–163.

kreivillinen keskusjohto olikin kaksinapainen, mikä parhaimmillaan antoi mahdollisuuden hoitaa asioita joustavasti sen kanssa, joka oli helpoimmin tavoitettavissa tai jonka kanssa löytyi helpoiten yhteisymmärrys. Huonoimmillaan vouti ja inspektori elivät epätietoisuudessa kumpaan tulisi tai kannattaisi ottaa yhteyttä, jotta asiat edistyisivät parhaalla mahdollisella tavalla.⁶¹

LÄSNÄ OLEVA VALTA JA PORIN KREIVIKUNTA

Herran poissa ollessa läänityksen hallinnointi edellytti edustajien eli virkamiesten käyttöä sekä kommunikaatiokanavaa, jonka avulla virkamiehiin voitiin pitää yhteyttä. Valtakunnallisen postilaitoksen synty 1600-luvun alkupuolella olikin merkittävä uudistus, joka myös tältä osin tuki vallan keskittämisyrittämyksiä. Sen avulla aatelisherrat kykenivät entistä paremmin hoitamaan läänityksiään sieltä, missä he kulloinkin kruunua ja majesteettia palvelivat. Muiltakin osin kruunu antoi läänitystenhaltijoille valmiin viitekehyksen, jonka puitteissa läänityksiä tuli hallita. Kuten aiemmin mainittiin, läänityskirje velvoitti kreivi Hornia pitäytymään laissa ja vanhoissa käytänteissä kreivikunnan vallankäytön osalta. Aiemman tutkimuksen mukaan Porin kreivikunnassa niin tehtiin, vaikka hallintorakenteena kreivikunta ei ollut täysin yhteneväinen seudulla olleen kruunun hallinnon kanssa.⁶² Ero rakenteissa ei kuitenkaan ollut suuri. Kärjistäen ilmaistuna kruunun kohdalla sen kaikkivoipaisena koneistona tunnetussa paikallishallinnossa kyse oli yhdestä ihmisestä, kreivikunnan hallinnossa heitä oli kaksi. Poleemisuudestaan huolimatta tämä tosiasia ei täysin tunnu sopivan yhteen siihen vakiintuneeseen suureen kertomukseen, joka koskee Ruotsin 1600-luvun vahvaa valtiokonetta.

Historian yleisesitykset kertovat tarinaa hirvittävästä Leviathanista, joka repi talonpojat kotiseudultaan, heitti heidät brutaalin sotakoneen raadeltavaksi sekä korotti verorasituksen kohtuuttomalle tasolle. Pentti Virrankoski toteaa Ruotsin sotamenestyksen johtuneen ennen kaikkea tehokkaasta hallinnosta huomauttaen, että ”mitalin kääntöpuolena oli hallinnon pitkälle kehittynyt kyky valjastaa väestö vetämään sodan vankkureita vaikka viimeisillä voimillaan”. Jouko Vahtolan mukaan ruotsalaisessa tehokkaassa hallintojärjestelmässä ”lankoja piti käsissään keskushalinto, jonka jatkeena oli jokaiseen valtakunnan sopukkaan silmänsä ja korvansa ulottava paikallishallinto”. Nämä yleistyksiset eivät ole ainutlaatuisia, vaan niillä on takanaan pitkä traditio.⁶³

Jos kaikesta huolimatta paikallisia toimijoita ja valtarakenteita tarkastellaan ahtaasti, kruunulla ei todellakaan ollut paikallistasolla kuin yksi henkilö, jonka toimintaa se kykeni hallintonsa komentoketjujen kautta suhteellisen suoraan valvomaan ja ohjaamaan omien tavoitteidensa toteuttamisessa. Kruununvouti oli kruu-

61 1670-luvulla Bielke toisinaan kirjoitti Gernmanille saaneensa kirjeen Pāwal Callialta, mutta kehotti Gernmania hoitamaan siinä käsitellyt asiat niitä tarkemmin erittelemättä ”miten parhaaksi katsoo”.S.Bielke J.Gernmanille 14.1.1675 (RA Bielkesaml. E2367), 30.7.1677 (RA Bielkesaml. E2367),

62 Jokipii 1953.

63 Virrankoski 2001, 188. Vahtola 2003, 123. Karonen 1999, 182–184.

nun hierarkkisen hallintojärjestelmän alin virkamies, jonka vastuulla oli yksinkertaistetusti veronkannon organisointi käytännössä. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna ei polttavaksi kysymykseksi näytä nousevan ahdistavan valtakoneiston alla rimpuilevan rahvaan kapinoinnin vähäisyys, vaan päinvastoin hallinnon toimintakyky. Miten tällainen organisaatio sai aikaan tunnetut tulokset? Tämän pohdinnan poleemisuus johtuu luonnollisesti siitä, että tutkimuksessa kruunun vallan on osoitettu perustuneen myös toimijoiden varaan, jotka eivät kuitenkaan suoraan olleet osa kruunun hallintoa. Ennen kaikkea kirkon on katsottu olleen tärkeässä roolissa maallisen esivallan päätösten toteuttamisessa. Papit avustivat esimerkiksi sotaväen rekrytoinnissa ja kirkonmenojen yhteydessä luettiin maallisen hallinnon tiedonantoja. Käytännön toimia tärkeämpää oli kuitenkin maallisen vallan hengellinen legitimointi.

Erich Empograriuksen ruumissaarna on erityisen konkreettinen esimerkki vallan, yhteiskuntajärjestelmän ja uskonnon kiinteästä yhteen nivoutumisesta. Kirkko antoi hengellisen oikeutuksen vallinneille sosiaalisille oloille. Sodan olemassaolosta päätti viime kädessä Jumala, ei kuningas tai valtaneuvosto. Empograriuksen saarna luettiin julki Tukholmassa, pääosin aatelisen kuulijakunnan edessä. Talonpojat kuulivat omissa kirkoissaan samankaltaista tekstiä. Keskeisimmiltä osiltaan ruumissaarna sisältö noudatti niin sanottua kolmisäätyoppia, jota on pidetty kirkon tärkeimpänä yleisenä opinkappaleena 1600-luvulla. Kolmisäätyoppi oli johtavien teologiiden muokkaama kaikkea sosiaalista toimintaa ohjaavaa normisto, jonka ydinkohtina olivat yhteiskunnan hierarkkisuus ja säätyrajoista kiinni pitäminen. Sen merkitystä on korostettu erityisesti kirkon rahvaalle osoittamassa julistuksessa. Kirkko antoi vallinneelle järjestykselle jumalallisen legitimitetin, johon rahvaan tuli sopeutua kuuliaisesti.⁶⁴

Kirkon tavoin myös oikeuslaitoksen on tutkimuksessa katsottu 1600-luvulla tulleen aiempaa selvemmin kruunun kontrolliin. ”Oikeudellinen vallankumous” toi tullessaan monia suuria muutoksia. Pitäjittäin järjestetyillä käräjillä ei ratkottu yksinomaan rikoksia vaan toimitettiin monia hallinnollisia asioita. Ne olivat syntyneet vuosisatoja aiemmin pienyhteisöjen tarpeesta ratkaista sisäisiä riitojaan. Nyt ne pyrittiin läpikyllästämään uudennaisella, systematisoidummalla ja ammattimaisemmalla mentaliteetilla. 1600-luvulla käräjien toiminta päättyi hovioikeuksien valvovan silmän alle, tuomarien koulutustaso nousi, asioiden tutkintamenetelmät pyrittiin yhdenmukaistamaan.⁶⁵ Oikeuslaitos kykeni ulottamaan otteensa laajemmalle kuin aiemmin. Olli Matikaisen mukaan 1600-luvulla kruunu oli saanut vakiinutettua väkivaltamonopolinsa yleisen järjestyksen ylläpidossa, mikä näkyi esimerkiksi henkirikosten yhteydessä. Sukuyhteisön verikoston sijaan rikollinen sai rangaistuksen kruunun ohjaamalta oikeuslaitokselta.⁶⁶ Seuraavassa luodaan katsaus virkamiesten, luottamusmiesten ja muiden paikallisten toimijoiden työtehtäviin sekä heidän muodostamaansa vallan verkostoon Porin kreivikunnan alueella.

64 Karonen 1999, 162. Kuoppala 1963, 15–26. Ihse 2005, 188–189. Malmstedt 2002, 15–16. Nygård 1989, 34–37.

65 Österberg & Sandmo 2000, 14–20. Karonen 1997, 248–250. Taussi Sjöberg 1996, 20–30, 78 ja passim. Ylikangas 1999, 51–53.

66 Matikainen 2002, 52, 138 ja passim.

Kruunun valtakoneisto paikallistasolla oli rakenteellisesti yksinkertainen. Kruunun virkamiesten tehtävät on pääpiirteissään kuvattu kattavasti jo aiemmassa tutkimuksessa. Kihlakunnan vouti edusti kruunua paikallistasolla vastaten tärkeimmistä hallinnollisista tehtävistä, kirkko takasi vallinneen järjestelmän legitimitettiin, oikeuslaitos ylläpiti järjestystä ja tarjosi rahvaalle mahdollisuuden valittaa kaikista mahdollisista epäkohdista. Näiden lisäksi ruotsalaiseen paikalliseen valtakenttään kuului joukko paikallisia luottamusmiehiä. Tämän ”kansanomaisen itsehallinnon”⁶⁷ juuret olivat keskiajalla, jolloin pitäjien ja kruunun välisten asioiden hoitamiseksi oli syntynyt toimia, joiden henkilövalinnoista vastasi pitäjäjyhteisö. Sen rungon muodostivat nimismies, käräjien lautamiehet, siltavouti, jahtivouti ja pitäjänkirjuri. Toimien hoidossa esiintyi paikallista vaihtelua, eikä kaikkia toimia ollut maan jokaisessa kolkassa.⁶⁸

Porin kreivikunta muodostettiin Huittisten, Ulvilan ja Kokemäen pitäjien tiloista, jotka kruunu alueelta kykeni lahjoittamaan vuonna 1651. Hornin kreivikunnan lisäksi alueella oli läänityksiä noin 20 muulla aatelisella. Mauno Jokipiin laskelman mukaan kolmen pitäjän tilojen manttaaleista kreivikuntaan kuului noin 38%.⁶⁹ Osuus vaikuttaa melko vähäiseltä ja Jokipii pitääkin Porin kreivikuntaa hyvänä esimerkkinä ”hajallisesta” suurläänityksestä.⁷⁰ ”Hajallisuus” oli luonteeltaan verotuksellista ja se ei perustunut ainoastaan sen alueella olleisiin eri aatelisten läänityksiin, vaan myös eri verolajien kanto-oikeuksien jakautumiseen eri tahoille. Kreiveille myönnettyistä laajoista oikeuksista huolimatta he eivät saaneet kantaa kaikkia läänitettyjen tilojen veroja, vaan talonpojat maksoivat tietyt verot edelleen kruunulle.⁷¹ Jokipiin mukaan Suomen alueella olleissa kreivi- ja vapaaherrakunnissa kaikkien rasisutusten kannosta vastasivat useimmiten aatelisten läänitysvirkamiehet, jotka tilittivät kruunulle sille säädösten mukaan kuuluneet verot. Siksi kaikesta hajallisuudesta huolimatta Jokipii näkee kreivi- ja vapaaherrakunnat toisaalta myös ”sulkeutuvina verotuspiireinä”. Monissa kreivikunnissa aatelishallinto huolehti kruunulle kuuluvien verojen keruusta, mutta Porin kreivikunnassa kruunu kantoi kreivikunnan alueelta sille kuuluneet verot itse. Poikkeuksen muodostivat muutamat sota-aikojen suostuntaverot, joita kreivikunta kantoi kruunun puolesta.⁷²

67 Jutikkala 1942, 378.

68 Jutikkala 1942, 375–381. Renvall 1949b, 171–198.

69 Jokipii 1956, 44. Manttaali oli tilan veronmaksukykyä mitannut yksikkö, jonka mukaan talonpojat maksoivat osan tiloihinsa kohdistuvista veroista. Kreivikunnan alueella olleisiin läänityksiin lukeutui Arvid Forbuksen Kokemäen ”titulaarinen vapaaherrakunta”. Forbus sai vapaaherran arvon 1652 mutta ei varsinaista vapaaherrakuntaa laajoine valtaoikeuksineen, vaan ainoastaan oikeuden kutsua itseään Kokemäen vapaaherraksi siellä jo olleen läänityksensä vuoksi. Ignatius 1865, 29. Bonsdorff 1886, 17. Swedlund 1936, 135. Jokipii 1956, 41.

70 Jokipii 1953, 106. Jokipii 1956, 60.

71 Verojärjestelmä oli talonpoikien osalta pääpiirteiltään kolmijakoinen. Talonpojan tuli maksaa 1) kymmenyksiä vuotuisen sadon mukaan, 2) vuosittaista maaveroa äyri-luvun mukaan, sekä 3) joukkoa ”ylimääräisiä” (*extraordinarie*) ja ”epävarmoja” (*ovissa*) veroja manttaaliluvun mukaan, joihin lukeutuivat mm. karjarahat, salpietarivero, rakennusapu, linna-apu, kyytirahat, päivätyörahat ja henkiraha. Näiden rinnalla olivat vielä tuomarien palkkaverot (kihlakunnatuomarin ja laamannin rahat), sekä paikallisten luottamusmiesten palkkaverot. Lisäksi maksettavaksi tuli 1600-luvun jälkipuolella suostuntaveroja eli kontribuutioita, jotka eivät vakiintuneet. Jutikkala 1942, 297–304. Swedlund 1936, 201–212. Ågren 1964, 68–77.

72 Jokipii esittää tältä osin ristiriitaisia tietoja. Varhaisemmassa tutkimuksessaan hän toteaa, että kruunu kantoi kreivikunnassa henkirahat, karjarahat ja kyytiavun. Myöhemmin hän kertoo Porin

Veronkannon käytäntöjä käsitellään seuraavassa pääluvussa. Rakenteiden osalta oleellista on, että kruunu jatkoi veronkantoa läänityksen perustamisesta huolimatta. Kruunulla ei siksi ollut syytä lakkauttaa oman voutinsa virkaa. Lisäksi hänen virkansa toimialueesta eli kihlakunnasta oli edelleen huomattava osa läänittämättä.⁷³ Huittisten, Kokemäen ja Ulvilan lisäksi Ala-Satakunnan kihlakuntaan lukeutuivat 1600-luvun puolivälissä Eurajoen, Euran ja Loimaan pitäjät. Alue oli niin laaja, että se oli jaettu useammalle voudille, mutta yhdenkään ei täytynyt luopua virastaan suurläänitysten vuoksi. Ne eivät siten suoraan tuottaneet kruunulle säästöjä oman virkakoneiston supistumisen kautta. Porin kreivikunnan osalta tämä merkitsi kahden rinnakkaisen hallintoelimen olemassaoloa. Molempien toimintaa ohjasivat samankaltaiset normit.

Kruunun hallinnossa voudin toimenkuvaan kuului monia tehtäviä. Voudista oli kehittynyt tärkeä osa kruunun hallintoa Kustaa Vaasan kaudella, jolloin kuningas itse omisti paljon aikaa ja vaivaa voutien viranhoidon kehittämiseen. 1600-luvulle tultaessa paljon oli tehty, jotta voudit palvelisivat parhaalla mahdollisella tavalla kruunua, mutta monia ongelmia oli yhä jäljellä. Tutkimuksessa kruununvoutien asemaa on tarkasteltu ennen kaikkea heidän toiminnastaan suoraan tai välillisesti syntyneiden dokumenttien sekä heille osoitettujen yleisten virkaohjeiden pohjalta. 1600-luvulta on säilynyt kahdet ohjeet: Kaarle IX:n ohjeet Suomessa toimineille voudeille vuodelta 1602 sekä valtakunnallinen ohje vuodelta 1688. Yksittäisille kruununvoudeille osoitettuja virkaohjeita on 1600-luvulta säilynyt vähän. Niiden on oletettu mukailleen pääsääntöisesti yleisesti annettujen ohjeiden sisältöä.⁷⁴

Yleiskuva 1600-luvun kruununvoudin tehtävistä on selkeä. He pitivät huolen, että teiden ja siltojen kunnossapidosta ja postinkulusta vastaavat alemmat luottamus- ja virkamiehet hoitivat toimensa ja että kestikievarilaitos toimi asianmukaisesti. He vastasivat yleisestä järjestyksenpidosta ja olivat läsnä käräjillä valvomassa kruunun oikeuksia sekä tarkkailemassa lainlukijoiden ja tuomareiden toimintaa. Väenotoissa voudit toimivat yhteistyössä lautamiesten ja kihlakunnantuomarin kanssa tutkittaessa sotaväkeen valittavien taustoja. Tärkeimmät kruununvoutien tehtävät ja velvollisuudet liittyivät kuitenkin veronkantoon.⁷⁵ Aikataulullisesti veronkannolla oli oma ajallinen rytminsä, joka oli sidottu maatalouden vuodenkiertoon. Esimerkiksi kenraalikuvernööri Per Brahen ohje maaherroille huhtikuulta 1650 kehotti maaherroja varmistamaan, että veronkanto suoritetaan neljässä jaksossa, jotka ajoittuivat elokuisen Laurinmessun ja seuraavan vuoden juhannuksen väliin.⁷⁶ Vouti oli kannosta päävastuussa, mutta hän ei kantanut veroja yksin, vaan

kreivikunnan virkamiehillä olleen oikeus kantaa kruunulle kuuluvat verot ja antaa ymmärtää, että niin myös tehtiin paitsi tavanomaisten verojen myös sota-aikojen ylimääräisten suostunaverojen (kontribuutioiden) kohdalla. Molemmat väitteet perustuvat läänintileihin. Kirjeenvaihdon ja käräjäpöytäkirjojen perusteella ensin mainittu näkemys on oikea. Jokipii 1953, 118–119. Jokipii 1956, 192–196.

73 Viikki 1973, 306.

74 Hallenberg 2001, 97–101. Kiuasmaa 1962, 27–29 ja passim. Lehtinen 1961b, 158–169. Ks. myös Almquist 1917. Almquist 1919–1922. Renvall 1940. Renvall 1949.

75 Asker 2004, 142–144 ja 362–365. Almquist 1917, 117–118. Matinoli 1976, 28. Karonen 1999, 248–249. Huhtamies 2000, 42.

76 Pylkkänen 1996, 88–89. Lehtinen 1961b, 177. Styffe 1852, 249–250.

hän saattoi delegoida kantotyön omille palvelijoilleen osittain tai kokonaan, tai työn saattoivat suorittaa myös paikalliset luottamusmiehet (nimismies, lautamiehet, neljänneskuntamiehet). Toisilla seuduilla verojen luovutus toteutettiin niin, että talonpojat kuljettivat itse veronsa vastaanottavan virkamiehen toimipaikkaan.⁷⁷

Kruununvoutien toimintamallit muodostivat perustan suurläänitysten hallinnoimiselle. Yleisesti ottaen Jokipii ei ole havainnut eri kreivi- ja vapaaherrakuntien virkamieskuntien rakenteessa ja toiminnassa merkittäviä eroja kruunun hallintoon verrattuna. Aatelisvalta toimi yleensä kruunun hallintomallia mukaillen ja vanhoja käytänteitä noudattaen.⁷⁸ Läänityskirjeen kreiville osoittamien velvoitteiden mukaisesti valtarakenteet Ulvilassa, Huittisissa ja Kokemäellä eivät kokeneet muodollisesti rajuja muutoksia Porin kreivikunnan perustamisen myötä. Paikallishallinnon vanhat toimielimet ja avainhenkilöt pysyivät entisissä tehtävissään. Ainoaksi käytännön hallintotyötä ohjanneeksi muutokseksi jäi kruununvoudin tehtävien siirtyminen pääosin kreivikunnan voudille ja inspektorille.⁷⁹

Läänitysten virkamiehet useimmiten saivat toimenkuvastaan kirjalliset ohjeet, mutta niitä ei ole säilynyt Porin kreivikunnasta sen perustamisen ajoilta.⁸⁰ Jokipii on eri lähdesarjojen pohjalta luonut yleiskuvauksen Porin kreivikunnan hallinnon rakenteesta ja virkamiesten tehtävistä. Inspehtori ja vouti jakoivat kruununvoudin työtaakan. Edellinen oli kreivikunnan vastaava johtaja, jälkimmäinen toimi hänen alaisuudessaan melko laajoin valtuuksin. Inspehtorilla ja voudilla oli apunaan alempia virkailijoita ja palvelijoita, joiden työskentelystä on usein jäänyt vain katkelmallisia merkintöjä kreivikunnan asiakirjoihin. Jokipiin mukaan inspehtorilla oli apunaan kivalteri, voudilla puolestaan veronkantokirjuri. Lisäksi palkolliskuntaan on kuulunut henkilöitä, joiden toimi on ollut 'osa-aikainen'. Kreivikuntaan kuuluneissa kartanoissa oli omat vakituiset palvelijansa.⁸¹ Gustaf Horn valitsi inspehtorin virkaan Hans Hansson Goden ja voudin viran sai Hornin aiempaa läänitystä hoitanut Pålval Pålwalsson Callia. Kivalterina toimi vuoteen 1660 asti Jöran Hermansson, häntä seurasi Henrich Hansson, ja 1670-luvulla virassa toimi ainakin Henrich Raija. Voudin kirjurina toimi Daniel Larsson. Vuosien mittaan ainoa suuri muutos kreivikunnan hallinnossa tapahtui vuonna 1671, kun kreivitär Bielke erotti Hans Hansson Goden inspehtorin virasta. Hänen tilalleen ei palkattu uutta henkilöä vaan Pålval Callia sai vastuulleen inspehtorille kuuluneet tehtävät.⁸²

Virkajärjestelyn tiimoilta ovat säilyneet ainoat laajemmat kreivikunnan virkamiesten toimenkuvaa koskevat kirjalliset ohjeet.⁸³ Niihin sisältyy viisitoista kohtaa, joista osa koskee yleisemmin voudin tointa, osa käsittelee ajankohtaan liittyneitä yksittäisiä erityiskysymyksiä. Ensimmäisessä kohdassa korostetaan veronkannon

77 Lehtinen 1967, 210–217 ja 232–238. Viikki 1973, 326–328. Jokipii 1956, 164–165 ja 192–196.

Ågren 1964, 14 ja 45–68. Gardberg 1935, esim. 50–55.

78 Ks. myös Laakso 1986, 117.

79 Jokipii 1953, 110–120.

80 Kreivin kuoleman yhteydessä Gode kirjoittaa kreivitär Bielkelle valtakirjansa uusimisen tarpeesta. Jokipii 1953, 114. Ks. myös Gardberg 1935, 32–33.

81 Jokipii 1953, 112–118.

82 Tässä tutkimuksessa nimet kirjoitetaan pääsääntöisesti ruotsinkielisinä. Pålval Callian nimi esiintyy lähteissä myös muodossa Phål Phålsson sekä Pålval Pålwalsson.

83 S.Bielke P.Callialle 8.8.1671 (RA Bielkesaml. E2365).

tärkeyttä. Siihen oli paneuduttava mahdollisimman tarmokkaasti, pyrittävä kantaamaan verot mahdollisimman täysimääräisinä sekä huolehdittava kannettujen verojen asianmukaisesta toimittamisesta Tukholmaan. Viidessä muussa kohdassa annettiin yksityiskohtaisempia ohjeita, kuinka talonpoikien veronmaksukykyä tuli valvoa. Lisäksi ohjeissa annettiin Callialle valta valvoa kreivikunnan alempia palvelijoita, jotka työskentelivät kartanoissa, Kokemäenjoen kala-apajilla tai muuten palvelivat kreivikuntaa. Callia sai erottaa uskottomiksi paljastuvat palvelijat sekä rangaista heitä ”asianmukaisesti”. Yleisemminkin Callian tuli valvoa, etteivät palvelijat tai muut tahot aja omaa etuaan kreivikunnan kustannuksella. Ohjeiden viimeinen kohta velvoitti hänet toimimaan ”kuten uskollisen ja rehellisen palvelijan”, joka kaikessa etsii ja edistää kreivittären parasta. Jotta Callia voisi menestyä toimeensa hän sai kreivittäreltä ”täyden vallan ja luvan” kreivittären alamaisiin, joiden tuli osoittaa voudille kuuliaisuutta.

Yleisesti ottaen Callian ohjeiden välittämä kuva kreivikunnan hallintotyöstä mukaillee kruununvoudin viranhoidon reunaehtoja ja toisaalta siinä on yhtäläisyyksiä ajanjakson yleisten vallankäytön normien kanssa. Schering Rosenhane ja Per Brahe vanhempi eivät kotitalousoppaissaan keskittyneet yksinomaan aatelisuuden olemukseen, vaan he osoittavat paljon huomiota hierarkian alempienkin portaiden toimintaan, eli voutien valintaan ja heidän toimintaansa. Brahen ja Rosenhanen ohjeet on suunnattu ensisijaisesti kartanon tai muun suurtilan voudille eivätkä ne suoraan ole kytkettävissä Porin kreivikuntaan, mutta niistä välittyvät hyvin aikakauden virkamiestyön yleiset lainalaisuudet, jotka pätevät myös suuremman ja löyhemmän yhteisön parissa työskennelleeseen läänitysvoutiin. Voudin käytännön tehtäviä kuvataan oppaissa yksityiskohtaisesti, mutta paljon huomiota kiinnitetään myös voudin auktoriteettiin, joka perustui samalle kunnialliselle, rehelliselle ja kaikin puolin esimerkilliselle elämäntavalle kuin itse aatelisherrankin maine. Voudin tuli johtaa alaisiaan sopivasti lempeyden ja ankaruuden välillä tasapainoillen. Vain jos ”kehotus ja hyvät sanat” eivät riittäneet, oli voudin syytä ”kurittaa ja rangaista alaisia”.⁸⁴ Hän kertoi alaisilleen heidän velvollisuuteensa työssä ja ”Jumalanpalveluksessa, rehellisessä elämässä”⁸⁵ ja opetti heille lakia ja hyviä tapoja.⁸⁶ Herransa poissa ollessa hänelle yksinkertaisesti siirtyi käytännön vastuu jumalan pelon ja hyveellisyyden istuttamisesta herran alamaisiin.⁸⁷

Monet symboliset yksityiskohdat saattoivat olla ratkaisevia auktoriteetin synnystä. Voudin tuli syödä muun tilan väen kanssa, jotta ei syntyisi epäilystä, että vouti ottaa ”parhaimmat ja rasvaisimmat palat itselleen”. Alaisten ruokahetkien ”vapaata keskustelua, leikinlaskua ja hilpeyttä” ei tullut kaitsea niin kauan kuin se vain pysyi kunniallisissa rajoissa, sillä niin he palaisivat ”suuremmalla halulla töihinsä”.⁸⁸ Hänen tuli herätä ensimmäisenä ja mennä nukkumaan viimeisenä, tietää missä ovien avaimet ovat, oli kyettävä löytämään ahkerimmat ja hyvämaineisimmat piit ja rengit.⁸⁹ Henkilökohtainen olemus ja käytös ratkaisivat paljon. Kun-

84 Brahe 1971, 204.

85 Rosenhane 1944, 23.

86 Brahe 1971, 204–205.

87 Karonen 2002b, 258–259. Eilola 2002, 100–101.

88 Rosenhane 1944, 29.

89 Rosenhane 1944, 22–23.

nioitus voutia kohtaan syntyi vain, jos vouti itse oli valmis osoittamaan kunnioitusta rahvasta kohtaan, mutta samalla hänen tuli ylläpitää tiettyä etäisyyttä siihen. Ihannetilanteessa voudin ja rahvaan välejä leimasivat pelko ja rakkaus. Vouti oli paitsi veronkantaja myös moraalinvartija. Hans Berensille, Gustaf Hornin virolaisen läänitysten inspektorille vuonna 1653 annettujen virkaohjeiden ensimmäisenä kohtana on kehotus varmistaa, että rahvas käy tunnollisesti kirkossa.⁹⁰

Voudin (tai inspektorin) tehtävässä menestyminen edellytti siis kunniallisuutta ja moraalista selkärankaa myös toimen haltijalta itseltään. Ylhäältä päin sitä valvottiin ensisijaisesti kirjeitse. Inspektori Goden odotettiin kirjoittavan kreiville ja myöhemmin kreivittärelle kahdesti kuukaudessa. Myös voudilta edellytettiin säännöllistä kirjeenvaihtoa. Kun kirjeitä tuli kahdelta taholta kreivi ja kreivitär saivat kreivikunnastaan runsaammin tietoa ja virkamiehet asettuivat epäsuorasti toistensa valvojiksi.⁹¹ Kirjeissä inspektorin ja voudin tuli raportoida kaikesta mahdollisesta kreivikuntaan liittyvästä. Yhteydenpitoa täydennettiin muutaman kerran kasvokkaisilla tapaamisilla. Inspektori Gode matkusti Tukholmaan 1660. Vouti Callia tapasi Hornin Riikassa 1654, oli Goden kanssa Tukholmassa 1660, matkusti yksin sinne 1666 ja mahdollisesti 1674. Kreivitär Bielke vieraili kreivikunnassa kesällä 1671. Näissä tapaamisissa kreivi ja kreivitär tarkastivat virkamiestensä laskelmia.⁹²

Kirjeenvaihdon lisäksi virkamiesten toimintaa valvottiin velvoittamalla heidät selvittämään toimintaansa systemaattisella kirjanpidolla. Vouti ja inspektori tekivät 1650-luvulla kumpikin omat ”laskelmansa”. Vuonna 1659 inspektori Gode selvitteli kreivittärelle käytäntöä todeten, että vouti tekee laskelman kreivikunnan veronmaksutilanteesta: kannetuista veroista, lyhennyksistä ja tappioista. Vouti toimitti sen inspektorille, joka teki kreivikunnan tuloista ja menoista laaja-alaisemman laskelman. Siihen sisältyivät kreivikuntaan kuuluneiden kartanoiden ja kala-apajien tuotto, palvelijoiden palkkamenot, tavaroiden kuljetuskustannukset sekä muut mahdolliset kulut. Kirjeenvaihdossa toistuu lisäksi termi ”ehdotelma” (*förslag*). Toisinaan vuosittaisia laskelmia näytetään kutsutun ehdotelmiksi tarkoittaen, että vasta kreivin, kreivittären tai heidän kirjanpitäjänsä tarkastus teki niistä hyväksytyjä. Toisinaan ehdotelmia vaadittiin voudilta tai inspektorilta yksittäisten hyödykkeiden kuten heinän tai viljasadon osalta.⁹³ 1660-luvulla kreivitär Bielke halusi yhdenmukaistaa eri läänitystensä taloudenpitoa sekä varmistaa, että laskelmat tulivat Tukholmaan ajallaan, minkä vuoksi hän ilmoitti kaikkien läänitysten tärkeimmille virkamiehille, että laskelmat oli toimitettava hänen kamreerilleen aina vuoden lopussa. Jos laskelmat eivät olleet ajoissa perillä, kuluneen vuoden palkkaa ei maksettaisi ennen kuin ne saapuisivat.⁹⁴

90 G.Horn Hans Berensille 18.6.1653 (RA Wjksaml. E2815).

91 Jokipii 1953, 112. Ks. myös Gardberg 1935, 32–33.

92 Jokipii 1953, 110–111.

93 H.H.Gode S.Bielkelle 12.6.1659 (RA Bielkesaml. E2384), 18.11.1661 (RA Bielkesaml. E2384), 13.5.1662 (RA Bielkesaml. E2384), 25.1.1663 (RA Bielkesaml. E2384), 16.5.1663 (RA Bielkesaml. E2384). S.Bielke H.H.Godelle 5.6.1663 (RA Bielkesaml. E2364), 30.3.1666 (RA Bielkesaml. E2365), 27.1.1671 (RA Bielkesaml. E2365). Jokipii 1953, 113 ja 138–141.

94 S.Bielke H.H.Godelle 3.5.1664 (RA Bielkesaml. E2364), sama ohjeistus myös 14.1.1666 (RA Bielkesaml. E2365).

Kruununvouti vastasi tekemisistään maaherralle, jonka residenssi oli Turussa. Kruununvoudit ja maaherra olivat kasvokkain tekemisissä useammin kuin kreivikunnan virkamiehet kreivin ja kreivittären kanssa, sillä maaherra oli veloitettu vierailemaan toimialueensa käräjillä. Sen lisäksi kruununhallinto kommunikoi kirjeitse, mutta kirjeenvaihtoa on säilynyt vain vähän ja harvoilta seuduilta.⁹⁵ Vierailujensa kautta maaherra sai suoran kontaktin (kreivikunnan) rahvaaseen, mutta viran merkitys on muutenkin nähty suurena. Kollegiaalisen keskushallinnon muodostamista sekä vallankäytön tärkeimpien perustuslakien uudistamisen (valtio-sääntö, hallitusmuoto) ohessa maaherrainstituution luomista on pidetty tärkeimpänä 1600-luvun alkupuolen hallinnollisena uudistuksena Ruotsissa. Maaherroista sekä heidän alaisuuteensa muodostetuista lääninhallinnoista tuli merkittävä ja ennen kaikkea toimintakykyinen linkki paikallistason ja keskushallinnon väliin. Voutien suora yhteys keskushallintoon katkaistiin ja osa heidän velvollisuuksistaan siirrettiin lääninhallinnon vastuulle. Maaherra ja lääninhallinto kykenivät aiempaa paremmin valvomaan ja ohjaamaan voutien toimintaa paikallistasolla.⁹⁶

Nimismies oli keskiajalla tärkeässä roolissa paikallishallinnossa. Hän pani täytäntöön käräjien päätökset sekä hoiti monia tärkeitä tehtäviä, ja hänen talonsa toimi käräjien pitopaikkana. 1600-luvulle tultaessa nimismies jäi jossain määrin takalalle paikallisessa vallankäytössä. Voutien asema paikallistasolla vahvistui veronkannon uudistusten myötä, käräjillä päätösten toimeenpanovastuu jakautui useille eri tahoille. Kokemäellä, Ulvilassa ja Huittisissa nimismiehet huolehtivat pitäjässä liikkuneiden kruunun virkamiesten ja sotilaiden kyydityksestä ja kestittämisestä, oikeustapauksiin liittyvistä ulosototoista, tiettyjen maksujen kantamisesta pitäjäläisiltä sekä vankien säilyttämisestä. 1600-luvulla toimenkuvan tärkeimmäksi osaksi muodostui kuitenkin yleisen järjestyksen ylläpito, olipa kyse rikollisten kiinniotosta tai väkivaltaisten henkilöiden taltuttamisesta.⁹⁷ Virallisesti nimismiehet saivat vastuulleen myös siveellisyysrikollisuuden vuonna 1695, mutta käytännössä jo tämän tutkimuksen ajanjaksolla se oli Huittisissa, Kokemäellä ja Ulvilassa suurelta osin heidän vastuullaan. Jokaisen pitäjän käräjillä he toivat esiin ennen kaikkea erilaisia seksuaalirikoksia ja niitä koskevia epäilyjä (salavuoteudet, aviorikokset), muiden asioiden ratkaisemiseen he osallistuivat vain satunnaisesti.

Jokipiin mukaan nimismiehen nimitysoikeus vaihteli kreivi- ja vapaaherrakunnissa. Joillakin suurläänityksillä kruunulla ja läänityksen haltijalla oli kummallakin oma nimismies, mutta yleensä tointa hoiti yksi henkilö, jonka nimitysoikeus oli luovutettu kokonaan läänityksenhaltijalle, niin myös Porin kreivikunnassa.⁹⁸ Inspehtori Gode ja vouti Callia keskustelivat kreivin ja kreivittären kanssa nimismiesten valinnoista äärimmäisen vähän vuosien mittaan. Kreivitär Bielken saatua kreivikunnan Godelle oli epäselvää oliko kreivittärellä nimismiehen nimitysoikeus entiseen malliin ja tiedustellessaan asiasta hän kysyi saisiko kreivitär nimittää nimismiehet sekä kestikievarin pitäjät ja postitalonpojat. Inspehtorin kysymys ei sinänsä pyri arvottamaan kyseessä olevia virkoja, mutta rinnastus kahden muun toimen

95 Asker 2004, 268–272.

96 Villstrand 2000, 195–199. Karonen 1999, 192–194. Rautala 1985, 15–22. Styffe 1852.

97 Lehtinen 1967, 210–215. Viikki 1973, 306–310. Ylikangas 1996, 62 ja 80–90.

98 Jokipiin 1956, 142–143.

kanssa kuvaa jossain määrin nimismiehen toimen painoarvoa. Aiemmassa tutkimuksessa nimismiestä ei enää 1600-luvulla ole pidetty erityisen keskeisenä henkilönä paikallisessa valtakentässä.⁹⁹

Talonpoikien joukostaan valitsemia käräjien lautamiehiä on pidetty rahvaan tärkeimpänä edustuksellisenä instituutiona 1600-luvun ruotsalaisessa paikallishallinnossa. Veronkannon lisäksi lautamiesten tehtävät olivat sidoksissa kaikkiin oikeusistuimen toimiin, eikä heidän merkityksensä rajoittunut käräjäsaliin seiiniin tai kytkeytynyt yksittäiseen rikokseen. Lautamiehet määrättiin esimerkiksi usein välittäjiksi kaikkiin maa- ja nautintariitoihin olivatpa ne yksittäisten talonpoikien tai kylien välisiä. Siten heiltä odotettiin erityisen hyvää paikallistuntemusta, sekä ihmisten että fyysisen ympäristön osalta. Esivallan näkökulmasta ihannetapauksessa he toimivat välittäjinä suullisen paikallisen kulttuurin ja kirjallisen hallintokoneiston välillä pyrkien avaamaan edellisen muistitietoa, huhuja ja muuta epävirallista tietoa jälkimmäisen käyttöön. Lautamiesten vaikutusvallasta käräjien päätöksenteosta on historiantutkimuksessa esitetty vaihtelevia näkemyksiä.¹⁰⁰

Veronkannon tavoin käräjälaitoksen ylläpitovastuu jakautui kreivikunnan ja kruunun vastuulle. Kreivikunnan tehtävänä oli huolehtia Huittisten ja Ulvilan käräjistä, kruunu hoiti ne Kokemäellä. Käytännössä se merkitsi, että kreivi palkkasi käräjiä johtaneen tuomarin. 1660-luvulle asti tehtävää hoiti lainlukija Johan Simonsson, joka oli samanaikaisesti tuomarina myös Loimaan vapaaherrakunnassa. Hänen jälkeensä kreivikunnan tuomarin tehtävät olivat jonkin aikaa lainlukija Henrich Carlssonin vastuulla. Vuodesta 1669 Nicolaus Lietzen palkattiin kreivikunnan kihlakunnantuomariksi. Lietzen oli hovioikeuden asessori, ja hän hoiti tuomarin tehtäviä samaan aikaan koko Ala-Satakunnassa. Lietzen hoiti useimmiten kreivikunnan käräjät itse, mutta toisinaan hän siirsi ne lainlukija Jakob Andersson Aimelaeukselle. Muodollisesti kreivikunnan haltijalla oli hallussaan laamannin asema, eli käräjien tuomioista tuli valittaa ensin hänelle, ellei kyse ollut suoraan hovioikeuteen menneistä raskaista rikoksista. Käytännössä kreivi ja kreivitär eivät kirjeenvaihtonsa perusteella ottaneet vastaan valituksia tällä tavoin. Laamanninkäräjiä kreivikunnassa piti alilaamanni. Tehtävää hoiti ensin Henrik Jacobsson, häntä seurasi 1660-luvulla Anders Michelsson, ja vuodesta 1664 alkaen se kuului hovioikeuden asessori Anders Krookille.¹⁰¹

Huittisissa, Kokemäellä ja Ulvilassa seurakuntien rajat noudattelivat hallintopitäjien rajoja. Käsiteltävänä ajanjaksona Huittisissa oli pääseurakunnan ohella Vampulan kappeliseurakunta. Myös pitäjän pohjois- ja koillisosissa Kauvatsalla ja Keikyässä saarnattiin, mutta ne eivät olleet omia kappeliseurakuntiaan. Punkalaidun oli vuodesta 1639 alkaen ollut itsenäinen seurakunta, kirkkopitäjä. Kappelieineen Huittisten sekä Punkalaitumen viroissa toimi yhteensä viisi pappia: kaksi kirkkoherraa (Huittinen, Punkalaidun), kaksi kappalaista (Huittinen, Vampula) sekä yksi pitäjänapulainen. Ulvilan hallintopitäjän alueella oli kaksi seurakuntaa, Ulvila ja Merikarvia. Molemmilla oli omat kirkkoherransa, Ulvilassa häntä avusti kappalai-

99 H.H.Gode S. Biellelle 10.6.1660 (RA Biellesaml. E2384). Renvall 1949b, 189–190. Asker 2004, 141–143. Ylikangas 1996, 75–77.

100 Katajala 1994, 225. Ågren 1997, 64 ja 163.

101 Jokipii 1953, 143–144. Blomstedt 1958 273–277, 294, 304.

nen ja viimeistään 1670-luvun alusta alkaen pitäjänapulainen. Viimeksi mainittu mukaan lukien pappisväkeä Ulvilassa oli siis neljä henkilöä. Ulvilan kirkkoherra toimi myös Porin kaupungin kirkkoherrana. Kokemäellä asutus oli keskittynyt tiiviisti, ja pitäjässä oli ainoastaan yksi seurakunta ja yksi kirkko vuoteen 1669 asti, jolloin perustettiin Harjavallan kappelikirkko. Pappisvirkoja Kokemäellä oli kolme, kirkkoherran apuna olivat kappalainen ja pitäjänapulainen.¹⁰²

Edellä luetellut tahot muodostivat sen valtakoneiston rungon, jonka oli määrä tavoittaa kolmen pitäjän jokainen sopukka. Rakenteiden rinnalla historian tutkimuksessa paikallistasoa on perinteisesti jäsennetty erittelemällä elinkeinoja sekä talonpoikaistilojen kokoa. Huittisten, Kokemäen ja Ulvilan hallintopitäjät sekä Porin kaupunki muodostivat alueen, jolle vuonna 1650 kylvettiin 2234 tynnyriä viljaa. Peltopinta-alaksi muutettuna määrä oli noin 1104 hehtaaria.¹⁰³ Luonnonolosuhteet tarjosivat vaihtelevat edellytykset maanviljelylle. Suotuisinta maaperä oli alueen halki kulkevan Kokemäenjoen varressa, hankalampaa viljely oli sen pohjoispuolella, jossa maaperä oli kivistä moreenia.¹⁰⁴ Karjanhoidolla oli suuri merkitys alueen asukkaille. Näinä aikoina keskimääräisesti jokaisella Ulvilan, Kokemäen ja Huittisten talonpoikaistilalla oli yksi hevonen, kolme härkää, viisi lehmää tai sonnia, kolme hiehoa tai mullia, yli kymmenen lammasta, pari vuotta tai pukkia sekä kolme tai neljä sikaa. Huittisissa niittyjen tuotto taloa kohden oli 12,3 talvikuormaa, Kokemäellä 13,3 ja Ulvilassa 17,2. Kokemäenjoella harjoitettiin mittavaa kalastusta tokeiden ja nuotan avulla, kymmenistä Ulvilan ja Kokemäen kylistä käytiin kalassa Porin saaristossa.¹⁰⁵

Huittisissa tilat olivat keskimäärin pienempiä kuin kahdessa muussa pitäjässä. Erityisesti Kokemäellä oli runsaasti suurtiloja. Huittisten tilojen manttaaliluku oli keskimäärin noin 3/5 ja äyriä noin 3, Kokemäellä vastaavasti 9/10 manttaalia ja 5 äyriä 12 penninkä sekä Ulvilassa 3/4 manttaalia ja 4 äyriä 12 penninkä. Kappalemääräisesti laskettuna Huittisissa puolen manttaalin tai sitä pienempiä tiloja oli 163 (55% pitäjän tiloista), Kokemäellä 36 (16%) ja Ulvilassa 86 (30%). Vastaavasti yhden manttaalin tai sitä suurempia tiloja oli Huittisissa 43 (14%), Kokemäellä 115 (50%) ja Ulvilassa 82 (29%). Jokipiin mukaan niistä kuului kreivikuntaan 361 ja Vampulan läänitykseen 47 tilaa.¹⁰⁶

Alueen täsmällistä väkilukua on mahdotonta saada selville, mutta henkikirjojen tietojen perusteella alueella voidaan arvioida asuneen 1640-luvun lopulla 5200–5700 ihmistä, heistä noin 1000 Porin kaupungissa.¹⁰⁷ Loput yli 4000 ihmistä asuivat kolmen pitäjän talonpoikaistiloilla, joita vuodelle 1651 tehdyn maakirjan mukaan oli 812. Niistä oli Huittisissa 299, Ulvilassa 283 ja Kokemäellä 230. Seutukunnan tilat jakautuivat 228 kylään, ja pitäjissä oli lisäksi 13 kylistä koostuvaa alueellis-

102 Viikki 1973, 422–435, 484–512. Niemelä 1986, 229–231. Lehtinen 1967, 658–663. Santavuori 1981, 119–128. Salminen 2007, 264–269.

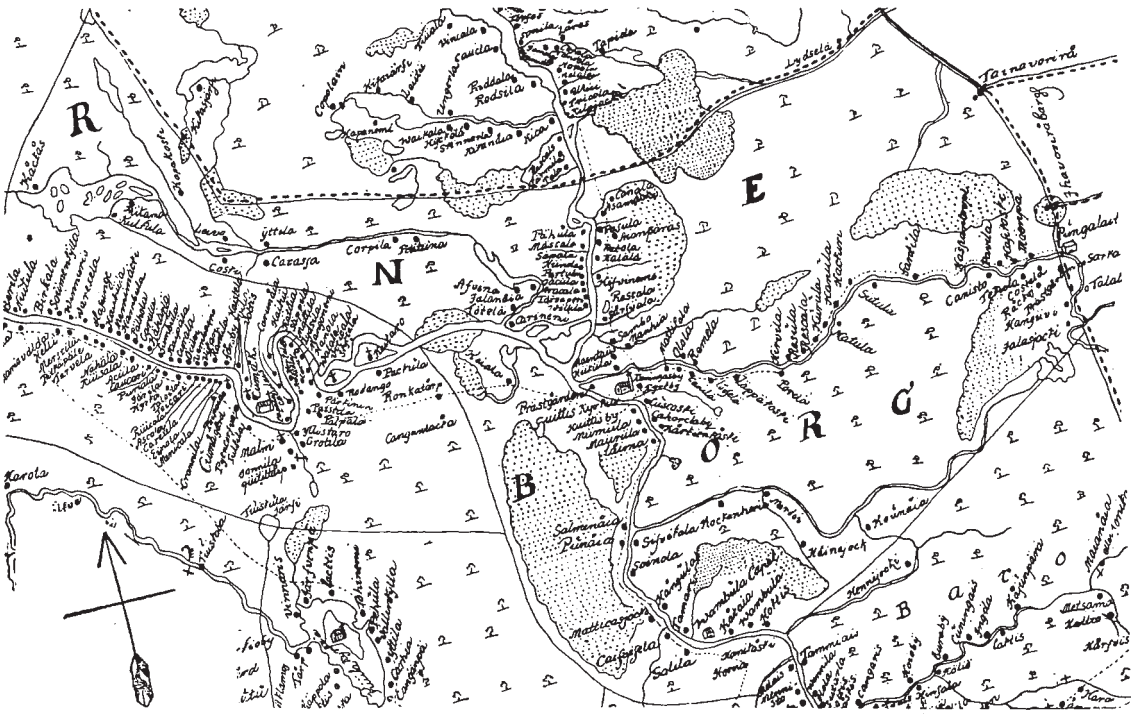
103 Jokipii 1974, 59–60. Laskelman perustana oletus, että yksi tynnyriä = 0,494 hehtaaria.

104 Huhtamies 2000, 34–35.

105 Jokipii 1974, 155–158, 193, 248, 271–276. Karjaa koskevat tiedot ovat vuodelta 1621, niittyjen tuottolaskelmat vuodelta 1631. Ks. myös Nummela 2003, 144–156.

106 Veroluvut vuoden 1651 maakirjasta (VA7242). Jokipii 1953, 106–107.

107 Viikki 1973, 16–25. Niemelä 1986, 186–187. Lehtinen 1967, 112–115. Santavuori 1981, 137 ja 594. Jokipii 1958, 317. Kokemäen osalta tiedot vuoden 1651 henkikirjasta (VA 7244).

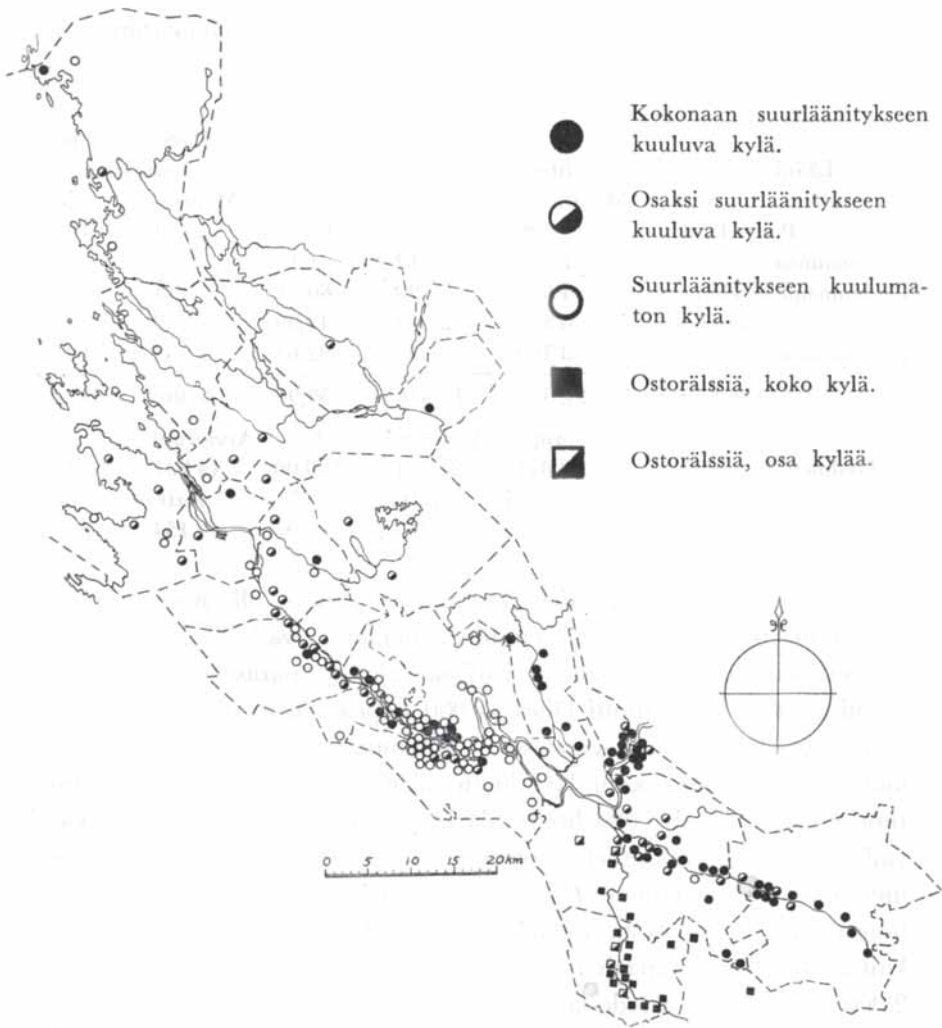

Kuva 1. Ote Hans Hanssonin Ala-Satakunnan kartasta 1650-luvulta
Ote julkaistu teoksessa Inkilä 1910.

ta verotusyksikköä, neljänneskuntaa. Jokainen pitäjä muodosti oman nimismiespiirinsä, ja kaikki pitäjät kuuluivat Ala-Satakunnan kihlakuntaan sekä Turun ja Porin lääniin.¹⁰⁸

Edellä olevan tietomäärän hahmottaminen helpottuu 1650-luvulla piirretyn Satakunnan kartan avulla (Kuva 1.). Siinä näkyvät kylännimet, kirkot ja kappelit, tieyhteydet, vesistöt sekä kartanot. Sen avulla on konkreettisesti havaittavissa miten kylät olivat keskittyneet Kokemäenjoen ja muiden jokien varsille. Jokipiin tutkimuksessa 300 vuotta myöhemmin julkaistussa Porin kreivikunnan kartassa sama seutu esitetään toisin (Kuva 2.). Kartalla havainnollistetaan Hornin läänityksen ”hajallista” luonnetta. Huittisten, Ulvilan ja Kokemäen kylät on sijoitettu kartalle eri symboleilla sen mukaan, miten suuri osa niiden tiloista oli läänitettyä kreiville. Kaikesta havainnollisuudesta huolimatta kreivikunnan karttaan sisältyy ristiriitaa. Kuvatekstin mukaan siihen on piirretty pitäjänrajat ”paikoittamisen helpottamiseksi”. Miksi rakenne, joka Jokipiin mukaan kaikessa hajallisuudessaan ja hallinnollisuudessaan oli ’näkyvätön’ ja siten siihen muodollisesti kuuluneille talonpojille pääosin yhdentekevä tulisi voida ”paikoittaa”? Ristiriita lienee tarkoituksellinen: kartta on tarkoitettu hajallisuuden objektiiviseksi todisteeksi. Se näyttää näkyvämmyyden, osoittaa epäyhtenäisyyden.

108 Jokipi 1953b, 23. Viikki 1973, 9–15 ja 329. Lehtinen 1967, 53 ja 237. Niemelä 1986, 204–206.

Kuva 2. Porin kreivikunnan kartta. Teoksessa: Jokipii 1956, 58. Kartan on piirtänyt Pentti Papunen.

Maantieteilijä Denis Wood korostaa, että kartat ovat aina valintojen tulos. Jokaisella kartalla on tekijänsä, teemansa ja tavoitteensa. Kartat eivät ole yhtä kuin todellisuus vaan tapa tehdä väitteitä siitä. Woodin mukaan tämä on jäänyt historioitsijoilta usein huomaamatta ja karttoja on käytetty tutkimuksen lähdemateriaalina vähän, koska ne on ymmärretty vain läpinäkyviksi ikkunoiksi. Niiden syntytaustaan tai vaikuttamisen mekanismeihin ei ole perehdytty, koska kartat kertovat vain ja ainoastaan totuuden.¹⁰⁹ Jokipii rakentaa tulkintojaan suurläänityksistä omilla kartoillaan, mutta ei vertaa niitä 1600-luvulla tehtyihin karttoihin syventääkseen näkökulmaa läänityslaitoksen olemukseen, vaikka suurläänityksillä toteutettiin mo-

109 Wood 1992, 1–2 ja 24–26.

nia kartoitushankkeita. Vertailu on toki osaksi mahdotonta, koska monet kreivien ja vapaaherrojen teettämistä kartoista ovat sittemmin kadonneet. Niihin lukeutuu myös Gustaf Hornin teettämä kartta Porin kreivikunnasta. Vuoden 1651 alkupuolella Gustaf Horn otti maanmittari Nils Welamssonin palvelukseensa, joka muutama vuoden aikana laati karttoja ja piirustuksia Hornin läänityksiltä. Niihin luokitui Porin kreivikunnan kartta.¹¹⁰

Kartoitushankkeet 1600-luvulla ilmentävät hallintokulttuurin siirtymää suullisesta kirjalliseen kommunikaatioon. Arkistoinnin, dokumentoinnin, kirjanpidon sekä muun kirjallisteknillisen toiminnan tavoin kartografia kehittyi 1600-luvulla ja Ruotsissa uusia sovelluksia pyrittiin hyödyntämään systemaattisesti. Sen valtiollisen maanmittauslaitoksen synty ajoittuu vuoteen 1628.¹¹¹ Kartat luonnollisesti edesauttoivat vallan keskittymistä ja 'etääntymistä', koska ne kykenivät tiivistämään paikallista tietoa siirrettävään muotoon. On helppo todeta, että kartoituksiin kannustivat monet taloudelliset ja poliittiset tekijät. Maanmittausta koskevista kuninkaallisista ohjeista 1600-luvun alkupuolelta löytyy julkilausuttuna samankaltaiset maan ja sen viljelyn sekä kaupunkien ja niiden elinkeinojen kaikinpuolisen "parantamisen" pyrkimykset mittauksia motivoivina tekijöinä, kuin aatellisille suunnatuissa 'oekonomisissa' tilanhoito-oppaissa.¹¹²

On vaikea osoittaa miten 1600-luvulla tehdyt kartat käytännössä auttoivat valtakunnan taloudellisessa kehittämisessä. Tutkimuksessa ei juurikaan ole tarkasteltu ketkä kruunun karttoja 1600-luvulla käyttivät, eikä Porin kreivikunnan kartan käytöstä ole juurikaan tietoja. Ainoa sitä koskeva maininta Nils Welamssonin kirjeiden lisäksi on vuodelta 1660, jolloin inspehtori haluaa saada kartan avuksi rajariitaan. Gode kertoo kreivitär Bielkelle kartan olevan edesmenneen kreivin kaapissa.¹¹³ Vaikka kreivikunnan kartta ei ole säilynyt on ilmeistä, että Hornin teettämä kartta poikkesi Jokipiin kartasta. Todennäköisesti se oli Hans Hanssonin Ala-Satakunnan kartan tai Kemiön vapaaherrakunnasta tehdyn kartan kaltainen yleiskartta.¹¹⁴ Gustaf Horn halusi kartan nähdäkseen kreivikuntansa omin silmin, ymmärtääkseen sen yhtenäisenä alueellisena kokonaisuutena, ei hajanaisena verotusrakenteena, jollaisena Jokipii sen on halunnut nähdä.

Kruunun maanmittaustoiminta käynnistyi ja vakiintui nopeasti, ja Satakunnan yleiskartta on yksi esimerkki kruunun kartoitushankkeista. Sitä katsottaessa voidaan kuitenkin kysyä miten se käytännössä edesauttoi kruunua mahdollisissa taloudellisissa kehitystoimissa? Mitä kartalta oli nähtävissä? Entä miksi kreivi Horn halusi kreivikunnastaan kartan? Nykyaikaisilla kriteereillä virheettömiksi todistetut kartatkaan eivät ole peilejä, vaan ne luovat ihmiselle todellisuuden, joka sopii hänen näkökenttäänsä ja on siten helpommin ymmärrettävissä. Tällainen hallitta-

110 Nils Welamsson ei mainitse kirjeissään, että koko kreivikunnan käsittävä kartta olisi valmistunut, mutta inspehtori H.H. Gode mainitsee "kreivikunnan kartan" kirjeissään Sigrid Bielkelle 10.6.1660. Nils Welamsson G.Hornille 1652–1656, (RA Wjksaml. E2827). Jokipii 1956, 242–247. Jokipii 1953, 132–133.

111 Gustafsson 1933, 14–16. Rantatupa 2000, 73–75.

112 Katso esim. Kustaa II Aadolfin ohje Anders Burelle 4.4.1628 sekä myöhemmät yleiset ohjeet maanmittareille, Ekstrand 1901, 1–3, 10–11 ja 13–15. Ks. myös Kivelson 1999, 85.

113 Jokipii 1956, s. 247

114 Gardberg 1935, karttaliite.

vuus merkitsee ensisijaisesti henkistä kontrollia. Se luo mahdollisuudet spekulointiin, suunniteluun ja mielikuvamatkailuun. Kustaa II Aadolfin ohjeissa kruunun kartoitustoiminnan johtajalle Anders Burelle kartoittamista perustellaan eksplisiit-
tisesti halulla luoda ”synopsis, jolla Hänen Kuninkaallinen Majesteettinsa kaikkien maakuntien ja kaupunkien tilanteen voisi asettaa silmiensä eteen”.¹¹⁵ Kartat ovat siis hermeneuttisia, eläytymiseen ja tulkitsemiseen ohjaavia kommunikaatiovälineitä. Sellaisenaan ne saattoivat vaikuttaa käyttäjänsä toimintaan, mutta syy-seuraussuhteiden löytäminen kartojen ja yksittäisen ihmisen toimien väliltä on usein mahdotonta.¹¹⁶

Kruunu teetti maanmittareillaan 1630-, 1640- ja 1650-luvuilla eri puolilla valtakuntaa niin kutsuttuja maakirjakarttoja, joissa kuvattiin kyläkohtaisesti talonpoikaistilojen maat ja lueteltiin niiden verotusluvut. Vuonna 1646 maanmittari Jonas Streng teki maakirjakartan yli 40:stä kylästä Huittisissa ja Kokemäellä.¹¹⁷ Kartoitusten taloudelliset kustannukset ja kruunun aktiivisuuden huomioiden voidaan pohtia, olisiko Hornin kannattanut pyrkiä kartoituksen tiimoilta yhteistyöhön kruunun kanssa? Mitään yhteistyötä tuskin on edes pohdittu, koska mitä todennäköisemmin kruunu ei olisi ollut halukas luovuttamaan teettämiään karttoja. Miksi tukea kilpailijaa, joka haki talonpojilta samaa kuin kruunu itsekin?

Pääosa edellä olevasta tiedosta on peräisin asiakirjoista, joita ruotsalainen keskushallinto tuotti 1600-luvulla. Olemassa oleva tieto oli kuitenkin eri asia kuin kreivin haltuun kreivikunnan muodostamisen yhteydessä päätynyt tieto. Läänityskirje liitteineen sisälsi ainoastaan murto-osan kruunun eri asiakirjasarjoissa olleesta informaatiosta. Läänityskirjeessä luetellaan lahjoitettavien tilojen äyri-, manttaali- ja tilalukujen summat pitäjittäin ja mainitaan erillisen ”erikoislaskelman” luettelevan tilat yksilöidysti. Läänityskirjeen ja erityislaskelman lisäksi kreivikunnan perustamisen yhteydessä kreivi sai lisäksi edellä jo mainitun kiinnekirjeen (*immissio*). Siinäkään ei varsinaisesti kerrota kreivikunnan rakenteesta, vaan tiivistetysti todetaan lahjoituksen perusteet ja kehoitetaan luovuttamaan kreivikunta sen haltijan edustajalle kreivillisten vapauksien mukaisesti. Kun valta läänittämisen myötä vaihtui paikallistasolla konkreettisimmat esiin nousseet kysymykset liittyivät tiedon hankkimiseen, jakamiseen ja jäsentämiseen. Mitä kreivikuntaan kuului? Miten hankkia tietoa, jota läänitysasiakirjat eivät sisältäneet?

115 Ekstrand 1901, 1.

116 Wood 1992, 4. Thomas 1995, 22–23.

117 Gustafsson 1933, 24. Rantatupa 2000, 74–78. Kokemäellä ja Ulvilassa vastaavia karttoja tehtiin vasta 1680– ja 1690-luvulla.

TYRANNIA, TIETÄMÄTTÖMYYS JA VALLANKÄYTÖN DYNAMIIKKA

Tiedonhallinnan käytänteiden hahmottamisen taustalla vaikuttivat lainalaisuudet, jotka määrittivät yleisemmällä tasolla soveliaan (hallinnollisen) toiminnan periaatteita. 1500- ja 1600-lukuihin kohdistuvan oikeushistoriallisen tutkimuksen keskeisiin ongelmiin on lukeutunut väkivallan ilmenemisen kehityskulun analyysi. Henkirikollisuuden määrä väheni mainituilla vuosisadoilla keskiaikaan verrattuna, ja ilmiötä on tarkasteltu lukuisten tutkijoiden toimesta monipuolisesti mentaalista, kulttuurisesta sekä yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Keskustelun pohjalla on ollut kysymys siitä, missä määrin valtiovalta kykeni itsenäisesti säätelemään väkivaltaa tai ihmisten käyttäytymistä yleisemmin. Väkivallan asemaa yhteiskunnassa sekä sen sosiaalista hyväksyttävyyttä tarkastelleet tutkijat ovat pohtineet paljon sitä, millainen toimintaympäristö paikallisyhteisö oli sen omille jäsenille.¹

Maria Ågrenin mukaan 1600-luvun ihmiset joutuivat tasapainoilemaan kahden vastakkaisen voiman välissä puolustaessaan maaomaisuuttaan. Oli toisaalta oltava valmis jopa väkivalloin puolustamaan omistuksiaan, joita muut havittelivat. Samalla oli kuitenkin varottava liiallista väkivaltaa. Ensin mainittu oli vanhempaa traditiota, ja jälkimmäinen oli seurausta uudesta valtiollisesta oikeuskontrollista, joka pyrki ratkaisemaan konfliktit oikeusteitse ilman väkivaltaa. Ågren korostaa, että ristiriitaisia vaatimuksia ei tule nähdä alkukantaisen vanhemman ajan ja kehittyneemmän nykyajan kamppailuna, jossa luonnontilaiset raakalaiset vähitellen sivilisoitiin ja tunneperäinen toiminta korvattiin hillityllä rationaalisuudella. Sen sijaan hän korostaa, että väkivaltainen toimintatraditio oli sekin ”kulttuuri, vaikkakin toisenlainen ja vanhempaa perua”. Toisin sanoen se oli sosiaalisesti hyväksyttyä tiettyyn rajaan asti, jota ei määritelty missään kirjallisesti.²

Myös tässä tutkimuksessa paikallisyhteisöä tarkastellaan maanomistuksen kautta, mutta ennen kaikkea Ågrenin näkemyksen pohjalta on syytä korostaa, että myös valtiollinen hallintokoneisto oli ”varhaisemman aikakauden rationaalisuuden kantaja”³. Valtiota ei voida tarkastella yhteiskunnasta irrallisena elementtinä, joka muokkaa sitä omien tavoitteidensa mukaan arkaaisesta takapajuisuudesta moderniin de-

1 Matikainen 2002, 22–30.

2 Ågren 1997, 218–219. Valtiollistumiskehityksen kontekstissa väkivallan vähentyminen on nähty yhtenä kurinalaistamisen tuloksena. Väkivallasta tehtiin sosiaalisesti tuomittavaa ja sen käsittely ja rankaiseminen siirrettiin valtiollisen oikeuslaitoksen piiriin. Tulkintakehystä on kuitenkin kritisoitu arvottavasta anakronistisuudesta sekä yksipuolisesta näkökulmasta. Kehityskulku on hahmottunut korostuneesti siirtymänä alkukantaisesta sivistyneeseen, jossa korostuu liiaksi aikalaiseliitin käsitykset rahvaasta.

3 Ibid.

mokratiaan. Pikemminkin valtio tulisi nähdä yhteiskunnallisena toimijana, jonka toimintaan muu yhteiskunta ”soluttaa omia toimintamallejaan” – valtio on yhteiskunnan luomus.⁴ Mielenkiintoinen kysymys on, päteekö näkemys nimenomaisesti väkivallan käytön osalta?

Leimasiko valtiollisen hallintokoneiston toimintaa sama siekailematon, suorasukainen ja väkivaltaakaan kaihtamaton toimintamalli, joka oli legitiimi kaikelle kansalle maaomaisuuden puolustamisessa? Øystein Rianin mukaan Norjassa 1660- ja 1670-luvulla kruunu turvautui ”sotilaalliseen toteutukseen” (*military execution*) veronkannossa, kun maksamattomien verojen määrä oli voimakkaassa kasvussa. Menetelmässä veronkantoa toteutettiin ankaralla kädellä. Toimeenpanijoina olivat sotilaat. He asettuivat taloksi niiden luokse, joilla veroja oli maksamatta ja majailivat siellä siihen kunnes maksuvälineitä löytyi. Suoranaista väkivaltaa Rianin mukaan ei käytetty, mutta kyse oli joka tapauksessa toiminnasta, joka oli suoraviivaista ja se perustui rangaistuksilla ja ylimääräisillä taloudellisilla seuraamuksilla uhkailuun. Sen puitteissa vasta-argumentteja tai selityksiä maksamattomille veroille ei juurikaan kuunneltu, neuvottelut jätettiin pois.⁵

”Sotilaallinen toteutus” tunnettiin myös Porin kreivikunnassa, sekä sanana että käytänteenä, jotka kuitenkin eivät olleet täällä yksi ja sama asia. Variaatioihin paneudutaan jäljempänä, mutta mikä oleellisinta, Porin kreivikunnassa Ruotsin kruunu turvautui väkivaltaan. Niissä tilanteissa kruunun valta ei esiintynyt tehokkaimmillaan vaan päinvastoin heijasteli sen tehottomuutta. Se rikkoi vallankäytön ja sosiaalisten velvoitteiden normit, joihin se itse yleensä nojasi. Kreivikunnan vouti Pålval Callia nimitteli ”sotilaallisen toteutuksen” suorittaneita maaherran sotilaita ”tyranneiksi” ja ”roistoiksi”.⁶ Callia hallitsi värikkään retoriikan, jota hän konflikteissa kaatoi vuolaasti vastapuoltensa niskaan, mutta siitäkin huolimatta Callian moitteiden ytimessä oli perustellulta vaikuttava näkemys kruunun toimenpiteiden moraalittomuudesta.

Kulttuuristen traditioiden ristiveto, joka ohjasi väkivallan käyttöä arkielämässä, on selvästi havaittavissa myös maaherrojen muodollista toimintakenttää tarkastelemalla. Lääninhallinnon uudistaminen 1630-luvulla on tutkimuksessa nähty merkittävänä hallinnon edistysaskeleena. Lääninjakoja uudistamalla, määrittämällä maaherrojen toimenkuvan yhdenmukaiseksi koko valtakunnassa sekä vakiinnuttamalla lääninhallinnon virkarakenteen kruunu vahvasti hallintonsa väliporrasta paikallistason ja Tukholman välissä.⁷ Modernien byrokratiaihanteiden rinnalla maaherrojen virkaohjeet kertovat kuitenkin myös vanhempien vallankäytön muotojen jatkuvuudesta. Björn Asker on systemaattisesti vertaillut maaherran virkainstituutiota sekä lääninhallintoa Weberin modernin kriteereihin ja vähemmän yllättävästi todennut, että kriteerit eivät täyty moneltakaan osin.⁸

4 Beik 1988, 12–13. Lennersand 1999, 17. Hallenberg 2001, 17. Jespersen 2000, 38–40.

5 Rian 2000, 226–229.

6 P.Callia J.Gernmanille 4.4.1676, odat. [1676] (RA Bielkesaml. E2386).

7 Lehtinen 1961, 120. Karonen 1999, 192–193. Villstrand 2000, 197–198.

8 Asker 2004, 330–333.

MAALLISET ESIVALLAT KILPASILLA

Maaherran osalta veronkanto nimettiin virkaohjeissa hänen tärkeimmäksi huolenaiheekseen, mutta kuten Asker huomauttaa, sitä koskevat toimintaohjeet olivat ylimalkaisia. Ohjeista välittyi helposti kuva maaherran laaja-alaisista toimintavaltuuksista kaikilla mahdollisilla hallinnon aloilla, mutta käytännössä eri sektoreiden (siviilihallinto, armeija, oikeuslaitos, kirkko) väliset suhteet ovat olleet monimutkaiset.⁹ Monelta kohdin ohjeet jäävät epämääräisiksi sen suhteen, mitä tarkkaan ottaen maaherran tulisi tehdä suorittaakseen tehtävät asianmukaisesti. Jos tekstistä erotellaan keskeisimmät toimintaa kuvaavat verbit, maaherran tärkeimmiksi toimiksi kristallisoituvat ”silmälläpito”¹⁰, ”ylläpito”¹¹, ”huolehtiminen”¹², ”huomiointi”¹³ ja ”päältäkatsonta”¹⁴. Toiminta tuli suorittaa ahkerasti (*flijt*) tai tarkasti (*granneligen*).

Toki ohjeissa puututaan myös viranhoidon konkreettisiin yksityiskohtiin monessa kohdin, ja maaherrat saivat täydentäviä ohjeita. Silti monen keskeisen toiminnon suorituksen kuvaus jää yleiselle tasolle ja siten tulkinnanvaraiseksi, jättäen toiminnan viranhaltijan oman soveltamisen varaan. Vain yhteen sektoriin kohdistetaan perinpohjaista huomiota. Viranhoidon toimistorutiinien määrittämiseen syvennyttään vimmisella tarkkuudella. Ohjeet kertovat tarkasti millainen maaherran toimiston huonejärjestyksen tuli olla, millaisia arkistointikaappeja siellä piti käyttää ja miten asiakirjat oli järjestettävä temaattisesti kaappeihin sekä niiden sisälle määrättyihin laatikoihin. Ohjeiden 45 kohdasta 19 (42%) keskittyy toimistorutiinien kuvaamiseen: asiakirjahallintaan, työaikoihin, työskentelytilaan, läsnäolösääntöihin, alamaisten kohtaamisten järjestelyihin virkatiloissa, toimiston tapahtumien ylöskirjaamiseen, virallisten kirjeiden kirjoittamiseen, postinkulkuun.¹⁵

Tältä pohjalta maaherraa on vaikea nähdä kaikkivoipaisen hallintokoneiston piirullisena tarkkailijana ja rankaisijana, joka kykeni suvereenisti puuttumaan asiaan kuin asiaan toimialueellaan. Mahtivaltio päätti kaapin paikasta maaherran toimistossa, laajemman toimintaympäristön järjestyksestä muillakin tahoilla oli sanansa sanottavanaan. 1500- ja 1600-lukujen Ranskaan kohdistuvassa tutkimuksessa keskuvallan syrjäseuduille lähettämiä korkeita valvovia virkamiehiä pidettiin aiemmin vallan keskittämisyökkimysten ”voittoisina diktaattoreina”. Sittemmin heidän roolinsa on kyseenalaistettu. Paikallistason tutkimusten perusteella heidän asemansa on nähty eristyneenä, ahdistettuna ja epätoivoisena. Tuloksia he saivat aikaan ensisijaisesti vain väkivaltaisilla keinoilla.¹⁶ Voidaanko Ruotsalaisen maaher-

9 Asker 2004, 119–121 ja 134.

10 Styffe 1852, 192 (skall... haffwa... ett fljigt och wakande öga”), 193 ja 200 (”skall... haffwa ögat oppå”), 194 (”skall han... haffua der ett noga öga”), 205 (”haffua en fljigtigh opsyn”)

11 Styffe 1852, 191, (”oppehålla dett”), 192 (”skall han hålla”)

12 Styffe 1852, 199 ja 203 (”hålla hand över”), 200 (”hålla och handhaffua”), (”här hoos skall hans omsorgh... stå”), (”skall sigh och winläggia att”)

13 Styffe 1852, 195 (”skall han och gifua acht på”), 199 (”taga i acht”), 204 (”gifua acht oppå att”), 205 (”grant haffwes i acht”)

14 Styffe 1852, 197 (”fljiteligen sij ther oppå att”), 198 (skall han sij granneligen der oppå thett”), 199 (”see till att”), 202 (”medh all flijt tillsij”), 204 (”skall... see på”)

15 Styffe 1852, 206–217.

16 Beik 1988, 14–15. Henshall 1992, 9–15 ja 43–49.

ran asema pitää samankaltaisena? Norlantilaisia maaherroja 1600- ja 1700-luvulla tutkinut Alexander Jonsson ei näe maaherran asemaa yhtä kärjistyneenä mutta korostaa, että viranhoidon arkinen kuva ei mahtunut sen ”muodollisiin raameihin” ja ad hoc –toimenpiteitä vaadittiin alituisesti. Jonssonin tutkimusalueen maaherroja epäiltiin vallan väärinkäytöstä ja konfliktit rahvaan ja alempien virkamiesten kanssa eivät olleet tavattomia. Byrokraattiset ihanteiden sovittaminen käytännön työhön oli vaikeaa. Samankaltaisiin tuloksiin on päätynyt Mirkka Lappalainen.¹⁷

Myös maaherojen toimintakentässä voidaan erottaa sama normien ja käytäntöjen ristiriita kuin vallankäytössä yleisemmin, ja toisaalta konfliktit ja ristiriidat olivat itsessään normi. Virkaohjeet antoivat maaherran työlle ristiriitaiset lähtökohdat. Hän samanaikaisesti sekä edisti yhteistä hyvää ja ylläpiti yleistä rauhaa että piti kynsin ja hampain kiinni kruunun eduista vihamielisten alamaisten keskuudessa.¹⁸ Maaherran ohjeiden kuudennen kohdassa hänet veloitettiin ”etsimään kuninkaan, kruunun, maan ja alamaisten parasta” ja 15. kohdassa hänet määrättiin huolehtimaan, että alamaiset noudattavat lakia ja jokainen syntyperään tai säätyyn katsomatta saa nauttia oikeuksistaan ja harjoittaa elinkeinoaan kenenkään estämättä. Jonkinlaisen yhteisen hyvän ajamiseen ohjeistavat vaatimukset olivat kuitenkin toisarvoisia kruunun etuun nähden, jos tehtävien tärkeyttä mitataan virkaohjeen eri momenttien järjestyksellä. Ohjeiden ensimmäisen kohdan mukaan maaherran tuli ”ensiksi ja ennen kaikkea etsiä ja edistää kaikin voimin” Kuninkaallisen Majesteetin ja kruunun etuja. Hänen tuli estää ja varjella niitä kaikilta ”vahingoilta, tuhoilta ja vaaroilta”. Viidennen kohdan mukaan hänen tuli pitää maa, kaupungit, talot ja tilat ”luotettavissa käsissä”. Keneen hänen ei siis tullut luottaa? Ohjeiden 25. kohdassa maaherra veloitettiin vahtimaan erityisen tarkasti kruunun veroja, maanomaisuutta ja oikeuksia, jotta niitä ”ei revittäisi pois tai menetettäisi laiminlyöntien vuoksi naapureille tai pahantahtoisille alamaisille”.¹⁹

Samoin sanoin opastettiin Per Brahea kuninkaallisissa ohjeissa, jotka hän sai vuonna 1648 Suomen kenraalikuvernöörin viran hoitoa varten. Maaherran tavoin kenraalikuvernöörinkin oli parhaansa mukaan huolehdittava, että kruunun oikeuksia ”puolustetaan kunnollisesti”, olivathan verot ja muut tulot ”alusta, jonka varaan kaikki muu perustuu”.²⁰ Kuvatunlaisessa ympäristössä toimijalta vaadittiin aktiivisuutta ja äärimmillään röyhkeyttä. Kovat otteilla voitiin vastata alamaisten pahantahtoisuuteen, mutta esivallan äärettömästä tehokkuudesta tai ainakaan ylivoimaisesta rationaalisuudesta ne eivät todistaneet. Väkivalta ei ollut omiaan laannuttamaan paha tahtoa, eikä talonpoikien köyhdyttäminen ollut pidemmällä aikavälillä kruunullekaan (taloudellisesti) edullista.²¹

17 Jonsson 2005, 272–276. Lappalainen 2005, 191–211. Ks. myös Linde 2000, 195. Lehtinen 1961, 127–129. Larsson 1983, 196.

18 Jonsson 2005, 14.

19 Styffe 1852, 191–206.

20 Styffe 1852, 233.

21 Kivistö 1999, 27–28. Ks. myös Ylikangas 1973, 256–258.

KILPAILU VERORÄSTEISTÄ, VALLASTA JA KREIVIKUNNASTA

Gustaf Hornin kuoltua kreivikunta asetettiin osaksi kansallista historiaa kirkossa, Hornin hautajaisissa. Kuningatar Kristiinan läänityskirjeeseen sisältynyt läänitystä oikeuttanut historiallinen kertomus tuli sekin julki kirkoissa, vai tuliko? Porin kreivikuntaa koskeva läänityskirje on päivätty maaliskuun 29. päivälle vuonna 1651. Koska kirkollisesta toiminnasta on jäljellä niukasti lähteitä ei ole mahdollista varmuudella todeta milloin kreivikunnan perustamisesta tiedotettiin kreivikunnan asukkaille. Muodollisesti maaliskuun 26. päivää vuonna 1651 voidaan pitää kreivikunnan perustamispäivänä, mutta perustamiseen liittyvistä käytännön toimista ja niiden aikataulusta ei ole tarjolla runsaasti tietoa, ei kirkkojen ulkopuoleltakaan. Asiaa ei esimerkiksi erikseen käsitelty kolmen pitäjän käräjillä vuoden 1651 aikana.

Hans Hansson Goden ja Pålwal Callian virkaan astumisen osalta on siis epäselvää onko se tapahtunut jonkinlaisen julkisen seremonian kautta, jossa heidän asemansa, oikeutensa ja velvollisuutensa olisi luettu rahvaalle. Huittisten, Kokemäen ja Ulvilan käräjillä esitettiin virkamiesten valtakirjoja 1650-1670-luvulla, mutta systemaattiseksi käytänneeksi se ei näytä muodostuneen. Esimerkiksi kruununvoutien valtakirjoja käräjillä ei pöytäkirjojen mukaan ole esitetty, vaikka he kaiken aikaa toimivat aktiivisesti kolmen pitäjän alueilla. Vuonna 1678 paikallinen vallanvaihdos julkistettiin kirkossa, kun Huittisissa olleet kreivikunnan tilat siirtyivät Sigrid Bielkeltä Nils Bielkelle. Pålwal Callian mukaan kirkkoherra Johan Keckonius ”sisäänkuulutti Hänen Armonsa Korkeasyntyisen Herran Huittisiin”, vaatien pitäjän rahvasta tunnustamaan Nils Bielken heidän ”oikeaksi herraksi ja isännäkseen” ja osoittamaan hänelle samaa kuuliaisuutta, jota he aiemmin olivat osoittaneet kreivittärelle.²²

Toisilta suurläänityksiltä tunnetaan esimerkkejä uuden valtasuhteen korostamisesta niiden perustamisvaiheessa. Gabriel Bengtsson Oxenstierna kävi itse kreivikuntansa keskuksessa Vaasassa tiedottamassa kaupunkia koskevista hallinnollisista suunnitelmistaan. Vierailua juhlistettiin paraatilla, ja kreivi teki kaupunkilaisille selväksi, mistä kaikesta hän päättäisi vastaisuudessa. Gustaf Baner vaati Kokkolan vapaaherrakunnan alamaisilta uskollisuudenvalan vuonna 1652. Vuotta myöhemmin Pietari Brahe antoi samalla tavoin Kajaanin vapaaherrakunnan rahvaan vanoa käräjillä uskollisuuttaan ”kohotetuin käsin”. Jokipiin mukaan kyse ei todennäköisesti ollut poikkeuksista, vaikka varmaa tietoa ei monesta paikasta olekaan saatavissa. Valan symbolinen merkitys tuskin jäi talonpojille epäselväksi. Sen sisältämät vaatimukset uskollisuudesta olivat entuudestaan tutut eikä valoja lausuttu kevein sydämin.²³

Rahvaan suosion varmistaminen oli tärkeää, mutta kreivikunnan virkamiesten oli sovittava läänityksen perustamisesta myös kruununhallinnon kanssa. Inspehtori Hans Hansson Gode ryhtyi hoitamaan virkaansa ilmeisesti huhtikuussa 1651, ja toukokuun alussa (oltuaan Porissa jonkin aikaa) hän matkusti Turkuun. Hän esitti Porin kreivikuntaa koskevan kiinnekirjeen henkilökohtaisesti Suomen kenraaliku-

22 ”inlysst hans Nådih högwälborne Heren til Hwittis”, P.Callia J.Gernmanille 2.4.1678 (RA Bielkesaml. E2366).

23 Jokipiin 1960, 194. Luukko 1971, 361–363 ja 415. Harnesk 2002, 89–90.

vernöörille, valtakunnandrotsi kreivi Per Brahelle, joka tarkasti sen ja lupasi ilmoittaa asiasta maaherra Lorentz Creutzille. Hän sai tehtäväkseen ”sijoittaa” Goden kreivikuntaan, toisin sanoen maaherra tuli vahvistamaan kreivikunnan perustamisen tiedottamalla siitä kruunun hallinnon edustajille sekä Turussa lääninhallinnossa että paikallistasolla. Tavattuaan Brahen Gode lähti takaisin kreivikuntaan. Hornille hän ilmoitti olevansa valmis hoitamaan virkaansa kreivikunnassa ja tiedottamaan kreiville ”sekä yhdestä että toisesta mitä siellä voi tapahtua”.²⁴ Vouti Pāwal Callialle kreivikunnan perustaminen ei ollut samanlainen uran käännekohta kuin Godelle, koska Callia oli jo entuudestaan Hornin alaisuudessa. Keväällä 1651 hän hoiti Hornin vanhan läänityksen asioita, ja työnsä parissa hän kuuli läänityksen laajentamisesta maaherralta helmikuussa 1651, tosin sen tuleva luonne ja laajuus jäi ainakin Callialle vielä epäselväksi. Huhtikuun aikana hän sai tietää kreivikunnan perustamisesta.²⁵

On käytännössä mahdotonta määrittää tarkkaa ajankohtaa, jolloin veronkanto käytännössä siirtyi kreivin virkamiesten vastuulle. Kirjeessään Hornille Gode mainitsee kreivikunnan tulleen kreiville juhannuksesta 1651 alkaen, ja saman vuoden syksyllä kreivikunnan virkamiehet kantoivat kuluneen vuoden verot kaikilta osin,²⁶ mutta kreivikuntaa edeltävän ajan rasitukset aiheuttivat epäselvyyksiä. Kun Porin kreivikunta perustettiin, kruunun paikallishallinto huolehti ennen kaikkea kruunun saatavien aktiivisesta keräämisestä vallanvaihtoa seuranneena ’ylimenokaute-na’. Kruunu keräsi maksamattomia veroja tavalla, josta kreivikunnan virkamiehet eivät pitäneet. Kruunun ja kreivikunnan suhteet tuletuivat, eivätkä ne missään vaiheessa seuraavan kolmen vuosikymmenen aikana muodostuneet erityisen hyviksi. Monilla muillakaan suurläänityksillä rinnakkaiselo kreivillisen ja kuninkaallisen esivallan paikallisten edustajien välillä ei sujunut ilman konflikteja.²⁷

Kreivikunnan vouti Pāwal Callia joutui vuoden 1651 aikana osoittamaan paljon huomiota Hornin vanhaa läänitystä koskevien asioiden hoidolle. Kuultuaan Godelta Hornille vanhastaan läänitettyjen loimaalaisten tilojen siirtyvän Arvid Wittenbergille Callia huolestui Loimaan ja Huittisten rajalla sijaitsevan Hennijoen kylän kohtalosta. Hän pelkäsi sen tilojen joutuvan Wittenbergille, koska kylä oli Callian mukaan irrotettu Huittisista osaksi Loimaan pitäjää ja saattaisi siten päätyä Wittenbergin uuteen läänitykseen. Callian mukaan se aiheuttaisi kreiville suurta haittaa, sillä Hennijoen talonpojat asuivat keskellä kreivikunnan lampuotien ”parhaita erämaita” ja sitä paitsi heidän tilansa olivat hyvinkin vauraita. Muutaman kuukauden päästä Gode korjasi Callian tietoja kertoen kreiville, että kylä kuului Vampulan neljänneskuntaan ja se pysyisi Hornin vanhan palkkaläänityksen osana.²⁸

24 H.H.Gode G.Hornille 8.5.1651 (RA Wjksaml. E2820).

25 Jokipiin mukaan Pāwal Callia sai kuulla maaherralta ”odotettavissa olevasta lahjoituksesta” (Jokipii 1953, s. 105), myöhemmässä tutkimuksessaan hän katsoo Callian kuulleen nimenomaan kreivikunnan perustamisesta (Jokipii 1956, 56). Asiaa koskevassa kirjeessä, johon Jokipii nojaa Callia kirjoittaa ainoastaan maaherran kertoneen Hornin saavan ”koko [Huittisten] pitäjän rälsiksi”. P.Callia G.Hornille 2.3.1651 (RA Wjksaml. E2828) .

26 H.H.Gode G.Hornille 2.3.1652 (RA Wjksaml. E2820).

27 Jokipii 1956, 192–196.

28 P.Callia G.Hornille 20.5.1651 (RA Wjksaml. E2828). H.H.Gode G.Hornille 2.8.1651 (RA Wjksaml. E2820)

Callian huoli Hennijoesta on sikäli mielenkiintoinen, että hän väitti hallintorajojen muutoksen tapahtuneen melko äskettäin, ”silloin kun herra Knut Lilliehöök oli maaherrana”, eli vuosina 1642–1648. Tutkimuksessa tällaisesta ei ole viitteitä, mutta sen sijaan kyseisen alueen jakautumisesta eri seurakuntien kesken riideltiin 1650-luvun vaihteessa. Hennijoki kuului seurakuntajaossa Loimaan seurakuntaan, vaikka se kruunun hallinnossa oli osa Huittisten pitäjää. Vuonna 1650 hennijokelaiset talonpojat yhdessä muutaman huittislaisen naapurikylän kanssa anoivat piispalta kyliensä siirtämistä Punkalaitumen kappeliseurakuntaan, koska sinne oli seudulta parhaat kulkuyhteydet. Vaatimus ei toteutunut, mutta se suututti Huittisten kirkkoherran ja asiaa puitiin käräjilläkin.²⁹ On vaikea sanoa oliko seurakuntarajoja koskevalla riidalla suora yhteys Pāwal Callian huoleen Hennijoen siirtymisestä Loimaan hallintopitäjään. Kirkollisten ja hallinnollisten rajojen tuntemuksen voisi olettaa kuuluneen veronkannon parissa työskennelleen miehen perustietoihin, varsinkin kun hän oli kotoisin samalta seutukunnalta. Kenties seurakuntakiista oli kirvoittanut ilmoille runsaasti erilaisia huhuja, sillä alueella oli kirkollisten rajojen lisäksi riideltä muustakin, pitkään ja hartaasti. Kuten Calliakin tiesi, seutukunnan laajat erämaat tarjosivat monia mahdollisuuksia erityisesti kaskeamisen suhteen. Talonpojat olivat riidelleet eräoikeuksistaan ainakin jo 1400-luvulla ja riitelivät myös kreivikunnan perustamisen aikaan.³⁰

Callian näkökulmasta Hennijoen siirtyminen Huittisista Loimaaseen olisi lisäksi saattanut tuottaa vaikeuksia niiden Hornin vanhan palkkaläänitysten asioiden osalta, joita hänen oli setvittävä vielä kreivikunnan perustamisen jälkeenkin. Vuoden 1650 kuluessa Callia oli ajautunut kruununvouti Johan Matsson Humalaisen kanssa riitaan, joka koski Hornin saatavia palkkaläänitykseltä. Callian mukaan Humalainen oli syksyllä 1650 aikeissa merkitä mahdollisimman moni Hornin läänitykseen kuuluva tila autioksi, jotta kruunu eli vouti Humalainen joutuisi maksamaan mahdollisimman vähän verotuloja Hornille. Hennijoen siirto pitäjistä toiseen olisi saattanut sotkea asiaa lisää. Humalaista koskevien epäilyjen vuoksi Callia oli hankkinut Huittisten käräjiltä laillisen todistuksen pitäjän varattomista ja autioista tiloista. Loimalta hän ei sitä saanut ennen vuotta 1651, koska käräjiä oli siirretty. Siksi Callia oli luonut talonpoikien varallisuutta koskevan listan loimaa- laisten lautamiesten tietojen pohjalta.³¹

Humalaisen huijauksessa Calliaa eivät suututtaneet ainoastaan Hornille lankeavat taloudelliset tappiot, vaan pelissä oli myös hänen oma luottamuksensa. Raportoidessaan Hornille ja hänen kirjanpitäjälleen Georgio Sutheriolle tilanteesta Callia pyysi kirjanpitäjää tulemaan paikalle, jotta tämä voisi todentaa Callian kertomukset omin silmin. Riitely Humalaisen kanssa on saattanut olla osasyynä siihen, että Gode ei suorilta käsin valinnut Calliaa kreivikunnan voudiksi. Callia syytti Humalaista epärehellisyydestä mutta Horn lienee pohtinut myös mahdollisuutta, että skisman petollinen osapuoli oli hänen oma voutinsa. Keväällä 1651 kirjanpitäjä Sutherio kyseli Pāwal Callialta, miksi läänityksen viljaverotuotto oli jäänyt niin al-

29 Laakso 1986, 69. Viikki 1973, 10–12. Niemelä 1986, 225–226.

30 Niemelä 1986, 107–109. Laakso 1986, 50–51.

31 P.Callia G.Hornille 24.11.1650 (RA Wjksaml. E2828). P.Callia kirjanpitäjä G.Sutheriolle 24.11.1650 (RA Wjksaml. E2828)

haiseksi, jolloin vouti vakuutti Hornille, ettei ”minulla ole siihen mitään syytä, syy on että talonpojat ovat niin köyhiä, että kylvövilja on otettava lainaksi toisilta”. Callia vakuutti myös, ettei hän etsi ”omaa voittoa” herransa läänityksestä vaan toimittaa kaiken läänitykseltä keräämänsä verotuoton kreivin ja kirjanpitäjän määräämiin paikkoihin.³² Talonpoikien veronmaksuvaikeudet lienevätkin perimmäinen syy kahden voudin väliseen riitaan. Kertoessaan Hornille talonpoikien köyhyydestä Callia väitti seudulla vallitsevan ”sellaisen nälän”, että talonpoikien oli elettävä äärimmäisen niukasti.

Påwal Callian ja Johan Matsson Humalaisen riita kärjistyi vuoden 1651 aikana. Loimaalaisten ja huittislaisten talonpoikien rästit olivat seurausta epäsuotuisista sääoloista, jotka olivat koetelleet seudun maataloutta ainakin vuodesta 1647 lähtien. Kruununvouti Humalaisen vuonna 1650 tekemän laskelman mukaan talonpoikien verorästien vuoksi kruunu oli vuosilta 1647–1649 velkaa kreiville yli 500 hopeataalaria palkkaläänityksen verotuloja. Talonpojilta oli samoina vuosina jäänyt rästiin myös kruunulle kuuluneita veroja. Callian kirjeistä ei käy ilmi olivatko hänen välinsä Johan Matsson Humalaisen kanssa huonontuneet jo ennen kuin kruununvouti aiemmin kuvatulla tavalla yritti vääristellä tietoja tilojen veronmaksukyvyistä. Joka tapauksessa keskinäisestä vihanpidosta johtuen Humalainen luovutti rästilaskelmansa kesällä 1650 vain vastahakoisesti Callialle ja saman vuoden lopulla kruununvouti panttasi ilman syytä kuluneelta vuodelta tekemäänsä laskelmaa. Silloin heidän välinsä olivat tulehtuneet niin, ettei Callia enää odottanut saavansa ”mitään oikeutta” Humalaiselta ennen kuin maaherra saapuisi takaisin virka-alueelleen Ruotsista.³³

Hornin kirjanpitäjä Georgio Sutherio kehotti Calliaa kääntymään rästien vuoksi juuri maaherran puoleen, sillä hän itse ei päässyt paikalle rästejä selvittämään. Keväällä 1651 Callian tavatessa maaherra Lorentz Creutzin rästiasia näytti saavan ikävän lopun Hornin näkökulmasta. Creutz ilmoitti Callialle, ettei hän voisi tehdä mitään rästien suhteen. Humalaisen kontolle oli kertynyt niin monia ”maksuosoituksia”, että vouti ei pystyisi niitä millään maksamaan edes puoliksi. Toisin sanoen vouti oli epäonnistunut verojen keruussa ilman hyväksyttävää syytä ja siksi vastuu oli yksin hänen, kruunu ei korvaisi Hornin tappioita. Maaherran mukaan Humalainen saisi kruunulta todistuksen kyvyttömyydestään maksaa verot samalla kun hänet irtisanottaisiin tehtävästään.³⁴ Irtisanotun Humalaisen saama tunnustus maksukyvyttömyydestä päti vain häneen, veroja maksamatta jättäneet talonpojat eivät hyötäneet siitä millään lailla. Rästejä ei pyyhitty pois kruunun tai kreivin tileistä, vaan molemmat ryhtyivät peräämään niitä maksuun tahoillaan vuoden 1651 aikana. Yhden esivallan sijaan talonpoikien vilja-aittojen ja karjasuojien oville ilmestyi sekä kruunun että kreivin veronkantomiehiä.

Vielä vuoden 1651 keväällä Påwal Callia ehdotti Hornille verohelpotusten myöntämistä talonpojille, jotta talonpojat voisivat suoriutua rästeistään ja rasituksistaan pidemmän aikavälin kuluessa. Kreivi suhtautui ajatukseen varauksellisesti ja kesän kuluessa vouti sekä inspehtori Gode muuttivatkin linjaansa, sillä maaherra oli ke-

32 P.Callia G.Hornille 21.4.1651 (RA Wijkmsaml. E2828).

33 P.Callia G.Hornille 24.11.1650 (RA Wijkmsaml. E2828).

34 P.Callia G.Hornille 2.3.1651 (RA Wijkmsaml. E2828).

hottanut uutta kruununvoutia tarmokkaasti hakemaan kruunun saatavia talonpojilta. Kreivikunnan virkamiehet huomasivat kruunun keräävän rästejä kovin ottein. Siksi kreiviltä saadut helpotukset olisivat hyödyttäneet lopulta vain kruunua, joka rästejä kantaessaan ei näyttänyt piittaavan talonpoikien varallisuudesta pidemmällä aikavälillä vaan Goden mukaan ajoi heidät rutiköyhiksi. Niinpä myös kreivillinen hallinto kiristi otteitaan. Varattomuutta valittaneilta talonpojilta otettiin karjaa tai hevonen pantiksi ellei kruunu ollut jo ehtinyt sitä tekemään, jolloin he saattoivatkin löytää rahaa tai parseleita verojensa maksuun. Syksyllä Horn halusi vanhan läänityksensä loimaalaisilta talonpojilta kerättävän viljaa verorästien maksuun yrittämättä painostaa heitä enää rahasuorituksiin ja toisaalta piittaamatta siitä, jäikö heille viljaa riittävästi omiin tarpeisiin.³⁵

Kilpailu verorästeistä tiivistyi siihen, kumpi kykeni paremmin suostuttelemaan, uhkailemaan ja kiristämään talonpoikia. Kruunun virkamiehille nämäkään keinot eivät lopulta riittäneet. Huittisten talvikäräjillä 1652 inspehtori Gode valitti kruunun veronkantoon osallistuneen kivalteri Simon Postin toimista. Goden mukaan Post oli pahoinpidellyt kreivin lampuoteja kerätessään kruunun verorästejä Huittisissa, lyönyt joitakin ja laitattanut toisia käsirautoihin. Syystä tai toisesta Postia ei kuitenkaan oltu haastettu käräjille, nyt lautamiehet valtuutettiin viemään kivalterille haaste. Lisäksi oikeus korosti, että lain mukaan ketään ei tulisi vangita ilman todisteita. Samoilla käräjillä Gode halusi käräjäpöytäkirjaan vielä kirjattavan, että Post oli ennenaikaisesti kantanut neljältä talonpojalta rahoja, joita nämä maksoivat kruunun latokartanolle.³⁶ Vuoden 1651 lopulla maaherra Creutz yritti saada kruunun rästejä lähettämällä talonpoikien pakeille sotaväkeä, joka Goden mukaan köyhdytti monia tiloja viemällä niiden viimeisen karjan. ”Sotilaalliseen toteutukseen” sisältyi väkivaltaa, ulosmittausta vauhditettiin ”lyönnein ja iskuin”.³⁷

Raportoidessaan kivalteri Simon Postin tapauksesta Hornille Gode kertoi pahoinpitelyistä vielä, että joitakin talonpoikia oli piinattu pakottaen heitä lyönnein seisomaan varpaillaan ja he olivat saaneet kaikenlaisia vammoja. Goden mukaan väkivaltainen toiminta johtui Simon Postin virheellisestä laskelmoinnista. Kruunun virkamiehet olivat odottaneet rästien kannossa syksyä ja viljasatoa, johon he olisivat voineet iskeä, mutta Gode oli osannut ennakoida sitä: ”siitä ei tullut mitään, sillä annoin Pålwal Callialle käskyn heti syksyllä kerätä kaikki verot viljana tietystä paikoista”. Kilpailutilanteessa kreivin kehotusta kerätä tarvittaessa talonpojilta viljaa verojen ja rästien maksuun oli noudatettu muuallakin kuin Loimaalla. Gode ehdotti kreiville ylimääräisten käräjien pitoa asian tiimoilta ja arveli väkivaltatapausten oikeuskäsittelyn tuottavan kivalterille vähintään suurta häpeää, vaikka hän apureidensa kanssa saattaisi kyetä puolustamaan toimiaan.³⁸ Kruunun virkamiesten häpäisyllä olisi nakerrettu heidän auktoriteettiaan ja vahvistettu kreivin virkamiesten asemaa rahvaan parissa.

35 P.Callia G.Hornille 20.5.1651 (RA Wijksaml. E2828). H.H.Gode G.Hornille 24.8.1651 (RA Wijksaml. E2820), 21.11.1651 (RA Wijksaml. E2820).

36 Huittisten käräjät 26.–28.2.1652, mm.7 340, 341.

37 H.H.Gode G.Hornille 10.1.1652 (RA Wijksaml. E2820).

38 H.H.Gode G.Hornille 8.3.1652 (RA Wijksaml. E2820)

Talonpojat joutuivat kiihtyneen rästien kannon vuoksi varpaisilleen, mutta outhoihin asentoihin olivat joutumassa paikallisyhteisön virkamiehetkin. Goden aloite ylimääräisistä käräjistä merkitsi kruunun asettamista tuomiolle kreivin oikeuden eteen. Marraskuussa 1651 eli ennen käräjöintiä ja verokilpailun kiristyessä inspehtori Gode ja maaherra Creutz olivat yrittäneet hieroa sovintoa kruunun ja kreivikunnan välille. Gode oli tavannut maaherran Turussa ja läsnä oli ollut myös Johan Matsson Humalainen. Maaherra oli kysynyt Humalaiselta miksi rästit olivat jääneet keräämättä, mihin vouti oli vastannut inspehtorin kieltäneen häntä keräämistä niitä. Gode kiisti tämän todeten ainoastaan toivoneensa, että rästien keruulla tiloja ei ajettaisi autoioiksi. Sen sijaan hän halusi köyhiä tiloja kohdeltavan ”lempeästi ja armahtavaisesti” (*mildelig och barmhertteligen*) antaen heille verohelpotuksia (*förmedling*), jos tutkimuksissa osoitettaisiin heidän varattomuutensa. Sen jälkeen maaherra oli kysynyt suostuisiko inspehtori ottamaan vastuulleen kaikkien rästien kannon, mutta Gode kieltäytyi, koska ei luottanut Humalaisen laskelmiin ja pelkäsi joutuvansa pahimmillaan itse samaan asemaan, johon Humalainen oli ajautunut. Maaherraa vastaus ei miellyttänyt ja hän ilmoitti siinä tapauksessa lähettävänsä seudulle sellaisen, joka ”ottaa kaiken mitä irti saa”. Lisäksi Creutz räyhäsi Godelle, että verohelpotukset eivät ole mikään vuosittainen käytäntö ja raskaasti kiroten huusi Humalaiselle miksei tämä ollut kerännyt rästejä ajallaan.³⁹

Vuoden 1651 lopulla Postin ja sotilaiden kantaessa kruunun rästejä väkivaltaa kaihtamatta inspehtori Gode oli harkinnut vastarintaan ryhtymistä ja kruunun veronkerääjien ajamista pois kreivikunnasta, koska hän ei pitänyt Humalaisen tekemiä rästilaskelmia todenmukaisina. Asiaa harkittuaan hän kuitenkin päätti, että ”Hänen Majesteettinsa valtaa vastaan ei kenenkään pidä asettua”. Sen sijaan hän katsoi paremmaksi viedä Postin asian käräjille, jotta kruunun toimet voitaisiin tutkia ja rahvas saisi tuoda julki ”surkeat valituksensa”.⁴⁰ Huittisten vuoden 1652 talvikäräjien jälkeen Postin väkivaltaisiin toimiin ei palattu normaaleilla käräjillä eikä ylimääräisten käräjien järjestämisestä ole tietoa. Rahvaan näkökulmasta asia kehittyi suotuisaan suuntaan. Talvikäräjien jälkeen inspehtori Gode oli selvitelletty ilmeisesti kreivin toivomuksesta onko maaherra edelleen antanut kantaa kruunun rästejä Loimaalla ja havainnut näin tapahtuneen, mutta toisin kuin Huittisissa kansaa ei oltu nyt ”piinattu” käsirautoilla ja väkivallalla.⁴¹

Myös kreivikunnan alueella Humalaisen rästejä perittiin rahvaalta vastaisuudessa tavanomaisemmin keinoin, ja kannettavien maksujen suuruuden osalta päästiin jonkinlaiseen sopuun. Vuoden 1652 syyskäräjillä Kokemäellä lautamiehet määrättiin kantamaan kyseisiä rästejä rahvaalta ”selvitetyin laskelman” mukaisesti, myös Huittisissa ja Ulvilassa lautamiehet saivat samaan aikaan tehtäväkseen periiä Humalaiselle kuuluvia saatavia.⁴² Kokemäellä lautamiehet lähetettiin samojen saatavien perään vielä seuraavan vuoden talvikäräjillä.⁴³ Vielä vuonna 1655 Humalai-

39 H.H.Gode G.Hornille 12.5.1652 (RA Wijksaml. E2820).

40 H.H.Gode G.Hornille 10.1.1652 (RA Wijksaml. E2820).

41 H.H.Gode G.Hornille 5.4.1652 (RA Wijksaml. E2820).

42 Kokemäen käräjät 5.–6.9.1652, mm.7 488. Huittisten käräjät 18.–20.9.1652, mm.7 513v. Ulvilan käräjät 23.–24.11.1652, mm.7 524v.

43 Kokemäen käräjät 21.–22.2.1653, mm.8 16.

nen itse kyseli käräjillä vuoden 1646 maksamattomia ”kymmenyksiä” ulvilalaiselta Thomas Simonssonilta. Hän kertoi isänsä maksaneen ne mutta ei lopulta kyennyt todistamaan sitä ja lautamiehet valtuutettiin ulosmittaamaan häneltä kolme tynnyriä viljaa.⁴⁴ Saatuaan Thomas Simonssonin rästin selvitettyä Humalainen halusi käräjiltä vielä todistuksen, että hänelle rästeiksi lasketut kahden kartanon osakalat eivät olleet kuuluneet hänen kantovastuullaan. Sen lautamiehet sekä kartanoiden voudit todistivat.⁴⁵

Vaikka Humalaisen rästien kohdalla päästiin sovinnaisiin menettelytapoihin, kruunun ja kreivikunnan suhde jatkui muuten kylmäkiskoisena. Keväällä 1652 Gode ilmoitti tyrmistyneenä Hornille, että uusi kruununvouti Henrich Callia oli saanut maaherralta määräyksen kantaa kreivikunnan alueelta 13 vuoden takaiset verorästit, jotka olivat vouti Baltasar Laudienin peruja. Inspehtori ihmetteli miten rahvas yhtäkkiä olisi rikastunut niin, että se kykenisi maksamaan kyseiset rästit, jotka olisi voinut ja pitänyt kantaa kauan ennen kreivikunnan perustamista. Inspehtori pelkäsi köyhän rahvaan ajautuvan ”perikatoon” jos ”kaikki vanhat asiat” nyt kannettaisiin viimeisen päälle. Gode ei osannut sanoa Laudienin rästilaskelman paikkansapitävyydestä eikä hän ollut antanut kruununvoudille lupaa kantaa rästejä vaan halusi kreivin päättävän asiasta.⁴⁶ Asian ratkaisu pitkittyi, sillä Horn ei näytä tehneen pitkään aikaan tehnyt mitään päätöstä sen suhteen. Kesällä 1652 maaherra ilmoitti vouti Henrich Callialle, että tämän oli odotettava kreivin päätöstä. Asiasta ilmeisesti neuvoteltiin maaherra Creutzin ja kreivi Hornin kesken. Gode ei kirjeissään viitannut kreiviltä saamiinsa toimintaohjeisiin, vaan tammikuussa 1653 hän tiedotti maaherran ilmoittaneen kruununvoudille, että Laudienin rästit tulee kantaa.⁴⁷

Kruunu löysi seuraajan Johan Matsson Humalaiselta, mistä Horn oli rekrytoinut oman voutinsa. Vuoden 1651 alkupuolella Ala-Satakunnan kihlakunnan voudin viran saanut Henrich Callia oli Porin kreivikunnan voudin isovelji, ja hän asui Callian suvun tilalla Huittisten Mommolassa.⁴⁸ Uusi kruununvouti asui siis pitäjässä, jossa hänen oma toimivaltansa oli erittäin rajattu. Lisäksi huittislaisena talonpoikana – joka hän virastaan huolimatta yhä oli – eli kreivin alamaaisena Henrich Callia oli velvoitettu osoittamaan kuuliaisuutta ja nöyryyttä omalle pikkuveljelleen Pāwal Callialle. Veljellisten valtasuhteiden lähtökohdissa on helppo nähdä ristiriitoja, ja Callian miesten tapauksessa virka-asetat ja sukulaisuussuhteet eivät sovittuneet yhteen kivuttomasti. Kreivikunnan ja kruunun hallinnon välisten suhteiden näkökulmasta Callian veljesten valinta voudeiksi tarjosi huonot lähtökohdat, sillä veljekset olivat olleet keskenään riidoissa jo ennen kuin heistä tuli routeja. Henrich Callia valitti Huittisten kevätkäräjillä 1651 (jolloin hän itse oli ensimmäistä kertaa kihlakunnanvoutina käräjillä), ettei Pāwal Callia ollut halunnut sopia heidän perinnöstään hyväntahtoisesti, vaan oli viivytellyt asian hoidossa tarpeettomasti. Erimielisyyttä oli kestänyt jo pidemmän aikaa. Pāwal Callia halusi

44 Ulvilan käräjät 19.–20.3.1655, mm.9, 127; 5.–6.10.1655, mm.9 185.

45 Ulvilan käräjät 5.–6.10.1655, mm.9 185.

46 H.H.Gode G.Hornille 27.4.1652 (RA Wjiksaml. E2820).

47 H.H.Gode G.Hornille 7.8.1652 (RA Wjiksaml. E2820) ja 29.1.1653 (RA Wjiksaml. E2820).

48 Viikki 1973, 777.

saada puolet sukunsa tilasta, Henrich Callian mukaan jaetut tilan osat eivät tulisi olemaan elinkelpoisia. Henrich oli jo maksanut muille sisaruksille heidän perintönsä ja oli useamman kerran tarjonnut rahaa myös Pāwalille, mutta tämä ei ollut hyväksynyt järjestelyä. Riita sai juridisen päätöksen kesällä 1652, kun tila tuomittiin Henrich Callialle ehdolla, että hän lunastaa veljensä osuuden puolueettomien arvioijien lausunnon mukaisesti.⁴⁹

Oikeudenkäynti perinnöstä selvitti Callian voutiveljesten välit ainoastaan juridisesti. Pāwal ja Henrich Callian välisen perintöriidan päättäneyttä käräjätuomiota kesällä 1652 edelsi erikoinen näytelmä. Molemmat veljekset olivat hankkineet sisakoiltaan (tai heidän aviomiehiltään) kirjallisia todistuksia tukemaan omaa näkemystään. Pāwalin esittämissä todistuksissa kaksi siskoa vakuutti haluavansa Pāwalin saavan hallintaansa heidän osuutensa tilasta. Henrichin papereissa samat siskot ja kolmas sisko vakuuttivat olevansa tyytyväisiä perintöosuuksien lunastukseen. Jälkimmäiset dokumentit painoivat enemmän, sillä yksi lankomiehistä korosti, että hänen Pāwalille antamansa todistus ei enää ’ollut voimassa’. Pāwalin todistukset oli päivätty kesäkuulle 1651, Henrichin kirjeistä kaksi oli vuodelta 1647 ja yksi syyskuulta 1651. Käräjäpöytäkirjassa Pāwal selittää epäselvyyttä vain lyhyesti sanomalla, että lanko oli ”päivännyt kirjeen väärin”. Päiväyksiä tai kirjeiden taustalla olleita tapahtumia ei puitu enempää, sillä Henrich Callia esitti oikeudelle vielä yhden asiakirjan: tapauksen edellisen oikeuskäsittelyn ajankohdalle (18.4.1651) kirjatun sopimuksen, jossa veljekset sopivat Pāwalin saavan hallita osaansa perinnöstä siihen asti kunnes löytää itselleen toisen tilan, jolloin myös Henrich lopulta lunastaisi veljensä osuuden. Eri asiakirjojen päivämäärien perusteella Pāwal oli siis ensin sopinut veljensä kanssa, mutta rikkoi sovinnon ja yritti siskojensa avulla saavuttaa alkuperäisen tavoitteensa.⁵⁰

Vastaisuudessaakin veljesten välillä oli riitoja, joihin puuttuivat sittemmin niin kreivitär Bielke kuin maaherrakin. Henrich Callia pysyi virassaan vain muutaman vuoden. Sigfred Jakobsson astui tehtävään kesällä 1656, jolloin Kokemäen käräjällä rahvaalle julkisesti luettiin hänen valtakirjansa.⁵¹ Sekä Callioiden veljesriitaa että Humalaisen ja Pāwal Callian välistä riitaa voidaan selittää osaksi vaikeilla ajoilla. Talonpojille huonot sadot aiheuttivat taloudellista hätää, voudeille ne saattoivat merkitä luottamuspulaa. Toisaalta kyse oli myös valtakunnan yleistolanteesta. Valtiontalouden rauhankriisi loi paikallistasolla paineita kerätä verot mahdollisimman tehokkaasti. Kiitollisuudenvelat velvoittivat kruunun luovuttamaan paljon läänityksiä ja niiden mukana verotuloja aatelisille. Verot, joita aatelille ei luovutettu, olivat kruunulle entistäkin tärkeämpiä.⁵²

49 Huittisten käräjät 18.–19.4.1651, mm.7, 182v. KA, Vehmaan ja Ala–Satakunnan tuomiokirja 1651 (OS 489), 58v. Huittisten käräjät 5.–7.7.1652, mm.7 435v–436v.

50 Huittisten käräjät 5.–7.7.1652, mm.7 435v–436v.

51 Henrich Callian veronkantoa selviteltiin sen jälkeen muutaman kerran käräjällä, mutta väärinkäytöksiä tai muita täsmällisiä syitä voin vaihtumiseen tapauksista ei käy ilmi. Jäätään pois voin virasta Henrich Callia toimi käräjällä muun muassa Gothard Baranoffin edusmiehenä. Vuonna 1658 hän pysyi Antti Äimän välityksellä Arvid Forbukselta suosituksia päästäkseen Turun rykmentin kirjuriksi. Kokemäen käräjät 19.–20.6.1656, mm.9 262 ja 269; 23.–24.10.1656, mm.9 282v; 2.–3.3.1657, mm.9 377v. Ruuth 1911, 3. Letto–Vanamo 1989, 151–152.

52 Karonen 1999, 200–205. Englund 2001, 180–181.

Katojen ja sosiaalisten jännitteiden alla paikallisessa vallankäytössä talonpoikien varallisuutta koskeva tieto oli avainasemassa. Samalla kruunun ja kreivikunnan konfliktissa oli kyse uuden kreivillisen hallinnon auktoriteetista. Auktoriteetin synnyssä tiedonhallinta oli tärkeää, sillä vallankäyttö oli alati jatkuvaa rajankäyntiä toisten paikallisten toimijoiden omistusten ja oikeuksien välillä. Talonpojille virkamiesten tietämättömyys antoi mahdollisuuden tiedon pimitykselle ja suoranaishalle valehtelulle. Kruununvoutien viranhoidosta 1500-luvulla voidaan Hallenbergin mukaan erotella kolme eri vaihetta, joiden kautta heidän asemansa ja toimintansa kehittyi. Ensimmäisessä vaiheessa he pyrkivät tekemään oman roolinsa kuninkaan paikallisina edustajina selväksi muulle yhteisölle. Toisessa vaiheessa he alkoivat keräämään tietoa taloudellisista resursseista ja toimittamaan sitä keskusvallan tietokantaan. Kolmannessa vaiheessa kerättyä tietoa alettiin hyödyntämään veronkannossa sekä uusien resurssien löytämisessä ja ulosmittaamisessa.⁵³

1600-luvun puoliväliin tultaessa monet kruunun hallinnon käytänteet olivat vakiintuneet eikä uusia resursseja tai verotuskohteita enää helposti ollut löydetävissä. Silti suurläänityksen perustamisen myötä paikallisessa vallankäytössä tavallaan siirryttiin Hallenbergin mallin kolmannelle vaiheelle ensimmäiseen, ainakin hetkellisesti. Läänittämisestä seurannut paikallinen vallanvaihto merkitsi murrosta tiedon keräyksessä, ylläpidossa ja hyväksikäytössä. Uusi hallinto pyrki haalimaan tietoa kaikin keinoin saadakseen otteen rahvaasta. Vanha hallinto keskittyi hyödyntämään hallussaan ollutta tietoa edistääkseen omaa etuaan parhaalla mahdollisella tavalla. Kilpailuasetelma kruunun ja kreivikunnan välillä jäi pysyväksi, vaikka aina se ei ollut yhtä jännittänyt kuin välittömästi kreivikunnan perustamisen jälkeen.

Paikallistason vastakkainasettelu korostui ylätasoon vallanvaihdosten yhteydessä sekä sota-aikoina. Kaarle X Kustaan valtakausi (1654–1660) muodostui monessa suhteessa vähemmän harmoniseksi ajanjaksoksi. Omavaltainen kuningas vei valtakunnan uusiin sotiin, jotka koettelivat rahvasta entuudestaan tutuilla rasituksilla. Vuoden 1655 keväällä Ruotsi hyökkäsi Puolaan hillitäkseen Venäjän laajentumispyrkimyksiä – seuraavana vuonna alkoi sota itse Venäjää vastaan, jota käytiin Suomen ja Inkerinmaan rintamalla. Vuonna 1657 Ruotsi joutui sotaan myös Tanskaa vastaan. Venäjän ja Tanskan kanssa taistelut loppuivat vuonna 1658. Puolan kanssa rauha saatiin aikaan vuonna 1660.⁵⁴ Kaarle X Kustaan sotia käytiin lähempänä valtakunnan ydinalueita kuin 30-vuotisessa sodassa. Ensimmäistä kertaa vuosikymmeniin sota uhkasi rahvasta Suomessa. Juuri sotatilan vuoksi kuninkaan oli hidastettava reduktiota, jotta se ei olisi heikentänyt aatelin moraalia.⁵⁵

Sotavuosiin ajoittui myös Gustaf Hornin kuolema keväällä 1657. On epäselvää, milloin tieto kreivin kuolemasta saavutti kreivikunnan. Inspehtori tiesi siitä varmuudella saman vuoden lokakuussa, jolloin hän kirjoitti Gustaf Ewertsson Hornille kreivikuntaa koskeneista asioista.⁵⁶ Samoin on vaikea määrittää varmuudella ajankohtaa, jolloin kreivikunnan virkamiehet saivat suoran yhteyden kreivittäreen, mutta todennäköisesti Callia ja Gode toimivat yli puolen vuoden ajan ilman suo-

53 Hallenberg 2000, 266–267 ja 408–413.

54 Karonen 1999, 219–230. Villstrand 2000, 171–177. Lappalainen 1975, 26–29, 188–189 ja 227–229.

55 Dahlgren 1964, 237.

56 G.Ewertsson Horn H.H.Godelle 29.10.1657 (RA Bielkesaml. E2384).

raa yhteyttä läänityksenhaltijaan vuonna 1657,⁵⁷ ja senkin jälkeen heidän yhteytensä kreivittäreen ja kirjanpitäjä Erich Nilsson Klintiin olivat katkonaiset.⁵⁸ Kreivikunta päätyi Sigrid Bielken hallintaan noin kahden vuoden prosessin tuloksena. Sen etenemiseen keskushallinnossa ja hovissa vaikuttivat henkilökohtaiset suhteet ja valtakunnanpoliittiset kysymykset sodasta ja rauhasta, valtiontaloudesta ja säätyjen välisistä suhteista. Nämä tekijät vaikuttivat samanaikaisesti paikallistasolla virkamiesten toimintakentässä. Hornin kuoleman ja kreivikunnan uudelleen läänityksen välisestä jaksosta muodostui paikallistasolla sekaannuksen ja epävarmuuden aika.

Vaikka Venäjän vastaisen sodan tapahtumat sijoittuivat Karjalaan, sodan uhka oli läsnä Satakunnassa. Kreivikunnan alueella liikkui usein huhuja venäläisten tuloista. Vuoden 1658 alussa Gode kirjoitti kreivittärelle rauhan vallitsevan, mutta kertoi kirjeen alussa myös yleisesti puolustusvalmisteluista Suomessa ja totesi ”tyranni-ryssän” uhkaavan vielä mereltä käsin. Kreivikunnan virkamiehet ja satakuntalainen rahvas olivat sodan myötä jälleen saaneet niskaansa kruunun, joka vaati enemmän ja kuunteli heitä aiempaa vähemmän. Veronkannosta oli jälleen muodostumassa kahden kantajan kilpailu. Gode ilmoitti kreivittärelle, että talonpojat eivät juurikaan maksaneet vuoden 1657 veroja rahalla, sillä kruunun kantomiehet olivat vieneet kaiken rahvaan käteisen kantaessaan sille kuuluneita ylimääräisiä veroja. Goden mukaan ne oli ”määrätty ja lyöty sota-asioiden ajamiseen” tarkoittaen, että kreivikunnan virkamiehillä oli ollut vähän sanomista veronkannon käytäntöön.⁵⁹ Muutaman kuukauden päästä kreivitär kehotti inspeptoria saapumaan Tukholmaan selvittämään virka-asioita, mutta Gode kieltäytyi, koska kaikki maan aateliset sekä poissaolevien aatelisten valtuutetut, hopmannit ja kirjanpitäjät oli määrätty Turkuun toukokuussa kuulemaan Hänen Kuninkaallisen Majesteettinsa kirjettä. Inspeptori ei halunnut uhmata ”kovaa ja ankaraa” määräystä ja pyysi, että ei sen vuoksi joutuisi kreivittären epäsuosioon. Gode valitti, että ”kukaan ei hallitse itseään tänä aikana”.⁶⁰

Kertomalla sodasta ja kruunun toimista inspeptori Gode halusi pestä käteensä mahdollisesta niukasta verotuotosta. Venäjän vastaisesta sodasta ei muodostunut menestystarinaa. Rahvas kyseenalaisti sodan, tai siitä aiheutuneet ylimääräiset rasitukset, voimakkaasti, ja sääolot koettelivat jälleen maata. Keväällä 1655 Lorentz Creutz valitti Kuninkaalliselle Majesteetille, että heinästä oli sanoinkuvaamaton

57 H.H.Gode S. Biellelle 21.2.1658 (RA Biellesaml. E2384). Sigrid Bielken säilynyt kirjeenvaihto vuodelta 1657 on vähälukuisempaa kuin myöhemmin eikä kreivittären saapuneiden kirjeiden joukossa ole yhtään viestiä Hans Hansson Godelta tai Päwal Callialta. Varhaisin Goden Biellelle lähettämä (säilynyt) kirje on helmikuulta 1658, Callian vasta kesäkuulta 1659. Helmikuun 1658 kirjeessään Gode viittaa vastikään samaansa itseään ja tointaan koskevaa muistioon, jonka kreivitär oli laatinut ja toimittanut Godelle välikäsien kautta. Muistiossa kreivitär määräsi Goden vastaisuudessa raportoimaan kreivikunnan asioista suoraan itselleen. Todennäköisesti vouti Callia ei kirjoittanut Biellelle ennen inspeptoria. Muistion oli Godelle lähettänyt Vädön kirkkoherra Herlachius Butelius.

58 Klint oli vuoden 1658 alkupuolella tyytymätön Godelta saamiensa kirjeiden määrään. N.E. Klint S. Biellelle 27.12.1657 (RA Biellesaml. E2370), 20.1.1658 (RA Biellesaml. E2370), 3.2.1658 (RA Biellesaml. E2370), 14.4.1658 (RA Biellesaml. E2370).

59 H.H.Gode S. Biellelle 21.2.1658 (RA Biellesaml. E2384).

60 H.H.Gode S. Biellelle 18.5.1658 (RA Biellesaml. E2384).

pula ja karja oli kärsinyt taudeista. Kauraa oli saatavilla huonosti. Kamarikollegios-ta tullutta määräystä kerätä 20000 taalaria maaherra piti mahdottomana toteuttaa köyhyyden ja yleisen rahapulan vuoksi. Kaikkien vaatimusten alla Creutz aneli, ettei hän joutuisi epäsuosioon. Hän vetosi määräysten myöhäiseen saapumiseen ja lupasi joka hetki tehdä kaikkensa niiden toteuttamiseksi.⁶¹

Creutzin seuraaja Erik von der Linde sai kesällä 1656 valtaneuvostolta ohjeet ”ylipuhua” rahvas suhtautumaan myönteisesti edellisillä valtiopäivillä päätettyyn suostuntaveroon. Maaherra oli valmis taivuttelemaan rahvasta ”väsymättömästi”, mutta hän esitti myös varauksia. Venäläisuhkan vuoksi hän ei halunnut rasittaa rahvasta liiaksi, ja von der Linde oli antanut kruununvoudeille, kreivi- ja vapaaherakuntien sekä muille aatelinpalvelijoille määräyksen välttää liian ankaraan veronkantoa. Maaherra vihjaisi valtaneuvostolle, että kruunulle tulevien verojen ja aiempien verorästien kanssa kannattaisi menetellä sovittelevasti. von der Linde halusi välttää rahvaan liiallista rasittamista, koska venäläiset olivat Käkisalmen läänissä lupailleet rahvaalle kymmenen vuoden verovapautta. Lupaukset yhdistettynä ankaraan veronkantoon vetäisivät rahvasta ”pois Kuninkaallisesta Majesteetista”, maaherra varoitti.⁶² Sodan aikana maaherraan kohdistui jälleen kova paine Tukholmasta suorittaa erilaisia vaatimuksia nopealla aikataululla.⁶³

Erik von der Lindelle annettu määräys rahvaan ylipuhumisesta tarkoitti kokouksen järjestämistä, jossa maaherran oli määrä kasvokkain perustella uusien rasitusten välttämättömyys. Tällaisia maakuntakokouksia järjestettiin eri puolella valtakuntaa vuosina 1656 ja 1657, ja niiden taustalla oli valtaneuvoston huoli yleistyneestä vastahakoisuudesta. Kokouksissa korostettiin voimakkaasti sodan uhkaa ja vihollisen läheisyyttä. Vaarantuntu haluttiin tuoda mahdollisimman lähelle rahvasta.⁶⁴ Goden kaikkivoipaiseksi esittämän kruununhallinnon edustajat olivat samankaltaisessa välikädessä kuin inspehtori itse. Molemmissa hallinnoissa ylempi taho kohdisti kovia vaatimuksia, joiden toteuttaminen oli vaikeaa. Se oli omiaan kiristämään rinnakkaisten veronkanto-organisaatioiden kilpailua. Ylätason painostuksen ja alatason realiteettien välissä toimineiden virkamiesten oli kommunikoitava harkiten molempiin suuntiin. Ylöspäin oli korostettava tehtävien haasteellisuutta, toisten toimijoiden moraalittomuutta sekä omaa kuuliaisuutta. Alaspäin puolestaan oli välitettävä vaatimusten vakavuus kaikessa painavuudessaan, sillä sieltä katsottuna valtasuhteiden todellisuus saattoi näyttää tyystin toiselta.

”Maaherralla ei ole valtaa komentaa kreivikunnassa” totesi kreivikunnan kivalteri Jöran Hermansson, kun kruununvoudin palvelijat tulivat noutamaan erästä karannutta sotilasta takaisin armeijan riveihin talvella 1658. Valtakysymys oli tiivistynyt maaherra Erik von der Linden kirjeeseen, jonka nojalla kruunun miehet toimivat. He antoivat sen kivalterille luettavaksi, mutta hän ei hyväksynyt sitä. Jöran Hermansson katsoi sen olevan liian vanha ollakseen pätevä eikä hän toisaalta tarkkaan ottaen ”tiennyt, mitä se merkitsee”. Kun dokumentista ei päästy yksimielisyy-

61 Lorentz Creutz K.M:lle 17.5.1655 (RA Skrivelser till Kungl Maj:t, Landshövdingarnas skrivelser).

62 Erik von der Linde valtaneuvostolle 6.7.1656 (RA Skrivelser till Kungl Maj:t, Landshövdingarnas skrivelser).

63 Ks. esim. Erik von der Linde valtaneuvostolle 6.7.1656, 24.7.1656, 3.10.1656.

64 Forssberg 2005, 142–163. Lappalainen 1972, 154–155.

teen, valta-asetat punnittiin väkivallalla. Kruunun miehet vangitsivat sotilaan ja yrittivät laittaa hänelle käsiraudat, mutta kivalteri otti ne pois ja löi toista palvelijaa päähän. Kivalterin talon naisväki kiiruhti toisen vieraan kimppuun ja otti häneltä miekan. Kivalteri kiinnitti itsensä toiseen palvelijaan käsiraudalla ja kehotti miehiä viemään hänet maaherran luokse. Käsikähmän aikana sotilaskarkuri pakeni ikkunan kautta Satakunnan metsiin. Kruunun miehet saattoivatkin kivalterin maaherran eteen, joka istui seuraavana päivänä käräjiä Kokemäellä. Kivalteri sai raskaat sakkot, ja hänet velvoitettiin hankkimaan sotilas paenneen tilalle sekä palauttamaan tavarat, jotka tilan naisväki oli vienyt kruunun edustajilta.⁶⁵

Tähän aikaan kreivikunnan virkamiesten epävarmuutta lisäsivät huhut, jotka lähtivät liikkeelle kreivin kuoleman jälkeen. Kun inspektori Gode sai varmistuksen kreivikunnan siirtymisestä Bielkelle kesällä 1659 hän riemuitsi ”monen pahan kielen nyt saavan takaiskun iloonsa”.⁶⁶ Inspektori ei tarkemmin henkilöi puheiden esittäjiä, mutta todennäköisesti kyse oli kreivikunnan alueella tai Turussa liikkuneista huhuista. Kreivikunnalla oli huhujen mukaan ottajia, tai ainakin sen parhaimmilla osilla. Huhut kuuluivat 1600-luvun poliittiseen kulttuuriin. Ne edustivat epävirallista tiedonkulkua, joilla oli vankka vaikkakin moraalisesti tuomittu asema ajankohdan yhteiskunnassa. Niiden ’mittakaava’ vaihteli yksittäisten ihmisten asioista valtakunnan politiikkaan. Piia Einonen nostaa esimerkiksi Kaarle-herttuaa ja Sigismundia koskeneet huhut 1600-luvun vaihteessa. Kampailussa korkeimmasta vallasta herran henkilöllisyyteen ja olinpaikkaan sitoutui kysymys yhteiskunnan perusjärjestyksestä. Kuninkaan kuolema tai pelkästään poissaolo pääkaupungista saattoi ajaa valtakunnan ”marginaalitalaan”, jolloin se oli alttiimpi pettureiden, vihollisten tai muiden vihamielisten tahojen haitanteolla. Epävarmuus hallitsijasta herätti odotuksia ja pelkoja toisten potentiaalisten toimijoiden aikeista.⁶⁷

Niin kävi myös Porin kreivikunnan kohdalla. Ollessaan Göteborgissa keväällä 1658 hakemassa vahvistusta kreivikunnan jatkoläänittämiselle Erich Nilsson Klint kuuli Turun ja Porin maaherralta Erik von der Lindeltä, että Gustaf Evertsson Horn ja Arvid Forbus havittelivat Kokemäenjoen kalastamoita itselleen.⁶⁸ Kreivikunnan siirtyminen toisen aatelissukupiirin haltuun merkitsi virkamiehelle suurempaa viran menetyksen uhkaa kuin sen pysyminen entisen suvun hallussa. Rahvas saattoi uumoilla saavansa uuden esivallan, minkä vuoksi vanhan vaatijan palvelijoiden nauttima kunnioitus oli vaarassa rapistua. Huhut yksinkertaisesti kyseenalaistivat vallinneen hierarkian paikallisyhteisössä. Ennen kuninkaan vahvistuskirjettä millään taholla ei ollut varmuutta kreivikunnan tulevaisuudesta. Siksi Gode ja Callia joutuivat työskentelemään pitkään epätietoisina omien virkojensa tulevaisuudesta. Epätietoisuuden taustalla oli myös tiedonkulun vauhti. Bielken ja

65 Kokemäen käräjät 22.–23.2.1658, mm.10 4v–5.

66 H.H.Gode S.Bielkelle 12.6.1659 (RA Bielkesaml. E2384).

67 Einonen 2005, 223–236.

68 N.E. Klint S. Bielkelle 21.4.1658 (RA Bielkesaml. E2370). Klint oli valittanut asiasta kamarikollegioon vedoten kreivittären saataviin, ja hän neuvoi kreivitärtä määräämään inspektorin pitämään kalastamoita hallussaan samalla tavoin kuin aiemmin ilman mitään poikkeuksia siihen asti, kunnes toisin määrättäisiin. Klint ei mainitse, miten hän oli saanut tiedon von der Lindeltä.

kreivikunnan virkamiesten yhteydenpidon ja muiden hallinnollisten käytänteiden vakiintuminen vei aikaa. Toimintatavat pysyivät pitkään epäselvinä. Kesällä 1659 inspektori selitti kreivittärelle, että kreivikunnan verotuottoa koskevat laskelmat oli viime vuosina ollut tapana toimittaa Tukholmaan. Samassa kirjeessä Gode myös selitti valtakirjansa koskevan yksinomaan kreivikuntaa sekä sanoi Hornin tehneen siihen kirjeitse muutoksia vuosien mittaan. Syksyllä 1659 Gode pyysi uut-ta valtakirjaa ja armollista palkankorotusta. Vanhaa valtakirjaa tai sen kopiota ei löytynyt Hornin arkistosta, sillä keväällä 1660 kreivitär pyysi inspektori Godea itse kertomaan, mitä hänen virkaansa oli kuulunut.⁶⁹

Venäjän vastaisen sodan jälkimainingeissa kreivikunta joutui pieneen konflikttiin kruunun kanssa laivakuljetusten vuoksi. Vuoden 1658 alkupuolella kaupunkien tulliviranomaisia oli kielletty päästämästä yhtään laivalastia maasta, ainakaan tullia maksamatta. Gode sai kamreeri Erich Klintiltä päinvastaiset ohjeet olla maksamatta mitään tullia kreivikunnan veroparseleista Suomen kaupungeissa, koska Tukholmassa ne joutuisivat maksamaan sen joka tapauksessa. Kun tullimiehet (Porissa tai Turussa) esittivät maaherran ”ankaran kehotuskirjelmän” ja vaativat tullia, Gode pyysi asiaan ratkaisua kreivittäreltä. Tässäkin asiassa Godea oli painostettu vetoamalla ajankohdan poikkeuksellisuuteen, sillä monet olivat hänelle kertoneet, että ”kukaan ei enää hallitse omaansa”.⁷⁰ Lopulta laiva päätyi takavarikkoon, eikä maaherra Erik von der Linde suostunut vapauttamaan sitä Goden valituksista huolimatta. Inspektori päätti maksaa tullisumman.⁷¹ Lastista perittiin tulli myös sen määränpäässä Tukholmassa. Kun inspektori myöhemmin kyseli maaherralta moninkertaisen tullimaksun oikeudenmukaisuutta, maaherra totesi ”mielellään näkevänsä kreivikunnan laivojen lähtevän täältä ilman tullausta”, mutta niin kauan kuin tullimaksut olisivat ”lyötyinä sotatileihin” hän ei halunnut luopua niistä. Oikeudenmukaista tai ei, keskushallinnon laatimiin sotatileihin ei saanut tulla lyhennyksiä.⁷²

Kreivikunta ja kruunu riitelivät samanaikaisesti samasta asiasta toisaalla. Kruunun hallinto kielsi Godea laivaamasta kreivikunnan parseleita Porin välittömässä läheisyydessä olleen Porin kartanon mailta. Porin tullivirkailijat tulkitsivat sieltä laivattujen tavaroiden olevan tullivelvollisia, vaikka Goden mukaan läänityskirje ei siihen velvoittanut eikä tulleja oltu aiemmin maksettu.⁷³ Maanmittari selvitti kaupungin ja kartanon rajat, sillä inspektori vetosi kartanon kuuluvan kreivikunnan oikeudenkäyttöalueeseen, ei kaupungin. Maaherra Erik von der Linde saapui itse asiaa selvittämään talvella 1660. Inspektori Gode vetosi läänitysehtoihin todistelllessaan kartanon kuuluvan kreivikunnan oikeudenkäyttöalueeseen. Se ei vakuuttanut maaherraa, mutta hän sanoi mielellään auttavansa kreivitärtä ja vakuutti arvostavansa suuresti kreivittäreltä saamaansa kirjettä. Silti hän ei voinut vapauttaa kartanoa tulleista. Hän vetosi valtakunnallisiin tullausmääräyksiin sekä erääseen

69 H.H.Gode S.Bielkelle 12.6.1659 (RA Bielkesaml. E2384), 25.9.1659 (RA Bielkesaml. E2384), 7.1.1660 (RA Bielkesaml. E2384), 8.5.1660 (RA Bielkesaml. E2384).

70 H.H.Gode S.Bielkelle 18.5.1658 (RA Bielkesaml. E2384).

71 H.H.Gode S.Bielkelle 6.11.1658 (RA Bielkesaml. E2384).

72 H.H.Gode S.Bielkelle 4.2.1659 (RA Bielkesaml. E2384).

73 H.H.Gode S.Bielkelle 6.11.1658 (RA Bielkesaml. E2384).

Per Brahen kenraalikuvernöörinä tekemään päätökseen. Maaherra antoi ymmärtää, että vain kamarikollegion päätös saisi hänet luopumaan tullista.⁷⁴

Keväällä 1660 Porin tullivirkailijat veivät asian Ulvilan käräjille. Gode ja Christoffer Herbst turvautuivat kaksijakoiseen oikeudenkäyntitaktiikkaan. He esittivät oikeudessa vahvan kirjallisen aineiston: kopion alkuperäisestä kreivikunnan lahjoituskirjeestä (*”copian af sielfwa special grefwebrefwet”*), sitä koskevan kreivittären vahvistuskirjeen sekä kreivien ja vapaaherrojen yleiset privilegiot. Niitä luetuttamalla inspehtori halusi osoittaa kartanon kuuluvan kreivikunnan oikeudenkäyttöalueeseen, ei kaupungin. Kirjallisen näytön esittämisen rinnalla he turvautuivat toiseen tavanomaiseen menettelytapaan. Gode ja Herbst pyrkivät pysäyttämään prosessin vetäytymällä kokonaan vastuusta ja hankkimalla päätöksen, jonka yli ei käräjillä tai edes hovioikeudessa voitaisi kävellä. He ilmoittivat, että heillä ei ollut mitään erityistä kreivittäreltä saatua valtakirjaa ajaa juuri kyseessä olevaa tapausta. Siksi he pyysivät asian siirtämistä myöhempään käsittelyyn, jotta he saisivat kreivittäreltä valtuudet, ja niin oikeus päätti. Gode tiesi viivyttelyyn sisältyvän riskejä. Inspehtori kiirehti Bielkeä ”hankkimaan päätöksen korkealta esivallalta, mitä nopeammin sitä parempi” ja varoitteli, että tapaus saattaisi päätyä milloin tahansa hovioikeuteen. Inspehtori siis halusi asiaa koskevan erityispäätöksen kamarikollegiosta tai Kuninkaalliselta Majesteetilta.⁷⁵ Jokipiin mukaan kreivikunta ei kuitenkaan saanut sitä ja tullausvelvollisuus jäi voimaan.⁷⁶

PERUUTUS JA REDUKTIO, ANKARAT VAATEET JA LOPUTTOMAT VIIVYTYKSET

Neljänneksenperuutuksen lähtiessä käyntiin inspehtori joutui uhraamaan aikaansa sitä koskeviin selvittelyihin. Reduktiokollegio lähetti maaherroille toimintaohjeet tammikuussa 1656. Aluksi paikallistasolla epäselvyyttä aiheutti Porin kaupungin kohtalo, joka lukeutui niin sanottuihin kiellettyjen alueisiin. Kreivikunnasta niihin kuuluivat lisäksi Kokemäenjoen kalastamot. Vuoden 1656 aikana paikallistason virkamiehet joutuivat ottamaan vastaan ohjeita ja näkemyksiä kruunun eri hallinnon portailta, reduktioviranomaisilta sekä kreiviltä itseltään. Postinkulun hitauden vuoksi asiat etenivät madellen, koska eri tahot joutuivat olemaan yhteydessä keskenään eriaikaisesti, jolloin alimmalla tasolla korostui jälleen kirjallisten dokumenttien voima – ilman tarvittavia täsmällisiä ohjeita ja muodollisesti korrekkeja asiakirjoja asioita ei kannattanut ryhtyä edistämään.⁷⁷

Suoranaista konfliktia peruutus ei kuitenkaan nyt aiheuttanut. Kuninkaan suositumuksella valtaneuvoston jäseniltä Horn mukaan lukien neljänneksenperuutuksen maksut kuitattiin kruunun heille maksamasta palkasta vuosina 1655–1658. Horn ei myöskään menettänyt Kokemäen kalastamoja niiden kameraalisesta luonteesta huolimatta, sillä kuningas myönsi hänelle niihin erityisoikeuden syksyllä

74 H.H.Gode S.Bielkelle 20.2.1659 (RA Bielkesaml. E2384), 24.5.1659 (RA Bielkesaml. E2384), 14.3.1660 (RA Bielkesaml. E2384). Erik von der Linden kirjoitus 7.3.1660 (RA Bielkesaml. E2372).

75 H.H.Gode S.Bielkelle 10.6.1660 (RA Bielkesaml. E2384).

76 Ruuth & Jokipii 1958, 392.

77 H.H.Gode G.Hornille 3.3.1656 (RA Bielkesaml. E2384), 18.7.1656 (RA Bielkesaml. E2384).

1656. Horn sai laskea kalastamot normaaliksi osaksi neljänneksenperuutusta, toisin sanoen se oli yksi tulo muiden läänitustulojen joukossa. Siksi Horn myös sai pitää kalastamot vastaisuudessa hallussaan.⁷⁸ Vuoden 1658 osalta neljänneksenperuutuksen kuittaaminen ei kuitenkaan sujunut ilman epäselvyyksiä. Inspehtori ei tiennyt miten sen kanssa menetellään, kun maaherra oli julkistanut yleisen maksukehotuksen. Epätietoisuuden pohjalla oli vallanvaihdos kreivikunnassa. Maksu hoitui lopulta edellisvuosien tapaan.⁷⁹

Riidat ja epäselvyydet alkoivat vuoden 1659 neljänneksenperuutuksesta. Lääninhallinto halusi kreivikunnan maksavan sen vuoden 1659 osalta, mutta kreivitär Bielke pyrki vapautumaan siitä kokonaan. Vähintään hän halusi sen kuitatuksi Hornin vanhoja saatavia vastaan ja maaherraa muistutettiin maksuosoituksesta (*assignation*), jonka Horn oli jo muutamaa vuotta aiemmin saanut keskushallinnosta. Sillä oli ollut määrä kuitata kreivin saatavia, ja nyt kreivitär halusi, että se huomioidaan peruutuksen maksussa. Pāwal Callia piti menettelyä viisaana, sillä hän pelkäsi, että muuten maaherran taholta oli odotettavissa kreivikunnan tappioksi kääntyvää viivyttelyä ja taktikointia. Kruunu halusi peruutussumman käteisenä rahana, kun taas Hornin maksuosoitus maksettaisiin toiseen suuntaan todennäköisesti muina parseleina – siinä muodossa kuin kreivikunta kykenisi ne itse kantamaan. Vouti arveli maksun tapahtuvan siten, että kruunu antaa hyvitykseksi kreivikunnan kantaa joitakin kruunulle kuuluvia veroja kreivikunnan alueelta. Niiden kerääminen olisi työlästä ja siltikin kannon tulokset jäisivät vähäisiksi tai olemattomiksi.⁸⁰

Lääninhallinto ei kiirehtinyt maksuosoituksen kanssa. Kun vouti Callia otti sen esille, maaherra ei halunnut käsitellä asiaa, koska lääninkirjanpitäjä oli matkoilla. Voudin päästessä lopulta keväällä puhumaan asiasta kirjanpitäjän kanssa tämä oli haluton toimimaan, koska se koski hänen edeltäjänsä aikaisia asioita. Maaherra täydensi, että kruununvoutien vuosittaiset verolaskelmat menneiltä vuosilta olivat vielä pääosin saapumatta tai hyväksymättä. Siksi tätäkään asiaa ei voitu hoitaa, koska mahdolliset ulosmaksut oli kirjattava niiden tulojen yhteyteen, joihin maksut liittyisivät. Maaherra suositteli vouti Callialle, että kreivitär hankkisi kamarikollegiosta erityisen todistuksen, joka vapauttaisi kreivikunnan nimenomaisesti vuoden 1659 peruutuksen maksamisesta.⁸¹

Kruununhallinto ei pitänyt Hornin maksuosoitusta legitimiinä, minkä vuoksi kreivikunnan peruutussummaa vuodelta 1659 ryhdyttiin vaatimaan vuoden 1660 alussa. Inspehtori ja vouti olivat epätietoisia miten vaatimukseen tulisi suhtautua. Gode meni tapaamaan lääninkirjanpitäjää, joka jälleen oli haluton joustoihin, vaikka Gode kertoi vielä odottavansa kreivittäreltä maksuvaltuuksia. Kirjanpitäjän mukaan summa tuli maksaa käteisenä eikä sitä voinut hyvittää saatavilla, joita kreivikunnalla oli kruunulta. Vaadittu summa ei ollut yhtä kuin koko peruutussumma, mutta joka tapauksessa se tuli maksaa ”siellä paikassa minne se kuuluu” ja jos kreiv-

78 Dahlgren 1964, 226–226 ja 234–235. Jokipii 1953, 107–108.

79 H.H.Gode S.Bielkelle 4.2.1659 (RA Bielkesaml. E2384). P.Callia S.Bielkelle 10.4.1660 (RA Bielkesaml. E2385).

80 P.Callia S.Bielkelle 16.9.1659 (RA Bielkesaml. E2385), 19.2.1660 (RA Bielkesaml. E2385).

81 P.Callia S.Bielkelle 10.4.1660 (RA Bielkesaml. E2385).

vittärellä olikin ennestään saatavia, nyt kyseessä ollut summaa ei voitu laskea niistä, sillä se oli laskettu mukaan sotatileihin. Suorituksen sai toki lisätä kreivittären saatavien listaan, mutta sitä olisi mahdollista vaatia takaisin vasta tulevaisuudessa.⁸²

Gode taipui vaatimusten edessä ja maksoi n. 1000 kuparitaalarin summan vuoden 1659 neljänneksenperuutuksesta. Kreivitär Bielke raivostui maksusta. Hän moitti inspehtoria ankarasti omavaltaisesta ja ennen kaikkea virheellisestä toiminnasta, koska Bielke edelleen oli tavoittelemassa vapautusta maksusta. Gode aneli kreivittäreltä kärsivällisyyttä ja armoa, mutta piti toimintaansa perusteltuna. Maksuvaatimukset olivat olleet säilyttään ”ankaria”, suoritusta oli vaadittu rangaistuksen uhallä. Inspehtorille oli väläytelty vastuun kantamista vahingoista, joita maksamatta jättäminen aiheuttaisi Inkerinmaan armeijan ylläpidolle. Turussa joustoista kieltäytynyt lääninkirjanpitäjä oli kaiken muun ohessa kertonut inspehtorille, että kaupunkiin oli saapunut upseereita Narvasta ottamaan vastaan rahoja. Ilman maksua Gode olisi joutunut asioimaan heidän kanssaan. Sitä Gode ei halunnut. Hän ilmoitti kreivittärelle ”miehellään olevansa uskollinen” kreivittärelle, mutta kruunun palvelijat olivat vedonneet niin voimakkaasti yleiseen hyvinvointiin (”elämään ja hyvinvointiin, puolustukseen ja vahinkoihin”), että hän ei uskaltanut olla maksamatta. Siitä olisi ollut odotettavissa ”piinausta ja vangitseminen ja kenties mitä vielä”.⁸³

Varovasti hän myös vieritti tapahtuneesta vastuuta kreivittärelle. Gode ei ollut saanut vastausta kirjeeseen, jossa hän oli tiedottanut asiasta kreivittärelle. Hän vakuutti antaneensa sen postin kuljetettavaksi Turussa, mutta epäili kirjeen kadonneen matkalla. Alun perin maaherra vaati inspehtorilta kreivikunnan rahoja todellakin rangaistuksen uhallä ja muistuttaen, että maksamatta jättäminen vahingoittaisi Inkerinmaan armeijan taloutta. Sen ankaruus oli kuitenkin suhteellista. Maaherran mukaan maksusta oli mahdollista vapautua. Jos kreivitär aikoi pitää peruutuksen kyseiseltä vuodelta itsellään, siitä tuli yksinkertaisesti esittää kirjalliset todisteet.⁸⁴ Ankaruutta ei myöskään välity Goden ensimmäisestä asiasta koskevasta kirjeestä kreivittärelle. Gode kirjoitti Turusta helmikuun alussa kysellen ohjeita kreivittäreltä ja kertoen olevansa valmistautumassa maksamaan. Hän viittasi sotaoloihin, mutta ei tiedota erityisestä painostuksesta.⁸⁵ Kreivittären raivostuminen sai inspehtorin tulkitsemaan tapahtumia uusien silmin. Syyttämällä kruunua ankaraksi inspehtori puolusti omaa toimintaansa ilman, että vastuuta tapahtuneesta tarvitsi (kokonaan) sysätä kreivittärelle.

Kun valtaa käytettiin kirjeitse, aikataulut venyivät. Niin kävi vuoden 1659 neljänneksenkin kohdalla. Vuoden 1660 alussa suorittamatta jääneen osuuden maksaminen venyi ja muuttui epäselväksi. Vuoden 1660 toukokuussa Gode tapasi maaherran Huittisissa pidetyssä väenotossa ja esitti hänelle vastikään saamansa kreivikuntaa koskevan vahvistuskirjeen kopion. Sen pohjalta inspehtori katsoi kreivikunnan olevan oikeutettu pitämään neljänneksen. Maaherra ei asiaa suoraan usko-

82 H.H.Gode S.Bielkelle 7.1.1660 (RA Bielkesaml. E2384), 9.2.1660 (RA Bielkesaml. E2384). P.Callia S.Bielkelle 10.4.1660 (RA Bielkesaml. E2385).

83 H.H.Gode S.Bielkelle 12.4.1660 (RA Bielkesaml. E2384).

84 Erik von der Linde H.H.Godelle 5.1.1660 (RA Bielkesaml. E2384, H.H. Goden kirjeiden liitteet).

85 H.H.Gode S. Bielkelle 9.2.1660 (RA Bielkesaml. E2384).

nut. Hän lupasi kysyä asiasta kamarikollegiosta, mutta hän jatkoi edelleen maksuvaatimusten esittämistä Godelle. Nyt epäselvyyttä aiheuttivat lisäksi Kokemäenjoen kalastamot. Kruununvouti oli aikeissa takavarikoida ne, koska ne oli laskettu mukaan hänen tileihinsä.⁸⁶

Peruutukseen liittyvät epäselvyydet huomioiden Gode huomautti kreivittärelle, että vastikään päätettyjen vuoden 1660 suostuntaverojen suorittamisen yksityiskohdat kannattaisi selvittää hyvissä ajoin. Hän odotti maksukehotusten saapuvan kesän 1660 aikana, joten verovapautuksesta olisi jo syytä olla yhteydessä keskushalintoon, jos sellaista oli tarkoitus tavoitella. Gode kirjoitti asiasta uudelleen kun vastausta ei kuulunut ja muistutti, että hän, ”köyhä palvelija”, ei halunnut toistamiseen joutua kruunun pakottamana maksamaan rahoja kreivittären tahdon vastaisesti. Bielken ohjeita ei kuulunut vuoden 1660 aikana. Kruununvoudit sen sijaan kyselivät suostuntaveroja inspektorilta loppuvuodesta lähes päivittäin, ja vuoden 1661 alussa vaatimuslistalle nostettiin vuoden 1660 neljänneksenperuutussumma.⁸⁷

Kreivittären maksuohjeiden viipyessä kruunu kyllästyi lykkäyksiin, joita inspektori vaati. Tällä kertaa kreivikunnan virkamiehiä ei kuitenkaan saatettu kasvokkain sotilaiden kanssa. Sen sijaan kruununvouti Sigfred Jacobsson sai kokea ”sotilaallisen toteutuksen”. Hänen kotiinsa lähetettiin talvella 1660–1661 upseereita ja sotilaita, joiden palkkoihin kreivikunnan peruutussumma oli kruununtileissä määrätty. Huhtikuun alussa 1661 kruununvouti kirjoitti inspektorille, että sotilaat olivat olleet hänen luonaan koko talven, ”rasittaen” voutia ankarasti. Siksi kruununvouti lukitsi kreivikunnan viljavarastot vuoden 1659 peruutussumman vuoksi, sillä hän ei enää katsonut voivansa hyväksyä mitään lykkäyksiä asiassa. Varastot sisälsivät 450 tynnyriä kauraa. Kruununvouti oli saanut lääninkirjanpitäjältä ohjeet pitäytyä vaatimuksissa niin kauan, kunnes kreivikunta esittäisi Kuninkaallisen Majesteetin peruutusta koskevan vapautuskirjeen. Samoihin aikoihin toinen kruununvouti Johan Erichsson ahdisteli inspektoria vuoden 1660 peruutussummasta.⁸⁸ Lääninhallinnon asenteen kiristyessä inspektori sai kreivittäreltä tiedon neljänneksenperuutusta koskevasta vapautuksesta. Vuosien 1659 ja 1660 summat oli vähennetty veloista, joita kruunulla oli kreivittärelle. Inspektori epäili, että lääninkirjanpitäjä ei helpolla hyväksyisi kreivikunnan vapautusta tai kreivittären Kuninkaalliselta Majesteetilta hankkimaa ”vastausta”, mutta hän oli väärässä. Sigfred Jacobsson poisti lukot kreivikunnan vilja-aitoista jo toukokuun aikana.⁸⁹ Muutamaa vuotta

86 H.H.Gode S.Bielkelle 30.5.1660 (RA Bielkesaml. E2384).

87 H.H.Gode S.Bielkelle 12.4.1660 (RA Bielkesaml. E2384), 10.6.1660 (RA Bielkesaml. E2384), 20.12.1660 (RA Bielkesaml. E2384). Kruunu ei painostanut inspektoria vuoden 1660 sota-avusta erityisen aktiivisesti seuraavina vuosina. Se oli edelleen maksamatta vuonna 1664, jolloin sitä oli kysely Godelta. Bielke kehotti inspektoria aluksi olemaan soviteleva, mutta myöhemmin kreivitär halusi maaherran vouteineen kääntyvän kamarikollegion puoleen, jos halusivat suorituksia. Bielke katsoi sota-avun tulleen osaltaan kuitatuksi samassa yhteydessä, kun hän sai sovituksi vuosien 1659–60 neljänneksenperuutuksesta. Lääninkirjanpitäjä Erich Nilsson H.H.Godelle 2.5.1661 (RA Bielkesaml. E2384, H.H.Goden kirjeiden liitteet). H.H.Gode S.Bielkelle 4.10.1661 (RA Bielkesaml. E2384), 18.11.1661 (RA Bielkesaml. E2384), 12.7.1662 (RA Bielkesaml. E2384), 1.11.1662 (RA Bielkesaml. E2384), 30.3.1664 (RA Bielkesaml. E2384). S.Bielke H.H.Godelle 3.5.1664 (RA Bielkesaml. E2364), 20.11.1664 RA Bielkesaml. E2364).

88 S.Jacobsson H.H.Godelle 9.4.1661 (RA Bielkesaml. E2384, H.H.Goden kirjeiden liitteet). H.H.Gode S.Bielkelle 10.4.1661 (RA Bielkesaml. E2384).

89 H.H.Gode S.Bielkelle 10.5.1661, 8.6.1661 (RA Bielkesaml. E2384).

myöhemmin Sigrid Bielke ryhtyi vaatimaan kamarikollegiosta takaisin summaa, jonka inspektori oli vuoden 1659 peruutuksesta maksanut.⁹⁰

Kokonaisuudessaan neljänneksenperuutuksen selvittelyssä tulivat esiin monet keskeiset hallintokulttuurin lainalaisuudet. Toimivaltakysymykset eri hallintoportaiden välillä hidastivat päätöksentekoa. Kreivikunnan virkamiehet eivät tieneet miten menetellä kruunun vaatimusten edessä, kun selkeät ohjeet kreivittäreltä puuttuivat. Viivyttely oli kuitenkin välttämätöntä, sillä kruunulle maksettua rahasuoritusta oli vaikea saada takaisin, jos se myöhemmin todettaisiin aiheettomaksi. Kruunu oli epämiellyttävä velallinen. Juuri se oli peruutusepäselvyyksien perimmäinen syy. Neljänneksenperuutus ja muut verot olivat kreiville ja kreivittärelle paras ellei ainoa keino saada hyvitys veloista, joita kruunulla oli Hornille. Niin kauan kuin velkoja oli, kreivi ja kreivitär saattoivat selkein perustein anoa vapautusta uusista veroista ja vaatimuksista, joita heihin kohdistettiin. Yleisiin vaatimuksiin haettiin erityisiä ratkaisuja. Se oli työlästä kaikille osapuolille.⁹¹

Lääninhallinnon virkamiehet eivät halunneet helpolla uskoa inspektorin tai vouden todisteita ja perusteluita, jos ne olivat ristiriidassa heidän omien velvoitteidensa kanssa. Ylempää tullut käsky tai ohje saattoi aina mullistaa kaiken, mutta niiden odottelulla oli rajansa. Monet epävarmuustekijät kuuluivat kruununhallinnon arkeen,⁹² mutta mitä kauemmin kruunun virkamiehet suostuivat lykkäykseen, sitä kovemmin heidän omat herransa painostivat heitä itseään. Kreivikunnan virkamiehet olivat samanlaisessa ristipaineessa. Kreivittären vihaa oli vältettävä, mutta suhteita kruunuun ei voinut kärjistä liiaksi. Pattitilanteessa väkivalta saattoi tulla mukaan kuvaan. Suorittaessaan Turussa erän vuoden 1659 neljänneksenperuutuksesta inspektoria välillisesti uhattiin väkivallalla tai ainakin vangitsemisella. Hän ei halunnut joutua kasvokkain sotilaiden kanssa, jotka odottivat saavansa rahaa. Goden selitys saattoi olla dramatisoitu ja vaatimusten ankaruutta korostamalla hän halusi vähätellä kreivittärelle omia toimintamahdollisuuksiaan. Kruununvouti Sigfred Jacobssonin luokse lähetetyt sotilaat kuitenkin todistivat, että kun lääninhallinnon mitta oli täynnä, suorituksia oli saatava lähes keinolla millä hyvänsä.

Kaarle X Kustaan kuolemaa vuonna 1660 seurasi lyhyt mutta kiivas valtakamppailu. Holhoojahallitus, valtaneuvosto ja säädyt olivat erimielisiä siitä miten korkeinta valtaa maassa käytetään ja kuka sitä käyttää kruunun perijän ollessa alaikäinen. Yksi tärkeimmistä poliittisista kysymyksistä koski edelleen läänityksiä ja valtiontaloutta – yksinkertaistetusti sitä, viedäänkö reduktiota eteenpäin vai pysäytetäänkö se. Ylhäisaatelistoonkin lukeutui henkilöitä, jotka olivat valmiit reduktion varovaiseen toteutukseen, mutta reduktiomyönteinen linja jäi lopulta tappiolle. Valtaneuvostosta tuli johtava valtaelin ja vuoden 1660 lopulla siellä muotoiltiin varovaisen läänityspolitiikan linja. Uusia läänityksiä oltiin valmiit myöntämään harviten jos saajan ansiot olivat erityiset ja hänellä ei ollut aiemmin suurta varallisuutta ja jos kruunulla oli sopivaa maaomaisuutta poisannettavaksi.⁹³ Ruotsi ei 1660-luvulla käynyt yhtään (laajamittaista) sotaa. Rauha laskeutui myös paikallistasolle.

90 S.Bielke H.H.Godelle 30.10.1663 (RA Bielkesaml. E2364).

91 Einonen 2005, 190–192. Jonsson 2005, 136–145.

92 Pyllkänen 1996, 21.

93 Wittrock 1908, 126–131 ja 356–358. Nilsson 1964, 107. Karonen 1999, 204–205

Kruunun ja Porin kreivikunnan välille ei näytä kehittyneen aiempien vuosien kaltaisia ristiriitoja.

Sen sijaan 1660-luvun alkuvuosina kreivikunta riiteli Porin kaupungin kanssa niin kutsutusta peltoverosta. Konflikti alkoi jo 1650-luvun loppuvuosina. Keväällä 1660 kaupunki lähti Tukholmasta hakemaan Kuninkaallisen Majesteetin tukea omalle näkemykselleen. Inspehtori arveli pyrkimyksen pysähtyvän kamarikollegiossa, koska hän katsoi veron sisältyvän kreivikunnan läänituskirjeeseen.⁹⁴ Riitaa ei saatu kuitenkaan ratkaistua nopeasti. Ulvilan vuoden 1663 talvikäräjille saapunut maaherra von der Linde tulkitsi kaupungin olevan velvollinen maksamaan veroa kreivikunnalle. Maaherra vetosi yksinkertaisesti kamarikollegion päätöksiin. Niitä tuli noudattaa ilman viivytyksiä – ellei kaupunki kykenisi hankkimaan holhoojahallitukselta jotakin vapautusta. Maaherran ratkaisu oli siis kaksijakoinen. Se kertoi yksiselitteisesti miten tulisi toimia vallinneessa tilanteessa, mutta samalla se jätti kaupungille takaportin huomauttamalla muutoksenhaun mahdollisuudesta.⁹⁵ Raportoidessaan tutkimuksesta kreivittärelle inspehtori Gode ei kuitenkaan pelännyt kaupunkilaisten ryhtyvän jatkotoimenpiteisiin. Bielke suhtautui asiaan skeptisemmin, sillä hän korosti voimakkaasti tarvetta saada maaherran päätös voimaan pikimmiten, sen suhteen ei saanut sallia ”takaiskuja” tai ”laiminlyöntejä”.⁹⁶

Kreivittären epäilyt osoittautuivat todeksi. Kreivikunta koki takaiskun syksyllä 1664, kun porilaiset saivat ”lykkäysarmahduksen Ruotsista”. Kuninkaallisen Majesteetin eli holhoojahallituksen kirje ei suoraan vapauttanut porilaisia verosta, vaan ainoastaan lykkäsi asiaa jatkotutkimusten suorittamiseksi.⁹⁷ Lykkäyksen vuoksi porilaiset kieltäytyivät maksamasta veroa. Kreivitär puolestaan toimi samoin kuin maaherra monissa vaateissa, joihin kreivikunta ei tahtonut taipua. Bielke kehotti inspehtoria käymään päättäväisesti porilaisten kimppuun. Goden tuli ”ahkerasti” ja ”vakavasti” paneutua veronkantoon. Tässä hän ei kuitenkaan onnistunut, sillä vielä vuonna 1666 kreivitär määräsi inspehtorin vetoamaan maaherraan, jotta kaupunkilaiset saataisiin taipumaan. Kreivittären mukaan holhoojahallituksen kirje ei vapauttanut heitä verosta, jonka ”Jumala ja kruunu” olivat aikoinaan hänen miesvainajalleen läänittäneet. Maksusta kieltäytyminen oli ”porvareiden hulluutta”, siten he ”kavalsivat” itselleen omistusoikeuden. Jos he halusivat vapautua verosta, heidän tuli hankkia uusi kirje tai päätös nauttiakseen oikeutetusti ”kuninkaan suojelua”.⁹⁸

Riidan kautta tulivat julki samat epämuodolliset lainalaisuudet ja taktiikat kuin kreivikunnan ja kruunun välisissä riidoissa. Minkä tahansa instituution tai hallintoelimen päätös asetettiin kyseenalaiseksi, jos se oli omien etujen vastainen. Mitään päätöstä ei tarvinnut ymmärtää lopulliseksi. Jos kriittinen tarkastelu antoi vähänkin aihetta, oli syytä ryhtyä valittamaan. Valittamisen ja muutoksenhaun aikana kiistanalainen asia jäädytettiin. Vaadittuja velvoitteita ei noudatettu ja suoritukset

94 H.H.Gode S.Bielkelle 8.5.1660 (RA Bielkesaml. E2384).

95 Erik von der Linden käräjäpäätös 21.2.1663.

96 H.H.Gode S.Bielkelle 30.3.1663 (RA Bielkesaml. E2384), 26.5.1663 (RA Bielkesaml. E2384).

97 S.Bielke H.H.Godelle 11.8.1665 (RA Bielkesaml. E2364).

98 S.Bielke H.H.Godelle 11.8.1665 (RA Bielkesaml. E2364), 10.8.1666 (RA Bielkesaml. E2365), 12.10.1666 (RA Bielkesaml. E2365).

jätettiin maksamatta. Vastahankaa voitiin perustella suoraan valitusprosessilla ja siitä odotettavissa olevalla käänteisellä päätöksellä tai epäsuoremmin vetoamalla ristiriitaisiin päätöksiin, yleisiin epäselvyyksiin tai toimivallan puutteeseen. Voitolla ollut osapuoli puolestaan pyrki aktiivisesti pakottamaan, painostamaan tai muuten taivuttamaan altavastaajaksi joutuneen mukautumaan sillä hetkellä voimassa olleeseen päätökseen.⁹⁹

Tullessaan täysi-ikäiseksi ja ottaessaan vallan vuonna 1672 Kaarle XI ryhtyi aktiivisesti toteuttamaan neljänneksenperuutusta, joka holhoojahallituksen kaudella oli ollut lähes kokonaan pysähdyksissä. Viimeisinä vuosinaan holhoojahallitus kuitenkin kävi kiivasta keskustelua valtiontalouden tilasta. Valtaneuvosten sekä johtavan aristokratian piirissä käytiin valtakamppailua, jossa valtiontaloudesta 1660-luvulla pääosin vastannut Magnus Gabriel De la Gardie tukijoineen sai vastaansa Johan Gyllenstiernan johtaman ryhmittymän.¹⁰⁰ 1670-luvusta muodostui Porin kreivikunnan kannalta monessa suhteessa samankaltainen vuosikymmen kuin 1650-luvusta. Reduktiovaatimukset sekä sodankäynti tekivät kruunusta jälleen joustamattoman ja vihamielisen vastapoolin paikallistason toimintakentässä.

Valtakunnan eliitin piirissä käydyssä kamppailussa De la Gardie sai osakseen kritiikkiä kruunun huonon taloustilanteen johdosta ja debatti johti toimenpiteisiin jo ennen nuoren kuninkaan valtaantuloa. Reduktiokollegio vaati saada kreivitär Bielkeltä luettelon kaikista kreivikunnan tiloista kesällä 1670. Vaatimus kulkeutui kreivittären tietoon maaherra Harald Oxen kautta. Luettelossa esitettiin kaikki kreivikuntaan kuuluvat tilat isäntineen sekä niiden veronmaksukyvyyn senhetkinen tilanne (asuttu, autio, viljelyksessä vapaavuosilla, nauttii verohelpotuksia). Bielke pyysi inspehtori Godea erikseen luettelemaan tilat, jotka epäsuotuisan sijainnin tai muun vastaavan syyn takia olisivat kreivikunnan näkökulmasta soveliaimpia pois luovutettavia.¹⁰¹

Kollegion vaatimuksesta käynnistyi prosessi, joka johti neljänneksenperuutuksen konkreettiseen toteuttamiseen Porin kreivikunnassa. Kreivikunnasta otettiin tiloja kruunun suoraan haltuun eikä kreivikunnan laskennallista peruutussummaa enää haluttu laskea maksetuksi rahoista, joita kruunu oli velkaa Hornille ja Bielkelle. Menettely sopi lopulta kreivittärelle,¹⁰² mutta sen toteutus ei sujunut ilman epäselvyyksiä ja konflikteja. Kokemäenjoen kalastamoiden asema aiheutti erityistä kitkaa kreivikunnan ja kruunun välille. Kuten aiemmin on todettu, kreivitär Bielke sai vuonna 1660 holhoojahallitukselta luvan pitää kreivikunnan vuosittaisen neljänneksenperuutussumman. Samalla tavoin hän sai oikeuden pitää Kokemäenjoen kalastamot hallussaan. Kesällä 1672 maaherra Oxe otti kamarikollegion määräyksen perusteella kalastamot kruunun hallintaan. Kamarikollegio kehotti maaherraa toimimaan näin, koska kalastamoiden tulot oli laskettu mukaan kruunun läänintileihin jo edelliselle vuodelle. Samalla perusteella kruunu vaati takautuvasti vuoden 1671 kalastamon tuottoa itselleen.¹⁰³

99 Einonen 2005, 193–195.

100 Lappalainen 2005, 232–237. Wittrock 1917, passim.

101 S.Biele H.H.Godelle 6.8.1670 (RA Bielkesaml. E2365), 27.1.1671 (RA Bielkesaml. E2365).

102 Jokipii 1953, 108.

103 S.Bielke P.Callialle 15.11.1672 (RA Bielkesaml. E2366). S.Bielke H.Oxelle 21.6.1672 (RA Bielkesaml. E2366). S.Bielke valtakunnan veromestari Sten Bielkelle 30.4.1673 (RA Bielkesaml. E2366).

Osapuolten välille kehittyi riita olivatko kalastamot kiinteä osa neljänneksenperuutusta vai erillinen tulonlähde, jonka hallintaa ei tullut automaattisesti yhdistää kruunun pyrkimykseen muuttaa peruutuksen rahalliset järjestelyt konkreettiseksi omaisuuden ja tilojen peruutukseksi.¹⁰⁴ Kreivitär itse erotti neljänneksenperuutuksen ja kalastamot toisistaan, koska ne oli annettu hänelle vastineiksi eri asioista. Bielken mukaan kalastamot olivat panttina niin kutsuttua hedelmätöntä pääomaa (*ofruktbara capital*) vastaan, neljänneksenperuutuksen summalla lyhennettiin hänen ”muuta saatavia” kruunulta.¹⁰⁵ Wittrockin mukaan vuoden 1671 alussa perustettu valtionalouden linjojen määrittämistä varten perustettu menosääntö (*statskommission*) päätti saman vuoden kesällä peruuttaa nimenomaan hedelmättömän pääomaan perustuvat panttauokset ja maksuvaatimukset.¹⁰⁶

Joka tapauksessa kreivitär ei kesällä 1672, jolloin kruunu otti kalastamot haltuunsa saanut maaherralta tai muulta kruunun taholta perusteluita, joiden pohjalta hän olisi ollut valmis luopumaan kalastamoista. Hän kirjoitti asiasta Kuninkaalliselle Majesteetille sekä kamarikollegiolle.¹⁰⁷ Kamarikollegion päätös saatiin alkukesästä 1673. Sen mukaan kalat kuuluivat kreivittärelle, ainakin vastaisuudessa. Kesällä 1673 kreivikunta jälleen vastasi kalastamoiden toiminnasta. Maaherra Harald Oxe tulkitsi, että kollegion päätös ei koskenut vuosien 1671–72 kalansaaliita. Saman päätelmän teki kamarikollegio maaliskuussa 1674, mutta kreivitär valitti asiasta jälleen Kuninkaalliselle Majesteetille. Sieltä saatiin päätös jo saman vuoden toukuussa. Kalastamoiden tuotto vuosilta 1671–72 katsottiin Bielkelle kuuluvaksi.¹⁰⁸

Kiista kalastamoista nosti jälleen esiin kruunun paikallishallinnon ja lääninhallinnon toimintaperiaatteet. Kun keskushallinnosta saatu päätös velvoitti alemmat portaat toimenpiteisiin, jotka tuottivat välitöntä rahallista tai muuta hyötyä kruunulle itselleen ne toteutettiin tarmokkaasti. Kun keskushallinnosta saatu päätös velvoitti alemmat portaat toimiin, jotka vähensivät niiden saamia tuloja tai peräti määräsivät ne suorittamaan maksuja omasta kassastaan, ne suoritettiin hitaasti ja samanaikaisesti etsittiin mahdollisuuksia välttää niiden suorittamiselta kokonaan. Kesästä 1672 alkaen maaherra Oxe pyrki aktiivisesti pitäytymään vain ja ainoastaan kamarikollegion päätöksessä, josta kaikki alkoi. Kesällä 1672 maaherra myös takavarikoi joksikin aikaa Ruotsiin lähtöä tehneen kreivittären laivan kalastamokysymyksen vuoksi painostaakseen kreivitärtä ja Pålwal Calliaa ilmeisesti maksamaan kalastamoiden tuloja vuodelta 1671.

Vuoden 1673 syksyllä ryhdyttiin selvittämään miten kruunu oli hoitanut kalastamoita kesällä 1672, vaikka asiasta ei vielä oltu saatu lopullista päätöstä. Toiminnasta oli vastannut kruununvoudin virkaan palannut Henrich Callia, joka teki

104 Ks. edellinen viite sekä S.Bielke P.Callialle 2.9.1672 (RA Bielkesaml. E2366), 27.12.1672 (RA Bielkesaml. E2366). S.Bielke H.Oxelle 23.5.1673 (RA Bielkesaml. E2366).

105 S.Bielke valtakunnan veromestari Sten Bielkelle 30.4.1673 (RA Bielkesaml. E2366). S.Bielke H.Oxelle 23.5.1673 (RA Bielkesaml. E2366).

106 Wittrock 1917, 296.

107 S.Bielke P.Callialle 7.6.1672 (RA Bielkesaml. E2366), 21.6.1672 (RA Bielkesaml. E2366), 27.12.1672 (RA Bielkesaml. E2366). S.Bielke Kuninkaalliselle Majesteetille 2.9.1672 (RA Bielkesaml. E2366).

108 S.Bielke P.Callialle 13.6.1673 (RA Bielkesaml. E2366), 19.6.1673 (RA Bielkesaml. E2366), 19.5.1674 (RA Bielkesaml. E2366). S.Bielke H.Oxelle 13.6.1673 (RA Bielkesaml. E2366), 3.4.1674 (RA Bielkesaml. E2366).

omasta puolestaan laskelmat kalastamoiden tuotosta. Kreivikunnan puolesta asiaa hoiti hänen veljensä Pāwal Callia. Hän teki vuoden 1673 lopulla erinäisiä selvityksiä muun muassa pyytäen kalastamoiden kalastajilta Ulvilan käräjillä todistuksen Henrich Callian maksamista palkoista.¹⁰⁹

Samoihin aikoihin Henrich Callia toimi aktiivisesti pitäjässä kruunun etua ajaen ja kreivikunnan etua haitaten, tai sellaisesta Sigrid Bielke valitti maaherra Oxelle. Kruununvouti hääri monenlaisten asioiden kimpussa pyrkien nostattamaan rahvaan kreivikunnan virkamiehiä vastaan. Kreivittären mukaan hänen palvelijoidensa oli vaikea saada kreivikunnan rahvasta kuuliaiseksi missään asiassa, vaan he saattoivat kruununvoutiin vedoten kieltäytyä tottelemasta kreivikunnan virkamiehiä. Bielken mukaan Henrich Callia toimi omavaltaisesti ”ikään kuin hän olisi henkilöä siellä hallitseva” ja pyrki aiheettomilla määräyksillään pakottamaan kreivittären ”oman tahtonsa mukaan sinne ja tänne”. Kreivitär korosti maaherralle, ettei hän itse saati hänen palvelijansa olleet rikkoneet millään tavoin kuningasta vastaan eikä kruununvoudilla siten ollut vähäisintäkään oikeutta raunioittaa (*förwärcka*) läänitystä. Bielke vaati maaherraa varoittamaan kruununvoutia.¹¹⁰

Kreivittären valituksessa ei kuvattu yksityiskohtaisesti kruununvoudin haitantekoa. Sen kohteeksi esitetään yleisesti kreivikunnan palveluskunta, mutta käytännössä se henkilöityi Pāwal Calliaan. Näihin aikoihin hän joutui käräjillä toistuvasti puolustamaan auktoriteettiaan. Syyskäräjillä 1672 Huittisissa kreivikunnan vouti syytti Pöyriälän Sigfred Thomassonia ”suuresta uppiniskaisuudesta”, koska tämä ei ollut suorittanut päivätöitään kreivikunnan laivan lastauksessa asianmukaisesti. Samasta asiasta vouti syytti punkalaitumelaisia.¹¹¹ Vuoden 1673 alussa kreivikunnan vouti vaati Huittisten käräjillä Eskil Sigfredsson Jäpin vastaamaan itseään ja kalastamoita koskevista puheistaan. Todistajien mukaan kylillä oli puhuttu kalastamoiden palautuvan kesällä 1673 kreivittären hallintaan, jolloin Jäppi oli kysynyt kuka sellaista väittää. Kun hänelle sanottiin tietojen olevan peräisin Pāwal Callialta Jäppi oli todennut, että hän ei ”välitä voudista paskan vertaa, kalat kuuluvat kruunulle ja muut haistakoot paskan”. Käräjät tuomitsivat Jäpin sakkoihin ja alistivat tuomion hovioikeudelle.¹¹² Kesäkäräjillä 1673 Huittisten Lauttakylän Pāwal Bertilsson kieltäytyi luovuttamasta tilaansa verorästien vuoksi kreivikunnan voudille, kun tämä otti asian esiin ja vetosi aiempaan käräjätuomioon. Talonpoika uhmasi Pāwal Calliaa kertoen, että ei luovu tilasta vaikka vouti itse olisi tulossa asumaan sinne ja raivopäissään lateli uhkauksia ja kirouksia Callian niskaan.¹¹³

Kruununhallinto varautui kalastamoiden sekä niiden aiemman tuoton luovuttamiseen kreivittärelle mutta huomioi samanaikaisesti myös mahdollisuuden, että aiempi tuotto tulisi lopulta kruunulle. Kun kamarikollegio maaliskuussa 1674 päätti olla antamatta vuosien 1671–72 tuottoa kreivittärelle, kruunun virkamiehet vaativat välittömästi kreivikuntaa hyvittämään kruunulle vuoden 1671 kalastamotuoton piittaamatta kreivittären Kuninkaalliselle Majesteetille tekemästä valituk-

109 Ulvilan käräjät 29.11. ja 1.12.1673, 79v–80.

110 S.Bielke H.Oxelle 7.11.1673 (RA Bielkesaml. E2366).

111 Huittisten käräjät 6.–8.11.1672, 63v ja 75–75v.

112 Huittisten käräjät 27.–28.1.1673, 20v–21.

113 Huittisten käräjät 7.–9.7.1673, 39v–40.

sesta. Lisäksi kreivikunnalta vaadittiin vuosien 1671–72 neljänneksenperuutussummaa, josta kreivitär myös taisteli Tukholmassa.¹¹⁴

Kruununvouti Henrich Callian toimintaa saattaa selittää keskushallinnosta tuleva paine ajaa neljänneksenperuutusta, mutta pieniä yhteentörmäyksiä voidaan selittää myös kiristyneillä henkilökohtaisilla suhteilla. Kreivitär oli jo vuoden 1673 aikana tympääntynyt maaherra Oxen toimintaan. Keväällä 1673 kreivitär kehotti maaherraa pitäytymään sivussa neljänneksenperuutuksesta, koska hän halusi hoitaa sen Tukholmassa suoraan reduktiokollegion kanssa. Kirjeen loppukaneetissa kreivitär vetosi ystävyYTEEN ja vakuutti, että ei itse ole etsimässä peruutuksen suhteen ”vääryyttä”. Yleisesti ottaen kirje oli sävyiltään suora ja omanarvontuntoinen. Ystävyydellä kreivitär ei tarkoittanut mitään olemassa olevaa suhdetta heidän välillään, joka nyt olisi joutunut uhanalaiseksi, vaan hän vetosi yleisiin normeihin, jotka jäsensivät aatelisten välistä kanssakäymistä. Bielken mielestä Oxen toiminta oli suorasukaisuudessaan ylittänyt kohtuullisuuden rajan ja edelleen jatkuessaan se oli tulkittavissa henkilökohtaiseksi vihamielisyydeksi, jos maaherra jättäisi kreivittären vetoamukset vaille huomiota.¹¹⁵

Pian tämän jälkeen kreivitär lähestyi maaherraa jälleen samansävuisellä kirjeellä valtiopäiväpäätöksestä, jossa lesket vapautettiin ratsupalveluksesta, jota maaherra oli ankaralla kirjeellä vaatinut Pålwal Callialta. Voutiaan kreivitär kuitenkin kehotti samanaikaisesti toimimaan maaherran ohjeiden mukaisesti, vaikka Bielke aikoikin ottaa yhteyttä sotakollegioon.¹¹⁶ Myös samaan aikaan käydyssä Porin kaupungin ja kreivittären hallussaan pitämän Porin kartanon välisessä riidassa kreivitär kehotti voutiaan olemaan varuillaan, koska hän ei täysin luottanut maaherraan, jonka oli määrä suorittaa riita koskeva tutkimus.¹¹⁷

Kalastamoista käytyä kamppailua kärjisti konkreettisimmin Callioiden veljesriita. Henrich Callia palasi kruununvoudin virkaan 1660-luvulla ja samalta ajalta löytyy joitakin merkkejä, että Callioiden riita oli laantunut.¹¹⁸ 1670-luvun alussa välit olivat joka tapauksessa kylmenneet. Kalastamoriidassa Henrich Callia yritti parhaansa mukaan heikentää veljensä asemaa, koska tämä samaan aikaan oli saamassa otteen hänestä itsestään. Pålwal Callian selvitysten myötä kävi ilmeiseksi, että Henrich Callia oli syyllistynyt väärinkäyttöksiin vastatessaan kalastamoista kesällä 1672. Vuoden 1673 syksyllä kruununvouti teki itse ensin laskelman vuoden 1672 tuotosta, mutta kreivikunnan vouti ei hyväksynyt sitä. Pålwal haastoi Henrichin käräjille ja sai osoitettua veljensä laskelman virheelliseksi.¹¹⁹

114 Johan Roskamp P.Callialle 2.3.1674 (RA Bielkesaml. E2386). P.Callia S.Bielkelle 13.3.1674 (RA Bielkesaml. E2385), 26.3.1674 (RA Bielkesaml. E2385). P.Callia J.Gernmanille 16.3.1674 (RA Bielkesaml. E2386).

115 S.Bielke H.Oxelle 23.5.1673 (RA Bielkesaml. E2366).

116 S.Bielke H.Oxelle 13.6.1673 (RA Bielkesaml. E2366). S.Bielke P.Callialle 13.6.1673 (RA Bielkesaml. E2366).

117 S.Bielke P.Callialle 25.3.1673 (RA Bielkesaml. E2366).

118 Ylimääräiset laamanninkäräjät Huittisissa 1.6.1665. Vuonna 1665 voudit esiintyivät yhdessä todistajina kahdessa maariidassa, koska he olivat aiemmin yhdessä vuokranneet riidanalaista niittyä.

119 P.Callia J.Gernmanille 21.12.1673 (RA Bielkesaml. E2386), 23.1.1674 (RA Bielkesaml. E2386). P.Callia S.Bielkelle 22.1.1674 (RA Bielkesaml. E2385). Huittisten käräjät 20.–21.1.1674, 8v–9. Kokemäen käräjät 16.–17.1.1674, mm.11 3v.

Kärjäkäsittely Huittisissa ei pöytäkirjan perusteella muodostunut erityisen riittäväksi tai jännittyneeksi tapahtumaksi. Henrich Callia myönsi kalalaskelmaansa koskeneet epäselvyydet sellaisiksi kuin Páwal Callia ne esitti, mutta antoi selitykset kaikelle. Henrich Callia ilmoitti kärjäjillä olevansa valmis korjaamaan ja hyvittämään molemmat virheet. Myöntämällä kaiken avoimesti, selittämällä virheensä inhimillisesti ja lupaamalla sitoutuvansa täysimääräiseen ja ehdottomaan takaisinmaksuun Henrich Callia tavoitteli käytännössä sovittelua. Veli ei kuitenkaan halunnut suostua anteeksiantoon. Hän oli ainoa, joka kyseenalaisti kruununvoudin selitykset. Kreivikunnan vouti ”pyysi saada huomauttaa, että Henrich Callia kirjaa ylös sellaista mitä ei ole toimitettu”. Páwal Callia ei halunnut hyväksyä veljensä selityksiä ja etsi epämuodollista sovittelua, vaan halusi asian jatkokäsittelyn perustuvan muodolliseen tosiasiaan. Gernmanille hän silti kirjoitti, että olisi voinut ajaa Henrich Callialle ankarampaakin käsittelyä, mutta ei halunnut tehdä niin veljelleen.¹²⁰

Henrich Callia teki kärjäätutkimuksen jälkeen uuden laskelman, jossa virheitä oli korjattu ja pimitetyt kolme tynnyriä oli otettu mukaan, mutta kreivitär ei hyväksynyt sitä. ”Se on varkaus ja sellaiseksi se hänelle lasketaan” Bielke julisti omalle voudilleen ja ilmiantoi Henrich Callian kamarikollegioon.¹²¹ Bielke lähetti sinne kaikki suoritettut tutkimukset ja korosti niiden kiistatta osoittavan kruununvoudin väärinkäytökset. Kreivitär vihjasi vahvasti, että Henrich Callia ei ollut kelvollinen toimimaan Kuninkaallisen Majesteetin uskollisena palvelijana. Kreivitär muistutti mahdollisuudesta, että ”hän on aiemmin aiheuttanut tai tulee vastaisuudessa aiheuttamaan Kuninkaalliselle Majesteetille tätäkin suuremman vahingon”.¹²² Kamarikollegio siirsi asian maaherran käsiteltäväksi huhtikuussa 1674.¹²³

Henrich Callia kiisti väärinkäytössiyytökset jyrkästi ja pyysi maaherralta nopeita toimenpiteitä asian selvittämiseksi.¹²⁴ Oxe päätti järjestää asiasta tutkimuksen. Kreivittärestä se oli hämmästyttävää, olihan asiat jo selvitetty kärjäjillä ja Henrich Callia oli itse myöntänyt väärinkäytöksensä.¹²⁵ Páwal Callia oli samaa mieltä, mutta toisaalta asia ei häntä kummastuttanut. Maaherra tuki edelleen Henrich Calliaa ja oli valmis tekemään kaikkensa suojellakseen voutia. Kreivikunnan voudille oli kerrottu, että Henrich Calliaa koskenut kamarikollegion kirje oli saapuessaan herättänyt vain hilpeyttä maaherran ja hänen alaistensa parissa. He olivat pitäneet kreivittären tekemää voudin rinnastusta varkaaseen karkeana väärintulkintana. Páwal Callia arveli maaherran siksi pyrkivän kaikin keinoin tukahduttamaan koko asian.¹²⁶ ”Hänen armonsa on voimakkaasti vastoin kaikkea oikeutta ja kohtuutta Henrich Callian puolella eikä halua hänen toimiensa millään tavoin tulevan päi-

120 Huittisten kärjät 20.–21.1.1674, 8v–9. P.Callia J.Gernmanille 23.1.1674 (RA Bielkesaml. E2386).

121 P.Callia J.Gernmanille 23.4.1674 (RA Bielkesaml. E2386). S.Bielke P.Callialle 5.6.1674 (RA Bielkesaml. E2366). Ks. seuraava viite.

122 S.Bielke Kamarikollegiolle, odat. (RA Bielkesaml. E2366)

123 S.Bielke P.Callialle 3.4.1674 (RA Bielkesaml. E2366).

124 Henrich Callia H.Oxelle, kevät 1674 (kopio, RA Bielkesaml. E2366).

125 H.Oxe P.Callialle 14.4.1674 (RA Bielkesaml. E2385). S.Bielke P.Callialle 5.6.1674 (RA Bielkesaml. E2366).

126 P.Callia S.Bielkelle 23.4.1674 (RA Bielkesaml. E2385). P.Callia J.Gernmanille 21.8.1674 (RA Bielkesaml. E2386), 19.6.1674 (RA Bielkesaml. E2386).

vänvaloon”, kreivikunnan vouti kirjoitti kirjanpitäjä Gernmanille myöhemmin syksyllä 1674.¹²⁷

Kreivittären tyrmistys lisätutkimuksista oli jossakin määrin ylimitoitettu. Vallan väärinkäyttöä koskevat syytökset oli tapana tutkia, ja Henrich Callian tekojen selvittely Huittisten käräjillä ei suppeudessaan täyttänyt vaadittavan tutkimuksen laadullisia kriteereitä. Käräjätutkimuksen rivien välissä on luettavissa kruununvoutiin kohdistuvaa myötätuntoa. Pāwal Callian syytökset todistettiin muodollisesti oikeiksi, mutta kreivikunnan voudin lisäksi kukaan muu ei tempautunut mukaan kruununvoudin toimien tongintaan moralisoinnista puhumattakaan. Käräjät – tuomari, lautamiehistö, rahvas – ei kuorruttanut tutkimusta kruununvoudin toimintaa koskevilla raskauttavilla yksityiskohdilla tai lisäsyytöksillä. Pāwal Callia heitti ensimmäisen kiven, mutta se ei murtautunut patoja tai avannut portteja kruununvoudin yleiselle teurastukselle. Silti Henrich Callia ei henkilönä välttämättä nauttinut vahvempaa luottamusta rahvaan parissa kuin veljensä, mutta maallisten esivaltojen ja paikallisten mahtimiesten kamppailussa ei kannattanut valita puolta, jos valtataistelun lopputulos oli epävarma. Kreivitär tuskin oli tietämätön vallinneista hallintokäytänteistä. Hänen raivoaan selittääkin enemmän se, että kreivikuntaa koskevat riidat kruunun kanssa olivat käytännössä hänen mielessään muuttuneet henkilökohtaisuuksiksi. Kyse ei ollut virallisista toimintatavoista, vaan jälleen maaherra Harald Oxen persoonasta. Voudin tavoin kreivitär tulkitsi Henrich Callialle suodun tutkimuksen tahalliseksi viivyttelyksi, ja maaherralle kirjelmäönin lisäksi Bielke yritti saada asioita ratkeamaan hyväkseen valittamalla niistä suoraan eri kollegioihin.¹²⁸

Heti kun maaherran toimet tulivat Pāwal Callian tietoon hän pyysi kirjanpitäjää ja kreivitärtä hankkimaan itsensä tilalle toisen henkilön edustamaan kreivikuntaa veljensä tutkimuksissa, koska hän koki olevansa maaherran silmätikku. Maaherra (Henrich Callian tavoin) piti kreivikunnan voutia syypäänä koko riitaan.¹²⁹ Myöhemmin kesällä kreivikunnan kivalteri Henrich Hansson tapasi Henrich Callian maantiellä Kokemäellä. Kruununvouti oli humalassa ja äityi herjaamaan kreivitärtä kovin sanoin. Todistajia ei kuitenkaan ollut, vain Henrich Callian humalainen palvelija, eikä Pāwal Callia voinut viedä asiaa oikeuteen. Riidan herättämien tunteiden vuoksi Pāwal Callia edelleen korosti tarvetta saada kreivikunnan edustajaksi toinen henkilö kuin hän itse. Hän ennakoiki veljensä ”repeävän nahoistaan” tutkimuksessa ja hän pelkäsi jäävänsä vain sivustakatsojaksi, koska maaherra tulisi johtamaan puhetta.¹³⁰

Elokuun alussa Huittisissa pidettiin sotaväenotto, joka saattoi kreivikunnan voudin kasvokkain sekä maaherran että veljensä kanssa. Maaherra esitti tapahtu-

127 P.Callia J.Gernmanille 20.9.1674 (RA Bielkesaml. E2385).

128 S.Bielke J.Gernmanille 18.6.1674 (RA Bielkesaml. E2367). Kun Oxe jonkin verran myöhemmin kävi Tukholmassa, kreivitär kirjoitti Pāwal Callialle, että ei ollut tavannut maaherraa. Lyhyellä maininnallaan kreivitär ei niinkään kuvannut omaa tai maaherransa kiirettä, vaan kaksikon välillä vallinnutta jäätävää tunnelmaa. Yhteisten asioidensa vuoksi kahden aatelisen olisi voinut olettaa tapaavan kasvotusten, kun he sattuiivat samaan kaupunkiin, mutta koska välit olivat kärjistyneet, tapaaminen jätettiin tietoisesti väliin ja viittaamalla siihen kreivitär korosti omaa käsitystään Oxen persoonasta. S.Bielke P.Callialle 10.10.1677 (RA Bielkesaml. E2366).

129 P.Callia J.Gernmanille 19.6.1674 (RA Bielkesaml. E2386).

130 P.Callia J.Gernmanille 2.8..1674 (RA Bielkesaml. E2386).

massa Pāwal Callian mielestä kohtuuttomia vaatimuksia teiden kunnossapidosta ja laitatti siltavoudin käsirautoihin. Lisäksi Oxe antoi tuoda tapahtumaa isännöineen tilan pihapiiriin suuren puuhevoson. Ketään ei kuitenkaan laitettu sen selkään eikä Pāwal Callian mukaan kukaan suoraan sanonut miksi hevonen tuotiin paikalle. Silti kidutusvälineen viesti oli kaikille selvä. Väenotoissa kruunu ei kaihtanut kovia otteita eikä pelon lietsonta ollut pahitteeksi muidenkaan velvoitteiden iskostamiseksi kansaan. Silti hevosella ei liene erityisen suoraan uhattu juuri Pāwal Calliaa, mutta hän koki maaherran yleisesti ottaen olleen tilaisuudessa kärsimätön (*otålig*) ja pahantahtoinen häntä itseään kohtaan. Suoraan maaherra moitti kreivikunnan voutia ainoastaan siitä, että tämä ei aiempina vuosina ollut ottanut käräjiä järjestettäväkseen omassa talossa kun nimismies oli ollut yllättäen estynyt. ”Muuta pahaa hän ei minun niskaani voinut sälyttää, vaikka olisi halunnut” raportoi Pāwal Callia Gernmanille.¹³¹

Henrich Callian toimintaa koskeva riita päättyi yllättäen keväällä 1675, kun kruununvouti kuoli kulkutautiin. Se ei poistanut jännitteitä kruunun ja kreivikunnan väliltä, mutta siitä huolimatta maaherra Oxen näkökulma kalastamoasiaan poikkesi varmasti kreivikunnan voudin tulkinnoista. Maaherralla tuskin oli niin voimakasta pyrkimystä saattaa Pāwal Callia vaikeuksiin kuin tämä itse epäili. Vuonna 1675 alkoi sota Tanskaa vastaan, josta muodostui vaikea. Ruotsi ei kärsinyt aluemenetyksiä, kun rauha solmittiin vuonna 1679, mutta taistelut olivat raskaita ja sotarahoituksen hankinta tuotti kruunulle suuria ongelmia. Vuoden 1675 valtiopäivillä aateli suostui huomattaviin sota-apuveroihin, ja sama toistui tulevina vuosina. Uudet verot kohdistuivat voimakkaammin läänitettyihin tiloihin kuin kruununtiloihin, ja läänityksistä suurläänitykset eli kreivi- ja vapaaherrakunnat saivat niskaansa raskaammat rasitukset. Sota lisäsi painetta reduktioon.¹³²

Maaherralla oli monia muitakin huolenaiheita, kuin yksittäisen aatelinpalvelijan vaino ja tuhoaminen, vaikka Porin kreivikunnassa sota jälleen kärjistikin kruunun ja kreivikunnan välejä. Sodan aikana maaherralle oli entistä hankalampaa tasapainoilla Tukholmasta tulleiden vaatimusten ja läänistään kumpuavan tyytymättömyyden ja hädän välissä. Vaikka Harald Oxen toimintaan Porin kreivikuntaa kohtaan olisivatkin vaikuttaneet henkilökohtaiset kaunaisuudet, hänellä oli myös valtakunnan yleisestä tilanteesta johtuneita paineita, jotka vaativat maaherralta päättäväisyyttä. Sodan aikana maaherran oli osoitettava paljon tarmoa armeijan organisointikysymyksiin sekä ylimääräisten verojen kanton.¹³³

Maaherran kirjeet Kuninkaalliselle Majesteetille ja valtaneuvostolle eivät kerro Oxen ajatusmaailmasta laajemmin, eivätkä ne osoita häntä yleisen edun suoraselkäiseksi puolustajaksi omaan etuunsa takertuneiden aatelisten edessä, mutta joka tapauksessa ne todistavat maaherran välittäjän tehtävän haasteellisuudesta ristiriitaisten paineiden edessä. Kreivikunnan kanssa Oxe pelasi kovaa. Kuninkaan ja valtaneuvoston edessä hän tunnusti velvoitteensa ja tiedosti sodan paineen, mutta välitti Tukholmaan selväsanaisesti tietoa lääninsä olosuhteista, eli kadoista, ankarista

131 P.Callia J.Gernmanille 2.8.1674, 21.12.1673 (RA Bielkesaml. E2386).

132 Fredriksson 1976, 15–19, 80–81. Nilsson 1964, 112–113. Jokipii 1956, 38.

133 Esim. H.Oxe Kuninkaalliselle Majesteetille 8.3.1676, 10.11.1676, 23.1.1677, 28.3.1677 (RA Skrivelser till Kungl Maj;t, Landshövdingarnas skrivelser).

sääoloista ja niitä seuranneesta köyhyydestä. Siksi Oxe varoitti toistuvasti rasittamasta talonpoikia lisäveroilla ja väenotoilla, varoittaen maan ”raunioituvan” perinpohjin.¹³⁴

Vuoden 1675 sota-apuun allodiaalirälssitilojen verotuloista luovutettiin kyseiseltä vuodelta kruunulle kymmenesosa, Norrköpingin päätöksen mukaisilta läänityksiltä puolet. Veron maksun takaraja oli toukokuussa 1676. Syksyllä 1675 Callia piti aikataulua liian tiukkana ja hän odotti maaherran olevan ”vanhan tavan mukaisesti” kreivikunnan suhteen tässäkin asiassa ”mustasukkainen”. Muitakin riidantaiheita ilmaantui nopeasti.¹³⁵ Kreivittären saatua oikeuden kalastamoiden tuottoon vuosilta 1671–72 lääninhallinto sai kehiteltyä vaatimuksen, joka koski kruunulle aiheutuneita kalojen suolauskuluja kesältä 1672.¹³⁶

Kruunu ei halunnut tinkiä siitä ja sen lisäksi vaatimuslistalle nostettiin vuoden 1675 lopulla vuoden 1673 neljänneksenperuutus. Vuoden 1676 alussa Huittisissa pidetyn väenoton yhteydessä maaherra vaati suorituksia ankarasti ja uhkasi lähettää Pålwal Callian pakeille ”röyhkeitä” upseereita, jos maksua ei kuuluisi. Suolalaskua Callia piti mitättömänä, peruutussumman hän oli luullut tulleen jo kuitatuksi. Siksi vouti tulkitsi maaherran ankaruuden liittyvän edesmenneeseen veljeensä – vanha riita sai maaherran edelleen vainoamaan kreivikunnan voutia. Oxe oli tehostanut vaatimustaan uhkaamalla sotilaiden tekevän voudin olon ”kuumaksi, jotta minä muistaisin kirjoitukseni, joiden vuoksi hän on joutunut sietämään paljon riitoja ja jälkipuheita”. Lisäksi Oxe oli puhellut lähettävänsä Callian ”tanssien meren yli Tukholmaan”, jossa hän saisi ”hyvin ansaitsemansa palkan” kuninkaalta. Callia ymmärsi tämän tarkoittavan kuolemaa ja aneli Tukholmasta puolustusta maaherran omavaltaisuutta vastaan. Callia väitti lisäksi koko kreivikunnan aseman olevan vaakalaudalla ankarien vaatimusten vuoksi, sillä mahdolliset viljan pakkolunastukset mainittuihin maksuihin voisivat köyhdyttää kreivikunnan niin, että muutkin maksusuoritukset jäisivät maksamatta. Tätä kautta kreivikunta voisi romahtaa nopeasti ja voudin mukaan erityisesti siksi, että ”kaikki ovat täällä kaunaisia [kreivikunnalle], Jumala yksin tietää mistä se johtuu”.¹³⁷

Callia halusi kärjistetyn synkillä ennusteillaan herättää kreivittären ja Gernmanin toimenpiteisiin Tukholmassa, siinä kuitenkin onnistumatta. Maaherran lupaat sotilaat ehtivät Pålwal Callian luo ennen kreivittären tai Gernmanin toimintaohjeita. Maaliskuussa 1676 voudin kotitilalle Huittisten Kivirantaan saapui kaksi upseeria ja korpraali kruunun rästiveronkantomiehen Gabriel Johanssonin matkassa. Nenäkkään keskustelun jälkeen sotilaat tunkeutuivat peremmälle taloon, koska Pålwal Callia oli ilmoittanut, että häneltä ei löytynyt sotilaiden vaatimia rahoja. Sotilaat halusivat maksuun vuoden 1673 neljänneksenperuutuksen, mutta muidenkin vuosien suorituksista oli puhetta. Kolmikko vaati huonetta asuttavak-

134 Esim. H.Oxe valtaneuvostolle 21.12.1676, 23.1.1677, 30.5.1677, 13.5.1678 (RA Skrivelser till Kungl Maj:t, Landshövdingarnas skrivelser). Ks. myös Larsson 1983, 219 .

135 P.Callia S.Bielkelle 7.11.1675 (RA Bielkesaml. E2385), 7.12.1675 (RA Bielkesaml. E2385). P.Callia J.Gernmanille 7.11.1675 (RA Bielkesaml. E2386).

136 P.Callia S.Bielkelle 18.12.1674 (RA Bielkesaml. E2385).

137 P.Callia S.Bielkelle 17.2.1676 (RA Bielkesaml. E2385), 15.3.1676 (RA Bielkesaml. E2385), 21.3.1676 (RA Bielkesaml. E2385). P.Callia J.Gernmanille 18.2.1676 (RA Bielkesaml. E2386), 15.3.1676 (RA Bielkesaml. E2386).

seen, olutta ja ruokaa pöytään sekä vihjaisivat, että lisääkin sotilaita saattaisi olla tulossa. Tilanteen ratkaisemiseksi vouti ohjasi joukkion parin päivän päästä Koiviston kartanoon, jossa kreivikunnan viljaa oli varastoituna. He aikoivat takavarikoida viljaa kruununarvolla, joka oli vain kolmasosa markkina-arvosta, mutta Páwal Callian onnistui hankkia 2000 taalaria kahden velkajärjestelyn avulla. Hän sai sotilaat palaamaan Turkuun antamalla heille 900 taalarin maksuosoituksen, jonka suoritti eräs kauppias. Huittisista Callia lunasti Axel Julius De la Gardien edustajalta 1100 taalaria, jotka De la Gardie oli velkaa kreivitär Bielkelle. Näistä järjestelyistä huolimatta sotilaat veivät mennessään Koiviston kartanon viljavarastojen avaimet.¹³⁸

Vierailu jätti Páwal Callian raivostuneeksi ja järkyttyneeksi. Kodin pääsiäisrauha oli särkynyt ja voudin jo entuudestaan sairaan vaimon olo oli heikentynyt niin, että Callia oli valmistautunut hänen kuolemaansa. Muuta taustaa hän ei toimenpiteelle nähnyt, kuin edesmenneen veljensä skisman. Pakkokeinoin karhuttu maksu oli henkilökohtaista vainoa, toistaiseksi konkreettisin osoitus siitä, että maaherra halusi hänet hengiltä. Henrich Callian ”kätkemät kalat ovat suurin syy vihaan”, Páwal Callia valitti kreivittärelle. Vouti katsoi, että asiaa tuli vastaisuudessa hoitaa Tukholmassa, koska vain sieltä käsin voitiin vaikuttaa maaherran toimintaan. Tunnepäisyyden, asiattoman ja omavaltaisen maaherran vainonkohteen eli itsensä Páwal Callia etäännytti viattomaksi uhriksi korostaen, että hän oli osaton veljensä rikokseen, olihan Henrich Callia ”lyöty varkaaksi” käräjillä hänen oman tunnustuksensa pohjalta.¹³⁹

Pian rahojen ulosmittauksen jälkeen maaherra vaati Calliaa järjestämään kreivikunnan läpi marssivalle armeijan osastolle ylläpidon. Vouti piti vaatimusta täysin kohtuuttomana, koska se jätti voudille vain pari päivää aikaa toimia ja sen myötä rahvas köyhtyisi entisestään. ”Jokainen oikeamielinen kristitty ymmärtää mikä pyyntö tämä on laatuaan” vouti valitti Gernmanille ja luki maaherran vaatimuksen jälleen yhdeksi osoitukseksi maaherran vainosta: ”hyvä herra etsii tilaisuuttaan ajaa minut mitä suurimpiin vaikeuksiin”. Callia julisti, että jos Jumala, kuningas tai kreivitär eivät suojelisi häntä, hän olisi pakotettu jättämään sairaan vaimonsa sekä lapsensa ja paeta maasta tai ”jättää maailma” (*qwittera världen*). Sotaväen ylläpito järjestyi lopulta toisella tapaa tai se kulki toista reittiä. Callian vaimo sen sijaan jätti maailman toukokuussa 1675, oltuaan voudin mukaan sotilaiden vierailusta lähtien ankarien kipujen vaivaama. Voutinsa pyyntöjen mukaisesti kreivitär valitti maaherrasta kamarikollegioon. Se vaati Oxelta selvitystä asiasta, joka puolusti toimiaan voimakkaasti syyttäen Páwal Calliaa aiheettomasta viivyttelystä aiheellisten maksujen suorittamisessa.¹⁴⁰

Samaan aikaan tuli ajankohtaiseksi vuoden 1675 suostuntaveron maksu. Se piti kreivikunnan ja lääninhallinnon välistä jännitettä yllä, tosin kokonaisuudessaan vuoden 1675 suostuntaveron maksuprosessi eteni tavanomaisten hallintokäytäntöiden mukaan. Kreivikunta viivytteli, koska Callialle oli pitkään epäselvää miten

138 P.Callia S.Bielkelle 21.3.1676 (RA Bielkesaml. E2385), 26.3.1676 (RA Bielkesaml. E2385).

139 P.Callia S.Bielkelle 29.3.1676 (RA Bielkesaml. E2385).

140 P.Callia S.Bielkelle 10.5.1676 (RA Bielkesaml. E2385). P.Callia J.Gernmanille 16.4.1676 (RA Bielkesaml. E2386), 10.5.1676 (RA Bielkesaml. E2386), 27.5.1676 (RA Bielkesaml. E2386).

maksu tuli suorittaa ja jatkossa kreivikunta halusi suorittaa maksun tavalla, joka ei ollut lääninhallinnolle mieluista. Lääninhallinto uhkaili, koska se halusi pitäytyä tarkasti valtiopäiväpäätöksessä. Hierarkioiden alempien portaiden toimijat joutuivat erilaisten tulkintojen vuoksi ristituleen. Ylhäältä tulleet ohjeet olivat ristiriitaisia tai puutteellisia, ja vastapuoli ei halunnut hyväksyä toisen argumentteja. Syksystä 1675 lähtien Pāwal Callia pyysi jatkuvasti ohjeita Gernmanilta ja kreivitär Bielteltä. Voudille tuotti ennen kaikkea vaikeuksia hankkia riittävästi käteistä rahaa, jolla vero oli määrä maksaa parselien sijaan. Siksi vouti toivoi maksun suoritettavaksi Tukholmassa.¹⁴¹

Ohjeita ei kuulunut, mutta keväällä 1676 vouti sai Turussa tietää, että kamarikollegiossa oli jo valmistumassa maksumääräykset, jotka ohjasivat maksut lääneihin. Sen jälkeen asioita ei helpolla hoidettaisi Tukholmassa, sillä vouti oli myös kuullut, että maaherra oli jo saanut kamarikollegiosta ankaran ohjeen olla sallimatta mitään epäselvyyksiä veron suorituksessa.¹⁴² Eräpäivän lähestyessä Callia pyysi Nicolaus Lietzeniä uudelleen kysymään voisiko maksun suorittaa Tukholmassa. Vouti odotti kielteistä vastausta, mutta halusi kysymyksellään ”hiukan viivyttää” prosessia, eli hän yritti saada lääninsihteerin selvittelemään asiaa keskushallinnosta. Vouti pelkäsi jälleen jäävänsä yksin kruunun vaatimusten kanssa ja valitti olevansa kuin ”nauta erämaassa”. Vastaus oli yllättäen myönteinen, mutta samaan aikaan Gernman tiedotti voudille, että asia tulisi hoitaa Suomen puolella. Tämä oli ensimmäinen suurempi ohje Callialle, ja hän maksoi osan verosta kesäkuussa 1676.¹⁴³

Kesällä tai syksyllä 1676 kamarikollegio kallistui kreivittären puolelle Pāwal Callialta ulosmitattuja rahoja koskevassa riidassa. Kreivitär halusi kuitata vuoden 1675 suostuntaveron loppusumman kyseisistä rahoista, mutta kesti pitkään, että kamarikollegio suostui siihen. Siksi lääninhallinto vaati jatkuvasti Pāwal Callialta rästien maksamista syksyn ja talven 1676 aikana sekä keväällä 1677. Callia pelkäsi sotilaiden tulevan uudelleen hänen tilalleen, vaikka maaherra oli osoittanut joitakin sovinnon merkkejä. Syksyllä 1676 maaherra oli käyttäytynyt sävyisästi Pāwal Calliaa kohtaan sotaväenoton yhteydessä Huittisissa. Oxe oli pyytänyt Callian aterioimaan kanssaan ja keskustellut kohteliaasti tämän kanssa. Silti vouti piti mahdollisena, että kreivikunnasta takavarikoitaisiin tiloja, jos maksua ei suoritettaisi. Paineen alla vouti maksoi loppusumman verosta huhtikuussa 1677, valittaen kreivittärelle ja Gernmanille olevansa haluton kokemaan edellispääsiäisen kaltaista ”ryöstöä” (*plundring*) uudelleen. Parin viikon päästä kreivitär tiedotti voudille, että sotilaiden ulosmittaamat rahat laskettaisiin suostuntaveron osaksi.¹⁴⁴

141 P.Callia J.Gernmanille 7.11.1675 (RA Bielkesaml. E2386), 4.1.1676 (RA Bielkesaml. E2386), 23.1.1676 (RA Bielkesaml. E2386), 16.4.1676 (RA Bielkesaml. E2386), 10.5.1676 (RA Bielkesaml. E2386). H.Oxe P.Callialle 22.12.1675 (RA Bielkesaml. E2386).

142 P.Callia J.Gernmanille 10.5.1676 (RA Bielkesaml. E2386).

143 P.Callia J.Gernmanille 27.5.1676 (RA Bielkesaml. E2386), 13.6.1676 (RA Bielkesaml. E2386).

144 P.Callia S.Bielkelle 3.3.1677 (RA Bielkesaml. E2385), 1.6.1677 (RA Bielkesaml. E2385), 29.7.1676 (RA Bielkesaml. E2385), 30.8.1676 (RA Bielkesaml. E2385), 4.10.1676 (RA Bielkesaml. E2385), 20.10.1676 (RA Bielkesaml. E2385), 24.1.1677 (RA Bielkesaml. E2385). S.Bielke P.Callialle 15.5.1677 (RA Bielkesaml. E2366). P.Callia J.Gernmanille 30.8.1676 (RA Bielkesaml. E2385), 1.10.1676 (RA Bielkesaml. E2386), 18.10.1676 (RA Bielkesaml. E2386), 23.11.1676 (RA Bielkesaml.

Nyt velkasuhde kääntyi päällelleen. Lääninhallinnon tuli maksaa kreivikunnalle sotilaiden ulosmittaamat rahat. Maaherra Oxen ei halunnut riitauttaa päätöstä. Hän ei myöskään kiirehtinyt sen suorittamisessa, sen paremmin kuin muutkaan lääninhallinnon virkamiehet. Lääninhallinnon kassassa oli vähän käteistä rahaa, josta se oli haluton luopumaan. Maaherra ehdotti, että voisi velan maksuksi antaa Pålwal Callialle oikeuden kantaa kruunun vanhoja verorästejä kreivikunnan alueelta. Calliaa ajatus ei houkuttanut, rästejä olisi tuskin koskaan saatu kannettua. Lääninikirjanpitäjä puolestaan ehdotti, että maaherra voisi kysyä kamarikollegiosta miltä momentilta velka tarkkaan ottaen tulisi maksaa.¹⁴⁵

Lisäksi lääninikirjanpitäjä tutkiskeli vanhoja tilikirjoja ja kehitti kreivikunnalle vastavaatimuksen. Syksyllä 1677 hän vaati saada vähentää kreivikunnalle maksettavasta summasta suostuntaveron, jonka aateli lupautui maksamaan kruunulle vuoden 1660 valtiopäivillä. Lääninikirjanpidosta ei löytynyt merkintää sen suorittamisesta, eikä asiasta muistanut Hans Hansson Gode, jolta Callia tiedusteli asiaa. Kreivitär ja Callia pitivät vaadetta tahallisenä viivyttelynä, mutta joutuivat tahoillaan tekemään selvityksiä mainitun veron maksusta. Kreivitär piti maaherran ja kirjanpitäjän toimintaa häpeällisenä ja lupasi voudilleen valittavansa maaherrasta vielä kerran, kunhan kaikki raha-asiat saataisiin sovittua.¹⁴⁶ Kruunun ja kreivikunnan keskinäisten velkojen selvittelyyn lukeutui myös Henrich Callian viranhoidon lopulaskelmat, joissa eriteltiin mitä kruunu oli velkaa kreivikunnalle kalastamoiden tuotosta ja mitä Henrich Callian perikunta oli velkaa kruunulle viranhoidon jäljiltä. Jännitteitä ei enää ollut pelkästään kreivikunnan ja kruunun välillä, vaan maaherra Oxen riitautui pahasti näiden asioiden vuoksi lääninikirjanpitäjän kanssa jo syksyllä 1677. Vuoden 1678 aikana he joutuivat ratkomaan välejäan hovioikeudessa. Voudin mukaan lääninhallinnon viivyttely johtuikin enemmän maaherran ja lääninikirjanpitäjän keskinäisestä vihanpidosta kuin kreivikuntaa kohtaan tunnetusta antipatiasta.¹⁴⁷

Viivyttely, päätösten välttely ja epäselvyyksien selvittämättä jättäminen kuuluivat hallinnollisen toiminnan perusmenetelmiin. Monet hallinnolliset käytännöt eivät olleet säännöllisiä tai yhdenmukaisia, minkä vuoksi niistä voitiin esittää erilaisia tulkintoja tai olla esittämättä mitään tulkintoja ilman erityistä painostusta. Vuonna 1676 vouti Pålwal Callia selvitteli eri tahoilta kenen maksettavaksi lankeavat ylimääräisistä käräjistä koituvat kulut (virkamiesten palkkiot etc.). Kysyessään asiasta kreivittäreltä hän oli jo selviteltyt asiaa paikallisesti eri tahoilta, mutta ei ollut saanut selkeää vastausta. Kihlakunnantuomari ja hovioikeuden asessori Nico-

E2386), 16.12.1676 (RA Bielkesaml. E2386), 24.1.1677 (RA Bielkesaml. E2386), 3.3.1677 (RA Bielkesaml. E2386), 13.5.1677 (RA Bielkesaml. E2386), 1.6.1677 (RA Bielkesaml. E2386). H.Oxen S.Ruskille 30.4.1677 (RA Bielkesaml. E2386). S.Rusk P.Callialle 8.5.1677 (RA Bielkesaml. E2386).
 145 P.Callia S.Bielkelle 29.10.1677 (RA Bielkesaml. E2386). P.Callia J.Gernmanille 29.10.1677 (RA Bielkesaml. E2386). S.Bielke P.Callialle 27.7.1677 (RA Bielkesaml. E2366).
 146 P.Callia S.Bielkelle 10.11.1677 (RA Bielkesaml. E2385), 12.1.1678 (RA Bielkesaml. E2385). S.Bielke P.Callialle 10.10.1677 (RA Bielkesaml. E2366), 28.11.1677 (RA Bielkesaml. E2366).
 147 P.Callia S.Bielkelle 29.10.1677 (RA Bielkesaml. E2386), 31.10.1677 (RA Bielkesaml. E2386), 10.11.1677 (RA Bielkesaml. E2385), 12.1.1678 (RA Bielkesaml. E2385), 10.3.1678 (RA Bielkesaml. E2385). P.Callia J.Gernmanille 1.6.1677 (RA Bielkesaml. E2386), 12.8.1677 (RA Bielkesaml. E2386), 15.8.1677 (RA Bielkesaml. E2386), 10.3.1678 (RA Bielkesaml. E2386).

laus Lietzeniin hän ei ollut ottanut yhteyttä, koska arveli sen olevan turhaa. Lietzenin kaltaisilta ”hyviltä herroilta” ei ollut odotettavissa selkeitä vastauksia, sillä he eivät vouldin mukaan koskaan puhuneet oman etunsa vastaisesti. Tässä tapauksessa Lietzenin etu saattoi olla sidottu lainlukijan etuun, joka hoiti käräjät asessorin puolesta. Vouti pelkäsi Lietzenin valitsevan vastauksen sen mukaan, mikä varmimmin takaisi lainlukijalle palkkion, ja toisaalta Lietzen ei kenties suvaitsi ilmoittaa, jos kuluja voitaisiin säilyttää kruunun vastuulle. Vouti toivoi, että kreivitär olisi yhteydessä asessoriin, sillä silloin ”hyvän herran hyväntahtoinen vastaus” varmimmin saataisiin.¹⁴⁸

Kesällä 1676 kreivikunnan ja kruunun välinen jännite tuntui myös veronkanto-työssä, joka sai samoja kilpailun muotoja kuin 1650-luvun alussa. Kreivikunnassa hääräsi ilmeisesti Henrich Callialta keräämättä jääneiden verojen keruuseen keskittynyt Gabriel Johansson. Páwal Callia ei suoraan hyväksynyt rästilaskelmaa, jonka pohjalta hän toimit. Kreivikunnan vouti syytti kruununvoutia kohtuuttoman ankarasta veronkannosta. Talonpoikien kärsimiä katoja ei Callian mielestä huomioitu riittävästi, vaan kruunu kantoi nyt kaiken mitä irti sai piittaamatta talonpoikien veronmaksukyvyystä vastaisuudessa. Callian mukaan kruunu ei ollut antanut mitään helpotuksia, mutta voisi suostua niihin jos kreivitärkin suostuisi alentamaan omia verojaan. Vouti oli niiden kannalla, koska odotti talonpoikien joka tapauksessa maksavan alle puolet siitä mitä heiltä odotettiin.¹⁴⁹

MAATA KOSKEVA TIETO

Kreivikunnan ja kruunun kilpailu verorästeistä ja veroista oli pohjimmiltaan kilpailua tiedosta. Kreivikunnan olemassaolo yleisemminkin ottaen oli erittäin riippuvainen aktiivisesta tiedon keruusta. Liitteessä 1 kuvatussa monitasoisessa maanomistusoikeusjärjestelmässä erilaisine maanluontoineen oli monia poikkeamia myöhempien aikojen omistusoikeuskäsityksistä. Erot eivät rajoitu ainoastaan omistusoikeuksien vaan omistaminen pohjimmiltaan oli toisen luontoista kuin modernina aikana. Omistussuhteet eivät olleet staattisia, omistajuus ei 1600-luvulla ollut passiivinen olotila. Kaiken muun ohella läänityskirjeessä todetaan kreivin saavan ”tilat ja manttaalit taloineen, maineen, peltoineen, niittyineen, metsineen, erämaineen, järvet, saaret, virrat, kalat ja kalavedet, myllyt ja myllynpaikat, torpat ja torpanpaikat sekä kaiken mikä kostealla tai kuivalla [maalla], lähellä tai kaukana sijaitsee ilman poikkeusta minkään suhteen, mikä siellä nyt on ja on ennestään ollut tai mikä lailla ja tuomiolla voidaan voittaa... ikuiseksi omaisuudeksi nautittavaksi, käytettäväksi ja hallittavaksi”.¹⁵⁰

Ensilukemalta lause vaikuttaa mahtipontisen kattavalta, tarkemmin ajatellen se herättää kysymyksen tietääkö lahjoittaja sittenkään tarkkaan, mitä hän on pois antamassa. Lause kuuluu aikakauden oikeusterminologiaan, sillä se toistuu kaava-

148 P.Callia S.Bielkelle 11.4.1676 (RA Bielkesaml. E2385)

149 P.Callia S.Bielkelle 29.7.1676 (RA Bielkesaml. E2385). P.Callia J.Gernmanille 13.6.1676 (RA Bielkesaml. E2386), 30.8.1676 (RA Bielkesaml. E2385), 19.10.1676 (RA Bielkesaml. E2386).

150 Grefwebref för Gustaf Horn, Riksregistratur 26.3.1651, fol. 649v–653 [RR 75],

maisesti esimerkiksi läänityskirjeissä ja oikeusistuinten pöytäkirjoissa. Vuonna 1653 talonpoika Thomas Tacku osti tilan Huittisten Rajalan kylästä ja kauppa vahvistettiin käräjillä julistaen samalla lauseella kaiken tilaan kuuluvan ilman poikkeusta minkään mahdollisen suhteen Takun ikuiseksi omaisuudeksi. Samaa lausetta lainattiin oikeudessa yleensä tilaostojen ja muiden maanomistusta koskevien asioiden yhteydessä.¹⁵¹ Lauseessa tiivistyy omistamisen perusluonne ja omistuksia koskevien tietojen niukkuus. Kaikki annetaan, sellainenkin mistä antajalla ei ole tarkkaa tietoa. Samalla myös tulee julki, että enemmänkin on voitettavissa kuin antamishetkellä varsinaisesti annetaan tai päinvastoin: oikeusistuinten tuomioilla määritettiin viime kädessä se, mitä annettiin. Vuonna 1656 selviteltiin jo edesmenneen Mikael Jordanin läänityksen olemusta Ulvilan käräjillä. Vertauskohtana oli Gustaf Hornin kreivikuntaa koskenut läänityskirje, koska kreivikunnan ja Jordanin lesken välillä oli riitaa yksittäisen tilan kalastusoikeuksista. Kirjeiden mukaan molemmat omistivat kaiken mahdollisen samalta seudulta.

Kreivi tiesi mitkä tilat kuuluivat kreivikuntaan ja millaiset niiden veroluvut olivat, mutta hän ei tiennyt mitä yksittäiseen tilaan tarkkaan ottaen kuului. Sitä ei tiennyt kruunukaan siitä yksinkertaisesta syystä, että merkittävä osa maanomistusta koskevaa tietoa oli monesti tarjolla vielä ainoastaan kirjoittamattomassa muodossa. Tilakohtaiset veroluvut olivat kruunun tallentamat ja ne kertoivat tilan veronmaksukyvyystä, mutta tarkemmat tiedot yksittäisen tilan kaikista omistuksista ja nautinto-oikeuksista puuttuivat veronkantoasiakirjoista. Keskusvallan paikallistasoa koskeva tieto oli aukollista, kruunun eri hallinnon alat eivät tienneet toistensa tavoitteista. Suurläänitystä muodostettaessa kruunu keskushallinto ei tiennyt millaisia oikeuksia lahjoitettaviin tiloihin liittyi.¹⁵² Aikakauden 'kiinteistörekisteri' rakentui sekä muistinvaraisen että kirjallisen tiedon varaan, ja sellaisenaan se oli jatkuvasti elävä kokonaisuus. Huomattava osa maaomaisuutta, rajoja sekä niitä koskevista oikeuksista ja käytännöistä koskevista tiedoista kulki perimätietona sukupolvelta toiselle, mutta oli myös mahdollista, että paikallisyhteisökään ei tiennyt yksittäisen maakappaleen omistus- ja nautintahistoriasta.¹⁵³

OMISTETAAN KAIKKI, MYÖS SE MISTÄ EI TIEDETÄ MITÄÄN

Saadakseen rekisteröityä kreivikunnan sen osaksi Goden ja Callian oli toimittava aktiivisesti paikallistason omistusoikeuskysymyksissä. Hennijoen status oli yksi monista 'kameraalisista' kysymyksistä, joita kreivin virkamiehet selvittelivät kreivikunnan alkuvaiheessa. Läänitystä koskevissa dokumenteissa keskusvalta antoi muodolliset rajat kreivikunnalle, paikallistasolla rajat oli löydettävä sovittelemalla yhteen kreivin oikeuksia muiden toimijoiden intressien kanssa. Ja sovitellessaan

151 Esim. läänityskirjeet ja vahvistuskirjeet: Riksregistratur 12.7.1646, fol. 1299v [RR 61]. Ulvilan käräjät 10.–11.3.1651, mm.7 144v–145. Huittisten käräjät 30.6.–1.7.1651, mm.7 213; 5.–7.7.1652, mm.7 427v. Huittisten käräjät 31.3. ja 1.–2.3.1653, mm.8 36; Ulvilan käräjät 7.–8.3.1656, mm.9 295–296.

152 Wittrock 1953, 8–10

153 Ågren 1997, 23–24, 61–62, 174 ja 184–186.

kreivikuntaa paikallistasolle muiden omistusten ja oikeuksien joukkoon oli Goden samanaikaisesti kyettävä valvomaan sen etuja 'tavanomaisissa' maariidoissa. Heti kreivikunnan perustamisen jälkeen sen virkamiehet joutuivat setvimään joukon ongelmia, jotka olivat seurausta kreivikunnan perustamisesta seuranneista päällekkäisyyksistä ja ristiriitaisuuksista paikallistasolla.

Kreivikuntaan läänitettyihin tiloihin lukeutui joukko ratsutiloja, jotka kuitenkin otettiin kreiviltä pois heti kesällä 1651. Ratsutilalliset itse halusivat jatkaa ratsupalvelustaan ja nauttia siitä seuraavia verovapauksia, Horn puolestaan oli halukas saamaan ne läänitykseensä ilman ratsupalvelua ja vapauksia. Armeija ei tähän tietenkään suostunut, mutta Hornille löydettiin lopulta korvaavia tiloja Vampulan läänityksen liepeiltä. Asiaa selvitellessään Gode oli yhteydessä kruunun keskushallintoon, kenraalikuvernööri Per Braheen sekä lääninhallintoon.¹⁵⁴ Samankaltainen ratkaisu tehtiin Turun akatemian Huittisista nauttimien kymmenensviljojen kohdalla, mutta niiden osalta korvausta muualta joutui etsimään akatemia, ei kreivi.¹⁵⁵ Ulvilan kirkkoherra puolestaan sai elatukseensa pitäjän kymmenensviljoista 72 tynnyriä viljaa vuosittain. Gode etsi mahdollisuuksia saada nekin hyvitettyä jollakin keinoin, mutta Turun lääninhallinnosta kerrottiin ylläpidon kuuluvan kreiville.¹⁵⁶ Ulvilan kesäkäräjillä 1651 luettiin julki kuninkaallisen majesteetin Hornille ”kreivikunnaksi lahjoittamat ja antamat” tilat, koska niitä koskevista hallintasuhteista oli tullut ilmi epäselvyyksiä. Hyväsyntyinen Reinhold Böning katsoi yhden Hornille luovutetun tilan kuuluvan hänelle, ja esitti valituksensa perustaksi kaupakirjan ja sitä koskevat oikeusistuinten vahvistuspäätökset 1630-luvulta. Käräjät siirsivät asian suosiolla ylempiin oikeusistuimiin.¹⁵⁷

Böningin tapauksen kanssa samoilla käräjillä Jöns Kurckin lampuotivouti Anders Larsson otti esiin peltojen rajoja koskevan riidan, joka oli syntynyt Kurckin ja Hornin lampuotien välillä.¹⁵⁸ Gode määrättiin osallistumaan sovitteluun tarkastuslautakuntaan Hornin lampuodin edustajana. Se todennäköisesti löysi kiistaan ratkaisun, sillä riitaa ei enää myöhemmin käsitelty käräjillä. Lampuotien välisen riidan lisäksi vuoden 1651 aikana Hans Hansson Gode osallistui muun muassa Kokemäellä Pirkkalan kylässä pellon tangoituksen tarkistamiseen, Huittisissa Haviokoskella hän selvitteli erään niityn omistusta lautamiesten kanssa ja Ulvilan lautamiesten kanssa tutkimuksen alle päätyivät Ruosniemen kylän kalavedet.¹⁵⁹ Näihin tapauksiin ei käräjäpöytäkirjoissa sittemmin palata. Maariitojen yleisyyteen 1600-luvun ruotsalaisissa oikeusistuimissa on kiinnitetty huomiota monessa tutkimuksessa. Maan omistusta ja käyttöä koskeneet erimielisyydet saattoivat ventyä vuosien mittaisiksi riidoiksi, jotka pitkittyessään usein kärjistyivät väkivaltaan asti. Paikallisilla oikeusistuimilla oli tärkeä rooli riitojen ratkaisussa, ja pohdittaessa oikeuteen tuotujen maariitojen yleisyyden taustoja pidemmän aikavälin perspek-

154 H.H.Gode G.Hornille 2.8.1651 (RA Wjiksaml. E2820) ja 21.11.1651 (RA Wjiksaml. E2820).

155 Jokipii 1953, 106, viite n:o 2.

156 H.H.Gode G.Hornille 6.5.1651 (RA Wjiksaml. E2820).

157 Ulvilan käräjät 25.–26.6.1651, mm.7 201v.

158 Ulvilan käräjät 25.–26.6.1651, mm.7 203.

159 Ulvilan käräjät 14.–15.10.1651, mm.7 253v. Huittisten käräjät 29.–31.10.1651, mm.7 262–262v.

Kokemäen käräjät 4.–6.11.1651, mm.7 276.

tiivistä voidaankin olettaa oikeusistuinten ja sitä kautta valtion korvanneen oman käden oikeuden maariitojen ratkaisukanavana.¹⁶⁰

Vuoden 1651 käräjillä selviteltiin monia maariitoja, joissa kreivikunnan virkamiehet eivät toimineet sovittelijoina tai tutkijoina, vaikka riidat koskivat kreivikunnan tiloja, eivätkä he kärjäpöytäkirjojen perusteella muutenkaan osallistuneet niiden oikeuskäsittelyyn. Huittisissa Gode tai Pawal Callia eivät esimerkiksi osallistuneet rajankäyntiin Kauvatsan ja Kokemäen Säpilän kylän välillä, vaan kauvatsalaisia edustivat Huittisten lautamiehet ja säpiläläisiä kamariviskaali Antti Äimä kahden kokemäkeläisen lautamiehen kanssa. Rajankäyntiin ryhdyttiin kun Kasari Baranoffin vouti Mats Blådwijk syytti kauvatsalaisia kaskenneen mailla, jotka oikeusistuinten päätösten mukaan kuuluivat säpiläläisille. Säpilän talonpojat olivat Baranoffin rälssiä, kauvatsalaiset kuuluivat kreivikuntaan.¹⁶¹ Vuoden 1651 osalta maariitojen sovittelijaryhmien kokoonpanoon vaikutti se, että kreivilliset virkamiesten asema oli vielä vakiintumaton. Käräjillä lopullinen vallanvaihto kruunulta kreiville tapahtui vasta syksyllä, sillä vielä Huittisten ja Ulvilan talvi- sekä kesäkäräjillä puhetta johti lainlukijan rinnalla kruununvouti. Vastaisuudessaakin työnjako maariitojen sovitteluissa pysyi kuitenkin samana. Kreivikunnan tiloja koskevissa maariidoissa sovintoa pyrkivät saamaan aikaan muutkin kuin Gode ja Pawal Callia, erityisesti lautamiehet. Samalla on syytä korostaa, että kreivikunnan oikeuksien kartoitus, sovittelu ja puolustus oli jatkuva olotila.

Useimmat maariidat eivät olleet syvällekkäviä konflikteja tai esimodernin ihmisen järjettömän impulsiivisuuden purkauksia, vaan ne perustuivat johdonmukaisesti aikakauden maata koskeviin omistusoikeuskäsityksiin. ”Ylimuistosen nautinnan” käsitettä 1600-luvulla oikeushistoriallisesta näkökulmasta tutkineen Maria Ågrenin mukaan maanomistuksessa kaiken lähtökohtana oli eräänlainen aktiivinen omistajuus, jossa maan omistaminen oli ensisijaisesti sidottu sen käyttöön sekä oikeuksien aktiiviseen puolustamiseen. Kylä oli periaatteessa aikakauden pienin omistajayksikkö, jonka sisällä sen asukkaat jakoivat nautinto-oikeuksia kylän maihin verolukujen mukaisessa suhteessa. Käytännössä kylän sisällä oli myös kiinteämpiä omistussuhteita, tietyt pellot saattoivat esimerkiksi kuulua vakituisesti tietylle talolle. Sen sijaan niittyjen suhteen hallintasuhteet eivät välttämättä olleet pysyviä, ja tällaiset omistus- tai hallintasuhteet olivat pohjimmiltaan riippuvaisia maan käytöstä. Pitämällä niityn hoidettuna ja vehreänä talonpoika osoitti sitä koskevat oikeutensa. Muuten toisille avautui mahdollisuus sen käyttöön ja lopulta sen lailliseen hallintaan tai omistamiseen, jos niityn hyödyntämisen laiminlyönyt ei herännyt oikeuksiaan puolustamaan. Valittaminen oli velvollisuus, vaikeneminen oli hyväksymistä. Tässä kontekstissa maariidat olivat normaalia omistuksen hallintaa – oman nautinnan puolustusta ja toiselta taholta kenties omaisuuden kartuttamis- mahdollisuuksien etsimistä.¹⁶²

160 Ylikangas 2000, 59–61. Matikainen 2002, 87.

161 Esim. Huittisten käräjät 18.–19.4.1651, mm.7 180v; 29.–31.10.1651, mm.7 259. Kokemäen käräjät 4.–6.11.1651, mm.7 285v ja 286v–287.

162 Ågren 1997, esim. 49–50, 65–68, 85, 100–101, 121–123 ja 191. Sjöberg 2001, 17. Sjöberg & Ågren 2003, 10–12. Bailey 1969, 90–95. Gluckman 1965, 245–247.

Ylimuistaiseen nautintaan vedottiin harvakseltaan, mutta säännöllisesti Huittisten, Kokemäen ja Ulvilan käräjillä määriteltäessä omistussuhteita.¹⁶³ Huittisissa vuoden 1652 syyskäräjillä kruununvouti Henrich Callia ja kappalainen Thomas Rajalenius riitelivät peltokaistaleesta, jonka oikeus lopulta tuomitsi kappalaiselle, vaikka se oli 40 vuotta ollut voudin suvun käytössä. Useat todistajat kertoivat maan olleen aiemmin kappalaisen tilan omistuksessa ja tuomitessaan sen takaisin sen haltuun oikeus korosti, että Callia ei kyennyt todistamaan sen suhteen ”rauhaisaa omistusta” (*roligh häfd*), ”saati että voisi osoittaa sen laillisesti hankkineen”. Vuosikymmenten mittaisesta käytöstä huolimatta nautinto-oikeutta ei ollut syntynyt, koska eräs lautamies todisti kappalaista edeltävien tilanomistajien valittaneen pellon hallinnasta, tosin he eivät olleet varattomuuden vuoksi kyenneet viemään valitustaan loppuun asti.¹⁶⁴

Hauvolan ja Havingin kylien riidellessä eräästä Kokemäenjoen luodosta ensin mainitun edustaja halusi sen kokonaan kylänsä haltuun, koska se kiistatta oli sen rajojen sisällä. Vaade ei toteutunut, vaan oikeus piti sen yhteisomistuksessa, koska niin oli ollut vanhastaan. ”Ylimuistoinen nautinta tekee voimattomaksi kaikki rajat ja pyykit”, oikeus perusteli päätöstään.¹⁶⁵ Kokemäellä Vinnaisten ja Hauvolan kylät riitelivät vuonna 1652 niitystä, joka oli Vinnaisten kylän hallussa. Vinnalaiset kertoivat esi-isiensä raivanneen niityn 90 vuotta aiemmin ja käyttäneen sitä siitä lähtien. Nyt hauvalalaiset väittivät sen olleen heidän maataan, mutta oikeus tuomitsi niityn vinnalaisille todeten ”ylimuistoinen nautinnan pysyvän sillä, joka sen osoittaa”, ja nyt hauvalalaiset olivat sen osoittaneet.¹⁶⁶

Huittisten Kirkonkylän Erich Matsson voitti käräjillä menettämänsä myllynkäyttöoikeuden takaisin itselleen laamanninkäräjillä vetoamalla ikimuistaiseen nautintaan. Hänen todistajansa kertoivat yksiselitteisesti Erich Matssonin tilan aina pitäneen hallussaan oikeutta käyttää myllyä. Kun lisäksi todettiin, että Erich Matsson oli suorittanut veronsa asianmukaisesti, myllyn käyttöoikeus palautettiin hänelle.¹⁶⁷ Niityriita Ulvilan Paluksen kylässä päättyi Sigfred Henrichssonin voittoon, kun iäkäs todistaja kertoi niityn olleen hänen tilansa hallussa vähintään 80 vuotta.¹⁶⁸ Vuonna 1673 Huittisten käräjät tuomitsivat niityn Salmenojan kylän talonpojalle ylimuistoinen nautinnan perusteella. Niityn todistettiin olleen hänen hallussaan jo vuosikymmenten ajan. Vaikka se sijaitsi kiistatta Punolan kylän mail-la, ylimuistoinen nautinta oli syntynyt, koska käräjien mukaan punolalainen isäntä

163 Seuraavissa viitteissä esiintyvien tapausten lisäksi ks. myös: Huittisten käräjät 27.–30.5.1662, 160v (TMA); 7.–9.7.1673, 44 ja 48v; 23.–25.9.1673, 69v; 20.–21.1.1674, 4v ja 11, 11v, 12, 12–12v; 30.9. ja 1.–2.10.1674, 36v, 43v–44. Ulvilan käräjät 15.–16.7.1673, 53–53v; 11.–12.9.1676, 63; 22. ja 25.6.1678; 11.–12.9.1678. Kokemäen käräjät 16.–17.1.1674, mm.11 2; 9.–10.7.1674, mm.11 20v–21 ja 21–22.

164 Huittisten käräjät 18.–20.9.1652, mm.7 518v. Ks. myös Kokemäen käräjät 8.–10.7.1652, mm.7 440. Valittamisesta tai sen puutteesta ks. myös Ulvilan käräjät 25.–26.2.1659, mm.10 251v, sekä Ulvilan käräjät 22.–23.1.1667. Svenska Akademiens ordbok antaa sanalle *rolig runsaasti merkityksiä ja yllä olevassa kontekstissa se voitaisiin kääntää myös ”vakiintuneeksi” (fast).*

165 Kokemäen käräjät 19.–22.11.1655, mm.9 112v–113v.

166 Kokemäen käräjät 8.–10.7.1652, mm.7 450–450v.

167 Huittisten laamanninkäräjät 25.–26.5.1668.

168 Ulvilan käräjät 10.–11.6.1670, 52v–53. Ks. myös Huittisten käräjät 30.–31.5. ja 1.–2.6.1670, 25. Kokemäen käräjät 15. ja 17.6.1678, mm.11 57.

ja hänen esi-isänsä olivat laiminlyöneet ”hereilläoloon eikä nukkumiseen” perustuivat omistusoikeutensa.¹⁶⁹

Oikeusistuinten eteen viedyissä omistusta koskeneissa riidoissa erimielisyyksien yksityiskohtia pyrittiin selvittämään vakiintunein menetelmin. Ensinnäkin riidan osapuolet etsivät asiaan liittyviä todistajia ja todisteita parhaan kykynsä mukaan. Käräjäsaliin haettiin esiin seutukunnan vanhat miehet, joiden kertomuksia omistushistoriasta verrattiin rajakirjeisiin, kauppakirjoihin, tuomioistuinten päätöksiin sekä muihin omistusasiakirjoihin, jos sellaisia osallisilta sattui löytymään. Osapuolten pysyessä erimielisinä riitaan nimettiin puolueettomat selvittelijät, kummallekin osapuolelle omansa. ”Synnimesten” määrä vaihteli ja tavallisesti tehtävään nimettiin lautamiehiä sekä muita paikallisia luottamusmiehiä ja virkamiehiä. Erilaisiin oikeutuksen lähteisiin perustuvien omistusvaateiden sekä niitä koskevan käytettävissä olevan tiedon muodon arvottaminen oli yleisesti ottaen vaikeaa. Omistussuhteiden hallinnassa muistinvarainen ja kirjallinen tieto sekoittuivat niin, ettei kumpikaan ollut lähtökohtaisesti luonteeltaan toista luotettavampaa tietoa. Kaikkien riitojen kohdalla oli aina mahdollista, että minkään kanavan kautta ei löydetty oikeaksi hyväksyttävästi todennettua tietoa, ei todistajanlausuntoa tai dokumenttia.

Monilla talonpojilla oli oma arkisto, jossa säilytettiin tilan oikeuksien ja rajojen kannalta tärkeitä asiakirjoja. Erään ulvilalaisen tilan myynnin yhteydessä mainittiin erikseen, että kaupassa siirtyivät myös kaikki tilaa koskevat kirjeet.¹⁷⁰ Ulvilan käräjällä 1673 Paluksen kylän Jacob Thomassonia pyydettiin esittämään käräjillä rajakirje, jonka odotettiin selvittävän kylien välisten rajojen kulkua. Hän myönsi omistaneensa kopion kyseisestä kirjeestä, mutta nyt se oli kadoksissa. Se oli kadonnut yhdessä muutaman muun kirjeen kanssa hänen vieraillessaan joitakin vuosia aiemmin nimismiehen talossa Haistilassa. Kirjenipun oli löytänyt eräs piika, mutta levanpeltolainen Jacob Bengtsson Nokki sai tavalla tai toisella houkuteltua hänet antamaan kirjeet itselleen. Vähitellen tieto niiden olinpaikasta oli kantautunut Jacob Thomassonin tietoon. Nokin poikaa nimiteltiin kylillä ”Jacob Thomassonin kirjeiden varastajan pojaksi”. Kun hän meni vaatimaan kirjeitä takaisin, Nokki määräsi poikansa hakemaan ne navetasta. Niiden joukossa ei kuitenkaan ollut rajakirjettä, jota Jacob Thomassonilta pyydettiin kesällä 1673, vaan Jacob Thomasson epäili sen olevan edelleen Nokin hallussa. Erään talonpojan tiedettiin käyneen Nokin luona lukemassa nimenomaisesti kyseistä kirjettä.¹⁷¹ Kirjeet ja muut kirjalliset dokumentit saattoivat saada toisinaan lähes maagisen luonteen ja niiden olemassaoloa itsessään saatettiin pitää todistuksena jostakin asiasta, mutta kirjallinen muoto ei kuitenkaan ollut tae varmasta tiedosta.¹⁷²

Siitä huolimatta Porin kreivikunnan olemassaolon legitimizeetti konkreettisimmillaan nojasi kreivi Hornin saamaan läänityskirjeeseen ja sen tulkitsemiseen paikallisissa konflikteissa. Kaiken mitä kuningatar Kristiina antoi ja lahjoitti Gustaf

169 ”...deras jura, som wakandom och inthet sofwandom skrefnd ähro, försummat hafwa”, Huittisten käräjät 7.–9.7.1673, 70v.

170 Ulvilan käräjät 20.–21.8.1658, mm.10 104v–105.

171 Ulvilan käräjät 15.–16.7.1673, 56.

172 Ägren 1997, 165–167, 174 jaa 184–186. Winberg 1985, 100–102. Vilkuna 1997, 17.

Hornille Porin kreivikunnan läänityskirjeessä luovutettiin ”tämän avoimen kirjeen voimalla” ja aktiivista omistajuutta korostettiin siinä viimeiseen asti. Kirjeen loppukappaleessa kuningatar vetosi, että kaikkien niiden, ”joita tämä [kirje] koskee, tulisi toimia niin, etteivät aiheuta Gustaf Hornille... kreivikunnassa estettä, haittaa tai vahinkoa missään muodossa nyt tai tulevina aikoina”. Sen jälkeen kuningatar kertoi ”varmemmaksi vakuudeksi” allekirjoittaneensa läänityskirjeen omakätisesti. Vetoomuksella ja korostetulla vakuutuksella tuotiin esiin kirjeen voimaa tavalla, joka vaikuttaa kaavamaiselta muodollisuudelta, mutta omana aikanaan lauseet olivat enemmän kuin tyhjä loppukaneetti. Yksittäiseen kirjeeseen sitoutui lopulta paljon valtaa. Paikallistasolla se saattoi olla käytännössä ainoa läänityksestä seuranneita valtasuhteiden ja omistusolojen muutoksia kuvaava tietolähde. Kirjeen alleviivattu auktorisointi ei ollut suunnattu ainoastaan toisille alamaisille, vaan myös kruunulle itselleen. Ulvilassa asuneen hyväsyntyisen ratsumestarin Otto Grothusenin läänityskirjeessä eritellään tarkemmin tahoja, joiden lahjoittaja pelkää haittaavan ja estävän läänityksen hallintaa. ”Erityisesti valtaneuvosten, maaherrojen ja kamreerien” tuli kunnioittaa läänityksen saajan oikeuksia.¹⁷³

Aktiivisen omistamisen malli ei ole ristiriidassa aiemmin esitellyn jaetun omistusoikeuden kanssa, jossa omistus teoreettisella tasolla jakautui käyttöoikeuteen ja maan tuoton nautintaoikeuteen, koska aktiivisuuden vaatimus oli sovellettavissa myös siihen.¹⁷⁴ Myöhempien aikojen omistusoikeusjärjestelmään verrattuna aktiivisuudessaan epävakaa systeemi vaikuttaa anarkistiselta, mutta 1600-luvulla se oli heikkouksistaan huolimatta toimiva ja normaali järjestelmä, jonka puitteissa myös läänitystä hallinnoivien virkamiesten oli toimittava.¹⁷⁵ Heille maariitojen sovittelun onnistuminen oli ensiarvoisen tärkeää. Kärjistyessään maariidat saattoivat muodostaa vakavan uhkan yleiselle harmonialle. Riitojen kautta kreivikunta saattoi menettää omistuksia tai nautintaoikeuksia. Kreivikunta ja muut läänitykset omistuksellisenä kokonaisuutena perustuivatkin 1) läänityskirjeen (liitteinen) antamiin yleisiin omistuksia ja oikeuksia koskeviin lähtökohtiin sekä 2) kykyyn hallita paikallista tietoa (sen kaikissa eri muodoissa) yksittäisten tilojen ja kylien perinteisistä nautintaoikeuksista.

Osallistumalla niin pienten kuin suurtenkin maariitojen selvittelyyn virkamiehet paransivat paikallistuntemustaan, joka oli lopulta erittäin aukollinen, vaikka Gode ja Callia olivatkin kotoisin seudulta. Usean pitäjän laajuudessa kreivikunnassa heiltä ei voinut löytyä nautintojen täsmällisten rajojen ja niiden omistushistorian selvittämiseen vaadittua muistitietoa, ja toisaalta maasta ’riideltiin’ niin tiheään, etteivät kreivin virkamiehet ehtineet olla kaikissa kreivikunnan maita potentiaalisesti

173 Confirmation för Otto Grothusen på några gods under Norrköping beslut, Riksregistratur 12.6.1646, fol. 999–999v.

174 Reduktiokeskusteluissa 1680-luvulla talonpojat korostivat Ågrenin mukaan jatkuvasti valittaneensa aatelisten läänityksistä, mikä teki niistä siten heidän mukaansa laittomia. Samaan aikaan vallitsevaksi käsitykseksi nousi myös, että aktiivisuusperiaatetta voitiin soveltaa vain ihmisten välisten omistussuhteiden arvioimisessa. Toisin sanoen kruunun yleistä ’yli-omistusoikeutta’ kaikkeen maihin ei voitu kumota vetoamalla maan käyttämättömyyteen tai mahdolliseen passiivisuuteen omistuksen puolustamisessa. Ågren 1997, 113–122.

175 Winberg 1985, 1.

sivuavissa riidoissa aktiivisesti mukana.¹⁷⁶ Arvid Forbusin lampuotivouti Henrik Jöransson paini näiden ongelmien kanssa Kokemäen kesäkäräjillä 1651, jolloin hän kertoi herransa saaneen kruunulta ”joitakin autiotiloja” Meinikkalan kylästä ja valitti siellä joidenkin niittyjen tulleen laittomasti irrotetuksi autiotilojen maista. Henrik Jöranssonin ongelma oli, että hän ei kyennyt ”nimeämään tai kunnollisesti osoittamaan mitä ne olivat”, mutta sai silti oikeuden sakkojen uhalla kieltämään kyläläisiä tavoittelemasta uusia omistuksia siihen asti kunnes Henrik Jöransson todistaisi Forbusin omistukset läänityskirjeellä.¹⁷⁷

Valta ja omistukset saivat kirjeistä legitimitettä, mutta tutkimuksessa on nostettu esiin myös oikeustapauksia, joissa kirjalliset dokumentit eivät sisältäneet sitä mitä niiden esiintuoja väitti. Toisinaan dokumenttien sisältämä tieto saattoi olla niin epävarmaa tai tulkinnanvaraista, etteivät ne käytännössä auttaneet riidan ratkaisussa. Ulvilan kesäkäräjillä 1659 Anolan kartanon vouti Anders Larsson syytti Masian kylän talonpoikia Kirkonnijttunmaa –nimisen alueen omimisesta. Vouti esitti vuonna 1644 tehdyn oikeaksi todistetun kopion tuomiokirjeestä vuodelta 1588. Tuomion mukaan maa-alue kuului Viikkalan kylälle, ei Masialle. Kun kirjettä ja asiaa oli ”tutkittu tarkasti”, masialaiset totesivat, että he eivät halua kieltää vastapuolelta oikeutta ”oikeaan” Kirkonnijttunmaahan, mutta he itse halusivat nauttia ”vanhaa nautintaansa”. Toisin sanoen masialaiset hyväksyivät kirjeen sinänsä päteväksi, mutta eivät katsoneet sen varmuudella koskevan maa-aluetta, josta nyt riideltiin. Käräjät määräisivät lautamiehiä ja nimismiehen tutkimaan asiaa paikan päällä.¹⁷⁸

Virheille ja epäselvyyksille syntyi tilaa asiakirjoja kopioitaessa ja yksinkertaisesti siksi, että maan tai rajojen kuvaaminen kirjallisesti yksiselitteisesti oli vaikeaa. Dokumenteissa kuvattujen ja nimettyjen paikkojen maastosta löytämisen hankaluus oli yksi tavanomaisimmista (pitkittyneitä) maariitoja aiheuttaneista syistä.¹⁷⁹ Huittisten Rieskalan ja Sammun kylien välinen riita rajasta tiivistyi yhteen kysymykseen. Mikä kivi oli oikea rajakivi? Osapuolet olivat yksimielisiä kiven nimestä. Se tunnettiin Mukurakivenä. Kylillä oli omat näkemyksensä oikeasta kivistä, mutta kumpikaan ei helpolla löytänyt pätevää todistusaineistoa kantansa taakse. Laamanninkäräjillä 1666 kerrottiin, että 50 vuotta aiemmin rajasta oli annettu käräjätuomio. Sitä koskevasta tuomiokirjeistä oli sittemmin revitty toinen, koska siinä oli ollut virhe ja se oli koskenut nimenomaisesti Mukurakiveä. Rieskalan revityssä kirjeessä siksi oli esitetty rieskalalaisten oikeana pitämä kivi kun taas Sammun kirjeessä kiveksi oli määritetty sampulaisten edelleen oikeana pitämä kivi. Sovinto saatiin lopulta aikaiseksi käräjillä.¹⁸⁰

Kirjeisiin ja muihin dokumentteihin nojautunut paikallinen vallankäyttökulttuuri sisälsi monia lainalaisuuksia, jotka asettivat rajoja maaomaisuutta koskeville vaatimuksille ja väitteille ja yleisemmin eri nautintojen hyödyntämiselle. Kirjeiden säilytysvastuun ollessa ensisijaisesti maanomistajilla itsellään he saivat valtaa tilan-

176 Letto–Vanamo 1989, 135–137 ja 189.

177 Kokemäen käräjät 27.–28.6.1651, mm.7 212.

178 Ulvilan käräjät 8.–9.8.1659, mm.10 286v

179 Ågren 1997, 185–187. Pirinen 1947, 80 ja passim. Ks. esim. Huittisten käräjät 12.–13.11. ja 15.11.1658, mm.10 133v. Huittisten laamanninkäräjät 25.–26.5.1668

180 Huittisten laamanninkäräjät 20.–21.6.1666. Huittisten käräjät 11. ja 13.–15.8.1666. Huittisten laamanninkäräjät 25.–26.5.1668 Ks. myös Huittisten käräjät 6.–7.8.1658, mm.10. 89v.

teissa, joissa tietoa kaivattiin. Olemassa olevien kirjeiden puuttuessa käräjiltä riitojen selvittelyä oli lykättävä. Jos kirjeen sisällön julkitulon hyödyt ja haitat eivät olleet sen omistajalle ennustettavat, kirje oli parasta jättää kotiin ensimmäisen käsittelyn ajaksi ja vedota siihen vasta kun toinen osapuoli oli paljastanut vaatimustensa kohteet ja perusteet. Monet maariidat lykkäytyivät käräjiltä toisille kirjeiden ja muiden kirjallisten todisteiden jäätyä kotiin.¹⁸¹

Oman edun ja raja- tai tuomiokirjeen sisältämän tiedon ollessa ristiriidassa kirjeen saattoi katkeä. Vastaavasti toinen osapuoli pyrki mahdollisuuksien mukaan painostamaan toista osapuolta tuomaan kirjeensä esiin, jos sellaisen olemassaolosta oli pieninkin aavistus. Kirjeiden sisältämän tiedon kanssa yhtä tärkeää oli tieto kirjeiden olinpaikasta. Huittisten kesäkäräjillä 1655 Henrich Callia halusi esiin riidanalaista erämaata koskevan kirjeen todeten sen olevan Thomas Henderssonilla ”kätköissä”. Callia odotti kirjeen ratkaisevan riidan omaksi edukseen. Thomas Hendersson ja hänen äitinsä kiistivät väitteen kokonaan. Vouti halusi heidän ”vapauttavan itsensä” valalla, minkä vastaajat tekivät ”hyväntahtoisesti” ja siihen Callia joutui tyytymään.¹⁸² Vuonna 1671 vouti Nils Olofsson haastoi Rieskalan kylän Agneta Henrichsdotterin käräjille kertomaan, omistaako hän tietyn kirjeen. Vouti oli kuullut kerrottavan, että Agneta olisi saanut sen haltuunsa erältä toiselta naiselta. Agneta Henrichsdotter ilmoitti olevansa valmis vannomaan, että hänellä ei ole mainittua kirjettä eikä hän tiedä siitä. Nils Olofsson ei esittänyt lisävaatimuksia.¹⁸³

Toisinaan vastapuoli tunsu paremmin kirjeen sisällön kuin sen haltija. Kokemäen kesäkäräjillä 1659 kamariviskaali Antti Äimä syytti Skyttälän Erich Bertilssonia laittomasta metsän käytöstä. Äimän mukaan tämä oli vienyt erältä palstalta luvattomasti 70 tukkia. Erich Bertilsson vetosi omistamaansa ”vanhaan kirjeeseen”, ja lupasi tuoda sen seuraaville käräjille. Kirjeen kyseenalaisti kuitenkin jo nyt Kiettaran kylän Mats Jacobsson, joka ilmoitti Erich Bertilssonin isän aikoinaan puhuneen kyseessä olevasta kirjeestä. Isä oli todennut omistavansa kirjeen mutta kertonut sen tulleen jossakin vaiheessa ”muutetuksi” eikä se sen vuoksi enää taannut nautintoa oikeutta maahan, josta kamariviskaali ja Erich Bertilsson nyt riitelivät. Todistuksen pohjalta Äimä vaati Erichille rangaistusta, joka ei kiistänyt todistuslausuntoa ja pyysi anteeksi. Äimä tyytyi anteeksipyyntöön.¹⁸⁴ Saman vuoden syyskäräjillä Kokemäen kartanon vouti Carl Pihl valitti Per Öykkärin omineen niityn, joka kuului Teikarlan kylään. Öykkäri mainitsi niityn nimen ja kertoi omistavansa tuomiokirjeen, jossa se osoitetaan hänen tilalleen. Vastapuolen todistaja kertoi kuitenkin, että niityllä oli toinen nimi ja Öykkärillä hallussaan toinen niittyä koskeva kirje. Öykkäri kielsi väitteen, minkä vuoksi käräjät määräisivät asianosaiset nimismiehen ja lautamiesten kanssa maastoon osoittamaan mitä niittyjä he nimillään tarkoittivat.¹⁸⁵

181 Ulvilan käräjät 19.–20.3.1655, mm.9 144v. Ulvilan käräjät 29.–31.5.1656, mm.9 319v–320.

Huittisten käräjät 6.–7.8.1658, mm.10 85; 9.–11.1666; 20.–21.1.1674, 9v. Kokemäen käräjät 5.–7.10.1658, mm.10 32v–33. Ulvilan käräjät 25.–26.2.1659, mm.10 250v; 23.–24. ja 26.–27.9.1670, 90–90v; 15.–16.7.1673, 53–53v; 29.11. ja 1.12.1673, 83.

182 Huittisten käräjät 14.–16.3.1654, mm.8 304; 10.–12.10.1655, mm.9 199v.

183 Huittisten käräjät 9.–11.1.1671, 13. Ks. myös Huittisten käräjät 7.–9.7.1673, 29–29v.

184 Kokemäen käräjät 30.6. ja 1.7.1659, mm.10 226v.

185 Kokemäen käräjät 30.9. ja 1.10.1659, mm10 230.

Koska kirjeitä säilytettiin vaihtelevissa oloissa ja niitä piiloteltiin tietoisesti, riita-asioiden ratkaisuisa voitiin huomioida olemassa olevien mutta käsittelyssä esiin tulematta jääneiden kirjeiden mahdollinen myöhempi ilmaantuminen. Vuoden 1654 talvikäräjillä Ulvilassa otettiin käsittelyyn hyväsyntyisen Henrik Grothusenin ja kolmen kasalalaisen talonpojan riita, joka oli ollut käynnissä pitkään ilman ratkaisua. Oikeuden asettama rajankäyntilautakunta ei ollut päässyt yksimielisyyteen rajatulkinnosta, eivätkä edes löytäneet kaikkia rajamerkkejä. Oikeus totesi lisäksi, että kumpikaan osapuoli ei ollut kyennyt esittämään rajakirjeitä. Tästä huolimatta molemmat kiirehtivät oikeutta antamaan nyt päätöksen, koska riita oli jo pitkään ollut ratkaisematta. Oikeus kysyi asiasta vielä lautamiehiltä ja rahvaalta, jotka todistivat riidanalaisen maan olleen yhteiskäytössä. Päätöksessään tuomari kehotti osapuolia hyödyntämään maata vanhan käytännön mukaisesti siihen asti, kunnes he ”löytävät jonkin rajakirjeen tai muita todisteita” vaatimustensa pohjaksi.¹⁸⁶

Samalla tavoin käräjät ratkaisivat Porin kaupungin ja kreivikunnan välisen riidan vuonna 1657. Koska tarkastuslautakunta ei löytänyt yksimielisyyttä ja osapuolet eivät tuoneet esiin rajakirjeitä, heitä kehoitettiin hyödyntämään riidanalaisista metsää vanhojen tapojen mukaisesti siihen asti, kun pystyvät esittämään rajakirjeen tai muita todisteita.¹⁸⁷ Huittisten talvikäräjillä käräjät ratkaisivat niittyä koskevan riidan, mutta antoivat hävinneelle osapuolelle mahdollisuuden ”voittaa sen takaisin paremmilla todisteilla” vuoden ja yhden päivän kuluessa.¹⁸⁸ Kokemäen syyskäräjillä 1659 Per Öykkäri vetosi ikaikaiseen nautintaan vaatiessaan Jöran Lempoiselta erästä niittyä. Todistajaksi saatiin ”vanha mies” Jöran Markusson, joka kertoi isäpuolensa puhuneen noin 50 vuotta sitten, että niitty kuului Öykkärin tilalle. Lempoinen katsoi niityn olevan yhteiskäytössä olevalla maalla. Käräjät eivät katsooneet Öykkärin vaatimusta sekä esiin tulleita todisteita riittävän painaviksi, ja jätti asian auki, ”enempien ja parempien” tietojen saamiseksi.¹⁸⁹

Maata koskeva tieto saattoi jäädä riidoissa epätäydelliseksi, vaikka asioita selviteltiin laajastikin ja tietoa odoteltiin kauan. 1650-luvun lopulla Punkalaitumen Sarkkilan ja Talalan kylät riitelivät kaskimetsästä. Kylien välisen rajan määrittelmä tuotiin esiin laamanni Hartwijk Jopponin 1400-luvun tuomiokirjeestä, mutta sen kulkua maastossa ei kyetty yksiselitteisesti määrittämään, vaikka rajaa kävi katso-massa kaksikin tarkastuslautakuntaa. Jälkimmäinen lautakunta äänesti asiasta, ja käräjät tuomitsivat rajan kulkemaan enemmistön kannan mukaisesti. Tappiolle jääneet Talalan kylän talonpojat veivät asian laamannin käräjille.¹⁹⁰ Samoilla käräjillä toinenkin maariita lykkäytyi, koska synnimiehet jouduttiin määräämään uudelleen riidanalaisista rajaa tarkistamaan, koska sen kulusta ei yhdestä tarkastuksesta huolimatta ollut yksimielisyyttä.¹⁹¹ 1660-luvun puolivälissä Tamaren ja Soinin kylien välille puhkesi riita kaskeamisen vuoksi, jonka ratkaisemista vaikeutti rajojen puute. Kukaan ei kyennyt sanomaan, missä kahden kylän välinen raja kulki tai

186 Ulvilan käräjät 10.–11.3.1654, mm.8 283v–284.

187 Ulvilan käräjät 26.–27.11.1656, mm.9 355–356.

188 Huittisten käräjät 26.–29.3.1655, mm.9 152.

189 Kokemäen käräjät 30.9. ja 1.10.1659, mm.10 231v–232.

190 Huittisten käräjät 28.2. ja 1.–2.3.1659, mm.10 264v–266. Ks. myös Huittisten käräjät 27.–29.11.1662, 143–144 (TMA).

191 Huittisten käräjät 28.2. ja 1.–2.3.1659, mm.10 266–266v.

oliko sellaista koskaan ollutkaan. Käräjillä rajat oli määritelty, mutta tamarelaiset valittivat tuomiosta. Laamanninkäräjillä todistajat yksi toisensa jälkeen totesivat, että rajasta ei ollut tietoa eikä kukaan tiennyt rajakirjeistä tai aiemmista oikeustuomioista, jotka olisivat saattaneet kertoa asiasta. Laamannin tuomioissa käräjillä tehty rajanveto kumottiin ja kaskimetsä tuomittiin yhteiskäyttöön.¹⁹²

Säilyttääkseen voimansa kirjeitä oli aika ajoin uusittava, monestakin syystä. Aika kulutti paperia ja hämärsi sanojen merkitystä, uusimatta jättäminen saattoi sotkea kirjeen sisällön tai viedä sen voiman. Kokemäen syyskäräjillä 1654 oikeus vahvisti talonpoika Mats Sigfredssonin pyynnöstä tämän omistaman tuomiokirjeen 1400-luvun puolivälistä. Sigfredsson toi sen vahvistettavaksi, koska kirje oli ”huonoksi kulunut ja likainen”. Kirje kirjattiin ylös käräjäpöytäkirjaan sanasta sanaan.¹⁹³ Ulvilan käräjillä 1675 kahdeksan vuotta aiemmin paperille tehty sopimus oli niin ”tumma”, että käräjät eivät pystyneet sitä lukemaan.¹⁹⁴ Huittisten talvikäräjillä 1666 Bengt Mårtenssonin tuoma kirje vuodelta 1482 vahvistettiin hänen pyynnöstään. Se oli huonokuntoinen mutta hyvin luettavissa. Teksti kirjattiin käräjäpöytäkirjaan sekä erilliselle paperille, jonka vanhan kirjeen haltija sai. Vanhan tekstin loppuun lisättiin kihlakunnantuomarin sinetti ja vakuutus, jossa hän totesi nähneensä ja lukeneensa jäljennetyn kirjeen.¹⁹⁵ Käräjien arvovalta oli välttämätöntä uusitun kirjeen painoarvon kannalta. Tuomarin sinetillä ja vakuutuksella taattiin, että kyseessä ei ollut väärennety asiakirja.¹⁹⁶

Kirjeiden vahvistamisprosessi yksinkertaisesti siirsi tietoa sukupolvilta toisille, menneisyydestä tulevaisuuteen. Toisinaan siirtyvä tieto oli selvästi vanhempaa kuin vahvistettavana ollut kirje itsessään. Vuonna 1671 Henrich Callia toi Huittisten käräjille vahvistettavaksi ja julkistettavaksi tuomiokirjeen vuodelta 1562, jonka ratkaisussa tuomari Jöns Knutsson (Kurck) ilmoitti käyttäneensä vanhoja tuomiokirjoja ja löytäneensä tuomion Måns Nilssonin ajoilta.¹⁹⁷ Toisaalta uusiminen ei ollut tarpeellista, jos kirjeen katsottiin olevan voimassa. Huittisten laamanninkäräjillä 1666 Thomas Knutsson Vampulan kylästä halusi laamannin vahvistavan tuomiokirjeet vuosilta 1624 ja 1625. Samoilla käräjillä oli viitattu niihin erään maariidan yhteydessä. Laamanni oli haluton vahvistamaan kirjeitä, koska ne hänen mukaansa olivat lainvoimaisia. Siksi vahvistaminen olisi ollut ”vastoin tavallista käytäntöä”. Kirjeiden vahvistaminen oli siis perusteltua vain jos sen legitimitettiin oli jostain syystä heikentynyt tai vaarassa heikentyä. Nyt laamanni ei nähnyt tuomion voimassaoloon kohdistuvaa uhkaa, mutta suostui Thomas Knutssonin sinnikkäiden pyyntöjen vuoksi tiedottamaan tuomioista ja antamaan tiedotuksesta pyytäjälle kirjallisen todistuksen.¹⁹⁸

192 Huittisten laamannin käräjät 20.–21.6.1666.

193 Kokemäen käräjät 22.–23.9.1654, mm.8, 209. Kokemäen kesäkäräjillä 1657 harjavaltaisesta talonpojat uusituttivat Knut Erichssonin laamannintuomion 1500-luvulta. Kokemäen käräjät 19.–20.6.1657, mm.9 393v–394.

194 Ulvilan käräjät 3.–4. ja 6.9.1675, 40–41.

195 Huittisten käräjät 20.–24.4.1666.

196 Gejrot 2004, 14–24.

197 Huittisten käräjät 15.–16. ja 18.9.1671, 128–129. Ks. myös Huittisten käräjät 27.–28.1.1673, 17v–18. Ulvilan käräjät 22.–23.1.1667.

198 Huittisten laamannin käräjät 20.–21.6.1666. Ks. myös Kokemäen käräjät 9.–10.7.1674, mm.11 26.

Myös julkisesta ja lainvoimaisesta, mutta ei-kirjallisesta tiedosta saatettiin antaa todistus. Ulvilan talvikäräjillä 1659 inspehtori Hans Gode pyysi lautamiehiä todistamaan, miten kreivikunnan, Porin kaupungin sekä mahdollisten muiden omistajien rajat kulkivat eräiden kalavesien osalta. Lautamiehet kuvailivat rajat, ja Gode pyysi kuvauksesta kirjallisen todistuksen.¹⁹⁹ Yksittäisen kirjeen voimassaolo oli tulokinnanvaraista. Vuonna 1663 huittislaiset Thomas Markusson Rossi ja Thomas Juhe saivat käsiinsä tuomiokirjeen vuodelta 1472. Heidän mielestään kirje antoi heille oikeuden käyttää maakaistaletta, joka kuului Wihalaidanmaan nimellä tunnettuun erämaa-alueeseen. Muutaman vuoden kuluessa kaksikon kaskeamisesta närkästyneet naapurikylät halusivat miehet selittämään toimiaan käräjille. Rossi ja Juhe vetosivat kirjeeseen ja väittivät, että siinä kuvattua tuomiota ei koskaan oltu toteutettu käytännössä. Käräjillä kirjeen sisältöä ei suoraan tulkittu Rossin ja Juheden eduksi. Monet todistajat vyöryttivät lisäksi suuren joukon muita todisteita, jotka kyseenalaistivat kaksikon toimet. Käräjät eivät tuomiossaan hyväksyneet Rossin ja Juheden tulkintaa ja miehille langetettiin sakot. Kaksi vuotta myöhemmin he saivat laamanninkäräjillä todistettua muistitiedon avulla, että heillä oli oikeuksia käyttää riidanalaisista maata, tosin ei kaskeamiseen.²⁰⁰

KIRJEEN TULKITSEMISEN TAITO

Kirjeiden, tuomiokirjaotteiden ja muiden dokumenttien käytön lainalaisuudet valitsivat myös kärjäsalin ulkopuolella. Kokemäen niin sanotut piispantalonpojat joutuivat sekä 1650- että 1670-luvulla taistelemaan erioikeuksiensa eli käytännössä yksittäisen paperinpalan legitimitetistä. Maaherra Lorentz Creutz antoi laittaa piispantalonpojat ruotuihin vastoin heidän vanhoja erioikeuksiaan 1653, ja samoin teki maaherra Harald Oxen vuosina 1676 ja 1678.²⁰¹ Kustaa II Aadolf oli vapauttanut piispantalonpojat velvoitteesta 1620- tai 1630-luvulla, mutta Creutz piti vapautuskirjettä yksinkertaisesti liian vanhana. Kreivikunnan avustuksella talonpojat saivat oikeuksilleen vahvistuksen kuningatar Kristiinalta. Vuonna 1676 maaherra Oxen menetteli samoin kuin Creutz 1650-luvulla. Hän kieltäytyi hyväksymästä vapautus kirjettä, joka hänelle esitettiin väenoton yhteydessä. Hän oli valmis noudattamaan sitä vastaisuudessa, jos sille saataisiin Kuninkaallisen Majesteetin vahvistus. Toisin sanoen maaherra katsoi laillisen todisteen vanhentuneen. Päwal Callia, kirjanpitäjä Gernman ja kreivitär Bielke ryhtyivät enemmän tai vähemmän kuumeisesti hankkimaan vahvistusta vanhalle kirjeelle. Talonpojat olivat haluttomia pitämään kalastamo toiminnassa, jos he eivät saaneet vapautusta väenotoista.²⁰²

199 Ulvilan käräjät 25.–26.2.1659, mm.10 250.

200 Huittisten käräjät 6.–9.11.1666. Huittisten laamanninkäräjät 11.6.1668. Tämä ei lopettanut riitoja samalla kulmakunnalla, vaan Wihalaidanmaan käyttöä käsiteltiin jälleen vuonna 1670. Huittisten käräjät 30.–31.5. ja 1.–2.6.1670, 38v–39. Huittisten käräjät 10. ja 12.–14.9.1670, 61v–62.

201 Jokipii 1953, 155–156.

202 H.H.Gode G.Hornille 22.9.1653. P.Callia S.Bielkelle 17.2.1676 (RA Bielkesaml. E2385), 8.12.1677 (RA Bielkesaml. E2385). P.Callia J.Gernmanille 18.2.1676 (RA Bielkesaml. E2386), 4.4.1676 (RA Bielkesaml. E2386).

Ensin vouti Callia lähetti Tukholmaan kopion vapautuskirjeestä, koska ei halunnut luovuttaa originaalia postin haltuun. Tämän jälkeen talonpojat ryhtyivät etsimään alkuperäistä kirjettä, tuloksetta. He löysivät ainoastaan kopiot Kustaa II Aadolfin ja sotakollegion kirjeistä 1630-luvulta, Kristiinan kirje heillä oli alkupe- räiskappaleena. Vanhempien kirjeiden kohtalo kuitenkin oli tiedossa. Joku Oxen edeltäjistä oli ottanut ne talonpojilta pois. Maaherraa ei mainittu nimeltä, mutta mahdollisesti kyse oli asiaa 1650-luvulla käsitelleestä Creutzista.²⁰³ Vaikka poisot- tamisen yksityiskohdat jäävät epäselviksi, on selvää, että sen suorittanut maaherra oli halunnut yksinkertaisesti kumota talonpoikien erivapauden, jota ei ollut ole- massa ilman alkuperäiskirjettä. Näin alemman portaan hallinto suoritti omaa teh- tävänsä. Se valvoi herkeämättä kruunun etuja pahantahtoisten ja velvoitteita vält- televien talonpoikien parissa. Jos ylemmät portaat katsoivat parhaaksi antaa erioi- keuksien olla voimassa, maaherra oli valmis sopeutumaan siihen.

Kreivitär ja Pålwal Callia eivät saaneet Harald Oxea muuttamaan tulkintaansa. Ei jäänyt muuta vaihtoehtoa kuin yrittää hankkia uusi vahvistus etuoikeudelle Kuninkaalliselta Majesteetilta. Kirjekopioiden toimittamisen jälkeen alkoi odotus. Talonpojat olivat valmiita tarvittaessa lähettämään edustajan Tukholmaan. Sotaväen- oton lähestyessä kesällä 1677 vastausta ei kuulunut, mutta Kuninkaallinen Majes- teetti oli siirtänyt asian valtaneuvoston käsiteltäväksi. Callia arveli tämän tiedon riittävän taivuttamaan maaherran poistamaan talonpojat ruodusta.²⁰⁴ Ei riittänyt, ja kolme talonpoikaa nimettiin sotaväkeen. Maaherra ei suostunut antamaan heille erivapauksia ilman kirjallista todistetta. Callia tosin näytti Oxelle kreivittären ja Gernmanin asiaa koskevaa kirjeenvaihtoa, mutta maaherralle ei kelvannut muu kuin Kuninkaallisen Majesteetin tai valtaneuvoston vahvistuskirje. Katselmuksessa sotakomissaarit toimivat samoin kuin maaherra. Kreivittären ja Gernmanin kirjeet eivät riittäneet vapauttamaan talonpoikia armeijasta. Armeijan rulliin kirjoitetuista yksikään ei kuitenkaan ilmaantunut aikanaan paikalle.²⁰⁵

Lopulta vuoden 1678 alkupuolella piispantalonpoikien vanhat oikeudet vahvis- tettiin.²⁰⁶ Kirjeen oikeaksi todistettu kopio saapui kesään mennessä kreivikuntaan, mutta se ei kuitenkaan ollut pätevä kesän 1678 väenotossa. Pilkuntarkka Oxe huo- mautti, että kirjeessä puhutaan tavallisista väenotoista ja nyt oli kyse ylimääräisestä (*extraordinarie*). Oli toisarvoista oliko maaherran tulkinta muodollisesti oikea vai väärä. Lakeja ja asetuksia suuremmat rajoitteet tulkinnoille asetti päätöksentekijän

203 P.Callia S.Bielkelle 4.10.1676 (RA Bielkesaml. E2385). P.Callia J.Gernmanille 1.10.1676 (RA Bielkesaml. E2386).

204 P.Callia S.Bielkelle 4.10.1676 (RA Bielkesaml. E2385). P.Callia J.Gernmanille 24.1.1677 (RA Bielkesaml. E2386), 1.6.1677 (RA Bielkesaml. E2386), 27.6.1677 (RA Bielkesaml. E2386). Kirjeen- vaihdon perusteella Callia, Gernman ja Bielke eivät yrittäneet hyödyntää kruunun arkistoja, ennen kaikkea valtakunnanregistratuuraa, hakiessaan kokemäkeläisten oikeuksille vahvistusta. Registratuuraan kirjattiin mm. hallitsijoiden antamat privilegiot ja läänitykset, ja vaikka kokemäkeläisten kirjettä ei olisikaan tallennettu siihen, tapauksessa huomionarvoista on todistusvastuun kohdentuminen etuoikeuden tavoittelijalle. Oikeaksi todentamiseen pyrittiin yksinomaan omista lähtökohdista, eli talonpoikien omistamien kirjeiden pohjalta, eikä missään vaiheessa viitattu mahdollisuuteen selvittää asia kruunun hallussa olleiden asiakirjojen avulla. Orrman 1994, 54–55.

205 P.Callia J.Gernmanille 8.7.1677 (RA Bielkesaml. E2386), 26.7.1677 (RA Bielkesaml. E2386).

206 S.Bielke P.Callialle 3.4.1678 (RA Bielkesaml. E2366).

mielikuvitus. Maaherra piti talonpojat ruodussa, mutta nihdeiksi heitä ei kirjoitettu, kun maaherra suostui odottamaan sotakollegiosta hankittavaa tarkempaa selitystä asialle. Itse hän ei sitä luonnollisestikaan aikonut hankkia, vaan se jäi kreivikunnan tehtäväksi. Kreivitär ei halunnut kollegiolta selvityksiä, vaan vaati sitä pakottamaan maaherran noudattamaan kuninkaallista kirjettä sekä kunnioittamaan talonpoikien ikiaikaisia oikeuksia.²⁰⁷ Syksyllä kirjeen kopio ei kelvannut kruununvoudille, joka halusi nähdä alkuperäisen selvitellessään joitakin sotasuostuntaverojen kantokysymyksiä. Alkuperäistä kirjettä ei kuulunut ja keväällä 1679 kruununvouti jälleen ahdisteli talonpoikia sen tiimoilta.²⁰⁸

Kirjeiden painoarvon ja voimassaolon arvioinnissa konkretisoituivat vallankäytön perusmekanismit. Näennäisen yksiselitteisten määräysten tulkinnassa oli tilaa monille näkemyksille. Mitä tarkkaan ottaen erivapaudet tai oikeudet koskivat? Kenelle ne kuuluivat? Määräyksen laillisuus saattoi sekin olla kyseenalaistettavissa. Piispantalonpoikien tapauksessa maaherrat eivät selkeästi perustelleet, miksi he pitivät väenottovapautusta vanhentuneena. Sekä käräjien riita-asioissa että paikallisessa virkamiestoiminnassa oli tilaa viivyttelylle. Kapuloita voitiin heittää rattaisiin puolin jos toisinkin. Viivyttely aiheutti tyytymättömyyttä ja levottomuutta, mutta harkiten toteutettuna se ei antanut sijaa syytöksille virkavelvoitteiden rikkomisesta. Käräjillä lykkäykset saattoivat tuoda jarruttajille aikaa hyödyntää riidanalaista maaomaisuutta. Ratkaisujen viipyminen saattoi heikentää vanhojen omistusolojen legitimitteettiä tai vähintään väsyttää vastapuolen.²⁰⁹ Inspektori Hans Godelle ja vouti Pāwal Callialle pitkäaikaiseksi kamppailun kohteeksi muodostuivat kreivikunnan kalastusoikeudet, joiden olemassaolo ja laajuus kyseenalaistettiin monelta taholta, sekä kirjallisesti että toiminnallisesti.

Asiakirjoissa kaavamaisesti toistuvassa kaiken kattavassa omistuseläuseessä lueteltuihin omistuksiin lukeutuivat kyseessä oleviin tiloihin kuuluvat erilaiset vesialueet sekä kalat ja kalavedet. Ulvilan talvikäräjillä 1652 inspektori Gode sovelsi lausetta käytäntöön, kun hän ryhtyi tekemään selväksi uusia rajoja vesialuenautintojen hallinnassa. Hän halusi käräjillä ”julkisesti selvittää” mitkä rannikon saarista olivat kuuluneet kruunulle. Todistajaksi hän toi 30 vuotta kruunun kalastajana toimineen Jakob Olofssonin Ruosniemen kylästä. Hän luetteli toistakymmentä saarta, jotka olivat olleet pitäjän yhteismaita siten, että pitäjäläiset olivat saaneet kalastaa niiden ympäristössä ja kruunu oli kantanut heiltä siitä hyvästä verokalaa (*tullfisk*). Gode tulkitsi saaret pohjimmiltaan kruunun omaisuudeksi. Verokalan kanto-oikeuden ”omistaa Hänen Kreivillinen armonsa lahjoituksen sanamuodon mukaan”, inspektori julisti ilman vastalauseita.²¹⁰

Porin kreivikunnan läänityskirjeessä hallitsija lupasi kreiville lisäksi ”meidän ja kruunun lohi- ja siikakalat, [jotka] osaksi Ulvilassa osaksi Kokemäellä sijaitsevat”. Kokemäenjoen kalastus oli viimeistään keskiajalla muodostunut merkittäväksi nau-

207 S.Bielke sotakollegiolle, odat. (vuoden 1678 joukossa, RA Bielkesaml. E2366). P.Callia J.Gernmanille 6.6.1678 (RA Bielkesaml. E2386).

208 P.Callia S.Bielkelle 20.12.1678 (RA Bielkesaml. E2385), 14.4.1679 (RA Bielkesaml. E2385). P.Callia J.Gernmanille 20.10.1678 (RA Bielkesaml. E2386).

209 Taussi Sjöberg 1996, 72–74.

210 Ulvilan käräjät 23.–24.2.1652, mm.7 326v–327.

tintakohteeksi talonpojille ja Kustaa Vaasan aikana kruunu oli herännyt ottamaan mittavista kalansaaliista osansa. Kalastuksesta tuli kruunun erityisoikeus (*regale*), mikä käytännössä tarkoitti sen ottavan talonpoikien kalansaaliista puolet verona, niin sanottuna osakalana (*lottfisk*). Sillä oli lisäksi yksi kokonaan oma kala-apaja sekä osuuksia muilla apajilla. Siksi kruunu ei ainoastaan kantanut veroja kalansaaliista vaan kalasti myös itse.²¹¹

Kalastusta harjoitettiin joessa ensisijaisesti kahdella tekniikalla: nuottaa vetämällä sekä kalapatojen eli tokeiden avulla. Laituria tai siltaa muistuttavat tokeet lähtivät joen rannasta joen keskiosaa kohden. Vesi virtasi niistä läpi, mutta kaloja varten niissä oli erilaisia pyydyksiä, joista kalastajat nostivat niitä haavimaisilla liipoilla. Tokeet rakennettiin puusta vuosittain keskikesällä ennen lohennousun alkamista. Tokeita käytettiin erityisesti Ulvilan ja Kokemäen rajaseudulla Nakkilassa ja Harjavallassa. Nuottakalastus oli yleisempi kalastustekniikka sekä jokisuussa että ylempänä Huittisissa. Jokikalastusta on tutkittu melko kattavasti ja kalastusta ohjaavat käytänteet, säännöt ja sopimukset on eritelty yksityiskohtaisesti. Mikä oleellisinta, kalastus edellytti kollektiivista järjestäytymistä. Tokeet rakennettiin kalastusoikeuden haltijoiden yhteisvoimin, nuotan vedosta vastasivat nuottakunnat. Työn jakaminen, kalastuksen aikataulu, saaliinjaot sekä apajien paikat olivat tarkoin määritetyt. Rajanvetoja oli tehtävä sekä kalastuskuntien sisällä että niiden välillä. Kalastuskauteen liittyi myös juhlimista sen eri vaiheissa.²¹²

Vuonna 1635 kruunu oli vuokrannut osakalan kanto-oikeuden Jöns Kurckille. Kun kruunu läänitti samat oikeudet Gustaf Hornille, hän suostui jatkamaan sopimusta Kurckin kanssa vielä vuonna 1651 mutta ei pidempään, sillä vuokrasumma osoittautui alhaiseksi verrattuna apajien saaliin runsauteen. Elokuussa 1651 Gode kertoi kreiville seutukunnalla yleisesti puhuttavan vuokrauksen jatkuvan vanhaan malliin ja hintaan, mutta suositteli kreiville painokkaasti kalastusoikeuksien ottamista omiin käsiin. Hänen mukaansa kalaveron tulisi olemaan kreivikunnan paras ja varmin vero. Syksyllä inspektori sopi asiasta Jöns Kurckin kanssa ja alkoi samoihin aikoihin kiireellä hankkimaan materiaaleja kalastuksessa tarvittavia välineitä varten. Vuoden 1652 alussa Gode palkkasi kreivikunnan kalastajaksi Johan Sneckin.²¹³

Kurckin kanssa ei syntynyt erimielisyyttä vuokraamisen päättymisestä ja siltä osin kreivin saamat oikeudet eivät olleet epäselviä, mutta muuten läänityskirjeen jokikalastusta koskenut lause kaikessa ylimalkaisuudessaan ei avautunut yksiselitteisesti paikallisyhteisössä. Jokikalastusta säätelevä koodisto oli 1600-luvulla olemassa pääosin ei-kirjallisessa muodossa. Kirjoittamattomat säädökset, kalastuksen taloudellinen painoarvon ja kollektiivisen toiminnan laajalle levinneet verkostot huomioon ottaen ei ole yllättävää, että kalastus synnytti paljon riitoja, jotka usein venyivät vuosien mittaisiksi. Valmistautuessaan ottamaan kalastuksen kreivikunnan vastuulle inspektori tiesi jo kertoa, että kala-apajia omistaneet paikalliset aateliset ja ratsutilalliset vaikuttivat suhtautuvan vastahakoisesti kruunun kalaosuuden

211 Jokipii 1953b, 89.

212 Jokipii 1974, 263–303. Jokipii 1953b, 61–84.

213 Ks. edellinen viite. Jokipii 1953, 117. H.H.Gode G.Hornille 24.8.1651 (RA Wijksaml. E2820), 21.11.1651 (RA Wijksaml. E2820), 10.1.1652 (RA Wijksaml. E2820) ja 7.2.1652 (RA Wijksaml. E2820).

siirtämiseen kreiville. Aateliset katsoivat omien läänityskirjeidensä nojalla olevan oikeutettuja saamaan kruunun oikeuden.²¹⁴ Yksinkertaistetusti syntyvän konfliktin pohjalla olivat läänitysehdot ja läänityskirjeiden tulkinta paikallistasolla.

Kreivikunnan julkinen taistelu kruunun kalaosuudesta alkoi luutnantti Henrich Thomassonin, entisen lainlukijan Erich Peerssonin sekä kolmen ratsutilallisen kanssa Kokemäen kesäkäräjillä 1652. Gode valitti heidän jättäneen maksamatta kruunulle vanhastaan kuuluneen puolikkaan kalasaalistaan kreivikunnalle. Luutnantti katsoi olevansa siitä vapautettu kuten muistakin epävarmoista veroista (*owissa utlagor*). Hän julkisti lisäksi lainlukijan tutkimuksen vuodelta 1632, jossa todettiin kokemäkeläisten ratsutilallisten nauttivan sekä oman että kruunun osuuden kalastuksesta niiltä lohipadoilta ja apajilta, joissa he olivat osallisina. Gode puolestaan korosti kuningattaren lahjoittaneen kruunun osuuden kreiville. ”Se on totta ja niin maakirjassa lukee”, inspehtori jylisi ja jatkoi kalastuksen olevan erityis-oikeus, jota kenenkään ei tulisi loukata tai vähentää ilman majesteetin myöntämää erityiskirjettä. Erich Peersson vastasi tuhoavansa lohivatonsa ennen kuin luopuu jostakin osasta saaliistaan, ja lautamiehet kertoivat luutnantin sanoneen antavansa ennemmin puolet jalastaan kuin Goden vaatiman saalisosuuden.²¹⁵

Erich Peerssonin ja luutnantin jyrkän vastahangan taustalla ei ollut laskelmoitu pyrkimys laajentaa omia kalastusoikeuksia omistussuhteiden muutoksen yhteydessä. Niin totta kuin Goden perusteet olivatkin, yhtä totta oli myös, että osa kokemäkeläisistä ratsutiloista oli viimeisten vuosikymmenten aikana saanut itse pitää omistamiensa kalapatojen tuoton kokonaan, mukaan lukien kruunun osuuden. Erich Peerssonin esittämän lainlukijan tutkimuksen lisäksi lautamiehet vahvistivat käytännön todenmukaisuuden. Kruunu oli saanut ratsutilallisten padoilta kalaa ainoastaan erityisinä ”lukupäivinä”, jolloin vanhan tavan mukaisesti se sai päivän tuoton kokonaisuudessaan itselleen. Samankaltaisen vastauksen Gode sai Arvid Forbusin, Patrick Ogelwiesin ja Gothard Baranoffin lampuotivoudeilta, jotka kaikki totesivat kantaneensa kruunun kalaosuuden omien herrojensa hyväksi läänitystensä talonpojilta. Konfliktista oli muotoutumassa hyväksytyjen käytäntöjen ja normien eli kreivikunnan läänityskirjeen välinen yhteentörmäys, mutta Forbusin vouti Henrik Jöransson uumoili myös hänen herransa läänityskirjeessä lukevan, että läänitykseen kuuluivat kaikki mahdolliset omistukset sekä kostealla että kuivalla, myös kalastusoikeudet. Vouti siis tapaili samaa kaikenkattavaa omistuslausetta, joka Horninkin kirjeestä löytyi. Käräjille lause oli tuttu, mutta asia haluttiin jotta tapauksessa siirtää asian kenraalikuvernöörin päätettäväksi.²¹⁶

Seuraavilla käräjillä Forbusen kirjanpitäjä Erich Israelsson tuli vahvistamaan voudin arvelut. ”Virrat ja kalat/kalapaikat” (*strömer och fiskie*) oli luovutettu heidän herralleen muiden omistusten joukossa, sen osoitti ”itse lahjoitus[kirje]”. Siksi kirjanpitäjä valitti kreivin osakaloja koskevasta vaatimuksesta todeten sen ”ilman oikeutta” erottavan Kokemäen kartanon omista oikeuksistaan.²¹⁷ Vuoden 1652 ke-

214 H.H.Gode G.Hornille 21.11.1651 (RA Wjksaml. E2820), 14.3.1652 (RA Wjksaml. E2820).

215 Kokemäen käräjät 8.–10.7.1652, mm.7 441v–444.

216 Ibid. H.H. Goden päiväamätön kirje G.Hornille (kirjoitettu 10.6.1652 jälkeen, RA Wjksaml. E2820)

217 Kokemäen käräjät 5.–6.9.1652, mm.7 489v.

säkäräjillä, jo ennen osakaloja koskevan kysymyksen esille ottamista, Gode oli yhdessä pitäjäläisten kanssa kirjauttanut käräjäpöytäkirjaan valituksen, jossa paikallisten aatelisherrojen kerrottiin rakentaneen ylimittaiset kalapatonsa laittomiin paikkoihin. Asia siirrettiin kuitenkin hovioikeuteen syytettyjen aatelistaustan sekä lainlukijan jääviyden suhteen. Saman vuoden Ulvilan kesäkäräjillä Gode valitti Jöns Kurckin perillisten (Kurck kuoli keväällä 1652) kalastushankkeista. Nuottaa oli vedetty paikoissa, joissa Anolan kartanolla ei ollut oikeuksia inspehtorin mukaan. Vanhat miehet selittivät nuotanvetohistoriaa, esiin tuotiin tuomiokirje vuodelta 1530 ja lopuksi todettiin, että asiaa ei voida ratkaista, koska Anolan lampuotivouti Anders Larsson ei katsonut toimivaltansa riittävän asian ajamisessa.²¹⁸

Kreiville inspehtori oli raportoinut nuotanvedosta jo ennen oikeuskäsittelyä, ja vannonut puolustavansa kyseessä olleita apajia eli kruunulta ”rehellisesti saatua” (*vålfängen*) omaisuutta tarvittaessa suoralla toiminnalla luvaten tuhota mahdolliset laittomaksi tulkitsemansa kalapyödykset.²¹⁹ Gode tuhosikin Anolan kartanon voudin pystyttämät kalapadot kesäkuussa. Kartanon vouti uhkasi rakentaa padot uudestaan niin monta kertaa kuin inspehtori ne rikkoo, kuten Jöns Kurckin poika Gustaf oli määrännyt.²²⁰ Myöhemmin hän lähetti tallimestarinsa kertomaan inspehtori Godelle, että jos hän ei pysyttelisi erosta kala-apajista eversti Kurck itse tulisi inspehtorin pakeille. Gode toisti tallimestarille saman, millä hän puolusti herransa oikeuksia muillakin areenoilla: Hänen Kuninkaallinen Majesteettinsa on antanut kruunun kalaoikeudet kreiville ja ”lahjoituksen mukaisesti” Gode vannoi niitä puolustavansa. ”Lailla armollista herraani ei oikeuksistaan saada ajettua”, Gode uhosi tallimestarille.²²¹

Vuoden 1652 kalastusriidat saivat melko suuren mittakaavan, eikä aiheetta. Paikalliset, koko käräjäkunnan vakiintuneeksi todistamat käytänteet näyttivät olevan ristiriidassa kreivin oikeuksien kanssa. Riidan kohteilla oli suuri taloudellinen merkitys kaikille osallisille, vaikka kyseisenä kesänä kalansaaliit jäivätkin tavanomaista pienemmiksi joen kuivuuden vuoksi.²²² Inspehtori esiintyi lujana paikallisten aatelisten suuntaan, mutta samanaikaisesti pyysi toistuvasti kreiviltä täsmällisiä toimintaohjeita. Syksyllä 1652 Horn kehotti Godea noudattamaan tiukkaa linjaa ja tarvittaessa viemään riidat jälleen oikeuteen. Inspehtori myötäili kreiviä kirjeissään, mutta suhtautui myös varautuneesti oikeusprosessien kautta saavutettaviin etuihin. ”Loputtomiin prosesseihin” ei kannattanut syöksyä suinpäin, jos rauha jollain muulla keinoin oli saavutettavissa. Vastapuolella kokemäkeläiset ratsutilalliset eivät kesän aikana olleet antaneet periksi, vaan ”jyrkästi ja erittäin uppinkaisesti” pitivät kiinni kannastaan, että kruunun osuus kuului heille. Inspehtori ei kyennyt estämään heitä pitämästä sitä, sillä käräjät tai edes laamanninoikeus eivät olleet oikeutettuja ottamaan aatelisprivilegioiden nojalla luovutettua omaisuutta pois sen haltijalta. Gode ehdotti asian viemistä hovioikeuteen tai pyytämään kuninkaalli-

218 Ulvilan käräjät 21.–22.6.1652, mm.7 421v–423.

219 H.H.Gode G.Hornille 5.4.1652 (RA Wjksaml. E2820).

220 H.H. Goden päivämätön kirje G.Hornille (kirjoitettu 10.6.1652 jälkeen, RA Wjksaml. E2820).

221 Ulvilan käräjät 21.–22.6.1652, mm.7 421v–423. H.H.Gode G.Hornille 5.4.1652, 12.5.1652, 16.5.1652.

222 H.H.Gode G.Hornille 7.8.1652 (RA Wjksaml. E2820).

sesta ”laskukamarista” sinetöidyn todistuksen, jossa kerrottaisiin kruunun antaneen kalaosuutensa kreiville eikä aatelille jollakin läänityskirjeellä tai ratsutilallisille heidän palvelunsa nojalla.²²³

Jälkimmäinen vaihtoehto toteutettiin ja kamarista saatiin vastaus. Siinä todettiin, että aatelilla ja ratsutilallisilla ei ollut oikeutta kruunun kaloihin. Gode halusi vastauksen kiertävän kenraalikuvernöörin kautta maaherralle. Muuten asiassa ei päästäisi lailliseen järjestykseen eikä asianomaisille voitaisi langettaa rangaistuksia, koska ”muulla tavoin heiltä ei saa hyvää sanaa, vaan käskyvät hankkimaan nähtäväkseen Hänen Kuninkaallisen Majesteettinsa kirjeen erityisesti sitä [osakalan kanto-oikeutta] koskien”. Horn lähetti tämän jälkeen otteita asiaa kamarin kanssa hoitaneen kirjanpitäjä Erich Nilsson Klintin kirjeistä, mutta Godelle ne eivät riittäneet vaan hän halusi kamarin vastauksen tai kreivin itsensä tekemän päätöslauselman, jonka kenraalikuvernööri erikseen ”ratifioisi”. Per Brahe kirjoitti asiasta vuoden 1653 alussa. Hänen kirjeensä vahvisti kalaosuuden kreivikunnalle. Gode esitti Brahen sen ja kamarikollegion todistuksen maakunnassa vierailleelle maaherra Creutzille, mutta tämä ei vielä halunnut edetä asiassa, koska Brahen kirje oli ainoastaan kopio alkuperäisestä. Toukokuussa 1653 järjestettiin ylimääräiset käräjät, joilla muualta tulleen tuomarin johdolla kreivin oikeudet vahvistettiin ja ratsutilalliset tuomittiin sakkoihin. Myös Brahen alkuperäinen kirje ehti todistuskappaleeksi.²²⁴ Päätös ei saanut ratsutilallisia ja aatelisia taipumaan lopullisesti. Vuoden 1654 talvikäräjillä inspektori ilmoitti näiden jättäneen ylimääräisten käräjien tuomion vastaisesti toimittamatta osakalat, jotka he laittomasti vuonna 1652 kantoivat. Oikeus valtuutti kihlakunnan voudin ja lautamiehet ulosmittaamaan kalat.²²⁵

Vuoden 1653 lopulla Gode riitautui Michael Jordanin lesken Christina Munckhofvenin kanssa. Kohteena oli vain yhden tilan osakalat, mutta jälleen kyse oli siitä, mitä kenellekin oli annettu läänittämisen yhteydessä. Pitkäksi venyneen käsittelyn aikana käräjillä palattiin lukemaan läänityskirjeitä. Vuonna 1656 asiaa käsiteltiin ylimääräisillä käräjillä ja talvikäräjillä. Molemmissa Munckhofvenin kirjanpitäjä David Bertilsson luki Jordan-vainaan vuonna 1646 saamasta läänityskirjeestä edellä kuvatun omistuseläuseen, jossa läänityksen haltijalle luvattiin kaikki mahdollinen, myös kalat ja kalavedet. Ensimmäisen käsittelykerran aikana Bertilsson totesi Jordanin saaneen läänityksensä ennen Hornia ja kerran pois annettua ”ei voi antaa pois toista kertaa”. Oikeus siirsi asian talvikäräjille, koska ei kyennyt päättelemään oliko Jordanille annettu osakalojen kanto-oikeus vai ei. Talvikäräjillä Gode jälleen painotti, että mainitut kalat eivät tarkoita kruunun regaalia tai mitään erityistä kalaveroa. Samalla hän kuitenkin huomautti pian olevan turha käsitellä koko asiaa, koska kiistanalaiset kalat olivat tulevan neljänneksenperuutuksen myötä palautumassa kruunulle. Kihlakunnanoikeus jätti tuomion jälleen antamatta jäävyiteen vedoten, mutta asia päättyi ilmeisesti tälläkin erää kreivikunnan voitoksi.²²⁶

223 H.H.Gode G.Hornille 14.9.1652 (RA Wjksaml. E2820), 6.10.1652 (RA Wjksaml. E2820).

224 H.H.Gode G.Hornille 1.12.1652 (RA Wjksaml. E2820), 8.3.1653 (RA Wjksaml. E2820), 14.5.1653 (RA Wjksaml. E2820).

225 Kokemäen käräjät 3.–4.2.1654, mm.8 204v.

226 Ulvilan käräjät 5.–6.6.1654, mm.8 311; 12.–13.10.1654, 335v–336. Ulvilan käräjät 5.–6.10.1655, mm.9 183–183v; 28.8.1656, mm.9 289; 7.–8.3.1656, mm.9 295–296. H.H.Gode G.Hornille 7.2.1656 (RA Wjksaml. E2820).

Neljänneksenperuutuksessa aateli antoi kruunulle takaisin niin kutsutut kielletyt alueet ja luovuttamattomat oikeudet. Porin kreivikunnan kohdalla se tarkoitti Porin kaupungin sekä Kokemäen kalastamojen ja osakalaoikeuksien siirtymistä takaisin kruunulle. Horn sai kuitenkin kuninkaalta kalastamoita koskevan erivapauden laskea ne osaksi neljänneksenperuutusta ja pitää niitä siten hallinnassaan.²²⁷ Kalastus kaikkine käytänteineen ja oikeuksineen näyttäytyy helposti erillisenä sektorina paikallisessa 'talouselämässä', jota koskevat riidat rajoittuivat tämän erityisalan teknisiin yksityiskohtiin ilman kosketusta yhteisön elämään laajemmin ymmärrettyinä. Kalariidoissa omistuksia ja oikeuksia koskevien riitojen tärkeimmät lainalaisuudet tulivat korostetun selkeästi ilmi. Ylhäältä tulleet kirjalliset säädökset kohtasivat paikallistason käytänteet pitkin juurineen. Suoralla toiminnalla oli mahdollista vastustaa "laillisia" määräyksiä, jos ne jättivät vähänkin epäselvyyttä annetun päätöksen käytännön merkityksestä. Läänityskirjeitä ei kalastusoikeuksien osalta kyetty tulkitsemaan käräjillä yksiselitteisesti. Kalastusriitojen kautta käy ilmi miten sekä suulliseen että kirjalliseen tietoon perustunut kiinteistörekisteri ja sitä koskeva vallankäyttö nojasi vahvasti eri tahojen aktiivisuuteen ja kykyyn ymmärtää, tulkita ja säilyttää tietoa oman etunsa kannalta parhaalla tavalla.

Kokemäenjoen kalastus- ja nuotanvetopaikkoja koskeneessa riidassa Kurckien vouti Anders Larsson puolusti herrasväkensä oikeuksia luetuttamalla oikeudessa vanhan tuomiokirjeen, jossa kiellettiin kaikkia seutukunnan asukkaita vetämästä nuottaa kirjeessä määritellyllä Kokemäenjoen osuudella. Kurckit halusivat kirjeen avulla todistaa rikkoneensa kieltoa ja samalla myös kreivikunnan nautinto-oikeuksia jo pitkän aikaa. Siten he tavoittelivat kalapaikoilleen ikimuistoisen nautinnan statusta, kalapaikkoja oli käytetty ilman valituksia. Gode piti väitettä Kurckien vahvimpana argumenttina riidassa ja vaikka se päättyi lopulta kreivikunnan hyväksi, se sai inspehtorin huolestuneeksi. "He katsovat olemaan vapaasti oikeutettuja kalastamaan rannalla, vanhoista privilegioista piittaamatta he ovat omineet paikan itselleen", inspehtori valitteli kreiville kysellen tältä toimintaohjeita asian suhteen.²²⁸ Kurckien julkituoma tuomiokirje ei kuitenkaan ollut todisteena riittävä. Se oli oikeaksi todistettu (*vidimerat*) kopio Sten Sturen tuomiokirjeestä, mutta sitä ei lopulta pidetty lainvoimaisena. Kirjeen alkuperäisestä versiosta liikkui vain huhuja. Gode kuuli puhuttavan, että Anolan tai Sunniemen kartanon "vanhat herrat" olisivat kätkeneet sen, mutta varmaa tietoa ei ollut kenelläkään, ei ilmeisesti Kurckeillaakaan. Gode arveli, että kirje oli kätkeyty tarkoituksella edesauttamaan laittoman kalastuksen harjoittamista.²²⁹ Jos kirje oli vanhojen Kurckien kätköissä, suvun omistushallinta ei toiminut tiedonkulun puutteiden vuoksi tai kirje (toisin kuin Gode pelkäsi) ei sisältänyt tietoa, joka olisi ratkaissut riidan Kurckien hyväksi.

Arvid Forbus sai kesällä 1664 muutamia tiloja käsittäneen uuden läänityksen Kokemäeltä, Kokemäenjoen tuntumasta. Forbus halusi pitää tilojen osakalat itsellään ja inspehtori oli epätietoinen oliko hänen vaateensa perusteltu. Hän pyysi

227 Jokipii 1953, 107–108. Jokipii ei mainitse kreivikunnan ja Munckhofvenin välistä riitaa kalastusta käsittelevässä tutkimuksessaan. Jokipii 1953b, 93.

228 H.H. Goden päiväämätön kirje Gustaf Hornille (kirjoitettu 10.6.1652 jälkeen, RA Wjksaml. E2820).

229 H.H. Goden G.Hornille 14.9.1652 (RA Wjksaml. E2820).

kreivitärtä selvittämään asiaa Forbuksen ja kamarikollegion kanssa. Asiaan löydettiin ilmeisesti sovinnollinen ratkaisu.²³⁰ Seuraava kerran kreivikunnan kalastamo-oikeuksien kimppuun hyökättiin kesällä 1675. Aloitteen tekijänä oli Kokemäen kartanon vuokrannut kapteeni Cristoffer Albrecht von Hirsckheidt, joka esti kartanon lampuoteja maksamasta osakalojaan kreivikunnalle ja otti ne itselleen. von Hirsckheidt vetosi aatelisprivilegioihin, jotka hänen mukaansa oikeuttivat kantaan osakalaosuuden. Heikentääkseen kreivikunnan mahdollisuuksia vedota pitkäaikaiseen nautintaan von Hirsckheidt esitti Kokemäen kartanon aiempien omistajien ja haltijoiden olleen yksinkertaisesti tietämättömiä privilegioiden tarjoamasta oikeutuksesta. Väitteellään hän sai nopeasti rinnalleen muita aatelisia, jotka niin ikään ottivat osakalan itselleen. Kreivikunnalle isku merkitsi tuntuva kalatulojen vähennystä. Myöhemmin kapteenin esimerkkiä noudatti joukko pitäjän ratsutilallisista.²³¹

Riidasta muodostui asetelmaltaan samanlainen kuin 1650-luvun kamppailu. Molemmat osapuolet löysivät omaa etuaan puolustavat todisteet, joiden keskinäistä suhdetta käräjien, hovioikeuden tai maaherran oli vaikea asettaa arvojärjestykseen. Riita pysyi ratkaisemattomana kreivikunnan lakkauttamiseen asti. Osapuolet nojasivat riidassa erilaisiin toimintataktiikoihin. Kreivittären erottaman inspehtorin paikalla toimi Pāwal Callia, joka tukeutui lakiin, oikeuslaitokseen sekä kruunun virkamiehiin, joiden vastuulle kreivikunnan vouti pyrki sälyttämään lainvoiman saaneiden tuomioiden toteutuksen, ja kreivitär valitti asiasta kamarikollegioon. Lisäksi vouti vetosi perinteisiin: osakalat olivat hänen mukaansa aina maksettu kruunulle tai kalastamoita hallussa pitäneelle taholle. von Hirsckheidt perusteli näkemyksensä privilegioilla, mutta ennen kaikkea hänen toimintansa perustui suoraviivaiseen omankädenoikeuteen, joka ei helpolla tunnustanut oikeuslaitoksesta annettuja tuomioita. Värväämällä rinnalleen kanssataistelijoita von Hirsckheidt vahvisti omia argumenttejaan. Kapteenin liittolaiset käyttivät moninaisempia taktiikoita perustellessaan osakalavaatimustaan. He muun muassa tekivät valtiopäiville anomuksen vuonna 1677, mutta asia palautettiin sieltä maaherran kautta käräjille. Vuosien mittaan osakalaoikeuksia käsiteltiin eri oikeusasteissa ja niistä suoritettiin erilaisia tutkimuksia paikan päällä. Riita nosti eri vaiheissaan esiin useimmat legitiimin omistamisen peruseriaatteet ja toimintamenetelmät.²³²

Riidan alkuvaiheessa Pāwal Callia vei asian Kokemäen kesäkäräjille, mutta pyysi kihlakunnantuomari Lietzeniä jättämään asian toistaiseksi vaille tuomiota. Vouti halusi ennen käräjäpäätöksiä kuulla kreivittären mielipiteen. Callia pelkäsi, että kapteenilla oli hallussaan jokin erityinen todiste (*skiäl*), jonka nojalla hän oli ryhtynyt rikkomaan vallinneita käytänteitä. Vastaansanomattoman ylivertaista kirjettä tai tuomiota ei kuitenkaan kapteenilta löytynyt.²³³

230 H.H.Gode S.Bielkelle 26.7.1664 (RA Bielkesaml. E2384), 20.11.1664 (RA Bielkesaml. E2384).

231 P.Callia S.Bielkelle 22.7.1675 (RA Bielkesaml. E2385). P.Callia J.Gernmanille 22.7.1675 (RA Bielkesaml. E2386). Kokemäen käräjät 17.–18.12.1674, mm.11 76–76v; 16.–17.7.1675, mm.11 51.

232 Kesästä 1676 lähtien vouti käsittelee osakalakysymystä lähes jokaisessa kreivittärelle ja kirjanpitäjälle Gernmanille lähettämässään kirjeessä.

233 P.Callia S.Bielkelle 22.7.1675 (RA Bielkesaml. E2385). P.Callia J.Gernmanille 22.7.1675 (RA Bielkesaml. E2386).

Ratsutilallisten joukossa kreivikunnan vastaiseen rintamaan liittyi kamariviskaali Antti Äimän poika Jakob Andersson Aimelaus, joka väitti omistavansa isänsä hankkimat laamanninoikeuden ja hovioikeuden tuomiot. Niiden oli määrä osoittaa, että Aimelaus oli oikeutettu pitämään osakalat. Antti Äimä oli valittanut vuonna 1653 annetusta käräjäpäätöksestä, mutta se jäi silloin viimeiseksi ja ratkaisevaksi oikeuspäätökseksi. Asiaa tuolloin hoitanut Hans Gode kertoi Pålwal Callialle, että Äimä ei ollut saapunut seuraaville laamanninkäräjille, joiden oli määrä ollut käsitellä tapausta. Sen sijaan sitä seuraavilla Äimä oli ollut, mutta asia oli kuitunut kasaan, kun tapaus oli palautettu laamannin toimesta takaisin tavallisille käräjille. Jakob Andersson Aimelaus ei halunnut taipua asiassa, mutta hän ei myöskään suostunut tai kyennyt esittämään vanhoja tuomioita tai muita ratkaisevia toisteita kärjillä.²³⁴

Ilmeistä viivyttelyä harjoitettiin myös kesäkäräjillä 1677, kun ratsutilalliset vetosivat kuninkaalliseen kirjeeseen, jota heillä ei ollut mukanaan. Käräjät lykkäsivät päätöksen antamista, mutta velvoittivat ratsutilalliset maksamaan osakalat siihen asti kunnes he kykenisivät esittämään todisteensa. Ratsutilalliset eivät suostuneet noudattamaan käräjien kehotusta.²³⁵ Sen sijaan Pålwal Callia sai (ilmeisesti) Hans Hansson Godelta käsiinsä painavimman luokan paperin kesällä 1677. Kuninkaallisen Majesteetin päätös vuoden 1664 valtiopäiviltä todisti osakalojen kuuluvan kreivikunnalle ja se vahvistettiin Kokemäen syyskäräjillä 1677. Tämäkään ei saanut riitaa loppumaan. Vouti piti mahdollisena, että von Hirsckheidt yrittäisi hakea muutosta päätökseen Kokemäen kartanon omistajan Axel Julius De la Gardien kautta, joka voisi yrittää hoitaa asian itse kuninkaan luona.²³⁶

Ratsutilalliset puolestaan veivät asian hovioikeuteen vielä syksyllä 1677, jossa Callia esitti saman vuoden 1664 päätöksen. Hovioikeus ei kyennyt ratkaisemaan asiaa pariin vuoteen, eli sitä ei saatu päätökseen ennen kreivikunnan lakkauttamista. Samoihin aikoihin vouti Calliaa riidassa tukenut Hans Gode yllättäen ilmoitti, että hänellä oli ikimuistoinen nautintaoikeus Näyhälänkosken osakaloihin, ja lautamiehet todistivat inspehtorin väitteen todeksi. Gode oli kuitenkin valmis neuvotteluihin ilmoittaen, että ei haluaisi asettua armollista esivaltaa vastaan ja ilmoitti olevansa valmis maksamaan osakalat kohtuuden mukaan vastaisuudessa ehdolla, että hänelle annettaisiin anteeksi (*förskont*) se ”mitä tähän mennessä on tapahtunut”. Gode tarkoitti ilmeisesti summia, joita kreivitär odotti saavansa häneltä viiranhoidon väärinkäytösten vuoksi. Käräjillä Goden asiaa ei enempää käsitelty.²³⁷

Riidan roikkuessa hovioikeudessa Pålwal Callia joutui värväämään Turkuun edustajan, joka odotti tuomion julkistamista. Callia epäili vastapuolen jättävän päätöksen omaksi tiedokseen jos se olisi heitä vastaan. Vuoden 1678 kesäkäräjillä

234 P.Callia S.Bielkelle 10.11.1677 (RA Bielkesaml. E2385), 6.7.1678 (RA Bielkesaml. E2385). P.Callia J.Gernmanille 1.8.1677 (RA Bielkesaml. E2386).

235 P.Callia J.Gernmanille 1.8.1677 (RA Bielkesaml. E2386).

236 P.Callia J.Gernmanille 11.9.1677 (RA Bielkesaml. E2386).

237 P.Callia S.Bielkelle 17.6.1678 (RA Bielkesaml. E2385), 21.6.1678 (RA Bielkesaml. E2385), 12.7.1678 (RA Bielkesaml. E2385). P.Callia J.Gernmanille 29.10.1677 (RA Bielkesaml. E2386), 17.6.1678 (RA Bielkesaml. E2386), 6.7.1678 (RA Bielkesaml. E2386), 12.7.1678 (RA Bielkesaml. E2386), 8.3.1679 (RA Bielkesaml. E2386), 29.6.1679 (RA Bielkesaml. E2386). Kokemäen käräjät 18.–19.1.1678, mm.11 6.

vouti tiedusteli ratsutilallisilta joko heidän valitukseensa oli vastattu hovioikeudesta. Vastaus oli kieltävä, mikä sai Callian protestoimaan viivytystä ankarasti, mutta käräjät eivät voineet edistää asiaa.²³⁸ Pitäjän muut ratsutilalliset veivät asian omalta osaltaan vuoden 1680 valtiopäiville rahvaanvalituksissa, vaatiensa saada pitää koko kalaosuus vanhan tavan mukaan. Kuninkaan päätöksellä asia lähetettiin Satakunnassa toimineen ruotujakokomission tutkittavaksi, joka Jokipiin mukaan todennäköisesti hylkäsi ratsutilallisten vaatimuksen.²³⁹

Virallinen tuomio ei ollut yhtä kuin voimassaoleva tuomio. Estämällä tietoa kulkemasta päätösten voimaantumista voitiin hidastaa tai estää kokonaan, jos toinen osapuoli ei valvonut prosessia aktiivisesti ja huolehtinut itse päätösten toteutumisesta. Yleistä se ei ollut, mutta mahdollista kuitenkin. Käräjiltä löytyy useampia tapauksia, joissa käräjien tai hovioikeuden tuomion toteuttaminen oli estynyt tiedonkulun vaikeuksien vuoksi. Vuonna 1673 Huittisten käräjillä riideltiin erämaaniitystä, jota koskevassa syykirjeessä vuodelta 1634 asian ratkaisu alistettiin hovioikeudelle. Siksi riidan käsittely siirrettiin ja osapuolet veloitettiin itse hankkimaan pöytäkirjaote hovioikeuden tuomiosta.²⁴⁰ Huittisten Teikarlan ja Koistilan kylien välisessä riidassa hovioikeus teki päätöksen syksyllä 1673. Jo seuraavan talvena tappiolle jääneet Teikarlan kylän talonpojat rikkoivat tuomiota vastaan. Käräjillä Koistilan miehet kertoivat, että olivat antaneet kruununvouti Henrich Callian lukea hovioikeuden tuomion teikarlalaisille. Nämä kiistivät ja kertoivat lisäksi, että eivät olleet saaneet tietoa tuomiosta myöskään hovioikeuden sihteeriltä. Käräjät hyväksyivät tämän, vaikka tuomitsivatkin teikarlalaiset maksamaan korvauksia rikkomuksestaan.²⁴¹

Tapahtumien, tuomioiden ja päätösten kirjaaminen käräjienkään pöytäkirjoihin ei taannut niiden toteutumista tai tallentumista paikallisyhteisön toimintaa ohjaavaan tietovarantoon. Päävastuu tiedon keruusta oli aina käräjillä asioivien ihmisten hartioilla. Tuomarit tai lainlukijat eivät etsineet riita-asioiden historiaa käräjien tai ylempien oikeusasteiden pöytäkirjoista. Se oli asianomaisten tehtävä. Huittisten kesäkäräjillä 1672 niittyriidassa todistaja kertoi 40 vuoden takaisesta tuomiosta, joka koski riidanalaista niittyä. Tuomari kehotti osapuolia etsimään käsiinsä otteen tai todistuksen (*besked*) mainitusta ja tuomaan sen seuraaville käräjille, jolloin asia voitaisiin ratkaista.²⁴² Vuonna 1675 maariidan toinen osapuoli veloitettiin tuomaan seuraavaan käsittelyyn kolme vuotta aiemmin asiasta annettu käräjätuomio, johon hän vetosi.²⁴³ Vuonna 1673 Huittisten käräjillä otettiin esiin riita, joka viimeksi oli ollut käsittelyssä vuonna 1639. Silloin toinen osapuoli oli vedonnut laamannin tuomioon, ja käsittely oli siirretty odottamaan tuomion esittämistä. Nyt kysyttiin oliko tuomiota etsimään veloitetun tilan nykyinen haltija tietoinen sen olinpaikasta. Hän vastasi kieltävästi eikä esittänyt muitakaan asiaan liittyviä todisteita, joten riita tuomittiin toisen osapuolen eduksi.²⁴⁴

238 P.Callia S.Bielkelle 17.6.1678 (RA Bielkesaml. E2385). Kokemäen käräjät 15. ja 17.6.1678, mm.11 47.

239 Jokipii 1953b, 93.

240 Huittisten käräjät 23.–25.9.1673, 70.

241 Huittisten käräjät 13.–15.7.1674, 28–28v.

242 Huittisten käräjät 1. ja 3.7.1672, 36–36v.

243 Huittisten käräjät 13.–15.9.1675, 65–67.

244 Huittisten käräjät 27.–28.1.1673, 19–19v.

Päätösten täytäntöönpano oli sekin haasteellista. Osakalariidan roikkuessa hovioikeudessa vouti Pāwal Callia ei saanut kruunun virkamiehiä pakottamaan rat-sutilallisia noudattamaan käräjien tuomioita. Maaherra ja kruununvouti tunnusti-vat kreivikunnan oikeudet, mutta eivät ryhtyneet konkreettisiin toimenpiteisiin niiden voimaan saattamiseksi vuosina 1678 ja 1679.²⁴⁵ Räväkkyydellään von Hirsckheidt sai Pāwal Callian varuilleen. Kapteeni kehitteli voutia ja kreivikuntaa vastaan samaan aikaan muitakin maariitoja. Kesällä 1678 von Hirsckheidt hajotutti kruu-nunvouti Sven Ruskin tuella kreivikunnan hallussaan pitämän kruunun lohipa-don. Kapteeni oli valittanut, että pato oli rakennettu liian pitkäksi, minkä vuoksi se tukki niin kutsutun kuninkaan uoman, jonka leveys oli tarkoin määritelty ja alitui-nen riidanaihe kaikkien kalastamaan oikeutettujen keskuudessa. Tuhotyö suoritetiin hovioikeuden määräämän tutkimuksen jälkeen. Tästä paisui oma riitansa, jota selviteltiin sekä käräjillä että lisätutkimusten kautta. Callia piti kapteenin toimen-pidettä laskelmoituna hyökkäyksenä, jonka tarkoitus oli ainoastaan aiheuttaa hait-taa ja vahinkoa kreivikunnan kalastukselle. Voudin mukaan pato ei ollut liian pitkä ennen tuhotyötä.²⁴⁶

Tässä vaiheessa vouti oli jo leimannut von Hirsckheidtin hänen toimintatapo-jensa vuoksi. Osakalariidan alusta alkaen Callia piti kapteenia kohtuuttoman aggre-ssiivisena toimijana, jonka aktiivisuus ylitti sovinnaiset rajat. Vastustajan toimet olivat ”omavaltaisia” tai ”omantahtoisia”. Vouti piti niitä suoraan lain vastakohtana ja katsoi kapteenin ajavan paheksuttavalla tavalla omaa etuaan.²⁴⁷ Kun Kokemäen syyskäräjät tuomitsivat riidan kreivikunnan hyväksi, kapteeni uhitteli Pāwal Calli-alle hankkivansa takautuvasti kaikki kalat, joita Kokemäen kartanon lampudit olivat vuosien mittaan maksaneet kreivikunnalle. Gernmanille vouti ihmetteli kat-kerasti, miksi armeija ei kaipaakaan von Hirsckheidtin kaltaista tervettä ja päättävistä miestä sotakentille. Kreivittärelle vouti manasi kesällä 1678, että kruunun lohipa-don revityttänyt kapteeni saisi olla nokkeluuksinensa valtakunnan vihollisia vas-tassa eikä käynnistämässä oikeudenkäyntejä kotirintamalla. Vouti myös valitti Biel-kelle väsymystään kysellen turhautuneena mitä keinoja hänen kaltaisella ”köyhällä palvelijalla” oli kapteenin omavaltaisuutta vastaan.²⁴⁸ Toisin sanoen vouti tulkitsi riitojen aiheutuvan von Hirsckheidtin persoonasta, joka oli perustavalla tavalla pa-ha. Se oli luonnollisesti subjektiivinen tulkinta, jonka julkilausumaton kääntöpuoli esitti voudin itsensä hyveellisenä ja oikeamielisenä vallankäyttäjänä.

245 P.Callia J.Gernmanille 29.6.1679 (RA Bielkesaml. E2386), odat (1679, RA Bielkesaml. E2386), 4.7.1679 (RA Bielkesaml. E2386).

246 P.Callia S.Bielkelle 7.8.1678 (RA Bielkesaml. E2385), 20.9.1678 (RA Bielkesaml. E2385), 7.11.1678 (RA Bielkesaml. E2385), 20.12.1678 (RA Bielkesaml. E2385), 14.4.1679 (RA Bielkesaml. E2385). P.Callia J.Gernmanille odat (1678, RA Bielkesaml. E2386), 2.8.1678 (RA Bielkesaml. E2386), 20.9.1678 (RA Bielkesaml. E2386), 7.11.1678 (RA Bielkesaml. E2386), 8.3.1679 (RA Bielkesaml. E2386).

247 P.Callia S.Bielkelle 19.7.1676 (RA Bielkesaml. E2385), 20.8.1678 (RA Bielkesaml. E2385), 8.3.1679 (RA Bielkesaml. E2385).

248 P.Callia J.Gernmanille 11.9.1677 (RA Bielkesaml. E2386). P.Callia S.Bielkelle 6.7.1678 (RA Bielkesaml. E2385).

TALONPOIKIEN MIELENTILAT JA MAATILAT

Helmikuussa 1652 Huittisten käräjillä nostettiin esiin salavuoteushuhut, joiden mukaan Hannulan yksinäistilan emäntä Valborgh Jakobsdotter oli ollut liian läheisissä väleissä tilalla asuvan entisen sotilaan Erich Matssonin kanssa. Koska molemmat olivat naimisissa, epäilyssä oli kyse raskaisiin rikoksiin lukeutuneesta kaksikermaisesta aviorikoksesta, ”tuplahuoruudesta”. Syytetyt eivät olleet ensimmäisessä käsittelyssä mukana, mutta todistajina kuultiin tilan muita asukkaita sekä naapureita. Kävi selväksi, että tilanväki tapasi juopotella usein ja pitkän kaavan mukaan, ja Erich Matssonin kerrottiin muuttuvan humalassa yhtä sekopäiseksi kuin hänen isänsä. Syytetyt nukkuivat samassa huoneessa eli saunassa, mikä vahvisti epäilyjä. Kahdestaan he eivät siellä nukkuneet ja ennen kaikkea epäilyjä hälvennettiin selittämällä, että Erich Matssonia vaivasi paisetauti. Lämpö helpotti taudin oireita, ja saunaa lämmitettiin useammin kuin pirttiä. Yhdelläkään todistajalla ei ollut esittää konkreettisia todisteita aviorikoksesta, mutta huhut todettiin jo itsessään raskauttaviksi, sillä ne olivat lähtöisin Erich Matssonin vaimolta Caisa Hansdotterilta. Hän oli puhunut julkisesti, että Erich Matsson ei rakastanut häntä enää.¹

Aviorikosepäilyn ohessa Valborgh Jacobsdotter oli toisestakin syystä esivallan tavoittelema henkilö. Hannulan tilalla oli suuret verovelat. Kadot olivat koetelleet tilaa useina vuosina 1640-luvun lopulla ja veroja oli jäänyt maksamatta satojen taalareiden edestä. Tilan isäntä, Valborgh Jacobsdotterin aviomies Thomas Grelsson oli lähetetty sotaväkeen 1651. Samana vuonna Hannula oli läänitetty osaksi kreivikuntaa, ja aviorikosepäilyn tultua julki kreivikunnan virkamiehet kävivät tilan kimppuun myös velkojen osalta. Vouti Pāwal Callia ulosmittasi tilalta lähes kaiken omaisuuden mitä irti sai kesällä 1652. Sitä ennen Valborgh Jacobsdotter oli paennut tilalta, ja tilan talouskeskus tuhoutui tulipalossa kevään tai kesän aikana. Kreivikunnan inspehtori Hans Hansson Gode asetti tilalle uuden viljelijän vielä saman vuoden syyskäräjillä, jolloin tilan sukuoikeus kuulutettiin kolmannen kerran. Käräjäyleisöstä ei noussut ketään kuulutusta kyseenalaistamaan ja kreivikunnan virkamiesten hyväksi katsoma uusi isäntä Lukas Staffansson sai tilan hallintaansa.²

Aviorikosepäilyn selvittelyä jatkettiin käräjillä maaliskuussa 1653. Tällöinkään syytetyt eivät olleet läsnä käräjien alkaessa, mutta Valborgh Jacobsdotter tuli käräjäpaikalle kesken käsittelyn. Hän kertoi, että ei ollut saanut haastetta eikä edes tietoa asian käräjäkäsittelystä. Mitä epäilyksiin tuli, hän kiisti ne vakuuttavasti. Kärä-

1 Hannulan tapaus Huittisten käräjillä: 26.–28.2.1652, mm.7 345v–346v; 18.–20.9.1652, mm.7 509v; 31.3. ja 1.–2.3.1653, mm.8. 29v–32 ja 34v–35; 4.–5.7.1653, mm.8 109v–110. Käräjillä Caisa Hansdotter kielsi puheensa, mikä tulkittiin ainoastaan asianmukaiseksi pidättyvyydeksi omaa aviomiestä koskevassa rikosasiassa. Ks. myös Einonen 2005, 225.

2 Huittisten käräjät 18.–20.9.1652, mm.7 509v.

jät katsoivat hänen lausuntonsa toistuvasti uskottavammiksi kuin vastakkaisia lausuntoja esittäneet todistajat. Silti lautamiehet eivät tohtineet suoraan vapauttaa syytettyjä, vaan tilan nukkumajärjestyksen ja juopottelun katsottiin olleen ”luvatonta kanssakäymistä”, minkä vuoksi he halusivat Valborghin puhdistavan maineensa valalla. Kesäkäräjillä 1653 Erich Matsson ja Valborgh Jakobsdotter saivat kuitenkin kuolemantuomiot aviorikoksesta, sillä molempien tiedettiin paenneen pitäjäästä.

Kokonaisuutena Hannulan tilan tarina näyttäytyy monessa suhteessa ajankohdalle tyypillisenä. Katovuosien koettelema tila ei kestänyt sodan rasituksia. Väenotot veivät isännän ja sotaväki palautti tilalle paisetautisen juopon. Erich Matsson oli tilan ainoa mies. Naisten isännöimät ja toimintakykyiset tilat eivät olleet tavattomia, mutta ilmeisesti Valborgh Jacobsdotter ei enää jaksanut vetää kivirekeä perässään.³ Kreivikunnan virkamiehet havaitsivat kaiken tämän. Tilan omistussuhteet järjesteltiin käräjillä julkisen kuultusmenettelyn avulla uuteen uskoon, jotta tila kykenisi jälleen maksamaan veronsa. Hallinnon toiminta vaikuttaa monessa suhteessa tehokkaalta, mutta sitä leimaa myös välinpitämättömyys. Käräjät ja virkamiehet kykenivät kaivamaan esiin yksityiskohtaista tietoa, mutta sitä sovellettiin vain osaksi siten kuin lain säätänyt paikallisyhteisön ulkopuolinen esivalta halusi.

Käräjäpöytäkirjat eivät viittaa sanallakaan, että yksikään virkamies olisi yrittänyt millään keinoin tavoitella kumpaakaan epäiltyä puolentoista vuoden aikana, jolloin tapaus oli avoimena. Vouti Pålval Callia otti alkujaan asian esille, mutta jatkossa hän ei näytä osallistuneen tapauksen käsittelyyn. Myös pitäjän nimismies näyttää olleen passiivinen, vaikka seksuaalirikollisuus oli tähän aikaan yleensä hänen vastuullaan. Yhdessäkään kolmesta kärjäkäsitteystä ei millään tavoin selvitetty missä Erich Matsson oli, vaikka muutamissa todistajanlausunnoissa kerrottiin mitä hän oli puhunut humalapäissään avoinna olleesta syytteestä. Valborgh Jacobsdotter puolestaan eksi toisille käräjille sattumalta. Hannulasta paettuaan hän oli asettunut noin kymmenen kilometriä etelämmäksi Kouvonojan kylään, jossa hän pakonsa jälkeen eleli lähes vuoden ilman erityistä piileksimistä. Ennen tuomion julistamista viimeisessä istunnossa tuomari kysyi vielä lautamiehiltä, oliko Valborgh Jacobsdotteria aiemmin epäilty samanlaisesta rikoksesta. Vastaus oli kielteinen. Lautamiehet päinvastoin korostivat, että Valborgh oli elänyt miehensä kanssa kunniallisessa avioliitossa 30 vuotta, huolimatta hänen sukupuolielimissään olleesta vammasta tai vajavaisuudesta, minkä vuoksi hänen miehensä ei ollut ”tuntenut tai käyttänyt” (*kändt eller hävdad*) vaimoaan avioliiton aikana.

Miksi vouti, lautamiehet tai nimismies eivät saaneet tietoa Valborgh Jacobsdotterin oleskelusta yhdessä pitäjän kylässä, vaikka koko pitäjäraivas tiesi minkälaiset emännän sukupuolielimet olivat ja millainen hänen avioliittonsa oli ollut kymmenien vuosien ajan? Vai oliko heillä tieto, mutta he eivät halunneet toimia? ”Oikeudellisen vallankumouksen” on katsottu muuttaneen käräjien perusluonteen vanhasta yhteisöllisestä konfliktinratkaisuelimestä oikeusistuimeksi, joka pyrki tutkimaan ja rankaisemaan lain kirjaimen mukaisesti, siinä missä aiemmin oli pyritty

3 Lindegren 1980, 121–130 ja 169–173. Lindegren 1992, 44–45 ja 58. Stadin 1993, 184–186. Stadin 2005, 272–276. Perlestam 1997, 145.

sovittelemaan ottaen huomioon osapuolten sosiaaliset asemat. Oikeus tuli toimimaan lain ja muiden ylhäältä annettujen normien nojalla, eikä paikallisyhteisön omaa sosiaalista koodistoa soveltaen.⁴ Hannulan tapauksessa oikeustoimi ei ollut yksin ”virkamiesten” vastuulla eikä rikoksen vakavuutta arvioitu pelkästään heidän toimestaan. Valborgh Jacobsdotter häädettiin virkamiesten toimesta muodollisesti korrekten hallintokäytänteiden avulla, mutta myös yhteisön avustuksella ja hyväksynnällä.

Naapurusto oli häiriintynyt Hannulan tilan väen juopottelusta, Erich Matssonin vaimon syyttäviä puheita ei voitu jättää huomioimatta ja kreivikunnan virkamiehet eivät voineet katsoa läpi sormien tilalla edennyttä rappiota. Silti häntä ei haalittu käräjille, kiinniottamisesta puhumattakaan. Valborgh Jacobsdotter ei ollut menettänyt mainettaan kokonaan. Hänen sanaansa luotettiin käräjillä, ja vaikka hänen pakoan saattoi selittää se, että hän ei saanut riittävästi myötävannoja, hänellä oli yhteisöstä tarpeeksi tukea, jotta hän saattoi välttää rangaistuksen pakene-malla. Toisaalta pako kotiseudulta oli sekin ankara rangaistus. Kun taakse jäivät ystävät ja sukulaiset sekä omaisuus, pako oli käytännössä yhtä kuin sosiaalinen kuolema.⁵

Pirjo Letto-Vanamon mukaan vanhemmassa ”konsensuaaliseen oikeuskäsitykseen” perustuneessa oikeudenkäytössä kärjäyhteisöllä oli tärkeä rooli tosiasioiden selvittäessä ja niiden pohjalta tehtävien päätösten muotoilussa. Eri näkemyksiä puntaroimalla käräjillä yritettiin löytää konsensus eli yhteisymmärrys tapahtuneesta sekä siitä aiheutuvista jatkotoimenpiteistä. Sen pohjalta voitiin tehdä päätös ja velvoittaa asianomaiset noudattamaan sitä. Oikeuden auktoriteetti perustui yhteisön hyväksyntään, ei valtion toimesta tapahtuvaan kasvottomaan riidanratkaisuun.⁶ Hannulan tapauksessa Pål Callia ja Hans Hansson Gode hankkivat yhteisön hyväksynnän tilan siirtämiselle kuuluttamalla tilan sukuoikeudet kolme kertaa käräjillä. Muodollisesti kuulutusmenettelyn käynnistämiseksi ja sukuoikeuden siirtämiseksi riitti kolmen vuoden maksamattomat verot, mutta oliko oikeusyhteisöllä – talonpojilla, lautamiehillä – silti sananvaltaa maanomistamista koskevien kysymysten arvioinnissa? Perustuiko Hannulan kuulutusten onnistuminen enemmänkin sen isäntäväen yhteisön tunnustamaan moraaliseen rappioon kuin tilan veronmaksuongelmiin sekä niistä seuranneisiin muodollisuuksiin? Vai olivatko kaikki veronmaksuongelmat aina pohjimmiltaan moraalisia ongelmia? Tässä luvussa tarkastellaan miten kreivikunnan virkamiehet suoriutuivat työnsä keskeisestä osasta, veronkannon käytännön työstä.

4 Österberg & Sandmo 2000, 18–19. Jespersen 2000, 114–117. Taussi Sjöberg 1996, 21–29. Ylikangas 1999, 75–83 ja passim.

5 Matikainen 2002, 162–164.

6 Letto-Vanamo 1997, 62–64.

VERONMAKSUKYKYÄ YLLÄPITÄMÄSSÄ: VIRKAMIESTEN ARKITOIMINTA

Virkamiesten toiminnan tarkastelussa päähuomio ei kohdistu kreivikunnan verotuoton mittaamiseen, vaan siihen miten vouti Callia ja inspektori Gode arvioivat talonpoikien (veronmaksu)kykyä, moraalialia ja kunniaa erilaisissa tilanteissa, sekä arvioita seuranneisiin toimenpiteisiin. Samaa arviointia harjoitettiin myös toiseen suuntaan. Useissa tutkimuksissa on osoitettu uuden ajan alun virkamiesten joutu- neen helposti vaikeuksiin viranhoidossaan. Villstrand tunnustaa 1600-luvun alku- puolen lääninhallinnon uudistusten tärkeyden kruunun toiminnan tehostamisessa, mutta huomauttaa hallinnossa olleen siitä huolimatta edelleen monia heikkoja kohtia erityisesti Suomen puolella, joita kruunu pyrki korjaamaan monin keinoin. Voudit käyttivät asemaansa väärin ja kaikki papit eivät palvelleet tunnollisesti kruunua rekisteröidessään väestöä koskevia tietoja. Näitä yritettiin korjata hallin- non erityisjärjestelyin, kuten nimittämällä valvontaa suorittavia virkamiehiä ja kom- missioita. Myös Suomen kenraalikuvernöörit nimitettiin tehtävänsä ennen kaik- kea valvomaan ja kehittämään hallintoa.⁷

Valvontaa kaivattiin, sillä valtiota tai muuta esivaltaa paikallistasolla edustaneet voudit joutuivat helposti 'puun ja kuoren väliin' – oli vaikea ylläpitää sekä esivallan että rahvaan luottamusta voudin toimien laillisuuteen. Ongelmat syntyivät usein yksinkertaisesti siksi, että veronkanto oli erittäin monimutkainen prosessi. Siitä käytännössä vastanneilla virkamiehillä oli monia mahdollisuuksia 'välistävetoon', oman edun laittomaan tavoitteluun ja maksavalla osapuolella oli usein vastaavia pyrkimyksiä. Verojen maksamatta jättäminen oli tavallinen, toistuva ja ajoittain laajaksi paisuva ilmiö esimodernissa yhteiskunnassa. Talonpoikien parissa työsken- nelleen voudin tehtävänä oli selvittää tapauskohtaisesti oliko verorästeissä kyse ha- luttomuudesta vai kyvyttömyydestä. Voudin oli arvioitava alamaisten todellinen maksukyky usein esiin nousseiden valitusten, uhkailujen ja huijausyritysten takaa. Ylöspäin vouti oli velvoitettu toimittamaan verot mahdollisimman täysimääräisi- nä, ja tarvittaessa pystyttävä perustelemaan esimiehelleen myöntämiensä verohel- potusten välttämättömyys.⁸

Virkamiesten vaikea asema tuli korostetusti esiin erilaisissa konflikteissa, joita koskevissa tutkimuksissa esivallan paikallisten edustajien aseman horjuvuus on nostettu esiin, mutta se oli samalla pohjalla myös rauhallisina, 'normaaleina' aikoi- na. Voudilla oli suuri vastuu, mutta myös paljon vapauksia. Voudin oman edun ta- voittelua helpottivat monet tekijät, mutta ennen kaikkea siihen antoi mahdollisuu- den työn käytännön riippumattomuus. Esimiehet ja muut valvovat hallintoelimet olivat yksinkertaisesti etäällä voudin toimintaympäristöstä, eikä tieto rahvaan ja kruunun hallinnon ylempien portaiden kanssa välttämättä kulkenut hyvin. Tämän asetelman vuoksi vouti oli aina vaarassa joutua väärinkäytösepäilyjen kohteeksi, ja ne saattoivat syntyä sekä heidän yläpuolellaan olevan tahon mielessä että rahvaan parissa, jonka keskuudessa he toimivat. Virkamiesten toiminnan ongelmakohdat

7 Villstrand 2000, 203–205. Lehtinen 1961, 90–94.

8 Hallenberg 2001, 20, 34 ja passim. Ylikangas 1996, 84. Harnesk 2003b, 48–51. Jonsson 2003, 118–131. Villstrand 1992, 15–16. Styffe 1852, 33. Ruth 1911, 12–13.

olivat tiedossa jo 1500-luvulla, ja yksi Kustaa Vaasan hallintouudistusten tavoitteista oli juuri luottamuksen kasvattaminen paikallistason virkamiehiä kohtaan. Oman edun tavoittelua suitsittiin saattamalla heidät 1500-luvulla tiukemman kontrollin kohteeksi kasvavan hierarkkisen virkakoneiston ja rahvaalle avattujen valituskanavien kautta. Siitä huolimatta 1600-luvun puolivälissä maaseudulla toiminut virkamies oli monessa suhteessa omillaan.⁹

Veronkanto kaikkine käytänteineen loi virkamiesten jokapäiväisen toiminnan kehukset. Virkamiesten muodolliset velvollisuudet olivat laajat eivätkä tehtäväkentän rajanvedot olleet yksiselitteiset, mutta veronkanto määritti konkreettisimmin virkamiesten liikkumista ja toimintaa heidän arkisessa elämässään. Arkiisuudesta huolimatta tai siitä johtuen veronkannon yksityiskohtainen kuvaus on vaikeaa, vaikka tutkimuksessa verotusta on käsitelty paljon. Sen käytännön toteutuksessa olennaista luonnollisesti oli miten, milloin ja kenelle talonpojat luovuttivat veroparseleista ja rahasta koostuvat suorituksensa. 1600-luvulla talonpoikien maksettavaksi kuuluneet verot tunnetaan yksityiskohtaisesti ja voutien velvollisuudet pystytään erittelemään pääpiirteissään. Sen sijaan vähemmän on tarjolla tietoa veronkannon maanläheisistä, mutta ratkaisevista käytänteistä, erityisesti kohtaamisista, jolloin talonpojat konkreettisesti luovuttivat veronsa esivallan edustajalle. Tältä osin käytänteet olivat 1600-luvulla vakiintumattomia tai ainakin valtakunnallisesti epäyhtenäisiä. Eri paikoissa talonpojat kohtasivat eri virkamiehiä maksaessaan veronsa.

Koko kreivikunnan olemassaoloajan kreivikunnan virkamiehet kertovat Hornille ja Biellelle vain satunnaisesti yksityiskohtia veronkannon käytännön toteutuksesta, eli siitä miten, missä ja kenen toimesta verot kerättiin talonpojilta. Välillistä tietoa toki on tarjolla, ja Jokipii on voudin ja inspektorin kirjeiden pohjalta hahmotellut lyhyesti veronkannon yleiset käytänteet Porin kreivikunnassa. Veroiksi tarkoitettu vilja kerättiin useimmiten syksyllä voudin kiertäessä eri puolilla läänitystä. Vilja kerättiin kahteen varastoon, joista toinen oli Huittisten kirkolla ja toinen Koiviston kartanon yhteydessä Ulvilassa. Niistä vilja kreivin tai kreivittären ohjeiden pohjalta lähetettiin edelleen kaupattavaksi Tukholmaan tai muihin kaupunkeihin. Talonpojat siirsivät päivätöinään viljan kreivikunnan satamiin. Laivaus aiheutti Hans Hansson Godelle ja Páwal Callialle kreivikunnan kolmen vuosikymmenen aikana jatkuvasti paljon vaivaa.¹⁰

Heti kreivikunnan perustamisesta lähtien kreivi vaati virkamiehiään keräämään mahdollisimman hyvälaatuista viljaa. Horn ohjeisti inspeptoria jatkuvasti valvomaan veronkannon käytännön toimista ensisijaisesti vastanneen voudin kantaman viljan laatua ja varoittamaan häntä ankarasti ottamasta huonolaatuista vastaan.¹¹ Horn halusi talonpoikien verot ensisijaisesti viljana, koska hän uskoi viljakaupalla saatavan suuremmat tulot kuin kantamalla samat verot rahana. Lihaa, kalaa ja hu-

9 Hallenberg 2001, esim. 13–21, 34 ja 88–90. Karonen 1999, 79–96.

10 Jokipii 1953, 118–120. Esim. H.H.Gode S.Biellelle 24.5.1659 (RA Bielkesaml. E2384). P.Callia S.Biellelle 9.9.1674 (RA Bielkesaml. E2385). 6.10.1674 (RA Bielkesaml. E2385), 28.8.1675 (RA Bielkesaml. E2385), 30.8.1676 (RA Bielkesaml. E2385).

11 H.H.Gode G.Hornille 21.11.1651 (RA Wijksaml. E2820), 26.7.1652 (RA Wijksaml. E2820), 1.9.1652 (RA Wijksaml. E2820), 6.10.1652 (RA Wijksaml. E2820), 12.10.1652 (RA Wijksaml. E2820), 1.12.1653 (RA Wijksaml. E2820).

malaa otettiin parseleina sen verran kuin kreivikunnan virkamiesten ja palvelijoiden palkkoihin tarvittiin. Kreivikunnan alueen sääolot olivat 1650-luvulla kuitenkin usein kurjat, ja talonpoikien kokemat kadot pakottivat voudin ottamaan lähes vuosittain myös heikkolaatuista viljaa.¹²

Toiminta-alueestaan vouti ja inspehtori kirjoittivat vähän. Kirjeenvaihdosta ei käy ilmi, kierrettiinkö toimialuetta vakiintuneita reittejä ja tiettyä järjestystä noudattaen, aiheuttiko alueen laajuus erityisiä ongelmia käytännön työlle tai pakottivatko maantieteelliset tekijät virkamiehiä toimimaan yhdellä kulmakunnalla toisella tavoin kuin toisella. Kolmen vuosikymmenen aikana ainoastaan Ulvilan Kaasmarkun kylä mainitaan jossain määrin ongelmalliseksi sijaintinsa takia. Vouti Pålval Callia totesi vuonna 1674 kylän olevan hankalan taipaleen takana, ”pitkällä metsässä”. Kylä sijaitsi noin 15 kilometriä Porista itään. Suo- ja erämaa-alueet erotivat sen etelämpänä kulkeneen Kokemäenjoen varren asutuskeskittymästä. Erkki Lehtinen arvelee, että kylään johti jonkinlainen tieura jo 1600-luvulla, ja lähistöllä oli toisia kyliä, mutta joka tapauksessa Callian mukaan kylään ei kesäisin ollut helppo päästä.¹³

Ajankäytön ja liikkumisen lainalaisuudet sekä kreivikunnassa että sen ulkopuolella ohjasivat voutia syksyllä 1676, jolloin Callia valitteli kirjanpitäjä Johan Gernmanille kiireisyyttään. Moska monet kreivikunnan asiat olivat vaatineet lähes samanaikaista hoitamista ja kiireen vuoksi oli ollut vaikea paneutua mihinkään kunnolla. Syyskuun alussa hän oli ollut virka-asioiden vuoksi Turussa. Sieltä palatessaan hän oli toisaalta halunnut ryhtyä kiertämään kreivikuntaa ja kantamaan veroja, mutta toisaalta huomiota vaativat käräjät, jotka olivat juuri käynnistymässä. Niiden seuraamiseen vouti joutuikin omien sanojensa mukaan käyttämään kolme viikkoa. Ennen sitä hän kuitenkin ehti kantaa verot Vampulassa. Hän kertoi ryhtyneensä siellä toimeen, koska se yksinkertaisesti oli ollut sopivasti matkan varrella hänen palatessaan Turusta kreivikuntaan. Veronkanto itsessäänkin sujui yksinkertaisesti. ”Tapahtui se lauantaina, kaikki talonpojat eivät ehtineet paikalle viljansa kanssa ennen kuin vasta illalla, joka silloin sitten vastaan otettiin”, vouti kirjoitti kirjanpitäjälle.¹⁴

Hyvin sujuneen veronkantotapahtuman monet yksityiskohdat jäävät kuitenkin epäselviksi. Vouti ei kertonut, paljonko viljaa tuli, oliko hänellä avustajia tai miten hän kuljetti viljan mukanaan. Suoraan vouti ei myöskään mainitse milloin tarkkaan ottaen hän päätti kantaa verot Vampulasta juuri kyseisenä ajankohtana, mutta kirjeen perusteella hän vaikuttaa tehneen päätöksensä ilman erityistä valmistautumista. Vouti ei eritellyt miten veronkannosta tiedotettiin Vampulassa, mutta iltaan venynyt tavarantoimitus viittaa siihen, että sana alkoi kiertää kylissä ja kulmakunnalla vasta kyseisenä päivänä. Joko voudilla oli palvelijoita matkassaan, jotka kiersivät tiedottamassa asiasta, tai tieto kulki kylien välillä asukkaiden itsensä keskuudessa. Tiedon saatuaan talonpojat hankkiutuivat paikalle, mitä ilmeisemmin tietäen heiltä vaadittujen verojen määrän. Voudin tehtäviin kuului vuosittain

12 H.H.Gode G.Hornille 10.1.1652 (RA Wijsksaml. E2820), 7.2.1652 (RA Wijsksaml. E2820), 18.2.1652 (RA Wijsksaml. E2820), 14.3.1652 (RA Wijsksaml. E2820), 27.4.1652 (RA Wijsksaml. E2820).

13 P.Callia J.Gernmanille 20.9.1674 (RA Biellesaml. E2385). Lehtinen 1967, 251.

14 P.Callia J.Gernmanille 1.10.1676 (RA Biellesaml. E2386).

pitää talonpoikien keskuudessa ”veronluku” (*bolräkning*), jossa kullekin talonpojalle oli määrä ilmoittaa maksettavien verojen määrä. Näistä tilaisuuksista käräjäpöytäkirjoissa ja kreivikunnan virkamiesten kirjeissä on vain satunnaisia viitteitä, mutta muodollisen ilmoittamisen rinnalla näissä tilaisuuksissa todennäköisesti käytiin runsaasti epävirallisia neuvotteluja voudin yrittäessä päästä jokaisen talonpojan kanssa yhteisymmärrykseen näiden maksukyvyistä kuluvalle verotuskaudella.¹⁵

Syksyn 1676 osalta vouti ei suoraan kertonut kirjanpitäjälle jäikö joiltakin vampulalaisilta veroja maksamatta, mutta yleisesti ottaen hän oli tyytyväinen tapahtuneeseen. ”Jos en olisi silloin edennyt viljankeruun kanssa, olisi [myöhemmin] saanut ottaa tyhjistä useimpien kohdalla”. Vouti koki osuneensa paikalle hyvään aikaan ja saaneensa kohtuullisen tuloksen. Sitäkään Callia ei suoraan kerro, miksi talonpojilta ei myöhemmin luultavasti olisi ollut saatavissa enää viljaa, mutta todennäköisesti hän oletti myös kruunun kantomiesten pyrkivän samojen laarien ääreen. Turussa hän oli osallistunut maakuntakokoukseen, jonka kruunu oli kutsunut kokoon saadakseen sovittua uusista suostuntaveroista. Odotettavissa oli, että kruunu tulisi kantamaan itselleen kuuluneet verot aktiivisesti, eli jälleen kiristytvä kilpailuasetelma ohjasi Pålwal Callian toimintaa. Samalla tapahtumassa korostuu talonpoikien oma velvollisuudentunto. Kaikille lienee ollut selvää, että veronkantoa suoritettiin syksyllä. Kun tieto voudin saapumisesta tuli, verovelvolliset ja maksuun halukkaat sekä kykenevät saapuivat paikalle, ilman erityisiä uhkauksia.

Tilanne oli toinen, kun talonpojilta ei löytynyt hyvää tahtoa tai välineitä, joilla verot olisi voinut maksaan. Silloin voudin tai hänen palvelijoidensa oli mentävä talonpojan luokse. Erkki Lehtinen antaa ”lähikuvan veronkannon arkipäivästä”, jolloin kaikki ei veronkantajan näkökulmasta sujunut niin kuin toivottiin, referoimalla välikohtausta Ulvilassa vuodelta 1630. Välikohtaus käynnistyi voudin tultua hakemaan myöhässä ollutta ylimääräistä veroa maksusta kieltäytyneeltä Jöns Kurkin lampuodilta. Nujakoinnin ja sanaharkan lomassa vouti rikkoi kirveellä lampuodin aitan oven ja mittautti ”tallirengillä tynnyrin ja 26 kappaa ruista” säkkeihinsä. Myöhemmin vouti vapautettiin käräjillä väkivaltasyytteistä, koska hänen todettiin olleen laillisella asialla ja kantaneen oikeaksi todistetun määrän veroviljaa. Viljan mittasi lampuodin laareista voudin renki kirjurin pitäessä säkettä auki. Lisäksi läsnä oli kaksi puolueetonta miestä, molemmat ilmeisesti lautamiehiä ja voudin paikalle pyytämiä.¹⁶

Arkipäiväistä veronkantoa harjoittavan voudin oli tarvittaessa kyettävä pakko-voiman käyttöön. Samalla oli kyettävä äärimmäisen konkreettisesti osoittamaan toimenpiteiden kaikinpuolinen laillisuus: niiden perusta ja toteutuksen asianmukaisuus. Kaarle IX:n voudinohjeessa vuodelta 1602 kuvataan veroparselien mittauksessa käytettäviä astioita ja niiden oikeellisuuden takaamiseen liittyviä käytänteitä sekä annetaan ohjeita siitä, miten voudit voivat pidättää itselleen palkkansa

15 Ks. edellinen viite, sekä Kokemäen käräjät 8.–9.9.1679, mm.12 115–116. Ulvilan käräjät 10.–11.6.1670, 55. Huittisten käräjät 17.–18.2.1662, 106v (TMA). H.H.Gode G.Hornille 5.4.1652 (RA Wijksaml. E2820). H.Gode S.Bielkelle 14.3.1660 (RA Bielkesaml. E2384). P.Callia J.Gerрманille 8.4.1677 (RA Bielkesaml. E2386).

16 Lehtinen 1967, 242–243. Paikallishistoriallisessa tutkimuksessa kreivikunnan veronkantoa ei kuvata tarkemmin. Viikki 1973, 343–345. Lehtinen 1967, 239. Niemelä 1986, 210.

kannettavista veroista ja missä rajoissa voutien tulisi harjoittaa yksityistä veropar-selien rahaksi vaihtoa talonpoikien kanssa.¹⁷ Lehtisen esiin nostama ”lähikuva” pe-rustuu konfliktiin eivätkä kreivikunnan virkamiehetkään välttyneet niiltä. Vampu-lassa syksyllä 1676 vouti Callia ei joutunut vaikeuksiin talonpoikien kanssa, mutta veronkanto herätti silti pahennusta ajankohtansa vuoksi. Kirkkoherra Johan Keckonius pelkäsi myöhäiseen iltaan venyneen veronkannon saavan talonpojat jät-tämään seuraavan päivän kirkonmenot väliin, ja kirkkoherra uhkasi valittavansa voudista sekä tuomiokapituliin että hovioikeuteen. Rinnakkaiselo kruunun kanssa loi jännitteitä, mutta kreivikunnan virkamiesten oli varauduttava kahnauksiin mui-denkin osapuolten kanssa.

Talonpoikien jättäessä verot maksamatta veronkanto muuttui passiivisesta vas-taanottamisesta aktiiviseksi tutkimiseksi ja ottamiseksi. Asetelma pysyi edelleen lähtökohdiltaan yksinkertaisena. Veronkantajien tuli selvittää miksi talonpojat jät-tivät veroja maksamatta ja olisiko jotakin vielä saatavissa vetoomuksilla, painos-tuksella tai ulosmittauksella. Käytännössä tehtävä oli haastava, sillä selviteltäviin asioihin ei löytynyt yksiselitteisiä vastauksia. Kreivikunnan alkuvuosien verorästi-kilpailua varjostaneet sääolot pysyivät jatkossakin huonoina. Läpi kreivikunnan koko olemassaoloajan vouti Pāwal Callia ja inspehtori Hans Hansson Gode valitti-vat kreiville ja kreivittärelle seutukunnan kärsimistä kadoista ja niistä aiheutunees-ta yleisestä kurjuudesta. Kadot vaikuttivat suoraan talonpoikien varallisuuteen ja veronmaksukykyyn. Oli vaikea maksaa veroja, jos sadosta riitti hädin tuskin tilan omiin tarpeisiin.

Syksyllä 1660 ruissato jäi olemattomaksi, kauraa talonpojat saivat jonkin ver-ran. Kesällä 1662 kreivikunnassa satoi runsaasti. ”Herramme rankaisee meitä syn-neistämme sateella ja vedellä”, inspehtori valitti. Kesällä 1663 maassa vallitsi ins-pehtorin mukaan ”suuri nälkä ja kallis aika”. Vuotta myöhemmin kuivuus haittasi heinäntuloa ja kaurankasvua, ruista sentään näytti tulevan kohtuullisesti, kunnes sää muuttui. ”Täällä on satanut heinäkuun 12. päivästä alkaen, pellot ovat autioi-na”, inspehtori valitti syksyllä. Kesällä 1674 jatkuvat sateet haittasivat kylvöjä ja hei-näntulo oli heikkoa, yöpakkasiakin oli jo elokuussa. Vilja kypsyi kesän aikana hi-taasti. Syyskuussa vouti vahvisti, että pakkanen oli vienyt vähäisimmänkin kauran, jota oli odotettu. Callian mukaan paikoista, joista normaalina aikana saatiin 2–3 tynnyriä viljaa, oli nyt saatu ainoastaan 5–20 kappaa. Kesällä 1675 Huittisissa kär-sittiin kovista yöpakkasista heinäkuussa. Elokuussa Pāwal Callia ilmoitti kreivittä-relle, että koko Kauvatsan neljänneskunnasta ei ollut odotettavissa mitään, ei viljaa eikä muutakaan. Voudin mukaan tämä oli seitsemäs peräkkäinen vuosi, kun Kau-vatsa kärsi kadosta. Myöhemmin syksyllä kävi ilmi, että Vampulastakaan ei saatu yhtään tynnyriä kauraa. Punkalaitumelta ja Keikyästä vouti oli kuitenkin saanut viljaa veroihin.¹⁸

17 Styffe 1852, 33–36.

18 H.H.Gode S.Bielkelle 21.2.1658 (RA Bielkesaml. E2384), 1.9.1660 (RA Bielkesaml. E2384), 20.12.1660 (RA Bielkesaml. E2384), 20.7.1662 (RA Bielkesaml. E2384), 25.1.1663 (RA Bielkesaml. E2384), 2.7.1663 (RA Bielkesaml. E2384), 22.6.1664 (RA Bielkesaml. E2384), 3.9.1664 (RA Bielkesaml. E2384). P.Callia S.Bielkelle 8.10.1660 (RA Bielkesaml. E2385), 16.8.1674 (RA Bielkesaml.

Katojen edessä vouti ja inspehtori joutuivat hankalaan välikäteen. Vähäisestä ja huonolaatuisesta viljasta ei periaatteessa ollut veroviljaksi, mutta muutakaan ei ollut. Jos ylenkatsoi sitä, talonpoikien verorästit kasvoivat tuntuvasti. Jos viljaa otti, köyhimmät talonpojat joutuivat vaikeuksiin. Kadot koettelivat joskus yksittäisiä talonpoikia tai kyliä, toisinaan ne tekivät haittaa kokonaisille neljänneskunnille. Toisaalta hyviäkin vuosia oli. Vuoden 1657 satoa inspehtori arvioi erityisen hyväksi määrällisesti ja laadullisesti. Viljaa tuli runsaasti, se oli hyvää ja puhdasta. Kesällä 1661 sato näytti hyvältä, Goden mukaan jopa parhaimmalta mitä ”hänen aikaan” on ollut.¹⁹ Silti sääoloista johtuneet veronmaksuvaikkeudet olivat niin yleisiä, että kreivikunnan virkamiesten oli opittava elämään niiden kanssa. 1660-luvun lopulla kreivikuntaan (ja Vampulan ostoläänitykseen) kuuluneista tiloista 63 % oli verovelkoja. Kreivikunnan virkamiesten vuoden 1668 verorästitilueteloon kirjatusta 255 tilasta 113 velat olivat kertyneet useamman kuin yhden tai kahden vuoden aikana, eli 44% velallisista vaikeudet olivat olleet monivuotisia.²⁰

Tiedon keräämisen ja hallinnan ongelmat korostuivat veronkannossa juuri veronmaksuvaikkeuksien yhteydessä. Katojen laajuus oli pyrittävä selvittämään. Oli arvioitava, miten ne vaikuttivat talonpoikien veronmaksukykyyn. 1600-luvun ruotsalaisen valtiokoneiston kyvykkyyden yhdeksi symboliksi on nostettu kirjallisen hallintokulttuurin kehittyneisyys. Kirjallinen kommunikaatio, kirjanpito sekä monet systemaattisesti eri hallinnon tasoilla ylläpidetyt asiakirjasarjat tukivat valtiontalouden suunnitelmallisuutta ja auttoivat hahmottamaan valtion käytössä olevia resursseja. Paikallistasolla käräjien toiminta tallennettiin systemaattisesti pöytäkirjoihin, voutien vastuulla ollut veronkanto nojasi moninaiseen dokumenttikokonaisuuteen ja papit kirjasivat henkikirjoihin väestötietoja, joita kruunu hyödynsi verotuksessa ja väenotoissa. Monien ylläpitämiensä systemaattisten asiakirjasarjojen kautta kruunulla oli laaja valtakunnan paikallisyhteisöjä koskeva tietokanta.²¹

Maakirjoja, henkikirjoja, tuomiokirjoja ja tilikirjoja on hyödynnetty paljon historiantutkimuksessa, mutta niiden helppo hyödynnettävyys on osaksi hämärtänyt niiden sisältämän tiedon käytön rajoja niiden syntyaikana. Suurläänitystä koskevissa tutkimuksissa ei ole juurikaan pohdittu miten läänittäminen vaikutti paikallistason hallinnolliseen asiakirjatuotantoon ja arkistointiin, tai miten hallinnon tuotama perustieto kulki kruunulta aatelisille suurläänityksiä perustettaessa. Porin kreivikunnan tapauksessa sen virkamiesten kirjeiden perusteella on ilmeistä, että Gode ja Callia eivät saaneet kruunulta käyttöönsä pitäjittäin ylläpidettyjä paikallistason hallinnollisia asiakirjoja kreivikunnan perustamisen yhteydessä. Kreivin kannalta erityisesti maakirjojen sisältö oli periaatteessa mielenkiintoinen. Historioitsijat ovat perinteisesti lukeneet maakirjoja eräänlaisina perusyleisesityksinä pi-

E2385), 6.10.1674 (RA Bielkesaml. E2385), 11.10.1674 (RA Bielkesaml. E2385), 28.8.1675 (RA Bielkesaml. E2385), 25.10.1675 (RA Bielkesaml. E2385). P.Callia J.Gernmanille 9.9.1674 (RA Bielkesaml. E2385).

19 H.H.Gode S.Bielkelle 24.7.1661 (RA Bielkesaml. E2384).

20 Grefweskapets samt kiöpegodsett räckningh till åhr 1668 medh upbördsmanen Pähl Pählsson (sisältää verorästitiluetelon), Räkenskaper 1669–1674 och 1678, Gustaf Horns och Sigrid Bielkes gods och länshandlingar med räkenskaper (Bielkesamlingen).

21 Karonen 1999, 185–194. Villstrand 1992, 97–107. Glete 2002, 197–198. Almquist 1917, 131–142. Ågren 1997, 269.

täjien ”taloudellisista ja sosiaalisista oloista”, toki korostaen niiden syntytaustasta johtuvia rajoituksia yhteisön kuvaajina.²²

Hallenberg korostaa maakirjojen merkinneen 1500-luvulla merkittävää vallankäytön virstanpylvästä siksi, että niiden avulla ensimmäisen kerran maaomaisuutta koskenut suullinen paikallinen perustieto saatiin kirjalliseen muotoon. Maakirjojen veroluvut perustuivat jokaisen tilan omistusten arviointiin. Samalla voudin ja talonpojan välillä ollutta neuvotteluvaraa kavennettiin antamalla verotuksen lähdekohdat keskusjohtoisesti kirjallisessa muodossa.²³ Samaa mieltä on Martin Linde, jonka mukaan kruunulla oli maakirjojen ansiosta ”hyvä käsitys paikallisyhteisön agraareista olosuhteista”.²⁴ Näkemykset ovat osittain kyseenalaisia ellei kyetä osoittamaan, että paikallisyhteisön agraarit olosuhteet pysyivät suurvaltasotien ajan vuodesta toiseen muuttumattomina.

1600-luvulla veroluvut muuttuvat maakirjoissa vain harvoin. Äyri- ja manttaaliluvut pysyivät vuodesta toiseen tilalla kuin tilalla samoina. Kruunulla (tai millään muullakaan veronkantajataholla) ei ollut voimavaroja ylläpitää verolukujen perustana ollutta maaomaisuutta koskevaa tietokantaa ajan tasalla. Vuosittaiset, yksityiskohtaiset tutkimukset tuhansien tilojen tarkoista omistuksista olisivat vieneet virkamiesten työajasta huomattavan osan. Talonpoikien vuosittaisesta veronmaksukykyvystä kertovat osaksi erilaiset lyhennysluettelot, osaksi tieto oli yksinomaan voutien ja veronkantomiesten mielessä.²⁵

Tätä taustaa vasten ei ole yllättävää, että Porin kreivikunnasta tehtiin koko sen olemassaolon aikana melko vähälukuinen joukko maakirjoja. Samaan aikaan kruunu teki yhä vanhaan tapaansa maakirjoja kreivikunnan alueelta. Kruunun toiminnalle ei löydy suoraa aikalaisten julkilausumaa perustetta. Oletettavasti maakirjojen avulla kruunu halusi ylläpitää edes jonkinasteista hallinnollista otetta läänitettyyn alueeseen, vaikka sen tekemät maakirjat 1650-1670-luvuilla eivät laadullisesti poikkeakaan aiempien vuosien maakirjoista. Silti niitä tekemällä – joinakin vuosina tarkemmin, toisinaan kopioiden edellisen vuoden tiedot – kruunu piti yllä omaa yhteyttään rahvaaseen ja sen viljalaareihin. Samalla se voidaan nähdä myös yhtenä jännitteen lähteenä kreivin ja kruunun kitkaisessa rinnakkaiselossa.²⁶

22 Wirsell 1968, 10–11. Walta 1994, 121–124 ja 127. Hallenberg 2001, 177 ja 181. Huhtamies 2000, 16. Swedlund 1936, 331–334. Ågren 1964, 44–65. Munktel 1982, 23–24. Jutikkala 1942, 300–302.

Pylkkänen 1996, 72 ja 180. Maakirjat luotiin Kustaa Vaasan hallintokaudella. Maakirjojen perustehtävä oli yksinkertainen. Kruunu halusi kirjata kaikki erimuotoiset mutta vakiintuneet verosaatavansa rahvaalta kootusti yhteen, jotta virkamiesten toiminta selkiytyisi ja että talonpoikien olisi vaikeampi väistää velvoitteitaan. 1600-luvulle tultaessa niiden luonne ei muuttunut. Ne erittelivät pitäjittäin ja kylittäin jokaisen tilan veronmaksuperusteet eli veroluvut (manttaaliluku, äyriluku), joiden mukaan verot määräytyivät. Kruunun maakirjat tehtiin vuosittain ja päävastaun kantoivat voudit.

23 Hallenberg 2001, 182–184.

24 Linde 2000, 149.

25 Frohnert 1993, 10. Lehtinen 1961b, 170–173. Pylkkänen 1996, 176. Seppälä 1999, 53. Mäntylän mukaan 1690-luvulla maakirjat uusittiin Pohjanmaalla vain joka kuudes vuosi, toisin sanoen veroluvut tarkastettiin kuuden vuoden välein. Hän korostaa, että siitä huolimatta maakirjat tehtiin myös välivuosina. Mäntylä 1988, 9 ja 65.

26 Turun ja Porin läänin läänintileihin sisältyy maakirjat Ulvilasta, Huittisista ja Kokemäeltä useimmilta vuosilta 1650-luvulta 1670-luvun lopulle. Ks. myös Pylkkänen 1996, 216.

Maakirjat kertoivat verotuksen normatiivisesta tasosta.²⁷ Tilojen vuosittaisten verojen kokonaissumma käy ilmi kreivikunnan 1650-luvun maakirjasta, jossa eritellään tilakohtaisesti vuosittainen verojen summa. Pienimmiltä tiloilta (manttaaliluku 1/3) veroja joutui vuosittain maksamaan seitsemän tai kahdeksan taalarin edestä, suurimmilla (yli 1 manttaali) summa nousi 30 taalariin. Ulvilassa ¾-manttaalin keskivertotilalla verosumma oli äyriluvusta riippuen 20 taalarin molemmin puolin. Huittisissa, jossa tilat olivat keskimäärin pienempiä, esimerkiksi Teikarlan kylän Jöran Markussonin puolen manttaalin tilalta odotettiin veroja reilun 12 taalarin verran.²⁸ Kreivikunnan omien maakirjojen vähäinen lukumäärä kertoo kuitenkin vain osatotuuden kreivillisen esivallan halusta tarkastella alamaisiaan. Kreivikunnan virkamiehet seurasivat veronmaksukyvyyn kehitystä aktiivisesti. Ensisijaisempaa oli hankkia tietoa talonpoikien käytännön maksukyvystä.

Kesäkuussa 1651 Gode valitti Hornille, ettei tiedä mitään autioitumisesta ja talonpoikien veronmaksukyvystä kreivikunnassa. Heinäkuussa Gode ilmoitti suuren osan kreivikunnan tiloista olevan autiona. Tietonsa Gode oli saanut käräjiltä, joilla hän omien sanojensa mukaan ”tutki ja kyseli tarkoin kaikista asioista”.²⁹ Kävi myös ilmi, että kreivikunnan autiotiloja oli käytetty palautettaessa yhteiskuntaa rauhan-tilaan. Armeijan rivimiesten kotiuttamista oli helpotettu antamalla heille autiotiloja väliaikaiseen viljelyyn Huittisista ja Ulvilasta vuonna 1650. Vielä vuoden 1651 osalta inspehtori sopi armeijan edustajien kanssa, että sotilaat saisivat pitää tiloilta saamansa sadon kokonaan itsellään, ilmeisesti maksamatta edes autioveroa. Saman vuoden lopulla heidät kuitenkin siirrettiin tiloilta pois ja kyseiset autiotilat tulivat jatkossa kuulumaan normaalien menettelytapojen piiriin. Autiotiloja oli käytetty myös muihin armeijaa ja sen kotiuttamista tukeviin tulonsiirtoihin.³⁰

Ilmoittaessaan kreiville huomattavan osan kreivikunnasta olevan autiona inspehtori Gode lupasi myöhemmin tarkemmin eritellä viljellyt (*behållen*), varattomat (*oförmögen*), autiot sekä vapaavuosilla autiosta viljelykseen otetut tilat (*optag-*

27 Kreivikunnan maakirjoista useimmat on tehty täyttämään maakirjan perustehtävän: se luettelee kreivikunnan tilat ja niiden veroluviut. Niihin ei ole tallennettu ollenkaan tilakohtaista ajankoh- taista tietoa veronmaksukyvystä. Muutamia on veroluokkien ja -lukujen lisäksi kirjattu mainintoja autiosta viljelykseen ottamisesta seuranneista vapaavuosista. Kreivikunnan maakirjat: RA, Bielkesamlingen, Gustaf Horns och Sigrid Bielkes gods och länshandlingar, vol. 6a ja 6b.

28 Maakirja käsittää 366 tilaa. Verot on eritelty kolmeen ryhmään: ”maksettuihin verihin”, ”varattomiin veroihin” sekä ”autio ja vapaavuosiverot”. Yksittäisen tilan verosumma on laitettu vain yhteen ryhmään ja Summat ovat manttaali- ja äyrilukuihin perustuvia laskennallisia verokertymiä. Niissä ei ole huomioitu mahdollisia osittaisia suorituksia, vaan ne kuvaavat tilojen veroja normatiivisella tasolla. Maakirjan mukaan mukaan on laskettu vuosittaiset verot (årlige rânttan), ylimääräiset verot (gierden), rakennusapu, linna-apu sekä salpietarivero. ”Muut ylimääräiset verot (extraordinarie rânttor) on jätetty pois”. Jordeböcker öfver Biörneborgs Grefskaps rânttor och intrader, Gustaf Horns och Sigrid Bielkes gods och länshandlingar, Vol. 6A, Jordeböcker för finska gods.

29 H.H.Gode G.Hornille 6.6.1651 (RA Wjiksaml. E2820) ja 8.7.1651 (RA Wjiksaml. E2820).

30 H.H.Gode G.Hornille 2.8.1651 (RA Wjiksaml. E2820) ja 21.11.1651 (RA Wjiksaml. E2820). Pylkkänen 1996, 162–166. Huittisten käräjät 5.–7.7.1652, mm.7 425v. Ulvilan käräjät 7.–8.11.1653, mm.8 137v–138. Oma lukunsa oli armeijan palkkajärjestelmän eli jakolaitoksen piiriin kuuluneet tilat. Kokemäen keskikäräjillä 1654 jakolaitokseen kuulunutta autiotilaa viljellyt Thomas Bertilsson valitti kornetin, jonka oli määrä saada tilan veroista palkkansa vaati saada tilan verot täysimääräisenä, vaikka tila oli autio. Bertilsson sai käräjiltä todistuksen autiudesta. Kokemäen käräjät 25.–27.5.1654, mm.8 236.

ne). Lueteltuja tilamääreitä käytettiin maakirjoissa, joissa ne kaikki määrittivät ensisijaisesti yhtä asiaa: talonpojan veronmaksukykyä.³¹ Tilojen luokittelu eri kategorioihin oli luonnossa monimutkaisempaa kuin maakirjoissa, vaikka autioituminen oli yleinen ilmiö 1600-luvun talonpoikaisyehtokunnassa. Kuten tunnettua, aikakaudella talonpoikaistilojen yhteydessä hallinnollisissa asiakirjoissa käytetty autio-termini ei suoraan viitannut asumattomuuteen. Lyhyesti todettuna se oli yhtä kuin köyhtymistä ja veronmaksukyvyyn alenemista. Maakirjoissa ”autioksi” merkitty tila ei kyennyt maksamaan verojaan ollenkaan tai se maksoi niitä vain tietyiltä osin, vaikka toki joukossa oli myös täysin asumattomia tiloja.³²

Autioituminen paisui laajamittaiseksi ilmiöksi jo 1500-luvun jälkipuolen sotien aikana ja se oli realiteetti 1600-luvun lopulle asti. Sen laajamittaisuuden ja moniulotteisuuden rinnalle syntyi jossakin vaiheessa edellä mainittu ”varaton”-termi, jolla kameraalisissa asiakirjoissa viitattiin väliaikaisemmiksi ja vähäisemmiksi määriteltäviin veronmaksuvaikeuksiin. Vuoden 1652 alussa kreivikunnan virkamiehet saivat valmiiksi kreivikunnan autioluettelon. Inspehtori Goden mukaan kreivikunnassa oli suuri joukko ”varattomia” (*oförmögen*) talonpoikia, jotka ”asuvat tiloiltaan, mutta eivät kykene maksamaan verojaan kokonaan, jotkut maksavat puolet, toiset enemmän, toiset vähemmän”.³³ Ryhtyessään tekemään autioitumista koskevia selvityksiä inspehtori Gode oli saanut hyvän vastaanoton. ”Rahvas on alamaista ja hyväntahtoista, uskoen ja nöyrästi toivoen teidän kreivillisen armonne olevan suopea hallitsija ja herra”, hän raportoi kreiville kesäkuussa 1651 oltuaan ensimmäisiä kertoja kosketuksissa kreivikunnan asukkaiden kanssa. Rahvaan toive voidaan nähdä retorisesti korrektina viestinä kreiville, jolla uusinnettiin valtasuhteen vastavuoroisia perusrooleja. Nöyryyden vastineeksi rahvas odotti herraltaan ymmärtämystä veronmaksuvaikeuksiin.³⁴

Hallinnollisesti katoja käsiteltiin kolmen tahon yhteistyöllä. Kadon aiheutettua vahinkoja talonpojat hankkivat tilanteestaan käräjätodistuksen. Siinä lautamiehet vahvistivat vahingon suuruuden.³⁵ Todistuksella he hakivat verohelpotuksia kreiviltä/kreivittäreltä tai maaherralta. Kreivi Horn suhtautui verohelpotusanomuksiin samaan aikaan sekä ymmärtävästi että kriittisesti. Myötätuntoa oli, mutta samalla kreivi halusi virkamiestensä tekevän kaikkensa verotuoton maksimoimiseksi. Kreivikunnan alkuvuosina inspehtori Gode katsoi parhaimmaksi suhtautua varattomiin talonpoikiin ”lempeydellä”, sillä verotappioista huolimatta varattomat saattoivat tehdä päivätöitä kreivin hyväksi. Keväällä 1652 hän myös toivoi kreiviltä jonkinlaisia verohelpotuksia kreivikunnan talonpojille sekä lupaa antaa heille siemenviljaa, jotta seuraavana syksynä saataisiin normaalit verotulot. Goden mukaan kruunun vanhojen verorästien keruu oli rasittanut talonpoikia liiaksi ja sen lisäksi hän pelkäsi, että maaherralta ei löytyisi ymmärrystä rahvaan köyhyydelle vaan hän

31 H.H.Gode G.Hornille 8.7.1651 (RA Wjiksaml. E2820) ja 14.3.1652 (RA Wjiksaml. E2820).

32 Mäkelä 1979, 14–20. Jutikkala 1942, 310–311. Karonen 1999, 152–154.

33 Ks. edellinen viite sekä Lehtinen 1961b. Myrdal 1999, 331–334. Larsson 1983, 190–191. H.H.Gode G.Hornille 10.1.1652, (RA Wjiksaml. E2820).

34 H.H.Gode G.Hornille 6.6.1651 (RA Wjiksaml. E2820). Englund 1989, 92–97.

35 Huittisten käräjät 12.–13.11. ja 15.11.1658, mm.10 137; 11. ja 13.–15.8.1666; 7.–9.1.1669; 3.–5.9.1677, 78; 4.–5.9.1678. Ulvilan käräjät 3.–4. ja 6.9.1675,46, myös 61–62; 11.–13.9.1677, 93–93v. Larsson 1983, 193. Österberg 1971, 220–235.

tulisi vaatimaan kuluneen vuoden väenottoon liittyvät maksut ajallaan eli ennen kuin talonpojat saivat satonsa korjatuksi ja sitä kautta varallisuutta itselleen.³⁶

Kuten edellä kuvattiin, kilpailu kruunun kanssa johti rästien ankaraan kantoon kreivikunnan alkuvuosina. Rinnakkaisten veronkantajien kilpailuasetelma vaikutti verohelpotusten myöntämiseen. Talonpojille ei kannattanut antaa lievennyksiä, jos toinen kantaja aikoi kantaa omat veronsa täysimääräisenä. Syksyllä 1662 inspehtori välitti kokemäkeläisten talonpoikien verohelpotusanomuksen myös maaherralle, koska kruununvouti oli ollut haluton joustamaan veronkannossa. Gode vakuutti heidän valitustensa olevan aiheellisia ja talonpojat hankkivat myöhemmin käräjä-todistuksen, jossa heidän vakuutettiin kärsineen niin kadosta kuin tulipalostakin. Kreivitär oli omasta puolestaan valmis pieniin verohelpotuksiin, jos tulipalo todella oli päässyt irti tapaturmaisesti eikä huolimattomuuden seurauksena. Bielke kehotti Godea määrittämään kohtuullisen helpotuksen tason, mutta halusi itse sanoa siitä viimeisen sanan.³⁷

1670-luvulla verohelpotuksia myönnettiin samassa suhteessa kuin kruunu oli valmis antamaan niitä omiin veroihinsa. Vuonna 1674 Pålwal Callia tiedotti kreivitäreille tavanomaiseen tapaan huittislaisten helpotusanomuksesta, ja kertoi heidän anovan sitä myös kruunulta.³⁸ Vuoden 1677 lopulla kreivitär ja Callia pohtivat, tulisiko vaikeuksissa olleita talonpoikia auttaa vapauttamalla heitä menneiden vuosien rästeistä vai antamalla heille helpotuksia tulevien vuosien veroista. Callia oli ehdottanut edellistä vaihtoehtoa, koska kruunu oli suhtautunut esillä olleeseen helpotusanomukseen kielteisesti. Silti Bielke katsoi paremmaksi tulevaisuuteen suuntautuvan tuen, koska niin tilojen nousua tuettiin paremmin ja toisaalta menneiden vuosien rästejä ei kannattanut antaa anteeksi, koska kruunu ei ollut niinä vuosina keventänyt omia vaatimuksiaan.³⁹

Yleisesti ottaen kreivitär Bielke noudatti Hornin linjaa verohelpotusten myöntämisessä. Vuonna 1659 inspehtori pelkäsi liian ankaran veronkannon johtavan tilojen autoitumiseen. Koko kreivikunta ”raunioituisi ja joutuisi perikatoon” ilman verohelpotuksia, ”osanottoa ja armeliaisuutta”.⁴⁰ Kreivitär suhtautui Goden vetoomukseen myöntävästi kehottaen inspehtoria ja voutia menettelemään rahvaan varattomuuden kanssa ”sävyisästi ja kohtuullisesti”.⁴¹ Jatkossa kreivikunnan virkamiehet toisinaan kertoivat kreivittärelle tulevasta anomuksesta ja sen taustoista. Pääsääntöisesti he tukivat anomuksia ja pitivät käräjälausuntoja paikkansapitävinä,

36 H.H.Gode G.Hornille 27.4.1652 (RA Wjksaml. E2820), 12.5.1652 (RA Wjksaml. E2820), 16.5.1652 (RA Wjksaml. E2820).

37 H.H.Gode maaherra Erik von der Lindelle 14.11.1662 (RA Bielkesaml. E2384). Käräjäpöytäkirja ote Kokemäen käräjiltä 23.–25.4.1663 (RA Bielkesaml. E2384).

38 P.Callia S.Bielkelle 18.12.1674 (RA Bielkesaml. E2385).

39 S.Bielke P.Callialle 28.11.1677 (RA Bielkesaml. E2366).

40 H.H.Gode S.Bielkelle 26.9.1659 (RA Bielkesaml. E2384).

41 H.H.Gode S.Bielkelle 7.1.1660 (RA Bielkesaml. E2384). Vuonna 1666 kreivikunnan talonpoika kävi henkilökohtaisesti Tukholmassa anomassa verohelpotuksia. Hänen tilallaan oli riehunut tulipalo, ja se oli muutenkin vaikeuksissa. Bielke suhtautui asiaan pohjimmiltaan myötämällisesti, mutta ei halunnut myöntää helpotusta kuulematta mielipidettä talonpojan kotiseudulta. Bielke ilmoitti Godelle, että vastaisuudessa hänen luokseensa ei saisi päästää talonpoika näissä asioissa ilman inspehtorin myöntämää todistusta. S.Bielke H.H.Godelle 23.10.1666 (RA Bielkesaml. E2365).

mutta toisaalta sysäsivät vastuun kreivittärelle korostamalla esimerkiksi odottavansa kaikesta huolimatta häneltä päätöstä ja toimintaohjeita asiassa. Kreivitär olikin useimmiten kiinnostunut helpotusta anovien tilanteesta ja korosti toistuvasti haluavansa saada tapauksista aina mahdollisimman paljon tietoa, vaikka kyse olisi ollut vain yksittäisestä tilasta.⁴²

Verohelpotukset olivat kreiville ja kreivittärelle konkreettinen tapa osoittaa jalomielisyyttään, armeliaisuuttaan sekä muita patriarkaalisen isännyyden perushyveitä. Hädässä herra ja rouva auttoivat alamaisiaan. Samalla helpotukset saattoivat pidemmällä aikavälillä tuottaa enemmän verotuloja, kun talonpoikia ei raunioitettu äkkipikaisella kantopoliitikalla. Lisäksi armeliaisuutta osoitettiin talonpojille koko kreivikunnan olemassaolon ajan lainaamalla vaikeuksissa olleille tiloille siemenviljaa. Kun talonpojat menettivät satonsa kokonaan eikä varastoista löytynyt edes siemenviljaa, kreivikunnan virkamiehet saattoivat lainata sitä. 1670-luvulla huonoina vuosina vouti antoi talonpojille siemenviljaa veroina saadusta viljasta, pyrkien käyttämään tähän keskimääräistä huonolaatuisempaa viljaa. Parhaassa tapauksessa kylvöviljan avulla talonpojat kykenisivät vastaisuudessa veronmaksuun. Jos kylvöviljasta tulisi hyvä sato, talonpojalla olisi varaa maksaa verorästejä.⁴³

Katojen aiheuttamia vähennyksiä kreivikunnan verotuloissa pyrittiin toki korjaamaan muillakin keinoin kuin ymmärtämisellä ja säällillä. Autiotilojen asuttaminen kuului inspehtori Goden ja vouti Callian tärkeimpiin tehtäviin kreivikunnan yleisen verokuntoisuuden ylläpidossa. Gode asetti autiotiloille 18 uutta viljelijää heti kreivikunnan ensimmäisillä käräjillä. Callian virkaohjeissa 1671 voutia kehoitettiin etsimään aktiivisesti hyviä asukkaita autiotiloille, ja seuraavina vuosina hän värväsi lukuisia uusia viljelijöitä kreivikunnan autiotiloille.⁴⁴ Autiotila luovutettiin uudelle viljelijälle virallisesti käräjillä, jolloin vanhalla omistajataholla oli periaatteessa mahdollisuus yrittää pitää tila itsellään. Käsittelyssä tilan historia kerrattiin lyhyesti lähinnä autiuden osalta. Lisäksi luettiin julki tilan rakennusten kunto sekä peltojen tila, todettiin uuden viljelijän saaneen itselleen tilallisia takaajiksi sekä korostettiin, että tila ei enää ole perintötila. Viljelijälle myönnettyjen verovapausvuosien määrän päätti tilan omistajataho. Lisäksi painotettiin, että uuden viljelijän ”ei

42 H.H.Gode S.Bielkelle 24.5.1659 (RA Bielkesaml. E2384). S.Bielke H.H.Godelle 9.11.1670 (RA Bielkesaml. E2365). S.Bielke P.Callialle 20.8.1672 (RA Bielkesaml. E2366). P.Callia S.Bielkelle 21.11.1674 (RA Bielkesaml. E2366), 18.12.1674 (RA Bielkesaml. E2366), 25.1.1675 (RA Bielkesaml. E2366).

43 S.Bielke P.Callialle 25.1.1675 (RA Bielkesaml. E2366), 2.4.1675 (RA Bielkesaml. E2366). P.Callia S.Bielkelle 3.3.1675 (RA Bielkesaml. E2385), 6.4.1675 (RA Bielkesaml. E2385).

44 Gode kertoi 18 talonpojan asuttamisesta Hornille kesällä 1651. Vuoden 1651 kesäkäräjiltä tai kaikilta vuoden käräjiltä yhteenlaskettuna ei löydy Goden mainitsemaa määrää viljelykseen ottoja, mutta inspehtorin ilmoitusta ei silti ole syytä epäillä, sillä kreivikunnan virkamiehet paneutuivat kovalla tarmolla uusien viljelijöiden värväykseen. Vuoden 1651 kruunun maakirjassa kreivikuntaan kuuluneista tiloista kaksi (2) oli otettu autiosta vapaavuosilla viljelykseen. Vuoden 1653 maakirjassa vastaavia tiloja on 38. Vuoden 1651 kesäkäräjillä vahvistettiin kolme autiotilan luovutusta uudelle viljelijälle, koko vuonna kolmen pitäjän käräjillä yhteensä 10 kreivikunnan tilaa sai uuden haltijan. Inspehtorin ja autiotilojen uusien viljelijöiden väliset sopimuksia ei välttämättä virallistettu käräjillä ”reaalijassa”. H.H.Gode G.Hornille 8.7.1651 (RA Wjksaml. E2820). Huittisten, Kokemäen ja Ulvilan maakirjat 1651 ja 1653, VA 7244 ja VA 7249. S.Bielke P.Callialle 8.8.1671 (RA Bielkesaml. E2365).

pidä ainoastaan rakentaa taloja ja viljellä pelloja vaan myös suorittaa ja maksaa kaikki vuosittaiset verot”⁴⁵

Autiotilan luovuttamisessa tukeuduttiin voimakkaasti lautamiesten tietämykseen. Tiloja koskevat tiedot tulivat ensisijaisesti heiltä, vaikka epäilemättä kreivikunnan virkamiehet olivatkin usein yhtä lailla perillä niiden kunnosta. Vuoden 1671 virkaohjeessa vouti Callia nimenomaisesti velvoitettiin hankkimaan käräjiltä lautamiesten todistus luovutettavan autiotilan olosuhteista. Siten kreivitär halusi varmistaa, että vouti ei sortuisi samaan virheeseen kuin inspehtori aiemmin. Yksi syy inspehtorin erottamiselle olivat ylimääräiset verovapausvuodet, joita inspehtori oli myöntänyt kreivikunnan autiutiloille, kun niiden käräjillä saamat vapaavuodet olivat kuluneet loppuun. Niiden osalta kreivitärtä närkästytti inspehtorin omatoimisuus, ja toisaalta Gode oli myös liiaksi venyttänyt kreivillisen armeliaisuuden rajoja. Kreivitär halusi tehostaa autiutilojen asumisen ja käytön valvontaa määräämällä voudinkirjurin tekemään vuosittain tarkastuksen niiden olosuhteista juuri ennen sadonkorjuuta. Sen perusteella oli määriteltävä, paljonko tiloilta voitiin kantaa veroja. Kirjurin tuli ottaa tutkimukseen mukaan nimismies ja kaksi lautamiestä, ja tulokset tuli julkistaa käräjillä autiutilojen asukkaiden läsnä ollessa.⁴⁶

Kreivikunnan virkamiesten oli syytä olla kiinnostunut autoista jo yksin sen vuoksi, että maanomistuskäytänteiden puitteissa autoituminen loi pohjan omistussuhteiden mullistuksille. Autiot eli käyttämättä jääneet pellot ja niityt kertoivat vanhan omistajatahon kyvyttömyydestä. Maasta luopumista ei välttämättä voinut selittää ainoastaan itsestä riippumattomalla köyhyydellä ja vaikeilla sääoloilla, vaan se kaikesta huolimatta heijasteli myös laiminlyöjän kykyä.⁴⁷ Siksi valtaajalla oli hyvät mahdollisuudet käyttää maita ilman valituksia ainakin joidenkin vuosien ajan vieläpä maksamatta veroa niistä, jos viranomaisetkaan eivät huomanneet vaatia valtaajalta muuta kuin hänen oman tilansa verolukujen mukaiset rasitukset. Vaikka autiutilalla olisi ollut väkeä jäljellä, heidän ei välttämättä kannattanut valittaa maanvaltaukselta välittömästi, jos omasta takaa ei ollut voimavaroja käyttää maita tai varaa maksaa tilalta muuta kuin autoveroa. Autiutilojen uudet viljelijät joutuivat usein käräjien kautta vaatimaan takaisin niittyjä, peltokaistaleita tai muita omistuksia, jotka olivat päättyneet naapureiden haltuun.⁴⁸

Autoitumisen myötä avautui monia keinottelumahdollisuuksia. Tilalla asuvan väen näkökulmasta autius saattoi olla tavoiteltava status, joka ennen kaikkea toi

45 Esim. Ulvilan käräjät 10.–11.3.1651, mm.7 149v–150; 14.–15.10.1651, mm.7 254v–255, 255–255v; 17.–18.8.1668; 18.–19.1.1669; 16.–17.1.1671, 34 ja 46; 22.6.1672, 29–32; 15.–16.7.1673, 60–62; 19.–20.1.1675, 7, 11–12, 18–19; 26.–27.7.1677, 55 ja 57v–58; 22.–25.6.1678. Huittisten käräjät 30.6.–1.7.1651, mm.7 214–214v, 214v–215; 23. ja 25.–26.6.1669; 5.–6.2.1672, 6, 7v–8, 9v–10 ja 20v; 20.–21.1.1674, 4, 5, 8v ja 15; 17.–19.1.1676, 25v–26, 28–28v, 29, 32; Kokemäen käräjät 25.–27.5.1654, mm.8 238v–239; 22.–23.9.1654, mm.8 211; 19.–22.11.1655, mm.9 121v ja 122; 16.–17.7.1675, 48v–49v; 7. ja 9.9.1678, 90; 10.–11.1.1679, 17.

46 S.Bielke P.Callialle 8.8.1671 (RA Biellesaml. E2365). Ks. myös Larsson 1983, 193–194.

47 Ågren 1997, 178–180, 195–197, 200, 271.

48 Kokemäen käräjät 8.–10.7.1652, mm.7 447v. Huittisten käräjät 6.–7.8.1658, mm.10. 85v, 96v–97; 11. ja 13.–15.8.1666; 23. ja 25.–26.6.1669; 25.–27.10.1669; 17.–19.1.1670, 15v–16; 30.–31.5. ja 1.–2.6.1670, 26v, 29–29v, 43–43v; 5.–6.2.1672, 7–7v; 27.–28.1.1673, 23v–24; Ulvilan käräjät 11.–12.2.1662, 75v (TMA); 22.–24.7.1667; 16.–17.1.1671, 43–44; 20.–21.6.1671, 100–101; 22.–23.9.1671, 139; 20.–21.1.1673, 3v; 20.–21.1.1673, 6; 15.–16.7.1673, 69v; 11.–12.9.1676, 76–76v.

mukanaan kevyemmän verorasituksen. Toisaalta se samalla avasi mahdollisuudet veronkiertoon. Autoveroa maksava tila sai viljellä maitaan vain rajoitetusti. Jos tilaa asuva väki kuitenkin viljeli enemmän kuin oli sallittua ja asia jäi voudilta huomaamatta, tilanväki nettosi itselleen 'verotonta tuloa' sitä enemmän mitä laajemmin se rohkeni käyttää tilan resursseja hyödykseen. Autiotilat tarjosivat keinottelumahdollisuuden myös voudille. Määrittämällä tila autioksi asiakirjoissa kertomatta siitä kuitenkaan tilanväelle vouti pystyi kantamaan tilan verot täysimääräisenä, mutta toimittamaan niistä vain autoveron suuruisen osan eteenpäin. Veronkiertomahdollisuuksien vuoksi vouteja painostettiin hallinnon ylemmiltä portailta olemaan tarkkana määrittäessään tiloja autioksi.⁴⁹

Inspehtori Hans Hansson Gode sai syksyllä 1668 kuulla, että häntä ja Pāwal Callia epäiltiin kavalluksesta. Ulvilalainen luutnantti Henrich Thomasson oli julkisesti ihmetellyt miten kreivikunnan virkamiehet sallivat erään tilan Kukonharjan kylässä maksaa ainoastaan autoveroa, vaikka se hyvin olisi kyennyt maksamaan veronsa täysimääräisesti. Luutnantti kertoi käräjillä, että ei ollut tarkoittanut puheillaan mitään pahaa, vaan ainoastaan juttelut asioista naapureidensa kanssa. Inspehtorin todistaja korosti, että luutnantti oli kuitenkin moneen kertaan kreivikunnan virkamiesten rikkovan siten kreivitärtä vastaan sekä painottanut, että mainittu tila oli pitäjän varakkaimpia. Toisin sanoen hän vihjasi, että välistävetoon riitti rahaa tavallista enemmän. Vouti Pāwal Callia kumosi luutnantin puheet esittämällä laskelmistaan tilan verohistorian. Vuosina 1654–56 sille oli kertynyt verovelkoja yli 80 hopeataalaria, tuli sittemmin kokonaan hylätyksi (*förlammat*) mutta maksoi autoveroa. Vuosina 1660–63 sen velat kasvoivat lähes 80 hopeataalarilla, mutta sen jälkeen tilalta oli maksettu kaikki verot. Voudin mukaan kaikesta tästä oli annettu selvitys kreivittärelle. Luutnantilla ei ollut mitään todisteita väitteilleen ja hän tarjoutui pyytämään julkisesti anteeksi. Inspehtori ja vouti suostuivat siihen ja asiaa saatiin sovittua.⁵⁰

Autiotilan viljelykseen ottajalle myönnettyjen vapaavuosien avulla oli mahdollista tavoitella melko lyhytaikaista, mutta silti nopeaa vaurauden kasvua yksinkertaisesti jättämällä tila heti vapaavuosien jälkeen.⁵¹ Vapaavuosilla pelaavien keinotelijoiden aiheuttamia tappioita pyrittiin paikkaamaan takuumiesjärjestelmällä. Maksamattomat verot pyrittiin saamaan Ensisijaisesti tilaa viljelleeltä isännältä, mutta jos se ei onnistunut, summa vaadittiin hänen takuumiehiltään.⁵²

Parhaimmillaan takausjärjestelmä sai talonpojat tekemään työtä, joka muuten olisi langennut virkamiesten niskaan, tai se siirsi verotuksen jännitteet talonpoikien ja esivallan väliltä talonpoikien keskinäisiksi. Kokemäen Villilän Mats Simonssonin takuumiehet joutuivat 1650-luvun lopulla maksamaan veroja, joita Mats ei

49 Ågren 1997,73. Huhtamies 2000, 127. Jutikkala 1942, 315–317. Ruuth 1911, 13.

50 Ulvilan käräjät 14.–16.6.1669. Vuonna 1672 Agata Jöransdotter ilmoittoi Pāwal Callian hovioikeuteen väittäen voudin jättäneen kirjanpitonsa ulkopuolelle 39 tynnyriä viljaa, jotka Agata Jöransdotterin tilalta oli maksettu. Huittisten käräjät 1. ja 3.7.1672, 33v.

51 Ulvilan käräjät 23.–24.2.1652, mm.7 328–328v. Kokemäen käräjät 1.–2.3.1652, mm.7 356; 8.–10.7.1652, mm.7 439; 5.–6.9.1652, mm.7 489. Huittisten käräjät 14.–16.3.1654, mm.8 300–300v.

52 Ulvilan käräjät 23.–24.2.1652, mm.7 327; 20.–21.8.1658, mm.10 109, 109v–110; 1.–2.10.1658, mm.10 125v–126; 22.–24.10.1667. Kokemäen käräjät 5.–7.10.1658, mm.10 31v–32. Huittisten käräjät 17.–18.2.1662, 103 (TMA); 27.–30.5.1662, 173v (TMA); 15.–16. ja 18.9.1671, 124–125.

ollut kyennyt maksamaan ratsumestari Peer Matsson Röökmanille. Takuumiesten mielissä oli kuitenkin herännyt epäilyjä Mats Simonssonin todellisesta varallisuudesta, ja he olivat menneet tämän tilalle tarkastamaan ruoka-aittaa. Mats päästi heidät aittaan, josta ei löytynyt veroiksi kelpaavaa. Takuumiesten epäilyt eivät kadonneet, vaan he palasivat tilalle seuraavana päivänä ja murtautuivat uudelleen aittaan. Nyt he ottivat sieltä viljaa, suolakalaa sekä muuta tavaraa. Käräjillä heidät kuitenkin määrättiin palauttamaan tavarat sekä maksamaan sakot.⁵³ Keväällä 1674 huittislainen Jacob Henrichsson hylkäsi Löysälän kylän tilan, jonka hän oli ottanut autiosta viljelykseen viisi vuotta aiemmin. Kun verovapaus loppui, Jacob häipyi. Hänen takuumiehensä eivät kuitenkaan hyväksyneet tekoa. He pyysivät käräjiltä todistuksen tilanteesta, ja lähtivät omin päin etsimään karkulaista välttääkseen maksut, jotka uhkasivat langeta heidän maksettavakseen.⁵⁴

Verohelpotusten ja autiotilojen asuttamisen rinnalla veronmaksuvaikeuksia lähestyttiin kovemmin ottein. Kreivitär korosti jatkuvasti, että verohelpotuksissa ei tullut sortua liiallisuuteen. Veronmaksuvaikeuksien helpottamista oli aina harkittava, mutta samalla oli tarkoin tutkittava talonpoikien ”olosuhteet, työnteko sekä rasitukset”. Tuli siis arvioida helpotusten todellinen tarve eikä niitä tullut myöntää jos talonpojat ”olivat turvassa päivittäisiltä vierailuilta ja päivätöiltä” tarkoittaen, että kreivikunnan virkamiesten tuli valvonnallaan estää verorästien syntyä laiskuiden vuoksi.⁵⁵ Syksyllä 1677 Bielke muistutti käräjätodistuksia lähettäneelle Callialle, että kadot harvoin olivat totaalisia. Aina oli niitä, jotka saivat jotakin, ja heille helpotuksia ei saanut antaa löyhäkätisesti. Todellinen tarve selviäisi parhaiten, jos vouti hoitaisi veronkannon mahdollisimman tarmokkaasti.⁵⁶ Verorästien kasvamisen estämiseksi kreivitär Bielke yksinkertaisesti vaati virkamiehiään kantamaan verot ahkerasti, huolellisesti ja päättäväisesti. Toisinaan Bielke korosti, että talonpojilta oli otettava suorituksia vastaan lähes millä tahansa parseleilla, joita heiltä oli saatavissa.⁵⁷

Karjan ulosmittaamisella vouti ja inspehtori pyrkivät kreivikunnan alkuvuosista alkaen saamaan jotakin suorituksia niiltä talonpojilta, jotka eivät kyenneet maksamaan verojaan muilla parseleilla saati rahalla. Ulosmittaaminen johti kuitenkin usein pieniin konflikteihin, ja syksyllä 1656 alkuvuosien hyväntahtoisuus alkoi rapista rahvaan parissa. Inspehtori valitti kreivikunnan talonpoikien olevan ”erittäin vastahakoisia”. ”He eivät halua enää tietää mistään päivätöistä, eivätkä kuljeta vil-

53 Kokemäen käräjät 4.–5.3.1659, mm.10 204v.

54 Huittisten käräjät 13.–15.7.1674, 27v.

55 S.Bielke H.H.Godelle 5.6.1663 (RA Bielkesaml. E2364). S.Bielke P.Callialle 8.8.1671 (RA Bielkesaml. E2365).

56 S.Bielke P.Callialle 10.10.1677 (RA Bielkesaml. E2366). 1670-luvulla kadot koettelivat myös Bielken ruotsalaisia läänityksiä. Vuosikymmenen puolivaliässä kadot veivät siellä kreivittären mukaan kaksi kolmannesta ja ylikin verotuotosta useana vuonna peräkkäin. Siksi kreivitär toisaalta ymmärsi kreivikunnan hätää ja kehotti vouti Calliaa avustamaan köyhimpiä siemenviljalla, mutta samalla korosti tarvetta saada tuloja ja viljaa mistä sitä vain oli saatavissa. S.Bielke P.Callialle, odat (RA Bielkesaml. E2366).

57 S.Bielke H.H.Godelle 12.10.1666 (RA Bielkesaml. E2365), 30.4.1669 (RA Bielkesaml. E2365), 11.2.1670 (RA Bielkesaml. E2365), 4.3.1670 (RA Bielkesaml. E2365), 8.6.1670 (RA Bielkesaml. E2365), 9.11.1670 (RA Bielkesaml. E2365). S.Bielke P.Callialle 12.10.1666 (RA Bielkesaml. E2365), 8.11.1670 (RA Bielkesaml. E2365).

jaansa keruupaikoille”, Gode ilmoitti kreiville. Vastavuoroisen ymmärtämisen ja harmonian odotukset konkretisoituivat verohelpotuksiin, ja kun kreivikunnan virkamiesten käyttäessä talonpoikien kohtuuttomaksi tai moraalittomiksi tulkittavia otteita, talonpojat saattoivat katsoa olevansa oikeutettuja puolustautumaan niitä vastaan muodollisesti laittomin keinoin.⁵⁸

Suoranaisen vastahangan ja vihamielisyyden lisäksi talonpojat pyrkivät välttymään ulosmittaukselta omistussuhteiden muutoksilla, eli myymällä oman karjansa ja vuokraavansa tilalle uutta karjaa, johon veronkantaja ei voinut käydä käsiksi. Kreivikunnan talonpojat olivat jo kruunun hallinnon kaudella tottuneet myymään härkensä katovuosien aikaan ”salaisille” kauppamiehille, koska heiltä sai niistä korkeamman hinnan kuin verojen ulosmittauksessa virkamiehiltä. Talonpojat saattoivat inspektorin mukaan myös teurastaa lehmänsä, jos he pelkäsivät veronkantajien yrittävän viedä niitä väkisin.⁵⁹ Talvella 1660 Páwal Callia valitti talonpojan saattavan päästää hänet käsiksi karjaansa, mutta kieltäytyvän osallistumasta sen arviointiin. Siksi vouti pelkäsi saavansa niskaansa valituksia, vaikka vouti hankkisi ulosmittaukselle puolueettomat arvioijat.⁶⁰ Vuonna 1663 talonpojat olivat haluttomia luopumaan karjasta, koska he ”halusivat pitää niitä tilojen ylläpidon ja viljelyn tukena”. Lisäksi se osa rahvaasta, jolla oli ollut käteistä rahaa, oli kyennyt maksamaan veronsa sillä ja siten välttynyt omistamansa karjan ulosmittaukselta. Köyhät puolestaan eivät omistaneet karjaa, mutta he olivat saaneet vuokrattua sitä ”hyvältä väeltä”.⁶¹

Härkiä silmäillessään ja arvioidessaan inspektori ja vouti joutuivat kasvokkain keskustelemaan talonpoikien kanssa kohtuudesta veronkannossa. Ulosmittaus oli veronkannon äärimmäinen muoto ja sellaisenaan tulenarkaa työtä. Osaksi eri verojen ulosmittaukset olivat kuitenkin muiden kuin kreivikunnan ja kruunun virkamiesten vastuulla. Käräjien lautamiehet olivat avainasemassa soviteltaessa talonpoikien ja veronkantajien ristiriitaisia näkemyksiä maksettavien verojen määrästä ja muodosta yhteen. Kaikissa kolmessa pitäjässä käsiteltävänä ajanjaksona lautamiehille annettiin käräjillä tehtäväksi kerätä eri veroja, mutta käytänteissä oli myös vaihtelua. Erityisen suuri merkitys heillä oli juuri verorästien kannossa.

1650-luvulta 1670-luvun lopulle asti lautamiehet saivat käräjillä jatkuvasti toimeksiantoja eri verojen ulosmittaukseen. Useimmiten heidät lähetettiin kantamaan kihlakunnantuomarin, laamannin, nimismiehen ja pappien palkkaukseen tarjottuja veroja. Niiden osalta toisinaan kyse oli yksinkertaisesti veronkannosta, toisinaan tehtävänä oli kantaa ne niiltä, joilta ne olivat jääneet suorittamatta ajallaan. Paikallisen aatelin lampuotien verorästejä lautamiehet ulosmittasivat melko usein, samoin sotapalkkalaitoksen piirissä olleiden talonpoikien maksamattomia veroja.⁶²

58 H.H.Gode G.Hornille 7.10.1656 (RA Wijksaml. E2820).

59 Esim. H.H.Gode G.Hornille 21.11.1651 (RA Wijksaml. E2820). H.H.Gode S.Bielkelle 20.12.1660 (RA Bielkesaml. E2384), 10.5.1661 (RA Bielkesaml. E2384), 24.7.1661 (RA Bielkesaml. E2384). P.Callia S.Bielkelle 16.2.1674 (RA Bielkesaml. E2385).

60 P.Callia S.Bielkelle 19.2.1660 (RA Bielkesaml. E2385).

61 H.H.Gode S.Bielkelle 20.3.1663 (RA Bielkesaml. E2384), 17.4.1663 (RA Bielkesaml. E2384), 26.5.1663 (RA Bielkesaml. E2384).

62 Kokemäen käräjät 14.–16.4.1651, mm.7 168 ja 173v; 27.–28.6.1651, mm.7 209v; 4.–6.11.1651, mm.7 285; 1.–2.3.1652, mm.7 361–361v; 5.–6.9.1652, mm.7 488; 2.–3.3.1657, mm.9, 378; 2.–

Ulosmittaustoimeksiantojen perusteella lautamiesten asemaa veronkannon käytännön toteutuksessa voidaan pitää merkittävänä. Kun kyse oli maksamattomista tai viivästyneistä maksuista, lautamiehiin turvautuminen puskuroidi jännitteitä. He olivat puolueeton taho veron saajan ja maksajan välissä, joiden toiminta oli oikeuslaitoksen valtuuttamaa ja lailliseksi toteamaa. Käräjien toimeksiannoissa ulosmittauksen oikeellisuutta korostetaan viittaamalla ”selväksi tehtyyn laskelmaan”, jonka mukaan lautamiesten tuli toimia. Lisäksi toisinaan korostetaan ulosmittauksen olevan ”oikeudenmukaista” (*rättwis*) tai sen kohdistuvan vain ”tunnettuihin” (*witterlig*) rästeihin ainoastaan siinä mitassa mikä on ”aiheellista” tai ”perusteltua” (*skälig*). Käsitteet saivat sisältönsä käräjillä, jossa rästiluettelot tehtiin tietäviksi asianosaisille. Mikä oli perusteltua vaihteli tapauskohtaisesti.⁶³

Kun Kokemäen lautamiehiä valtuutettiin kesällä 1654 ulosmittaamaan Arvid Forbusin lampuotien verorästejä oikeaksi todistetun laskelman pohjalta, ylistarolainen kestikievari Peer Matsson puuttui asiaan valittaen, että hänen jo maksamiaan veroja ei ollut kirjattu täysimääräisesti laskelmaan, minkä vuoksi kruunuvouti velvoitettiin tarkastamaan laskelma ennen ulosmittauksen aloittamista.⁶⁴ Kun lautamiehet lähetettiin hakemaan verorästejä Baranoffin läänitykseltä Kokemäen talvikäräjillä 1656 rästilaskelman laillisuutta korostettiin toteamalla, että kruunuvouti Henrich Callia oli valvonut rästien laskentaa ja tarkistanut luettelon vielä lopuksi. Siksi oikeusistuin ”ei voinut kieltäytyä” lähettämästä lautamiehiä hakemaan sitä mikä oli perusteltua.⁶⁵

Toimeksiantojen kautta korostuu, että kreivikunnan alueella veronkanto ei ollut pelkästään kreivikunnan, kruunun ja rahvaan välinen kysymys. Talonpoikiin kohdistui velvoitteita monelta taholta. On myös korostettava, että kreivikunnalle kuuluneet tai sen kantovastuulla olleet tavanomaiset maaverot vain harvoin päättyivät lautamiesten vastuulle. Samoin oli kruunun verojen laita. Ulvilassa vuoden 1652 vuoden talvikäräjillä lautamiehet ohjattiin ulosmittamaan kruunun rästit rahvaalta sekä kuluvan vuoden verot autiutiloja viljelleiltä. Kesäkäräjillä 1658 kreivikunnan kirjuri esitti laillisen rästiluettelon, jonka pohjalta lautamiehet lähetettiin ulosmittaamaan ulvilalaisilta maksamattomia veroja. Kesällä 1659 lautamiehet val-

4.6.1653, mm.8 77v ja 79v; 25.–27.5.1654, mm.8 239v ja 240v–241; 22.–23.9.1654, mm.8 215v ja 216; 8.–10.3.1655, mm.9 3v, 11v ja 12; 26.2.1656, mm.9 236; 5.–7.10.1658, mm.10 34; 9.–10.7.1674, mm.11 33; 30.–31.8.1675, mm.11 79v; 18.–19.1.1678, mm.11 8; 15. ja 17.6.1678, mm.11 46. Ulvilan käräjät 10.–11.3.1654, mm.8 280v; 19.–20.3.1655, mm.9 141 ja 143; 18.–19.6.1655, mm.9 166v–167 ja 170; 7.–8.3.1656, mm.9 294v; 26.–27.11.1656, mm.9 354v; 20.–21.8.1658, mm.10 114; 8.–9.8.1659, mm.10 289v; 11.–12.2.1662, 76 ja 79(TMA); 22.–24.5.1662, 155v (TMA); 10.–11.10.1662, 116v (TMA); 22.–23.9.1671, 148–149; 2.–4.12.1674, 53v; 2.–4.12.1674, 46v, 47; 19.–20.1.1675, 4; 3.–4. ja 6.9.1675, 46; 11.–12.1.1676, 16; 11.–13.9.1677, 86v, 94. Huittisten käräjät 26.–28.2.1652, mm.7 333; 11.–14.9.1653, mm.8 154; 19.–21.10.1654, mm.8 350v; 26.–29.3.1655, mm.9 154; 22.–23.6.1655, mm.9 176v–177; 2.–3.6.1656, mm.9 326v; 8.–10.6.1657, mm.9 462v–463; 30.–31.3. ja 1.–2.4.1658, mm.10 74v; 12.–13.11. ja 15.11.1658, mm.10 133–133v, 135; 10.–12.11.1659, mm.10 302, 306; 27.–29.11.1662, 133 (TMA); 11. ja 13.–15.8.1666; 9.–11.1666; 25.–27.10.1669; 30.–31.5. ja 1.–2.6.1670, 22v–23 ja 41; 10. ja 12.–14.9.1670, 61; 9.–11.1.1671, 13; 20.–21.1.1674, 12v; 13.–15.7.1674, 29v–30; 13.–15.9.1675, 71; 17.–19.1.1676, 29; 14.8.1676, 50v; 18.–20.9.1676, 91; 10.–12.6.1678.

63 Österberg 1971, 43.

64 Kokemäen käräjät 25.–27.5.1654, mm.8 240v–241.

65 Kokemäen käräjät 26.2.1656, mm.9 236.

tuutettiin ulosmittaamaan ja kantamaan rahvaalta kruunulle kuuluvat verot (henkiraha, karjavero, sota-apuvilja) vuosilta 1658–59, ja vuonna 1662 he saivat tehtäväkseen sekä kreivikunnan että kruunun rästien kannon. Kokemäen talvikäräjillä 1651 lautamiehet asetettiin kantamaan kukin omasta neljänneskunnasta ”kruunun verot” niiltä talonpojilta, joilla se oli rästissä, samoin kesällä 1656. Vuonna 1676 Huittisten lautamiehet lähetettiin Pāwal Callian pyynnöstä kantamaan verot, joita rahvas ei ollut maksanut kruunulle ja kreivikunnalle.⁶⁶

Pääsääntöisesti kreivikunta ja kruunu kantoivat itse veronsa ja rästinsä, mutta siitä huolimatta lautamiesten toimeksiannoista heijastuvat lainalaisuudet, jotka säätelivät veronkantoa ja virkamiesten asemaa paikallisyhteisössä yleisemmin. Käräjät olivat muutenkin tärkeässä roolissa veronmaksuvaikeuksien todentamisessa. Sekä kruunun että kreivikunnan virkamiehet antoivat usein tarkistaa vuosittaiset verolyhennysluettelot eli autiotiloja tai muita veronmaksuvaikeuksissa olleita tiloja koskeneet listat käräjillä. Julkistamalla luettelot asianomaiset talonpojat saivat mahdollisuuden kiistää verovelkansa, ja myös lautamiehiltä pyydettiin vahvistus velkojen oikeellisuuteen.⁶⁷ Vuonna 1671 saamissaan virkaohjeissa Pāwal Callia veloitettiin todentamaan kaikki verorästit käräjillä. Ne oli julkistettava ja tutkittava siellä, ja voudin oli pyydettävä niistä kirjallinen todistus.⁶⁸ Kruunun ja kreivikunnan virkamiehet kohdistivat lautamiehiin kovan paineen verolyhennysten vahvistamisen yhteydessä. Kun Huittisten syyskäräjillä 1670 tutkittiin kruunun lyhennysluettelot, kaikki asetettiin lautamiesten omantunnon varaan. Heitä kehoitettiin tekemään ”sellainen tunnustus, josta he voisivat vastata”. Samoin meneteltiin muulloinkin, esimerkiksi Ulvilan syyskäräjillä 1670, kun tutkimuksen alla olivat kruunun ja kreivikunnan lyhennykset sekä myllytullilaskelmat. Lautamiehiä kehoitettiin ”tunnustamaan totuus” (*bekenna sanningen*).⁶⁹

Menettelyyn turvauduttiin yksinkertaisesti siksi, että lautamiehillä katsottiin olevan paras tieto rahvaan veronmaksukyvyistä. Heiltä haluttiin tietoja, joista he voisivat vastata esivaltansa edessä. Samalla totuuden kertominen velvoitti heitä kuitenkin myös rahvaan suuntaan. Vaikeuksissa olleen naapurin veronmaksukyvyistä liian optimisten kuvan antanut lautamies riskeerasi viime kädessä arkielämänsä rauhan. Muotonsa kautta käräjäkehotukset kertovat, että esivallan ja lautamiesten välinen kytkös ei ollut virkasuhde. Lautamiehet eivät olleet elimellinen osa kruunun hallinto-organisaatiota.⁷⁰ Heitä ei kyetty velvoittamaan muuten kuin vetoamalla heidän omaantuntoonsa. Se oli painava velvoite, mutta sen valvomiseen kruunulla oli heikommät edellytykset kuin rahvaalla. Kehotukset mukailivat muo-

66 Ks. edelliset viitteet.

67 Samassa yhteydessä käsiteltiin usein myös muutamien pienempien verojen (myllytulli, laamannin ja kihlakunnantuomarin rahat) maksutilanne. Huittisten käräjät 7.–9.1.1669; 15.–16. ja 18.9.1671, 118; 6.–8.11.1672, 65v; 30.9. ja 1.–2.10.1674, 43; 18.–20.9.1676, 100v; 13. ja 15.–16.1.1677, 19; 3.–5.9.1677, 79v, 84; 4.–5.9.1678. Ulvilan käräjät 20.–21.8.1658, mm.10 108v–109; 22.–23.9.1671, 145; 30.–31.10.1672, 59; 20.–21.1.1673, 2v; 3.–4. ja 6.9.1675, 60; 11.–13.9.1677, 103; 11.–12.9.1678.

68 Voudinohjeet P.Callialle 8.8.1671 (RA Bielkesaml. E2365).

69 Huittisten käräjät 10. ja 12.–14.9.1670, 69v. Ulvilan käräjät 23.–24. ja 26.–27.9.1670, 81v, 94v–95. Vastaavia: Ulvilan käräjät 11.–12.9.1676, 76v; 4. ja 6.7.1674, 19–19v. Huittisten käräjät 30.9. ja 1.–2.1674, 36.

70 Österberg 1971, 243–245. Larsson 1983, 194–195.

doltaan puhetapaa, jota käytettiin rikollisten tai rikoksista epäiltyjen kanssa. Lautamiehet olivat epäilyksenalaisia, vaikka he saivatkin luvan kertoa totuuden, ja heidän tottelevaisuuttaan yritettiin toisinaan vahvistaa uhkauksilla. Kun kruununvouti Sven Rusk oli vuonna 1679 siirtymässä voudiksi toiseen kihlakuntaan, Huittisten lautamiehet määrättiin käräjillä ”rangaistusten ja sakkojen uhalla” avustamaan Ruskia kantamaan rahvaalta suorittamatta olleet kruununverot. Määräys annettiin Ruskin pyynnöstä. Kruununvoudilla oli vuotta aiemmin ollut yhteistyöongelmia kokemäkeläisten lautamiesten kanssa.⁷¹

Ottaen huomioon lautamiesten keskeisen roolin veronmaksukyvyttömyyden todentamisessa ja ulosmittauksissa lautamiehet riitautuivat äärimmäisen harvoin talonpoikien kanssa. Vuonna 1670 Huittisten lautamiehiä moitittiin virheellisestä ulosmittauksesta. Anders Erichsson ja Jöran Erichsson olivat ottaneet Jalasjoen Mats Sigfredssonilta kaksi härkää ja toimittaneet ne Punkalaitumen kirkkoherra Simon Keplerukselle. Mats Sigfredsson valitti, että lautamiehet eivät olleet laske-neet ulosmittauksen perustana ollutta velkasummaa tarkasti. Velan suuruutta asetettiin nyt laskemaan kaksi puolueetonta miestä.⁷² Michel Jöransson Huittisten Kirkonkylästä valitti saman vuonna menettäneensä ulosmittauksessa härän, vaikka olisi halunnut antaa jotakin muuta. Härän vieneet lautamiehet totesivat, että Michel Jöranssonin vaimo ei puolestaan ollut suostunut antamaan muuta karjaa, joten heidän oli täytynyt ottaa härkä. Lautamiehet tähdensivät, että Michel Jöransson olisi voinut lunastaa härän takaisin, koska se oli heidän hallussaan kahden kuukauden ajan ulosmittauksen jälkeen.⁷³

Ylhäältä päin lautamiehiin kohdistettiin niin ikään harvoin tyytymättömyyttä. Talvikäräjillä 1670 kaksi lautamiestä lähetettiin ulosmittaamaan huittislaisilta alilaamanni Anders Krookin palkkioita maariitojen tarkistuksista ja tutkimuksista. Lautamiehet eivät suorittaneet tehtäväänsä. Kun laiminlyönti otettiin esille käräjillä vuoden 1671 alussa, he vetosivat rahvaan köyhyyteen. Lautamiehet eivät olleet halunneet kajota talonpoikien viljaan, koska edellisvuosi oli ollut sadoltaan heikko. Tapahtunutta ei käsitelty laajemmin, vaan samat lautamiehet määrättiin uudelleen samaan tehtävään. Syyskäräjillä 1671 he kertoivat vielä osan olevan keräämättä, minkä vuoksi tuomari kehotti heitä tehostamaan kantoa rangaistuksen uhalla.⁷⁴ Lautamiehet joutuivat taipumaan ylhäältä tulleen vaatimukseen, mutta tekonsa – kannon laiminlyönti – saattoi jo sellaisenaan auttaa suuresti talonpoikia. He saivat aikaa kohentaa kadon köyhdyttämää kotitalouttaan omilla ehdoillaan.⁷⁵

Lautamiesten veronmaksukykyä koskevissa kärjäläusunnoissa ja ulosmittaus-toimeksiannoissa esivaltojen ja rahvaan vuorovaikutus oli konkreettisimmillaan. Maaherrojen, kreivin ja kreivittären vuosien mittaan toistuvasti julkituoma tyytymättömyys kolmen pitäjän talonpoikien veronmaksuvaikeluihin kohdistui osittain lautamiehiin, vaikka sitä ei koskaan suoraan todettukaan. Lautamiesten tietoihin ja neuvotteluihin perustunut totuus ei kelvannut niille, jotka tuijottivat maakirjojen

71 Huittisten käräjät 22.–23.5.1679, mm.12 34. Kokemäen käräjät 15. ja 17.6.1678, mm.11 52.

72 Huittisten käräjät 30.–31.5. ja 1.–2.6.1670, 39–39v.

73 Huittisten käräjät 10. ja 12.–14.9.1670, 77v.

74 Huittisten käräjät 17.–19.1.1670, 14v; 9.–11.1.1671, 3; 15.–16. ja 18.9.1671, 104–105.

75 Lautamiesten asemasta vrt. Ylikangas 1999, 71–72.

kuolleiksi numeroiksi jääneitä lukuja. Siksi tietoa oli pyrittävä hankkimaan myös muita kanavia pitkin.

Keväällä 1675 Pålwal Callia antoi taustatietoja kirjanpitäjä Johan Gernmanille yksittäisestä tilasta Ulvilassa, jonka emäntä Marina Erichsdotter oli käynyt Tukholmassa anomassa verohelpotuksia. Vouti arvioi tilan maaomaisuuden kohtuulliseksi, tosin vain sillä edellytyksellä jos sitä hoitaisi ahkera väki. Nyt niin ei ollut. Vouti tiesi tilan isännän kunnolliseksi, sillä hän oli aiemmin viljellyt samassa kylässä toista tilaa ja hoitanut sitä hyvin. Tilanne oli muuttunut kun mies oli mennyt naimisiin Marina Erichsdotterin kanssa. Pariskunta oli joutunut lähtemään tilalta ja ottamaan vapaavuosille tilan, jota he nyt viljelivät. Aiemmin isäntä oli ollut ”rehellinen mies talossaan ja tekemisissä paremman väen kanssa”, mutta voudin mukaan ”kiero ja tottelematon” vaimo oli ”suistanut miespoloisen täysin raiteiltaan”. Voudin mukaan isäntä ei yksinkertaisesti jaksanut enää eikä odottanut hänen selviävän hengissä vapaavuosien loppuun eli vuoden 1678 alkuun. Vaimo ei ollut ”verohelpotusten arvoinen”, sillä hän ei yksin tulisi saamaan tilaa kuntoon. Isännän takuumiehet saivat kaikki maksut niskoilleen, ja sen he jo voudin mukaan itsekin tiesivät.⁷⁶

Kreivikunnan virkamiehet toteuttivat vuosien mittaan useita erityistutkimuksissa, joissa etsittiin syitä rästytyneille veroille ja kartoitettiin tilojen mahdollisuuksia vastaisuudessa selvitä veroista. Tutkimuksissa ei ainoastaan todettu miten laajaa köyhyys kreivikunnassa oli ja miten köyhiä yksittäiset tilat tarkkaan ottaen olivat, vaan köyhyydelle etsittiin samalla aina myös syitä. Viljelykyvyttömyyden taustalla saattoi aina olla työvoimapula, mutta se saattoi johtua myös viljelystä harjoittavien osaamisesta ja motivaatiosta. Näin mustavalkoisesti asiaa ei useinkaan pystynyt määrittelemään, mutta joka tapauksessa veronmaksuongelmien selvittely ei ollut ainoastaan kameraalis-tekologinen kysymys tai luonnonolosuhteiden kuvaus. Mitä pidemmälle ongelmien selvittelyssä mentiin, sitä enemmän oli arvioitava talonpoikaisrahvaan moraalialia. Silloin inspektorin ja voudin tutkiva katse kääntyi rästejä keränneen tilan isäntäväkeen. Sääolosuhteet ohjasivat talonpoikien toimintaa tietyssä määrin, mutta veronkantajien oli tunnettava toimintaympäristönsä yksilötasolla, unohtamatta kylien maantieteellisiä olosuhteita.

Selvitellessään kreivikunnan omistuksia 1650-luvun alkuvuosina sekä pyrkisään turvaamaan kreivin edut kruunun vaatimusten rinnalla Pålwal Callia ja inspektori Gode ryhtyivät tallentamaan systemaattisesti tietoa kreivikunnan olosuhteista. Kreiville toimitettiin 1650-luvun alkuvuosina selvitys, jossa luettelomaisesti kuvailtiin kreivikunnan 353 tilaa 113 kylässä. Maakirjojen tapaan se sisälsi verolu-
vut, mutta tutkimus oli laadittu ennen kaikkea kuvaamaan kylien ja talonpoikien yleisiä edellytyksiä suoriutua veronmaksusta. Kyläkohtaiset arviot eivät ole laajoja vaan ne koostuvat muutamasta lauseesta, joilla luonnehditaan niiden peltojen, niittyjen, erämaiden ja muiden omistusten kuten kalastusmahdollisuuksien tai myllyjen kokonaisuutta.⁷⁷

76 ”...intet wärdigh niuta någon förlindringh”, P.Callia J.Gernmanille 6.4.1675

77 Förteckning opå Biörneborgs Grefskaps landbönder (RA Bielkesaml. Jordeböcker för finska gods samt andra från Finland influtna räntor, E2425). H.H.Gode G.Hornille 10.1.1652 (RA Wijksaml. E2820)

Tutkimuksessa 27 kylän pellot saavat negatiivisen arvion, useimmiten vieläpä melko lohduttoman. Monen kylän pellot mainitaan täysin metsittyneiksi tai keltovottomiksi (*odugelig*). Lohduttomimmat näkymät olivat Ulvilan Haistilassa ja Ravantilassa sekä Kokemäen Äimälässä, joissa kreivikuntaan kuuluvien tilojen pellot ja niityt olivat metsittyneet. Inspehtori kirjasi niille synkät tulevaisuuden näkymät. Ravantilaan, jossa yhdeksästä tilasta kahdeksan oli autiona ”ei ketään asukkaita menisi” ja ”täysin tyhjentynttä” Haistilaa ”ei koskaan enää otettaisi viljelykseen”. Lievemmissä negatiivisissa arvioissa kylien pellot ja muut resurssit todetaan ”ei erityisen hyväksi”. Tilakohtaisesti tutkimuksessa mainitaan niiden veronmaksutilanne, eli ne on luokiteltu neljään kategoriaan. Autioksi mainitaan 92 tilaa, varattomaksi 96, vapaavuosilla viljelykseen otetuksi 43 ja viljellyksi 122 tilaa. Autioihin ja varattomiin eli veroja enemmän tai vähemmän maksamatta jättäviin tiloihin kuului siis 45% tiloista. Jos samaan joukkoon lasketaan vielä vapaavuosilla olleet veronalaisista tiloista 66% ei tuottanut esivallalleen veroja laillisten verolukujensa edellyttämää määrää.

Kaikessa lyhykäisydessään kylien arviot kertovat vähän syistä, jotka autiuden ja varattomuuden taustalla olivat. Muutamissa rannikon kylissä, joissa pellot olivat huonossa tilassa inspehtori totesi elannon tulevan ensisijaisesti kalastuksesta. Keltovottomaksi määritettyjen peltojen ominaisuuksia ei useinkaan eritellä, mutta joissakin tapauksissa niiden kerrotaan olevan hiekkamaalla. Julkilausumattakin vaikeuksia selittivät myös viime vuosien rasitukset: väenotot ja kreiville dokumentoidut kadot. Niillä ei kuitenkaan kuitata kaikkea. Monien kylien pellot ja muut omistukset luokiteltiin tutkimuksessa hyväksi, vaikka ne olivat rappiolla. Niiden kohdalla syytä haettiin ainakin varovaisesti rahvaasta. Tutkimuksen mukaan niitä ei ollut ”kyetty viljelemään” tai ”pitämään vallassa”. Aina näissäkään tapauksissa syytä ei langetettu talonpoikien niskaan, kahdeksan huittislaisen kylän osalta todettiin peltojen olevan hyviä, mutta ne olivat ”päässeet niin huonoon kuntoon, ettei niitä voi pitää viljelyksessä”. Tällaisenaan ilmaukset jättivät paljon tulkinnan varaa sen suhteen oliko kysymyksessä määrällinen vai laadullinen ongelma, mutta inspehtori ja vouti eivät jääneet toimeettomiksi. Selvittelyä jatkettiin ja tutkimusten alle otettiin sukuoikeudet.

SUKUOIKEUKSIEN KUULUTUKSET

Hannulan tilan Valborgh Jacobsdotterin tapauksessa kävi ilmi, miten kreivikunnan virkamiehet kävivät ongelmalliseksi koetun isäntävaen kimppuun monella rintamalla. Vouti Callia ajoi oikeusjuttua ja toimitti irtaimen ulosmittauksen, inspehtori Gode antoi kuulutusta tilan sukuoikeuden. Tila kuulutettiin ensimmäisen kerran vuoden 1652 talvikäräjillä, jolloin myös kaksoishuoruutta koskenut oikeusjuttu alkoi. Seuraava kuulutus on kirjattu kärjäpöytäkirjoihin saman vuoden syksyltä ja kolmannen kerran tilaa kuulutettiin vuoden 1653 talvikäräjillä. Kahdella jälkimmäisellä kuulutuskerralla Valborgh Jacobsdotterin mainitaan jättäneen tilan, sen rakennusten palaneen ja inspehtorin asuttaneen tilalle uuden isännän Lukas Stafanssonin, ”jotta hänen kreivillinen korkeutensa ei menettäisi tilan verotuloja”. Sa-

manaikaisesti Hannulan tilan kanssa kuulutusprosessi eteni myös kahdella muulla huittislaisella tilalla.⁷⁸

1600-luvulla kruunu rajoitti lainsäädännöllä monin tavoin talonpoikien mahdollisuuksia myydä, vaihtaa tai muuten siirtää maaomaisuutta toisen tahon hallintaan. Rajoitukset koskivat myös tilojen halkomista, lohkomista ja yhdistämistä. Kruunun näkökulmasta tärkeää oli turvata talonpoikaistilojen elinkelpoisuus. Talonpoikien näkökulmasta säädökset voidaan nähdä monin tavoin kahlehtivina, mutta toisaalta ne myös vahvistivat tilaa hallitsevan suvun asemaa suhteessa maaomaisuuteen.⁷⁹ Täysin mahdotonta maakauppa ei kaikesta huolimatta ollut. Omaisuuden siirron laillistamiseksi tilansa tai sen omistuksia myyneen talonpojan oli kuulutettava kauppakohde käräjillä kolme kertaa. Kuulutusmenettely teki kaupan julkiseksi ja ne, joilla oli siitä huomautettavaa saattoivat sen aikana tuoda julki kauppaa koskevat varauksensa. Esimerkiksi tilakaupoissa sukulaisilla oli etuoikeus lunastaa tila itselleen.⁸⁰ Huittisten, Ulvilan ja Kokemäen käräjillä oli jatkuvasti käynnissä kuulutusprosesseja. Useimmiten kuulutetut kohteet olivat niittyjä tai peltokaistaleita, toisinaan myös velkapantteja ja muita tavaroita.⁸¹

Hannulan tapaus osoitti, kuinka kuulutusmenettely voitiin käynnistää viranomaisten toimesta myös silloin, kun talonpoikaistilan verot jäivät maksamatta. Vakiintuneen käsityksen mukaan perintötilan verojen jäädessä maksamatta kolmena vuotena talonpoika menetti sukuoikeuden. Toisin sanoen perintötila muuttui kruununtilaksi tai rälsstitilaksi. Maria Ågren toteaa, että näin asia oli säädösten mukaan, mutta toteaa käytänteiden saaneen tutkimuksessa vähän huomiota osakseen.⁸²

Edellä jo viitattiin maanluontojen muutosten olleen yleisiä 1600-luvulla. Raimo Viikin tietojen mukaan Huittisissa perintötilojen osuus pitäjän tiloista laski 77%:sta 27%:iin vuosien 1631 ja 1695 välisenä aikana. Säilyttäessään vastuuta tästä muutoksesta kreivi Hornille Viikki viittaa kuulutuksiin, joita kreivikunnan virkamiehet antoivat suorittaa käräjillä Hannulan tapauksen jälkeen. Viikin mukaan pelkästään vuosina 1655 ja 1656 Huittisissa kuulutettiin ”parinkymmenen” talonpojan sukuoikeus. Jokipiin mukaan maalaisaatelin läänityksiin kuuluneet talonpojat säilyttivät sukuoikeutensa helpommin kuin kruunulle veronsa maksaneet kreivikunnasta puhumattakaan, jossa talonpoikien sukuoikeudet kuulutettiin ”kaik-

78 Huittisten käräjät 26.–28.2.1652, mm.7 340v; 18.–20.9.1652, mm.7 509v; 31.3. ja 1.–2.3.1653, mm.8 34v.

79 Jutikkala 1942, 341–353. Larsson 1983, 40–43.

80 Winberg 1985, 83–84 ja 101–102.

81 Esim. Ulvilan käräjät 10.–11.3.1651, mm.7 147v; 25.–26.6.1651, mm.7 200v ja 202v; 23.–24.11.1652, mm.7 525–525v; 5.–6.6.1654, mm.8 310v; 7.–8.3.1656, mm.9 300v–301; 25.–26.2.1659, mm.10 256; 11.–12.2.1662, 80v (TMA); 22.–24.7.1667; 18.–19.10.1669; 30.–31.10.1672, 58; 20.–21.1.1673, 2v–3; 29.11. ja 1.12.1673, 79; 2.–4.12.1674, 50v; 3.–4. ja 6.9.1675, 49; 11.–12.1.1676, 1–1v; 22.–23.1.1677, 30v. Huittisten käräjät 30.6.–1.7.1651, mm.7 219; 31.3. ja 1.–2.3.1653, mm.8 36; 26.–29.3.1655, mm.9 154; 12.–14.3.1657, mm.9 442, 448v ja 451v; 30.–31.3. ja 1.–2.4.1658, mm.10 71v ja 80v–81; 4.–6.7.1659, mm.10 278; 17.–18.2.1662, 87, 91v, 93, 102 (TMA); 27.–29.11.1662, 128v, 132, 138v ja 141v (TMA); 20.–22.4.1666; 17.–19.1.1670, 14v; 18.–20.9.1676, 85v–86; 10.–12.6.1678. Kokemäen käräjät 21.–22.2.1653, mm.8 14–14v; 22.–23.9.1654, mm.8 210; 8.–9.10.1657, mm.9 420; 22.–23.2.1658, mm.10 2v; 30.9. ja 1.10.1659, mm.10 233v.

82 Ågren 1997, 76. Winberg 1985, 91–93. Viikki 1973, 75. Lehtinen 1967, 88.

kein nopeimmin”.⁸³ Näin kreivikunnan aika olisi ollut ratkaiseva käännekohta mainitussa pidemmän aikavälin kehityksessä. Tutkimusalueella perintötilojen muuttamiseen kruununtiloiksi on siis kiinnitetty huomiota, mutta käytänteiden ja käytännön lähemmälle tarkastelulle on edelleen tarvetta. Jokipiin yleistävä tulkinta perustuu ensisijaisesti kreivikunnan lakkauttamisen jälkeen luotuihin maakirjoihin, Viikin tuomiokirjapöiminnat puolestaan kaipaavat tuekseen vertailevaa aineistoa.

Virkamiesten ryhtyessä selvittämään kreivikunnan (vero)kuntoisuutta he eivät osoittaneet erityistä kiinnostusta talonpoikien sukuoikeuksia kohtaan. Esimerkiksi vuoden 1652 alussa valmistuneessa autiutta koskeneessa yleistutkimuksessa ei sukuoikeuksia kommentoida millään tavoin. Tutkimusten kautta virkamiehet saivat niistä tietoa, mutta se tuli relevantiksi vasta omassa erityisessä viitekehityksessään. Rahvaan verorasitukseen lukeutuneet päivätyöt olivat läänityslaitoksen paisuessa 1640-luvun kuluessa muodostuneet suurimmaksi yksittäiseksi ongelmakohdaksi talonpoikien ja läänitysten haltijoiden välillä. Valtakunnassa ei ollut selkeää säädöstä siitä, kuinka monta päivää talonpojat olivat velvoitettuja tekemään läänityksillä, minkä vuoksi alueelliset erot olivat suuret. Asiaa yritettiin tuloksetta ratkaista vuoden 1650 myrskyisillä valtiopäivillä. Seuraavana vuonna kuningattaren säädöksessä määritettiin apupäivätoiden yhteismääräksi 27 päivää (18 ’jalkapäivää’, yhdeksän hevosen kanssa tehtyä työpäivää).⁸⁴

Porin kreivikunnan alueella talonpojat anelivat kreiviltä helpotusta tähän ”suureen ja vaikeaan” taakkaan heti kun he kuulivat siitä, oltuaan jo sitä ennen haluttomia tekemään inspektorin vaatimia apupäiviä, joita hän lienee vaatinut vanhoja paikallisia käytänteitä enemmän (toisista kreivi- ja vapaaherrakunnista saamansa mallin mukaisesti).⁸⁵ Kysymys pysyi valtakunnan tason politiikassa esillä ja vuoden 1652 valtiopäivillä päivätoiden määrää laskettiin 18 päivään. Alentamisella pyrittiin rauhoittamaan yleistä tyytymättömyyttä, mutta talonpojat pitivät määrää edelleen liian korkeana. Jännitteestä huolimatta rasiusta ei enää jatkossa alennettu. Porin kreivikunnan virkamiehet alkoivat kiinnittää huomiota talonpoikien sukuoikeuksiin vuoden 1652 kuluessa. Pohjimmiltaan syy oli yksinkertainen. Valtakunnalliset säädökset päivätoiden määrästä koskivat ainoastaan perintötilallisia. Ilman sukuoikeutta talonpojat olivat periaatteessa velvoitettuja tekemään sen verran päivätöitä kuin heidän tilansa oikeuksien omistaja halusi. Samalla he olivat kuitenkin vapaita lähtemään tiloiltaan, jos työtaakka vaikutti kohtuuttomalta.⁸⁶

Ilman kreivin virkamiehilleen lähettämiä kirjeitä on vaikea todentaa kreivikunnan menettelytapojen täsmällistä aikataulua, mutta virkamiesten kirjeiden perusteella vuoden 1652 kuluessa ja erityisesti vuoden 1653 alussa he aktivoituivat pitämään tarkempaa lukua siitä, kenellä kreivikunnan talonpojista oli sukuoikeus. Olettavasti aloite selvittelylle tuli kreiviltä ja sen taustalla mitä ilmeisemmin oli päi-

83 Viikki 1973, 86–87. Jokipii 1953, 161.

84 Ågren 1964, 101–102. Jokipii 1956, 282–283.

85 H.H.Gode G.Hornille 8.7.1651 (RA Wjksaml. E2820), 21.11.1651 (RA Wjksaml. E2820) ja 18.2.1652 (RA Wjksaml. E2820). Gode mainitsee hevostyöpäivän hinnaksi 12 äyriä 3 äyrityistä 12 penninkä ja jalkapäivän 6 äyriä 3 äyrityistä 12 penninkä.

86 Jutikkala 1942, 353. Jokipii 1956, 283. Starbäck 1886, 459–460.

vätöitä koskenut poliittinen debatti. Vuoden 1652 valtiopäivät päättyivät joulukuussa. Tehtyjen päätösten sisällöstä tuli epävirallista tietoa kreivikunnan virkamiehille vähitellen, vaihtelevista kanavista. Helmikuussa 1653 inspehtori Gode kysyi kreiviltä vaaditaanko sukuoikeutensa menettäneiltä talonpojilta sama määrä päivätöitä kuin perintötilallisilta, vai pakotetaanko heidät tekemään enemmän.⁸⁷

Ennen kuin inspehtori sai kreiviltä vastauksen maaherra julkaisi kreivikunnan alueella valtiopäiväpäätöksen kokonaisuudessaan. Inspehtorille se ei ilmeisesti tuonut juurikaan uutta tietoa, mutta hän sai vahvistuksen pääperiaatteille. Kysymys todella oli kreivin päättäntävallassa. Selkeästä peruslinjauksesta huolimatta asian ydin oli vielä osin epäselvä. Päätöksen perusteella oli mahdotonta osoittaa missä kulkivat tilojen suorituskyvyn rajat, vaikka mielivallalle annettiin joitakin rajoja. Valtiopäiväpäätöstä julkistettaessa oli korostettu sukuoikeuksia koskevien tutkimusten tärkeyttä, jotta voitaisiin välttää väärinkäytökset – toisin sanoen aateliston laittomat pyrinnot asettaa tiloja raskaampien päivätöiden piiriin. Ennen kaikkea rajoituksia asettivat talonpojat itse. Kysyessään kreiviltä sukuoikeudettomien kohdalla hän ilmoitti, että ei usko näiden taipuvan raskaampaan päivätyörahitukseen kuin perintötilalliset.⁸⁸

Talonpoikien vastahankaisuus yhdessä maaherran tutkimuskehotuksen kanssa johdatti kreivikunnan virkamiehet selvittämään tilojen sukuoikeuksia. Niissä riitti tutkimista, sillä tietoa oli tarjolla yhtä vähän kuin tilakohtaisista veronmaksuvaikkeuksista. Tästäkään asiasta kreivikunta ei ollut saanut tietoja kruunulta – eikä silläkään niitä ollut. Kuten tunnettua, kruunu oli 1600-luvun alkupuolella vain satunnaisesti tallentanut tietoja talonpoikien sukuoikeuksista esimerkiksi maakirjoihin.⁸⁹ Hornin virkamiehet pitivät sukuoikeuksia koskevan laajemman tutkimuksen kreivin Espoon läänityksellä syyskesällä 1653. Asiakirjojen, todistajien sekä talonpoikien omien lausuntojen pohjalta selvitettiin tilojen verorästit ja autiovuodet. Niin pystyttiin löytämään ne, jotka yhä omistivat sukuoikeutensa sekä ne, jotka olivat menettämässä sen. Jälkimmäiset olivat yhtä kuin velkaantuneita talonpoikia, jotka eivät kyenneet maksamaan rästejään pois. Tutkimus itsessään ei siis vienyt yhdenkään talonpojan sukuoikeutta, vaan se hahmotti tilojen veronmaksuhistorian. Sen myötä velattomien perintötilallisten asema tuli julkisesti tunnustetusti. Velkaantuneet puolestaan asetettiin valintatilanteeseen, jossa oli kaksi yksiselitteistä vaihtoehtoa. Verorästit maksamalla sukuoikeus säilyi, ilman maksua virkamiehet käynnistivät käräjillä kuulutusprosessin, joka siirtäisi sukuoikeuden veronkantajalle.⁹⁰

Kreivikunnassa vastaava laajamittaisempi tutkimus tehtiin Huittisten ja Ulvilan käräjillä syksyllä 1655. Sitä ennen kreivikunnan virkamiehet olivat kuitenkin jo kuuluttaneet yhteensä kahdeksan huittislaisen talonpojan/tilan sukuoikeudet vuosina 1652–1654. Kaikissa tapauksissa syynä olivat verorästit. Vuoden 1654 talvikäräjien kuulutuksissa rästisummat luetellaan tilakohtaisesti ja ne vaihtelivat noin

87 H.H.Gode G.Hornille 9.2.1653 (RA Wjiksaml. E2820). Starbäck 1886, 459.

88 H.H.Gode G.Hornille 18.4.1653 (RA Wjiksaml. E2820).

89 Jutikkala 1942, 341–342. Jokipii 1953, 161.

90 H.H. Gode G.Hornille 22.9.1653 (RA Wjiksaml. E2820).

45:stä yli 120:een hopeataalariin.⁹¹ Vuonna 1655 Ulvilassa sukuoikeuksia koske-
neen tutkimuksen seurauksena kuulutettiin ensi kerran kahden talonpojan suku-
oikeudet. Preiviikin Knut Jöranssonilla oli verovelkoja 40 hopeataalarin edestä, Ku-
konharjan Dynius Perssonin rästisumma nousi yli 130 hopeataalariin.⁹² Huittisissa
saman tutkimuksen seurauksena 36 talonpojan sukuoikeudet kuulutettiin ensim-
mäistä kertaa suurten verorästien vuoksi. Lisäksi samassa yhteydessä kahden talon-
pojan oikeudet kuulutettiin toista kertaa ja kolmas kuulutus tehtiin kuuden talon-
pojan kohdalla. Kokemällä käräjätutkimusta ei suoritettu tai ainakaan sen tulok-
set eivät antaneet aihetta kuulutuksiin.⁹³

Vuoden 1655 julkisten käräjätutkimusten myötä kreivikunnan virkamiehet loi-
vat vuoden 1654 tilannetta kuvanneen maakirjan, johon tilojen sukuoikeustilanne
oli kirjattu. Maakirjassa lueteltiin tilat (isännät) ja niiden veroluvut sekä luonneh-
dittiin tilan kameraalista tilannetta. Viimeksi mainitun osalta tilat voidaan jakaa
viiteen luokkaan: 1) tiloihin, joilla oli sukuoikeus, 2) tiloihin, joilla oli sukuoikeus
mutta se oli kuulutettu, 3) varattomiin tai veronmaksuvaikeuksissa olleisiin tiloi-
hin, joilla oli sukuoikeus, 4) autiosta viljelykseen otettuihin tiloihin, jotka nauttivat
verovapausvuosia, 5) autiotiloihin sekä 6) tiloihin, joilla ei ollut sukuoikeutta. Maa-
kirjassa näissä luokissa on 300 tilaa jakautuen taulukon 1 osoittamalla tavalla.⁹⁴

Taulukko 1. Vuoden 1654 maakirjan tilat

Pitäjä	1) Suku- oikeus	2) Kuu- lutettu	3) Vara- ton	4) Autios- ta otetut	5) Autiot	6) Ei suku- oikeutta	Yhteensä
Ulvila	14 (12%)	1 (0,8%)	–	29 (25%)	54 (47%)	18 (15%)	116
Huittinen	70 (40%)	9 (5%)	15 (9%)	47 (27%)	24 (14%)	8 (5%)	173
Kokemäki	2 (17%)	–	–	4 (33%)	5 (42%)	–	11
Yhteensä	86 (29%)	10 (3%)	15 (5%)	80 (27%)	83 (27%)	26 (9%)	300

Lähde: RA, Bielkesamlingen, Gustaf Horns och Sigrid Bielkes gods och länshandlingar, vol. 6a, Jordbok
Biörnborg.

Maakirjan luokittelujen mukaan sukuoikeudellisia tiloja eli perintötiloja oli 111
(luokat 1, 2 ja 3) eli 37 % kreivikunnan tiloista. Tiloja, jotka suoraan maakirjan
mukaan ovat menettäneet sukuoikeutensa oli 27 (luokka 6) eli 9 %. Autiotilojen ja
verovapausvuosia nauttivien entisten autiotilojen sukuoikeudesta ei maakirjassa

91 Huittisten käräjät 26.–28.2.1652, mm.7 340v; 18.–20.9.1652, mm.7 509v ja 517; 31.3. ka 1.–
2.4.1653, mm.8 34v; 11.–14.9.1653, mm.8 146; 14.–16.3.1654, mm.8 301v–302; 19.–21.10.1654,
mm.8 351.

92 Ulvilan käräjät 5.–6.10.1655, mm.9 187.

93 Huittisten käräjät 10.–12.10.1655, mm.9 197.

94 Vuoden 1654 maakirjaan luettelotiin kreivikunnan tilat, ei esimerkiksi Hornille kuulunutta
Vampulan läänitystä, kolmen pitäjän ratsutiloja, vanhaa rälssiä eikä armeijan veropalkkalaitoksen
tiloja. Luokittelussa on sovellettu maakirjan määreitä, jotka ovat sanamuotojen osalta osaksi
vaihtelevia. 300 tilan lisäksi maakirjassa on 2 tilaa, joiden luokitus on epäselvä, 3 toisille läänitettyä
tilaa sekä 24 piispan talonpoikaa.

erikseen mainittu, mutta kaikella todennäköisyydellä ne lukeutuivat sukuoikeutensa menettäneisiin tiloihin. Edellä autiutta käsiteltäessä todettiin, että kaikki autiota viljelykseen otetut tilat luovutettiin uudelle haltijalle ilman sukuoikeutta, joko kruununtilana tai rälssitilana veronkantajasta riippuen. Siksi maakirjan kaikki viljelykseen otetut on laskettavissa sukuoikeutensa menettäneisiin ja samoin voidaan menetellä autiotilojen kohdalla, vaikka ne teoriassa vielä saattoivat säilyttää sukuoikeutensa, jos tuleva viljelykseen ottaja maksoi kaikki rästit – sellaisia tapauksia ei kuitenkaan tuomiokirjoista löydy tutkimusajanjaksolta tai 1640-luvulta.⁹⁵ Siten kreivikuntaan kuuluneista tiloista 63 % oli menettänyt sukuoikeutensa vuoteen 1654 mennessä.

Sukuoikeuskysymyksen ympärillä käydyn debatin huomioiden sukuoikeuden menettäneiden määrä on suuri. Lukemien perusteella tutkimusalueen pitäjien pitkäkeston trendissä kreivikunnan merkitys näyttää supistuvan. Kaksi kolmasosaa kreivikuntaan kuuluneista talonpojista oli jo menettänyt sukuoikeutensa, kun kreivikunnan virkamiehet ryhtyivät kuuluttamaan sukuoikeuksia verorästien vuoksi. Maakirjan sukuoikeudelliset, mutta kuulutetut (luokka 2) sekä sukuoikeudelliset mutta varattomat (luokka 3) olivat vaarassa menettää sukuoikeutensa kreivin virkamiesten aktiivisuuden vuoksi, mutta kahteen luokkaan sisältyy ainoastaan 8 % kreivikunnan talonpojista, eikä heidän mahdollinen siirtyminen sukuoikeudettomien ryhmään merkinnyt suurta käännettä. Raimo Viikin mukaan Huittisten kaidista tiloista oli vuonna 1631 perintötiloja 77 %, kruununtiloja 17 % ja vanhaa rälssiä 6 %.⁹⁶ Luvut eivät ole suoraan verrannollisia edellä esitettyihin nähden, mutta vahvan suuntaa antavia ne ovat. Sota ja autioituminen 1630- ja 1640-luvulla muutti seudun omistusoikeusrakenteen perusteellisesti. Yksinkertaisin selitys muutokselle löytyy hallinnollisista käytänteistä. Kun autiotilat mainitulla tavalla luovutettiin käräjillä uudelle viljelijälle pääsääntöisesti ilman sukuoikeutta, kaikki autioksi jossakin vaiheessa ajautuneet tilat muuttuivat kruununtiloiksi tai rälssitiloiksi.

Ulvilan talvikäräjillä 1652 Lammaisten kylän Henrich Olofssonilta vaadittiin hänen isännöimää tilaa takaisin vanhan omistajasuvun haltuun. Hän osoitti tilalle kertyneen 1640-luvun lopulla suuret verorästit ja totesi, että vaikka tilalla olisikin ollut sukuoikeus, oli se rästien vuoksi mennyttä.⁹⁷ Arvioitaessa Huittisten Korkiakoskella olleen armeijan veropalkkalaitokseen kuuluneen tilan kuntoa sen todettiin menettäneen sukuoikeutensa, koska se oli ollut hylättyä (*förlammat*), ”ja siksi sukuoikeus oli otettu hyvitykseksi” edellisiltä omistajilta.⁹⁸ Vuonna 1655 Huittisten syyskäräjillä Valborgh Henrichsdotter vaati Mats Larssonilta tämän isännöimää Hosiakorven tilaa ja sen sukuoikeutta, katsoen olevansa oikeutettu omistamaan tilan sukusiteiden vuoksi. Vastaaja esitti oikeudelle maaherran kirjeen 1640-luvulta, jossa kerrottiin tilan olleen autiona ja sen jälkeen viljelykseen otettaessa 5 vuotta vapautettuna veroista. Siksi todettiin, että ”sukulaisilla ei siihen mitään oikeuksia [enää] ole”.⁹⁹

95 Haikari 1999.

96 Viikki 1973, s. 86.

97 Ulvilan käräjät 23.–24.2.1652, mm.7 329–331.

98 Huittisten käräjät 11.–14.9.1653, mm.8 143v.

99 Huittisten käräjät 10.–12.10.1655, mm.9 198v.

Käytännöstä löytyy suorat todisteet myös kärjäsalin ulkopuolelta. Selittäessään kreiville erään kylän omistusolosuhteita toukokuussa 1652 inspehtori Gode kertoi kylän kaikkien tilojen menettäneen sukuoikeuden, koska ne joskus olivat olleet autiotiloja. Sekä vuoden 1653 alussa että keväällä 1654 inspehtori totesi päivätyöky-symystä käsitellessään sivumennen, että sukuoikeus lähti talonpojalta autiuden tai rappeutuneisuuden (*förfallenheet*) vuoksi.¹⁰⁰ Autioitumisen tai rappeutuneisuuden vuoksi talonpoikaistila ajautui monella tavoin oikeudettomaan asemaan. Koke-mäen talvikäräjillä 1652 talonpoika Jakob Henrichsson sai oikeuden peruuttamaan hänen isänsä solmiman niittykaupan, koska ostajan tila oli sittemmin ajautunut verohylyksi (*skattwra*).¹⁰¹

Koska kolmen vuoden 'autiussääntöä' sovellettiin niin kruunun valtakaudella 1630- ja 1640-luvulla kuin kreivin kaudella 1650-luvulla lähes kaavamaisella täsmällisyydellä, maanluontorakenteen muutosta on vaikea selittää jonkin yksittäisen tahon pyrkimyksillä. Sen sijaan 1650-luvulla tapahtui muutos, joka koski yleisesti ottaen sukuoikeutta. Erityisen epäselvältä vaikuttava monitasoisen omistuksen ja maanluontojen järjestelmä, jonka relevanssia ja systemaattisuutta 1600-luvun puolivälissä ovat epäilleet jo sen hahmotelleet tutkijatkin,¹⁰² vaikuttaa ottaneen päivätyökonfliktin kautta yhden askeleen kohti 'todellisuutta' – sen myötä Porin kreivikunnassa sukuoikeuden olemassaolo tiedostettiin aiempaa selkeämmin. Käsitteenä ja sanana sukuoikeus (*bördsrätt*) oli jo ollut kauan olemassa, nyt sen suhteen aktiivoiduttiin toimimaan aiemmasta poikkeavalla tavalla.¹⁰³

Tutkimusjaksolla kärjäpöytäkirjoissa sukuoikeus mainitaan ensimmäistä kertaa Huittisten syyskäräjillä 1651. Haviokosken kylän niittyriidassa kärjäkäsitteilyn lopuksi omistusta asetettiin selvittelemään puolueettomien miesten ryhmä, jonka jatkoksi nimettiin erikseen inspehtori Gode, ”koska hänen kreivillinen armonsä omistaa [toisen riidassa osallisen] talonpojan sukuoikeuden”. Tällaisenaan tapaus on yksittäinen (myös 1640-luku huomioiden¹⁰⁴), mutta se osoittaa, ettei sukuoikeus jäänyt tyystin vaille huomiota maariidoissa. Myöhempiä tapauksia silmällä pitäen huomionarvoista kuitenkin on, että inspehtori haluttiin mukaan riidan ratkaisuun vasta syynilautakuntaan, ei kärjäkäsitteilyyn.¹⁰⁵ 1630- ja 1640-luvulla Huittisissa sukuoikeuksia ei kuulutettu kruunun verorästien vuoksi. Tuolloin sukuoikeus nostettiin esiin ainoastaan autiotiloja viljelykseen otettaessa.¹⁰⁶

Kuuluttaessaan kolmen huittislaisen tilan sukuoikeuksia vuonna 1652 kreivikunnan virkamiehet muuttivat aiempaa käytäntöä. Sukuoikeus nostettiin aiempaa selvemmin paikallisen vallankäytön piiriin, siitä pidettiin lukua aiempaa aktiivisemmin. Aiemmin sukuoikeus oli ollut julkisvallan huomion kohteena enimmäkseen lähinnä vain jos tila oli ollut autiona tai siitä käytiin kauppaa. Nyt myös tilojaan viljelevät tai asuvat talonpoikien sukuoikeudet joutuivat esivallan tutkivan sil-

100 H.H. Gode G.Hornille 12.5.1652 (RA Wijkmsaml. E2820), 9.2.1653 (RA Wijkmsaml. E2820) ja 18.4.1653 (RA Wijkmsaml. E2820).

101 Kokemäen käräjät 21.–22.2.1653, mm.8 8–8v.

102 Jutikkala 1942, 342–343.

103 Ks. myös Ågren 1964, 156–176.

104 Haikari 1999.

105 Huittisten käräjät 29.–31.10.1651, mm.7 262–262v.

106 Haikari 1999.

män alle. Aktiivisuutta asiassa eivät osoittaneet ainoastaan kreivikunnan virkamiehet, vaan Kokemäellä Gothard Baranoff antoi kuuluttaa 14 talonpojan sukuoikeudet maksamattomien verojen vuoksi. Rästit olivat kärjäpöytäkirjan mukaan niin suuret, etteivät talonpojat kyenneet niitä suorittamaan ja siten ”he ovat menettäneet sukuoikeutensa”, alleviivattiin kärjärahvaalle. Baranoffin kuulutukset tehtiin kesäkäräjillä, kuukausia ennen kuin vuoden 1652 valtiopäivät alkoivat.¹⁰⁷

Paikallisesti kuulutusikänteet merkitsivät muutosta vanhoihin menettelytapoihin, mutta verrattuna muihin suurläänityksiin sukuoikeuksien kuuluttamista ei voida pitää täysin poikkeuksellisenä toimintana. Axel Oxenstiernan Kemiön vapaaherrakunnassa rästien keruussa oli turvauduttu velkaantuneiden talonpoikien sukuoikeuksien kuulutuksiin jo 1630-luvulta lähtien. Oxenstierna ei käyttänyt tätä keinoa mielellään vaan lähinnä tapauksissa, joissa verot jäivät rästiin vuodesta toiseen. Esimerkkejä vastaavasta toiminnasta löytyy muistakin kreivi- ja vapaaherrakunnista, tosin Jokipiin mukaan kuulutuksiin turvauduttiin vain äärimmäisissä tapauksissa.¹⁰⁸

Porin kreivikunnassa kuulutusprosessi ei vakiintunut konemaisesti eteneväksi hallintokäytänteeksi. Kuulutusten kohteeksi joutui kymmeniä kreivikunnan talonpoikia, mutta useimpien kohdalla prosessi pysähtyi. Huittisten ja Ulvilan syyskäräjillä 1655 ensimmäistä kertaa kuulutuksen kohteeksi joutuneista 36 talonpojasta vain kuuden kohdalla kuulutusprosessi jatkui. Kahden ulvilalaisen talonpojan kohdalla ensimmäisen kuulutuskerran jälkeen uusia kuulutuksia ei jatkettu.¹⁰⁹ Kreivikunnan virkamiehet antoivat kuuluttaa talonpoikien sukuoikeuksia verovelkojen vuoksi harvakseltaan 1660- ja 1670-luvulla. Vuoteen 1679 mennessä 60–70 kreivikunnan talonpoikaa joutui kuulutusten kohteeksi. 1660-luvulta puuttuvat tuomiokirjat vaikeuttavat täsmällisen luvun laskemista.¹¹⁰ Kreivikuntaan kuulumattomien talonpoikien sukuoikeuksien kohdalla kehitys oli samansuuntainen.¹¹¹ Gothard Baranoffin kuuluttamista 14 talonpojasta neljän sukuoikeuksia kuulutettiin uudemman kerran vuoden päästä ensimmäisestä kuulutuksesta eli kesällä 1653. Sen jälkeen kuulutuksia oli harvakseltaan. Baranoff käytti kuulutuksia 1670-luvulla talonpoikiensa painostamiseen mutta lukumääräisesti tapaukset jäivät harvoiksi.¹¹²

Kulutusten kirjaamisessa kärjäpöytäkirjoihin esiintyy epäjohdonmukaisuutta. Kuulutuksen järjestysnumero ei aina pidä paikkaansa. Loiman kylän Jakob

107 Kokemäen käräjät 8.–10.7.1652, mm.7 440v–441.

108 Gardberg 1935, s. 19, viite 1 ja 103–105. Järvinen 2005, 46–51. Jokipii 1956, s. 207–208. Åkerblom 1937, s. 142.

109 Huittisten käräjät 31.3.1656, mm.9 306; 29.–31.10.1657, mm.9 474.

110 Huittisten käräjät 10.–12.11.1659, mm.10 302; 20.–24.4.1666; 11. ja 13.–15.8.1666; 9.–11.1666; 17.–19.1.1670, 17v; 30.–31.5. ja 1.–2.6.1670, 33, 33v; 10. ja 12.–14.9.1670, 60v; 9.–11.1.1671, 1; 15.–16. ja 18.9.1671, 119; 6.–8.11.1672, 71v; 7.–9.7.1673, 33v; 13.–15.9.1675, 83; 17.–19.1.1676, 39; 18.–20.9.1676, 85, 96, 96v; 13. ja 15.–16.1.1677, 13, 13v; 14.–16.1.1678, mm.11 18. Kokemäen käräjät 9.–10.7.1674, mm.11 31v.

111 Ulvilan syyskäräjillä 1676 Söörmarkun Märten Jönssonilla todettiin olevan verovelkoja noin 31 taalaria, ne kuuluivat Erik Ehrenskiöldille. Velkojen vuoksi sukuoikeus kuulutettiin ensi kerran. Ulvilan käräjät 11.–12.9.1676, 63v.

112 Kokemäen käräjät 2.–4.6.1653, mm.8 74–74v; 30.9. ja 1.10.1659, mm.10 231–231v; 16.–17.1.1674, mm.11 2 ja 3v; 9.–10.7.1674, mm.11 21; 3.–5.2.1675, mm.11 21v ja 32v; 30.–31.8.1675, mm.11 76v–77. Kokonaiskuvan kannalta on kuitenkin syytä huomioda, että Kokemäen kärjäpöytäkirjat eivät ole säilyneet vuosilta 1660–1673.

Svenssonin kohdalla kuulutuksia kertyi yhteensä viisi (5) kappaletta, niistä kolme viimeistä oli ”kolmansia kuulutuksia”.¹¹³ Huittisissa syyskäräjillä 1655 toista kertaa käräjäpöytäkirjan mukaan kuulutetun Mats Peerssonin ensimmäistä kuulutusta ei löydy aiemmilta käräjiltä, ei myöskään ”kolmatta” kertaa samaan aikaan kuulutetun Michil Jakobssonin kahta aiempaa kuulutusta. Gotthard Baranoffin talonpoikien kuulutuksista ensimmäinen kesältä 1652 on kirjattu toiseksi kuulutukseksi. Joko kuulutuksia jäi kirjautumatta pöytäkirjoihin tai niitä kirjattiin virheellisesti. Jälkimmäinen vaihtoehto koskee Huittisten kylän Phål Bertilssonia ja Sigfred Sigfredssonia, joiden sukuoikeudet kuulutettiin ensimmäisen kerran ”ensimmäistä” kertaa vuoden 1655 syksyllä ja ”kolmatta” kertaa talvikäräjillä 1656. Välissä ei ollut käräjiä, joilla toisen kuulutuksen olisi saattanut tehdä.

Pöytäkirjoihin kirjatut kuulutukset ovat lakonisia ilmoituksia suoritettavasta toimenpiteestä. Sellaisenaan ne kertovat suoraan vain vähän kreivikunnan virkamiesten tavoitteista kuulutusten takana ja vielä vähemmän talonpoikien suhtautumisesta kuulutuksiin ja niitä suorittaneisiin virkamiehiin. Kreivikunnan aktiivisuudella sukuoikeuksien suhteen oli kuitenkin tarkkaan määritelty tavoite, ja se kosketti talonpoikia. Valmistellessaan vuoden 1655 syyskäräjien sukuoikeustutkimuksia Huittisten ja Ulvilan käräjillä vouti Pāwal Callia sai kreiviltä valtuudet häätää sellaiset sukuoikeuden menettäneet talonpojat, jotka olivat ”vastahakoisia suoritamaan verojaan herralleen” ja asettaa heidän sijaansa talonpoikia, jotka olivat ”kykeneviä ja halukkaita” toimittamaan ”hyväntahtoisesti”. Huittisten talvikäräjillä 1658 vouti Pāwal Callia luki kyseisen kirjeen painostaakseen velkaantuneita talonpoikia. Hän pyysi käräjiä määräämään lautamiehiä arvioimaan niiden tilojen arvoa, jotka jo olivat tulleet kolmesti kuulutusten kohteeksi.¹¹⁴

Vertailemalla 1650-luvulla kuulutettuja kreivikunnan talonpoikia vuoden 1652 autiotilaselvitykseen useimpien kohdalla mainitaan veronmaksuvaikeuksista, mutta vain muutaman kohdalla vaikeuksia selitetään peltojen laadulla. Huittislaisista vain Jöran Larssonin eli Karhiniemen kylän peltoja kuvataan täysin kelvottomiksi ja Jalanojan kylässä, jonka talonpojista yksi joutui kuulutetuksi pellot olivat ”melko kelvottomat”. Kahden ulvilalaisen kuulutetun talonpojan olosuhteet todettiin vuoden 1652 selvityksessä melko huonoiksi. Huittislaisten kohdalla parin kuulutetun talonpojan kylän niittyjä moitittiin keuhkoiksi, mutta pääosa kuulutuksen kohteiksi joutuneista talonpojista asui kylissä, joiden pellot olivat vähintäänkin ”melko hyvät”. Kuulutettujen joukossa onkin paljon talonpoikia kylistä, joiden peltoja vuoden 1652 tutkimuksessa kehutaan hyväksi – kylissä ei olisi ollut veronmaksuvaikeuksia, jos pellot vain olisivat olleet hyvässä viljelyksessä tai niitä olisi kyetty ”pitämään vallassa”. Vouti Pāwal Callian kreiviltä saaman valtuutuksen ja kuulutusten jatkumisen vain harvan kohdalla vuoden 1655 jälkeen merkitsee, että useimmat kuulutuksen kohteeksi joutuneet ovat taipuneet hyväntahtoisuuteen, mutta poikkeuksiakin oli.

Huittisten talvikäräjillä 1654 kreivikunnan vouti Pāwal Callia valitti tullessaan talonpoika Jakob Henderssonin mustamaalaamaksi. Hän oli Callian mukaan pu-

113 Huittisten käräjät 18.–20.9.1652, mm.7 517; 11.–14.9.1653, mm.8 146; 14.–16.3.1654, 301v.

Huittisten käräjät 10.–12.10.1655, mm.9 197; 31.3.1656, mm.9 306.

114 Huittisten käräjät 30.–31.3. ja 1.–2.4.1658, mm.10 78.

hellut voudin käyttämien verokappojen ja –tynnyreiden olevan vääriä. Voudin todistajat eivät olleet kuitenkaan läsnä ja tapaus siirrettiin myöhemmäksi, mutta sitä ei enää seuraavilla käräjillä otettu esiin. Sen sijaan jo samoilla käräjillä vouti antoi kuuluttaa Jakob Henderssonin sukuoikeuden ensimmäistä kertaa. Jakob lukeutui niihin harvoihin talonpoikiin, joiden sukuoikeus todella kuulutettiin kolme kertaa. Hänen pahat puheensa olivat todennäköisesti seurausta Pålwal Callian sukuoikeus-tutkimuksista. Verorästejä oli kertynyt vuosilta 1648–49 ja 1651–53 yhteensä yli 114 hopeataalaria. Koska Jakob Hendersson kuulutettiin jo ennen vuoden 1655 joukkokuulutusta ja sukuoikeuksia koskevan tutkimuksen lopullista valmistumista, vouti Callia oli luultavasti jo varhaisessa vaiheessa todennut, että hänen kohdalla rästien saaminen oli erityisen vaikeaa.

Voudin näkökulmasta hänen veromittoihinsa kohdistetut epäilyt olivat vakavanlaatuisia. Laittomaksi epäillyt veromitat kyseenalaistivat voudin moraalin eivätkä pahat puheet itse asiassa olleet täysin perättömiä. Vuoden 1652 lopulla vouti Pålwal Callian havaittiin käyttäneen väärän mittaisia viljatynnyreitä. Niiden todettiin olevan 1 – 1,5 kappaletta pienempiä kuin niiden tulisi olla. Callia oli saanut tynnyrinsä Turusta valanvannoneelta tynnyrintekijältä, mutta Tukholmasta vertailukohdaksi tuodut tynnyrit osoittautuivat suuremmiksi. Inspehtori laskeskeli kreivin kärsineen virheen vuoksi vuositasolla 20 viljatynnyrin tappion. Vaikka laittomasta mitasta eivät kärsineet talonpojat eikä vouti tavoitellut sillä omaa etua, epäselvytydet tuskin vahvistivat voudin nauttimaa luottamusta millään taholla.¹¹⁵ Jakob Henderssonin mustamaalaus ei yksittäistapauksena vaikuta poikkeukselliselta konfliktilta paikallisten virkamiesten ja rahvaan kanssakäymisessä. Kolmen vuosikymmenen aikana veronkanto yleisemmin aiheutti Huittisissa, Kokemäellä ja Ulvilassa pieniä konflikteja eri osapuolten välille, alituista sanailua puolin jos toisinkin sekä epäilyjä milloin veronkantajan, milloin maksajan rehellisyydestä.

Rästien ulosmittauksen yhteydessä armeijan veropalkkalaitoksen piirissä ollut huittislainen Jakob Michelsson kävi raivon vallassa lautamiesten kimppuun, kun nämä tulivat suorittamaan toimitusta.¹¹⁶ Kokemäen Hyrkkölän kylällä Markus Knutsson meni uudenvuoden aattona 1653 humalapäissään naapuritaloon kuultuaan, että siellä istui iltaa voudin kirjuri. Markus yritti puukottaa kirjuria ja haukkui voutia ”kelmiksi” ja varkaaksi. Käräjäpöytäkirja ei henkilöi voutia tarkemmin. Markus Knutssonin tila oli läänittämätön kruununtila.¹¹⁷ Vuonna 1656 hänen naapurinsa Michill Nilsson kävi itse perheineen nimismiehen ja lautamiesten kimppuun, kun nämä tulivat hakemaan nimismiehen veroja.¹¹⁸ Peer Matsson Kokemäen Harjavallasta valitti kesäkäräjillä 1655, että vuoden 1651 kymmenysviljat oli merkitty hänen kohdallaan rästiksi, vaikka hän oli maksanut ne – sen todistivat myös lautamiehet.¹¹⁹ Ulvilan Levanpellossa Mats Hendersson vei rahansa naapurin haltuun siksi aikaa kun kreivikunnan vouti oli hänen tilallaan veroja kantamassa.¹²⁰

115 H.H.Gode G.Hornille 29.1.1653 (RA Wjksaml. E2820), 1.12. 1652 (RA Wjksaml. E2820). P.Callia G.Hornille 28.1.1653 (RA Wjksaml. E2828).

116 Huittisten käräjät 11.–14.9.1653, mm.8 151–151v.

117 Kokemäen käräjät 3.–4.2.1654, mm.8 206v–207.

118 Kokemäen käräjät 19.–20.6.1656, mm.9 268v.

119 Kokemäen käräjät 3.–5.6.1655, mm.9 68v.

120 Ulvilan käräjät 7.–8.3.1656, mm.9 297.

Påwal Callian palvelija sai kuulla ”turhanpäiväistä suunsoittoa” talonpoika Hans Jakobssonilta, kun palvelija kävi penäämässä Jakobssonin luona asuneelta itsel-lisnaiselta tuomarinrahoja. Hans Jakobssonin tila oli vanhaa rälssiä. Sanailunsa vuoksi hän sai sakot uppiniskaisuudesta (*tresko*) Ulvilan talvikäräjillä 1657.¹²¹ Uppiniskaisuudesta oli muutamaa vuotta aiemmin sakotettu huittislaista Erich Jö-ranssonia, joka oli pitkään jättänyt maksamatta nimismiehen kapat, vaikka lautamiehet olivat häntä siihen kehottaneet.¹²² Michel Jordanin lesken Christina Munckhofvenin asioita hoitanut kirjanpitäjä Dawedh Bertillsson valitti kesällä 1654 rouvansa läänitykseen kuuluneesta Jöran Erichssonista, joka kirjanpitäjän mukaan asettui aina kovaan vastarintaan kun häneltä tavanomaiseen tapaan vaadittiin veroja maksettavaksi. Oikeus tyytyi muistuttamaan talonpoikaa esivaltaa kohtaan osoitettavan kuuliaisuuden tärkeydestä ja rangaistuksista, jotka siitä piittaamattomille oli säädetty.¹²³

Kuuliaisuutta halusi myös Vuolteen kartanon tilanhoitaja Erich Pensestierna, kun hän ruoskitutti Valborg Niklasdotterin selän verille Kokemäellä kesällä 1656. Oikeudessa Pensestierna kertoi, että nainen ei ollut halukas tekemään päivätöitä kartanoon. Hän kiisti ruoskimisen ja sitomisen, mutta myönsi lyöneensä Niklasdotteria ja antaneensa palvelijoilleen ohjeet ajaa hänet ulos tilaltaan edellä mainitusta syystä. Ruoskinnalle löytyi kuitenkin todistajat, ja valasakkojen kaaren nojalla oikeus tuomitsi Pensestiernan menettämään irtaimen omaisuutensa ja oikean käntensä. Tuomio lähetettiin hovioikeuden vahvistettavaksi.¹²⁴ Vuoden 1655 syyskäräjillä Ulvilassa Inspehtori Hans Hansson Gode antoi lukea julki käräjillä maaherran määräyskirjeen, jossa rahvasta patistettiin kuninkaan hääavun ja kruunausveron sekä tulevien ylimääräisten sotarasitusten tunnolliseen maksamiseen. Ilmoituksen lopuksi rahvasta ”kehoitettiin vakavasti” tottelemaan esivallan määräyksiä ja nou-dattamaan maksujen aikatauluja ”raskaimpien rangaistusten uhalla”.¹²⁵

Vastahakoisuuden kerrottiin olevan tärkein syy Kokemäen Pirkkalan kylän Simon Räscon verorästeille. Joulukuussa 1658 kruununvoudin kirjuri Bertill Johanson laittoi tilan vilja-aitan oveen lukon, jotta saisi myöhemmin haettua sieltä par-seleita rästien kuittaamiseksi, mutta Räscon poika Anders rikkoi sen. Käräjillä ei kerrottu oliko tilan väki kätkenyt parselinsa sen jälkeen, mutta joka tapauksessa Simon Räscolle langetettiin sakot uppiniskaisuudesta veronmaksussa, ja hänen poi-kansa velvoitettiin korvaamaan hajottamansa lukko.¹²⁶ Kahdelle huittislaiselle ta-lonpojalle langetettiin sakot 1659, kun he olivat jättäneet maksamatta kruunun kymmenykset, vaikka heillä – mitä ilmeisimmin – oli maksukykyä ja asiasta oli toistuvasti annettu ”kuulutuksia ja kehotuksia”.¹²⁷ Vuonna 1670 Ulvilassa Leistilän kylän Bertill Hansson suuttui Sunniemen kartanon voudille Mats Mattssonille, kun tämä ulosmittasi ankaralla kädellä omaisuutta. Bertill Hansson ei kiistänyt vel-

121 Ulvilan käräjät 27.–28.2.1657, mm.9 434.

122 Huittisten käräjät 14.–16.3.1654, mm.8 290.

123 Ulvilan käräjät 12.–13.10.1654, mm.8 337–337v.

124 Kokemäen käräjät 19.–20.6.1656, mm.9 262–263.

125 Ulvilan käräjät 5.–6.10.1655, mm.9 185v.

126 Kokemäen käräjät 4.–5.3.1659, mm.10 204.

127 Huittisten käräjät 28.2. ja 1.–2.3.1659, mm.10 267v.

kaa, vaan hän olisi halunnut säästää osan kruunun velkoihin. Tilanteessa syntynyt sanaharkka saatiin soviteltua käräjillä.¹²⁸

Edellä olevat tapaukset on luettavissa pääosin normaaliksi veronkannon yhteydessä ilmenneeksi kitkaksi esivallan ja rahvaan kohtaamisissa, joissa vastapuoleen kohdistettiin alituisesti epäilyjä ja verojen oikeutusta mitattiin tarvittaessa nyrkein.¹²⁹ Alati läsnä ollut yleinen vastahakoisuus yleisten velvoitteiden suorittamiseen tulee selviten esille käräjillä esitettyjen julkisten vetoomusten kautta, joissa rahvasta kehoitettiin suorittamaan velvollisuutensa pitäjien maanteiden ylläpidossa. Vuodesta toiseen talonpoikia vaadittiin hoitamaan oma osuutensa, ajamaan hiekkaa teille, kunnostamaan niitä sekä hoitamaan siltoja. Samankaltaisia yleisiä vetoomuksia esitettiin pitäjäläisille usein myös papiston palkasta, mutta tienpito pysyi jatkuvasti ajankohtaisena, eli esivallan silmin huonosti hoidettuna velvollisuutena. Asiasta valittivat voudit, siltavoudit ja maaherrat.¹³⁰ Lähes kahden vuosikymmenen kuuroille korville kaikuneiden kehotusten jälkeen esivalta kovensi otteitaan, kun Ulvilassa laiminlyönneistä sakotettiin noin 200 talonpoikaa vuonna 1673, ja vuotta myöhemmin Huittisissa sakkoja jaettiin kymmenille isännille. Sakot eivät tehonneet, vaan seuraavina vuosina molemmissa pitäjissä siltavoudit valittivat edelleen tienpidon puutteista.¹³¹

Tienpitoa kohtaan osoitettu halveksunta ei niinkään kerro talonpoikien uppimiskaisuuden asteesta, vaan velvoitteen toisarvoisuudesta. Virkamiehen näkökulmasta uhkaavinta siinä oli sen laajamittaisuus ja pitkäkestoisuus. Sukuoikeuskulutusten päästyä vauhtiin vouti Pāwal Callian yksi suurimmista peloista oli, että talonpoikien keskuuteen muodostuisi laajempi veroista piittaamattomien ryhmittymä. Sukuoikeustutkimusten yhteydessä tehdyt talonpoikien vastahakoisuutta koskeneet arviot puhumattakaan seuranneista sukuoikeuksien kuulutuksista merkitsivät rajankäyntiä hyvän ja pahan välillä. Sukuoikeuden ympärille syntyi juridisia kysymyksiä, mutta yhtä lailla siihen liittyneet toimenpiteet merkitsivät moraalista rajankäyntiä yhteisön kunniallisten ja kunniamattomien välillä. Kysymys ”kenellä on sukuoikeus?” oli kreivikunnan virkamiesten näkökulmasta vasta toissijainen suhteessa kysymykseen ”kuka on hyvä isäntä?” Virkamiesten arvioidessa talonpoikien kuuliaisuutta nämä ryhtyivät vastavuoroisesti epäilemään virkamiesten omaa moraalialia.

Syksyllä 1658 Pāwal Callia puolustautui sekä kreivittären epäilyjä että rahvaan tyytymättömyyttä vastaan käräjillä. Hän luki kreivittären kirjeestä kannetun veroviljan laatua koskevat moitteet ja pyysi sekä lautamiehiä että kärjärahvasta kokonaisuudessaan kertomaan oikeudelle, miten vouti oli veronkannon kanssa mene-

128 Ulvilan käräjät 10.–11.6.1670, 53.

129 Ks. myös Huittisten käräjät 27.–30.5.1662, 171 (TMA).

130 Huittisten käräjät 30.–31.3. ja 1.–2.4.1658, mm.10 77v; 6.–7.8.1658, mm.10 103v; 28.2. ja 1.–2.3.1659, mm.10 259; 11.–13.8.1668; 7.–9.1.1669; 23. ja 25.–26.6.1669; 30.–31.5. ja 1.–2.6.1670, 41; Kokemäen käräjät 25.6.–26.6.1658 mm.10 26v; 5.–7.10.1658, mm.10 35v; 4.–5.3.1659, mm.10 200v; 30.9. ja 1.10.1659, mm.10 229, 233v; 16.–17.1.1674, mm.11 4. Ulvilan käräjät 20.–21.8.1658, mm.10 104v; 4.–5.11.1659, mm.10 294; 17.–18.8.1668; 18.–19.10.1669.

131 Ulvilan käräjät 15.–16.7.1673, 68–69v; 29.11. ja 1.12.1673, 80–80v; 3.–4. ja 6.9.1675, 46. Huittisten käräjät 20.–21.1.1674, 7–7v; 30.9. ja 1.–2.1674, 37; 26.–28.1.1675, 37. Ks. myös Kokemäen käräjät 26.–27.5.1679, mm.12 66.

tellyt. Yksimielinen vastaus oli, että vouti oli hoitanut veronkantoa tarkasti. Callia oli antanut tarkastaa viljan ottaessaan sitä vastaan, mitä kukaan veronkannosta vastannut ei aiemmin ollut tehnyt. Tosin joidenkin talonpoikien kerrottiin laittavan huonolaatuista viljaa tynnyreihinsä siten, että pohjalla ja päällä oli hyvälaatuisia viljaa ja huono laitettiin niiden kerrosten väliin, mutta joka tapauksessa rahvas ja lautamiehet antoivat vapauttavan lausunnon Calliasta. Vouti ei ollut syyppää, jos viljasta osa oli huonolaatuista.¹³²

TALONPOJAN KELVOLLISUUTTA MÄÄRITTÄMÄSSÄ

Huittislaisen Jakob Henderssonin tarkemmin erittelemät pahansuovat vihjaukset vouti Pāwal Callian viljamitoista olivat loukkaus esivaltaa kohtaan, mutta ennen kaikkea vouti pelkäsi niiden nostattavan laajemman joukon vastarintaan. Kesällä 1659 vouti Callia valitti kreivittärelle vastahakoisesta talonpoikaisjoukosta kreivikunnassa, jolla ei ollut ”halukkuutta saati omaatuntoa ja se vähät välittää veroistaan”. Vouti oli asettanut vartijoita talonpoikien luokse, jotta näiltä olisi saatu kannettua verot, mutta talonpojat olivat siitä huolimatta onnistuneet kätkemään viljaa. Siksi heiltä ei oltu saatu veroja. Karjaakaan heillä ei ollut, ainakaan vouti ja hänen vartijansa eivät sitä saaneet käsiinsä. Voudin mukaan talonpojat olivat ”täysin vastahakoisia” verojen maksuun, eikä käräjille vieni auttanut, sillä heiltä ei löytynyt varoja edes sakkoihin.¹³³ Pian voudin kirjeen jälkeen kreivitär sai luokseen kaksi kreivikunnan talonpoikaa, joista toinen oli voutia epäillyt Jakob Hendersson ja toinen hänen naapurinsa Nanhian kylältä, Jöns Jönsson. He syyttivät vouti Calliaa oman edun tavoittelusta veronkannossa. Molemmat olivat joutuneet kuulutusten kohteeksi ja kuten edellä mainittiin, ensin mainittu oli jo aiemmin puhunut pahaa voudista.¹³⁴

Kreivitär Bielke tiedotti Jakob Henderssonin ja Jöns Jönssonin ilmiannosta vouti Callialle, joka vei asian Huittisten käräjille. Tapauksen käsittelyn alussa tuomari totesi, että kreivitär halusi asian käräjille, koska ei voinut tietää ”millaisia miehiä” valittajat olivat ja millaisia tapahtumia valituksen taustalla tarkkaan ottaen oli. Pāwal Callia pyysi ”oikeutta sekä pitäjän kaikkia rehellisiä miehiä” kertomaan olivatko Jakob Hendersson ja Jöns Jönsson miehiä, jotka voitaisiin ”tunnustaa arvoisiksi todistamaan” käsillä olleessa tai missään muussakaan käräjäjutussa. Vastaus oli kielteinen. Jöns Jönssonin todettiin syyllistyneen kahdesti aviorikokseen, ja Jakob Hendersson oli saanut jossakin vaiheessa kuolemantuomion (joka oli hovioikeudessa lievennetty sakkoihin). Näin miehiltä evättiin oikeus puhua käräjillä. Sen sijaan puhetta johti vouti Callia, joka esitti käräjärahvaalle häneen kohdistetut syytökset ja pyysi niistä lausuntoa. Yleisesti vahvistettiin, että vouti oli pitänyt oikein kirjaa talonpoikien maksamista veroista, ulosmitannut karjaa puolueettomien miesten arvioiden pohjalta ja tiedottanut ulosmittauksista etukäteen, eikä hän ol-

132 Huittisten käräjät 12.–13.11. ja 15.11.1658, mm.10 139–139v.

133 P.Callia S.Bielkelle 3.6.1659 (RA Bielkesaml. E2385).

134 Huittisten käräjät 4.–6.7.1659, mm.10 279.

lut etsinyt ”omaa voittoa” myydessään karjaa edelleen. Vouti halusi erityisesti ”rehellisten ja oikeamielisten miesten, joilla on hyvä omatunto”, kertovan oliko hän kuitannut oikein hänelle toimitetut verot. Hiljaisuus oli myöntymisen merkki, sillä ”kukaan ei noussut kertomaan päinvastaista”.¹³⁵

Saatuaan rehellisten ja kunniallisten tuen Callia kävi seuraavilla käräjillä niiden huittislaisten kimppuun, joita hän piti vastahakoisina. Syyskäräjillä 1659 hän esitti 22 talonpoikaa käsittävän luettelon, jossa vouti oli laskenut heidän maksamattomat veronsa. Callia syytti joukkoa ”kavalluksesta” (*underslef*) – kaikilla oli kykyä maksaa veronsa, mutta ei halua. Yhtä lukuun ottamatta kaikilla oli toimittamattomia veroviljoja viisi tynnyriä tai enemmän.¹³⁶ Julkistamalla velat vouti halusi vahvistaa omaa asemaansa sekä paikallisyhteisössä että kreivittären silmissä. Käräjien vahvistama velkaluettelo leikkasi siipiä pois mahdollisilta pahoilta puheilta, jotka voisivat kohdistua talonpoikien kimppuun käyvään voutiin. Kreivittärelle vouti puolestaan kykeni osoittamaan kirjallisesti, että alhaiseksi jäävälle verotuotolle oli hänestä riippumattomia selityksiä.

Valittaessaan talonpojista kreivittärelle Pawal Callia ei yrittänyt selittää mikä oli talonpoikien vastahakoisuuden takana, vaan hän leimasi heidät yksinkertaisesti moraalittomiksi ihmisiksi. Heiltä puuttui omatunto. Voudin näkökulmasta veronmaksu oli sidoksissa yhteisöllisyyden tärkeimpiin ja konkreettisimpiin ehtoihin, harmoniseen kanssakäymiseen sekä vanhojen tapojen kunnioittamiseen. Vastahakoiset eivät maksaneet veroja kuten toiset: ”hyväntahtoisesti ja kuten täällä on perinnäistapana”. Toisaalta vouti katsoi tilanteen korjaantuvan ajan myötä. Koska kyseessä olleet talonpojat eivät kantaneet huolta veroista, rästit kasvaisivat vuosi vuodelta ja lopulta heidät olisi mahdollista korvata ”paremmilla asukkailla”. Vouti Callia viittasi sukuoikeuksien kuulutuksiin, joista Horn oli halunnut pakkokeinon veronmaksusta kieltäytyviä talonpoikia vastaan. Koska sitä oli tarkoitus käyttää ainoastaan vastahakoisia vastaan, voudin ja inspektorin oli veronmaksuvaikeuksien yhteydessä arvioitava entistäkin suuremmin talonpoikien moraalialueita.

1660-luvulla inspektori ja vouti tekivät kaksi verorästiluetteloa, joissa eriteltiin tilakohtaisesti maksamattomat verot sekä arvioitiin mahdollisuuksia saada ne kannetuksi. Jokaisen talonpojan kohdalla oli selitesarakkeessa lyhyt kuvaus, jossa yksinkertaisimmillaan todettiin ainoastaan ”maksaa”, ”varaton” tai ”täytyy maksaa”. Näiltä vouti ja inspektori odottivat saavansa ilman vastahankaa. Toisinaan talonpoikien vaikeuksia taustoitettiin kertomalla tilan erityisvaikeuksista (tulipaloista, kuolemantapauksista, spitaalista) tai selvittämällä sen viimeaikaisia omistajan vaihdoksia, jotka osaksi selittivät vaikeuksia. Muutamien rästejä selitettiin kylän tai tilan heikoilla viljelyolosuhteilla, mutta usein myös puututtiin isäntäväen moraalisiin ja kyvykkyyteen, erityisesti vuoden 1668 luettelossa. Se käsittää 255 velkaista talonpoikaa, joista 32 eli 13 % on määritelty tavalla tai toisella suoraan moraaliltaan kyseenalaiseksi.¹³⁷

135 Ibid.

136 Huittisten käräjät 10.–12.11.1659, mm.10 307–307v.

137 Rästlengd öfver Biörneborg och Wampula, ransakat 26.2.1664 af undertecknade (RA Bielkesaml. E2424). Grefweskapets samt kiöpegodsett räckningh till årh 1668 medh upbördsmannen Pähl Pählsson (sisältää verorästiluettelon) (RA Bielkesaml. E2425).

Yksinkertaisimmillaan huonoja isäntiä moitittiin luettelossa ”kelvottomiksi” (*odugeligh*), epämääräisimmillään heitä nimiteltiin ”sälleiksi”, ”roistoiksi” (*bofven*) tai ”suuriksi roistoiksi”. Lisäksi oli ”ymmärtämättömiä” (*oförståndig*), ”pahansuopia” (*elak*), ”laiskoja” (*laath*) sekä ”tuhlaavaisia” (*överdådig*) isäntiä. Useamman kohdalla ongelmat johtuivat liiallisesta juomisesta. Yksi toinenkin juopotteli ”erittäin mielellään”. Eräs tila oli ajautunut varattomaksi, koska isäntä ”juo niin kauan kuin löytää olutta kylästä”, toisella tilalla laiskan isännän rinnalla oli juopotteleva vaimo. Monen kohdalla ongelmat olivat suoraan moraalisia. Isännät eivät yksinkertaisesti ollenkaan ”piitanneet” (*bekymra*) tai ”kantaneet huolta” (*ingen försorgh*) veronmaksusta. Heillä ei ollut ”halua” (*åhaga, hogh*) siihen, vaikka heillä olisikin ollut varoja millä maksaa. Eräs isäntä oli ”koko elinikänsä ollut pahamaineinen” (*med odygder berychtat*), minkä vuoksi häneltä oli turha odottaa maksuja. Esimerkiksi Vouti Calliaa vastaan hyökänneen Jakob Henderssonin poikaa Tuomasta luonnehdittiin ”suureksi roistoksi, joka ei huolehdi veronmaksusta vaan kätkee koko viljasatonsa”, vaikka tilaa kuvattiin yhdeksi parhaimmista koko pitäjässä. Jöns Jönssonin poika Henrich puolestaan oli luettelon mukaan ”yksi pahimmista roistoista mitä maasta löytyy” ja ”laiskimus”.¹³⁸

1660-luvun tutkimukset vahvistavat vain osaksi vouti Callian pelon vastahakoisen talonpoikaisjoukon muodostumisesta kreivikuntaan. Isäntien parissa oli jatkuvasti tyytymättömyyttä, mutta voudin ja inspehtorin kanssa veronmaksuerimieli-syyksiin ajautuneet talonpojat eivät muodostaneet ryhmää, jolla olisi ollut yhteinen päämäärä. Eri ajankohtien luettelot vastahakoisista talonpojista sisältävät joi-takin samoja nimiä, mutta myös vaihtuvuutta kelvottomiksi luokitelluissa oli. Esimerkiksi vuonna 1659 käräjillä kavalluksesta syytetyistä talonpojista vain harvat määriteltiin vuonna 1668 kelvottomiksi, vaikka heillä edelleen oli verovelkoja. Kreivikunnan virkamiesten toimet sukuoikeuksien suhteen eivät synnyttäneet yhtenäistä vastavoimaa, koska inspehtori ja vouti eivät kuuluttaneet sukuoikeuksia rajoittamattomasti. Kuulutuksia tehtiin vain niistä, jotka niskoittelivat veronmaksussa tai muuten vaikuttivat kreivikunnan virkamiesten silmissä isänniksi sopimattomilta. Epäilemättä tämä loi harmaan sektorin virkamiesten ja talonpoikien välille, mutta jälleen kerran siitä saattoivat hyötyä myös talonpojat. Jos voitti voudin luottamuksen, tilaa saattoi isännöidä huomattavista verovelvoista huolimatta. Vastaa-vasti välirikko saattoi vaarantaa isännyyden samassa tilanteessa, vaikka talonpoika ei olisikaan ollut erityisen ”kelvoton”. Täysin mielivaltaisesti vouti tai inspehtori eivät kuitenkaan voineet luokitella talonpoikia. Leimaamisen voima perustui yhteisön tukeen.¹³⁹

Kreivikunnan virkamiehet eivät saaneet vastaansa suurta yhtenäistä talonpoikaisrintamaa, mutta suurilta yksittäisiltä riidoilta talonpoikien kanssa he eivät välttyneet. Huittisten Nanhian kylän miehet eivät olleet ainoita, jotka aktiivisesti hyökkäsivät vouti Callian kimppuun. Vuoden 1656 syyskäräjillä Huittisissa Callia joutui vastaamaan 9-kohtaiseen syytekirjelmään, jonka oli laatinut Markus Matsson Kouvo. Hänen tilansa kuului kreivikuntaan ja sen sukuoikeudet kuulutettiin kolmes-

138 Ibid. Pääosa määrittelyistä on peräisin vuoden 1668 luettelosta. Vuoden 1664 luettelossa on 221 talonpoikaa, joista 10–15 saa osakseen moraalisen moitteen.

139 Eilola 2003, 291–296.

ti.¹⁴⁰ Kouvo oli alkukesästä 1656 toimittanut valituksensa kreiville, joka kuitenkin palautti asian käsiteltäväksi paikallisesti käräjillä. Syytteiden mukaan vouti oli 1) vinyt Kouvolta 14 tynnyriä viljaa ilman kuittia, 2) ottanut Kouvon vilja-aitan avaimen, 3) jättänyt laskelmissaan huomioimatta Kouvon toimittaman vilja-erän, 4) vinyt Kouvolta härän ja 5 lehmää [perusteetta], 5) kantanut kuninkaallisen hääavun ja kruunajaisrahat, vaikka talonpojat olivat Kouvon mukaan niistä vapautettuja, 6) vanginnut Kouvon ilman laillista tuomiota, 7) veloittanut liikaa, kun Kouvo hoiti rahalla kartanon päivätyövelvoitteitaan, 8) vaatinut tukkipuuta laivanrakennukseen ilman perusteita ja 9) käyttänyt väärän kokoista mitta-astiaa veronkannossa.¹⁴¹

Vouti osoitti jokaisen väitteen perättömäksi. Lautamiehet todistivat, että vouti ei ollut vinyt Kouvolta viljaa, karjaa, puuta tai rahoja liikaa tai ilman perusteita – kaikki todistettiin laillisesti kannetuksi. Vilja-aitan avaimet oli viety Markulta, ettei hän olisi voinut kätkeä riidanalaisesta kaskesta saamaansa viljasatoa. Hänet oli vangittu, kun vouti oli pitänyt ”rästikäräjiä ja kirjanpitoa” talonpoikien parissa ja pyytänyt laskelmaa Kouvolta, joka kuitenkin oli alkanut soittamaan suutaan niin voimakkaasti, että oli katsottu parhaaksi eristää hänet siksi kunnes hän rauhoittuu. Pāwal Callian käyttämä viljakappa oli tarkastettu lautamiesten, ”eräiden pitäjän miesten” sekä Kouvon itsensä läsnä ollessa. Kouvon syytöksen mukaan vouti sai kappansa avulla jokaista täyttä tynnyriä kohden 5 kappa omaksi edukseen, mutta kokeessa sen todettiin olevan laillisten mittojen mukainen. Käräjien tuomio oli yksiselitteinen. Todisteiden puuttuessa vouti vapautettiin kaikista epäilyistä ja Kouvo tuomittiin sakkoihin.

Valituksen käsittely käräjillä on kirjattu pöytäkirjaan huomattavan selkeässä muodossa. Syytökset ovat yksilöityjä, mutta vastaukset ovat sitäkin tyhjentävämpiä. Yksiselitteisyys oli luonnollisesti käräjätutkimuksen tavoite. Vakaviin syytöksiin oli löydettävä vastaukset, jotka eivät jättäneet elintilaa enemmille huhuille. Kaikessa kliinisydessään oikeuskäsittely kääntää huomion Markus Matsson Kouvon motiiveihin. Jos asiat olivat näin yksiselitteisellä tolalla, mikä sai talonpojan esittämään valituksensa? Mitä toiveita valituksensa suhteen Kouvo elätteli, jos kaikki perustui valheeseen? Käräjäpöytäkirjassa todetaan Kouvon suostuneen käräjille vastentahtoisesti. Kreivi oli ilmeisesti lähettänyt Kouvolle vastauksen alkuperäiseen valituskirjelmään henkilökohtaisesti ja siinä kehottanut viemään asian käräjille, tai kreivin paikallisille virkamiehille lähettämässä ohjeessa ei eritelty Kouvon syytöksiä, sillä käsittely saatiin alulle vasta kun Kouvolle oli ilmoitettu, että hänen tuli esittää kreivin ”määräyskirje” käräjillä – muutoin hänen vastentahtoisuudestaan ilmoitettaisiin kreiville. Kääntyessään suoraan kreivin puoleen Kouvo oli ohittanut tietoisesti paikalliset valtaelimet. Yksin kärjäkäsittelyn perusteella ei voida sanoa kuvitteliko hän valheiden menevän siten läpi helpommin vai katsoiko hän yksinkertaisesti paikallisten virkamiesten ja oikeusistuimen olevan tapauksessa jäävejä.

Kärjäkäsittely tähtäsi selkeään lopputulokseen: syyllisyyden ja syyttömyyden välistä ei haettu vaihtoehtoja. Kärjistyneessä tilanteessa vain toinen saattoi voittaa.

140 Huittisten käräjät 19.–21.10.1654, mm.8 351; 26.–29.3.1655, mm.9 156v; 10.–12.10.1655, mm.9 197.

141 Huittisten käräjät 20.–22.11.1656, mm.9 342v–345v.

Kouvo jäi oikeuskäsittelyssä yksin syytteidensä taakse. Hän pyysi käräjillä joitakin henkilöitä todistamaan, mutta nämä kieltäytyivät. Kouvon todistajia ei mainita nimeltä käräjäpöytäkirjassa. Mikä sai heidät hiljaiseksi? Pöytäkirjan mukaan henkilöt antoivat ymmärtää, että he eivät missään vaiheessa ole seisoneet Kouvon väitösten takana. Oliko Kouvo tulkinut väärin kanssaihmistensä mielipiteet, vai olivatko nämä kääntyneet Kouvoa vastaan prosessin aikana, kun kävi selväksi, että voutia ei saataisi satimeen? Vastausta on vaikea löytää, mutta Kouvon maine ja arvostus yhteisössä oli laskusuunnassa samaan aikaan kun hän kävi Pāwal Callian kimppuun.

Hannulan tilan emännän Valborgh Jakobsdotterin paetessa Pāwal Calliaa kesällä 1652 hän siirtyi Kouvonon tilalle, josta Markus Kouvo oli samoihin aikoihin muuttamassa Talalan kylälle. Kouvo oli se, joka latoi Hannulan tilan oikeustapauksessa raskaimmat todistukset Valborgh Jakobsdotteria vastaan. Kouvo kertoi hänen paenneen tilaltaan yhdessä epäillyn aviorikoksen toisen osapuolen Erich Matssonin kanssa ja majailleen parin viikon ajan heinäladossa. Valborgh Jakobsdotter kiisti väitteen jyrkästi ja väitti Kouvoa hänen vihamiehekseen. Valborghin sanat katsottiin painavammiksi kuin Kouvon.¹⁴² Samoilla käräjillä lautamiehet määrättiin hovioikeuden antaman tuomion pohjalta ulosmittaamaan Kouvolta 100 kupari-taalarin edestä omaisuutta. Summa liittyi todennäköisesti maariitaan, jota Kouvo oli vuodesta 1635 lähtien käynyt Loimaan Kosken kylän kanssa. Hovioikeus oli tuominnut riidan loimaalaisten hyväksi 1651, mutta Kouvo ei halunnut kokonaan luopua alueen käytöstä. Asiaa käsiteltiin vielä käräjillä ja Kouvo yritti saada sen toistamiseen hovioikeuteen, mutta riita palautettiin takaisin käräjille. Siellä asia katsottiin kuitenkin loppuun käsitellyksi kesällä 1657. Kouvon hovioikeudesta hankiman käsittelymääräyksen katsottiin perustuneen valheelliseen kertomukseen.¹⁴³

Kosken kylää vastaan käymässä maariidassa Kouvo kyseenalaisti käräjien ja myös hovioikeuden auktoriteetin pitämällä riitaa yllä monista vuosien varrella anetuista tuomioista huolimatta. Hän turhautui jo riidan varhaisvaiheessa käräjien toimintaan. 1640-luvulla hän valitti riidasta suoraan holhoojahallitukselle, ja valituskirjeessään hän moitti suoraan käräjiä kykenemättömyydestä ratkaista riitaa. Asiaa lykättiin jatkuvasti, vaikka Kouvon mukaan käräjillä oli tarvittavat tiedot hallussaan. Maariidassa oli yksinkertaistetusti kyse siitä, kenelle yksittäinen metsä-alue kuului, ja Kouvo oli syvästi vakuuttunut sen olevan Kouvonon tilan omaisuutta. Kouvo perusteli näkemystään useilla vanhoilla oikeustuomioilla ja rajakirjeillä.¹⁴⁴ Venymisestään huolimatta riita ei ollut erityisen poikkeuksellinen konflikti, Kouvon tyytymättömyyttä lukuun ottamatta. Mikään yhteisöllinen tai yhteiskunnallinen instituutio ei saanut häntä nielemään tappiotaan ja vakuuttumaan hänen omien argumenttiansa vääryydestä. Kun Kouvo ei taipunut käräjien tai hovioikeuden tarjoamaan konsensukseen, hänen maineensa yhteisössä muuttui. Kouvo sai riidanhaastajan leiman ja hänestä tuli pelätty henkilö 1650-luvun aikana, minkä vuoksi ei lopulta ole yllättävää, että hän ei saanut tukijoita Pāwal Callian vastaisessa riidassaan. Taistellessaan koskilaisten kanssa hän kävi Tukholmassa 1650-luvun

142 Huittisten käräjät 31.3. ja 1.–2.3.1653, mm.8 29v–32.

143 Huittisten käräjät 31.3. ja 1.–2.3.1653, mm.8 34. Huittisten käräjät mm.8, 144. Huittisten käräjät 20.–22.11.1656, mm.9 345v–346. Huittisten käräjät mm.9, 465–465v. Suvanto 1986, 77 ja 107–109.

vaihteessa ja hän oli samalla ajanut muiden pitäjäläisten asioita. Viimeistään vuosikymmenen puolivälin jälkeen hän ei nauttinut kanssaihmistensä luottamusta.

Vuoden 1658 talvikäräjillä Pålwal Callia halusi käräjien tutkivan huhuja, joiden mukaan Markku Kouvo oli harjoittanut noituutta. Yhteensä kymmenen henkilön suulla kuultiin Kouvon tehneen viimeisten vuosien aikana erilaisia taikoja. Monet niistä olivat olleet pahantahtoisia, vaivoja ja vahinkoa uhreilleen aiheuttaneita kirouksia ja noitumisia. Todistajien joukossa oli Kouvon entisiä liittolaisia. Hän oli 1640-luvulla harjoittanut sahaustoimintaa ja hankkinut sahalleen puita yhdessä Hennijoen kylän talonpoikien kanssa alueelta, jota samainen Loimaan Kosken kylä piti omanaan. Hennijokilaiset ja koskilaiset kävivät tästä omaa oikeuskamppailuaan 1650-luvulla.¹⁴⁵ Vuoden 1658 käräjillä kävi ilmi, että Kouvo oli jo Kouvonjojalassa asuessaan katkaissut välinsä hennijokelaisten kanssa maariitojen takia. Hennijokelaiset kertoivat hänen huutaneen kolmena peräkkäisenä päivänä metsässä suuren kiven päällä Hennijoen suuntaan ja vaatinut hennijokelaisille rangaistusta (*hembd*). Todistajien mukaan kolmantena päivänä ääni vastasi Kouvolle: ”Älä huuda enää, pyyntösi on kuultu, he saavat rangaistuksensa”. Syytökset olivat raskaita ja lautamiehet velvoittivat Kouvon vapauttamaan itsensä niistä 12 myötävannojan avulla.¹⁴⁶

Seuraavilla kesäkäräjillä Kouvo oli läsnä ja ajoi muutamia omia riita-asioitaan,¹⁴⁷ mutta ei pystynyt tuomaan kahtatoista vannojaa. Syyskäräjillä vouti pyysi päätöstä Kouvon asiassa. Kouvo pyysi saada vapautua noituussyytöksistä kuuden vannojan avulla, mutta siihen ei ryhdytty, koska Kouvoa vastaan esitettiin lisää syytöksiä samasta aiheesta. Todistusten jälkeen koko käräjäyleisöä (*hela tingelaget*) pyydettiin sanomaan millainen henkilö Kouvo oli. Yhteisenä lausuntona oli, että ”kaikki, jotka hänet tuntevat, pelkäävät häntä hänen noituksiensa vuoksi”. Pöytäkirjan mukaan kukaan käräjäyleisöstä ei halunnut vapauttaa häntä syytöksestä. Käsitteilyn aikana Kouvo oli poistunut käräjiltä. Hänelle langetettiin kuolemantuomio.¹⁴⁸

Markus Matsson Kouvon tapauksessa Pålwal Callia sai koko yhteisön vahvasti omalle puolelleen. Kouvo nousi voutia vastaan samalla aktiivisuudella, jolla hän oli vienyt maariitojaan eteenpäin, mutta viimeistään noituussyytösten myötä hän menetti mahdollisuutensa taistella tilastaan. Kun Kouvoa ensi kerran syytettiin noituudesta käräjillä, hänen todettiin jo jättäneen tilansa Talalassa. Tila siirtyi hänen pojalleen Thomas Markussonille, joka ei asettunut isänsä rinnalle tämän riidoissa. Hän muun muassa todisti isäänsä vastaan varkaustapauksessa, jossa Kouvon epäiltiin vieneen härän Löysälän kylän Michel Jacobsonilta. Poika kertoi isänsä lainanneen rahaa ostaakseen härän, mutta rahat olivat kuluneet juopotteluun ja siksi isä oli varastanut härän. Välikirkkoa pojan ja isän välille ei tullut, mutta Thomas Markusson teki pientä pesäeroa riitojen tielle ajautuneeseen isäänsä ja sai Callian luottamuksen myötä pitää tilan.¹⁴⁹

144 Suvanto 1986, 108.

145 Huittisten ylimääräiset käräjät 21.8.1654, mm.8, 325v–328.

146 Huittisten käräjät 30.–31.3.1658, mm.10 64v–67v.

147 Huittisten käräjät 5.–7.8.1658, mm.10 100v–101.

148 Huittisten käräjät 12.–13.11. ja 15.11.1658, mm.10 135v–136v.

149 Huittisten käräjät 30.–31.3. ja 1.–2.4.1658, mm.10 75v. Suvanto 1986, 73 (erityisesti viite 76). Isän ja pojan suhteesta ks. Nenonen 1992, 57.

Markus Kouvoa vastaan Páwal Callia ajoi noituussyytettä edelleen aktiivisesti, koska Kouvo ei tilalta lähdettyään vielä kokonaan luovuttanut, vaan valitti voudista Gustaf Evertsson Hornille. Hän velvoitti voudin tulemaan luokseen selvittämään Kouvon valitukset. Samoilla käräjillä, joilla käräjärahvas yksimielisesti tuomitsi Kouvon, Callia pyysi todistuksen, joka vahvisti voudin toimineen virassaan moitteetta sekä kertoi Kouvon ilmiannon olevan aiheeton ja miehen itsensä piittaavan vähät laista ja oikeudesta.¹⁵⁰ Kouvon kuolemantuomio lievennettiin hovioikeudessa, eikä hän unohtanut Páwal Calliaa. Vuonna 1673 Kouvo hankkiutui Tukholmaan ja valitti voudista suoraan Kuninkaalliselle Majesteetille. Kouvon mukaan Callia oli aiheetta vienyt häneltä muun muassa kymmenen lehmää, kuusi härkää, 17 tynnyriä viljaa sekä 70 taalaria. Valitus siirrettiin maaherran selvittäväksi, joka puolestaan ohjasi sen käräjille. Siellä syytökset kaatuivat Kouvon maineeseen ja menneisyyteen.¹⁵¹

Marko Nenonen kiinnittää huomiota Páwal Callian aktiivisuuteen ’noitaoikeudenkäynneissä’, sillä vouti toimi syyttäjänä muissakin kuin Kouvon tapauksessa. Nenonen arvelee, että noituustapaukset eivät kuitenkaan kerro Callian erityisestä halusta ajaa noitavainoja, vaan olettaa niiden olleen normaaleja voudin toimenkuvaa kuuluneita konflikteja, joita syntyi muidenkin talonpoikien kanssa.¹⁵² 1660-luvulla Huittisten Siivikkalan kylän Michell Sigfredsson joutui käräjillä vastaamaan syytöksiin, joiden mukaan hän oli tehnyt monenlaisia noituuksia viimeisen 24 vuoden aikana. Páwal Callia oli asiassa aktiivisena ennen kaikkea veronmaksuongelmiensa vuoksi. Voudin syytös oli vain yksi muiden joukossa. Monet syyttivät Michell Sigfredssonin kohdistaneen kirouksensa ihmiseen, ja hänen sanottiin noituneen peltoja sekä aiheuttaneen katoja. Koko yhteisö oli kääntynyt Sigfredssonin vastaan. Vuonna 1665 laamanninkäräjillä lautamiehet ja käräjärahvas anelivat esivallalta ”Jeesuksen nimeen”, että Michell Sigfredssonin ei armahdettaisi. Häntä pidettiin ”suurena vaarana” yleiselle elämänmenolle, sillä lähes kaikki pitäjäläiset kokivat olevansa turvattomia miehen kirouksilta. ”Hävittääkseen rikkaruohot” laamannioikeus tuomitsi Michell Sigfredssonin kuolemaan ja hovioikeudelle osoitettiin pyyntö olla armahtamatta häntä.¹⁵³

Markus Kouvon ja Michel Sigfredssonin tapauksissa Páwal Callian osuus oli todellakin sidottu hänen virkaintresseihinsä. Kummallakin noituudesta syytetyllä oli

150 Huittisten käräjät 12.–13.11. ja 15.11.1658, mm.10 145.

151 Käräjillä kerrattiin Kouvon vaiheet 1650-luvulta 1670-luvun alkuun luetellen hänen saamansa tuomiot noituudesta sekä hänen aiemmat perättömiksi osoittautuneet syytöksensä Calliaa vastaan. Uusia voudin vastaiset syytöksiä ei käsitelty, vaan käräjät totesivat Kouvon aiempaan karkotustuomioon sisältyneen myös kuolemantuomion, jos hänet vielä tavattaisiin seutukunnalla. Siksi käräjät siirsivät jutun hovioikeudelle, joka päätöksessään ”vielä tämän kerran” armahti Kouvon kuolemalta ja karkoitti hänet jälleen. Huittisten käräjät 20.–21.1.1674, 6v–7. Hovioikeuden päätös 4.4.1674, Gustaf Grass (RA Bielkesaml. E2386).

152 Nenonen 1992, 342.

153 Páwal Callia kertoi ottaneensa Michell Sigfredssonilta yhden härän rästien vuoksi, mutta jättäneensä sen toistaiseksi hänen hoitoon. Voudin lähdettyä Michell Sigfredssonin pojat myivät kyseisen härän karjaa ostaneelle kaupiamiehelle, jolta isä osti sen takaisin ja teurasti sen. Páwal Callian kuultua tästä hän lähetti palvelijansa takavarikoimaan teuraslihat. Myöhemmin toinen niistä kuitui kolmanneksen toista pienemmäksi. Tämä tulkittiin Michell Sigfredssonin aikaansaannokseksi. Huittisten laamanninkäräjät 13.–14.2.1665. Viikki 1973, 900.

veronmaksuvaikeuksia, molemmat suhtautuivat vastahakoisesti ja vihamielisesti voudin ulosmittauksiin ja painostukseen. Molemmissa tapauksissa vouti saattoi perustaa toimintansa yhteisössä vallinneeseen käsitykseen miesten luonteesta. On syytä korostaa, että Kouvon tai Michell Sigfredssonin tapausten vuoksi voutia ei tule nähdä rationaalisen pelurina, joka kanssaihmistensä taikauskkoa hyödyntäen järjesteli tiloja parempien veronmaksajien viljeltäviksi. Hänen työnsä perustui ensisijaisesti moraalisten arviointien tekoon, toissijaisesti kreivikunnan verotuottoa koskeviin laskelmiin. Jälkimmäisten mennessä miinukselle jonkin yksittäisen tilan kohdalla vouti ei suoraan ryhtynyt häätötoimenpiteisiin. Voudille tärkeintä oli vetää rajaa yksilön ja yhteisön välille. Hän arvioi, toimiko talonpoika yleisesti hyväksyttyjen arvojen mukaisesti ja voitiinko häntä siten pitää yhteisön jäsenenä. Kunnollisuuden ja kunniallisuuden rajat olivat häilyvät, vaikka niistä edellä kuvatuissa tapauksissa vallitsi laaja yksimielisyys.¹⁵⁴

Vouti ei suorittanut työtään yhteisön ulkopuolella. Kreivikunnan harjoitti itsenkin toimia, joiden laillisuutta noituutta koskevissa oikeudenkäynneissä arvioitiin. Kolmannessa laajemmassa tapauksessa, jossa Pāwal Callia oli osallisena kävi ilmi, että vouti harjoitti jossain mitassa itsekin samaa parantamistointia kuin noituudesta syytetty Simo Liuha. Eräs todistaja oli hakenut Pāwal Callialta parantamiseen tarvitsemaansa yrttiä (hausta / *bävergäll*), kun ei ollut tavoittanut Liuhaa. Tätä ei selvitelty tarkemmin, mutta voudin ja Liuhan suhteet todettiin huonoiksi. Liuha oli toimittanut Pāwal Callian lapselle leipää ja yrttejä, jotka syötyään lapsi oli kuollut. Callian vaimo oli kääntynyt Liuhan puoleen, koska toivoi lapsen vaivojen lähtevän sen tahon avulla, josta hän arveli niiden tulleenkin. Liuha oli aiemmin aiheuttanut joitakin vaivoja itse voudille. Lisäksi Liuha oli ensin kieltäytynyt antamasta apua Callian vaimolle todeten suoraan, että antaisi kyllä yrttejä, jos pyytäjänä olisi joku toinen. Toisella kertaa hän suostui, mutta lapsi kuoli syötyään Liuhan leipää. Liuha ei myöntänyt, että olisi tehnyt leivälle jonkin erityisen kirouksen. Oikeudenkäynnissä ei selvitelty tarkemmin voudin ja Liuhan välisiä suhteita, eikä Liuhaa määritetty yhtä vaaralliseksi kuin Kouvoa tai Michell Sigfredssonia.¹⁵⁵

Noituus ei siis sellaisenaan selitä Pāwal Callian osallistumista kuvattuihin noituustapauksiin ja vouti todella joutui samankaltaisiin konflikteihin muidenkin kuin noituudesta epäiltyjen kanssa. Kaikissa oli kyse moraalisesta arvioinnista. Noidiksi luokiteltujen kohdalla vouti saattoi helposti tukeutua yhteisön yleiseen mielipiteeseen. Toisissa tapauksissa, joissa vouti halusi häätää viljelijän tilalta hänen luonteensa vuoksi, maineen kyseenalaistaminen tuotti voudille enemmän työtä.

Vuonna 1666 Pāwal Callia sai tarpeekseen Huittisten Riesolan kylän kahdesta talollisesta, Olaf Jacobssonista ja Mats Erichssonista. Vouti kuulutti heidän sukuoikeutensa nopeassa tahdissa. Lain vaatimat kolme kertaa tulivat peräkkäisillä käräjillä, yhden vuoden aikana.¹⁵⁶ Käräjäpöytäkirjassa kuulutusten syyksi mainittiin

154 Eilola 2003, 90–91. Toivo 2006, 119.

155 Huittisten laamanninkäräjät 13.–14.2.1665. Liuhan noituuden katsottiin aiheuttavan monelle vaaraa, mutta hovioikeudelle ei esitetty toiveita kuolemanrangaistuksen toteuttamisesta.

156 Huittisten käräjät 20.–24.4.1666; 11. ja 13.–15.8.1666; 6.–9.11.1666. Olaf Jacobssonin sukuoikeus kuulutettiin ensimmäisen kerran suurien rästien vuoksi jo vuoden 1655 ’joukkokuulutuksessa’, mutta 1660-luvun rästituetteloiden perusteella hän selvisi silloisista rästeistään. Huhtikuussa 1666 hänen sukuoikeutensa kuulutettiin jälleen ”ensimmäistä” kertaa.

yksinkertaisesti verorästit. Vuoden 1664 rästiluetello selittää tarkemmin miksi vouti aktivoitui ahdistelemaan kaksikkoa keskimääräistä ankarammin. Páwal Callia piti heitä kelvottomina isäntinä. Luettelossa hän luonnehti Olaf Jacobssonin veroista piittaamattomaksi ”uhmakkaaksi sälliksi”, joka tärveli tilansa antamalla muiden hakata sen metsiä (rahaa vastaan). Naapuri Mats Erichsson oli samankaltainen, ja molemmat sopivat voudin mukaan hyvin sotilaiksi. Aiemmin vouti ei ollut joutunut konfliktiin miesten kanssa, koska näiltä oli alkanut jäämään veroja suuremmassa määrin rästiin vasta 1650-luvun lopulla. Olavilla rästejä oli kertynyt vuodesta 1657 alkaen n. 68 taalaria, Matilla velkaa oli alkanut syntyä vuonna 1659, ja vuoteen 1664 mennessä sitä oli kertynyt yhteensä 31 taalaria. Vuonna 1666 sukuoikeuksien kuulutusten alkaessa molempien velat olivat lähes kaksinkertaistuneet.¹⁵⁷

Vuoden 1666 kuulutusten jälkeen Páwal Callia ei muutamaan vuoteen ryhtynyt mihinkään erityisiin toimiin Olaf Jacobssonin ja Mats Erichssonin suhteen. Vouti otti kaksikon tilanteen uudelleen esiin käräjillä vuonna 1669. Vouti ilmoitti nyt todella haluavansa heidän sukuoikeutensa, jos he eivät seuraaviin käräjiin mennessä maksaisi rästejään. Kolme kuulutusta eivät tässäkin tapauksessa automaattisesti siirtäneet sukuoikeuksia pois talonpojilta.¹⁵⁸ Vuoden 1670 talvikäräjillä lautamiehet määrättiin arvioimaan heidän tilojensa arvo, jotta sukuoikeus voitaisiin ottaa rästien kuittaamiseksi. Lautamiehet eivät suorittaneet toimeksiantoa, mutta siitä huolimatta seuraavilla käräjillä Callia vaati Olaf Jacobssonin tilan sukuoikeutta. Kolmen kuulutuksen todettiin olleen aikoinaan laillisia, ja voudin vaatimuksen mukaisesti sukuoikeus tuomittiin kreivikunnalle.¹⁵⁹

Kuulutukset ja voudin puuttuminen sukuoikeuksiin eivät saaneet Riesolan kaksikkoa toimimaan voudin tahdon mukaisesti. Páwal Callia otti molempien velat jälleen esiin vuoden 1671 talvikäräjillä ja muistutti laillisista sukuoikeuden kuulutuksista. Callia vaati käräjiltä kiinnitystodistusta (*immissio*) tilalle. Olaf ja Mats eivät kiistäneet velkoja tai kuulutuksia, vaan he valittivat ainoastaan varattomuuttaan. Käräjät määräisivät lautamiehet ulosmittaamaan velat, mutta tiloja ei varsinaisesti määrätty siirrettäväksi voudin hallintaan hänen pyyntönsä mukaisesti.¹⁶⁰ Kaikkien käräjätoimenpiteiden jälkeen vouti oli siis edelleen lähtöruudussa. Olaf Jacobssonin velat olivat maksamatta, tila oli pahasuisen isännän hallinnassa. Eivätkä lautamiehet nytkään saaneet tyydyttäviä tuloksia aikaan. Syyskäräjillä 1672 vouti joutui jälleen muistuttamaan Olafia veloista ja kuulutuksista. Kuten vuonna 1670, lautamiehet määrättiin arvioimaan Olafin sekä Mats Erichssonin tilojen arvo.¹⁶¹

Kesäkäräjillä 1673 he ilmoittivat saaneensa tehtävän suoritettua. Lautamiehet eivät eritelleet tilojen arviointiperusteita. Käräjäpöytäkirjan ylimalkaisuudesta huolimatta näyttää, että kaikista oikeustoimenpiteistä huolimatta talonpojilla edelleen katsottiin olevan jonkinlainen oikeus tiloihin. Vaikka sukuoikeudet oli kuulutettu

157 Rästlengd öfwer Biörneborg och Wampula, ransakat 26.2.1664 af underteknade (RA Bielkesaml. E2424).

158 Huittisten käräjät 25.–27.10.1669. Vuonna 1668 eräässä maariidassa käräjät totesivat, että Riesolan talonpojilla on sukuoikeus. Huittisten laamanninkäräjät 25.–26.5.1668.

159 Huittisten käräjät 17.–19.1.1670, 17v; 30.–31.5. ja 1.–2.6.1670, 40v–41.

160 Huittisten käräjät 9.–11.1.1671, 23.

161 Huittisten käräjät 6.–8.11.1672, 71v.

(eli teoriassa siirretty pois talonpojilta), ja niiden laillisuus oli moneen kertaan vahvistettu käräjillä, tilojen rahallinen arvo edelleen laskettiin talonpoikien hyväksi.¹⁶² Talonpoikia se ei lohduttanut, sillä tilojen arvo jäi verorästejä alhaisemmaksi. Sen perusteella käräjät määräisivät lautamiehet antamaan tilan voudin hallintaan (*inrymma*), eli toisin sanoen häätämään talonpojat pois kodeistaan.¹⁶³ Kesällä 1674 Olaf Jacobssonin ja Mats Erichssonin tilat luovutettiin autiotiloina uusille viljelijöille. Entisten isäntien mainittiin lyhyesti ”luopuneen tiloista verorästien vuoksi”.¹⁶⁴

Tosiasiassa miehet eivät olleet luopuneet tiloistaan, vaan he olivat lähteneet valitusmatkalle pitääkseen tilansa vastaisuudessakin. Käräjien luovuttaessa tilat uusiin käsiin Olaf Jacobsson ja Mats Erichsson olivat Tukholmassa jättämässä voudista valitusta kreivitär Bielkelle ja kuninkaalle. Heidän syytöksensä palautettiin Tukholmasta Turun hovioikeuteen, joka käsitteli niitä vuoden 1675 alkupuolella. Olaf Jacobsson valitti, että Pål Callia oli vienyt häneltä kaiken viljan ja rehun sekä hänen työvälineensä ja irtaimistonsa. Voudin ulosmittausta toimittaneet lautamiehet olivat hekin Olafin mukaan ottaneet kohtuuttomasti hänen omaisuuttaan vaivansa palkaksi. Tilalta häätö oli perusteeton, Olaf valitti joutuneensa tietämättään irtolaiseksi ollessaan Tukholmassa. Hän myös lasi voudin syyksi sen, että tilalta oli otettu kohtuuttoman usein miehiä armeijaan viimeisen kymmenen vuoden aikana.¹⁶⁵ Hovioikeus määräsi lautamiehet palauttamaan joitakin takavarikoituja tavaroita, mutta muilta osin se katsoi Olaf Jacobssonin syytökset perusteettomiksi. Tuomio sai Olaf Jacobssonin latelemaan tappouhkauksia vouti Callian suuntaan, mutta niitä hän ei toteuttanut. Hovioikeuden päätös merkitsi päätöstä riidalle, jota kaiken aikaa oli käyty myös käräjien ulkopuolella.¹⁶⁶

Käräjäinnin ja valitusprosessien rinnalla käytiin koko ajan epämuodollista kamppailua osapuolten kunniaa. Kun vouti leimasi Riesolan isännät kelvottomiksi sälleiksi, Olaf Jacobsson kyseenalaisti Pål Callian moraalien yhteisön parisessa herjauksin ja syytöksin. Vuosien 1669 ja 1670 aikana hän haukkui voutia eri yhteyksissä ”Pukki-Paavoksi” ja ”Paska-Paavoksi”. Vouti oli Olafin mukaan syyllistynyt kohtuuttomuuteen ulosmittauksissa. Hän oli myös puhellut, että hän ei hyväksyisi ”oikeutta”, jonka vouti oli hänelle tehnyt, tarkoittaen voudin suorittamia kuulutuksia ja verovaatimuksia. Käräjillä Olaf Jacobsson myönsi ainoastaan sanoneensa, että vouti oli vienyt häneltä veroihin ”sekä sadon että karjan ja pukin äidin”, mutta useiden todistajien lausunnot vakuuttivat käräjät langettamaan hänelle saktot herjauksesta. Osansa Olafin katkeruudesta oli saanut lainlukija Henrik Carlsson. Yhden todistajan mukaan mies oli kutsunut lainlukijaa ”vääräksi ja paskaksi tuomariksi”, toisen mukaan Olof oli sanonut lainlukijan päätöstä ”paskapään tuomioksi”. Olaf totesi vain sanoneensa tuomarin tehneen hänelle vääryyttä, ja sai täs-

162 Olaf Jacobssonin tila, eli ”talot ja maa”, oli noin 62 taalarin arvoinen. Mats Erichssonin tilan lautamiehet arvioivat noin 46 taalarin arvoiseksi.

163 Huittisten käräjät 7.–9.7.1673, 33–33v.

164 Huittisten käräjät 13.–15.7.1673, 25v.

165 P.Callia S.Bielkelle 3.3.1675, 6.4.1675 (RA Bielkesaml. E2385). P.Callia J.Gernmanille 16.7.1674 (RA Bielkesaml. E2386), 20.10.1674 (RA Bielkesaml. E2386), 7.2.1675 (RA Bielkesaml. E2386),

4.3.1675 (RA Bielkesaml. E2386); Olaf Jacobssonin syytekirjelmä, kopio 25.9.1674 (RA Bielkesaml. E2366); Ernst Johan Creutz P.Callialle 23.2.1675 (RA Bielkesaml. E2386).

166 P.Callia S.Bielkelle 13.5.1675 (RA Bielkesaml. E2385), 3.6.1675 (RA Bielkesaml. E2385).

täkin sakot. Sakot hän sai samoihin aikoihin myös kirkkohera Andreas Keckoniuksen halventamisesta. Hän oli ollut tuopin ääressä antanut ymmärtää, että kirkkoherra saisi hänen puolestaan ”haistaa hevosen persettä”. Sen sijaan kreivikunnan kirjurin Daniel Larssonin syytös jäi toteen näyttämättä. Kirjurin mukaan Olaf oli kutsunut häntä kelmiksi ja koiraksi.¹⁶⁷

Lyhyesti sanottuna Olaf Jacobsson menetti uskonsa paikallisiin esivallan edustajiin 1670-luvun vaihteessa, kun vouti kävi hänen kimppuunsa. Ollessaan Tukholmassa hän voudin lisäksi ilmiantoi kihlakunnantuomari Nicolaus Lietzenin sekä kuninkaalle että valtakunnankanslerille. Siksi hänen tekemäänsä valitusta ei voitu käsitellä käräjillä, vaan se oli suoraan alistettava hovioikeudelle. Vouti Callia sai ennen lopullista ratkaisua kuulla, että hovioikeudessa Olaf Jacobsson haukkui Lietzenin ja lautamiehet erityisen kovin sanoin.¹⁶⁸ Samaan aikaan kun Olaf Jacobsson kyseenalaisti voudin sekä muiden paikallisten avainhenkilöiden maineen, hänen oma maineensa oli vaakalaudalla muistakin syistä kuin veroja koskevan riidan vuoksi. Hän päätyi käräjille toistuvasti konfliktien vuoksi 1660-luvun lopulla ja 1670-luvun alussa. Häntä syytettiin aviorikoksesta ja varkauksista, ja hänen epäiltiin majoittaneen pitäjistä karkotetun noidan Simo Liuhan luokseen. Hän riiteli kylänsä toisten isäntien kanssa, haukkumasanoja ei niissäkään riidoissa säästely. Puolin ja toisin epäiltiin varkauksista ja kyseltiin pienten velkojen perään. Vakavimmat syytteet kaatuivat, mutta kesäkäräjillä 1668 Olaf sai sakot solvuttuaan Lepäkosken Henrich Mårtenssonia, kun lautamiehet ja käräjärahvas (*gemene man*) valittivat, että paheet ”olivat saamassa ylivallan pitäjässä”. Heidän mukaansa yleinen rauha järkkyyisi, jos haukkumasanoihin ja kanssaihmiisiin kohdistettuihin uhkauksiin ei puututtaisi.¹⁶⁹

Olaf Jacobsson ei kuitenkaan ollut käräjillä pelkästään vastaajana. Hän haistateli kirkkoherra Keckoniusta pian sen jälkeen kun oli vierailut hänen luonaan kahden muun talonpojan kanssa anomassa sairaustodistusta eräälle huittislaiselle, joka heidän kanssaan oli osallisena hovioikeuteen päätyneessä maariidassa. Kirkkoherra ei kuitenkaan ollut antanut todistusta. Olafin Jacobssonin käräjäjuttuihin lukeutui pari maariitaa. Ne osaltaan todistivat, että hän odotti pitävänsä tilansa hallinnassaan vastaisuudessakin voudin toimenpiteistä huolimatta. Hän ajoi edelleen oikeus- teitse tilansa etuja, vaikka sukuoikeudet oli kuulutettu. Pahoista sanoista huolimatta Olaf Jacobsson sai kirkkoherra Keckoniukselta luvan lähteä Tukholmaan.¹⁷⁰ Olafin ja Matsin ollessa matkallaan Pāwal Callia havahtui selvittämään riitaa kreivittärelle ja kirjanpitäjä Gernmanille. Runsassanaiset vuodatukset olivat katkeransävyisiä ja ne tekivät selväksi kuka oli oikeassa ja kuka väärässä, mutta voudin rai- von ja turhautumisen taustalla oli myös pienen pieni pelon häivähdys siitä, että Tukholmaan asti päässeet syytökset saattaisivat kaikesta huolimatta aiheuttaa hänelle vaikeuksia.

Vouti teki huolellisesti selkoa Riesolan miesten verorästeistä ja suorittamistaan toimenpiteistä, mutta ennen kaikkea hän halusi iskostaa kreivittären ja kirjanpitä-

167 Huittisten käräjät 25.–27.10.1669; 30.–31.5. ja 1.–2.6.1670, 30–30v, 35–35v.

168 P.Callia J.Gernmanille 7.2.1675 (RA Bielkesaml. E2386), 4.3.1675 (RA Bielkesaml. E2386).

169 Huittisten käräjät 11.–13.8.1668; 7.–9.1.1669; 30.–31.5. ja 1.–2.6.1670, 44v; 10. ja 12.–14.9.1670, 72, 78v; 9.–11.1.1671, 2, 14, 15, 20.

jän mieliin kuvan Olaf Jacobssonista ihmisenä. Hän oli ”suurin arkkiroisto maan päällä”, ”rauhaton sälli”, ”valehtelija”, ”kelmi”, ”roisto”, ”juoppo” ja ”laiskimus”. Hän ei lukeutunut ”rehellisiin” eikä ”kunniallisiin” talonpoikiin. Hän piilotteli viljaa ja muita parseleita veronkerääjiltä. Kadot tai voudin mielivalta eivät olleet tilan ahdingon taustalla, vaan Olaf Jacobsson raunioitti sen itse ryyppäämisellään, laiskuu-dellaan ja välinpitämättömyydellään. Callia lähetti Tukholmaan otteita käräjäpöytäkirjoista ja verolaskelmista, sekä vetosi virkaohjeidensa velvoitukseen ajaa pois tiiloiltaan talonpojat, jotka eivät maksaneet verojaan. Asiakirjatodisteitakin vahvemman oikeutuksen toimilleen hän katsoi tulevan yhteisön yleisestä mielipiteestä. Vouti oli harmistunut miesten pääsystä Tukholmaan, sillä käräjillä ”koko pitäjän rehelliset asukkaat, sekä pienet että suuret”, olisivat osanneet kertoa olennaisen. ”Jokainen rehellinen ihminen” tiesi millaisista miehistä oli kyse. Callia laittoi liikoon myös oman kunniansa. Toimenpiteet olivat olleet hänelle omantunnon kysymys, ja vouti oli valmis alistumaan kaikkiin mahdollisiin tutkimuksiin, koska silloin ”totuus tulisi päivänvaloon... Jumalan avulla”. Maallista apua vouti sai Nicolaus Lietzeniltä, joka voudin tavoin mustamaalasi Olaf Jacobssonia kreivittärelle. Tuomarin mukaan Olaf Jacobsson oli ”rauhaton ihminen (*orolig menniskia*)” ja ”pahaksi todettu”.¹⁷¹

Konflikti kyseenalaisti verotuksen legitimitetin. Vouti varoitti Bielkeä ja Gernmania, että jos Olaf Jacobssonin ”runot” ja valheet menisivät läpi, talonpoikien halukkuus maksaa veroja saattaisi romahtaa. Pāwal Callian mukaan osa talonpojista raivostuisi, jos laiskat juopot välttyisivät veroilta, osa seuraisi kaksikon esimerkkiä. Vuoden 1673 lopulla Nicolaus Lietzen puolestaan kertoi kreivittärelle, että kreivikunnassa oli paljon ”hyvää ja nöyrää” väkeä, mutta paljon löytyi myös vastahakoisia isäntiä, erityisesti Huittisissa. Lietzen oli havainnut tämän heti tullessaan tuomarin virkaan ja yrittänyt puuttua rahvaan vastahankaisuuteen ”hyvillä kehotuksilla sekä sovittelevasti”. Lietzen koki tulosten jääneen kuitenkin laihoiksi, ja ihmisiä oli vuosien varrella pitänyt patistaa ”kunnialliseen elämään” sakottamalla sekä siirtämällä asiat empimättä hovioikeuteen, jos käräjillä ei tulosta saatu aikaan.¹⁷²

Pāwal Callian ja Riesolan miesten riidan kärjistyessä syttyi toinenkin suuri riita, jossa oli kyse verorästeistä, talonpoikien omistusoikeudesta ja toimintavapaudesta sekä lopulta osapuolten moraalista. Vuoden 1672 kesäkäräjillä Pāwal Callia velkoi Henrich Sigfredssonilta kreivittären veroja. Vouti valtuutettiin ottamaan velan tarvittaessa Henrichin takuumiehiltä. Henrich isännöi Huittisten Hellilän kylässä kreivikuntaan kuulunutta tilaa, joka aiemmin oli ollut hänen isänsä hallussa. Suku-oikeutta tilalla ei ollut. Käräjät totesivat, että hänen olisi jätettävä tila, jos hän ei saisi uusia takuumiehiä. Seuraavilla käräjillä vouti jo esitteli uuden isäntäväen, jonka hän oli päättänyt asettaa Henrich Sigfredssonin paikalle.¹⁷³

170 P.Callia S.Bielkelle 6.2.1675 (RA Bielkesaml. E2385). P.Callia J.Gernmanille 18.12.1674 (RA Bielkesaml. E2386).

171 P.Callia S.Bielkelle 3.11.1674 (RA Bielkesaml. E2385), 6.2.1675 (RA Bielkesaml. E2385). P.Callia J.Gernmanille 16.7.1674 (RA Bielkesaml. E2386), 20.10.1674 (RA Bielkesaml. E2386). N.Lietzen S.Bielkelle 29.1.1675 (RA Bielkesaml. E2372)

172 N.Lietzen S.Bielkelle 27.12.1673 (RA Bielkesaml. E2372).

173 Pāwal Callian laskelmien mukaan Henrichillä ja hänen isällään oli maksamattomia veroja satojen taalarien edestä. Henrich ilmoitti olevansa valmis maksamaan omat rästinsä ja vaati hyvitystä

Käräjät hyväksyivät Callian vaatiman hädön, Henrich Sigfredsson ei. Tila joutui uusien isäntien haltuun, mutta Henrich ei luovuttanut. Hän hankki laskelmat maariidan aiheuttamista käräjäintikuluista, ja sai Pålwal Callian hyväksymään sen käräjillä.¹⁷⁴ Sen jälkeen hän hankki kruununvouti Henrich Callialta laskelmat, jotka osoittivat Pålwal Callian verorästit väärin lasketuiksi ja velkasuhteen olevan päinvastainen. Sen nojalla Henrich Sigfredsson hankki maaherralta kirjallisen määräyksen, jossa Pålwal Calliaa kehoitettiin palauttamaan väärin kannetut verot. Kreivikunnan vouti ei taipunut siihen, mutta käräjät kehottivat häntä selvittämään asian maaherran kanssa.¹⁷⁵ Se ei riittänyt Henrich Sigfredssonille, joka teki voudista valituksen hovioikeudelle syksyllä 1673. Valituksessaan Henrich totesi tehneensä paljon työtä vapaavuosilla olleen tilan hyväksi ja katsoi kruununvouti Henrich Callian laskelman todistavan tilan olevan velaton. Siksi hän katsoi hädön olleen perusteeton ja halusi tilansa takaisin.¹⁷⁶

Pålwal Callia toimitti vastineensa hovioikeuteen, josta riita siirrettiin laamanninkäräjille. Pålwal Callia raivostui veljensä laskelmasta – heidän välinsä olivat tässä vaiheessa muutenkin äärimmilleen kärjistyneet – ja Henrich Sigfredsson sai raivostaa osansa mentyään liittoutumaan Pålwal Callian kenties suurimman vihamiehen kanssa. Henrich Sigfredsson puolestaan halusi tilansa takaisin hinnalla millä hyvänsä. Oikeustaistelun ohessa hän piinasi tilansa uusia asukkaita niin, että nämä pyysivät keväällä 1674 poispääsyä tilalta.¹⁷⁷ Sigrid Bielke valitti tapahtumista maaherra Harald Oxelle, joka puolusti Henrich Callian toimintaa. Oxe kertoi kehottaneensa voutiaan tarkastamaan kreivikunnan voudin laskelmat, koska Helliilan isäntä oli jatkuvasti ja voimakkaasti protestoiden valittanut vääryydestä.¹⁷⁸

Laamanninkäräjillä kaikki syytökset kaatuivat. Henrich Callian laskelma todettiin täysin virheelliseksi. Henrich Sigfredssonilla ja hänen isällään Sigfred Henrichssonilla oli laillisia velkoja kreivikunnalle yhteensä noin 250 taalaria.¹⁷⁹ Riidan kärjistyttyä molemmat osapuolet kävivät kiinni vastapuoleen henkilönä. Vouti kovensi kieltään Tukholmaan lähettämässään kirjeissä ja nimitteli Henrichiä roistoksi ja ”suureksi laiskamadoksi” (*stoor laathund*), sekä moitti tätä ”huikentelevaiseksi” (*lättfärdig*). Henrich Sigfredsson ei saanut voudin moraalista tuomiota samasta syystä kuin Olaf Jacobsson. Hän ei ollut juoppo, vaan käräjöinnissään kohtuuttomuuksiin ja omavaltaisuuteen sortunut talonpoika. Vouti ei voinut luottaa isäntään, joka toistuvasti haki valheiden turvin tukea hänen ohitseen kruununvoudilta

erään maariidan suurista kuluista. Käräjien mukaan kulut tulisi laskea Henrichin hyväksi, mutta muuten voudin toimiin ei puututtu. Kun Henrich oli ryhtynyt isännäksi, hän otti tilan haltuunsa autiotilana, ja hänelle suotiin vapautus veroista viideksi vuodeksi. Silloin takuumieheksi ryhtyneet talonpojat sanoivat irti takuunsa, kun vouti alkoi velkoa Henrichiä. Huittisten käräjät 1. ja 3.7.1672, 43; 6.–8.11.1672, 71v–72, 77.

174 Huittisten käräjät 7.–9.7.1673, 37.

175 Huittisten käräjät 23.–25.9.1673, 74.

176 Henrich Sigfredssonin kirje hovioikeudelle (odat., RA Bielkesaml. E2386), Hovioikeuden Gustaf Grahsin kirje P.Callialle 20.11.1673 (RA Bielkesaml. E2386).

177 P.Callia S.Bielkelle 21.12.1673 (RA Bielkesaml. E2385), 3.6.1674 (RA Bielkesaml. E2385), 6.10.1674 (RA Bielkesaml. E2385).

178 H.Oxe S.Bielkelle 5.2.1674 (RA Bielkesaml. E2372)

179 P.Callia S.Bielkelle 21.8.1674 (RA Bielkesaml. E2385), Andreas Krokin tuomiokirje 20.8.1674 (RA Bielkesaml. E2386).

ja hovioikeudesta. Viimeisen oikeuspäätöksen jälkeen vouti pyrki kaikin keinoin saamaan Henrichille ruumiillisen rangaistuksen (ruoskinta, katujuoksu), jotta rahvas saisi näkyvän varoituksen mitä seuraa omavaltaisuudesta.¹⁸⁰

Sekä Riesolan että Hellilän isäntien tapauksissa nousi esiin yksi tärkeimmistä ajanjakson kipupisteistä, jossa valtakunnan politiikan suuret linjat koskettivat suoraan paikallistasoa: väenotot. Sotaväen rekrytointi eteni vaiheittain. Se alkoi pappien tekemillä pitäjakohtaisilla manttaaliluetteloilla, joihin luetteloiitiin kriteerit täyttävät miehet. Luettelon pohjalta armeijan väenottokomissaarit yhdessä kihlakunta-kohtaisen väenottolautakunnan kanssa muokkasivat lopullisen luettelon armeijaan sopivista ja ruoduttivat heidät pitäjittäin ja taloittain. Sotilaan valinta tehtiin ruodun sisältä, arvioiden kunkin siihen kuuluneen tilan ja sen puolesta nimetyn miehen soveliaisuutta armeijaan. Väenottotilaisuuden jälkeen valitut eivät vielä päätyneet armeijan riveihin, vaan se tapahtui vasta myöhemmin järjestetyssä ”katselmuksessa”. Talonpojat saattoivat välttää kohdalleen osuneen valinnan palkkaamalla itselleen sijaisen.¹⁸¹

Paikallisen vallankäytön osalta suuri kysymys luonnollisesti kuuluu missä määrin paikalliset virkamiehet kykenivät vaikuttamaan väenottoihin. Nils Erik Villstrand on osoittanut miten armeijaan joutuvan sotilaan valinta sisälsi talonpojille runsaasti vaihtoehtoja ja vaikutusmahdollisuuksia sopeutumisen ja protestoimisen välimaastoon jäävällä toimintakentällä. Myös virkamiesten näkökulmasta samaan prosessiin sisältyi paljon vaikutusmahdollisuuksia. Villstrand korostaa, että tässä (kään) kysymyksessä papit ja lautamiehet eivät voineet olla huomioimatta rahvaan mielipiteitä. Väenottoihin sisältyi siis paljon yhteisön sisäistä valta- ja valintapeliä. Mikko Huhtamies epäilee valintojen taustalla olleen runsaasti kyläyhteisöjen johdohahmojen keskinäistä juonittelua, minkä tuloksena ”epäsuosiossa olleet” yhteisön jäsenet päätyivät armeijaan. Villstrand mukailee Jan Lindegreniä, joka korostaa, että ”pitäjäyhteisö lautamiesten johdolla” teki viime kädessä päätökset väenottoista. Lindegren katsoo, että juuri yhteisön osallistuminen ja tuki tässä muodossa mahdollisti Ruotsin mittavat väenotot 1600-luvulla. Myös Huhtamies arvelee, että lautamiesten mielipiteellä oli suuri merkitys valintapäätöksessä.¹⁸² Sama korostuu edellä kuvatuissa konflikteissa, joissa vouti Callia teki kaikkensa varmistaakseen, että sekä Tukholmassa että kreivikunnassa kaikille tuli selväksi riitelevien talonpoikien moraalinen kelvottomuus.

Silti on aiheellista kysyä, miten paljon vouti pyrki vaikuttamaan suoraan väenottoviranomaisiin? Yksi Olaf Jacobssonin syytöksistä koski liiallista sotaväenotto-
rasitusta, ja esimerkiksi muutamissa vuoden 1668 verorästiluettelon moraalisisissa arvioissa vouti Callia vihjaisi, että vastahankainen isäntä olisi saatava armeijaan.¹⁸³ Olaf Jacobssonin syytösten osalta vouti Callia korosti Gernmanille, että ”herrat väenottokomissaarit itse olivat pitäneet kynää kädessään” sysäten vastuuta pois

180 P.Callia S.Bielkelle 3.6.1675 (RA Bielkesaml. E2385). P.Callia J.Gernmanille 26.3.1674 (RA Bielkesaml. E2386), 4.3.1675 (RA Bielkesaml. E2386), 6.4.1675 (RA Bielkesaml. E2386).

181 Huhtamies 2000, 27–33, 60–62.

182 Villstrand 1992, 106–107. Lindegren 1980, 149–158. Huhtamies 2000, 32–33.

183 Olaf Jacobssonin syytekirjelmä, kopio 25.9.1674 (RA Bielkesaml. E2366). Grefweskapets samt kiöpegodsett räckningh till år 1668 medh upbördsmanen Pähl Pählsson (RA Bielkesaml. E2425)

omilta harteiltaan. Voudin muotoseikkaan takertuminen ei ollut pelkkää sarkasmia, sillä hän samalla myös voimakkaasti korosti, että väenottojen yhteydessä samaiset komissaarit olivat aina tarkkaan tutkineet kuka ruodusta olisi kohtuullisinta (*billigest*) ottaa. Kohtuutta ei määrittänyt yksin vouti, vaan ”koko lautamiehistö oli siinä totuutta tunnustamassa herroille”. Callia myös katsoi, että Olaf Jacobssonin väite oli muutenkin perätön, hänen tilaansa kohdistunut rasitus ei tässä suhteessa ollut ollut raskaimmasta päästä.¹⁸⁴ Myös Hellilän nuoremman isännän kohdalla vouti pohti sotilaaksi kirjoittamisen mahdollisuutta, mutta piti lopulta tärkeämpänä saada hänet ruoskituksi ja/tai vangituksi Turun linnaan, koska Callia epäili miehen kuitenkin pakenevan armeijan käsistä.¹⁸⁵

Väenottoihin vaikuttivat siis vahvasti talonpoikien oma (taloudellinen) kyky hankkia sijaisia itselleen, sekä heidän maineensa. Siksi virkamiehille oli tässäkin suhteessa tärkeää leimata vastahankaisia talonpoikia moraalittomiksi. Alhaalta käsin väenottojen kohdistumisen kohtuullisuutta arvioi viime kädessä käräjyhteisö lautamiesten johdolla, ja sitä vouti tai inspehtori eivät kyenneet ohjaamaan mielin määrin. Sitä paitsi kaiken kaikkiaan kreivikunnan virkamiehet käsittelevät väenottoprosessia lopulta vähän kirjeenvaihdossaan kolmen vuosikymmenen aikana, mikä sekin viittaa siihen, että heillä ei ollut ratkaisevan paljon päätösvaltaa armeijaan päätyvien sotilaiden valinnassa. Väenotot eivät näytä olleen kreivikunnan virkamiesten viranhoidon keinovalikoiman tärkein osa vastahangan taltuttamisessa. Ei ole syytä epäillä, etteivät vouti ja inspehtori pyrkineet parhaansa mukaan selvittämään väenottoviranomaisille omia näkemyksiään sopivista sotilaista, mutta silti väenotot eivät tarjonneet voudille ja inspehtorille helppoa ja nopeaa keinoa hankkiutua eroon epämieluisista isännistä.

SUKUOIKEUDET, TALONPOJAN VAPAAUS JA VIRKAMIEHEN VALTA

Vouti tarvitsi yhteisön ja kreivittären moraalisen tuen taakseen, koska ne olivat hänen toimintansa tärkeimmät edellytykset. Edellä on jo todettu, että sukuoikeuksien kuulutusprosessit eivät useimmiten edenneet kolmanteen kuulutuksiin ja niihin liittyi epäjohdonmukaisuutta, jopa epämääräisyyttä. Toki löytyi tapauksia, joissa kreivikunnan virkamiehet määräsivät tilan kohtalosta, kun heillä oli sukuoikeus hallussaan. Edesmenneen Johan Thommassonin leski Valborgh Sigfredsdotter ja tytärpuoli Margareta Johansdotter pyysivät käräjiä ratkaisemaan kumpi heistä olisi oikeutettu saamaan isäntää vaille jääneen tilan Ulvilan Ahlaisissa. Käräjillä läsnä ollut inspehtori Gode totesi, että tilalla ei ollut sukuoikeutta, minkä vuoksi hän päättäisi tilan hallinnasta. Lautamiehet määrättiin jakamaan muu perintö.¹⁸⁶ Myöhemmin inspehtori hyväksyi lesken tilan haltijaksi.¹⁸⁷ Vuonna 1671 Pålwal Callia hääti ulvilalaiset talonpojat Clas Matssonin ja Henrik Larssonin. Vouti perusteli

184 P.Callia J.Gernmanille 3.11.1674 (RA Bielkesaml. E2385)

185 P.Callia S.Bielkelle 3.3.1675, 6.4.1675 (RA Bielkesaml. E2385)

186 Ulvilan käräjät 10.–11.6.1670, 50.

187 Ulvilan käräjät 23.–24. ja 26.–27.9.1670, 87v.

häättöä sukuoikeuksien puutteella sekä maksamattomilla veroilla ja ilmoitti halua-
vansa tiloille isännät, joilla oli ”halua” suorittaa verot täysimääräisesti.¹⁸⁸

Silti yleisemmin voidaan todeta, että sukuoikeuden kuuluttaminen ei itsessään
taannut voudille oikeutta ajaa ketään tilaltaan käytännössä. Vasta vuonna 1672
Påwal Callia otti Huittisten Nanhian kylän kahden tilan asiat esille käräjillä, vaikka
niiden isäntäväen kanssa oli ollut konflikteja 1650-luvulta lähtien ja niiden suku-
oikeudet kuulutettiin jo tuolloin. Jöns Jönssonin isännöimän Klaavolan hän totesi
olevan raskaasti veloissa, kreivittärellä oli saatavia yli 300 hopeataalaria. Vouti huo-
mautti, että tilan sukuoikeus oli kuulutettu kolmesti ”jo kauan sitten”. Nyt hän ha-
lusi tilan sukuoikeuden kreivikunnalle. Niin tehtiin ja Jöns Jönssonin poika Hen-
rich julistettiin tilasta erotetuksi. Paikalla oli tilan uusi isäntä Johan Matsson, joka
voudin suostumuksella sai tilan haltuunsa. Toimenpiteestä ei seurannut konflikte-
ja.¹⁸⁹ Myös Jakob Henderssonin hallussa olleen Ailun osalta julkistettiin veroräs-
tit, ja käräjät vahvistivat sukuoikeuden siirron kreivittärelle. Vouti Callia esitteli kä-
räjillä Thomas Bertilssonin, jolle annettiin tilasta puolet.¹⁹⁰ Vastaavasti Phål Ber-
tilssonin sukuoikeus siirrettiin kreivittärelle verorästien vuoksi vasta vuonna 1672,
vaikka hänenkin sukuoikeuksia oli kuulutettu jo 1650-luvulla. Käräjät kertasivat
kuulutukset, lausuivat julki satoihin taalareihin nousseet verorästit sekä sukuoi-
keuden arvosta tehdyn arvion ja julistivat sukuoikeuden siirtyvän kreivittärelle.¹⁹¹

Kokemällä Påwal Callia häätöi Pirilän kylän Frans Jacobssonin tilaltaan vuonna
1674, koska hänellä oli satojen taalarien verovelat. Ne olivat kertyneet vuosien
1657 ja 1673 välillä, mutta käräjäpöytäkirjan mukaan vuoden 1674 kesäkäräjillä
tehty sukuoikeuden kuulutus oli ensimmäinen. Kolmanteen kertaan vouti ei kui-
tenkaan aikonut edetä, vaan jo seuraavilla käräjillä hän nimesi tilalle uuden isän-
nän takuumiehineen sekä pyysi lautamiehiä arvioimaan tilan kunnan vapaavuosia
silmällä pitäen. Kun vastalauseita ei esitetty, käräjät hyväksyivät toimenpiteen, ja ti-
la siirrettiin uuden isännän haltuun. Påwal Callian häätötoimia 1670-luvun alussa
selittää kreivittären antamien virkaohjeiden kohta, jossa vouti suoraan veloitettiin
ajamaan veronmaksuun vastentahtoisesti suhtautuvat talonpojat viivyttelämästä
pois tiloiltaan. Frans Jacobssonin tapausta käsiteltäessä vouti vetosi käräjillä suo-
raan saamaansa ohjeeseen.¹⁹² Ohje koski siis ensisijaisesti vastahakoisia talonpoi-
kia, mikä osaltaan selittää kuulutusten määrän pysymistä alhaisena 1670-luvulla.
Velkaantuminen yksin ei johtanut muodollisiin painostustoimenpiteisiin, jos vouti
yhä luotti talonpoikaan. Näin jälleen korostui voudin ja talonpojan henkilökohtai-
nen suhde sekä voudin paikallistuntemus.

Huittisten talvikäräjillä 1676 Påwal Callia ilmoitti, että huhtaalaisen talonpojan
Bertill Johanssonin sukuoikeus oli kuulutettu kolmesti, ja sen vuoksi tilan sukuoi-
keus oli mennyttä. Lisäksi lautamiehet todistivat tilaa hallussaan pitäneen Bertill
Johanssonin isoveljen Michellin olevan ”kerjääjä, tuhlari ja varkauksiin taipuvai-

188 Ulvilan käräjät 22.–23.9.1671, 139.

189 Huittisten käräjät 5.–6.2.1672, 10v.

190 Huittisten käräjät 1. ja 3.7.1672, 43. Huittisten käräjät 6.–8.11.1672, 76v.

191 Huittisten käräjät 6.–8.11.1672, 79.

192 Kokemäen käräjät 9.–10.7.1674, mm.11 31v; 17.–18.12.1674, mm.11 77v–78. S.Bielke P.Callialle
8.8.1671 (RA Bielkesaml. E2365). Ks. myös Kokemäen käräjät 16.–17.7.1675, mm.11 45. Huittisten
käräjät 22.–23.5.1679, mm.12 22–22v.

nen”. Loppulausumanaan käräjät todistivat, että ”herrasväki” tai sen palvelijat olivat oikeutettuja päättämään tilan hallinnasta.¹⁹³ Vouti hankki Bertill ja Michell Johanssonin niskaan yhteisön tuomion, koska sukuoikeuden haltuunotto ei yksin taannut kiistatonta ylivaltaa aateliselle. Jos talonpojalla oli hyvä maine tai hän oli työssään kyvykäs ja ahkera, häätö tai kaltoinkohtelu olisi sotinut yhteisön mielipidettä vastaan. Kun kyseessä oli vähemmän arvostettu isäntä, voudin kannatti varmistaa selustansa, vaikka varsinaista konfliktia ei olisikaan ollut odotettavissa. Julkinen kelvottomaksi toteaminen – häpäisy – antoi voudin toiminnalle vahvemman legitimitetin. Merkityksettömäksi sukuoikeus ei silti jäänyt. Huittisissa, Ulvilassa ja Kokemäellä sukuoikeuden painoarvo nousi 1650-luvun päivätyökysymyksen myötä myös muissa kuin verorästejä koskeneissa asioissa. Toisin sanoen sukuoikeuteen viitataan suoraan aiempaa useammin erilaisissa oikeustapauksissa. Maariidoissa siitä muodostui yksittäisen talonpojan toimivaltaa määrittävä tekijä, mutta yksiselitteisesti se ei määrittänyt talonpojan asemaa tai toimivaltaa omissa yhteisössään.

Uvilan kesäkäräjillä 1653 Thomas Erikssonilta evättiin hänen vaatimansa tuomio rajariidasta. Perusteeksi todettiin, että hänen tilansa kuului säteriin eikä hänellä siksi ollut sukuoikeutta. Asia siirrettiin odottamaan maanomistajan valtuutetun saapumista.¹⁹⁴ Samoin tehtiin syksyllä 1654 Kokemäen käräjillä, jolloin inspektori Gode valitti sukuoikeudettomien (ja kartanon alaisten) köyliöläisten talonpoikien kaskenneen Kokemäen puolella. Oikeus totesi, ettei köyliöläisillä ollut sukuoikeutta eivätkä he sen vuoksi voineet ”vastata” asiassa.¹⁹⁵ Sunniemen ja Anolan kartanon lampuotien maariidassa ei edetty asian lyhyttä esittelyä pidemmälle, vaan se siirrettiin odottamaan kartanoiden voutien saapumista, koska kumpikaan osapuolista ei omistanut sukuoikeutta.¹⁹⁶ Kreivi Johan Oxenstiernan edusmies Anders Matsson ryhtyi Ulvilan talvikäräjillä 1657 ajamaan herralleen kuuluneen vanhan rälssin tilan asioita valittaen niitturiidan rajankäynnistä, josta kreiville tai hänen edustajilleen ei ollut ilmoitettu. Nyt Anders Matsson vaati niittyä takaisin rälssitalonpojalleen, mutta asian käsittely siirrettiin. Perusteena oli, että vastapuolella olleilla kreivikunnan talonpojilla ei ollut sukuoikeutta (eikä kolmannen osapuolen eli Anoilan kartanon edustajaa ollut paikalla).¹⁹⁷ Myös Friitalan kylän kahden talonpojan välinen riita niitystä siirrettiin Ulvilan kesäkäräjillä 1656, koska kummaltakin puuttui sukuoikeus.¹⁹⁸

Sukuoikeuteen viitattiin myös muutamissa kalastukseen ja vesialueiden nautinto-oikeuksiin liittyneissä riidoissa. Kokemäen kesäkäräjillä 1654 inspektori Gode vaati saada erään kalapadon osakaloja, mutta sen pystyttäneen kylän talonpojilla ei ollut sukuoikeutta ja oikeus siirsi asian myöhempään käsittelyyn.¹⁹⁹ Ulvilan talvikäräjillä 1655 Kasalan ja Riispyyn talonpojat riitelivät saareissa olleesta niitystä. Tämäkin riita siirrettiin, koska ensin inspektori Gode kieltäytyi ottamasta kantaa

193 Huittisten käräjät 17.–19.1.1676, 42.

194 Ulvilan käräjät 30.6.–1.7.1653, mm.8 103v.

195 Kokemäen käräjät 22.–23.9.1654, mm.8 210.

196 Ulvilan käräjät 29.–31.5.1656, mm.9 319.

197 Ulvilan käräjät 27.–28.2.1657, mm.9 428v–429.

198 Ulvilan käräjät 29.–31.5.1656, mm.9 324v–325.

199 Kokemäen käräjät 25.–27.5.1654, mm.8 234v.

asiassa ja toisekseen kasalalaisilla ei ollut sukuoikeutta. Gode kieltäytyi vedoten toimivaltansa riittämättömyyteen, minkä vuoksi asiaa ei siirretty odottamaan maanomistajan edustajaa (joka siis oli yhtä kuin Gode), vaan siihen kunnes maanomistaja haastettaisiin laillisesti. Riidan käräjille tuonut riispyyläinen lienee haastanut kasalalaisen vastapuolensa.²⁰⁰ Samoilla käräjillä neljän kyläkunnan välinen suuri erämaita ja monia rajoja koskenut maariita siirrettiin lopulta laamannin tuomittavaksi ja osapuolia vannotettiin olemaan autioittamatta riidanalaisia metsiä, mutta kreivikunnan erikseen korostettiin saavan ottaa sieltä lampuutiensa osuudesta puuta kalapatojaan varten, ”sen verran kuin sukuoikeus osoittaa”.²⁰¹

Kokemäen kesäkäräjillä 1658 Kaisa Larsdotter Meinikkalasta syytti Hauvolan Märten Larssonia niityn omimisesta, mutta asia siirrettiin odottamaan omistajan valtuutetun läsnäoloa kun todettiin, että Kaisa Larsdotterilla ei ollut sukuoikeutta vaan tila kuului kokonaan Gustaf Evertsson Hornille.²⁰² Samana vuonna Kokemäen syyskäräjillä käräjät suostuivat vahvistamaan niitynvaihdon, todettuaan ensin, että molemmilla osapuolilla oli sukuoikeus.²⁰³ Eskil Eskilsson Huittisten Vanttilasta vaati vuonna 1658 niittyä takaisin Kostilan Staffan Matssonilta. Eskilin mukaan se oli aikoinaan pantattu, Staffan väitti Eskil Eskilssonin isän myyneen sen. Kaupparijettä hänellä ei kuitenkaan ollut, ja se oli osasyys, että niitty palautettiin Eskil Eskilssonin tilalle, mutta käräjät perustivat palautusta myös puuttuvalla sukuoikeudella. Eskil Eskilssonilla ei sitä ollut, joten häntä ei pidetty oikeutettuna (*mechtig*) myymään sitä.²⁰⁴ Talvella 1677 Ruosniemen kylän talonpojat pyysivät käräjiltä ratkaisua pitkään jatkuneeseen maariitaan, mutta sitä ei annettu, koska yhdelläkään tilan isännistä ei ollut sukuoikeutta. Päätös luvattiin antaa, kun he saisivat hankituksi valtakirjat tilojen omistajatahoilta.²⁰⁵

Vuoden 1666 laamanninkäräjillä Huittisissa kahdessa erillisessä kylien välisessä maariidassa eriteltiin tarkasti kenellä osapuolista oli sukuoikeus. He olivat oikeutettuja ajamaan asiaansa itse. Inspehtori Hans Hansson Gode edusti niitä, joilla sukuoikeutta ei ollut, sillä kylien tilat kuuluivat kreivikuntaan.²⁰⁶ Ulvilan kesäkäräjillä 1668 Leistilän kylän talonpojat valittivat menettäneensä Villilän kartanolle pelto- ja niitykaistaleita, ja he korostivat tehneensä saman valituksen jo useita kertoja aiemmin. Talonpojilla todettiin olevan sukuoikeudet jäljellä, ja käräjät velvoittivat kartanon omistajan Axel Jordanin tuomaan seuraaville käräjille omat todisteensa, jos sellaisia oli.²⁰⁷

Menettikö talonpoika vallan käsitellä tilansa asioita käräjillä tai muuten määrätä sen kohtalosta? Säterien ja kartanoiden alaisuudessa olleiden tilojen isäntien kohdalla toimivallan rajoituksia ei voida pitää yllättävinä, onhan kartanoiden muutenkin osoitettu sitoneen niiden piiriin kuuluneiden tilojen viljelijät kaikkein tiu-

200 Ulvilan käräjät 19.–20.3.1655, mm.9 139.

201 Ulvilan käräjät 19.–20.3.1655, mm.9 145.

202 Kokemäen käräjät 25.6.–26.6.1658, mm.10 28.

203 Kokemäen käräjät 5.–7.10.1658, mm.10 30–30v.

204 Huittisten käräjät 30.–31.3. ja 1.–2.4.1658, mm.10 72v.

205 Ulvilan käräjät 22.–23.1.1677, 23. Katso myös: Ulvilan käräjät 17.–18.8.1668; 16.–17.1.1671, 26–27. Huittisten käräjät 10. ja 12.–14.9.1670, 61v–62.

206 Huittisten laamanninkäräjät 20.–21.6.1666.

207 Ulvilan käräjät 17.–18.8.1668. Katso myös: Ulvilan käräjät 22.–23.9.1671, 151–152.

kimmin itse kartanon ja sen isännän tai virkamiesten vallan alle.²⁰⁸ Muilta osin vastaus on kielteinen. Sukuuoikeuden puute tai sitä koskevat rajoitukset eivät tehneet talonpojista passiivisia tai vallattomia objekteja tilojensa hallintaa koskevissa kysymyksissä.

Kuulutukset eivät näytä rajoittaneen ainakaan Jakob Svenssonin toimintaa, jonka sukuuoikeudet kuulutettiin viidesti. Hän kävi kauppaa tilansa maaomaisuudella kuulusprosessin lomassa. Hän antoi kuuluttaa erämaaoikeuksia sisältäneen kaupan ensi kerran samoilla vuoden 1655 syyskäräjillä, joilla kreivikunnan virkamiehet kuuluttivat kymmenien talonpoikien sukuuoikeudet ensimmäisen kerran. Vouti Pålwal Callia esitti Jakob Svenssonin kauppakuulutuksessa vastalauseen viitaten verorästeihin ja asia siirrettiin tarkemmin tutkittavaksi. Seuraavilla käräjillä Jakob Svensson kuulutti maakappaleen kuitenkin toisen kerran ilman vastalauseita ja kolmannen kerran siitä seuraavilla käräjillä.²⁰⁹ Vastaavasti Jöran Persson Vanttilasta ryhtyi kuuluttamaan itse tilaansa samoilla käräjillä, joilla se kuulutettiin ensimmäisen kerran verorästien vuoksi. Hän oli myynyt sen toiselle talonpojalle eikä kukaan valittanut kaupasta.²¹⁰ Jakob Svenssonin ja Jöran Perssonin tapauksissa yksinkertaisin selitys maakaupoille on, että talonpojat olivat sopineet asioistaan kreivikunnan virkamiesten kanssa. Säpilän kyläläiset puolustivat niittyään vedoten tuomiokirjeisiin sekä tosiasiaan, että tuomiokirjeiden syntyäikoihin 1630-luvulla niittyä hallussaan pitäneellä kylän talonpojalla oli silloin sukuuoikeus.²¹¹

Huittisten talvikäräjillä 1666 Bertill Pålwalsson Siivikkalasta ja Thomas Mårtensson Honkolasta toivat julkisesti vahvistettavaksi tilojensa vaihtokaupan. He itse ottivat asian esiin, vaikka kummallakaan ei ollut sukuuoikeutta. Kokonaan omillaan he eivät olleet asiansa ajossa, sillä inspehtori Gode oli se, joka pyysi käräjiä vahvistamaan vaihdon lailliseksi ja tiedotti molempien miesten takuumiesten jo suostuneen vaihtokauppaan.²¹² Huittislainen Clemet Staffansson myi myllynpaikan toiselle talonpojalle 1660-luvun lopulla. Kun kauppaa kuulutettiin käräjillä, Pålwal Callia valitti kaupasta. Vouti huomautti, että Clemet Staffanssonin verorästit olivat suuremmat kuin hänen tilansa sukuuoikeuden arvo. Voudin valitus ei kuitenkaan peruuttanut kauppaa, vaan Clemet Staffansson yhdessä naapurinsa kanssa ilmoittivat lyhyesti haluavansa kaikesta huolimatta myydä myllynpaikan. Käräjät sallivat kaupan.²¹³ Callia todennäköisesti halusi suitsia velkaisen, vaikkakin sukuuoikeutetaan hallussaan vielä pitäneen talonpojan intoa irrottaa tilastaan omistuksia. Kaupanvahvistus eteni käräjillä kolmanteen kulutukseen, ilman voudin tai kenenkään muunkaan valituksia.²¹⁴

Toisinaan sukuuoikeuden kiistatta menettäneet talonpojat ajoivat omia asioitaan käräjillä ilman maanomistajan edustajan läsnäoloa. Vuoden 1653 kesäkäräjillä ratsutilallinen Thomas Matsson Haistilan kylästä vaati takaisin niittyä, jonka hän väitti päätyneen everstilutnantti Patrick Ogelwiesin säterin hallintaan. Niitty kuu-

208 Jutikkala 1942, 355–358. Olsson 2001, 8.

209 Huittisten käräjät 10.–12.10.1655, mm.9 193; 31.3.1656, mm.9 312; 2.–3.6.1656, mm.9 333.

210 Huittisten käräjät 14.–16.3.1654, mm.8 304; Huittisten käräjät 10.–12.7.1654, mm.8 321.

211 Kokemäen käräjät 25.–27.5.1654, mm.8 233v.

212 Huittisten käräjät 20.–24.4.1666.

213 Huittisten käräjät 17.–19.1.1670, 14v.

214 Huittisten käräjät 10. ja 12.–14.9.1670, 60v.

lui Thomas Matssonin hallussa olleeseen entiseen autiotilaan, jonka sukuoikeus oli mennyt autiuden myötä ja sen todettiin käräjillä olevan kruununtila, mikä ei kuitenkaan pysäyttänyt oikeuskäsittelyä.²¹⁵ Kokemäen kesäkäräjillä 1654 Pumpulan kylän talonpoikien pyynnöstä oikeus määräsi lautamiehiä ja kamariviskaali Antti Äimän jakamaan erään niityn Pumpulan ja Vinnarin kylän ”verotalonpoikien” eli perintötilallisten kesken. Pumpulalaisilla sukuoikeutta ei ollut.²¹⁶ Ulvilan talvikäräjillä 1657 Ravantin kylän Jakob Bertilsson valitti, että toinen tila oli ominut hänen tilaansa kuuluneen niityn. Bertilssonin oikeutta ajaa asiaa ei kyseenalaistettu, vaikka hän myös mainitsi ottaneensa sen autiosta viljelykseen.²¹⁷ Ulvilan kesäkäräjillä 1657 naapuripitäjistä tulleet tyrväälinen Söfring Jakobsson ja karkkulainen Mats Johansson vaativat Nils Jöranssonia Pomarkun kylästä palauttamaan isänsä valtaaman erämaa-alueen. Nils Jöransson puolustautui esittämällä maata koskevat ostokirjeet. Söfring Jakobsson ja Mats Johansson eivät sinänsä kiistäneet kirjeitä, mutta halusivat mitätöidä kaupan, koska väittivät heidän tilansa olleen autioita kaupantekohetkellä.²¹⁸

Talonpojat käyttivät sukuoikeutta tai sen puutetta mahdollisuuksien mukaan hyödykseen. Huittislainen Henrich Matsson mitätöi vanhimman poikansa Mats Henrichssonin oikeudet tilaan, jossa he asuivat, vetoamalla muun muassa sukuoikeuden puutteeseen. Henrich Matsson kertoi tilan olevan kruununtila, ja vouti Påwal Callia vahvisti tiedon. Isä syytti poikaansa riitaisuudesta sekä monenmoisesta haitanteosta ja halusi tilan aikanaan päätyvän nuoremmalle pojalleen. Käräjät päättivät asian isän tahdon mukaisesti, viitaten suoraan sukuoikeuden puutteeseen. Isä ja nuorempi poika saivat hallita tilaa niin kauan kuin maksoivat veronsa ja nauttivat ”herransa” (*herskapet*) luottamusta. Tilan isäntä Henrich Matsson tukeutui siis tietoisesti muodollisen päätösvallan haltijaan vouti Calliaan saadakseen isännän tahtonsa lävitse. Voudin luottamuksen turvin isäntä kykeni vahvistamaan omaa asemaansa sekä järjestelemään tilan tulevaisuuden mieleisekseen.²¹⁹ Huittisissa Clemet Larsson pyrki saamaan isänsä suvun tilan haltuunsa, jota piti hallussaan isän veli Jacob Clemetsson. Hän puolustautui kertomalla olevansa vanhempi veli sekä toteamalla, ”että tilan sukuoikeudesta ei olisi paljon puhuttavaa”. Tilan todettiin olevan huonossa kunnossa (*förlammat*), eikä Jacob Clemetsson maksanut muuta kuin autoiveroa. Koska sukuoikeus oli mennyttä, Clemet Larsson tyytyi ainoastaan vaatimaan perintöosuuttaan ja Jacob Clemetsson myöntyi sen hyvittämiseen. Veronmaksuvaikueuksista huolimatta käräjät tuomitsivat tilan pysymään Jacob Clemetssonin hallinnassa, koska hän oli veljessarjassa Clemet Larssonin isää edellä.²²⁰

Huittisten syyskäräjillä 1674 Yttilän kylän neljä talonpoikaa vaativat Purilan kylältä takaisin niittyä, joka oli kauan sitten vaihtanut omistajaa. Siirto todettiin lail-

215 Kokemäen käräjät 2.–4.6.1653, mm.8 84v–86. Thomas Matssonilla oli hallussaan kaksi tilaa, riidassa osallinen tila oli yhteisviljelyksessä hänen sukutilansa kanssa. Toisen tilan maanluonnosta ei käräjäpöytäkirjassa ole tietoa.

216 Kokemäen käräjät 25.–27.5.1654, mm.8 239.

217 Ulvilan käräjät 27.–28.2.1657, mm.9 436v–437; 1.–2.6.1657, mm.9 460v.

218 Ulvilan käräjät 1.–2.6.1657, mm.9 454. Pöytäkirjaan ei ole kirjattu tarkempaa selitystä, miksi kantajat katsoivat autiuden mitätöivän kaupan.

219 Huittisten käräjät 1. ja 3.7.1672, 50.

220 Huittisten käräjät 6.–8.11.1672, 62v–63.

liseksi ja siitä oli kulunut niin kauan aikaa, että Purilan talonpoikien tunnustettiin saaneen niittyyn ikiaikaisen nautintaoikeuden. Sen painoarvoa täytyi nyt kuitenkin puntaroida, sillä Yttilän vaatimuksen takana oli juuri annettu kuninkaallinen plakaatti autiotilojen omistuksista, jolla autioina olleiden tilojen elinkelpoisuutta pyrittiin elvyttämään. Yttilän tiloista kolmen todettiin olleen autio, yhdellä oli sukuoikeus jäljellä. Käräjätuomiossa kolme autiona ollutta tilaa saivat niittysuutensa takaisin, sukuoikeustilan osuus jätettiin Purilan kylälle ikiaikaisen omistuksen nojalla.²²¹ Kuninkaallinen plakaatti antoi suoraan valtaa sukuoikeuden menettäneille tiloille, minkä vuoksi sen nojalla käynnistetyissä riidoissa vedottiin usein sukuoikeuden puutteeseen. Vuosina 1673–1676 Huittisten ja Ulvilan käräjillä oli yli 50 maariitaa, jossa useimmiten suoraan vedottiin kyseiseen plakaattiin.²²²

Käräjäaineiston avulla sukuoikeuden ja talonpoikien toiminnallisen ”vapauden” välisestä suhteesta ei siis voida tehdä yksiselitteistä määritelmää, mutta yleisellä tasolla muutos voidaan hahmottaa toteamalla sukuoikeuden tulleen vuoden 1652 päivätyökysymyksen myötä aiempaa selvemmin tiedostetuksi osaksi omistusten hallintaa. Sukuoikeutta ja tilojen omistushistoriaa tarkasteltiin maariitojen ja rasiuksia koskevien konfliktien yhteydessä. Vuonna 1654 loimaalaisten talonpoikien valittaessa Hornin Vampulan läänitykseen kuuluneen huittislaisen talonpojan kaskihankkeista käräjäpöytäkirjaan on kahden loimaalaisen kohdalla erikseen kirjattu, että he ”hallitsevat sukuoikeuttaan”. Vastajan sukuoikeuteen ei viitattu millään tavoin, eivätkä kreivin virkamiehet osallistuneet oikeudenkäyntiin.²²³ Vouti Callian vaihtaessa naapurinsa kanssa niittyjä vuonna 1655 naapuritilan haltijoiden todettiin niin ikään sivumennen pitävän hallussaan sukuoikeutta.²²⁴ Näissä tapauksissa irralliselta vaikuttavat toteamukset viestivät, että kantajat olivat oikeutettuja ajamaan asiaansa.

Pohdittaessa sukuoikeuksia ja käräjätoimenpiteitä on luonnollisesti myös selvää, että läänityksiin kuuluneiden talonpoikien toimivaltaa on voitu puntaroida paljon käräjillä ilman, että selvittelyn tulosten tai vaiheiden kirjaamista pöytäkirjoihin. Konfliktieissa talonpojat ja aatelisten virkamiehet ovat voineet tapauskohtaisesti sopia, kumpi ajaa asiaa käräjillä. Vuonna 1674 Kokemäen käräjillä Pirilän kylän kreivikunnan talonpoikia kehoitettiin ottamaan yhteyttä vouti Pāwal Calliaan, kun heidät oli haastettu niittyriitaan ja heiltä puuttui sukuoikeudet. Callia ei ollut käsittelyhetkellä käräjillä, mutta hänet tavoitettiin vielä käräjien aikana, ja vouti lupasi saapua seuraaville käräjille setvimään riitaa siihen liittyvät asiakirjat mukanaan.²²⁵

Käräjille tuotti vaikeuksia hallita sukuoikeuksia koskevaa tietoa. Monissa maariidoissa osapuolten sukuoikeustilanteeseen havahduttiin vasta kun käsittely oli edennyt jo pitkälle. Huittisten syyskäräjillä 1666 Kostilan, Hankurin ja Talalan kyläen välisessä riidassa esiteltiin syytöksiä suuntaa jos toiseenkin ja luettiin yksi maakirja ennen kuin tuomari totesi kahden viimeksi mainitun kylän osallisten olevan

221 Huittisten käräjät 30.9. ja 1.–2.10.1674, 43v–44.

222 Esim. Huittisten käräjät 17.–19.1.1676, 23–23v.

223 Huittisten käräjät 21.8.1654, mm.8 325v.

224 Huittisten käräjät 26.–29.3.1655, mm.9 162.

225 Kokemäen käräjät 16–17.1.1674, mm.11 1.

vailla sukuoikeutta – he eivät olleet ”maanomistajia”. Siksi asia siirrettiin odottamaan laillisen maanomistajan edustajan eli kreivikunnan inspektorin saapumista.²²⁶ Ulvilan Lammaisten kylän talonpojat Mats Hindersson ja Thomas Jakobsson riitelivät 1660-luvun lopulla niitystä. Ensin mainittu vei riidan käräjille, jossa se saatiin soviteltua. Seuraavaksi Mats Hindersson nosti esiin vanhan maakaistaleiden vaihtokaupan, josta miehet myös olivat riidelleet. Nyt käräjät totesivat, että kummallakaan ei ole sukuoikeutta. Asiaa ei kuitenkaan siirretty odottamaan voutien tai muiden valtuutettujen saapumista, vaan osapuolet määrättiin pitämään ne maakappaleet, jotka heillä nyt oli hallussaan.²²⁷

Huittisten käräjillä 1666 Huittisten kylän talonpojat esittivät tuomiokirjeen vuodelta 1585 ja havittelivat sen perusteella oikeuksia naapurikylien metsistä. Kirjeen merkitystä tarkasteltiin laajasti ja useat todistajat kertoivat asiaan liittyviä tietojaan. Käsittely siirrettiin kuitenkin seuraaville käräjille kun todettiin, että yhtenä osapuolena olleilla Kirkonkylän talollisilla ei ollut sukuoikeuksia, eikä heidän läänitysherrojensa edustajat olleet paikalla edustamassa heitä.²²⁸ Vuonna 1674 Kokemäen kesäkäräjillä riideltiin niitystä monen kylän kesken. Pitkällisen selvittelyn jälkeen todettiin, että yhden osapuolen eli Euran Panelian kylän isännillä ei ollut sukuoikeuksia, mutta käräjät eivät kyenneet selvittämään ajankohtaa, jolloin he olivat menettäneet ne. Siksi riita siirrettiin seuraaville käräjille ja panelialaiset määrättiin hankkimaan kirjallinen todistus sukuoikeuksiensa historiasta sekä olemaan yhteydessä herroihinsa varmistaakseen toimivaltansa riidan käsittelyssä.²²⁹ Vuonna 1662 Ulvilan käräjät saivat maaherralta tehtäväkseen selvittää oliko muutamilla Reinhold Böningille läänitettyillä tiloilla sukuoikeus jäljellä, kun tilojen isännät olivat valittaneet Böningin rasittavan heitä kohtuuttoman korkeilla veroilla. Käräjät eivät kuitenkaan halunneet ottaa kantaa sukuoikeuksiin ennen kuin maaherra huomioisi veromääriä koskevan sopimuksen, jonka talonpoikien esi-isät ja Böningin edeltäjä olivat tehneet.²³⁰

Sukuoikeuden olemassaoloa selviteltiin vaihtelevin keinoin, tosin usein käräjäpöytäkirjoissa (erityisesti 1670-luvulla) otettiin vain lyhyesti kantaa oliko oikeus jäljellä vai ei. Toisinaan kannanoton tietolähteiksi paljastuvat esimerkiksi veronmaksua koskevat asiakirjat. Useammin tukeuduttiin lautamiesten tai muiden luotettujen miesten tarjoamaan muistitietoon, mutta lausunnoissakaan harvemmin perusteltiin tarkemmin sukuoikeuden puuttumista tai olemassaoloa.

Ulvilan käräjillä 1674 lautamiehiä pyydettiin todistamaan vaihtokaupan kohteeksi joutuneen tilan yleiskunnosta ja sukuoikeudesta. Pöytäkirja ei anna lausunnon erityisen vakuuttavaa kuvaa, sillä lautamiehet arvelivat, että ”ei se kai mikään sukuoikeustila ole”.²³¹ Kokemäellä kaksi talonpoikaa sopivat tilojensa vaihtokaupasta, mutta käräjillä se kuitenkin todettiin laittomaksi, koska lautamiehet tiesivät molempien isäntien menettäneen sukuoikeuden eikä vaihdolle oltu pyydetty isän-

226 Huittisten käräjät 9.–11.1666.

227 Ulvilan käräjät 22.–24.10.1667.

228 Huittisten käräjät 20.–24.4.1666.

229 Kokemäen käräjät 9.–10.7.1674, mm.11 22v.

230 Ulvilan käräjät 22.–24.5.1662, 148 (TMA).

231 Samoilla käräjillä lautamiehiltä kysyttiin samasta toisenkin tilan kohdalla – se oli lautamiesten mukaan sukuoikeustila. Ulvilan käräjät 4. ja 6.7.1674, 19–19v, 20–20v.

tien lupaa.²³² Eräässä maariidassa kauvatsalaiset velvoitettiin Huittisten käräjillä hankkimaan lääninkirjanpitäjältä selonteko tilojensa sukuoikeuksista. He eivät noudattaneet velvoitusta, koska heillä ei ollut varaa siihen. Sen sijaan he itse vakuuttivat, että he ovat lampuoteja ja ”hyvin tiedetään”, ettei heillä ollut sukuoikeuksia. Riidassa oli kyse niitystä, jota vampulalaiset tavoittelivat vuoden 1675 autiotilaplakaatin nojalla. Sukuoikeuden puute oli siis vampulalaisten vaatimusten lähtökohta. Sen puute ei myöskään estänyt heitä toimimasta käräjillä.²³³ Kun korpraali Henrich Enewaldsson havitteli Jöran Matssonin tilaa Huittisten Sarkkilassa, omistusoikeuksien kartoittamiseksi osapuolet määrättiin selvittämään, oliko tila joskus ollut autio vai ei. Vuoden päästä käräjillä yksi todistaja todisti autiuden puolesta, mutta lausuntoa ei vielä katsottu riittäväksi ja osapuolille annettiin seuraaviin talvikäräjiin asti aikaa hankkia lisätodisteita.²³⁴

232 Kokemäen käräjät 15. ja 17.6.1678, mm.11 48. Ks. myös Kokemäen käräjät 17.–18.12.1674, mm.11 75; 8.–9.9.1679, mm.12 112 ja 113.

233 Huittisten käräjät 13. ja 15.–16.1.1677, 12v–13.

234 Huittisten käräjät 9.–11.1666. Katso myös: Huittisten käräjät 10.–12.6.1678.

MAANKOLKKIEN TAVAT JA VIRKAMIESTEN PAHAT TAVAT

Edellä on kuvattu virallisia rakenteita ja muodollisia toimintamalleja. Selkeältä vaikuttava paikallinen hallintorakenne peittää sen tosiasian, että kaikesta mahdollisesta kehityksestä huolimatta ruotsalaisen paikallishallinnon virat tai toimet eivät 1600-luvulla täyttäneet yhtäkään kriteeriä, joita Weber asetti modernille byrokralle. Nimismiehiin ja lautamiehiin ei kohdistunut mitään systematisoituja kontrollikäytänteitä, jotka olisivat olleet sidottuja voutien tai lääninhallintojen toimintoihin. Ei ole tietoa siitä, miten nimismiehet kommunikoivat voutien tai lääninhallinnon kanssa. Heitä ei koulutettu, heillä ei ollut muodollisia kirjallisesti tallennettuja pätevyyskriteereitä. Weberin kriteerit eivät ole itseisarvo sinänsä eikä tällä toteamuksella pyritä arvottamaan 1600-luvun hallinnon kehittyneisyyttä, vaan tarkoitus on korostaa anakronismeja, jotka koskevat kuvausta ”paikallisen itsehallinnon” muuttumista elimelliseksi osaksi kruunun hallintoa. Örjan Simonsson on huomauttanut, että 1500–1700-lukujen ”paikallisen itsehallinnon” tutkimusta leimasi ”tietoinen aikalaiskytkös” 1900-luvun alkupuolella. Silloin teemaa tutkittiin paljon historioitsijoiden toimesta, sillä nousevalle demokratialle haluttiin hakea juuria pitkästä ”itsehallintotraditiosta”.¹

Samankaltainen ote leimaa saman ajankohdan suomalaista tutkimusta. Esimerkiksi Eino Jutikkalan *Talonpojan historialla* oli vastaavia kytköksiä.² Kansallisen heräämisen, valtiollisen itsenäistymisen ja demokraattisen vallankäytön nousun ajanjaksona kiinnostus varhaisempien aikojen vallankäytön olemusta kohtaan nousi. Suomalaisuus samaistettiin talonpoikaisuuteen, ei vähiten sisällissodan jälkeen. Taustalla vaikutti Topeliuksen Välskärin kertomusten Aaron Perttilän valtioppi, jonka legitiimit perusosat olivat kansa ja kuningas, välissä olevat ryhmät olivat yleiselle kehitykselle turmioksi.³ Aiemmassa tutkimuksessa on esitetty toisinaan pitkälle meneviä yleistyksiä lautamiesten muuttumisesta luottamusmiehistä virkamiehiksi 1600-luvun aikana.⁴

Instituutioiden ja yhteiskunnallisten laitosten nimet voivat pysyä samoina vuosisatoja, mutta niiden toiminnallisella sisällöllä ei välttämättä ole mitään jatkumoa, huomauttaa Kimmo Katajala.⁵ Paikallisten hallintorakenteiden yksinkertaisuus ei tee niiden toiminnasta yksiselitteistä eikä se suoraan kerro mistä ”koneisto” ammensi käyttövoimansa. Useimpien edellä lueteltujen virkojen historia jatkuu nyky-

1 Simonson 1999, 24–25. Asker 2004, 333. Henshall 1992, 161–162.

2 Herlin 1996, 93–100.

3 Klinge 1998, 314–328. Moilanen 2008, 157–159.

4 Ks. esim. Renvall 1949, 198.

5 Katajala 2002, 143.

päiviin asti, ja jatkumon tulkinta on toisinaan ollut vahvasti sidoksissa oman aikansa käsityksiin hallinnosta, sen luonteesta ja tehtävistä.

Kiistämättä kaikilla paikallistason toimijoilla oli keskinäisiä yhteyksiä, epäilemättä he kaikki olivat tavalla tai toisella sidottuja kruunun etujen ajamiseen. Kiistanalaisempaa on, miten yksituumaisesti, kaavamaisesti ja kontrolloidusti tämä verkosto toimi. Paikallistason vallankäytöstä tai talonpoikaisyhteisön sosiaalisesta rakenteesta tiedetään vähän siihen nähden, miten paljon aikakautta on tutkittu. Samalla on tarpeen korostaa, että viralliset rakenteet eivät olleet ainoita auktoriteetin lähteitä talonpoikaisyhteisössä. Valitessaan inspektorinsa ja voutinsa paikallisesta väestöstä Gustaf Horn seurasi aikakauden tavanomaisia menettelytapoja. Paikallisiin virkoihin ja toimiin haluttiin henkilöitä, jotka tunsivat toimialueensa jollakin tavoin. Schering Rosenhane korosti, että ”jokaisella maankolkalla oli tapansa ja käytäntönsä”⁶

Rosenhane ei tarkoittanut erikoisia ruokatottumuksia tai pukeutumistyylien paikallista vaihtelua, vaan toimintaympäristön sosiaalisia rajoja. Yhteisö ei ollut pitäjänrajojen määrittämä maantieteellinen alue, jonka rakenne oli suoraan hahmotettavissa henki- ja maakirjoista. Yhteisöä rajattiin yhtä lailla henkilökohtaisella tasolla. Kuuluminen yhteisöön edellytti tunnettua henkilöhistoriaa, mainetta. Syksyllä 1666 Huittisiin, Punkalaitumelle saapui mies, jolta Komeron tilan isäntä Mats Jöransson kysyi: ”Mistä olet kotoisin?”. ”Helvetistä”, mies vastasi. ”Mistä olet tulossa?”, isäntä jatkoi. ”Helvetistä”, mies totesi, ja kun Mats Jöransson vielä kysyi minne mies oli matkalla, ei vastaus muuttunut: ”Helvettiin”. Osoitetietojen luonteesta huolimatta keskustelua oli käyty ilmeisen hyvässä hengessä. Komeron isäntä suoritti epämuodollista yhteisöllistä henkilöllisyystarkastusta muukalaiselle, jolla ei kuitenkaan ollut pienintäkään halua ylittää yhteisön rajaa pysyvämmin. Hän oli saapunut hakemaan sotilaan vaimon Margetha Erichsdotterin pois yhteisöstä, palvelijattareksi Tallinnan lähellä olleeseen kartanoon. Operaation tavoitteena oli pelastaa aviorikoshuhujen keskiöön joutunut Punkalaitumen kirkkoherra Simon Michaelis käräjiltä.⁷

Siinä ei onnistuttu, mutta Mats Jöranssonin suorittamat tiedustelut osoittavat konkreettisesti, miten yhteisön rajaa vedettiin. Kotipaikan avulla haluttiin kartoittaa yksilön suku- ja perhesidoksia ja siten edelleen yksilön paikkaa yhteisössä. Moraalisesta rajankäynnistä ja tilan hallinnoinnista tapauksessa oli kyse siinäkin mielessä, että aviorikosepäilyn aiheuttama kohu haluttiin tyynnyttää poistamalla sen (toinen) pääepäily kokonaan yhteisön keskuudesta fyysisesti. Ihmisiä jaoteltiin yhteisön ulko- ja sisäpuolisiin monenlaisilla kriteereillä yhteisön rauhan ja järjestyksen ylläpitämiseksi.⁸ Paikallistasolla toimivat virkamiehet eivät olleet näiden luokittelujen ja moraalisien rajankäyntien yläpuolella. Lain ja esivallan antaman virkaan oikeuttavan valtakirjan takaama muodollinen valta ei automaattisesti taannut vahvaa asemaa paikallisyhteisössä. Auktoriteetti ei syntynyt silmänräpäyksessä tai käskyn voimalla. Se oli voitettava arkipäiväisessä elämässä, kasvokkaisessa kanssakäymisessä rahvaan kanssa.⁹

6 Rosenhane 1944, 21.

7 Huittisten käräjät 6.11.–9.11.1666.

8 Matikainen 2002, 68. Eilola 2003, 187–192.

9 Hallenberg 2001, 97–98. Goody 1988, 42–43.

Muodollisesti voudin ja inspektorin mandaatti oli saatu esivallalta, käytännössä rahvaalta oli lisäksi saatava epämuodollinen oikeudenmukaisesta toiminnasta syntyvä hyväksyntä tai pelkoon perustuva kunnioitus. Hallenberg kuvaa 1500-luvun kruununvoutien yksinäistä mutta vastuullista välittäjän roolia esivallan ja rahvaan välillä vertaamalla heitä yrittäjiin, työnjohtajiin ja kauppamiehiin.¹⁰ Sellaisenaan he eivät olleet yksiselitteisten hierarkioiden ja kirjallisten toimintaohjeiden pohjalta ennustettavasti ja kaavamaisesti toimivia valtiokoneiston osia. He olivat miehiä, joiden auktoriteetti kumpusi heidän omista persoonistaan, paikallisista sosiaalisista verkostoistaan sekä kyvystään hankkia uusia ystäviä. He olivat kruunulle henkilökohtaisesti vastuussa virkansa puitteissa kantamiensa rasiusten toimituksesta – he maksoivat rästit itse jos kruunu ei hyväksynyt syitä vajavaisesti kannettuihin veroihin. Heillä oli kasvot, jotka useimmiten olivat alamaisille jo muista yhteyksistä tutut. Alaan liittyvällä koulutuksella tai työkokemuksella oli merkitystä, mutta paikalliset virkamiehet pääsivät aseemiinsa ensisijaisesti sukutaustansa ja henkilökohtaisten verkostojensa vuoksi.¹¹

ELIITIT, ETURIVIN MIEHET, MAHTISUVUT: PAIKALLINEN VALTA

Porin kreivikunnan virkamiehistä Pāwal Callia oli kreivikunnan perustamisen aikaan jo tullut tutuksi Hornille aiemman palvelunsa kautta. Kirjeenvaihdosta tai muista lähteistä ei löydy viitteitä siitä, miten Horn päätyi valitsemaan Goden inspektorin virkaan. Ennen inspektorin virkaan astumista Gode toimi vuosina 1638–1650 lääninkirjanpitäjänä Hämeessä. Sekä Gode että Callia olivat kotoisin kreivikunnan alueelta. Inspektori Gode oli kotoisin Kokemäeltä, Harjavallan neljänneksen Näyhälän kylästä. Hänen isänsä, Länsi-Götanmaalla syntynyt Hans Larsson oli ylennyt armeijassa majuriksi.¹² Vouti kuului varakkaaseen talonpoikaissukuun, suvun tila Mommolan kylässä lukeutui Huittisten pitäjän viiden suurimman tilan joukkoon. Hänen isänsä Pāwal Simonsson oli toiminut Turun linnankirjurina 1600-luvun alkupuolella.¹³

Todennäköisesti molemmilla oli suosittelijoita, joiden sanaan Horn luotti. Kreivikunnan perustamisvaiheessa Pāwal Callian valinta sen voudiksi ei ollut itsestään selvä, vaikka hän oli jo palvellut Hornia aiemmin. Horn kehotti inspektori Godea tutkiskelemaan Callian luotettavuutta. Siitä antoivat ”hyvät takuut” Huittisten kirkkoherra Matias Elg, kappalainen Thomas Rajalenius ja nimismies Mats Tacku. Pāwal Callialla oli siis suhteita paikallisiin vaikuttajiin. Elokuussa 1651 Gode ilmoitti valinneensa Callian voudiksi.¹⁴ Suositukset sekä luottamuslauseet olivat keskeisessä roolissa erilaisissa virantäytöissä ja palvelijoiden valinnoissa. Kun kreivitär aikoi 1670-luvulla vuokrata omistamansa Meltolan kartanon, Pāwal Callia kyseen-

10 Hallenberg 2001, 268.

11 Hallenberg 2001, 293–296 ja 335–337. Lappalainen 2000, 24 ja passim.

12 Godenhielm 1934, 21–38 ja 72–73.

13 Kajanti 1939, 56–58. Jokipii 1953, 115.

14 H.H.Gode G.Hornille 2.8.1651.

alaisti esiin nostetun vuokraajaehdokkaan kyvyt. Hän ei yksinkertaisesti ollut ”erityisen luotettava”. Callian ehdokas oli Henrich Feberman, jonka ansioita olivat aiempi palvelussuhde ”merkittävän herrasväen” alaisuudessa sekä hyvä ”syntyperä”. Syntyperä tarkoitti tässä tapauksessa varallisuutta. Febermanin vanhemmilla oli suuri ja hyvin hoidettu tila Turun lähistöllä ja sen(kin) vuoksi Feberman kykenisi hankkimaan kunnolliset takuut viranhoidolleen. Jos hän epäonnistuisi, kreivitär saisi rahansa varmasti takaisin.¹⁵

Kun Korppoon vapaaherrakuntaan etsittiin veronkantomiestä vuonna 1678, Páwal Callia suositteli tehtävään Conrad Höijeriä. Callia luetteli Höijerin ansioksi ”merkittävän syntyperän”, lisäksi hän oli lankosuhteessa kreivikunnan tuomariin assessori Nicolaus Lietzeniin sekä lääninhallinnon veromestariin. Sellaisenaan Höijer oli ”tunnettu” (*bekant*). Luonteeltaan Höijer oli ”oikeudenmukainen” (*rettwis*) ja ”selväpäinen” (*nyhter*). Callian mukaan Lietzen ja veromestari takaisivat (*cavera*) Höijerin, tarkoittaen näiden olevan valmiit maksamaan rahalliset tappiot, jos Höijer epäonnistuisi veronkannossa. Callia ei kertonut omasta suhteestaan Höijeriin, vaan toteaa ainoastaan tämän pyytäneen häneltä suositusta.¹⁶ Luotettavuuden ja tuttuuden arviointiin liittyi myös käytäntö julkistaa virkojen valtakirjat niiden edessä, jotka olivat velvoitettuja tottelemaan viranhaltijaa. Kekke Stadinin mukaan kenraalikuvernöörit aloittivat viranhoitonsa pääsääntöisesti järjestämällä juhlaseremoniat, joissa heidän johtavan asemansa perusta luotiin korostamalla toimialueen alamaisten velvollisuuksia ja uskollisuutta. Stadinin mukaan oli tärkeää, että paikalle saatiin paikallinen eliitti. Se edisti legitimitettiin syntyä, ja eliitille tarjoutui mahdollisuus korostaa omaa asemaansa korkeimman (muodollisen) vallan lähellä.¹⁷

Toisinaan valta-aseman perustaminen oli syytä julkistaa, koska se oli synnyttänyt konfliktin. Valtakirjan julkistaminen antoi alamaisille mahdollisuuden kritisoida uutta viranhaltijaa. Kun siltavouti Grels Sigfredssonin valtakirja julkistettiin Huittisten käräjillä 1666, synnä oli vastarinta, jota hän jo oli pitäjäläisten parissa kohdannut. Valtakirjan esitteli kruununvouti Henrich Callia. Hän korosti, että valtakirja oli peräisin kreivikunnan inspehtori Godelta ja sen oli vahvistanut maaherra Erik von der Linde. Sen vastustajia kruununvouti uhkasi rangaistuksilla, mutta voutin lopetettua esiin astuivat lautamiehet Henrich Thomasson ja Sigfred Jöransson. He valittivat, että Grels Sigfredsson oli haukkunut pitäjän väkeä kelmeiksi. ”Olen tullut tänne ja tarjoutunut olemaan heidän siltavouti, mutta he eivät halua ottaa minua vastaan, ei yksikään kelmi”, siltavouti oli puhissut lautamiehille ja haistatellut heti perään vielä pahemmin uhaten näyttävänsä pitäjäläisille persettä. Grels Sigfredsson itse kielsi tämän jyrkästi ja jääväsi toisen lautamiehistä. Toistajien poissaolon vuoksi asia siirrettiin.¹⁸

Paikallisten henkilöiden suosiminen voidaan nähdä erityisen rationaalisena toimenpiteenä, jossa esivalta kaappasi arvostusta nauttineen henkilön omaan palvelukseensa. Toisaalta se voidaan osoituksena heikosta esivallasta, jonka ainoa tie paikallisyhteisöihin oli pyrkiä palkkaamaan jäseniä sen eliitistä ja toivoa, etteivät van-

15 P.Callia S.Bielkelle 7.8.1675.

16 P.Callia J.Gernmanille 2.4.1678 (RA Bielkesaml. E2366).

17 Stadin 2007, 7–13.

18 Huittisten käräjät 20.–24.4.1666.

hat lojaliteetit liiaksi häittäisi esivallan – kreivin tai kruunun – etujen ajamista. Maankolkkien omien tapojen ja käytäntöjen tunteminen oli virkamiehille tärkeätä siitäkään syystä, että paikallinen vallankäyttö ei käytännössä ollut mahdollista pelkästään keskusvallan taholta toimitettujen ohjeiden varassa.¹⁹ Tapojen ja käytäntöiden rinnalle voidaan nostaa myös ihmiset, vaikka Rosenhane ei niitä oppaassaan suoraan mainitsekaan. Virkamiehen oli helpompi suoriutua tehtävistään, jos hän valmiiksi tunsu seutukunnan merkittävimmät henkilöt.

Wolfgang Reinhardin mukaan modernin valtion synty- ja kehitysprosessi Euroopassa oli ennen kaikkea valtion kilpailua vallasta toisten autonomisten toimijoiden kanssa. Useimmissa Euroopan maissa valtiollisen valtamonopolin esteenä olivat kirkko ja johtavat aristokraattiset sukudynastiat, joiden hallussa saattoi olla huomattavia osia valtakuntien resurssista, kuten maaomaisuudesta ja verotuloista. Juuri nämä ryhmät Reinhard määrittelee ”valtaeliitiksi” – toimijoiksi, jotka halusivat ja kykenivät edistämään valtiollisen vallan kasvua omien resurssiensa avulla. Valtaeliittiin lukeutuivat ihmiset, joilla Reinhardin mukaan ”todella oli merkitystä poliittisessa systeemissä”. Valtakamppailussa valtio onnistui vaihtelevalla menestyksellä pakottamaan, houkuttelemaan tai muuten värväämään vastapuolen riveistä ryhmittymiä omalle puolelleen.²⁰

Aiemman tutkimuksen perusteella ruotsalaisen valtakentän olemus 1600-luvulla näyttää poikkeavan merkittävästi monen muun Euroopan maan olosuhteista, erityisesti paikallistasolla. Muut eurooppalaiset keskusvallat joutuivat jatkuvasti kamppailemaan ja neuvottelemaan paikallisten eliittien kanssa. Kuninkaat ja valtiot eivät kyenneet kävelemään epämuodollisten valtaverkoston yli, valtiolliset lait eivät suoraan kumonnet vastakkaisia paikallisia käytänteitä, kirjalliseen muotoon tallennettu tieto ei ohittanut muistinvaraista traditiota. Esimerkiksi Ranskassa ja Englannissa paikallisella aatelistolla oli 1600-luvulla huomattavasti vahvempi asema suhteessa keskusvaltaan kuin Ruotsissa. Niissä hallinto oli lisäksi monimuotoisempi tai suorastaan hajanaisempi monien paikallisten instituutioiden pitäessä hallussaan merkittäviä toimintavaltuuksia paikallisessa vallankäytössä.²¹ Vallitsevan käsityksen mukaan Ruotsissa ei paikallistasolla ollut vastaavaa eliittiä – poliittisesti merkittäviä toimijoita, ainakaan 1600-luvun jälkipuoliskolla.

Vanhemmassa tutkimuksessa talonpoikaiseliitti on samaistettu suurtilallisiin. 1500-luvun lopulta 1630-luvulle ulottuneella ajanjaksolla eteläisessä Suomessa tilamäärä aleni mutta suurtilojen määrä kasvoi. Autoituneita tai muuten köyhtyneitä tiloja yhdistettiin toisiin tiloihin, joiden omistajista tuli suurten maaomaisuuksien haltijoita. Varallisuuden lisäksi suurtilalliset saivat vastuulleen paikallisyhteisön luottamustoimia. Jutikkala kutsuu tällaisia toimijoita ”mahtisuvuiksi” ja katsoo niiden aseman perustuneen varallisuuden ja luottamustehtävien lisäksi keskimääräistä kovempaan tarmokkuuteen ja häikäilemättömyyteen. Ne osasivat hyödyntää ajankohdan tarjoamat mahdollisuudet, ja ne olivat syystä tai toisesta jo lähtökohtaisesti yhteisön arvostusta nauttivia sukuja.²²

19 Villstrand 1992, 102–107.

20 Reinhard 1996, 6–7. Henshall 1992, 155–156.

21 Beik 1988, 280–281. Dewald 1996, 137–146. Schalk 1986, 123–133.

22 Jutikkala 1942, 317–325. Paikallista eliittiä määrittäväksi tekijöiksi Jutikkala laskee siten yksilön henkilökohtaiset ominaisuudet, yhteisöllistä arvoa määrittävät sosiaaliset mekanismit sekä

Mirkka Lappalaisen mukaan 1500-luvun lopun sisäiset levottomuudet heikensivät merkittävästi kruunun asemaa paikallistasolla, ja valta päätyi paikalliselle eliitille. Lappalaisen mukaan se käsitti henkilöt, jotka varallisuutensa, kykyjensä tai sosiaalisten kontaktiensa kautta kykenivät osallistumaan vallankäyttöön ja paikallisyhteisön resurssien keräämiseen ja jakamiseen. Siihen kuului virkamiehiä, kaupunkien porvareita, aatelisia sekä suurtalonpoikia. Heitä sitoivat yhteen ystävyys- ja sukulaissuhteet, avioliitot, sekä velkasuhteet. Ne loivat velvoitteita, jotka saattoivat olla ristiriidassa kruunun etujen kanssa. Lappalaisen mukaan 1600-luvun alussa kruunun edut jäivät paikallisen eliitin etujen jalkoihin. Huomattava osa verotuloista päätyi teille tietymättömille, kun kruunu ei kyennyt valvomaan routeja tehokkaasti. Lainlukijat ja voudit johtivat käräjiä huolimattomasti ja omien mieltymystensä mukaan. Lappalainen kuitenkin katsoo, että 1620-luvulla alkanut hallinnon uudistustyö katkaisi paikallistason virkamiesten sidokset paikalliseen eliittiin. Hovioikeudet ja lääninhallinto pakottivat paikallistason virkamiehet kuuntelemaan enemmän ylhäältä tulevia määräyksiä kuin oman sosiaalisen verkostonsa piiristä tulevia toiveita.²³

Samaan aikaan maalaisaateli menetti lopullisesti yhteiskunnallisen painoarvonsa. Sillä ei ollut 1600-luvun puolivälissä saati myöhemmin omaa poliittista ohjelmaa, joka olisi aiheuttanut ristiriitoja kruunun kanssa. Se ei kyennyt masinoimaan vallankaappauksia, käymään omia sotia tai luomaan puoliautonomisia seutukuntia valtakunnan sisälle. Maalaisaatelisto ajautui hierarkkisen sääty-yhteiskunnan rajamaille sekä maantieteellisesti että sosiaalisesti. Sen varallisuus ja elämäntapa eivät välttämättä suuresti poikenneet talonpoikien vastaavista, vaikka maalaisaateliset olivatkin usein vahvan tietoisia omasta säädystään ja sen suomasta erityisyydestä suhteessa talonpoikiin. Maalaisaateli kykeni edelleen venyttämään lain kirjainta omaisuutensa hoidossa, mutta se synnytti jännitteitä enemmän paikallisyhteisön sisälle kuin kruunun ja paikallisyhteisön välille. Lappalaisen mukaan Uudenmaan maaherraksi 1650-luvulla tullut Ernst Johan Creutz joutui virkansa puolesta moini arvovaltakonflikteihin paikallisen eliitin – ennen kaikkea paikallisen aatelin – kanssa eikä kruunun auktoriteetti ollut täysin itsestään selvä, mutta kokonaisuuden kannalta riitojen merkitys jäi vähäiseksi. Creutz oli se, joka piti lankoja käsissään ja teki aloitteet.²⁴

Vastaavasti maalaisaateli Huittisissa, Kokemäellä ja Ulvilassa ei muodostanut erityistä vastavoimaa kreivikunnalle saati kruunulle 1600-luvun jälkipuolella. Pitäjien asukkaisiin lukeutui useita maalaisaateliston kuuluvia perheitä. Kurckit, Jordanit, Secklerit, Grothusenit, Böningit, Ogelwiesit, Ramit (Örneram), Munckhoveinit sekä muutamat muut suvut pitivät hallussaan eri luontoisia läänityksiä ja rälssejä sekä vakituisesti asuivat alueella.²⁵ Tämän tutkimuksen aikajaksolla aateliset

varallisuuden. Pentti Renvall on löytänyt samat kriteerit Jaakko Ilkan taustalta. Renvall 1935, 190–197. Jokipii kutsuu paikallisista virkamiehistä ja suurtilallisista koostuvaa joukkoa ”pitäjän eturivin miehiksi”. Jokipii 1953, 148.

23 Lappalainen 2000, 5–6, 10, 14–17 ja 30.

24 Lappalainen 2005, 195–206. Ullgren 2004, 16 ja 181–183. Skånen ja Itä-Götanmaan maalaisaateliatutkinut Peter Ullgren määrittää maalaisaatelin ”maataomistavaksi ja maalla asuvaksi aatelistoksi”.

25 Lehtinen 1967, 115–122. Viikki 1973, 93–99. Salminen 2007, 140–141. Niemelä 1986, 208–209.

esiintyivät aktiivisesti käräjillä maaomaisuuteen liittyvissä asioissa, he olivat verkostoituneet keskenään avioliittojen kautta ja toisinaan he toimivat yhdessä yksittäisissä konflikteissa. Heidän joukostaan löytyi niitä, jotka kohtelivat alustalaisiaan ankaralla kädellä. Heillä oli valtaa ja varallisuutta. Silti he eivät olleet ryhmittymä, jolla olisi ollut yhtenäinen toimintastrategia.²⁶

Lappalaisen tulkinta paikallisten eliittien merkityksen hiipumisesta²⁷ on kuitenkin kärjistetty. 1600-luvun jälkipuoliskon osalta teemaa on tutkittu vähän. 1700-lukua koskevilla tutkimuksilla on osoitettu, että paikallisyhteisön intressit vaikuttivat alataason virkamiesten toimintaan, vaikka ne poikkesivat kruunun intresseistä.²⁸ Konfliktien ja vastarinnan puute ei todista paikallisten eliittien kuihtumisesta. Joka tapauksessa kaikkea aiempaa tutkimusta yhdistää vaikeus tavoittaa paikallista eliittiä, erityisesti maalaisaatelin ulkopuolelta. Lappalaisen eliittimäärittelmään sisältyvien henkilökohtaisten sidosten, vastavuoroisuuden ja ystävyyden tutkimus on hankalaa.²⁹

Paikalliset sosiaaliset hierarkiat tulivat konkreettisimmiksi esiin kirkossa, jossa istumajärjestys oli tarkoin säädelty säädyn ja sosiaalisen aseman mukaan. Tutkimusalueen kolmesta pitäjästä ainoastaan Kokemäeltä istumajärjestys on säilynyt kirkon arkistossa. Vuonna 1654 vahvistetussa järjestyksessä etummaisessa rivissä oli paikat kahdelle aatelismiehelle Henrik Sassille ja Gothard Baranoffille, majuri Hans Larsson Godelle sekä kamariviskaali Antti Jaakonpoika Äimälle. Aatelismiehet olivat säätynsä puolesta etuoikeutettuja. Balttilaiseen aatelissuvun jäsen omisti Vuolteen kartanon, mutta oli harvoin läsnä seutukunnalla, koska hän oli Pähkinäsaaren linnan käskynhaltija. Majuri Godella oli upseerin arvovaltaa ja runsaasti maaomaisuutta. Myös Antti Äimän eturivin paikalle on helppo löytää perusteet: kamariviskaalina hän oli korkealla kruunun virkahierarkiassa ja omaisuutta kenties enemmän kuin kenelläkään muulla pitäjässä.³⁰ Kamariviskaali Äimän takana kirkossa kuudennessa rivissä istunut Sigfred Jacobsson, joka nimettiin Ala-Satakunnan kruununvoudin virkaan vuonna 1656 oli naimisissa Äimän vaimon siskon kanssa. Sukusiteet risteilivät muutenkin hierarkioiden päällä, mutta niiden kokonaisvaltaisen kartoittaminen on mahdotonta.³¹ Sukuverkoston tai kirkon istumajärjestys ei kerro, miten eturivien miehet käyttivät asemaansa hyväkseen. Seuraavassa tarkastellaan, miten epämuodolliset tekijät, eli sukusidokset, ystävyysuhteet ja yhteisölliset pәрstäkertoimet, vaikuttivat edelleen virkamiesten toimintaan siinä missä ylhäältä tulleet normit ja vaatimukset.

26 Gustaf Hornilla oli sukukytköksiä Kurckin sukuun, mutta niiden merkitys jäi vähäiseksi. Hornin serkku Christina Horn avioitui Jöns Kurckin kanssa 1649. Säilyneen vähäisen kirjeenvaihdon perusteella Gustaf Horn ja Sigrid Bielke eivät olleet erityisen läheisissä väleissä Jöns Kurckin ja Christina Hornin kanssa. Lisäksi Jöns Kurckin poika Gabriel oli Gustaf Hornin tavoin Axel Oxenstiernan vävy. Jöns Kurckista enemmän: Läntinen 1996, 106–109. Lehtinen 1967, 121 ja 272–273. Lappalainen 2005, 187. Garbiel Kurckista: Lagerstam 2007.

27 Lappalainen 2000, 30. Lappalainen 2006, 84–85.

28 Frohnert 1993, 13–15. Aronsson 1992, 303–304. Linde 2000, 184–185, 243.

29 Aronsson 1992, 26–27.

30 Kokemäen seurakunnan arkisto, Kokemäen pitäjän kirkonkirja 1630–1784. Salminen 2007, 286–288.

31 Godenhielm 1934, 71. Ruuth 1911, 7. Viikki 1973, 309.

VIRKAMIEHET VÄLITTÄJINÄ, VÄLISTÄVETÄJINÄ JA VÄLIINPUTOAJINA

Kesällä 1651 vanha vouti ja lainlukija Erich Peersson käynnisti laajan oikeustaistelun majuri Hans Larsson Godea – inspehtori Hans Hansson Goden isää – vastaan. Erich Peersson syytti majuri Godea muun muassa lahjusten vastaanotosta väenottojen yhteydessä sekä värvättävien käytöstä työvoimana omalla tilallaan 1630- ja 1640-luvulla. Molemmat asuivat Kokemäellä. Erich Peerssonilla oli ratsutila Havigin kylässä ja majuri Gode asui Näyhälässä. Tapausta käsiteltiin ylimääräisillä käräjillä Huittisissa, Kokemäellä, Ulvilassa ja Eurassa.³² Erich Peersson esitti jokaisilla käräjillä monia syytöksiä, Gode vastasi niihin melko yksityiskohtaisesti. Osan syytteistä Gode kielsi, osan hän myönsi tapahtuneeksi – jälkimmäisten kohdallakaan hän ei kuitenkaan myöntänyt rikkoneensa lakia. Gode oli ottanut talonpojilta vastaan viljaa, karjaa tai rahaa, joiden vastineeksi hän järjesteli sotilaksi kirjoituille sijaisia tai muuten auttoi heitä selviämään armeijakoneiston rattaista. Gode tai todistamaan astuneet asianosaiset eivät mieltäneet maksuja lahjuksiksi. Gode itse kuvasi niitä lähinnä maksuksi hänen vaivannäöstään (*omak*), todistajat korostivat ”hyväntahtoisesti” ryhtyneensä niiden antoon ja samasta syystä eräät vielä huomauttivat, että heidän ja Goden väliset asiat eivät muille kuuluneet.

Huittisissa käräjät tukivat Godea, samoin Eurassa. Lautamiehet vakuuttivat, että heillä ei ollut tietoa mistään väenottoihin liittyvistä lahjuksista tai epäselvyyksistä. Ulvilassa lautamiehet tukivat vahvasti Godea syytekohtissa, vaikka lopuksi he eivät suoraan vapauttaneetkaan majuria. Tuomiotakaan ei jaettu. Erich Peerssonille myönnettiin kopio yhteen syytekohtaan liittyneestä dokumentista skeptisen evästyksen kera: ”jos kerran hän sillä kuvittelee jotakin voittavansa”. Myös Kokemäellä lautamiehet olivat Goden rinnalla vastaten Erich Peerssonin esittämiin kysymyksiin siltä osin kuin majuri ei muistanut tai vahvistaen Goden selitykset, samalla yhtyen käytännössä majurin näkemykseen omien toimiansa laillisuudesta. Käsittelyn loppuvaiheessa entisen lainlukijan lueteltua talonpoikia, joilta Gode oli ottanut karjaa vastaan majuri myönsi asian, mutta toteaa heidän antaneen kaiken hyväntahtoisesti hänen vaivojensa palkaksi. Gode totesi myös, että heistä ei kukaan ollut valittanut asiasta eikä siitä ollut koitunut kruunullekaan tappiota. Kokemäkeläiset todistivat Goden näkemyksen ”täydeksi todeksi”.

Mikko Huhtamiehen mukaan Erich Peerssonin aloitteessa saattoi olla kyse ”paikallisesta valtataistelusta, jossa vastakkain olivat sota-aikana vaurastunut laista piittaamaton upseeristo sekä toisaalta virkamiehistö. Viimekädessä kyseessä saattoi olla myös taistelu maasta”.³³ Huhtamies viittaa Seppo Aallon havaintoihin Porvoon seudulta samana ajankohtana. Aallon tulkinnan mukaan 1600-luvun puolivälissä Porvoon kihlakunnassa käynnistyi kamppailu vallasta ja maasta, joka oli seurausta ”kahden ekspansiivisen yhteiskuntaryhmän eduista”. Maalla asuva pienaateli ytimenään kotiutetut, aatelisarvon tai läänityksen saaneet upseerit törmäsivät yhteen

32 Huittisten käräjät 21.8.1651, mm.7 232–234. Euran käräjät 23.8.1651, mm.7 234–234v. Ulvilan käräjät 27.8.1651, mm.7 235–236v. Kokemäen käräjät 28.8.1651, mm.7 236v.

33 Huhtamies 2000, 81.

suurtalonpoikien ja kruunun paikallisen virkamiehistön liittouman kanssa, kun molemmat havittelivat autiutiloja, joiden avulla varallisuutta oli mahdollista kartuttaa esimerkiksi liittämällä ne sätereihin tai hankkimalla niille ratsutilaoikeudet.³⁴

Tässä kontekstissa Erich Peersson näyttäytyy virkamiehenä, joka taisteli pitkiä sotavuosia seurannutta rauhan aikaa leimannutta sotilaiden mielivaltaa ja omavaltaisuutta vastaan. Sotavuosien aikana armeijan edustajat saivat kotirintamalla valtaa, jonka väärinkäyttöön – josta majuri Godea syytettiin – paikallistason toimijoiden oli vaikea puuttua. Entisten sotilaiden ja upseereiden omavaltaisuutta eri muodoissaan on pidetty yleisten toimeentulovaikeuksien rinnalla vakavimpana ongelmana, joka 1600-luvun sotien jälkimainingeissa näkyi paikallisyhteisöjen arjessa. Sotilaiden väkivaltaa esiintyi Satakunnassakin.³⁵ Erich Peerssonin ja majuri Goden riidan keskiössä olivat paikallisen vallankäytön ongelmat sekä sodan rasitukset, mutta siitä huolimatta majuri ei (tämän riidan perusteella) asetu ylimielisen, nousukasmaisen, ahneen ja laista piittaamattoman sotilasaatelisen polarisoituneeseen muotokuvaan. Huhtamiehen tulkintaa mukaillen voidaan spekuloida, että lautamiesten kautta majuri Godelle virrannut paikallisyhteisön tuki Erich Peerssonin syytösten alla oli vain näennäistä ja sen taustalla oli edelleen enemminkin pelko kuin hyvä tahto ja yhteinen etu.³⁶

Uskottavampaa kuitenkin on, että Goden toimintaa talonpoikien kanssa ei ohjannut majurin häikäilemätön pyrkimys kiristää tai muuten väärinkäyttää valtaansa omaksi edukseen. Hän hyötyi pelistään, mutta niin hyötyivät talonpojatkin eikä kruunukaan ilmeisesti kärsinyt korvaamattomia menetyksiä armeijan miesvoiman tai rahasaataviensa osalta. Yksittäisen kotimajurin valta ei olisi riittänyt manipuloidaan neljän pitäjän väestöä hiljaiseksi. Samalta seudulta kotoisin ollut Erich Peersson ei kyennyt nostattamaan käytännössä ketään rinnalleen majuria vastaan. Hans Larsson Goden nauttiessa lautamiesten luottamusta prosessi päättyi hänen hyväkseen. Syytöksiä ei siirretty jatkokäsittelyyn, mikä viestitti paikallisyhteisön vahvasta tuesta majurille. Riippumatta siitä olivatko majurin toimet lainmukaisia vai ei, hän toimi paikallisyhteisön 'valtuuttamana' virkakoneiston sisässä omaa ja yhteisönsä jäsenten etua tavoitellen keinoilla, jotka laittomuudessakaan eivät vahingoittaneet armeijan tai kruunun etua kohtuuttomasti. Ne noudattelivat epävirallisia, mutta yleisiä ja hyväksytyjä vaihdannan ja vuorovaikutuksen käytänteitä. Goden tapauksessa lahjan ja lahjuksen välistä rajaa ei oltu ylitetty.³⁷

Yleisemmin tarkasteltuna majuri Gode oli välittäjä, joka Giovanni Levin sanoin ”kykeni suhteuttamaan ja jäsentämään paikallisyhteisön tarpeet, tavoitteet ja voimavarat ja perinteet laajemman yhteiskuntarakenteen vastaavan kysynnän ja tarjonnan kanssa”. Gode oli paitsi armeijan upseeri myös paikallinen poliittinen yrittäjä. Hän toimi virallisten säädösten ja paikallisten käytänteiden välimaastossa, järjestellen sekä kruunun ja paikallisyhteisön että paikallisyhteisön sisäisiä suhteita. Parhaimmillaan välittäjät hyödyttivät kaikkia osapuolia eli itseään, paikallisyhteisö-

34 Aalto 1996, 165.

35 Lehtinen 1967, 219–221.

36 Huhtamies 2000, 82.

37 Gustafsson 1994a, 105–107.

söä ja kruunua mutta ei aina, kuten kuvattu konflikti osoittaa.³⁸ Kahden paikallisen merkkihenkilön välirikon taustalla saattoi olla monia syitä. Kenties majurin ja Erich Peerssonin keskinäisissä neuvotteluissa ei saavutettu yksimielisyyttä suoritusista, kenties välirikko oli syntynyt kokonaan toisessa asiayhteydessä. Ehkä Erich Peerssonin aloitteellisuutta ei ohjannut pelkästään pyyteeton huoli majurin omavaltaisuudesta, sillä kaksikolla oli ollut riitoja jo aiemmin. Henkilökohtaista kaudaisuutta Peerssonin motiivina tukee myös se, ettei Peersson oikeuskäsittelyn aikaan ollut enää missään virassa eikä hänellä ollut siten virkansa puolesta velvollisuutta puuttua epäkohtiin.³⁹

Käräjien alkaessa Huittisissa majuri Gode kysyi ensimmäisessä puheenvuorossaan katkeran ivalliseen sävyyn mikä oli saanut Erich Peerssonin ottamaan itselleen viskaalin viran ja kaatamaan hänen päälleen törkeitä syytöksiä. Hän vastasi nostaneensa jutun ”syystä, että majuri vaatii häneltä kahta sotilasta” ja halusi siksi ”tarkoin tutkia häntä” ja osoittaa majuria koskevat syytekohtat todeksi.⁴⁰ Majurin vaatimiin sotilaisiin palattiin vasta viimeisillä käräjillä, joiden päätteeksi Erich Peersson kertoi toimittaneensa yhden ja taanneensa toisen. Hän lupasi vielä tehdä heistä ”tarpeellisen selityksen sota oikeudessa”.⁴¹ Entinen lainlukija olikin kaksikosta se, joka mahdollisesti oli tehnyt vakavamman rikoksen. Vuoden 1652 kevätkäräjillä hänen yleen heitettiin pieni epäilyksen varjo raha-asoiden virheellisestä hoidosta kun häntä vaadittiin maksamaan 50 hopeataalarin velka vuodelta 1635. Erich Peersson määrättiin esittämään todisteet maksustaan seuraavilla käräjillä.⁴² Samalla toimintaympäristö ei ollut muuttunut. Sota oli ohi, mutta armeijakoneisto toimi edelleen. Syksyllä 1651 oli tulossa uusi väenotto, johon Erich Peerssonin sotilaat kenties liittyivät ja se merkitsi, että periaatteessa kotimajurin palveluille ja valvankäytölle saattoi edelleen olla kysyntää.⁴³

Huittisissa käsittelyn päätteeksi majurin hyvä maine (*gåt beröm*) vahvistettiin koko käräjäkunnan nimissä. Eurassa lautamiehet niin ikään vahvistivat hänen hyvän maineensa sekä totesivat majurin toimineen ”hyvin ja uskollisesti”. Siinä missä Gode sai käräjiltä yleisen luottamuslauseen, Erich Peersson joutui tulemaan käräjille puolustamaan omaa mainettaan. Vuoden 1651 syyskäräjillä Erich Peersson valitti, että naapuritilan isäntä Johan Lusso oli lyönyt hänen vaimoaan Valborg Bertilsdotteria. Lusso ja hänen vaimonsa Kaisa Henrichsdotter olivat houkutelleet Erich Peerssonin piian lähtemään tilalta, koska Erich ei ollut maksanut hänelle palkkaa. Valborgh Bertilsdotterin kysyttyä miksi Lusso levitti sellaisia harhakäsityksiä, Lusso oli lyönyt häntä. Piika todisti käräjillä jääneensä vaille palkkaa, mutta Lusso enempiä tapausta selittelemättä myönsi lyöneensä Valborghia ja sai sakot.

38 Levi 1992, 169–172. Boissevain 1974, 157–163. Macauley 1998, 3–13. Karonen 2004, 164–166. Bailey 1969, 40–42.

39 Vuonna 1648 majuri oli epähuomiossa vienyt kellon Erich Peerssonin hevosen kaulasta, minkä vuoksi Erich Peersson haastoi tämän oikeuteen. Majuri totesi yrittäneensä jo sovittaa vahinkoa toimittamalla kellon takaisin, mutta hänen palkkollisensa oli pelännyt vanhaa lainlukijaa niin, ettei ollut toteuttanut oman herransa käskyä. Käräjät vapauttivat majurin syytteestä. Godenhielm 1934, 54.

40 Huittisten käräjät 21.8.1651, mm.7 232.

41 Kokemäen käräjät 28.8.1651, mm.7 239–239v.

42 Kokemäen käräjät 1.–2.3.1652, mm.7 356v–357.

43 Väenotto tapahtui ilmeisesti syyskuussa (1651) Tammisaaressa.

Erich Peersson väitti lisäksi Lusson vaimon käyneen kusemassa heidän navettansa lattialle noitumistarkoituksessa⁴⁴ ja valitti Lusson haukkuvan häntä ”Horppa-Erkiksi”. Nimitys juontui tilan vanhasta nimestä, mutta se ei Erich Peerssonia miellyttänyt ja hän halusi käräjillä ilmoittaa julkisesti, että vastaisuudessa haastaisi Lusson oikeuteen, jos tämä vielä käyttäisi lisänimeä.⁴⁵

Kaikista ristiriitaisista suhteista huolimatta valtakamppailun tulkintaan sisältyvä ajatus eri ryhmien välisistä konflikteista paikallisyhteisön sisällä on kiehtova, mutta sotilaiden omavaltaisuuden, väkivaltaisuuden ja (maa)omaisuuden kolminkanta paikallisen vallan kaikenkattavana selittäjänä vaikuttaa riittämättömältä. Viisaaksi (*förståndig*) kärjäpöytäkirjassa tituleeratun Erich Peerssonin syytökset eivät juurikaan horjuttaneet majuri Goden asemaa, koska samalla hänen oma statuksensa paikallisyhteisössä oli vaakalaudalla. Ikääntyneen Horppa-Erkin asiaa eivät autaneet ratsutilallisen varakas tausta tai virkamiesmäinen kyky ajaa syytösprosessia, kun hänen navettansa lattialla oli naapurin vaimon kusilätäkkö ja kotitalouden palkolliset jäivät vaille palkkaansa.⁴⁶ Kunnia ja maine olivat paikallisen vaikutusvallan taustalla siinä missä omaisuus ja laki. Yhteisöllisessä ”pienpolitiikassa” oli ennen kaikkea kyse yksilön maineesta yhteisön keskuudessa. Ihmisten jatkuvasti harjoittama toisten moraalinen arviointi kaikessa arkipäiväisessä elämässä synnytti vähitellen yhteisön jäsenten henkilökohtaiset maineet. Niiden pohjalta syntyi yksi yhteisöllinen hierarkia. Epämuodollinen arvostus oli sidoksissa muodollisiin hierarkioihin sekä yleisiin normeihin ja arvoihin, mutta se ei ollut niille alisteista.⁴⁷

Erich Peerssonilla oli muitakin riitoja sotilaiden kanssa,⁴⁸ ja tutkimusajanjakson kolmelta vuosikymmeneltä löytyy esimerkkejä törkeyksiin syyllystyneistä soti-laista, joiden toimintaa oli vaikea kontrolloida pelkästään käräjien tai paikallisten virkamiesten voimin. Esimerkiksi Ulvilaan 1660-luvulla asettunut luutnantti Wilhelm von Liebstorff rikkoi nopeasti hyväksyttävien toimintatapojen rajat. Hän selvitti aktiivisesti omistustensa ja oikeuksiensa rajoja, ja aluksi von Liebstorffin toimet olivat pääpiirteissään vallinneiden omistustraditioiden mukaisia. Luutnantti hoiti asioitaan käräjien kautta, mutta turvautui myöhemmin miekkaansa, halveksi käräjiä ja piinasi alustalaisiaan niin, että nämä halusivat luopua tiloistaan.⁴⁹

44 Karjanhoidossa taikuudella oli suuri merkitys. Menestystä lypsämisessä ja voin valmistuksessa pyrittiin takaamaan rituaaleilla tai taioilla, ja toisaalta muiden kuin oman talon väen pääsyä navettaan pyrittiin rajoittamaan, jotta kateelliset eivät pystyisi tarvelemään tai varastamaan talon ”karjaonnea” omilla taioillaan. Kallio 1937, 24–29. Eilola 2003, 68 ja 120–123.

45 Kokemäen käräjät 4.–6.11.1651, mm.7 275 ja 275v.

46 Peerssonilla oli myöhemminkin riitoja palvelusväkensä kanssa sekä vaikeuksia pitää heitä alaisuudessaan. Kokemäen käräjät 25.–27.5.1654, mm.8 244–244v; 3.–5.6.1655, mm.9 67. Erich Peersson kuoli 1650-luvun puolivälin aikoihin, vuonna 1657 Kokemäen käräjillä hänen vaimonsa Valborgh Bertilsdotter mainitaan leskenä. Kokemäen käräjät 2.–3.3.1657, mm.9 372.

47 Matikainen 2002, 95–107. Jokiaho 2002, 205 ja passim. Bailey 1971, 2–9. Campbell 1967, 268–272 ja 318–320.

48 Pian majuria vastaan käynnistämänsä oikeusprosessin jälkeen Erich Peersson haastoi oikeuteen myös toisen paikallisen upseerin, vänrikki Clemet Stubben, joka oli käyttäytynyt uhkaavasti Erich Peerssonia kohtaan ja polttanut tämän myllyn. Vuoden 1652 kesäkäräjillä Erich Peersson ilmoitti hovioikeuden tuominen Stubben tuntuviin sakkoihin, maksamaan Perssonille korvauksia yli 150 kuparitaalaria sekä rakentamaan polttamansa mylly uudelleen. Kokemäen käräjät 4.–6.11.1651, mm.7, 280–282; 8.–10.7.1652, mm.7 439v.

49 von Liebstorff sai 1660-luvulla haltuunsa kartanon Ulvilassa Söörmarkun kylässä. Luutnantti oli vuokrannut sen sekä muita läänityksiä Dorothea Böningiltä, ja lisäksi hän sai sieltä muutamia

Kun paikallisten ryhmittymien välinen kamppailu vallasta rinnastuu ensisijaisesti kamppailuun varallisuudesta ja vaurastumismahdollisuuksista, sen kautta heijastuva kuva paikallisyhteisöstä ei muodostu ristiriitaiseksi suhteessa edellä esiin tuotuun yleiseen käsitykseen, että ruotsalainen keskushallinto oli erityisen vahva ja keskittynyt eikä sen tarvinnut juurikaan kilpailla paikallisesta vallasta paikallisten eliittien kanssa. Kruunun valta ei suoranaisesti ollut uhattuna näissä valtakamppailuissa niin kauan kuin sen luoma ja ylläpitämä laillinen yhteiskuntajärjestelmä kykeni ratkomaan kamppailun kipupisteitä, siltä osin kun se sille kuului. Silti tällaiset konfliktit paljastavat vain osan paikallisyhteisön jännitteistä. Yhteisön sisäisten rajalinjojen vetäminen ja ”luokkien” määrittäminen on vaikeaa. Puhuttaessa paikallisista liittoumista tai ekspansiivisista yhteiskuntaryhmistä oletetaan paikallisyhteisön jakautuneen selvärajaisiin kokonaisuuksiin, joilla oli oma identiteetti, tavoitteet ja strategiat. Erich Peersson toimi yhteistyössä myös sotilaiden kanssa. Kesäkäräjillä 1652 hän oli samassa rintamassa luutnantti Henrich Thomassonin kanssa puolustamassa molempien kalastusoikeuksia, jotka inspektori Hans Hansson Gode oli kreivikunnan puolesta riitauttanut.⁵⁰ Säätö, virka-asema tai varallisuus eivät suoraan määrittäneet yhteisön sisäisiä jakolinjoja, vaan naapuruus, ystävyys ja sukulaisuus olivat vähintään yhtä merkittäviä tekijöitä.⁵¹

Kun Hans Larsson Gode kysyi Erich Peerssonilta, miksi tämä oli ryhtynyt viskaaliksi, majuri kyseenalaisti syyttäjänsä auktoriteetin. Kysymys ei ollut pelkkä ylimalkainen letkautus kohtuuttoman suuriin saappaisiin asettumisesta, vaan suora muistutus siitä, että seudulla oli ahkera ja kykenevä kamariviskaali, Antti Äimä. Jos seudulla oletetaan olleen sosiaalisia ryhmittymiä, kamariviskaali Äimän voi lähtökohtaisesti olettaa kuuluneen virkamiesten ja suurtilallisten luokkaan. Kamariviskaalin tehtävänä oli paljastaa ja ehkäistä virkamiesten vallan väärinkäyttöä, eli hän pyrki kitkemään sitä mistä majuri Godea epäiltiin. Sellaisenaan työ sijoittui valtiotekniseen ytimeen. Se vahvisti valtiokoneiston legitimitettä rahvaan keskuudessa. Vaikka armeija ei olisikaan kuulunut kamariviskaalin työnsä, aktiivisena tunnettu Äimä olisi voinut osallistua majurin vastaiseen käräjäprosessiin todistajana. Sitä hän ei tehnyt. Sen sijaan hän kalasti Hans Goden kanssa. He olivat naapureita. Kesällä 1653 majuri Goden haastoi oikeuteen everstiluutnantti Patrick Ogelwies, jonka mukaan majuri oli ominut Ogelwiesin säterin kala-apajia itselleen. Majuri Gode oli kalastuspuuhissaan ollut yhteistyössä Antti Äimän kanssa.⁵² Saman vuoden syyskäräjillä Ogelwies valitti molemmista yhdessä, että nämä ovat estäneet

tiloja omaksi läänitykseks. Poistuessaan kesäkäräjiltä 1668, joilla hän oli vaatinut käräjä toteuttamaan aiemmin annetun tuomion maariidassa, hän menetti malttinsa maantiellä ja sivalsi edellään hidastellutta talonpoikaa miekalla. Luutnantti ei halunnut käsitellä asiaa käräjillä. Myöhemmin von Liebstorffin alustalaistalonpojat halusivat käräjien kautta luopua tiloistaan saatuaan osakseen sellaista ”piinausta”, että pelkäsivät henkensä vuoksi. Luutnantti ei vastustanut luopumisia, mutta edellytti poislähtevien maksavan verorästinsä. Ulvilan käräjät 22.–24.10.1667; 17.–18.8.1668; 18.–19.1.1669; 14.–16.6.1669; 18.–19.10.1669.

50 Kokemäen käräjät 8.–10.7.1652, mm.7 441v–443.

51 Boissevain 1974, 170–173 ja 200–205.

52 Tuomio annettiin Ogelwiesin hyväksi, mutta majuri valitti siitä laamannioikeuteen. Kokemäen käräjät 2.–4.6.1653, mm.8 84v–86.

häntä kalastamasta oikeuksiensa mukaisella tavalla, mutta asia siirrettiin lopulta myöhemmin käsiteltäväksi.⁵³

Antti Äimän kamariviskaalin viran kautta hänen sosiaalisen arvostuksen perusteet ovat ilmeiset, mutta silti hänen positiotaan yksinkertaistavat. Harvassa yksittäisessä henkilössä aikakauden vallankäytön rajalinjat ja vaihtelevat sosiaaliset asemat yhdistyivät niin moniulotteisesti kuin Antti Äimässä. Kamariviskaalin toimenkuvan ydin oli laittomuuksiin sortuneiden virkamiesten tuomiolle saattaminen aina maaherroista alimpiin veronkantomiehiin asti. Lisäksi hän valvoi kruunun oikeuksia ja omistuksia. Käytännön työ oli yhtä kuin erilaisten tutkimusten läpiviemistä niin erityisillä kuin tavanomaisillakin käräjillä sekä verotilitysten ja maanomistusten selvittelyä. Kamariviskaali sekä dokumentoi omaa toimintaansa mahdollisimman paljon kirjallisesti että vaati tutkimissaan tapauksissa osapuolilta kirjallista dokumentaatiota oikeuksien ja vaatimusten pohjaksi. Työllään hän pyrki pakottamaan virkamiehet noudattamaan virkojensa ohjesääntöjä, edesauttamaan virkahierarkian selkeytymistä sekä vakiinnuttamaan kaiken virkatyön peruskäytänteitä.⁵⁴

Äimästä laajan elämäkerrallisen artikkelin kirjoittanut Y.O. Ruth kuvaa häntä utteraksi virkamieheksi, joka työläässä tehtävässä vaikeana aikana ajoi kruunun etua luotettavasti. Viranhaltijalle työ oli vaativaa raskasta, mutta Äimä pysyi virassaan vuosikymmeniä ja hänestä tuli vauras mies. 1650-luvulla hän omisti muun muassa useita ratsutiloja eri pitäjissä sekä yhden kartanon. On helppo yhtyä Ruthin näkemykseen, että Äimän työllä oli suuri merkitys ja sen hoitaminen edellytti erityistä valppautta ja tarmokkuutta. Samalla on kuitenkin selvää, että Antti Äimän valta ja menestys ei johtunut hänen kirkasotsaisesta uskosta lakiin nojaavaan, kasvottomaan ja oikeudenmukaiseen virkamiestyöhön. Virkansa ohessa Äimä oli vahvasti mukana klienttiverkostoissa, ja hänellä oli yhteyksiä ylimpään aristokratiaan asti. Petri Karonen toteaa Äimällä olleen ”kaksoisroolin” kruunun edustajana sekä ylempään aateliston suojattina, mikä toi mukanaan myös ristiriitoja. Kotiseutunsa paikallisyhteisössä hänen asemansa määrittyi vähintään kahden akselin kautta. Hän oli samanaikaisesti suurivaltainen kruunun virkamies sekä varakas suurtillallinen, jolla oli omaisuutensa kautta omia intressejä monissa paikallisissa asioissa. Lahjonnasta tai muista moraalittoman virkamiehen perisyntyistä Äimää ei voida syyttää, mutta kotiseudullaan virka-asioiden ja yksityiselämän erottaminen toisistaan oli hänellekin mahdotonta, vaikka kamariviskaalin virkaohjeessa todettiin, että ystävyyssuhteet, vihamielisyydet tai lahjat eivät saisi vaikuttaa hänen toimintaansa.⁵⁵

Oli luonnollista, että paikalliset ystävät, naapurit sekä muut kylänmiehet tukeutuivat Äimään monissa asioissa. Epäilemättä monet toivoivat hänen vetävän sopi-

53 Kokemäen käräjät 22.–23.9.1654, mm.8 214v.

54 Ruuth 1911, 1, 16–17 ja passim. Äimä syntyi 1600-luvun alkuvuosina Kokemäellä, Äimälän kylässä Äimälän taloon. Hänen isänsä oli pitäjän nimismies vuosina 1614–1626. Antti Äimä aloitti oman virkauransa kihlakunnan voutina Ylä- ja Ala-Satakunnassa 1620-luvulla toimien tehtävässä vuoteen 1633 asti, jolloin hän sai kamariviskaalin viran. Sitä hän hoiti kuolemaansa asti vuonna 1660.

55 Karonen 2001b. Hakanen 2005, 310–316. Ruth 1911, 17.

vasti 'kotiin päin' ja löytäen harmaan sektorin, jolla liikkumisessa hyötyisivät viskaali itse taustatahonsa kanssa aiheuttamatta kruunulle tai muulle taholle kohtuutonta vahinkoa. Vähintäänkin hänen uskottiin olevan paras mahdollinen henkilö ajamaan asiaa kuin asiaa. Samaan muotokuvaan onkin vaikea saada mahtumaan tosiasiata, joka käy ilmi jo aiemmasta tutkimuksesta. Kamariviskaalilla oli kotiseudullaan niinkään runsaasti vihamiehiä. Esimerkiksi Äimän lampuodin tytär yritti surmata kamariviskaalin vaimon vuonna 1654, motiivinaan riitaisuudet Äimän ja hänen lampuoti-isänsä välillä. Äimään kohdistunut vihanpito voidaan tulkita perisuomalaiseksi kateudeksi tai irrationaaliseksi herravihaksi, jotka ilmenevät yhteiskunnan alemmissa kerroksissa kohdistuen kaikkiin varallisuutta, mainetta ja menestystä kerääviin yksilöihin. Kyseisessä tapauksessa selitystä helpottaa entisestään murhaa yrittäneen naisen mielenvikaisuus, mutta millaisen tulkinnan tapaus saisi, jos Antti Äimän paikalla olisi ollut paikallisen aateliston edustaja?⁵⁶

Pohdittaessa 1600-luvun puolivälin sosiaalisia jännitteitä ja taistelua maasta sotilasaateliston päälle tutkimuksessa langetettu moraalinen tuomio perustui sen röyhkeyteen, omahyväisyyteen sekä väkivaltaisuuteen. Antti Äimän virassa edellytettiin korkeaa moraalialia, mutta olivatko hänen pyrkimyksensä kasvattaa maaomaisuuttaan moraalisesti ylevämpiä tai hyväksyttävämpiä kuin aatelisten tai sotilaiden hankkeet, vaikka ne olisivat olleet laillisia? Röyhkeys ja ahneus eivät poissulkeneet laillisuutta, eivätkä ne olleet aatelisten yksinoikeus. Kotiseudullaan maanomistajana kamariviskaali saattoi olla yhtä röyhkeä kuin kuka tahansa muu maata havitteleva. Kesäkuussa 1653 Kokemäellä pidettiin ylimääräiset käräjät, joilla oikeuden eteen marsitettiin entinen kihlakunnan vouti Grels Eskilsson. Hän oli saman vuoden toukokuussa polttanut useita rakennuksia Pälälän kylän kahden tilan pihapiireistä. Toinen oli hänen perintötilansa, toisen hän oli ottanut viljelykseen sen oltautia autiotilana. Grels Eskilsson oli virassaan 1640-luvun alkupuolella jäänyt kruunulle velkaa 800 hopeataalaria, joiden kuittaamiseksi tilat oli ulosmitattu tai otettu kruununvouti Henrich Callia maaherra Cretzin käsken mukaisesti, ja edelleen sitä noudattaen hän oli luovuttanut sen – kamariviskaali Antti Äimälle. Tuhopolto oli monen tekijän summa, mutta eniten Grels Eskilssonin luonnolle kävi se, että tila päättyi Äimälle.⁵⁷

Varsinaisen ulosmittaustoimituksen aikaan Grels Eskilsson ei ollut paikalla, mutta kuultuaan tilojen kohtalosta hän raivostui. Käräjillä hän kertoi, että ei olisi suorittanut tuhotekoa, jos uusi haltija olisi ollut kuka tahansa muu kuin Äimä. Katkeruus periytyi 1640-luvun puolivälistä, jolloin Grels Eskilsson oli keräämättömien verojen vuoksi joutunut jättämään virkansa. Silloin häneltä oli jo ulosmitattu

56 Vuonna 1650 Äimä muutti Kokemäeltä Euraan Waanin kartanoon. Ruuth mainitsee Äimän joutuneen siellä paljon riitelemään käräjillä erinäisistä asioista – vakavimmaksi niistä nousi hänen vaimoonsa kohdistunut murhayritys. Äimän lampuodin mielenvikainen tytär yritti tappaa Margareetta Niilonityttären kirveellä keväällä 1654. Lampuoti syytti tyttärensä hulluudesta Äimän kirjuria väittäen hänen noituneen tytön Äimän määräyksestä tämän ollessa Äimän tilalla palveluksessa. Tapauksen taustalla oli myös riitaa pellostä sekä lampuodin veroista, ja Äimän vaimo oli vanginnut lampuodin tyttären joksikin aikaa hänen ja hänen vanhempiansa uhkaavan käytöksensä vuoksi.

57 Kokemäen käräjät 29.6.1653, mm.8 95–97.

tiloilta paljon irtainta omaisuutta, mutta entinen vouti joutui myös muiden toimenpiteiden kohteeksi. Grels Eskilsson kertoi tulleen Antti Äimän myötävaikutuksella kirjoitetuksi armeijan rulliin vuonna 1646, Äimän oman lampuodin sijasta. Hän kuitenkin vapautui väenotosta. Sen jälkeen hän oman kertomansa mukaan sai Pälälän tilat hyvään kuntoon. Sitä paitsi maaherra Knut Lilliehöök oli jo vuonna 1646 kieltänyt häntä yrittämästä enää kerätä vanhoja verorästejä rutiköyhiltä talonpojilta, ja toisekseen häneltä itseltään niitä ei ollut kysely enää tuhopolton oikeuskäsittelyä edeltäneen vuoden aikana. Näin hän korosti ansioitaan viljelijänä ja tulkit si rästien vanhentuneen. Lisäksi Grels Eskilsson valitti kamariviskaalin keinoilleen tilat itselleen ilman laillista tuomiota. Käräjät näkivät asiat päinvastoin – tilojen arvo ei vastannut verorästisummaa, eikä Grels Eskilssonia voitu pitää niiden laillisena omistajana. Kamariviskaalin toimintaa ei arvioitu millään tavoin. Sen sijaan oman käden oikeuteen turvautunut entinen vouti tuomittiin roviolla poltettavaksi ja häntä muistutettiin, että ”slaaki” ei saa korvata lakia eikä ”tahto tai väkivalta ole maanoikeutta”. Asia alistettiin hovioikeudelle.

Viimein vuotta myöhemmin entinen vouti oppi, että maanoikeutta ei ollut saatavilla kuin rajoitetusti. Keväällä 1654 kivalteri Simon Erichsson halusi (edustajan välityksellä) lunastaa Grels Eskilssonin perintötilan Pälälästä itselleen. Kivalteri oli Grels Eskilssonin vävy. Sukulaisilla oli lain suoma oikeus lunastaa tila, joka esimerkiksi kaupan tai verorästien kautta oli siirtymässä pois suvun hallinnasta. Kamariviskaali Äimä kuitenkin huomautti, että vävy ei lukeudu perillisiin, jotka ovat oikeutettuja puuttumaan tilan omistussuhteiden muutoksiin. Siksi viskaali ei katsonut olevansa velvoitettu vastaamaan Erichssonin vaatimukseen, ja kehotti osoittamaan kaikki tilaa koskevat vaateet vastedes kruunulle, jolta ”hän sen oli saanut”.⁵⁸ Entinen vouti sekä hänen perintötilansa olivat päättyneet lainkirjaimen harmaalle sektorille. Tilaa ei ollut viety pois Grels Eskilssonin suvulta normaalin käräjäkuulutusmenettelyn kautta. Entinen vouti tai hänen sukunsa ei saanut sitä haltuunsa muuten kuin kääntymällä maaherran puoleen, joka luultavasti odotti saavansa vanhat velat jokaista penninkiä myöten ennen kuin oli valmis luovuttamaan tilan kruunun otteesta.

Tässä tilanteessa kamariviskaali kernaasti piti tilaa itsellään, paikallisten käräjien ulottumattomissa. Voidaan pohtia estikö humalaisen Grels Eskilssonin ja hänen seuralaistensa aiheuttama ”pelko tai pakko”⁵⁹ naapureita ja nimismiestä puuttumasta tunteja kestäneeseen poltto-operaatioon. Yhtä lailla mahdollista on, että he pidättäytyivät väliinmenosta omasta tahdostaan ja myötätuntoisina. Saa puessaan polttamaan tiloja Grels Eskilsson oli kysynyt Äimän tilalle vartioon asettamalta sotilalta ”kuka on tilan oikea isäntä”. Sotilas vastasi sen olevan Grels Eskilsson ja tämän kehotuksesta sotilas keräsi varusteensa siirtyen syrjemmälle tekemättä vastarintaa. Sytyttäessään paloa Grels Eskilsson kertoi tekevänsä ”isännän teon” (*husbondes gärningh*). Jää epäselväksi mitä hän tarkkaan ottaen sanoillaan tarkoitti, mutta todennäköisesti korosti omaa näkemystään tilan oikeasta haltijasta. Hän oli isäntä ja päätti tilansa asioista. Itseironia lievitti katkeruutta ja helpotti samalla tulen irti päästämistä.

58 Ks. myös Kokemäen käräjät 3.–4.2.1654, mm.8 200v.

59 Ruuth 1911, 9.

PAIKALLISEN PELIN SÄÄNNÖT

Martin Linde on etsinyt talonpoikaisyhteisön sisäisiä jakolinjoja varallisuuden ja verotusrakenteiden kautta. Kohdeyhteisön talonpoikien joukosta ei kuitenkaan löytynyt erityisiä selkeästi hahmotettavia luokkia tai ryhmittymiä, jotka erottuisivat selkeästi omaksi kokonaisuudekseen, eikä talonpoikien toiminnalle ja mahdollisille keskinäisille eturistiriidoille löydy selittäjiä. Siksi Linde katsoo paremmaksi puhua paikallisesta eliitistä, jonka ytimessä olivat rusthollarit, paikalliset aateliset, virkamiehet.⁶⁰

Peter Lindström on yksittäisen 1700-luvun papin valintaprosessin avulla etsinyt johtavia ”ruohonjuuritason poliitikkoja”. Valinnassa kehittyi vastakkainasettelu yhteisön tai sitä edustaneen ryhmittymän ja esivallan välille. Lindström pyrki selvittämään oliko yhteisön ”sosio-ekonomisella rakenteella” yhteyttä poliittiseen aktiivisuuteen. Hän tarkasteli, olivatko asiassa edusmiehinä ja toimijoina ennen kaikkea paikallisen sosiaalisen hierarkian ylintä kerrostumaa edustaneet ”suurtalonpojat”, oliko heillä erityisen paljon ”luottamus pääomaa” ja olivatko papin valinnassa aktivoituneet henkilöt muuten poliittisesti aktiivisia. Tulokset jäivät laihoiksi. Yksiselitteistä kytköstä varallisuuteen ei ollut eikä aktivoituneiden talonpoikien yhteisön piirissä nauttimasta luottamuksesta käytetyllä metodilla (kummissuhteet) löytynyt erityisiä merkkejä. Ainoa löytynyt kytkös kohdistui luottamustoimiin, joita monilla papin vallinnassa toimintaan ryhtyneillä jo entuudestaan oli.⁶¹ Toisin sanoen aktiivisia olivat aktiiviset. Laajemmassa papinvaaleja koskevassa tutkimuksessaan Lindström on osoittanut, että käytännössä papinvaalien ”äänestys-oikeutta” sääтели yleinen, joskaan ei virallinen käsitys, että eniten veroa maksavat eli varakkaimmat saivat myös sanoa painavimman sanan papin valinnassa.⁶²

Kevin Wrightson määrittelee varhaismodernin englantilaisen pitäjän ”päällekkäisten ja risteävien sosiaalisten verkostojen sotkuiseksi vyyhdiksi”, jossa toimijuus, neuvottelu ja osallistuminen olivat vähintään yhtä merkitseviä tekijöitä kuin hallinnolliset rakenteet ja niiden toimivallan maantieteelliset rajat.⁶³ Verotusta ja varallisuutta koskevat aineistot tarjoavat systemaattisen mahdollisuuden tarkastella paikallisia sosiaalisia rakenteita, mutta niiden tiedoilla on rajansa. Määrittellessään paikallista eliittiä Lappalainen korostaa, että sen rajoja tai rakennetta ei voi määrittellä kiinteästi. Mitään yksittäistä sosiaalista ryhmää ei voida lukea suoraan paikalliseen eliittiin, koska epämuodolliset sidokset ylittivät sääty- ja varallisuusrajat.⁶⁴ Eliittien moninaisuus on huomioitu niitä mallintavissa ja teoretisoivissa tutkimuksissa. Mattei Dogan korostaa vähemmän yllättävästi, että eliittien(kin) analysoinnissa tulee ottaa huomioon sosiaalinen ja historiallinen konteksti. Erilaisten eliittien keskinäiset suhteet ovat suoraan yhteydessä ajankohtansa kulttuuris-poliittiseen järjestelmään. Eliittien toimintakyky ei välttämättä nojaa yksin varallisuuteen tai

60 Linde 2000, 44, 52–57, 64, 150, 168–169, 243.

61 Lindström 2006, 677–678.

62 Lindström 2003, 131–143. Suolahti 1919, 155–156.

63 Wrightson 1996, 11–12. Ks. myös Mann 1987, 1–3. Boissevain 1974, 5–7 ja passim. Sabean 1997, 12. Aronsson 1992, 17

64 Lappalainen 2000, 6.

tuotantovälineiden kontrolliin, vaan se voi yhtä lailla perustua esimerkiksi parantamiskeinojen hallintaan tai kulttuuriseen pääomaan.⁶⁵

Vuonna 1671 Huittisten siltavouti Jakob Svensson suuttui talonpoika Thomas Tackulle räyhäten, että tämä ”käyttää aivan liian paljon valtaa pitäjässä”. Käräjillä ei selvitelty miksi siltavouti piti Takun vallankäyttöä asiattomana tai millaisessa tilanteessa siltavouti oli hermostunut. Siltavouti pyysi anteeksi ja kertoi sanoneensa syytöksen ”pikaistuksissaan ja ymmärtämättömyyttään”. Hän lupasi olla syyllistymättä vastaavaan enää toiste, ja jos niin kuitenkin kävisi, hän toivoi saavansa ankarimman mahdollisen rangaistuksen. Päällisin puolin hänen syytöksensä vaikuttaakin omituiselta. Tackulla ei tähän aikaan ollut mitään virkaa tai tointa. Siltavoudin anteekspyyntö ylenmääräisen nöyryyden huomioiden voidaan kuitenkin olettaa, että Tackulla todella oli valtaa. Huittisten pitäjänhistoriassa Raimo Viikki laskee Thomas Tackun pitäjän ”johtomiesten” ja ”eturivin miesten” joukkoon. Viikin mukaan virkaura ei häntä sinne nostanut, vaan varallisuus ja koulutus. Tacku toimi 1650-luvun puolivälissä jonkin aikaa Huittisten nimismiehenä isänsä jälkeen (toimi oli kulkenut suvussa sukupolvien ajan), mutta muita virkoja tai toimia hänellä ei aiemman tutkimuksen mukaan ole ollut. Hän isännöi suurtilaa, hän opiskeli Turun yliopistossa, hänen sukunsa oli jo monen polven ajan hoitanut erilaisia luottamustoimia pitäjässä.⁶⁶ Vuonna 1672 Thomas Tacku nimettiin Ala-Satakunnan valtiopäiväedustajaksi.⁶⁷

Viikin luettelemat vallan lähteet ovat ilmeiset, vaikka niiden merkitystä yksilön asemalle ja toiminnalle on vaikea konkretisoida. Varallisuudesta todistaa se, että Thomas Tacku toimi aktiivisesti käräjillä maanomistusta koskevissa kysymyksissä. Käräjoinnin taloudellista rasittavuutta on tutkittu vähän, mutta on selvää, että esimerkiksi maariidoista aiheutuneet kulut (maantarkastukset, tuomarin ja lautamiesten palkkiot) eivät olleet merkityksettömiä talonpojalle. Thomas Tacku valvoi sekä omiaan että kotikylänsä oikeuksia jatkuvasti 1650-, 1660- ja 1670-luvulla. Toisinaan kyse oli puolustautumisesta, toisinaan hyökkäyksestä. Hän oli harvemmin häviäjien puolella maariidoissa. Aktiivisuus ja menestys voivat olla sidoksissa varallisuuteen, mutta ennen kaikkea lukuisat kärjätapaukset kertovat Thomas Tackun tietopääomasta. Riita-asioissa hän lukeutui useimmiten niiden asianosaisten joukkoon, jotka kykenivät toimittamaan käräjille riitaa koskevaa tietoa, niin suullista kuin kirjallistakin. Hän todisti myös riidoissa, joissa ei itse ollut osallisena. Hänellä itsellään oli runsas asiakirja-arkisto sekä paljon tietoa muiden hallussa olleiden dokumenttien sisällöstä. Hän oli hyvä maanomistaja, joka tunsii toimintaympäristönsä rajat, oikeudet, historian ja ihmiset.⁶⁸

Samaan aikaan kun kreivitär Bielke lopulta sai kuninkaalta vahvistuksen kreivikunnan hallintaan, Huittisten kirkkoherra Mathias Elg kuoli. Uuden kirkkoherran

65 Lachmann 2000, 9 (erityisesti viite n:o 6). Dogan 2003, 3.

66 Viikki 1973, 309, 321, 343 ja 585.

67 Huittisten käräjät 1. ja 3.7.1672, 50v.

68 Huittisten käräjät 5.–7.7.1652, mm.7 436v–437; 10.–12.7.1654, mm.8 312v; 22.–23.6.1655, mm.9 173; 12.–14.3.1657, mm.10 449–450, 451, 452–452v; 6.–7.8.1658, mm.10 93v, 101–102; 30.–31.5. ja 1.–2.6.1670, 24 ja 24v; 10. ja 12.–14.9.1670, 66–68, 69, 75–75v; 15.–16. ja 18.9.1671, 108, 109, 130; 1. ja 3.7.1672, 37v–38, 42, 42v; 6.–8.11.1672, 70v; 7.–9.7.1673, 35v–36; 30.9. ja 1.–2.10.1674, 45v–46v; 13.–15.9.1675, 82; 18.–20.9.1676, 95v; 14.–16.1.1678.

valinnasta muodostui prosessi, johon osallistuivat pitäjän asukkaat Thomas Tacku mukaan lukien, virkaa havittelevat pappismiehet, kirkon ylemmät hallintoelimet, kreivitär ja kuningas. Valintaa on käsitelty laajasti jo aiemmassa tutkimuksessa. Ehdollia oli kaksi henkilöä, Porin kaupungin triviaaliskoulun rehtori Andreas Keckonius ja Huittisten seurakunnan kappalainen Thomas Rajalenius. Rajalenius oli jo vuonna 1656 eli Elgin vielä eläessä hankkinut Gustaf Hornilta suosituskirjeen kyseiseen kirkkoherran virkaan ja samana vuonna saanut sen pohjalta puoltavan lausunnon myös tuomiokapitulilta. Eräät pitäjäläiset pyysivät Keckoniuksen omaksi ehdokkaakseen virkaan juuri ennen vanhan kirkkoherran kuolemaa ja he myös ilmoittivat tuomiokapitulille kannattavansa Keckoniusta. Tuomiokapituli päätyi eri vaiheiden jälkeen Keckoniuksen taakse ja hän lopulta sai viran, vaikka Rajalenius hankki Sigrid Bielkeltä vahvistuksen aiempaan Hornin antamaan suositukseen.⁶⁹

Valinta ei kuitenkaan synnyttänyt suurempaa erimielisyyttä kirkkohallinnon ja kreivittären välille, vaan valinta avaakin lopulta mielenkiintoisemman näköalan paikallisyhteisön rakenteisiin, vaikka se ei näytä luoneen yhteisöön niin voimakasta konfliktia kuin kirkkoherran valinnat toisinaan tähän aikaan aiheuttivat.⁷⁰ Silti tapaus jakoi yhteisöä. Miksi pitäjäläisille entuudestaan tuttu Thomas Rajalenius hävisi muualta tulevalle Keckoniukselle? Kysymys ei vastaa suoraan itseensä. Vaikka hän sai osakseen persoonaansa ja toimintatapoihinsa kohdistuvaa kritiikkiä, Rajaleniusta ei valintaprosessin aikana pitäjäläisten toimesta määritetty yksioikoisen pahaksi henkilöksi tai huonoksi papiksi. Hänellä oli omilla nimillään esiin astuneet tukijansa. Pian vanhan kirkkoherran kuoleman jälkeen tuomiokapituli antoi pitää Huittisissa tutkimuksen, jolla haluttiin selvittää seurakuntalaisten suhtautumista Rajaleniukseen ja Keckoniukseen. Kuten Jokipii huomauttaa kyse ei ollut suoranaista vaalista, koska seurakunnalla ei ollut asiassa muodollisesti päätösvaltaa. Tutkimuksesta vastannut Ulvilan kirkkoherra Gregorius Arctopolitanus kirjasi sen päätavoitteeksi selvittää keitä olivat henkilöt, jotka halusivat Andreas Keckoniuksen pastorikseen. Toukokuussa 1658 Huittisten kirkolla pidetyssä tutkimuksessa Keckoniuksen taakse asettui 23 talonpoikaa, Rajalenius sai puolelleen 29 talonpoikaa.⁷¹

Luvut ovat osittain tulkinnallisia eikä niitä ole suoraan kirjattu Arctopolitanuksen tutkimukseen, mutta läsnäolijat kuitenkin tiedostivat kannattajakuntien välisen määrällisen suhteen. Alakynteen jäämässä olleet Keckoniuksen kannattajat valittivat, että tutkimuksesta ei oltu kuulutettu julkisesti kirkossa eikä moni Keckoniuksen kannattaja ollut tiedon puutteen vuoksi saapunut paikalle. Valitus oli osin aiheeton, sillä ilman kuulutustakin tutkimusta oli saapunut seuraamaan suuri joukko puolueettomia seurakuntalaisia, jotka lupasivat olla tyytyväisiä tuomiokapituli päätökseen, valittaisiinpa kumpi hyvänsä.⁷² Keckoniuksen kannattajille tär-

69 Inkilä 1910. Jokipii 1954. Loimaranta 1907. Ramsay 1937. Viikki 1973.

70 Suolahti 1919, 118–127.

71 Gregorius Thomae Arctopolitanuksen tutkimus Huittisissa 29.5.1658 (Kopio S.Bielkelle saapuneiden kirjeiden joukossa, RA Bielkesaml. E2374)

72 Vain neljän puolueettoman nimet on kirjattu ylös, mutta pöytäkirjan mukaan puolueettomia kysyttäessä ”suuri ja suuri osa siirtyi kirkosta ulos, jotka siirtävät asian tuomiokapitulille”

keintä lopulta olikin kyseenalaistaa Rajaleniuksen moraali. Hänen kerrottiin taivutelleen talonpoikia antamaan puumerkkinsä tuekseen kyseenalaisin keinoin ja Hornilta saatu suosituskirje, (joka nyt luettiin julki) todettiin epätarkaksi Rajaleniuksen meriittien osalta. Toisaalta Keckoniuksen asemaa vahvisti Rajaleniuksen kannattajien toteamus, että he eivät sinänsä tiedä mitään pahaa tästä vaan tukevat Rajaleniusta yksinkertaisesti siksi, että tämä on ”heidän pitäjän mies”.⁷³ Tuomiokapitulissa Keckoniusta ei ainoastaan pidetty kilpailijaansa ansioituneempana vaan Rajaleniuksen asemaa heikensi hänen oma aktiivisuutensa valintaprosessissa.⁷⁴

Seurakunnassa suoritetun tutkimuksen mukaan ehdokkaiden kannattajakunnat erosivat toisistaan koostumukseltaan. Pöytäkirja kertoo, että ”esiin astuivat merkittävimmät, jotka asuvat mainitussa [Huittisten] pitäjässä”⁷⁵ kun Keckoniuksen kannattajia kysyttiin. Rajaleniusta halusivat kirkkoherrakseen ”tavalliset talonpojat”⁷⁶. Kirkkoherrakysymys jakoi pitäjää sosiaalisia rajalinjoja pitkin, tosin julkitullut luokkajako itsessään ei näytä erityisesti kärjistäneen valintaprosessia kuten Keckoniuksen valintaan suopeasti suhtautuneiden Rajaleniuksen kannattajien lausunnot osoittavat. Mikään mukaan ei viittaa yhteisön sisäiseen ”luokkakonfliktiin” kirkkoherran valinnassa saati yleisemmin. Merkittävien ja tavallisten talonpoikien välistä eroa ei suoraan määritellä tutkimuksessa, eivätkä tilojen veroluvut paljasta merkittäviä eroja kannattajaryhmien välillä.⁷⁷

Luultavasti Arctopolitanus tarkoittikin Keckoniusta tukeneilla pitäjän merkittävimmillä henkilöillä erityisesti niitä, jotka hän tutkimuspöytäkirjassaan mainitsi ensin. He olivat Köyliönkartanon vouti Nils Olofsson, entinen kruununvouti Henrich Callia, kreivikunnan vouti Pålval Callia sekä entinen nimismies Thomas Tackku. Nämä neljä on kirjattu pöytäkirjaan erilleen muista Keckoniuksen kannattajista, ja sosiaalinen merkittävyys samaistuu heidän kohdallaan virka- ja luottamustoimiin. Seurakunnan sosiaaliset rakenteet jäivät lopulta toisarvoiseksi toimintaan verrattuna. ”Merkittävät” talonpojat olivat käynnistämässä virkakilpailua ja ryhmä toimi aktiivisesti Keckoniuksen puolesta myös Huittisissa pidetyn tutkimuksen jälkeen. Heti tutkimuksen valmistuttua Henrich Callia, Nils Olofsson, Thomas Tackku sekä kolme muuta talonpoikaa kirjoittivat Sigrid Bielkelle kirjeen, jossa kehuivat Keckoniusta ja moittivat Rajaleniusta. Kolme ensin mainittua kirjoittivat kreivittärelle uudelleen noin seitsemän kuukautta myöhemmin tuoden julki pääosin samat asiat kuin ensimmäisellä kertaa, ja he tekivät näkemyksensä tiettäväksi myös tuomiokapitulissa.⁷⁸

73 G.T. Arctopolitanuksen tutkimus Huittisissa 29.5.1658 (RA Bielkesaml. E2374).

74 Tuomiokapituli piti Rajaleniuksen sen tietämättä tekemää vierailua kreivittären luona syksyllä 1658 röhkkeänä ja uhkaili rangaistuksella virkaan nimittämisen sijaan. Jokipii 1954, 12–14.

75 ”Så är de förnembiligaste som äre boofasta i bete sochn som trädde fram...”, G.T.

Arctopolitanuksen tutkimus Huittisissa 29.5.1656 (RA Bielkesaml. E2374).

76 ”...och äro gemene bönder...”, G.T. Arctopolitanuksen tutkimus Huittisissa 29.5.1656 (RA Bielkesaml. E2374).

77 Keckoniuksen kannattajien tilojen keskimääräinen manttaaliluku nousi yli kolmeneljäsosan (3/4), Rajaleniuksen tukijoiden vastaava luku jää hiukan alle kahdenkolmasosan (2/3). Äyrielukujen kohdalla löytyy vastaava ero. Tilojen veroluvut on otettu maakirjasta, laskettu yhteen ja jaettu tilojen lukumäärällä. Äyrielukujen osalta Rajaleniuksen kannattajien tilojen keskiarvo oli hiukan yli 3 äyriä, Keckoniuksen kannattajilla noin 4 äyriä.

78 Huittislaisten kirjeet S. Bielkelle 25.5.1658 ja 14.1.1659 (RA Bielkesaml. E2374).

Siten vain aktiivisempien seurakuntalaisten ääni kuului foorumeilla, joissa valintapäätös muotoiltiin. Vaalin asetelma viittaa siihen, että paikalliset ristiriidat olivat ensisijaisesti paikallisen eliitin sisällä, ei yhteisön ylemmän ja alemman kerrostuman välillä. Jokipii on hakenut selittäjää Rajaleniuksen tappiolle käräjiltä, sillä Rajalenius kävi 1650-luvulla pitkän rajariidan kotitilansa naapurikylän talonpoikien kanssa ja esiintyi käräjillä usein muissakin asioissa. Käräjätapausten vuoksi Jokipii arvelee Rajaleniuksen olleen luonteeltaan kiivas ja epäilee kappalaisen sen takia herättäneen ristiriitaisia tunteita seurakunnassa.⁷⁹ Riidat eivät kuitenkaan olleet aiheiltaan poikkeuksellisia, ja kuten Jokipiikin huomauttaa, myös muut papismiehet esiintyivät usein käräjillä, Huittisten lisäksi niin Ulvilassa kuin Kokemäelläkin. Toisin sanoen hänellä ei välttämättä ollut erityisen kiivas luonne. Kirkkoherran valintaa ajatellen Rajaleniuksen kannalta ongelmallista oli se, kenen kanssa hän oli riitautunut. 1650-luvun alusta alkaen hänellä oli useampia maariitoja Henrich Callian kanssa.⁸⁰

Thomas Rajaleniuksen luonteen riitaisuutta on selitetty lisäksi hänen julkaisujensa avulla. Kolme vuotta kreivikunnan perustamisen jälkeen hän julkaisi kaksi saarnakirjaa: ”Muutamat Christilliset Saarnat” ja ”Lyhy häasaarna”. Ne ovat tutkimuksessa saaneet huomiota lähinnä niiden suomenkielisyyden vuoksi, vaikka niillä myös on ilmeisen vahva sosiaalishistoriallinen painoarvo. Erityisesti ”Muutamat Christilliset saarnat” käsittelevät samoja ”poliittisia” peruskysymyksiä vallasta kuin edellä lainattu Erich Empograriuksen ruumissaarna. Vaikka Empograriuksen saarna kumpusi yksittäisen aatelismiehen elämänvaiheista, se kertoi vallasta ja yhteiskuntasuhteista yleisellä tasolla. Uskonnollisen ja poliittisen yhteenliittymistä ja niiden välisten rajojen hämärtymistä on tutkittu juuri ruumissaarnejon sekä valtiopäiväsaarnejon osalta. Tästä näkökulmasta vähemmälle huomiolle ovat jääneet saarnat, joita talonpoikaisraivas sai kuulla omilta sielunpaimeniltaan tavallisina kirkkopyhinä. Yksinkertaisena syynä tähän on se, että saarnoja on säilynyt vähän. Tässä suhteessa Rajaleniuksen julkaisu on merkittävä poikkeus.⁸¹

Monien aiheiden lomassa Rajalenius tuli ottaneeksi kantaa konkreettisesti ja painokkaasti rahvaan ja esivallan suhteeseen. Toisen rukouspäivän saarnassa hän opasti kuulijoitaan hakemaan hädässään apua ennen kaikkea Jumalalta, jonka puoleen heidän tuli kääntyä ahkerasti rukoillen. Toisenkin kanavan Rajalenius nosti esiin. Jumala oli asettanut maahan esivallan, lain ja oikeuden, joiden kautta ihmisten tuli ”hakea kosta” niille, jotka olivat heitä kohtaan ”väärin tehneet”. Toteamus nivoutuu yhteen saarnassa olevaan vertaukselliseen kertomukseen, jossa leskinainen valittaa kaltoin kohtelustaan asianmukaisesti tuomarille. Hän ei kuitenkaan reagoi lesken valitukseen. Tämän pohjalta Rajalenius piirtää ”kelvottoman esivallan” edustajan muotokuvan. Hän korostaa, että rahvaan ja esivallan suhdetta on parasta tarkastella tuomittavan esimerkin kautta, koska ”vertauksia on soveliasta ottaa niistä, jotka useammin kuin harvemmin tapahtuvat”. Rajaleniuksen mukaan tuomareista suurempi osa oli kelvottomia kuin kelvollisia: ”... waika kijtos olcon Ju-

79 Jokipii 1954, 10–11.

80 1650-luvun alusta alkaen hänellä oli useampia maariitoja Henrich Callian kanssa. Huittisten käräjät 18.–19.4.1651, mm.7 180v; 5.–7.7.1652, mm.7 437–437v; 14.–16.3.1654, mm.8 304.

81 Forssberg 2005, 43. Malmstedt 2002, 131–133. Normann 1948, 249–250 ja passim.

malan / monda hurskasta Duomarita löytän / jotca sekä pelcawät Jumalata / että häpewät ihmistä / nin cuitengin se tapahtu harwemmin”.⁸²

Kelvottomista tuomareista huolimatta Rajalenius vaati rahvasta sitoutumaan oikeuslaitokseen, sillä valtaa väärinkäyttävät esivallan edustajat joutuisivat syntien- sä vuoksi elämään huonon omantunnon kanssa sekä saisivat aina rangaistuksen Jumalalta, vaikka onnistuisivat pidemmänkin aikaa ”montaa sortamaan”.⁸³ Jos Rajaleniuksen tekstiä lukee sivilisoimispyrkimysten näkökulmasta, prosessin aloitteelliset toimijat olivat hierarkian pohjalla ja sen tuonpuoleisella huipulla. Sitoutumalla Jumalan (ei kruunun) asettamiin maallisen vallankäytön normeihin ja institutioihin rahvas pakottaisi myös maallisen eliitin mukautumaan niihin.⁸⁴ Rajaleniuksesta kirjoittaneet tutkijat eivät ole pohtineet oliko Rajaleniuksen vertauskuvausllisella tekstillä yhteyksiä hänen omaan elinympäristöönsä, vaan peilanneet niiden avulla ainoastaan hänen omaa persoonaansa. Koska Rajalenius kannusti saarnassaan ihmisiä viemään asiansa oikeuteen, häntä on pidetty riidanhaluisena henkilönä.⁸⁵

Yhtä hyvin saarnan kautta voidaan hahmotella Rajaleniusta vastaan asettuneiden paikallisten virkamiesten motiiveita. Esimerkiksi Henrich Callia joutui vuosia myöhemmin epäillyksi vallan väärinkäytöstä. Näkikö Rajalenius Calliassa huonon esivallan tunnusmerkit? Mikään ei viittaa siihen, mutta maallisten esivallan edustajien yleisestä kelvottomuudesta saarnannut kappalainen ei välttämättä ollut paikallisille voudeille mieluisin vaihtoehto rahvaan sielunpaimeneksi. Opettamalla rahvasta kriittiseksi pappi loi suoraan painetta virkamiehiä kohtaan. Kuten Cecilia Ihse toteaa, papit olivat välittäjiä kuningasvallan ja muiden yhteiskunnan toimijoiden välillä,⁸⁶ monien muiden rahvaan kanssa kasvokkain toimineiden virkamiesten tavoin. Roolissa ei voinut menestyä, jos toimi vain yksisuuntaisesti tai yksin. Kruunun näkökulmasta oli järkevää pyrkiä valjastamaan paikallinen eliitti ajamaan sen etuja, mutta se ei kyennyt pakottamaan sitä keskinäiseen konsensukseen.

Vaikka tuomiokapituli myöhemmin katsoi Rajaleniukseen kohdistuneet seurakuntalaisten syytökset hänen valintansa estäväksi tekijäksi ja vaati häntä puhdistautumaan niistä kärkeillä, niiden tarkka sisältö näyttää koko prosessin ajan pysyneen epämääräisenä. Rajaleniuksen väitettiin taivutelleen pitäjäläisiä epäasiallisin keinoin omalle puolelleen. Vuonna 1657 Thomas Tacku valitti herrainpäivillä Rajaleniuksen vaativan pitäjän asukkailta ylimääräisiä viljamaksuja. Etenkään viimeksi mainitun kaltainen konflikti ei ollut epätavallinen papeille. Tacku valitti samoilla herrainpäivillä myös Vampulan kirkkoherran ”epätavallisista” (*owanliga*) palkka-vaatimuksista. Papiston palkkauksessa traditiot painoivat paljon. Vaikka palkkaus oli määritelty kirkon toimesta kiinteästi, virallisen palkkajärjestelmän rinnalla eli epämuodollinen vaihtosuhde. Rahvaalla oli tapana tuoda papeille lahjaksi esimerkiksi elintarvikkeita. Papit puolestaan saattoivat tehdä rahvaalle palveluksia, joita

82 Rajalenius 1654, toisen rukouspäivän saarna, ensimmäisen osan toinen kappale.

83 Ibid.

84 Ks. myös Ihse 2005, 106–108.

85 Jokipii 1954.

86 Ihse 2005, 188.

heiltä ei muodollisesti odotettu. Olennaista näissä suorituksissa molempien osalta oli, että ne ylittivät viralliset vaatimukset.⁸⁷

Vastavuoroisuuden kautta alamaissa asemassa ollut pystyi rakentamaan papiin tai muuhun paikalliseen merkkimieheen yksilöllisen suhteen. Myös talonpoikien keskinäinen elämä rakentui samalla tavoin. Kari Piilahti soveltaa Giovanni Levin tunnetuksi tekemää aineettoman perinnön käsitettä ja määrittää talonpoikaisyhteisön tärkeimmäksi sidosaineeksi verkostoitumisen. Sosiaalisten suhteiden avulla hankittiin turvaa tulevaisuuden varalle, onnettomuuksien välttämiseksi. Lahjataloudessa pääomaa hankittiin palveluksilla, lahjoilla ja työsuorituksilla. Vastavuoroisuus ohjasi kaikkea kanssakäymistä, jolloin yksilön vauraudesta huomattava osa pysyy tilikirjojen ja yksiselitteisten mittatikkujen ulottumattomissa. Samalla muodostuu vaikeaksi hahmottaa yhteisön epämuodollisia hierarkioita, joissa varallisuus ei (yksin) ratkaissut ihmisten arvojärjestystä.⁸⁸ Myös papit olivat osa tätä verkostoa. Kenties Rajaleniuksen palkkaepäselvyydet kertoivat hänen vaikeuksista löytää sopivat kanssakäymisen muodot rahvaan kanssa. Siinä missä rahvas ei pitänyt epävirallisia suorituksiaan majuri Hans Larsson Godelle kohtuuttomina, Rajaleniuksen vaatimukset herättivät närää. Siinäkään hän ei kuitenkaan jäänyt yksin. Lahjan ja lahjuksen sekä virallisen ja epävirallisen rajojen epäselvyyksistä on muutamia esimerkkejä.

Vuonna 1668 Rajaleniuksen kirkkoherran valintakilpailussa voittanut Andreas Keckonius halusi laamanninkäräjillä käsitellä syytöksiä, jotka talonpoika Henrich Thomasson oli häntä kohtaan esittänyt. Hän oli väittänyt kirkkoherran ottaneen lahjuksia jossakin yhteydessä. Laamanni halusi siirtää riidan suoraan hovioikeuteen, mutta osapuolet pääsivät kuitenkin sovintoon. Talonpoika pyysi, että kirkkoherra hyvittäisi hänelle sen mitä hän on tehnyt väärin, koska ”se oli hänen mielestään erittäin pahaa”. Keckonius myöntyi sovintoon ilmoittaen, ettei hän halua aiheuttaa kanssaihmiselleen vahinkoa. Kirkkoherra vaati vastineeksi lahjussyytösten perumista, ja Henrich Thomasson ilmoitti välittömästi, ettei tiedä kirkkoherrasta muuta kuin hyvää ja kunniallista.⁸⁹ Vuonna 1676 Ulvilan käräjät halusivat selvittää mitä oli noituuspuheiden taustalla, jotka oli liitetty Köörttilän Mäns Peerssoniin. Hän kiisti kaikki epäilyt ja valitti niiden olevan peräisin Merikarvian kirkkoherran Birgerum Netslan suusta. Mäns Peerssonin mukaan kirkkoherra puhui hänestä pahaa, koska hän ei ollut suostunut antamaan Netslalle niin paljon lahjoja, kuin hän oli tahtonut. Lahjussyytöstä ei tarkasteltu enempää, mutta lahjoja kirkkoherra epäilemättä kaipasi, sillä samoilla käräjillä hän anoi lautamiehiltä todistuksen omasta ja pienen seurakuntansa köyhyydestä. Netsla oli oikeissa anoa korkealta esivallalta tukea kurjuuteensa.⁹⁰

Lahjoja ja lahjuksia annettiin muillekin kuin kirkonmiehille. Vuonna 1678 Kokemäen ja Huittisten käräjärahvasta muistutettiin siitä, mitä se ei ollut veloitettu suorittamaan. Hovioikeuden avoin kirje kertoi peitetysti oikeudenhoidon lievemmästä korruptiosta, eli kihlakunnantuomareiden ja laamannien laittomista mak-

87 Suolahti 1919, 144–174. Peltonen 2006, 197–216. Hanssen 1952, 42–43.

88 Piilahti 2007, 147–151, 280–282.

89 Huittisten laamanninkäräjät 25.–26.5.1668

90 Ulvilan käräjät 11.–12.1.1676, 6v–7v, 10.

suista perinnönjaoissa sekä maariitojen tarkistuksissa. Kirjeen mukaan tuomareille ei tullut maksaa enempää kuin mikä oli ”kohtuullista”, tuomarit eivät olleet oikeutettuja vaatimaan palvelijoilleen ”lahjoja”, mitään erityistä maksua ei tarvinnut suorittaa perinnönjaon kirjallisesta ”instrumentista” eikä maariitojen tuomiokirjeistä.⁹¹ Kirjeen julkisti kruununvouti Sven Rusk, joka Huittisissa joutui puolustamaan omaa mainettaan korruptiosyytöksiä vastaan. Henrich Thomasson Hälli oli todistajien mukaan väittänyt voudin ottavan vastaan lahjuksia sekä käyttävän virka-asemaansa väärin kruununväen kyydityksissä. Yleisemmin Hälli oli haukkunut Ruskia yksinkertaisesti kelmiiksi. Tapauksen käsittely lykkäytyi, mutta myöhemmin Hälli kielsi puheensa ja pyysi Ruskilta anteeksi.⁹²

Ulvilan talvikäräjillä 1678 Rusk puhdisti epäsuorasti omaa mainettaan syyttämällä alaistaan veronkantokirjuri Johan Lundia viranhoidon epäselvyyksistä. Lund oli ottanut itselleen Ulvilassa kolme viljatynnyriä ja yhden Eurajoella. Kirjuri myönsi sen, mutta kehotti voutia vähentämään ne yksinkertaisesti hänen palkastaan. Sen päälle kirjuri pyysi voutia suorittamaan ”veronlunun” kanssaan heidän keskinäisistä saatavistaan ja arveli sen hydyttävän voudin hymyn. Rusk vastasi Lundin olevan suuri juoppo, joka vähät välitti siitä miten käsitteli kruunun veroparseleita. Käräjät tuomitsivat Lundin korvaamaan varastamansa viljan sekä mak samaan sakkoja kolminkertaisesti.⁹³

Epämuodollisten valtaverkostojen kartoittaminen on vaikeaa, mutta konfliktit havainnollistavat paikallisten virkamiesten toimintaympäristön realiteetteja. Asiat järjestyivät parhaiten henkilökohtaisten suhteiden avulla. Ne muodostivat harmaan sektorin, jolla toimiminen vaati erityistä taitoa. Vuoden 1660 alussa inspehtori Gode joutui puolustelemaan tekojaan kreivitär Bielkelle neljänneksenperuutuksen maksun osalta (tapausta käsitellään tarkemmin jäljempänä). Moitteita saanut inspehtori vannoi uskollisuuttaan ja vetosi kreivittären armeliaisuuteen, sillä mahdollinen erottaminen ajaisi hänet vaikeaan asemaan kotiseudullaan. Inspehtori vetosi lastensa puolesta, että kreivitär ”ei sysäisi häntä siipiensä suojasta, sillä kaikki vihaavat minua siksi, että olen ollut heidän tiellään täällä kreivikunnassa monissa asioissa niin, että he eivät ole saaneet pelata peliään”.⁹⁴

”Pelaaminen” kuuluu modernin politiikan tärkeisiin käsitteisiin. Sen sävy on tavallisesti negatiivinen, sillä yleensä pelaamisesta syytetään vastapuolta. Poliitikassa pelaaminen on toimintaa, jossa rikotaan tai venytetään yleisiä sääntöjä omien tavoitteiden häikäilemättömäksi ajamiseksi. Laitonta pelaaminen ei välttämättä ole, vaan ennen kaikkea moraalitonta. Ihanteet ja vastapuolen kunnioittaminen jäävät pelurin omien tavoitteiden jalkoihin.⁹⁵ Toimija ei kysy mikä on oikeudenmukaista, vaan toimii sen mukaan mikä on tehokasta, rikkomatta mitään sääntöä kuitenkaan niin vakavasti, että hänen mahdollinen voittonsa voitaisiin mitätöidä. Normatiiviset säännöt kertovat mikä on oikein, pragmaattiset säännöt kertovat mikä on tehokasta. Näiden väliin jäävä pelitila tai pelivara riippuu kontekstista.⁹⁶

91 Huittisten käräjät 10.–12.6.1678. Kokemäen käräjät 15. ja 17.6.1678, mm.11 49.

92 Huittisten käräjät 10.–12.6.1678; 7.–8.1.1679, mm.12 1v.

93 Ulvilan käräjät 21.–23.1.1678.

94 H.H.Gode S.Bielkelle 12.4.1660 (RA Bielkesaml. E2384).

95 Tuikka 2007, 209–211.

96 Bailey 1969, 3–7, 32–33. Palonen 2003.

Inspektorin viittaus peliin sisältää samat elementit. Gode teki selkeän rajanvedon hyvän ja pahan suhteen. Toiset pelasivat peliään, hän itse pysyi sen ulkopuolella valvoessaan kreivittären etuja. Mutta mihin tarkemmin ottaen inspektori pelillä viittasi?

Koko 1650-luvun kreivikunta riiteli Kokemäen ratsutilallisten ja paikallisen aateliston kanssa Kokemäenjoen kalastamoiden niin sanottujen osakalojen kannosta. Riidan kestäessä kreivi Horn sai selville, että inspektori Goden isä majuri Hans Larsson ja kamariviskaali Antti Äimä olivat asiassa osallisina. Kreivi tiedustellessa asiasta inspektorilta tämä vakuutti, että hän ei ollut ajanut isänsä etua asiassa. ”Jos joku on sellaista kertonut, hän on varmasti isäni vihamies”, Gode totesi. Inspektori oli riidan alkuvaiheessa sanojensa mukaan ”puhutellut kaikkia ratsutilallisia, ilman poikkeuksia, kuten virkani vaatii” ja sen jälkeen hänen isänsä ei ollut lähtenyt mukaan vastahankaisten joukkoon. Inspektori vakuutti, että ei antaisi kreiville aiheutua minkäänlaisia ”lyhennyksiä” hänen ystävyysuhteidensa tai oman etunsa vuoksi ja lupasi vastaisuudessa ilmoittaa, jos ne uhkasivat joutua kreivin etujen kanssa ristiriitaan.⁹⁷

Vuonna 1656 Ulvilassa puhkesi riita kahdesta kalapadosta Ulvilan Lammaisten koskessa. Kokemäkeläiset talonpojat valittivat niiden olevan ylimittaisia ja haittaavan virran kulkua Kokemäen apajille. Riidanalaisista padoista toinen oli Gustaf Ewertsson Hornin, toinen oli kreivikuntaan kuulunut kruununpato. Ensin mainitun kokemäkeläiset tuhosivat jo vuonna 1655 ja asiaa asetettiin vuoden 1656 talvikäräjillä selvittämään euralaisista lautamiehistä koostunut lautakunta. Seuraavilla käräjillä lautakunta selvitteli tutkimustuloksiaan patojen mitoista ja joen syvyydestä ja leveydestä, ja lopulta lautakunta valtuutettiin hajottamaan padoista ylimittaiset osat.⁹⁸ He suorittivat työ, tulokset kärjivät riitaa entisestään. Inspektori Gode piti purkamista täysin ylimitoitettuna: Kreiville oli tehty ”suuri tihutyö”, Gustaf Ewertssonin pato oli täysin ”raunioitettu”.⁹⁹ Ylimääräisillä käräjillä euralaisten todettiin menneen liiallisuuksiin ja heidät – puolueeton lautakunta – tuomittiin sakoihin ja vahingonkorvauksiin. Tuomion julistamisen jälkeen astuivat esiin Kokemäen nimismies Thomas Matsson sekä yksi riidassa osallisena olleista kokemäkeläisistä talonpojista ja ilmoittivat Kokemäen pitäjän maksavan sakot tuomittujen puolesta, että säästytettäisiin ”kaikenlaiselta jälkipuheilta”.¹⁰⁰

Puhetta asian tiimoilta riitti kuitenkin vielä pitkään. Elokuussa pidettyjen ylimääräisten käräjien jälkeen inspektori Gode hankkiutui lokakuuillle Kokemäen syyskäräjille hakemaan lain tuomiota kreivin padon tuhotyöstä, sillä ylimääräisten käräjien tuomio koski ainoastaan Gustaf Ewertsson Hornin kärsimiä vahinkoja. Asian käsittely siirtyi Goden saapumista seuraavalle päivälle, ja iltaa istuessaan hän päätyi keskustelemaan asiasta Henrich Callian kanssa. Callia, nyt jo entinen kruununvouti, oli ollut läsnä euralaisten hajottaessa padoja ja osapuolet olivat esittäneet ristiriitaisia näkemyksiä siitä missä määrin hajottaminen oli tapahtunut hänen ohjeidensa mukaan. Henrich Callia itse kielsi oikeudessa antaneensa täsmällisempiä ohjeita, ainoastaan kehottanut heitä noudattamaan saamiaan maaherran ohjei-

97 H.H.Gode G.Hornille 1.12.1652 (RA Wjksaml. E2820).

98 Kokemäen käräjät 19.–20.6.1656, mm.9 264–264v.

99 H.H.Gode G.Hornille 18.7.1656 (RA Bielkesaml. E2384).

100 Ulvilan käräjät 28.8.1656, mm.9 287v–289.

ta. Henrich Callian ja inspektorin keskustellessa paikalle saapui pian myös kamariviskaali Antti Äimä, joka kielsi Godea puhumasta asiasta. Gode, joka myöhemmin raportoidessaan kreiville tapahtumien kulusta nimitti Äimää ”ylirohkeaksi viskaaliksi” (*öfwer modig*) kertoi vastanneensa tälle ystävällisesti, jolloin Äimä oli kumauttanut häntä oluttuopilla päähän. Oluen valuessa inspektorin silmillä hän tarttui miekkaansa ja omien sanojensa mukaan löi viskaalia sillä päähän, jolloin tämä putosi polvilleen lyönnin voimasta tai väistön seurauksena. Sen jälkeen viskaalin ”runsaalukuinen joukko” pieksi Goden pahanpäiväisesti kepeillä hakaten ja tukasta vetäen. Lopuksi Gode ja hänen mukanaan ollut kivalteri Jöran Hermansson laitettiin käsirautoihin ja vangittiin.¹⁰¹

Erich von der Linde tutki riitaa Kokemäen talvikäräjillä 1657. Hänen pyynnöstään lautamiehet, kihlakunnan tuomari ja silminnäkijät kertoivat tapahtumien kulusta pääosin samoin kuin Gode Hornille, toki ilman Goden vihjauksia ja pisteliäitä adjektiiveja ja toisaalta lisäten, että inspektori oli ollut lievässä humalassa jo saapuessaan käräjille. Kihlakunnantuomari kertoi maaherralle Goden illan alkutaipaleella syyttäneen kamariviskaalia kaikesta eripuraisuudesta, joka oli aiheuttanut vuoden 1656 kalastusriidan. Muilta osin maaherralle kerrotussa ei otettu kantaa riidan osapuolten motiiveihin tai syyllisyyteen. Inspektori ei itse ollut läsnä oikeudessa, minkä vuoksi maaherra otti kerrotusta kirjallisen todistuksen ja jatkon osalta päätettiin odottaa asianomaisten toisilleen esittämiä haasteita. Riitaa ei kuitenkaan enää käsitelty käräjillä. Gode pyysi Hornia määräämään mihin toimenpiteisiin Äimän kanssa ryhdyttäisiin, mutta kreivi ei ehtinyt tekemään päätöstä asiassa ennen kuolemaansa, ja se jäi lopulta vaille virallista selvittelyä.¹⁰²

Gode kertoi halunneensa puhua Henrich Callian kanssa, koska katsoi tämän olleen avainroolissa kreivin kalapatojen hajottamisessa. Goden mukaan Äimä puolestaan puuttui Callian ja Goden keskusteluun kahdesta syystä. Hän halusi puolustaa vävymiestään ja kärsimiensä menetysten vuoksi, jotka inspektori oli hänen kalastusoikeuksilleen aiheuttanut puolustaessaan kreivin oikeuksia. Näin inspektori esitti konfliktin syyksi yksityisten etujen ja omavaltaisuuden ristiriidat kreivikunnan laillisten oikeuksien kanssa. Näkökulma voidaan nähdä osaksi inspektorin omaa peliä, jolla hän pyrki pitämään oman kilpensä puhtaana kreivittären silmissä. Tällä kertaa Gode onnistui siinä, myöhemmin ei. Kreivitär erotti hänet välistävedon ja korruption vuoksi. Goden ja kreivittären suhdetta tarkastellaan jäljempänä tarkemmin. Virkamiesten toimintaympäristön osalta on korostettava, että virkatehtävien suorittaminen usein riippui muista paikallisista toimijoista, ja virkaasioita oli mahdotonta erotella yksityisasiosta. Etsittäessä virkamiehiä paikallistasolta haettiin henkilöitä, jotka tunsivat paikalliset olot, mutta samalla he myös väistämättä yhä olivat paikallisia. Niin vahva inspektorin, voudin tai muun paikallisen virkamiehen valtakirja ei ollut, että se silmänräpäyksessä olisi kyennyt totaalisesti katkaisemaan virkamiesten sukulaisuus- ja ystävyysuhteet ja nostamaan heidät sen yhteisön yläpuolelle, jossa he olivat kasvaneet.¹⁰³

101 H.H. Goden kirjaamaton kirje G.Hornille, kirjoitettu 28.10.1656 jälkeen (RA Wijkmsl. E2820).

102 Kokemäen käräjät 2.–3.3.1657, mm.9 379v–380.

103 Hallenberg 2001, 290 ja 344–346. Lennersand 1999, 40–41. Frohnert 1993, 244–247 ja passim. Bailey 1969, 55–57.

Paikallisissa konflikteissa nousivat esiin vallan monet puolet: häpeä ja kunnia, muodollinen auktoriteetti ja omavaltaisuus, vääräys ja oikeudenmukaisuus. Vallankäytön dynamiikkaan sisältyi paljon epämuodollisia, epävirallisia sekä julkilausumattomia suhteita, arvostuksia ja positioita, jotka määrivät yksittäisten ihmisten toimintakykyä. Paikallistasolla oli 1600-luvun jälkipuoliskolla edelleen sijaa mielivallalle, epämuodolliselle vallalle ja säätyyn sekä yksilön sosiaaliseen kyvykkyyteen sidotulle vallalle. Vallan rajat olivat hämärät tai niitä ei ollut olemassakaan. Sellaisenaan olotila oli normaali.

USKOLLISUUTTA ODOTTAEN, PETOLLISUUTTA PELÄTEN: KREIVIKUNNAN VIRKAMIESTEN VALVONTA

Heti kreivikunnan perustamisesta lähtien kreivi vaati virkamiehiään keräämään mahdollisimman hyvälaatuista viljaa. Horn ohjeisti inspehtoria jatkuvasti valvomaan veronkannon käytännön toimista ensisijaisesti vastanneen voudin kantaman viljan laatua ja varoittamaan häntä ankarasti ottamasta huonolaatuista vastaan.¹⁰⁴ Horn halusi talonpoikien verot ensisijaisesti viljana, koska hän uskoi viljakaupalla saatavan suuremmat tulot kuin kantamalla samat verot rahana. Lihaa, kalaa ja humalaa otettiin parseleina sen verran kuin kreivikunnan virkamiesten ja palvelijoiden palkkoihin tarvittiin.¹⁰⁵ Kreivikunnan alueen sääolot olivat 1650-luvulla kuitenkin usein kurjat, ja talonpoikien kokemat kadot pakottivat voudin ottamaan lähes vuosittain myös heikkolaatuista viljaa. Vuoden 1651 veroviljan heikkoa laatua ei kuitenkaan ollut seurausta pelkästään sääoloista. Viljan joukosta löytyi 'täyteaineita'. Ruista oli jatkettu muun muassa kauralla osaksi virkamiesten tietten, mutta osaksi myös selittämättömällä tavalla. Syyllisiä ei löytynyt, mutta tämä heti ensimmäisenä vuonna sattunut huijaus sai kreivin epäilemään virkamiehiään myös jatkossa, vaikka inspehtori ja vouti jyrkästi kiistivät oman osuutensa vilpistä. Inspehtori Gode vakuutteli, ettei hän ollut tavoitellut omaa etuaan ja vaati jyrkkäsanaisesti ankaria rangaistuksia virkamiehille, jotka siten herraansa pettäivät. Itse hän oli valmis hankkimaan käräjiltä todistuksen vahvistamaan hänen syyttömyytensä asiaansa. Goden tavoin Päwal Callia kiisti olevansa syyppää asiaan. Epäilyksen alla hän totesi inspehtorille, että "kukaan ei pysty kreiville todistamaan hänen hakeneen omaa voittoa" viljankeruussa.¹⁰⁶

Virkamiesten mukaan viljan laatuongelmat olivat seurausta siis yksinomaan talonpojista. Gode vakuutteli kreiville toistuvasti Callian keräävän ahkerasti ja uskolisesti sen mitä saatavissa on, ja vuoden 1652 alussa inspehtori korosti että kaikki eriteltäisiin tarkasti kirjallisissa laskelmissa. Ensimmäinen laskelma kreivikunnan

104 H.H.Gode G.Hornille 21.11.1651 (RA Wjksaml. E2820), 26.7.1652 (RA Wjksaml. E2820), 1.9.1652 (RA Wjksaml. E2820), 6.10.1652 (RA Wjksaml. E2820), 12.10.1652 (RA Wjksaml. E2820), 1.12.1653 (RA Wjksaml. E2820).

105 H.H.Gode G.Hornille 10.1.1652 (RA Wjksaml. E2820), 7.2.1652 (RA Wjksaml. E2820), 18.2.1652 (RA Wjksaml. E2820), 14.3.1652 (RA Wjksaml. E2820), 27.4.1652 (RA Wjksaml. E2820).

106 H.H.Gode G.Hornille 21.11.1651 (RA Wjksaml. E2820), 12.5.1652 (RA Wjksaml. E2820), 6.10.1652 (RA Wjksaml. E2820).

taloudellisesta tuotosta valmistui samoihin aikoihin. Sen sisältämät lukemat eivät miellyttäneet kreiviä, kun hän sai ne nähtäväkseen. Kreivikunnan tuotto oli selvästi pienempi kuin läänityskirje oli antanut odottaa. Horn ihmetteli eri veroluokkien alhaiseksi jäänyttä tuottoa ja helmikuussa 1652 kreivi määräsi Goden laatimaan kirjanpitäjä Erich Nilssonille Tukholmaan ”selityksen”, jossa inspehtorin tuli kertoa mistä johtui ”vika läänityssummassa” (*defekten*). Gode ilmoitti erinäisten asioiden olevan vielä selvityksen tarpeessa eikä Hornin saamassa laskelmassa ollut vielä kaikkien tilojen tuottoa. Ennen kaikkea vajuus johtui kuitenkin inspehtorin mukaan verorästeistä.¹⁰⁷ Niitä virkamiehet ryhtyivät perimään edellä kuvatulla tavalla. Tuloksia syntyi hitaasti, eikä kreivin tyytymättömyys virkamiehiinsä missään vaiheessa kokonaan laantunut.

Gustaf Horn ei ollut ainoa tyytymätön suurläänityksen haltija. Tutkimuksessa on osoitettu useimpien kreivi- ja vapaaherrakuntien tuottaneen vähemmän kuin niiden veroluvut antoivat odottaa. Autioituminen oli useimmissa tapauksissa pääsyy alhaisiksi jääneisiin tuloihin. Hornin tyytymättömyyttä voidaan pitää jopa yllättävänä ottaen huomioon, että hän varmasti tunsi läänitysten lainalaisuudet aiempien läänitystensä kautta. Tosin Porin kreivikunnan kohdalla tuotto jäi huomommillaan erityisen alhaiseksi. Jokipiin laskelmien mukaan Porin kreivikunta tuotti alimmillaan vain 32% sen lasketusta verotuotosta. Vuonna 1667 tuottoa kertyi 3105 taalaria, kun laskennallinen tuotto oli 9363 taalaria. Vuonna 1660 tuotto oli 53% ja vuonna 1666 54%, muilta vuosilta ei ole käytettävissä riittävän kattavia tietoja. Jokipiin mukaan verorästit lyhensivät tuottoa vuosittain 2000–2500 taalarella, hallintokuluihin meni vastaavasti 1000–1500 taalaria.¹⁰⁸

Kreivillä oli myös muita tyytymättömyyden aiheita. Virkamiehet lähettivät hänelle vähemmän kirjeitä kuin hän toivoi. Jo marraskuussa 1651 inspehtori Gode pyysi anteeksi, ettei ollut kirjoittanut useammin mutta totesi, että ei voi kirjoittaa jos asiat eivät olleet edenneet. Muutamaa kuukautta myöhemmin inspehtori puolusteli jälleen itseään todeten kirjoittaneensa kuukausittain ja käsitelleen kirjeissään asioita systemaattisesti ”kohta kohdalta”, minkä vuoksi kreivin tyytymättömyys oli saanut hänet ”murheelliseksi”. Inspehtori vannoi olevansa kuuliainen ja ahkera toimissaan ja aneli kreivin luottamusta. Myöhemmin kreivi kehotti jälleen inspehtoria kirjoittamaan ”mitä useimmin, kaikista asioista”, mihin Gode vastasi kirjoittaneensa varmasti kaikesta ”kirjoittamisen arvoisesta”, mutta kaikista Goden uskollisuuden vakuutuksista ja asiaperusteista huolimatta kreivi jatkossakin ilmaisi tyytymättömyytensä Goden yhteydenpidon vähäisyyteen.¹⁰⁹

107 H.H.Gode G.Hornille 18.2.1652 (RA Wjksaml. E2820), 12.5.1652 (RA Wjksaml. E2820), 14.9.1652 (RA Wjksaml. E2820).

108 Jokipii 1956, 370, 381 ja 391–393. Jokipii 1953, 139–141. Jokipiin laskelmat ovat 1660-luvulta, 1650-luvulla tuotto tuskin poikkesi myöhemmästä ainakaan suurempaan suuntaan. Gardberg 1935, 97.

109 H.H.Gode G.Hornille 14.3.1652 (RA Wjksaml. E2820), 18.8.1652 (RA Wjksaml. E2820), 1.12.1652 (RA Wjksaml. E2820).

ISÄNNÄN SILMÄ HEVOSEN LIHOTTA: INSPEKTORIN EROTTAMINEN

Virkamiesten laskelmat eivät myöhemminkään valmistuneet nopeammin. Helmi-kuussa 1656 Gode raportoi kreiville voudin saavan vuoden 1654 laskelman kreivikunnan ja Vampulan verotuotosta valmiiksi keväällä.¹¹⁰ Kirjeenvaihdon osalta kreivin tyytymättömyyttä lisäsi, että hän odotti inspektorin raportoivan toimistaan ahkerasti myös kreivin kirjanpitäjille Georgio Sutheriolle Espooseen ja Erich Nilssonille Tukholmaan. Taustalla voi nähdä myös postinkulun hitauden sekä sen, että monet voudin ja inspektorin hänelle osoittamista kirjeistä eivät tavoittaneet Hornia ajallaan hänen oman matkustelunsa vuoksi, vaikka virkamiehet lähettivät joitakin kirjeitä kahteen osoitteeseen. Tämän vuoksi myös virkamiehillä oli aihetta tyytymättömyyteen, koska monien asioiden hoito pysähtyi jos niiden eteenpäin ajaminen edellytti kreivin lupaa tai mielipidettä. Virkamiesten oli luonnollisesti pidettävä oma kärsimättömyytensä sisällään. Postinkulun vauhti asetti omat rajoituksensa virkamiesten työlle. Esimerkiksi 27.4.1652 päivämässään kirjeessä Gode kertoo saaneensa huhtikuun 16. päivänä kreivin kirjeen, joka oli kirjoitettu Mallassa puolitoista kuukautta aikaisemmin eli 1. päivä maaliskuuta. Kyseisessä kirjeessä Horn vastasi kysymyksiin, joita Gode oli esittänyt tammikuun 10. päivänä päivämässään kirjeessä. Vastauksen saaminen kesti siis noin neljä kuukautta. Kyseessä oli ääritapaus, sillä yleensä kirjeet kulkivat keskimäärin noin kuukaudessa, mutta ennakolta aikataulua ei koskaan voinut varmuudella tietää, mikä antoi kaikelle mieliteenvaihtoa edellyttäneelle toiminnalle verkkaisen tahdin.¹¹¹

Kreivin epäileväisen valvonnan alla virkamiehet puolustivat itseään paitsi talonpoikien vaikeuksilla myös oman työnsä määrällä. Keväällä 1652 Gode puolusteli Calliaa kreiville kirjoittamassaan kirjeessä todeten voudille olevan vaikeaa hoitaa sekä kreivikunnan että Meltolan kartanon asioita, töitä oli yksinkertaisesti liikaa. Meltolan tehtävät inspektori ehdotti siirrettäväksi kirjanpitäjä Sutherion vastuulle, joka asui kartanossa.¹¹² Talvella 1653 kun kreivikunnan voudille uhkasi langeta väenottoon liittyviä ylimääräisiä tehtäviä inspektori ehdotti, että kruununvouti voisi suuren palkkansa eteen kantaa kreivikunnasta kruunun saatavat. Goden mukaan Callian olisi entistä vaikeampi ehtiä hoitamaan asioitaan, jos hänen työtaakkansa kasvaisi. Callia oli valitellut, ettei hän kykene omasta palkastaan palkkaamaan itselleen kirjuria.¹¹³ Samoihin aikoihin Gode aneli kreiviltä itselleen suurem-

110 H.H.Gode G.Hornille 3.2.1656 (RA Wjiksaml. E2820).

111 H.H.Gode G.Hornille 21.11.1651 (RA Wjiksaml. E2820), 7.2.1652 (RA Wjiksaml. E2820), 14.3.1652 (RA Wjiksaml. E2820), 5.4.1652 (RA Wjiksaml. E2820). Ks. myös edellinen viite. Keväällä 1652 Gode luetteli kirjeensä alussa itse lähettämiään kirjeitä lisäksi todeten lyhyesti, että ei ole saanut niistä yhteenkään vastausta. Viimeksi käydyin kirjeenvaihdon erittely eli lähetettyjen ja vastaanotettujen kirjeiden luettelointi oli vakiintunut osa inspektorin kirjeitä. Sen merkitys oli suuri juuri edellä mainittujen vaikeuksien eli postinkulun hitauden sekä kreivin vaihtelevan olinpaikan vuoksi. Pitämällä kirjaa kirjeenvaihdosta toinen osapuoli sai jo yhden käsiinsä saaman kirjeen avulla tietoonsa kaikki liikkeellä olevat kirjeet sekä yleiskuvan toisen osapuolen kirjoitusaktiivisuudesta.

112 H.H.Gode G.Hornille 5.4.1652 (RA Wjiksaml. E2820).

113 H.H.Gode G.Hornille 31.3.1653 (RA Wjiksaml. E2820).

paa palkkaa työstään. Erityisenä perusteena hän esitti ”monet kruunun asiat, jotka nyt kreivikunnalle asetetaan” ja viittasi valtiopäivien tekemisiin päätöksiin.¹¹⁴

Mitkään selitykset eivät sammuttaneet kreivin epäilyjä. Vuoden 1653 alussa hän sopi everstiluutnantti Patrick Ogelwiesin kanssa, että tämä tarkistaisi Pāwal Callian rästilaskelmat.¹¹⁵ Toisin sanoen kreivi halusi oman virkakoneistonsa ulkopuolisen henkilön tutkimaan voutinsa toimintaa. Tutkimuksen alku kuitenkin viivästy, koska Ogelwies joutui kuluttamaan aikaansa hovioikeudessa omien maariitojensa parissa. Alkuun päästiin lopulta toukokuussa 1653 Ulvilassa everstin tavatessa inspehtori Goden ja maanmittari Nils Welamssonin mutta työ ei juurikaan edennyt, koska inspehtorin mukaan ”pakottava este” vei everstiluutnantin jälleen muihin toimiin.¹¹⁶ Tutkimuksen myöhemmästä etenemisestä ei ole mainintoja virkamiesten kirjeissä, mutta kreivin tyytymättömyys tuskin laantui, eivätkä virkamiehettään hoitaneet tehtäviään täysin levollisin mielin.

Vouti Callia pyysi kreiviltä helpotusta työtaakkansa vuoden 1655 alussa, koska kreivikunnan, Espoon ja Vampulan läänitysten kanssa oli hänen mukaansa liiaksi työtä. Moni talonpoika oli varaton ja kruunun taholta voudin niskaan oli langetettu useiden ylimääräisten verojen kantovastuu. Callia ehdotti, että hoitaisi itse Espoon ja Vampulan asioita ja kreivikunta siirtyisi kokonaisuudessaan inspehtorille, joka voisi palkata avukseen kirjurin. Ehdotusta ei toteutettu.¹¹⁷ Neljänneksenperuutuksen lähtiessä käyntiin inspehtori joutui uhraamaan aikaansa sitä koskeviin selvittelyihin. Paikallistasolla epäselvyyttä aiheutti yksinkertaisesti se mitä, kuinka paljon ja miltä vuosilta kruunulle palautetaan veroja. Paikallistason virkamiehet joutuivat ottamaan vastaan ohjeita ja näkemyksiä kruunun eri hallinnon portailta, reduktioviranomaisilta sekä kreiviltä itseltään. Postinkulun hitauden vuoksi asiat etenivät madellen, koska eri tahot joutuivat olemaan yhteydessä keskenään eriaikaisesti, jolloin alimmalla tasolla korostui jälleen kirjallisten dokumenttien voima – ilman tarvittavia täsmällisiä ohjeita ja muodollisesti korrekkeja asiakirjoja asioita ei kannattanut ryhtyä edistämään.¹¹⁸ Vuonna 1656 alkanut Venäjän vastainen sota toi kreivikunnan virkamiehille lisätehtäviä. Kesällä 1656 inspehtori hankittu aseita ja muita varusteita ratsumiehille, jotka kreivikunnan tuli mahdollisen venäläis-hyökkäyksen sattuessa varustaa.¹¹⁹

Asettaessaan Ogelwiesin tutkimaan voudin verorästejä ja ohjatessaan Markus Matsson Kouvon valituksen käsiteltäväksi kihlakunnanoikeuteen Gustaf Horn menetteli monelta osin ennalta arvattavasti. Kreivillä ei ollut aikaa tulla paikan päälle tekemään tiliä voudin ja talonpoikien kanssa eikä hänellä Tukholmassa saati Riikassa ollut keinoja setviä voutiin kohdistettujen syytösten paikkansa pitävyyttä. Käräjät tarjosivat vakiintuneen ja laillisen väylän hoitaa asioita ja Ogelwies kreivikunnasta riippumattomana, mutta samalla seutukuntaa tuntevana oli mitä sopivin henkilö tarkastelemaan voudin toimintaa. Virkamiehen vallankäytölle asetettiin

114 H.H.Gode G.Hornille 29.1.1653 (RA Wijksaml. E2820).

115 H.H.Gode G.Hornille 25.1.1653 (RA Wijksaml. E2820).

116 H.H.Gode G.Hornille 18.4.1653 (RA Wijksaml. E2820), 14.5.1653 (RA Wijksaml. E2820).

117 P.Callia G.Hornille 30.1.1655 (RA Wijksaml. E2828).

118 H.H.Gode G.Hornille 3.2.1656 (RA Bielkesaml. E2384), 18.7.1656 (RA Bielkesaml. E2384).

119 H.H.Gode G.Hornille 18.7.1656 (RA Bielkesaml. E2384), 28.7.1656 (RA Bielkesaml. E2384).

vahva vastavoima, joka takasi sen muodollisuuksien, menettelytapojen ja toimintasektorien puhtauden. Ogelwiesin tutkimustuloksista ei ole tietoa, mutta ainakaan ne eivät johtaneet Callian eroon. Hän toimi virassaan kreivin kuolemankin jälkeen.

Kreivikunnan siirryttyä Bielken valtaan Pāwal Callia käytti käräjiä apunaan puolustautuessaan kreivittären epäilyjä vastaan. Syksyllä 1658 hän luki Huittisten käräjillä kreivittären kirjeestä kanneltun veroviljan laatua koskevat moitteet ja pyysi sekä lautamiehiä että käräjärahvasta kokonaisuudessaan kertomaan oikeudelle, miten vouti oli veronkannon kanssa menetellyt. Yksimielinen vastaus oli, että vouti oli hoitanut veronkantoa tarkasti. Callia oli antanut tarkastaa viljan ottaessaan sitä vastaan, mitä kukaan veronkannosta vastannut ei aiemmin ollut tehnyt. Tosin joidenkin talonpoikien kerrottiin laittavan huonolaatuista viljaa tynnyreihinsä siten, että pohjalla ja päällä oli hyvälaatuista viljaa ja huono laitettiin niiden kerrosten väliin, mutta joka tapauksessa rahvas ja lautamiehet antoivat vapauttavan lausunnon Calliasta. Vouti ei ollut syyppää, jos viljasta osa oli huonolaatuista.¹²⁰

Inspehtori Hans Gode ei missään vaiheessa saavuttanut kreivitär Bielken täyttä luottamusta. Vuonna 1659 kreivitär moitti inspehtoria haluttomuudesta saapua Tukholmaan. Seuraavana vuonna inspehtori sai Bielkeltä ankarat nuhteet siitä, miten hän oli hoitanut kruunun vaatiman neljänneksenperuutuksen maksun.¹²¹ Lopulta Gode vieraili Bielken luona kesällä 1660 ja vierailu sujui todennäköisesti suotuisissa merkeissä, sillä kreivitär lahjoitti inspehtorille edesmenneen miehensä vaatteita.¹²² Tämän jälkeen kreivitär oli kuitenkin jatkuvasti tyytymätön inspehtorin viranhoidon. Vuosina 1663–1665 yksittäisten asioiden rinnalle nousi kaksi pysyvää teemaa, joista Bielke valitti lähes jatkuvasti. Kreivittären mielestä inspehtori ei raportoinut kreivikunnan asioista riittävän usein, eikä hän kyennyt organisoimaan veroparselien siirtoa Tukholmaan riittävän nopeasti ja huolellisesti.

Parselien saapumisen aikataulua määrittivät Tukholman markkinat. Kaloista ja viljasta saatava hinta vaihteli tarjonnan mukaan ja useana vuonna Bielken parselit ehdivät Tukholmaan vasta kun hinta oli jo merkittävästi pudonnut. Syksyllä 1663 Bielke valitti Godelle, että myöhästymisestä aiheutui suuri vahinko. Jos Porista laivatut kalatynnyrit olisivat saapuneet aiemmin, niistä olisi saatu noin 10 taalaria enemmän tynnyriä kohden, sillä niiden hinta oli pudonnut 40 taalarista noin 30 taalariin. Bielke moittii Godea kovin sanoin asian tiimoilta.¹²³ ”Emme voi muuta kuin ankarasti teille huomauttaa, kuinka huolimattomasti olette antaneet lohen suolauksen sujua”, Bielke kirjoitti marraskuussa 1664 kun kalojen hintaa oli jouduttu pudottamaan huolimattoman käsittelyn vuoksi. Samassa yhteydessä Bielke totesi moittivaan sävyyn, että kaikki parseleina saadut elintarvikkeet (kalaa, voita, toisinaan lihaa) tulisi lähettää mieluummin heti keräämisen jälkeen syksyllä, sillä talven aikana ne helposti menettivät makunsa tai tärvääntyivät kokonaan.¹²⁴ Syk-

120 Huittisten käräjät 12.–13.11. ja 15.11.1658, mm.10 139–139v.

121 H.H.Gode S.Bielkelle 12.6.1659 (RA Bielkesaml. E2384), 25.9.1659 (RA Bielkesaml. E2384) ja 12.4.1660 (RA Bielkesaml. E2384).

122 H.H.Gode S.Bielkelle 1.9.1660 (RA Bielkesaml. E2384).

123 S.Bielke H.H.Godelle 18.10.1663 (RA Bielkesaml. E2364), 30.10.1663 (RA Bielkesaml. E2364), 30.11.1663 (RA Bielkesaml. E2364).

124 S.Bielke H.H.Godelle 20.11.1664 (RA Bielkesaml. E2364).

syllä 1666 Bielke moitti jälleen ankarasti inspehtoria kalalastin tultua myöhässä markkinoille.¹²⁵

Kuljetusongelmien lomassa Bielke myös toistuvasti huomautteli inspehtorille ja vouti Callialle, että nämä kirjoittavat liian harvoin. Kesällä 1669 kreivitär kirjoitti inspehtorille sarkastisesti tämän kirjoittaneen niin harvoin, että Bielke ei voinut tietää onko Gode enää hänen palveluksessaan.¹²⁶ Virkamiesten olisi tullut kirjoittaa kahdesti kuukaudessa. Arkistoissa olevien kirjeiden perusteella Godelta ja Callialta ei kummaltakaan lähtenyt edes yhtä kirjettä kuukaudessa, mutta on ilmeistä, että kaikki heidän kirjeensä eivät ole säilyneet. Joka tapauksessa kreivittären moitteet tuskin olivat mielikuvituksen tuotetta. Bielken moittiessa inspehtoria laivakuljetusten hitaudesta hänen tyytymättömyyteensä vaikutti osaksi muu Tukholmaan laivaliikenne. Kaupunkiin Suomesta saapuneet laivat tekivät Bielken mielestä Goden selitykset jossain määrin perusteettomiksi.¹²⁷

Vuoden 1666 alussa kreivitär kehotti inspehtoria varmistamaan, että parseleita kuljettava lähtisi matkaan heti jäiden lähdettyä ja että sen olisi syytä olla kevään ensimmäisten Tukholmaan saapuvien laivojen joukossa.¹²⁸ Muutenkin kreivitär haali tietoa olosuhteista Suomessa, jotta hän pystyisi arvioimaan omien palkollistensa antamien tietojen oikeellisuutta. Eri yhteyksissä hän sai tietoa, joka oli risti-riitaista virkamiesten antamien tietoihin nähden tai muuten virkamiesten toiminnan kyseenalaistavaa. Kevättalvella 1664 Bielke kertoi kuulleen, että viljan hinta oli Suomessa korkeampi kuin Ruotsissa, minkä vuoksi se kannattaisi myydä siellä. Inspehtoriin kohdistui moite sen osalta, että Bielke ei ollut saanut häneltä tietoja Suomen hintatasosta.¹²⁹ Samoihin aikoihin kreivitär sai inspehtorilta edelliskesän kerätyn heinärehun määrää koskevan laskelman, joka kreivittären mielestä jäi alhaiseksi verrattuna siihen, mitä hänelle oli kerrottu kasvuolosuhteista Suomessa.¹³⁰ Vuoden 1664 lopulla Bielke tyrmäsi inspehtorin selitykset tulvan viemän kalapadon rakentamisesta heppoisiksi sen vuoksi, että toisten padot olivat säilyneet eikä kreivittären tietoon ollut tullut samalta seudulta muiden kuin Goden valituksia. Samassa yhteydessä Bielke huomautti, että toiset aateliset olivat saaneet veroparselinsa Suomesta nopeammin kuin hän itse.¹³¹

Kreivi Hornin tavoin kreivitär oli 1660-luvun alkupuolella tyytymätön kreivikunnan tililaskelmien saapumiseen Tukholmaan. Inspehtori ja vouti eivät toimittaneet tilintekojaan Tukholmaan riittävän nopeasti. Kreivin kuoleman aikaan inspehtori näyttää suhtautuneen tähän velvollisuuteensa soveltaen, sillä vuonna 1659 hän toimitti yhdellä kertaa vuosien 1656–58 laskelmat. Tästä kreivitär ei ilmeisesti ollut erityisesti moittinut, mutta jatkossa hän edellytti laskelmien toimittamista

125 S.Bielke H.H.Godelle 12.10.1666 (RA Bielkesaml. E2365) ja 5.11.1666 (RA Bielkesaml. E2365).

126 S.Bielke H.H.Godelle 25.3.1664 (RA Bielkesaml. E2364), 14.1.1666 (RA Bielkesaml. E2365), 30.3.1666 (RA Bielkesaml. E2365), 12.10.1666 (RA Bielkesaml. E2365), 23.4.1669 (RA Bielkesaml. E2365), 30.4.1669 (RA Bielkesaml. E2365), 14.7.1669 (RA Bielkesaml. E2365).

127 H.H.Gode S.Bielkelle 8.6.1661 (RA Bielkesaml. E2384). S. Bielke H.H.Godelle 4.4.1664 (RA Bielkesaml. E2364).

128 S.Bielke H.H.Godelle 14.1.1666 (RA Bielkesaml. E2365).

129 S.Bielke H.H.Godelle 25.3.1664 (RA Bielkesaml. E2364).

130 S.Bielke H.H.Godelle 4.4.1664 (RA Bielkesaml. E2364).

131 S.Bielke H.H.Godelle 20.11.1664 (RA Bielkesaml. E2364).

ajallaan. Tässä Gode ei kuitenkaan onnistunut. Vuonna 1666 kreivitär puuttui asiaan päättäväisesti. Hän määräsi, että vuosilaskelmien tulee saapua Tukholmaan silloin ja silloin ja jos inspektori ei noudattaisi tätä, hänen palkkansa jätettäisiin maksamatta siihen asti kunnes laskelmat saapuisivat ja tulisivat tarkastetuksi. Kreivittären päätös ei johtunut yksinomaan Goden leväperäisyydestä, vaan samoja ongelmia oli ollut muillakin Bielken läänityksillä ja uusi määräys tuli koskemaan useimpia Bielken läänitysten hoitajia.¹³²

Bielken tyytymättömyys Godea kohtaan pitäytyi pääosin sanallisina purkauksina. Epäkohtia koskeneita suoria syytöksiä kreivitär vahvisti toisinaan epämääräisiksi jätetyillä uhkauksilla, korostamalla Goden toiminnan yleistä kelvottomuutta tai muistuttamalla häntä toimensa tärkeimmistä velvoitteista. Inspektori toimi ”ikään kuin hänellä ei olisi esivaltaa, jota pelätä” ja sen vuoksi hänelle vielä kävisi huonosti,¹³³ inspektorin ”ei tullut noudattaa kenenkään muun ohjeita kuin meidän [kreivittären] omia määräyksiä ja toivomme että ainoastaan niitä noudattaisitte”¹³⁴, ”ilman jatkuvia erityisiä kehotuksia”.¹³⁵ Marraskuussa 1664 Bielke moitti inspektoria intohimon puutteesta ja uhkaili häntä erottamisella. Gode ei ajanut kreivittären asioita riittävällä tarmolla toistuvista käskyistä huolimatta ja Bielke välytti mahdollisuutta etsiä hänen paikalleen uusi, innokkaampi palvelija.¹³⁶ Kesällä 1665 Bielke uhkasi jälleen erottamisella laivakuljetusten viivästyksen vuoksi. Käskyjä tottelemattomille ja kreivittären etuun välinpitämättömästi suhtautuville palvelijoille ei ollut sijaa kreivittären palveluksessa. Seuraavassa kirjeessä kreivittären sävy oli taas tiukka, mutta erottamisella uhkailun sijaan hän ainoastaan jälleen vetosi inspektoria tottelemaan Bielken määräyksiä aiempaa kuuliaisemmin.¹³⁷ Myöhemmin samana kesänä kreivitär jatkoi inspektorin kovistelua muistuttaen, että hyvä kotitalouden hoitaja edistää aina kaikin tavoin sellaista, mikä on hänen esivallalleen hyväksi. Bielke katsoi, että Gode oli parantanut tapojaan ainoastaan kirjeissään, ei teoissaan.¹³⁸

Hans Gode vastasi kreivittären syytöksiin alamaisesti, jopa armoa anellen, mutta samalla itseään puolustaen. Hän vetosi esimerkiksi virkakiireisiinsä, joiden vuoksi toisinaan oli vaikea suoriutua tehtävistä toivotussa aikataulussa. Kruunun erityisvaatimukset poikkeusaikoina tai inspektorilta erityishuomiota vaatineet raskaat rikosasiat toivat Godelle velvoitteita, joiden vuoksi rutiinitehtävien hoito viivästyi.¹³⁹ Syksyllä 1659 inspektori ei ollut noudattanut kreivittären vaatimusta saapua Tukholmaan isänsä kuoleman johdosta. Gode ei ollut halunnut jättää surevaa äitiään yksin järjestämään hautajaisia. Lisäksi hänen oma terveytensä oli samaan

132 H.H.Gode S.Bielkelle 25.9.1659 (RA Bielkesaml. E2384). S.Bielke H.H.Godelle 14.1.1666 (RA Bielkesaml. E2365). Kreivitär antaa samanlaiset ohjeet useille eri läänityspalvelijoilleen 14.1. ja 17.1. päivätyissä kirjeissään.

133 S.Bielke H.H.Godelle 25.3.1664 (RA Bielkesaml. E2364).

134 S.Bielke H.H.Godelle 4.2.1664 (RA Bielkesaml. E2364).

135 S.Bielke H.H.Godelle 20.11.1664 (RA Bielkesaml. E2364).

136 S.Bielke H.H.Godelle 20.11.1664 (RA Bielkesaml. E2364).

137 S.Bielke H.H.Godelle 4.6.1665 (RA Bielkesaml. E2365) ja 20.6.1665 (RA Bielkesaml. E2365).

138 S.Bielke H.H.Godelle 11.8.1665 (RA Bielkesaml. E2365).

139 H.H.Gode S.Bielkelle 19.5.1658 (RA Bielkesaml. E2384), 24.9.1661 (RA Bielkesaml. E2384), 13.5.1662 (RA Bielkesaml. E2384).

aikaan heikentynyt eikä Gode katsonut olevansa tarpeeksi vahva kestämään matkan raskaudet ja kaiken päälle hän oli joutunut valmistelemaan kreivikunnan puolesta erään maariidan käsittelyä hovioikeudessa. Näin Gode katsoi olleen perusteltua jättää Tukholman matka väliin. Kyse ei ollut tottelemattomuudesta tai vastahankaisuudesta, hän korosti ja pyysi kreivittäreltä armoa sekä ”ystävällistä sovintoa” luvaten vielä vastaisuudessa toimivansa ahkerasti.¹⁴⁰

Veroparselien laivausta koskevissa asioissa inspehtori vieritti ongelmista vastuuta laivojen miehistöille, joita hän syytti vastahakoisiksi tai suorastaan leväperäisiksi. Pitkäksi venynyt talvi hidastutti joinakin vuosina laivojen keväistä lähtöä Tukholmaan. Vuonna 1661 hän epäili, että kreivittären havaitsemat virheellisyydet toimitetun viljan määrässä johtuivat huolimattomasta kirjanpidosta laivauksen yhteydessä.¹⁴¹ Syksyllä 1663 inspehtori puolustautui hidastelusyytöksiä vastaan toteamalla, että Porissa ei ollut löytynyt sopivia laivoja, joilla tavaraa olisi voinut lähettää oikeassa aikataulussa. Lisäksi laivaväki oli ollut vastahakoista ja vaatinut korotettua palkkaa. Samaan aikaan oli paljastunut, että kreivikunnan laivoista oli kadonnut lastia ja syylliseksi havaittiin laivan miehistö mukaan lukien kapteeni Olof Bengtsson. Kreivitär epäili myös Godea, mutta inspehtori vannoi syyttömyyttään parhaamalla kapteenia voimakkaasti ja anellen, ettei häntä itseään ”leimattaisi valheilla ja petoksella”.¹⁴²

Gode myös moitti usein postia. Määräysten noudattaminen oli vaikeaa, jos kirjeet saapuivat myöhässä tai jäivät kokonaan saapumatta. Gode epäili toisinaan, että kreivitär ei ollut saanut hänen kirjeitään, sillä hän väitti kirjoittaneensa asioista, joiden suhteen kreivitär oli tyytymätön.¹⁴³

1660-luvun loppua kohden kreivitär oli yhä tyytymättömämpi kreivikunnan verotuottoon, vaikka hän itse yleensä siunasikin vaikeuksiin joutuneiden talonpoikien ajoittain huomattaviksi kohonneet verohelpotukset. Kreivitär seurasi kehitystä vaatimalla tarkat luettelot vuosittain verohelpotusten saajista, maksamattomista veroista ja autiutiloista. Virkamiehet raportoivat ohjeiden mukaan, mutta heidän luettelonsa ja selityksensä eivät täysin tyydyttäneet kreivittärtä, joka tarkasti ne yhdessä Johan Gernmanin kanssa. Kreivitär kommentoi asioiden tilaa inspehtorille aluksi kummastellen, kehottaen virkamiehiä paneutumaan veronkantotyöhön erityisen tarmokkaasti sekä vaatien inspehtoria ja voutia ottamaan vain hyvälaatuisia parseleita.¹⁴⁴

Myöhemmin ihmettelyyn sekoittui inspehtorin rehellisyyteen kohdistuvia epäilyjä. Kesällä 1669 kreivitär ei kelpuuttanut inspehtorin tarjoamia selityksiä heikosta

140 H.H.Gode S.Bielkelle 25.9.1659 (RA Bielkesaml. E2384).

141 H.H.Gode S.Bielkelle 24.9.1661 (RA Bielkesaml. E2384), 16.5.1663 (RA Bielkesaml. E2384), 2.7.1663 (RA Bielkesaml. E2384), 27.12.1663 (RA Bielkesaml. E2384), 30.3.1664 (RA Bielkesaml. E2384).

142 H.H.Gode S.Bielkelle 10.10.1663 (RA Bielkesaml. E2384). Olof Bengtsson pakeni myöhemmin Porista välttääkseen oikeudenkäynnin. H.H.Gode S.Bielkelle 22.4.1664 (RA Bielkesaml. E2384).

143 H.H.Gode S.Bielkelle 8.6.1661 (RA Bielkesaml. E2384), 10.10.1661 (RA Bielkesaml. E2384), 1.12.1662 (RA Bielkesaml. E2384), 25.1.1663 (RA Bielkesaml. E2384), 22.9.1663 (RA Bielkesaml. E2384).

144 S.Bielke H.H.Godelle 30.11.1663 (RA Bielkesaml. E2364), 4.2.1664 (RA Bielkesaml. E2364), 19.5.1665 (RA Bielkesaml. E2364), 20.6.1665 (RA Bielkesaml. E2364), 12.10.1666 (RA Bielkesaml. E2365).

verotuotosta. Hän uhkasi laittaa inspehtorin maksamaan verot, jotka olivat jääneet kantamatta talonpojilta. Kreivitär oli nyt vakuuttunut, että veronkantoon täytyi liittyä väärinkäytöksiä. ”Näemme, että asian suhteen ei ole toimittu oikein”, hän ilmoitti. Syyllistä hän ei nimennyt suoraan mutta ilmoitti epäilevänsä joko inspehtoria ”tai jotakuta muuta”. Kreivitär ei uhannut kuitenkaan jatkotoimenpiteillä, vaan kehotti inspehtoria hoitamaan virkaansa tunnollisesti, ja vaati häneltä sekä vouti Callialta jälleen tarkat laskelmat tilanteesta. Toisaalta Bielke myös pohti kreivikunnan vuokraamista asian johdosta ja kysyi myöhemmin Godelta olisiko tämä halukas ottamaan sen vuokralle. Inspehtori vastasi kieltävästi.¹⁴⁵

Vuonna 1670 verotuotto jäi jälleen alhaiseksi ja Bielken ja Gernmanin ihmetystä tukivat toisen käden tietolähteet. Tukholmaan ei kantautunut samanlaisia valituksia kuin ”toisista paikoista sieltä ympäristöstä”. Bielke ihmetteli miksi rahvas oli köyhää ja velkaantunutta, vaikka viimeksi kuluneina vuosina oli saatu kohtuullisen hyviä satoja.¹⁴⁶ Syksyllä Bielke sai kuulla kreivi Axel de la Gardielta, että ”Jumala on armollisesti sitä maankolkkaa siunannut”, minkä vuoksi kreivitär piti erityisen valitettavana juuri hänen läänitystään kohdannutta katoa, josta vouti ja inspehtori olivat raportoineet.¹⁴⁷ Ristiriitaisten tietojen vuoksi kreivitär oli saanut tarpeeseen, ja hän halusi selvittää ”kuka oli syynä talonpoikien sellaiseen köyhyyteen”. Bielke ilmoitti marraskuussa 1670 inspehtorille käynnistävänsä ennen pitkää verotuottoa koskevat tutkimukset, ja varoitti Goden joutuvan itse maksamaan jos hän osoittautuisi syyksi talonpoikien velkaisuuteen.¹⁴⁸ Aluksi kreivitär harkitsi virkamiesten kutsumista Tukholmaan, mutta päätti lopulta lähteä vävynsä Nils Bielken kanssa tarkastusmatkalle Poriin sekä kreivittären baltialaisille läänityksille.

Kreivitär ja Nils Bielke saapuivat Porin seudulle kesällä 1671. Tutkimusten tuloksena kreivitär erotti inspehtori Goden virastaan. Erottamisen jälkeen kreivitär asetti inspehtorin henkilökohtaiseen vastuuseen aiheuttamistaan vahingoista. Godelta ryhdyttiin vaatimaan korvauksia hänen väärinkäytöksistään kesän 1671 tutkimusten laskelmien mukaisesti, mutta hän oli haluton maksamaan vaadittua summaa. Kesällä 1672 kreivitär kehotti Calliaa vaatimaan inspehtorilta rahoja hyväntahtoisesti mutta samalla valmistautumaan ajamaan asiaa virallisia kanavia pitkin, jos inspehtori pysyisi vastahakoisena. Samaan aikaan kreivitär itse vaati Godea maksamaan muutamia palkka- ja velkasummia inspehtorin virkakaudelta varoittaen, että Goden ei kannattaisi ”etsiä pahintansa” yrittämällä sysätä niitä kreivittären maksettavaksi.¹⁴⁹

Kesän 1672 aikana kreivitär vakuuttui Goden petollisuudesta. Kruunu hoiti Kokemäenjoen kalastamoita mutta osa kaloista tuli edelleen kreivikunnalle ja kreivikunnan virkamiehet osallistuivat kalastamoiden tuoton valvontaan. Laskelmat

145 S.Bielke H.H.Godelle 15.7.1669 (RA Bielkesaml. E2365), 4.11.1669 (RA Bielkesaml. E2365), 11.2.1670 (RA Bielkesaml. E2365).

146 J.Gernman H.H.Godelle 8.6.1670 (RA Bielkesaml. E2365). S.Bielke H.H.Godelle 4.3.1670 (RA Bielkesaml. E2365).

147 S.Bielke P.Callialle 8.11.1670 (RA Bielkesaml. E2365).

148 S.Bielke H.H.Godelle 9.11.1670 (RA Bielkesaml. E2365).

149 S.Bielke P.Callialle 11.7.1672 (RA Bielkesaml. E2366), 2.8.1672 (RA Bielkesaml. E2366), 27.12.1672 (RA Bielkesaml. E2366). S.Bielke H.H.Godelle 10.6.1672 (RA Bielkesaml. E2366), 12.6.1672 (RA Bielkesaml. E2366).

osoittivat tuoton suuremmaksi kuin aiemmin ja Bielke laski eron Goden syiksi. ”Olemme aina olleet poissa, meillä on ollut uskotonta väkeä, omaa etuaan ajavia palvelijoita jotka ovat kavaltaneet osan”, Bielke vuodatti Callialle ja totesi vanhan sananlaskun siten pitävän paikkansa: ”Isännän silmä hevosen lihottaa”¹⁵⁰. Mieli-hyvällä Bielke huomautti, että Goden kaltaiset petolliset palvelijat ”saavat aina pal-kan, jonka he ansaitsevat”. Toteamus oli osoitettu myös Callialle, sillä samassa kir-jeessä kreivitär moitti Calliaa kovin sanoin liian vähästä kirjoittamisesta. ”Te elätte vastoin määräystä, joka teille on annettu”, Bielke varoitti.¹⁵¹

Kreivitär teki Goden tapauksesta esimerkin hallinnointisysteemien yleisestä pe-rusheikkoudesta ja mekanismista, jolla se aina ja poikkeuksetta korjautui. Ilman isännän huolellisesta valvontaa asiat eivät suurella todennäköisyydellä sujuneet odotetulla tavalla. Palvelijat olivat taipuvaisia väärinkäytöksiin. Niiden korjautumi-nen, kuten koko yhteiskuntajärjestys pohjimmiltaan perustui enemmän uskonnol-lisiin lainalaisuuksiin kuin systemaattiseen byrokraatioituun valvontaan. Paha saisi aina palkkansa.¹⁵² Erottamisen lisäksi Godea ei kuitenkaan kyetty nopealla tahdilla alistamaan enemmille rangaistuksille. Vaikka kesän 1671 vierailu kreivikunnassa oli vakuuttanut Bielken inspektorin petollisuudesta, väärinkäytösten yksityiskoh-dat jäivät vielä osittain epäselviksi. Kreivitär halusi niistä tarkemman tutkimuksen, jonka suorittajaksi valikoitui kreivittären vanha kamreeri Erich Nilsson Klint. Bielke halusi hänen tutkivan kirjanpidon, laskelmien sekä kaiken arkistoaineiston avulla Goden toimintaa yksityiskohtaisesti. Tehtävän työläyden vuoksi kreivitär ke-hotti Klintiä ottamaan avukseen palvelijan, joka kävisi läpi asiakirjat ja Klint itse tarkastaisi palvelijan löydökset. Pyytäessään Klintiä apuun Bielke valitti, että hänen suhteensa inspektoriin oli vuosien mittaan kääntynyt pääläelleen. ”Hän oli isäntä ja minä kuin palvelija”, koska kreivitär oli joutunut tyytymään alhaiseksi jäänee-sen verotuottoon voimatta kunnolla puuttua siihen.¹⁵³

Kreivittären tiedustelun sisältänyt kirje kulki teillä tietymättömillä yli puoli vuotta. Klint vastasi myöntävästi, mutta jatkossakin hanke eteni hitaasti, jos ollen-kaan.¹⁵⁴ Klint toimi Suomessa sotakomissaarina eikä ilmeisesti koskaan toteutta-nut tutkimusta. Vouti Callia sai häneen yhteyden aika ajoin ja tutkimuksen suori-tuksesta oli puhetta, mutta Klint ei näytä ehtineen tehtävän pariin missään vai-heessa.¹⁵⁵ Syksyllä 1674 se oli lähellä, Klint oli lupautunut tulemaan hoitamaan asiaa. Ongelmat näyttivätkin olevan muualla. Pawal Callia oli saanut kuulla, että

150 S.Bielke P.Callialle 15.11.1672 (RA Bielkesaml. E2366): ”...husbondens öga gör hesten feter”; Suomenkieliset Tieto–Sanomat Marras–Kuusa Wuonna 1776 (N:o 22, 170, <http://agricola.utu.fi/hist/kkkt/tietosanomat/STS–22.html> , 13.11.2007) täydentää sanontaa lauseella ”ja emännän suruttomuus kuoletta wasika”, korostaen siis edelleen karjasta huolehtimisen tärkeyttä. Karjan lihominen oli toivottavaa, se todisti isännän ja emännän hoitaneen karjaa vastuullisesti.

151 S.Bielke P.Callialle 15.11.1672 (RA Bielkesaml. E2366).

152 Gluckman 1965, 245.

153 S.Bielke E.N.Klinterille 30.5.1673 (RA Bielkesaml. E2366).

154 Klinterin mukaan hän sai Bielken 30.5.1673 kirjatun kirjeen haltuunsa tammikuussa 1674. S.Bielke E.N.Klinterille 19.5.1674 (RA Bielkesaml. E2366). S.Bielke P.Callialle 16.1.1674 (RA Bielkesaml. E2366), 4.9.1674 (RA Bielkesaml. E2366).

155 P.Callia S.Bielkelle 3.6.1674 (RA Bielkesaml. E2385), 16.7.1674 (RA Bielkesaml. E2385), 20.9.1674 (RA Bielkesaml. E2385). P.Callia J.Gernmanille 21.12.1673 (RA Bielkesaml. E2386), 23.1.1674 (RA Bielkesaml. E2386), 20.9.1674 (RA Bielkesaml. E2385).

Godea koskevaa tutkimusta tulisi Klintin lisäksi hoitamaan Turun hovioikeuden assessori Erik Andersson Rosendahl. Callia tiedotti Tukholmaan Rosendahlin olevan Goden lanko. Goden vaimon veli oli Hämeen läänin lääninkirjanpitäjä Märten Talppå, joka oli Rosendahlin vävy. Callian mukaan Rosendahl oli yleisesti ottaen ”merkittävä mies” sekä luonteeltaan kiivas. Sellaisenaan ja sukusidoksineen hän Callian mukaan uhkasi käsittelyn oikeudenmukaisuutta. Vaikka asiasta myöhemmin valitettaisiin, totuus ei välttämättä tulisi julki edes oikeusprosesseissa, vouti pelkäsi. Hän pyysi asiaan lykkäystä kirjanpitäjä Gernmanilta ja toivoi, että tämä itse hoitaisi asiaa vastaisuudessa.¹⁵⁶

Vouti antoi siis ymmärtää, että hänen auktoriteettinsa ei riittäisi asian hoitamiseen, vaikka hänen oli määrä olla ainoastaan sivuroolissa Klintin rinnalla kreivittären etujen puolustamisessa, ja kreivitär itse oli tehnyt omien selvitystensä kautta erottamispäätöksen. Kreivittäreltä oli odotettavissa tukea ja oikeuslaitos tarjosi asianajoväylän, mutta niistä huolimatta voudin arvovalta ja asianajokyky eivät riittäneet, jos hän jäisi yksin Goden merkittäviä tukijoita vastaan. Rosendahlin lisäksi Goden puolesta asiasta oli Callialta kysellyt hovioikeuden advokaatti Henrich Mallenius, joka oli inspektorin vävy. Sukulaisuussuhteet suojelivat tässä vaiheessa Godea ilman, että hänen toimintaansa edes varsinaisesti käsiteltiin. Mallenius oli jo aiemmin varoitellut voutia, että kreivitär saattaisi hävitä asian, sillä Godea tuki Tukholmassa reduktiokollegion komissaari Johan Ehrenskiöld. Mallenius oli saanut tiedon Erik Klintiltä, mikä hämmästytti Pāwal Calliaa. Hän oli pitänyt Ehrenskiöldiä Klintistä puhumattakaan kreivittären luottomiehenä eikä hän vieläkään voinut ajatella, että nämä ”hyvät herrat” ajaisivat Goden asiaa muuten kuin oikeudenmukaisesti. Silti Mallenius sai kylvettyä epäilyksen siemenen voudin mieleen.¹⁵⁷

Syksyllä 1674 Gode anoi kreivittäreltä armoa. Suoraan hän pyysi ainoastaan viljaa helpottamaan perheensä elantoa, mutta valitti myös tilanteestaan yleisemmin. Neljästä vuotta kestänyt tutkimuksen odotus oli köyhdyttänyt hänet. ”Arestissa” ollessaan hän ei ollut voinut hakea uutta virkaa ja inspektorin oma ratsutila oli ilmeisesti sekin jonkinlaisessa takavarikossa, sillä Gode valitti asumansa ”vähäisen kruununtilan” olevan kurjassa tilassa katojen vuoksi.¹⁵⁸ Gode mitä ilmeisemmin liioitteli kurjuuttaan, mutta ongelmien perimmäinen syy oli epäilemättä todellinen. Tultuaan erotetuksi inspektori Hans Hansson Gode oli joutunut välitilaan, jolle ei näkynyt loppua niin kauan kuin hänen viranhoitoaan koskeva tutkimus oli tekemättä. Viranhoidon tilinpäätöksen puuttuessa oli mahdotonta hakea uutta virkaa. Suunnitteilla ollut tutkimus lykkäytyi kuitenkin syksyllä 1674 Klintin omien kiireiden vuoksi ja hän sopi Pāwal Callian kanssa ottavansa yhteyttä kreivittäreen kun ehtisi paneutua asiaan. Sotakollegion monet määräykset pitivät kamreerin kiireisenä. Kesällä 1675 vouti Callia ilmoitti Gernmanille, että hänellä ei ollut tietoa Klintin liikkeistä. Myöhemmin Klintistä tai Hans Hansson Godea koskevasta tutkimuksesta ei keskustella kirjeenvaihdossa.¹⁵⁹

156 P.Callia S.Bielkelle 6.10.1674 (RA Bielkesaml. E2385).

157 P.Callia J.Gernmanille 21.8.1674 (RA Bielkesaml. E2386). Haggren 2001.

158 H.H.Gode S.Bielkelle 15.9.1674 (RA Bielkesaml. E2384).

159 P.Callia J.Gernmanille 22.7.1675 (RA Bielkesaml. E2386).

Erottamisensa jälkeen Gode oli luovuttanut vain osan viranhoidossaan käyttämästään ja haltuunsa saamastaan asiakirja-arkistosta Páwal Callialle. Vuonna 1673 Páwal Callia kävi hakemassa Godelta Koiviston kartanoa koskevia oikeuspäätöksiä, joita tarvittiin kreivikunnan ja Porin kaupungin välisessä riidassa. Gode oli aiemmin luovuttanut ainoastaan niiden kopiot, joita Bielke piti riittämättöminä oikeustoimien kannalta.¹⁶⁰ Kaikkia aineistoja inspehtori ei edelleenkään luovuttanut, sillä kesällä 1676 käynnistyneessä osakalariidassa (jota käsitellään laajemmin toisaalla) Gode avusti kreivikunnan puolesta riitaa ajanutta Páwal Calliaa antamalla hänelle asiaa koskevia vanhoja tuomioita 1650- ja 1660-luvulta. Gode toimi myös muuten sovitteluvasti riidassa ja muista kreivikunnan kanssa riidelleistä poiketen hän oli valmis mukautumaan käräjien päätöksiin. Siksi Callia suositteli kreivittärelle, että Goden kohdalla olisi voitu joustaa ja antaa hänen pitää Näyhälän tilan osalta kalat, jotka sen olisi pitänyt luovuttaa veroina kreivittärelle. Kreivitär ei kuitenkaan suostunut tähän.¹⁶¹

Tässä vaiheessa Gode näyttää päässeen pois välitilasta. Gode vapautui arestistaan ainakin osittain vuonna 1675 tai 1676, ja hän sai hallintaansa Näyhälän ratsutilan. Callia kirjoitti inspehtori Godesta myönteiseen sävyyn osakalariidan yhteydessä, mutta muuten hän käsittelee vähän inspehtoria 1670-luvun kirjeenvaihdossaan.¹⁶² Hans Hansson Goden suhdeverkostot Turussa ja Tukholmassa vaikuttivat siihen, että kreivittären haluama tutkimus jäi todennäköisesti suorittamatta. Kotipitäjässään Kokemäellä hän esiintyi aktiivisesti käräjillä, ja hoiti muun muassa Henrich Callian kuoleman jälkeen hänen perikuntansa asioita.¹⁶³

PAHUUDEN PALKITSEMINEN: VOUTIEN VALTATAISTELU

Godelle annetut moitteet kirjeenvaihdosta ja kaikki siihen liittyneet epäselvyydet eivät yleisemmällä tasolla olleet poikkeuksellisia, vaan kreivitär oli usein tyytymättömän myös muiden läänitystensä virkamiesten kirjoitusintoon. Kirjeenvaihdon ongelmat eivät myöskään suoraan johtuneet etäisyyksistä. Bielke ja Johan Gernman keskustelivat läänityksistä usein kasvokkain, mihin Bielken kirjeissä toisinaan suo-

160 S.Bielke P.Callialle 13.6.1673 (RA Bielkesaml. E2366), 19.6.1673 (RA Bielkesaml. E2366).

161 P.Callia S.Bielkelle 1.8.1677 (RA Bielkesaml. E2386). S.Bielke P.Callialle 10.10.1677 (RA Bielkesaml. E2366). P.Callia J.Gernmanille 1.8.1677 (RA Bielkesaml. E2386), 15.8.1677 (RA Bielkesaml. E2386), 11.9.1677 (RA Bielkesaml. E2386).

162 Ibid. Jouduttuaan epäilyjen kohteeksi riidellessään talonpoikien kanssa vouti kuitenkin kohdisti inspehtoriin toisenkin moitteen. Callia muisteli miten hän oli ”inspehtorin aikaan” joutunut jonkinlaisen murhayrityksen kohteeksi. Eräs talonpoika (jonka nimeä Callia ei mainitse) oli saapunut vahvasti humaltuneena Callian kotitalalle ”tekemään jotakin vahinkoa”. Kärhämöinnin aikana paikalle oli saapunut kivalteri Daniel Larsson, jota vouti oli kehottanut vaatimaan talonpojalta rästissä olleita maksuja. Silloin talonpoika oli yrittänyt puukottaa kivalteria, mutta iskut olivat epäonnistuneet. Larsson sai vain vähäisiä haavoja päähänsä. Callia katsoi Goden laiminlyöneen vastuunsa, sillä kreivikunnan vastuullisena johtajana hän ei tehnyt muuta kuin ”antoi Larssonin pitää sen minkä sai”, eli inspehtori jätti asian sikseen.

163 Esim. Kokemäen käräjät 9.–10.7.1674, mm.11 26v–27; 30.–31.8.1675, mm.11 78–78v; 18.–19.1.1678, mm.11 10–11 ja 16; 7. ja 9.9.1678, mm.11 85; 10.–11.1.1679, mm.12 4–5. Ks. myös Huittisten käräjät 29.11. ja 1.12.1675, 121–122; 13. ja 15.–16.1.1677, 12–12v; 12.–14.6.1677, 38v–39; 14.–16.1.1678. Ulvilan käräjät 3.–4.2.1679, mm.12 11v; 22.–23.1.1677, 25.

raan viitataan,¹⁶⁴ mutta tapaamisten jäädessä vähemmälle yhteydenpidossa muodostui samoja ongelmia kuin kirjeenvaihdossa kreivikuntaan. Kirjeet eivät toisinaan päätyneet vastaanottajan haltuun, ja lähettäjä jäi vaille kaipaamiaan tietoja, mikä vaikeutti toiminnan suunnittelua. 1670-luvun jälkipuoliskolla sekä Bielke että Gernman valittivat ajoittain jääneensä pitkäksi aikaa ilman toisen kirjettä.¹⁶⁵

Saatuana kreivikunnan vastuulleen Pāwal Callia joutui hänkin sietämään kreivittäreltä aika ajoin moitteita laiskasta kirjeenvaihdosta, mutta vakavammin vouti joutui selittelemään tekojaan riidoissa, joita hänellä oli talonpoikien kanssa. Pāwal Callian kamppaillessa Hellilän miesten ja Riesolan Olaf Jacobssonin kanssa kreivittären mieleen nousi epäilyksiä voutinsa luotettavuudesta. Hän suunnitteli Callian viranhoidon tutkimista sekä harkitsi uuden inspehtorin palkkaamista, jotta voutin toimintaa voitaisiin vastaisuudessa valvoa paremmin. Callia sai näistä tiedon ilmeisesti Gernmanin kautta.

Vouti vastasi itsevarmasti, jopa uhmakkaasti olevansa valmis tutkimuksiin, ja mitä nopeammin sellainen tehtäisiin sitä parempi. Hän oli vakuuttunut oman toimintansa moraalisuudesta ja jos moitittavaa etsittäisiin, sitä löytyisi vain toisista. ”Jumalan avulla tulee esiin miten hyvin olen virkaani hoitanut ” Callia ilmoitti Gernmanille ja totesi, että ei voi estää jos kreivitär haluaa nimittää uuden inspehtorin. Siinä tapauksessa hän kuitenkin uskoi voivansa osoittaa, että jos Hans Hansson Gode olisi hoitanut virkaansa kunnolla, kreivikunnasta olisi kertynyt ”kaunis summa kukkaroon”. Sen sijaan hänen omien tulostensa päälle ei olisi saatavissa ”puolta äyriä enempä”. Callialla oli hyvä omatunto, jota hän oli valmis puolustamaan Jumalan ja ”jokaisen rehellisen miehen edessä”. Hän ei ollut etsinyt omaa etua vaan esivallan parasta, ja vouti muistutti joutuneensa aiemminkin tulleensa kaikenlaisten roistojen ilmiantamaksi – aina heidät oli erotettu voudista ”Jumalan sallimuksella” (*Gudi wari läff*) häpeän ja sakkojen voimalla.¹⁶⁶

Pāwal Callia turvautui samoihin aseisiin taistellessaan veljeään vastaan. Henrich Callian virheelliset laskelmat Kokemäen kalastamoiden tuotosta tarjosivat muodollisen perustan hänen asemansa kyseenalaistamiselle. Merkittävämpää edellä lyhyesti kuvatussa, syksyllä 1673 alkaneessa kamppailussa kuitenkin oli hyvän ja pahan taistelu. Maaherra Oxe ja kreivitär Bielke riitelivät kalastamoiden tuotosta hallinnon kautta, voutiveljekset kamppailivat totuudesta yhteisön edessä ja siltä tukea hakien. Heillä pelissä oli maine ja kunnia, ja molemmat pyrkivät leimaamaan toisen nimen häpeällä. ”Nimeni on kirjoitettu heidän muistikirjojensa mustille sivuille. Jumala ja Herrasväki olkoon tukenani ja auttakoon minut kunnialla ja elävänä tämän asian läpi” hän kirjoitti kirjanpitäjä Gernmanille, kun kruunu oli aikeissa ulosmitata veroparseleita kreivikunnasta neljänneksenperuutuksen sekä kalastamotuoton kuittaamiseksi maaliskuussa 1674. Samaan aikaan oli suunnitteilla kuninkaan vierailu Suomeen ja Pāwal Calliaa oli uhkailtu epämääräisesti vihjaamalla, että maksuviivytykset voisivat johtaa ilmiantoon kuninkaalle. ”Pääni lähtee”, syyllistä-

164 Esim. S.Bielke J.Gernmanille 14.1.1675 (RA Bielkesaml. E2367).

165 S.Bielke J.Gernmanille 4.5.1676 (RA Bielkesaml. E2367), 11.12.1676 (RA Bielkesaml. E2367), 16.7.1677 (RA Bielkesaml. E2367).

166 P.Callia J.Gernmanille 7.2.1675 (RA Bielkesaml. E2386).

mistä pelännyt vouti valitti Gernmanille, ja arveli katkerana, että se saisi Henrich Callian iloiseksi ja avaamaan ”sanaisen arkkunsa”.¹⁶⁷

Veljesten välistä kamppailua käytiin parjauksin ja mustamaalaamalla. Henrich Callia levitti rahvaan pariin pahansuopia puheita veljestään kierteäessään samaan aikaan kreivikuntaa keräten verorästejä kruunulle. Lietsomalla epävarmuutta kreivikunnan tulevaisuudesta hän heikensi veljensä auktoriteettia. Henrich Callia puhui julkisesti rahvaalle, että hän aikoi antaa kirjallisesti tietoa kreivikunnan maksamattomista neljänneksenperuutuksen summista sekä kalastamorahoista maahan tulossa olevalle kuninkaalle. Lisäksi kruununvouti lupasi paljastaa, miten kreivikunnasta neljänneksenperuutukseen oltiin luovuttamassa ”huonoimmat tilat, mitä läänistä löytyy”. Katkera Páwal Callia arveli veljensä haluavan itse päästä valitsemaan tilat, jotka kreivikunta luovuttaisi peruutuksessa. Henrich Callian puheita vahvistivat toiset huhut, jotka nekin enteivät kreivikunnan romahdusta. Páwal Callia oli kuullut, että reduktiokomissio oli aikeissa ottaa läänityksen parhaimmat tilat. Muutenkin hän pelkästi, että kreivikunnalta vietäisiin sen tuottoisimmat ja varhimmat tulonlähteet. Tulojen vähetessä syntyisi kreivikunta, jolla olisi ”suuri nimi mutta vähän toimintaa ja tuloja”. Syksyllä 1674 Páwal Callia kertoi kuulleensa lainlukija Jakob Andersson Aimelaeukselta huhun, jonka mukaan kreivitär Bielke luopuisi kreivikunnasta ja se annettaisiin Gustaf Carlssonille (Kaarle X Kustaan aviottomalle lapselle). Saman huhun mukaan kreivikunnan uudet virkamiehet jo odottivat Tukholmassa. Páwal Callia ei halunnut uskoa tätä vaan piti tietoja ”runoiluna” kuten aiemmin kuulemansa huhua, jossa kreivikuntaa siirrettiin Christer Hornille.¹⁶⁸

Henrich Callian puheet vahvistivat uhkakuvaa kreivikunnan romahduksesta, mutta samalla hän jälleen suoraan uhkaili saattavansa veljensä vaikeuksiin ”maan esimiesten ja esivallan” edessä.¹⁶⁹ Omalle esivallalleen kruununvouti puolusti itseään samankaltaisin argumentein kuin veljensä kreivittärelle. Hän oli hyvä, veli oli paha. Henrich Callia halusi ”totuuden päivänvaloon” pian, sillä hän halusi päästä eroon häpeällisestä syytöksestä, joka ”roikkui” hänen päällään. Hän oli valmis ”puhtaalla omallatunnolla sekä Jumalan ja jokaisen rehellisen ihmisen” edessä todistamaan, että hän ei ollut syyllistynyt laittomuuksiin. Joinakin vuosina kalastamot olivat saattaneet tuottaa enemmän kuin 1672, mutta Henrich Callia ei halunnut ottaa siitä mitään vastuuta. Muuten Henrich Callia ei käsitellyt häneen kohdistettuja syytöksiä tarkemmin, vaan perusteli syyttömyyttään pitkällä nuhteettomalla palvelullaan kruunun sekä valtakunnan ”korkeiden herrojen” alaisuudessa. Hän oli hoitanut aina kruunun varoja uskollisesti ja rehellisesti. Kreivittären palvelijoita hän syytti (mainitsematta veljeään nimeltä) jatkuvasta pahantahtoisesta suhtautumisesta hänen toimintaansa kaikissa asioissa. ”Pahansuovat ihmiset” (*elaaka menniskior*) uhkasivat sysätä hänet pois ”kunniaista ja rehellisyydestä” (*ifrån ähra och*

167 P.Callia J.Gernmanille 13.3.1674 (RA Bielkesaml. E2386) ja 16.3.1674 (RA Bielkesaml. E2386).

168 P.Callia J.Gernmanille 26.3.1674 (RA Bielkesaml. E2386). P.Callia S.Bielkelle 3.11.1674 (RA Bielkesaml. E2385). Callian mukaan Äimä oli kuullut asiasta valtaneuvos Gustaf Soopin kirjanpitäjältä Johan Skaggelta, joka oli Suomessa tarkastamassa oman herransa läänityksiä.

Christer Horn (1622–1692) oli Joensuun sukuhaaraa, Gustaf Hornin pikkuserkun pojanpoika.

169 P.Callia J.Gernmanille 26.3.1674 (RA Bielkesaml. E2386).

redlighet). Henrich Callia odotti tutkimuksen osoittavan syytökset vääräksi, jolloin ”yllyttäjän oma pää” tulisi putoamaan.¹⁷⁰

Siitä lähtien kun käräjätutkimus oli tuonut julki Henrich Callian väärinkäytökset, hänen veljensä vetosi kirjeenvaihdossaan tuomioon neutraalina todistuksena kruununveljen pahuudesta. Samalla Pål Callia korosti toistuvasti rankaisemisen välttämättömyyttä. Rankaisuvaatimusten taustalta heijastuivat henkilökohtaisemat motiivit kuin vilpittön halu edistää lain ja oikeuden toteutumista. Helmikuussa 1674 hän painotti, että Henrich Callialle kreivittären ei tulisi suoda anteeksiantoa, koska hän oli ”tämän vaivan, kuten monen muunkin, alku ja juuri”.¹⁷¹ Kreivitär Bielke ei vouldille osoittamissaan kirjeissään puutu Pål Callian veljeään koskeviin vaatimuksiin. Maaherra Oxelle kreivitär esitti kruununvoudin toimintaa koskevan tiukkasanaan selvityspyynnön, mutta maaherra puolusti omaa voutiaan, vaikka lupasikin velvoittaa tämän pidättäytymään asiattomuuksista neljänneksenperuutuksen suhteen. Oxen mukaan Pål Callian riidat Hellilän Henrich Sigfredsonin ja Riesolan Olaf Jacobssonin kanssa olivat heikentäneet hänen auktoriteettiaan ja saaneet pitäjäläiset tukeutumaan joissakin asioissa kruununvoutiin. Toisaalta Oxe korosti kreivittärelle, että voutien riitojen taustalla oli ennen kaikkea vanha veljesriita.¹⁷²

Veljesriidan jatkuvasti kärjistyessä Pål halusi lyödä Henrichin perinpohjin, häpäistä hänet. Elokuussa 1674 Pål Callia halusi veljensä saavan ”ansaitsemansa rangaistuksen sekä häpeätahrin itseensä” ja vetosi korkeimpiin voimiin: ”Jumala älä jätä häntä palkitsematta”.¹⁷³ Kun veli vaimoineen kuoli keväällä 1675 ja Pål Callia kertoi tapahtuneesta Tukholmaan, hän surkutteli lyhyesti pariskunnalta jääneiden kuuden alaikäisen lapsen tilannetta. Silti veljen kohtalo osoitti kuka oli ollut väärässä ja kuka oikeassa. Pål Callia yhdisti kuolemat suoraan veljensä tekoihin. ”Veljeäni Henrich Calliaa ja hänen taloan, joka silloin niin oli vastahankainen yhdessä ja toisessa Hänen Korkeasti Kreivillisen Armonsa asiassa, on Jumala ihmeellisessä viisauudessaan (*underlig råd*) rankaissut mustalla ristillä”, vouti kirjoitti Gernmanille.¹⁷⁴

Paha sai palkkansa, mutta rangaistuksen tuottama ilo jäi Pål Callialle lyhytaikaiseksi. Kesällä 1675 Huittisten kirkkoherra Andreas Keckonius kuoli, ja avoin virka annettiin Sigrid Bielken siunauksella ripeässä tahdissa hänen pojalleen Johannekselle. Pål Callia oli tullut hyvin toimeen edesmenneen kirkkoherran kanssa, ja hänen hautajaistensa lähestyessä vouti ylisti edesmennyttä vainajaa ”merkitäväksi mieheksi”. Vouti piti sen vuoksi suotavana, että kreivitär tukisi jollakin tavoin vanhan kirkkoherran lesken verohelpotusanomusta, sillä leski tarvitsi varoja juhlallisiin hautajaisiin, joihin oli tulossa Turusta piispa sekä yliopiston professo-

170 Henrich Callia H.Oxelle, kevät 1674 (RA Bielkesaml. E2366).

171 P.Callia J.Gernmanille 16.2.1674 (RA Bielkesaml. E2386), ks. myös P.Callia S.Bielkelle 13.3.1674 (RA Bielkesaml. E2385).

172 H.Oxe S.Bielkelle 5.2.1674 (RA Bielkesaml. E2372).

173 P.Callia J.Gernmanille 21.8.1674 (RA Bielkesaml. E2386).

174 P.Callia J.Gernmanille 3.6.1675 (RA Bielkesaml. E2386). Kreivittärelle Callia kirjoitti asiasta lyhyemmin viittaamatta veljensä aiempaan vastahankaisuuteen, mutta käyttäen rangaista-verbiä (*hemsöka*). P.Callia S.Bielkelle 3.6.1675 (RA Bielkesaml. E2385).

reita.¹⁷⁵ Nuoremman Keckoniuksen kanssa vouti ei tullut toimeen. Páwal Callia ja Johan Keckonius riitautuivat välittömästi sen jälkeen kun Keckonius sai kirkkoher-
ran viran.

Verohelpotukset olivat voudin ja Keckoniuksen riidan yksinkertainen alkupiste. Kesällä 1675 Páwal Callia vaati häneltä sekä äidiltään vanhemman Keckoniuksen leskeltä pappisrahoja vuodelta 1674. Leski ja poika eivät halunneet niitä maksaa vaan halusivat kreivittäreltä helpotuksia, sekä myöhemmin kruunulta helpotuksen samaan veroon vuoden 1675 osalta. Lisäksi Callialla oli henkilökohtaisia saamia Andreas Keckoniukselta, jonka maksusta myös syntyi erimielisyyttä. Velka ja verorahat pysyivät riidan keskiössä kesään 1677 asti, jolloin kreivitär Bielke päätti olla antamatta helpotuksia. Kruunu oli jo aiemmin tehnyt saman päätöksen vuoden 1675 rahoista. Andreas Keckoniuksen hautajaisia lukuun ottamatta Páwal Callia vastusti jatkuvasti minkäänlaisten helpotusten antamista Keckoniukselle. Syy oli yksinkertainen. Nuori kirkkoherra oli röyhkeä ihminen, joka rikkoi yhteisön perusarvoja. Heti riidan alettua kesällä 1675 vouti halusi ”sanoa totuuden” Gernmanille ja kertoi, että Keckoniuksen talossa ”asuu ylitsevuotava ylpeys”. Ahneuskin oli siellä läsnä, sillä voudin mukaan mikään tuskin riittäisi jos kirkkoherralle ryhdyttäisiin myöntämään helpotuksia.¹⁷⁶

Vuosien mittaan vouti ei muuttanut käsitystään kirkkoherrasta vaan päinvas-
toin haukkui tätä jatkuvasti kristillisten perushyveiden puutteesta. Callia piti kirkkoherraa ja hänen leskiäitiään ahneina ja kohtuuttomuuteen taipuvaisina, koska he pyysivät verohelpotuksia vaikka voudin mielestä heillä ei ollut siihen mitään aihetta. Vaikeista ajoista huolimatta he saivat runsaat verotulot. Keckoniukselle tai leskiäidille myönnetty veronalennukset olisivat ”synti oikeamielistä omaatuntoa vastaan”. Keckoniuksen tytär oli pyntätty ”kuin vapaaherran lapsi”, perhe kävi vuosittain Tukholmassa ostamassa uusia vaatteita ja perheen koiralla oli koristeltu ja kal-
lis kaulapanta. Kaikki hyvä mitä Keckoniuksen perheelle osoitettiin, palkittiin heidän toimesta halveksunnalla. Vouti syytti kirkkoherraa myös omavaltaisuudesta. Keckonius oli mies, joka ei piitannut ”kenenkään kehotuksista vaan toimii oman mielensä mukaan miten itse lystää”. Hän oli hädästä piittaamaton. Vouti kertoi, että kirkkoherra ei halunnut myöntää rahvaalle helpotuksia kymmenyksistään, vaikka kreivitär teki niin samaan aikaan omien saataviensa osalta. Kirkkoherran ylpeyttä vouti selitti muun muassa sillä, että hän oli saavuttanut liian nuorena liian paljon, eikä sen vuoksi enää ”tuntenut itseään”.¹⁷⁷

Kesällä 1677 vouti toivoi, että Jumala tai maallinen esivalta jollain tavalla puut-
tusivat kirkkoherran ylpeyteen ja ylimielisyyteen, sillä muuten ne paisuttaisivat

175 Andreas Keckonius S.Bielkelle 3.5.1675 (RA Bielkesaml.). S.Bielke Turun tuomiokapitulille 4.5.1674 (RA Bielkesaml. E2366). P.Callia J.Gernmanille 28.8.1675, odat. (joulukuu 1675, RA Bielkesaml. E2386). Tuomiokapitulille Bielke esitti valintaperusteeksi Keckoniuksen opinnot, kyyyt yleisesti ottaen sekä hänen isänsä meriitit. Andreas Keckonius oli nauttinut seurakunnan suosiota ja hän oli koko isänmaan puolesta ansioitunut.

176 P.Callia J.Gernmanille 22.7.1675 (RA Bielkesaml. E2386).

177 P.Callia S.Bielkelle 19.3.1678 (RA Bielkesaml. E2385), 27.6.1677 (RA Bielkesaml. E2386). P.Callia J.Gernmanille 28.8.1675 (RA Bielkesaml. E2386), 3.10.1675 (RA Bielkesaml. E2386), 9.4.1677 (RA Bielkesaml. E2386), 4.6.1677 (RA Bielkesaml. E2386), 3.7.1677 (RA Bielkesaml. E2386), 8.7.1677 (RA Bielkesaml. E2386), 15.7.1677 (RA Bielkesaml. E2386), 8.12.1677 (RA Bielkesaml. E2386).

hänet niin lihavaksi, että hän repeäisi. Vouti myös pyysi Jumalaa vapauttamaan hänet Keckoniuksen ahdisteluilta, ja Jumala olikin se, jonka vouti jälleen odotti kääntävän ”kaiken parhain päin”, sillä ”Jumala hallitsee kaikkea... ja pystyy myös kaatamaan vallanhaluisen”. Tässä vaiheessa vouti oli jo vakuuttunut, että Keckoniuksen ei olisi koskaan pitänyt saada kirkkoherran virkaa.¹⁷⁸ Vouti yritti tehdä vahinkoa Keckoniukselle tukemalla voimakkaasti Vampulan kappalaisen anomusta saada kantaa itselleen joitakin pappissaatavia neljännekunnasta.¹⁷⁹

Käräjillä ja hovioikeudessa vouti ja kirkkoherra eivät saaneet toisistaan merkittäviä voittoja. Vuoden 1676 syyskäräjillä vouti otti esiin Keckoniuksen uhkauksen, jonka kirkkoherra oli ladellut Callian kannettua veroja Huittisten Vampulan neljänneksestä lauantaina. Koska kirkkoherra oli väläytellyt hovioikeutta, vouti halusi selvittää asiaa ensin käräjillä, ja Callia saikin osoitettua, että hänen toimintansa ei ollut tuomittavaa. Kirkkoherra ei itse ollut läsnä käsittelyssä.¹⁸⁰ Keväällä 1677 kirkkoherra ilmiantoi Páwal Callian hovioikeuteen, koska vouti oli vaatinut velkaansa Keckoniuksilta kohtuuttoman ankarasti. Sieltä riita siirrettiin käräjille, jossa kirkkoherra ei kuitenkaan ottanut asiaa esille.¹⁸¹ Páwal Callia puolestaan vei kirkkoherran käräjille tammikuussa 1678, syyttäen tätä liian suuren viljamitan käytöstä sekä kohtuuttoman suuren asumisavun (*nybohielp*) vaatimisesta kolmesta neljännekunnasta. Asia ei kuitenkaan edennyt, koska kihlakunnan tuomari Nicolaus Lietzen ei halunnut käsitellä juttua käräjillä, sillä hän oli Keckoniuksen kanssa lan kosuhteessa (*uthi swägerlagh*).¹⁸² Myöhemmin kreivitär itse kehotti Keckoniusta pitäytymään vanhoissa ja tavanmukaisissa veroissa, jotka lain mukaan olivat sallittuja. Bielke varoitti ylimääräisten verojen turhaan suututtavan ja köyhdyttävän talonpojat ja toivoi, että kirkkoherra pitäytyisi vanhoissa maksuissa ilman enempiä moitteita.¹⁸³

Kirkkoherra puolestaan osallistui näihin aikoihin erääseen maariitaan, jota oli jo käsitelty käräjillä, laamanninoikeudessa ja hovioikeudessa. Keckonius ryhtyi talonpoikien edusmieheksi ja lähti Tukholmasta hakemaan muutosta hovioikeuden päätökseen. Kirkkoherra ei onnistunut vetoamuksessa, vaan hovioikeuden tuomio jäi voimaan. Keckoniuksen ollessa Tukholmassa oikeudessa tappiolle jääneet talonpojat ryhtyivät toimimaan oikeustuomion vastaisesti odottaessaan kirkkoherran saavan asian kääntymään. Kun niin ei käynyt, he saivatkin käräjillä 100 hopeataalarin sakot hovioikeuden tuomion rikkomisesta. Páwal Callia syytti Keckoniusta katteettomista lupauksista ja talonpoikien talouden romahtamisesta. Sakkojen ja kirkkoherralle matkarahoiksi maksettujen 13 viljatynnyrin vuoksi talonpojat joutuivat vaikeuksiin verojen kanssa.¹⁸⁴

Voudin kirjeistä eivät ymmärrettävästi välity kirkkoherra Keckoniuksen näkemykset hänen ja voudin välisistä riidoista. Vouti sai tukea käräjiltä, kreivittäreltä ja Germanilta, mutta hänen polarisoitunutta käsitystä kirkkoherrasta tuskin allekir-

178 P.Callia J.Gernmanille 4.6.1677 (RA Bielkesaml. E2386).

179 P.Callia J.Gernmanille 15.7.1677 (RA Bielkesaml. E2386).

180 Huittisten käräjät 18.–20.9.1676, 83v–84v.

181 P.Callia J.Gernmanille 4.6.1677 (RA Bielkesaml. E2386), 15.7.1677 (RA Bielkesaml. E2386).

182 Huittisten käräjät 14.–16.1.1678. P.Callia S.Bielkelle 19.3.1678 (RA Bielkesaml. E2385).

183 S.Bielke kirkkoherra Johan Keckoniukselle 27.2.1678 (RA Bielkesaml. E2366).

184 P.Callia J.Gernmanille odat (1678, RA Bielkesaml. E2386).

joittivat kaikki pitäjäläiset. Kun Callian ja Keckoniuksen riita alkoi kesällä 1675, kirkkoherranvirkaa ei vielä virallisesti oltu annettu Keckoniukselle. Hänellä oli jo kreivittären hyväksyntä ja suositus, mutta asia oli vielä käsiteltävä tuomiokapitulissa, minkä vuoksi Keckonius pyysi saman vuoden syyskäräjillä rahvaan lausuntoa itsestään. Hän kysyi oliko pitäjässä ketään, jolla olisi ”yhtä tai toista vastaansanomista” hänen viransaantinsa osalta. Kärjäjarahvas ja lautamiehet vastasivat kieltävästi, ja ilmoittivat olevansa hyvinkin tyytyväisiä häneen, kunhan hän pyrki oppineisuudessa ja elämäntavoissaan jatkamaan isänsä viitoittamalla tiellä. Käräjille osallistunut Páwal Callia ei hänkään esittänyt vastalauseita.¹⁸⁵

Nicolaus Lietzenin itsensä jääväminen kirkkoherran asumisavun kärjäkäsitelyn johtamisesta todisti hänen olevan lojaali kirkkoherralle. Páwal Callia piti Lietzenin ja Keckoniuksen sukulaisuussuhdetta niin kaukaisena, että ei laskenut sitä muodolliseksi esteeksi. Kirkkoherran vaimo oli Lietzenin väyn lainlukija Jakob Andersson Aimelaeuksen veljen tytär. Sen sijaan vouti arveli Lietzenin kieltäytyneen, koska hän oli yleisesti ottaen kirkkoherran liittolainen: ”näyttää että hän on kirkkoherralle erittäin läheinen, ja haluaa ennemminkin suosia häntä kuin ajaa asiaa [käräjillä]”. Lisäksi Callia paheksui Lietzenin ja Keckoniuksen yhteydenpitoa ennen käräjiä, joilta asia siirrettiin hovioikeuteen. Lietzen oli ollut pappilassa ennen istuntoa ja myöhemmin lähettänyt lainlukija Aimelaeuksen Keckoniuksen luo, voudin mukaan varmastikin antamaan ohjeita miten hänen tulisi käräjillä selittää asiat.¹⁸⁶

Vouti ei kuitenkaan kohdistanut tuomareihin raskaampia syytöksiä tai laajemmin moralisoinut heidän asettumistaan kirkkoherran puolelle. Sen sijaan vuosien 1677 ja 1678 aikana vouti alkoi ensin väsyä ja siten huolestua Keckoniuksen vuodatuksiin, joita hän kohdisti voutiin saarnastuolista käsin. ”Koskaan en minä kurja syntinen säästy hänen syytöksiltään kun hän saarnaa”, Callia kertoi Gernmanille marraskuussa 1677 ja seuraavana keväänä hän toivoi, että ”Jumala vapauttakoon minut hänet uhostaan ja paasauksestaan”.¹⁸⁷ Keckoniuksen tapa hyökätä vastustajansa kimppuun saarnastuolista ei ollut tavaton.¹⁸⁸ Voudin näkemys kirkkoherrasta ei saavuttanut sellaista laajuutta kuin kirkkoherran voutiin kohdistamat moitteet. Kirkkoherran rinnalle nousi muitakin, jotka halusivat heikentää Páwal Callian asemaa.

Voutiin kohdistettuja henkilökohtaisuuksia vouti oli valmis sietämään, mutta kevättalvella 1678 Keckonius hyödynsi voudin vastaisessa taistelussaan virallisia tiedotteita. Kun kirkkoherra kuulutti Nils Bielken kreivikuntaan ja vaati rahvasta ottamaan hänet herrakseen, vouti katsoi kirkkoherran vääristöneen kuulutuksen pohjana olleen kiinnekirjeen (*immissio*) merkityksen. Callian mukaan kirje ei sinällään edellyttänyt uuden herran ottamista, vaan Callian mukaan se oli Keckoniuksen oma tulkinta, jolla hän pyrki saamaan yliotteen voudista. Callia pelkäsi kirkkoherran kuulutuksen antavan rahvaalle täysin väärän kuvan tapahtuneesta läänitys-

185 Huittisten käräjät 13.–15.9.1675, 67–68.

186 Huittisten käräjät 14.–16.1.1678. P.Callia J.Gernmanille 18.3.1678 (RA Bielkesaml. E2386), P.Callia S.Bielkelle 19.3.1678 (RA Bielkesaml. E2385).

187 P.Callia J.Gernmanille 22.11.1677 (RA Bielkesaml. E2386), 2.4.1678 (RA Bielkesaml. E2366).

188 Suolahti 1919, 65–66.

järjestelystä. Callian mukaan virheellistä kuulutuksessa oli muun muassa ollut Nils Bielken arvo. Voudin mukaan kirkkoherra oli tituleerannut häntä toistuvasti kreivinä, vaikka hän oli ainoastaan vapaaherra. Tällä sekä kuuliaisuusvaatimuksella kirkkoherra oli halunnut luoda vaikutelman, että kreivitär oli luopunut kokonaan kreivikunnasta ja Callia oli sen myötä jäänyt virattomaksi. Toisin sanoen kirkkoherra oli tehnyt kuulutuksen saadakseen talonpojat olemaan tottelematta Pāwal Calliaa.¹⁸⁹

Vouti oli oikeassa Nils Bielken aatelisarvon suhteen, mutta kirkkoherralla oli parempaa tietoa kreivikunnan tulevaisuudesta. Kesällä 1677 kuningas oli luvannut Nils Bielkelle, että tämä saisi Huittisten pitäjän läänityksekseen kreivittären kuoleman jälkeen tai jo aiemmin, jos Bielke itse olisi halukas luopumaan siitä. Keckoniuksen kautta julkistettu kuulutus kertoi kreivittären luopumishalusta, ja vaikka kirkkoherran käsiinsä saama kiinnekirje olisikin koskenut muodollisesti ainoastaan Huittista, käytännössä koko kreivikunta todella oli siirtymässä Nils Bielkelle. Vuoden 1678 alkupuolella kreivitär sopi vävynsä kanssa loppujenkin kreivikunnan osien siirtämisestä, ja Nils Bielke sai puolestaan sovittua niiden saannista Kuninkaallisen Majesteetin kanssa. Siirto vahvistettiin kesäkuussa 1678.¹⁹⁰ Pian tämän jälkeen Sigrid Bielke kehotti Gernmania eri yhteyksissä tiedottamaan Pāwal Callialle, että kreivikuntaan liittyvissä asioissa tulisi vastaisuudessa kääntyä Nils Bielken puoleen, kreivitärtä ei niillä enää tulisi vaivata.¹⁹¹

Tästä huolimatta Pāwal Callia jatkoi kirjeenvaihtoa kreivittären ja Gernmanin kanssa sekä hoiti entiseen tapaan monia tehtäviään, mutta uuden herran myötä tuli myös muutoksia. Nils Bielke asetti Tukholmassa olleen Johan Schröderin valvomaan läänityksen asioita. Schröder kirjoitti Pāwal Callialle uuden virkaohjeituksen, jonka kohtia vouti ei katsonut voivansa noudattaa, koska ne toivat voudille aiempaan verrattuna tuntuvasti lisää tehtäviä. Callia ei myöskään pitänyt hyvänä, että hän olisi kahden tahon – Nils Bielken ja Sigrid Bielken – komennossa. Asia ratkesi kreivikunnan kivalterin Daniel Larssonin välityksellä. Hän antoi Schröderille Callian viranhoidosta tietoja, joiden perusteella Schröder välittömästi otti Huittisten pitäjän pois Callian vastuulta. Voudin tilalle veronkantomieheksi Schröder nosti Daniel Larssonin, joka oli Schröderin vävy. Hän ikään kuin jatkoi siitä mihin kirkkoherra Keckonius oli jäänyt. Kirkkoherran tavoin Daniel Larsson halusi pudottaa Callian kokonaan virastaan.¹⁹²

Syksyllä 1678 Callia tiesi Daniel Larssonin puhelleen talonpoikien parissa saavansa koko kreivikunnan vastuulleen, ja pian sen jälkeen hän sysäsi Callian syrjään Huittisten Vampulan neljänneksen hallinnoinnista. Hän yksinkertaisesti antoi kirkossa kuuluttaa tiedotteen, jossa vampulalaisia kiellettiin maksamasta mitään veroja Pāwal Callialle. Verot tuli maksaa vain ja ainoastaan Daniel Larssonille, joka kielisi rahvasta myös myymästä Callialle ylipäätään mitään mitä hän halusi. Vouti ei saanut ostettua vampulalaisilta tervaa laivojen kunnostukseen eikä hampppua, jota hän tarvitsi lohинуottien tekoon. Rahvaan lisäksi Daniel Larsson parjasi Calliaa pi-

189 P.Callia J.Gernmanille 2.4.1678 (RA Bielkesaml. E2366).

190 Swedlund 1936, 282–283. Jokipii 1953, 109.

191 S.Bielke J.Gernmanille 9.7.1678 (RA Bielkesaml. E2367), 28.7.1678 (RA Bielkesaml. E236).

192 P.Callia J.Gernmanille 10.3.1678 (RA Bielkesaml. E2386), 18.8.1678 (RA Bielkesaml. E2386).

täjän paremman väen piirissä. Hän haukkui Callia vanhaksi koiraksi ”pappien, lainlukijoiden ja muun merkittävemmän väen” kuullen. Callia närkästyttäneyt uusi ”titteli” oli voudin tietojen mukaan lainattu Schröderin kirjeestä. Daniel Larsson myös käänsi kreivikunnan kivalterin Henrich Hanssonin Calliaa vastaan. Kivalteri ei enää syksyllä 1678 ja vuonna 1679 totellut Calliaa tai noudatti tämän käskyjä leväperäisesti.¹⁹³ Kaikista Daniel Larssonin toimenpiteistä huolimatta Callia piti häntä vielä alaisenaan kreivikunnan asioiden osalta ja yritti vuoden 1679 alussa määrätä hänet veronkantotehtäviin Ulvilaan. Voudin mukaan Daniel Larsson kuitenkin tekeytyi sairaaksi ja jätti tehtävät tekemättä.¹⁹⁴

Daniel Larssonin lisäksi voudin asemaa horjuttivat huhut, jotka kertoivat kreivikunnalle tulevan pian kokonaan uuden omistajan. Seudulla sotaväenottoja johtanut eversti Carl Falkenberg oli huhujen mukaan tavoittelemassa joko Kokemäenjoen kalastamoita tai koko kreivikuntaa itselleen. Inspehtoriksi oli tulossa Ulvilassa asunut kamariviskaali Johan Eneholm. Myöhemmin huhut tarkentuivat niin, että Falkenbergin kerrottiin haluavan kalastamot ja kreivikunnan vuokralle.¹⁹⁵

Gernmanille ja Bielkelle Pāwal Callia valitteli, että ei tiennyt mistä häntä tarkaan ottaen syytettiin. Daniel Larsson oli ilmiantanut hänet Schröderille jonkinlaisen kavallusepäilyn vuoksi, mutta Callia ei saanut sen yksityiskohdista tietoa Schröderiltä sen paremmin kuin Gernmanilta tai kreivittäreltäkään. Callia vakuuteli silti itsevarmasti olevansa täysin valmis vastaamaan mihin tahansa syytteesen käräjillä. ”Tämä vanha koira voi ajan myötä purra toista kurkkuun”, Callia uhoi. Toinen epä tietoisuuden aihe oli Gernmanin ja Sigrid Bielken rooli käynnissä olleessa konfliktissa. Callia kysyi molemmilta suoraan jo vuoden 1678 lopulla, oliko Larssonin toiminnalla heidän hyväksyntänsä, mutta kreivitär ei ilmeisesti antanut vastausta. Gernman tuskin ainakaan suoraan asettui Daniel Larssonin puolelle, koska Callia jatkoi kirjoittamista hänelle entiseen tapaan. Silti Callia koki asemansa epävarmaksi, sillä hän ei näytä saaneen Gernmanilta tai Bielkeltä yksiselitteistä lupaa puolustaa voutia Tukholmassa.¹⁹⁶

Kesällä 1679, kreivitär Bielken kuoleman jälkeen Johan Schröder saapui Suomeen. Nyt Callia tunsi asemansa selvästi aiempaa uhatummaksi: ”uskottomuus leviää kaikkiin, tuskin keneenkään voi enää luottaa”. Schröder suoritti ensin tutkimuksia Nils Bielken Korppoon vapaaherrakunnassa, ja saapui heinäkuussa samoissa merkeissä Porin kreivikuntaan. Pāwal Callia oli varmistellut selustaansa jo vuoden alussa pyytämällä käräjiltä arviot hänen virkavuosistaan. Talvikäräjillä (tammi-kuussa) hän pyysi huittislaisia arvioimaan hänen 30-vuotista virkataivaltaan, totuuden kertoen ja omaantuntoonsa nojaten. Valitettavaa ei ollut. Pitäjäläiset todistivat, että Callia oli aina kohdellut heitä ”rehellisesti ja hyvin”. Kokemäen talvikäräjillä ei myöskään esitetty valituksia, vaan rahvas päinvastoin halusi kiittää Calliaa

193 P.Callia S.Bielkelle 14.4.1679 (RA Bielkesaml. E2385). P.Callia J.Gernmanille 20.10.1678 (RA Bielkesaml. E2386), 8.2.1679 (RA Bielkesaml. E2386), 8.3.1679 (RA Bielkesaml. E2386), 14.4.1679 (RA Bielkesaml. E2386), 29.6.1679 (RA Bielkesaml. E2386). Koska Vampula oli ollut eri luontoisen läänitys, se oli vuosien varrella koko ajan muodollisesti kreivikunnasta erillinen hallinnollinen yksikkö

194 P.Callia J.Gernmanille 8.2.1679 (RA Bielkesaml. E2386).

195 P.Callia J.Gernmanille 20.9.1678 (RA Bielkesaml. E2386).

196 P.Callia S.Bielkelle 20.12.1678 (RA Bielkesaml. E2385), 14.4.1679 (RA Bielkesaml. E2385).

”oikeellisuudesta” (*richtigheit*). Ulvilalaiset todistivat, että vouti oli toiminut oikein eikä ollut tarvellyt kreivittären oikeuksia.¹⁹⁷

Huittisten syyskäräjillä 1679 Schröder julkisti Nils Bielken kirjeen, jossa hänet valtuutettiin ajamaan hänen korkeutensa etuja kreivikunnan alueella. Kirjeeseen vedoten Schröder vaati Pāwal Callialta veronkantolaskelmia vuosilta 1670–1679, mutta vouti kieltäytyi sanoen Schröderin olevan hänen vihamiehensä (*afwundsmān*). Schröder valitti voudin viivytteystä aiheutuvia kuluja. Käräjiä johtanut Nicolaus Lietzen tarjoutui välittäjäksi riidassa, luvaten ottaa laskelmat vastaan Turussa. Pāwal Callia hyväksyi tarjouksen, kunhan saisi käytyä vielä tulevilla Ulvilan käräjillä.¹⁹⁸ Schröder vaati vielä Callialta tietoja muutamista yksittäisistä talonpoikaistiloista, mutta niiden kohdalla ei lopulta ollut epäselvyyksiä. Sen sijaan laajemmin Schröder halusi selviteltävän ”joitakin epäoikeudenmukaisuuksia ja vahinkoja”, joita vouti oli hänelle ”jokin aika sitten aiheuttanut”. Vouti vastasi, että ei tiedä tarkkaan mistä häntä nyt syytettiin eikä Schröder tarkentanut syytöstään, tai sitä ei ainakaan kirjattu käräjäpöytäkirjaan. Jonkinlainen ymmärrys rikkomuksestaan Callialla kuitenkin oli, sillä hän esitti anteeksipyyntön. Schröder hyväksyi sen ”kristillisen rakkauden” nimissä ja ”huomioiden voudin iän ja hänen lapsensa”. Sovinnon vahvistamiseksi miehet käittelivät. Vouti kätteli lisäksi paikalla olleiden kivalteri Henrich Hanssonin ja Daniel Larssonin kanssa, siten kuitattiin heidän välillään olleet ”väärinymmärrykset”.¹⁹⁹

Käräjäpöytäkirjassa ei täsmennetä mitä kaikkea voudin solmimat sovinnot koskivat,²⁰⁰ mutta Callian viranhoidon jälkiselvittelyt eivät olleet ohi. Huittisten käräjiltä siirryttiin Kokemäen käräjille, joilla Schröder painosti Nils Bielken haltuun siirtyneiden kalastamoiden hoitajia syyttäen näitä leväperäisestä viranhoidosta. Schröderin tietojen mukaan kalastajat olivat juopottelullaan aiheuttaneet herralleen tappioita ja samanaikaisesti hankkineet itselleen laitonta tuloa oluen myynnillä kalastuspäivien aikaan. Oman edun tavoitteluaan he olivat Schröderin mukaan peitelleet lahjuksilla, joita he olivat jakaneet muun muassa Pāwal Callialle. Schröder vaati heitä jatkossa pitäytymään juopottelusta ja toimimaan rehellisesti, mutta ei vaatinut tuomioita, vaikka eräs kalastajista myönsikin vouti Callian saaneen heiltä härän lahjaksi. Koko käräjärahvaalta Schröder kysyi vouti Callian veronkannon oikeellisuudesta, joka yhteisellä suulla todettiin oikeudenmukaiseksi. Pāwal Callia itse pyysi lopuksi lautamiehiä todistamaan oliko hän koskaan pakottanut ketään maksamaan veroja ”hyvän tahdon vastaisesti”, ja vastaus oli kieltävä. Vielä Schröder syytti voutia verovapauksien aiheuttomasta jakamisesta, ja yksittäisen tilan kohdalla todettiin niin tapahtuneen. Tila oli ollut paremmassa kunnossa kuin lautamiesten lausunto oli siitä todistanut. Virhe laskettiin kuitenkin ensisijaisesti lautamiesten syyksi, jotka olivat jo saaneet lähteä tehtävästään ”kelvottomuutensa vuok-

197 P.Callia J.Gernmanille odat. (kesä 1679) (RA Bielkesaml. E2386), 4.7.1679 (RA Bielkesaml. E2386). Huittisten käräjät 7.–8.1.1679, mm.12 5v. Kokemäen käräjät 10.–11.1.1679, mm.12 15. Ulvilan käräjät 3.–4.2.1679, mm.12 12–12v.

198 Huittisten käräjät 1.–2.9.1679, mm.12 46.

199 Huittisten käräjät 1.–2.9.1679, mm.12 53v.

200 Oletettavasti kyse oli miesten välisistä toisarvoisempia virka-asioita koskevista yhteenotoista, joita käräjillä oli käyty 1679. Huittisten käräjät 7.–8.1.1679, mm.12 5v. Ulvilan käräjät 3.–4.2.1679, mm.12 12v, 16–16v ja 19–19v.

si”. Schröder ei vaatinut enempiä toimenpiteitä, mutta kehotti istuvia lautamiehiä pitämään tapahtunutta varoituksena. Oli kerrottava totuus, jos he aikoivat ”pitää itsellään hyvän nimen”, hän muistutti.²⁰¹

Ulvilan käräjillä Schröder ei esittänyt syytöksiä, mutta Páwal Callia pyysi sieltä luottamuslausunnon veronkantolaskelmiensa liitteeksi. Ulvilalainen käräjärahvas vakuutti, ettei heillä ollut mitään valitettavaa Páwal Callian toimista. Vouti ei ollut ottanut keneltäkään mitään väkipakolla ja maksetut verot hän oli kuitannut asianmukaisesti.²⁰² Kokonaisuudessaan tutkimukset tuottivat siis jonkinlaisia tuloksia, mutta samalla Schröderille kävi myös selväksi, että Páwal Callia nautti rahvaan parissa vahvaa luottamusta. Schröder löysi todisteita pienistä väärinkäytöksistä ja virheistä, mutta paikallisyhteisöllä ei selvästikään ollut halua tuomita vanhaa voutia. Kenties Schröder suostui kristilliseen sovintoon Huittisissa Callian kanssa, koska jo siinä vaiheessa ymmärsi, että voudin tuhoaminen saattaisi ajaa uuden hallinnon epäsuosioon. Siksi oli tyydyttävä keräämään tietoja, joita Calliaa vastaan voitaisiin tulevaisuudessa tarvittaessa käyttää.

Jokipiin mukaan Callian kirjanpitoon ja veronkanton kohdistuneet tutkimukset kestivät 1680-luvun lopulle asti. Schröder epäili voudin tilien luotettavuutta, ja luultavasti Callian uskottiin ottaneen veroja omiin taskuihinsa tai muuten pyrkineen hankkimaan laitonta hyötyä itselleen. Jokipiin tietojen perusteella tarkempi tutkimus venyi samasta syystä kuin inspehtori Goden tapauksessa. Sopivia tutkijoita ei löydetty, vaikka hovioikeus antoi puolueettomasta tutkijalautakunnasta määräyksen vuonna 1687.²⁰³

Callian riitoja veljensä sekä kirkkoherra Keckoniuksen kanssa ei voida selvittää läpikotaisin, mutta ilmeistä on, että kyse ei ollut luokkataistelusta tai yhteisön eri kerrostumien välisestä kamppailusta. Ne olivat yhteisön sisäisessä hierarkiassa suhteellisen samanarvoisten kilpailua, mikä itsessään saattaa selittää paljon riitojen sikiämisestä. F.G. Baileyn mukaan tiiviissä talonpoikais- tai pienyhteisössä yksittäisen toimijan pääkilpailijaksi tai suorastaan arkkiviholliseksi helposti nousee hierarkiassa tai arvostuksessa lähinnä oleva. Kilpailua niukoista resursseista sekä mahdollisuuksista ottaa askelia hierarkiassa ylöspäin käydään ennen kaikkea ”samassa sarjassa olevien” kanssa. Perintöriita 1650-luvulla teki Callian veljeksistä vihollisia, joiden erimielisyydet laajenivat taisteluksi yhteisön moraalisesta arvostuksesta, maineesta ja virkakävykkyydestä. Lopulta kyse ei enää ollut pelkästään keskinäisen tasapainon säilyttämisestä ja toisen menestyspyrkimysten estämisestä – juoksemisesta, jotta pysyisi paikallaan – vaan pyrkimyksestä saada toinen tuhoutumaan. Sen myötä voitto tai oikeassa oleminen ei kuitenkaan enää taannut arvostusta, päinvastoin. ”Kun veljet taistelevat, kun ystävät taistelevat, voittaja häviää yhtä paljon kuin häviäjä. Sen ei pitäisi tapahtua”, tiivistää Bailey.²⁰⁴

Kun Jumalan ankara rangaistus osui Henrich Calliaan, ei Páwal Calliakaan voinut välttyä ongelmilta, vaikka hän Jumalan ja käräjien edessä selvisikin pystyssä päin. Hänen ajauduttua nopeassa tahdissa uuteen repivään kamppailuun mainees-

201 Kokemäen käräjät 8.–9.9.1679, mm.12 106–108, 115–116, 122–123.

202 Ulvilan käräjät 11.–12.9.1679, mm.12 61.

203 Jokipii 1953, s. 116.

204 Bailey 1971, 18–24. Bailey 1969, 147–148.

ta ja moraalista oli selvää, että kirkkoherra Keckonius oli vahvoilla. Callian raskaat syytökset yksinkertaisesti syyllistivät kirkkoherran pyrkimyksestä olla jotakin parempaa kuin hänen asemassaan oli hyväksyttyä, mutta tragediaan päättynyt veljesriita vei kärkevimmän terän kreivikunnan voudin sanoilta. Miksi uskoa paatosta mieheltä, joka itse ei ollut juurikaan kaihtanut keinoja omaa veljeään vastaan? Keckoniuksen levittämälle vanhan koiran lisänimelle oli vankka kaikupohja yhteisön paremman väen parissa. Hävittyään taistelun sen sieluista Páwal Callia menetti virkansa, vaikka olikin hoitanut *sitä* kelvollisesti ja rahvaan hyväntahtoisuutta loukkaamatta.

Henrich Callian kuolemaa jouduttiin käsittelemään käräjillä yllättäen vielä kesällä 1679, kun Mommolan kylän Simon Henrichsson oli toistuvasti puhellut olevansa sypää kruununvoudin kuolemaan. Eräissä häissä Simon oli sanonut noitu-neensa Henrich Callian ja hänen vaimonsa Margareta Goden, ja vielä myöhemmin toisaalla toistanut saman, tällä kertaa sanoen toimineensa Raijalan kylän Sigfred Jöranssonin käskystä. Mommolan (eli Henrich Callian kotikylän) ja Raijalan välillä oli ollut maariita, mutta käräjillä todettiin, että se tai mikään muukaan ei antanut Sigfred Jöranssonille motiivia kantaa kaunaa Henrich Calliaa kohtaan. Hänet vaputettiin syytteistä, eikä käräjillä löydetty myöskään mitään syytä Simon Henrichssonille murhata vouti. Hänen puheilleen ei annettu suurta arvoa, koska lukuisat todistajat kertoivat hänen juopottelevan usein. Humalapäissään hän tapasi puhua sekavia, ja murhapuheetkin hän oli lausunut päihtyneenä. Kuolemantuomiolta hän ei kuitenkaan välttynyt. Todistajat ja lautamiehet kertoivat ”kaikkien” pelkäävän häntä, koska Simon alkoi aina haukkumaan ja uhkailemaan ihmisiä, jos ei saanut olutta niin paljon kuin halusi.²⁰⁵

Pitkään jatkunut pahantahtoisuus vei siis Simon Henrichssonin pyövelin eteen, samalla tavoin kuin aiemmin mainitut noitamiehet. Kuten Jari Eilola toteaa, kyse ei ollut niinkään pahoja sanoja, kiroamista tai taikomista sisältäneistä konflikteista itessään, vaan niiden pitkäkestoisuus, toistuminen ja lopulta niiden sovittelematta jääminen johtivat yhteisön epäjärjestykseen ja poikkeustilaan. Kun riidat jäivät ratkomatta ja loukkaavat sanat hyvittämättä, paha uhkasi levitä rajoittamattomasti ja pelko valtasi ihmisten mielen. Riitelevät osapuolet jäivät liminaalitilaan, yhteisön ulkopuolella. Tätä taustaa vasten Páwal Callian lukuisten riitojen perusteella voidaan kysyä, oliko vouti itse vaarassa joutua yhteisön marginaaliin, pelkoa herättäväksi ei toivotuksi henkilöksi? Voudin kirjeissään ilmaisevan pahantahtoisuuden avoimuus kuitenkin osoittaa, että pahat sanat ja voimakkaat syytökset eivät olleet itessään kiellettyjä, etenkin jos niitä käytti myös toinen osapuoli. Jos mustamaalaus pääsi alkamaan, siihen oli suorastaan soveliasta vastata samalla mitalla. Pahuudelle oli kuitenkin saatava jossakin vaiheessa päätös, ja siinä Páwal Callia onnistui kerta toisensa jälkeen. Oikeustuomiot ratkaisivat riidat talonpoikien kanssa, veljensä kuoleman hän itse tulkitsi jumalalliseksi ratkaisuksi, ja kädenpuristukset Schröderin ja Daniel Larssonin kanssa turvasivat hänen asemansa yhteisössä, vaikka virka menikin.²⁰⁶

205 Huittisten käräjät 7.7.1679, mm.12 42v–.

206 Eilola 2003, 271–279.

PAIKALLISEN VIRKAMIEHEN VALTA

Ruotsalaisessa ja suomalaisessa historiantutkimuksessa 1600-luvun olemuksesta on kiistelty 1800-luvulta lähtien. Anders Fryxellin ja Erik Geijerin debatissa Geijer syytti suurvaltakauden aatelista ahneudesta ja oman edun ajamisesta Fryxellin korostaessa aatelin olleen tärkeä este despotismille ja kuninkaan yksinvallalle.¹ Näkökulmasta ja kirjoitusajankohdasta riippumatta 1600-lukua koskevat yleistävät tulkinnot ovat siitä lähtien olleet tavalla tai toisella ottaneet kantaa oikeudenmukaisuuteen. Miksi Ruotsi soti jatkuvasti? Kenen ansiosta valtakunta laajeni suunnattomasti? Kuka siitä hyötyi, kuka maksoi laskut? Kenen syystä valtakuntaa laajennettiin, vaikka sen sisäiset olot uhkasivat kärjistyä? Oikeudenmukaisuus on suoraan kytköksissä valtaan. Ruotsin armeija kävi sotiaan eri puolella Eurooppaa, mutta säätyristiriidat ja sisäiset valtakamppailut olivat yhtä keskeinen osa ajanjaksoa kuin sotatapahtumat.

Suureksi kysymykseksi on muodostunut miten yhteiskunta saatiin pysymään koossa, vaikka sodat rasittivat ankarasti talonpoikia. 1900-luvun jälkipuoliskolla tutkijoiden keskustelua yhteiskunnasta ja vallankäytöstä ovat hallinneet kaksi tulkintakehystä. Valtiokoneiston vahvuutta korostavassa ”sotilasvaltio”-traditiossa keskeinen kysymys kuuluu tiivistettynä: ”paljonko talonpojilta voitiin vaatia suorituksia ja paljonko niitä saatiin?”. Eva Österberg on nostanut pääongelmaksi vuorovaihtuksen: ”miten konsensus veroista ja muista suorituksista syntyi?”. Kysymykset eivät jaa uusinta keskeisimpiä 1600-luvun yhteiskunnallisia valtasuhteita käsittelevää tutkimusta selväpiirteisiin koulukuntiin eivätkä ne ole keskenään sinänsä ristiriitaisia, vaikka ne nopeasti johtavatkin erimielisyyksiin esimerkiksi siitä, miten aito tai syvälleläyvä verotuksen pohjana ollut konsensus oli.

Tässä tutkimuksessa tätä ongelmakenttää on tarkasteltu Porin kreivikunnan kautta. Kreivi- ja vapaaherrakuntia on itsessään tarkasteltu vähän aiemmassa tutkimuksessa. Kuningatar Kristiina läänitti niitä kymmenittäin 1640- ja 1650-luvulla. Mauno Jokipiin, Robert Swedlundin ja Johan Gardbergin suurläänityksiä koskevat kattavat tutkimukset ovat pitkälti määrittäneet suurläänitysten aseman suomalaisessa ja ruotsalaisessa historiantutkimuksessa. Yleisesti ottaen kreivi- ja vapaaherrakunnat tunnetaan muuten viisaan kuningattaren harkitsemattomana ylilyöntinä. Valtiontalous ajautui konkurssin partaalle kruunun menettäessä läänityksissä verotulojaan. Jokipiin, Swedlundin ja Gardbergin tutkimuksissa määritetään aateliselle annetut oikeudet, verrataan kreivi- ja vapaaherrakuntia aiempiin läänitystyyppeihin, hahmotetaan niiden laajuus useilla eri mittayksiköillä sekä mitataan niiden taloudellista tuottoa. Siten kreivi- ja vapaaherrakunnat määrittivät ensisijaisesti pal-

1 Klinge 1998, s. 320 ja 324–325. Karonen 1999, s. 194, viite 28.

kannaksujärjestelyksi, jolla ei ollut juurikaan vaikutusta talonpoikien arkielämään. Ne näyttävät merkinneen ainoastaan yhtä suurta muutosta aiemmin vallinneisiin oloihin: aiemmin kruunulle päätyneet talonpoikien verot päätyivät nyt kreiville tai vapaaherralle. Määrät ja mitat pysyivät samoina, suoritukset tehtiin pääosin entisten käytäntöjen ja aikataulujen mukaan.

Kun aikakautta koskevaa keskustelua käydään valtiontalouden, valtiopäivien tai keskushallinnon kautta, vallan paikalliset reunaehdot jäävät liian vähälle huomiolle. Keskusvallan mahtipontisella valtapuheella oli toisinaan vähän kosketuspintaa kyläyhteisön arjen kanssa, mutta talonpojatkaan eivät voineet elää vapaasti oman tahtonsa mukaan. Kruunun, kreivin tai kreivittären vaatimuksia ei voitu jättää huomioimatta vetoamalla yksinomaan vanhoihin tapoihin, eikä aina kannattanut piiloutua metsään, kun ylhäältä tullut velvoite tuntui kohtuuttomalta. Näiden rea-liteettien välimaastoon asettuivat paikallistason virkamiehet. Inspektori Hans Hansson Goden sekä vouti Pålval Callian tehtävänä oli huolehtia, että makrotason suuret päätökset toteutuivat käytännössä mikrotasolla. Virkamiesten työ ei kuitenkaan ollut kahdenkeskistä sovittelua ja välittämistä talonpoikien kanssa. Paikallisen vallankäytön tarkastelu yksinomaan ala- ja ylätasoon vuoropuheluna yksinkertaistaa paikallistason valtasuhteita, koska suurläänitykset hajauttivat valtaa merkittävästi. Paikallisen virkamiehen oli toimittava moninapaisessa valtakentässä. Vaatimuksia tuli monesta suunnasta, konflikteja syntyi useiden tahojen kanssa. Hallintotyö oli kilpailua, jonka säännöt tulivat nekin monesta suunnasta.

Miten kreivikunnan virkamiesten ja toisten toimijoiden intressit sovittuivat yhteen? Miten 1600-luvun virkamies toimi paikallistasolla?

Useimpien muiden suurläänitysten tapaan Porin kreivikunnan haltijat eivät itse asuneet sen alueella. Etäisyys isännän ja alamaisten välillä ei muuttanut heidän välillään olevan valtasuhteen luonnetta. Tässä tutkimuksessa suurläänityksiä verrattiin lähtökohtaisesti lahjaan. Se oli henkilökohtainen, hierarkkinen ja vastavuoroinen, ja sen avulla lujitettiin aatelisten ja hallitsijan välistä suhdetta. Läänityskirjeessä luotiin samankaltainen side myös kreivin ja kreivikunnan asukkaiden eli alamaisten välille. Molempiin kohdistui velvoitteita, molemmat olivat oikeutettuja odottamaan toisiltaan jotakin. Porin kreivikunnassa tästä suhteesta ei muodostunut erityisen vahvaa tai kokonaisvaltaista. Vaikka kreivi ja kreivitär vaativat alamaisiltaan nöyryyttä ja kuuliaisuutta, ne käytännössä tarkoittivat ennen kaikkea veroja. Läänityksen taloudellinen merkitys korostuu selvästi Sigrid Bielken kirjeenvaihdossa. Kreivitär halusi virkamiestensä huolehtivan erityisen tarkasti siitä, että kreivikunnan verot kannettiin huolellisesti. Se osoittaa konkreettisesti läsnäolon ja henkilökohtaisen kanssakäymisen merkityksen valtasuhteessa. Kun rouva ei kohdannut alamaisiaan, symboliset ja ritualistiset yksityiskohdat menettivät merkitystään.

Konkreettisimmillaan molemminpuoliset odotukset olivat esillä katojen aiheuttamien veronmaksuvaikeuksien setvinnässä. Sekä Horn että Bielke olivat valmiita antamaan verohelpotuksia, mutta kumpikaan ei halunnut taipua niihin ilman huolellisia tutkimuksia. Kreivi Hornin ja kreivitär Bielken poissa ollessa virkamiehet saivat päävastuun alamaisten tarpeiden ja olosuhteiden arvioinnista. Heidän tehtäväkseen tuli käytännössä määrittää miten armeliaita herran ja rouvan tulisi olla. Se loi ongelmia jo periaatteellisella tasolla. Hierarkiassa alemmalla tasolla olevan henkilön tuli määrittää, miten ylemmällä tasolla olevan tuli toteuttaa säätynsä

ja asemansa mukaisia ihanteita. Kun kreivikunnan verotulot jäivät jatkuvasti odotettua alhaisemmaksi, ei ole yllättävää, että kreivi Horn ja kreivitär Bielke kyseenalaistivat virkamiestensä rehellisyyden toistuvasti. Kirjeenvaihto, kartat tai muut kirjalliset selvitykset eivät aina vakuuttaneet kreivikunnan haltijoita. Vaikka virkamiehet todistivat kadoista monin keinoin, kreivin ja kreivittären oli vaikea ymmärtää miksi veroja kertyi niin vähän. Osaksi kyse oli kirjeenvaihdon ongelmista, sillä kirjeiden kulku oli hidasta ja epävarmaa. Toisaalta kreivi ja kreivitär paikkasivat etäisyyden tuottamaa epävarmuutta haalimalla tietoja toisten kanavien kautta, ja kun eri lähteiden tiedot olivat ristiriidassa keskenään, virkamiehet joutuivat vaikeuksiin.

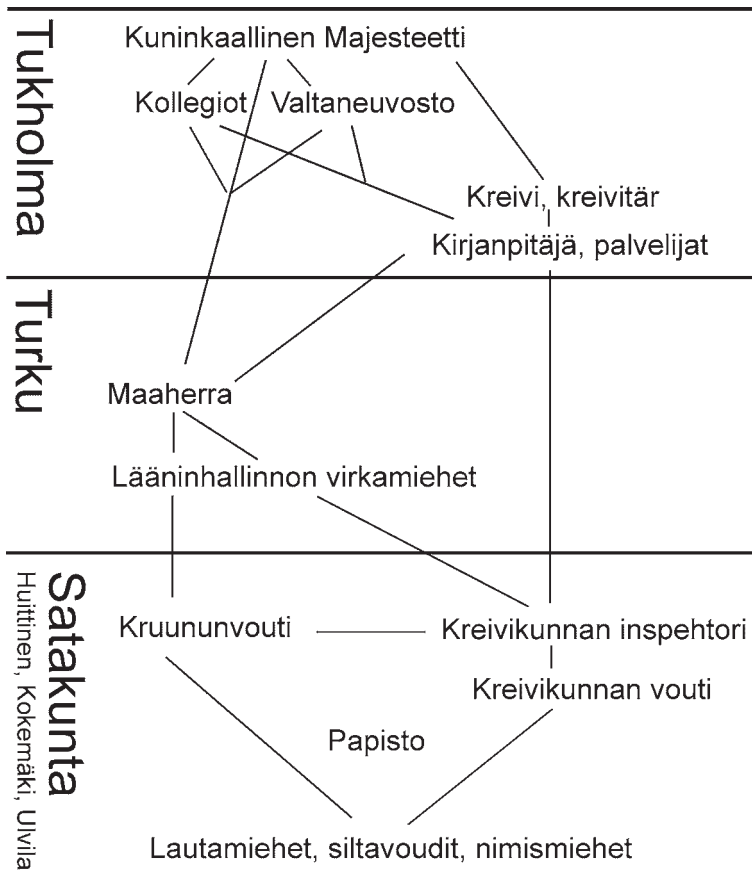
Kreivikunnan virkamiesten suhde kreiviin ja kreivittäreen oli siis lähtökohtaisesti jännitteinen. Kirjeenvaihdolla ylläpidetty suhde aiheutti epävarmuutta myös virkamiehille, sillä he toistuvasti vaikeuksiin täsmällisten toimintaohjeiden puutteiden vuoksi. Niitä he kaipasivat erityisesti kruunun toiminnan vuoksi. Kreivikunnan virkamiesten oli kaiken aikaan toimittava rinnakkain kruunun virkamiesten kanssa, sillä kreivikunnan perustaminen ei lakkauttanut kruunun hallintokoneistoa. Kreivikunnassa kaksi tahoja suoritti samaa tehtävää, veronkantoa. Kreivikunnan perustamisen myötä kruunun intressit paikallisyhteisössä muuttuivat. Sen sijaan, että kruunu tulisi ymmärtää jonkinlaisena ”julkisena valtana” tai yksiselitteisenä yhteisen hyvän puolustajana, se tulisi nähdä ainoastaan toisena toimijana kreivillisen esivallan rinnalla – vieläpä niin, että esivallan velvoitteet paikallisyhteisön suhteen koskivat voimakkaammin kreivikuntaa. Kun kreivi sai vastuulleen alamaisten elämänmenon kaikenkattavan harmonian rakentamisen, kruunu saattoi keskittyä vaatimiseen.

Kreivikunnan perustamisen jälkeen kruunu ja kreivikunta kilpailivat talonpoikien verorästeistä. Sotavuodet 1655–1657 ja 1675–1679 toivat tullessaan lisääntyneet rasitukset, sotaväenotot ja suostuntaverot, ja osapuolilla oli erilaisia käsityksiä siitä, mikä oli yhteisen hyvän mukaista toimintaa. Kun kadot osuivat sota-aikoihin, talonpoikien veronmaksukyky romahti. Kreivikunnan virkamiehet tulkitsivat yhteistä hyvää talonpoikaiston näkökulmasta korostamalla, että paikallisyhteisössä ankaralla kädellä suoritettulla veronkeruulla oli kääntöpuolensa. Maaherrat esittivät kreivikunnalle tinkimättömiä vaatimuksia perustellen niitä isänmaan edulla, vaikka samaan aikaan välittivätkin keskushallinnolle tietoa rahvaan ahdingosta. Molemmilla oli yleviä tarkoituksiperiä määritellessään soveliasta veronkantolinjaa vaikeina vuosina, mutta niiden rinnalla oli myös pragmaattisempia motiiveja. Yhteisen hyvän puolustamisen rinnalla oli pohdittava miten olisi mahdollista minimoida oman verotuoton vähennykset. Toisen pyrkimyksiä ja vaatimuksia suitsimalla oli mahdollista luoda tilaa omalle mahdollisimman täysimääräiselle kannolle. Ihannetilanteessa verohelpotukset myönnettiin toisen kukkarosta. Tältä osin konflikti kruunun ja kreivikunnan välillä ei ollut krooninen, sillä verohelpotuksia myönnettiin myös yhteistyössä ja toisen linjaa mukaillen, mutta silti kruunun ja kreivikunnan välillä oli koko ajan jännitteitä 1650-luvulta 1670-luvun lopulle.

Kreivikunta ja kruunu hoitivat välejänsä sekä kasvokkaisissa tapaamisissa että kirjeitse, useiden eri tahojen välisessä vuorovaikutuksessa. Oheisessa kaaviossa ovat kreivikunnan ja kruunun eri osapuolet, joiden välillä hallinnolliset kysymykset ratkaistiin. Hierarkkisissa ja maantieteellisesti hajanaisissa toimintakentässä muodol-

liset käskysuhteet olivat monilta osin yksiselitteiset, mutta käytännössä ne tuottivat epäselvyyksiä sekä loivat mahdollisuuksia taktikointiin. Päätösten legitimitettiin voitiin usein kyseenalaistaa yhden jos toisenkin osapuolen toimesta, jos niiden vaikutuksia pidettiin omalle puolelle haitallisina. Vetoaminen omalta esivallalta saatujen toimintaohjeiden puutteeseen tai toimivallan riittämättömyyteen olivat paikallistason toimijoille tärkeä väylä vältellä suorittamasta epäsuotuisalta vaikuttavaa määrystä. Toisinaan ohjeiden puute oli todellista, joskus siihen voitiin vedota yksinkertaisesti asian viivyttämiseksi. Toisen osapuolen vaatimus voitiin kumota hankkimalla vastakkainen päätös ylemmältä taholta, ja vaikka sellaisen saaminen oli usein epävarmaa, ylemmiltä tahoilta hyväksynnän hakeminen merkitsi aina sekkin viivytyksiä. Ajan kuluessa oli mahdollista kehittää uusia vasta-argumentteja, ja vastapuoli saattoi väsyä asiansa ajamiseen.

Kaavio 1. Toimijat ja kontaktit

Porin kreivikunnan ja kruunun – lääninhallinnon – välisissä konflikteissa kyse oli yleisesti ottaen siitä, miten normaalista poikkeavien suoritusten kanssa käytännössä meneteltiin. Verorästit olivat poikkeama normaalista veronkannosta, ja vuosien varrella erilaiset suostuntaverot merkitsivät nekin tavanomaisten suoritteiden päälle tulevaa kuormaa, joiden käytännön suorittaminen aiheutti epäselvyyksiä. Viivyttelyn, toimivaltaepäselvyyksien sekä kaikkien suoritusten perimmäisen oikeutuksen epäselvyyksien vuoksi hallintotyöstä muodostui tältä osin hidastempoista. Ei ollut tavatonta, että vei vuosia ratkaista suoritusten taso, maksutapa, -paikka ja -aika. Tämä oli normaalia. Pragmaattisella muodollisuuksiin takertumisella saattoi voittaa aikaa, mutta yhtä lailla oli normaalia etsiä oikoteitä viivyttelyn ja vastahangan ohi. Pragmaattisella muodollisuuksien hylkäämisellä oli niin ikään paljon saavutettavissa. Uhkailu, raivo ja pelottelu eivät olleet paheita maaherralle. Sekä inspektori Godelle että vouti Pāwal Callialle henkilökohtaiset kohtaamiset maaherrojen kanssa olivat kärjistyneimmillään koettelemuksia, joissa maaherrat sitoivat yhteen kruunun vaatimukset, kreivikunnan virkamiesten henkilökohtaisen hyvinvoinnin ja valtakunnan yleisen kohtalon. Tässäkin suhteessa etäisyydellä oli merkitystä vallankäytössä ja hallintokulttuurissa. Terävällä kielellä ja uhkaavalla käytöksellä kruunun edut iskotuivat kreivikunnan virkamiesten mieliin paremmin kuin kirjeitse.

Pāwal Callia koki 1670-luvulla joutuneensa Harald Oxen henkilökohtaiseksi silmätikuksi. Se ei välttämättä saanut voutia myötämielisemmäksi kruunun vaatimuksille, mutta uhkan tuntu sai voutin ajamaan asioita omalla tahollaan rivakasti. Pelko pakotti reagoimaan, ja vaikka se ei suoraan taannut maaherralle hänen toivomaansa tulosta, riidanalaiset asiat eivät päässeet vesittymään viivyttelyn vuoksi. Pelotteluakin kovempi keino kruunulla oli käytössä. Maksamattomia veroja tai muita velkoja voitiin periä sotilaiden voimalla. Turvautuessaan armeijaan kruunu osoitti, kenellä valta viime kädessä oli. Samalla ”sotilaallinen toteutus” kuitenkin todisti viivyttelyn ja vastaanhangoittelemisen vahvasta asemasta hallintokulttuurissa. Hallintokäytänteiden vakiintumattomuus sekä epäselvyydet hierarkioissa ja toimivaltaoikeuksissa antoivat kreivikunnan kaltaiselle toimijalle runsaasti pelitilaa. Siviilikanaavia pitkin kruunulla saattoi pahimmillaan olla suuria vaikeuksia toteuttaa omia tavoitteitaan paikallistasolla. Lähettämällä sotilaat peräämään kruunun saatavia maaherrat saattoivat kävellä normaalien käytänteiden yli. Lyhyellä tähtäimellä se oli parhaimmillaan tehokasta, mutta samalla rikottiin valtasuhteiden perusihanteita ja heikennettiin omaa asemaa. Valtio, joka joutuu käyttämään armeijaa veronkantoon omalta alueeltaan voidakseen ylläpitää armeijaa, ei ole erityisen vahva.

Silti kovat otteet olivat jossain määrin myös normaali osa hallintokulttuuria, sillä konfliktit kuuluivat maaomaisuuden hallintaan. Maanomistus yleisesti ottaen oli luonteeltaan aggressiivista. Omistaminen oli aktiivinen prosessi, jossa ”oma” määräytyi käyttämisen, tietämisen ja aktiivisen puolustamisen varaan. Aikakauden kiinteistörekisterissä vain osa tiedosta ja omistamisen legitimiteetistä nojasi läänituskirjeen kaltaisiin kirjallisiin dokumentteihin. Kreivikunta ei ollut selkeäpiirteinen hallintokoneisto, vaan se oli periaatteessa yksi omaisuus muiden joukossa, eivätkä sen oikeudet astuneet voimaan ilman sen virkamiesten aktiivisuutta. Käyttäminen oli yksi keino oikeuttaa omistus, myös sellaisen omaisuuden, joka aiemmin oli toisen hallussa. Omaksi todistaminen edellytti asiakirjatodisteita sekä käytön ja hallinnan todentamista, eikä legitiimin omistajuuden osoittaminen ollut aina yk-

sinkertaista. Kruunun väliportaan ja paikallistason virkamiehet ohjeistettiin lähes normatiivisesti kyseenalaistamaan ennemmin tai myöhemmin kaikki keskushallinnon tekemät omaisuuden siirrot kruunulta alamaisille.

Kärjistyneimmillään omistamisen suhteellisuus kävi ilmi kalastusriidassa, jota kreivikunnan virkamiehet kävivät kolmen vuosikymmenen ajan. Kreivikunta voitti riidan kaikissa oikeusasteissa ja kruunun korkeammat viranomaiset asettuivat kreivin puolelle, ilman tulosta. Vastapuoli oli vakuuttunut oman näkökulmansa oikeutuksesta, eikä heitä saatu taivutettua muuttamaan mieltään ”virallisen” tulkinnan avulla. Konkreettisimmillaan ikaikäisen nautinnan käsitteeseen kiteytynyt ”käyttäjä on omistaja” -periaate tuli julki käräjillä niittyjen ja pienempien maakappaleiden hallintariidoissa, mutta myös kreivikuntaa koskevat huhut voidaan nähdä saman aktiivisuutta ja laajentumishakuista toimintaa suosivan ajattelun heijastuksina. Kreivi Hornin kuollessa ja Sigrid Bielken siirtäessä osan kreivikunnan tiloista Nils Bielken läänitykseksi sekä Tukholmassa että kreivikunnan alueella liikkui huhuja, joiden mukaan kreivikunnan loppu oli lähellä tai se oli siirtymässä toiselle haltijalle. Huhuille oli muodollisia perusteita (läänityshedot), mutta ne kertovat myös omistuksen legitimitetin kyseenalaistamisesta. Nainen suurten läänitysten omistajana veti kimppuunsa omaisuutensa kartuttamisesta haaveilleita aatelismiehiä. Pitämällä aktiivisesti omia ansioita esillä kuninkaan liepeillä sekä kiinnittämällä huomiota muodollisesti heikoissa kantimissa olleisiin omaisuuskokonaisuuksiin oli luotavissa luonteva tilaisuus hallitsijalle lujittaa suhteita eläviin aatelisiin. Kunniavelkojen painoarvo saattoi vaihdella niiden iän mukaan.

Katovuodet, veronmaksuvaikeudet, autioituminen – tarvitaanko kreivikunnan ja kruunun sekä virkamiesten ja heidän esivaltojensa välisille jännitteille muuta selitystä? Luonnonolosuhteet ohjasivat voimakkaasti pääosin maatalouden varassa eläneen yhteiskunnan elämää, mutta verotuotto ei ollut yksiselitteisesti biologinen tai matemaattinen ongelma. Se heijasteli aina osaksi myös yksittäisten virkamiesten henkilökohtaista asemaa paikallisyhteisössä.

Miten veroja kerättiin? Mitä virkamiehet tekivät, kun veroja ei saatu kerättyä? Millaisen vastavoiman talonpojat virkamiehille muodostivat? Miten kreivikunnan virkamiehet hallitsivat talonpoikia? Millaista tiedonhallinta oli paikallistasolla? Miten tietoa tuotettiin, hankittiin ja käytettiin?

Valtiopäiviä on aiemmassa tutkimuksessa pidetty tärkeänä neuvotteluareenana, joka takasi talonpojille (jonkinlaisen) mahdollisuuden osallistua valtakunnallisen politiikan muotoiluun. Yhteiskunnallisessa mittakaavassa toista ääripäätä edustivat neuvottelut joita yksittäinen vouti kävi yksittäisen talonpojan kanssa tämän veronmaksukyvyistä ja -aikataulusta. Mikrotason neuvotteluilla oli kuitenkin suuri merkitys. Talonpoikien veronmaksuvaikeudet paisuivat niin laajoiksi, että normatiiviset tiedot veronmaksukyvyistä menettivät osaksi merkitystään. Maakirjojen tiedot tai valtiopäivillä päätetyt suostuntaverot jäivät kuolleiksi kirjaimiksi. Paikallistasolla veronkannon lähtökohdat olivat periaatteessa selkeät: verotaakka määrittyi tilojen verolukujen mukaan. Talonpoika joko kykeni suorittamaan sen täysimääräisenä tai sitten ei. Ensimmäisessä vaihtoehdossa tilit saatiin suoraan selviksi, mutta jälkimmäisessä tilanteessa veronkannosta vastanneet virkamiehet joutuivat sopimaan talonpojan kanssa maksujen siirtämisestä. Talonpojalle oli tehtävä selväksi velan suuruus, sekä asetettava maksuille aikataulu. Sopimisen edellytyksenä oli ta-

lonpojan ja virkamiehen välinen luottamus. Talonpojan oli tunnustettava velan olemassaolo ja legitimitetti, virkamiehen oli hyväksyttävä maksamattomuuden taustalla olevat syyt.

Aiemmassa tutkimuksessa on puhuttu vaikenevasta talonpojasta, kun on tarkasteltu eri lähdesarjojen todistusvoimaa rahvaan näkemysten esille tuojana. Tämän tutkimuksen osalta voidaan myös virkamiehiä kutsua monilta osin vaikeneviksi. Kreivikunnan vouti ja inspehtori kuvaavat kirjeissään suppeasti kohtaamisiaan talonpoikien kanssa, eli yksinkertaistetusti sitä, miten veronkanto käytännössä suoritettiin ja miten talonpoikien kanssa sovittiin verorästeistä. Silti on selvää, että talonpoikien veronmaksukyvyyn ylläpito ja arviointi oli ennen kaikkea heidän moraalinsa tutkimista. Käytännössä se oli yhtä kuin yksilötasolle menevää kyvykkyyden ja maineen arviointia. Oli setvittävä, oliko talonpojalla todella pulaa parseleista vai oliko kyse maksuhaluttomuudesta. Tietoa oli hankittava sekä maasta että ihmisistä, ja jälkimmäisten kohdalla tulkinnoissa oli runsaasti tilaa subjektiivisuudelle. Tutkimuksillaan inspehtori ja vouti vetivät rajoja kunniallisten ja kunniamattomien talonpoikien välille, minkä vuoksi luonteenpiirteitä ei eritelty hienojakoisesti. Talonpojat leimattiin mustavalkoisesti hyviin ja pahoihin, kunniallisiin veronmaksajiin sekä roistoihin, juoppoihin ja laiskimuksiin.

Luokittelu loi pohjan vastarinnalle ja konflikteille. Kimmo Katajalan mukaan ”talonpoikaisen vastarinnan ulottuvuudet” rakentuivat 1600-luvulla akseleilla aktiivinen-passiivinen, väkivaltainen-väkivallaton ja kollektiivinen-yksilöllinen. Tilanteesta riippuen talonpojalla saattoi olla käytettävissään monia keinoja, joilla hän kykeni vastaamaan ylhäältä tulevaan vaatimukseen.² Samankaltaisiin tuloksiin on päätenyt Nils Erik Villstrand, joka määrittelee keskusvallan ja paikallisyhteisön välisen vuorovaikutuksen jakamalla sen kahtia ”sopeutumiseen” ja ”protestointiin” sekä edelleen erittelemällä niiden ”myönteisiä” ja ”kielteisiä” variantteja.³

Porin kreivikunnassa talonpoikien toiminta jäsenyi monilta osin samojen periaatteiden mukaan. Virkamiehille paisuteltiin omien vaikeuksien suuruutta, viljan laatua huononnettiin tai huonoin vilja pyrittiin antamaan veronkantajille, sitä ja muita parseleita piiloteltiin. Valehtelu ja kaksinaamaisuus olivat rahvaan vastahankaisen passiivisen esivaltasuhteen peruskivet. Aktivoitumista tapahtui, kun kreivikunnan virkamiehet ryhtyivät selvittämään talonpoikien tilojen sukuoikeuksien historiaa. Merkittävää kuitenkin on, että kreivikunnassa ei ollut aktiivista ja organisoitua kollektiivista toimintaa, vaikka sen virkamiehet ajoittain pelkäsivätkin saavansa vastaan vastahakoisen talonpoikaisjoukon. Kreivikunnassa oli lukuisia talonpoikia, joihin virkamiehet eivät kyenneet luomaan luottamuksellisia suhteita. Inspehtori Gode ja vouti Pāwal Callia leimasivat heidät vastahakoisiksi, yhteisestä hyvästä piittaamattomiksi tai muuten moraalittomiksi isänniksi. Heihin ei voinut luottaa veronmaksussa, minkä vuoksi voudin ja inspehtorin oli painostettava heitä. Olivatko useimmat heistä laiskoja juoppoja tai yleisestä edusta piittaamattomia roistoja, kuten virkamiehet väittivät? Useimpien ”tuomittujen” kohdalla suoraa vastinetta syytökselle ei ole löydettävissä. Leimattujen talonpoikien joukossa luul-

2 Katajala 1994, 138 ja 400–401.

3 Villstrand 1992, 17–33, 35–36 ja 290–292. Villstrand 2000b, 259.

tavasti oli niitäkin, joiden ”vastahakoisuus” johtui pikemminkin korkeasta moraalista kuin sen puutteesta. Talonpojilla oli kykyä kyseenalaistaa yhteiskuntajärjestyksen perustavimmatkin rakenteet, kuten verotus. Jos se koettiin kohtuuttomaksi, maksuhalu saattoi romahtaa.

Samalla on mahdollista, että talonpojista tehdyt leimaavat arviot olivat monen kohdalla oikeaan osuneita. Tarkoitukseni ei ole asettua voudin puolelle kaksinapaisessa konfliktissa, vaan haluan korostaa kenties kaikkein yksinkertaisinta selitysmallia. Vaikka vouti ja inspehtori olivat talonpoikia luokitellessaan vahvasti jäävejä ja heillä oli tarve löytää selityksiä veronmaksuvaikeuksille, on silti hyväksyttävä mahdollisuus, että he siitä huolimatta olivat myös toisinaan – yksinkertaisesti – oikeassa. Monet tutkijat ovat etsineet talonpoikien joukosta eliittä, eli isäntäväestä koostuvaa vaikutusvaltaista ryhmittymää. Selkeää määritelmää siitä ei ole kyetty antamaan, mutta ajatusta talonpoikaiston sisäisen hierarkian olemassaolosta ei ole hylätty. Jakolinjojen etsinnän voi kohdistaa myös talonpoikaiston alempiin kerroksiin. Oliko olemassa talonpoikaista ”roskaväkeä” – isäntiä, jotka eivät kenneet hoitamaan tilojaan edes talonpoikien omien ihanteiden mukaisesti? Ihmisiä, jotka jättivät mukautumatta yleisiin normeihin muista, kuin poliittisista syistä?

Vouti Callian luokittelut voidaan lukea hahmotelmana tällaisesta ryhmästä. On syytä korostaa, että se ryhmä vailla yhteistä ohjelmaa. He eivät yhdistäneet voimiaan, he eivät tehneet yhteisiä valituksia virkamiehiä vastaan. Pålval Callia joutui konflikteihin vain yksittäisten isäntien kanssa. Vouti voitti ne osoittamalla toimintansa lailliseksi, mutta vedoten vahvasti myös omaan kunniallisuuteensa. Callia voitti sekä muodollisesti pätevien toimintatapojen ansiosta että yhteisössä nauttiansa luottamuksen ja kunnioituksen vuoksi. Konflikteissa käräjät eivät arvioineet yksinomaan sitä, olivatko verot oikein kannettu ja kuitattu tai verorästit oikein laskettu. Käräjillä mitattiin virkamiesten arvostusta, myös silloin kuin he eivät sitä edes suoraan vaatineet. Vastaavasti roskaväen raja ei ollut yksiselitteinen, sillä se ei suoraan määrittynyt veronmaksukyvyyn mukaan. Verovelkoja oli sadoilla talonpojilla, monella niitä oli useilta vuosilta. Velat eivät riittäneet virkamiehille kriteeriksi, kun he määrittivät isäntiä, joiden poislähtö tiloilta olisi suotavaa veronmaksukyvyyn elvyttämiseksi tulevaisuudessa. Roskaväellä rästitien syynä eivät olleet kadot tai verotuksen kohtuuttomuus, vaan juopottelu ja laiskuus.

Näiden suurimpien roistojenkin kohdalla virkamiesten valta oli rajallista. He eivät kenneet ajamaan talonpoikia pois kodeistaan helpolla, vaikka laki ja yhteisön enemmistö oli heidän takanaan. Sukuouikeuden kuulutukset otettiin kreivi Hornin aloitteesta painostuskeinoksi vastahakoisia talonpoikia vastaan. Siten muutettiin vanhoja käytänteitä. Huittisissa, Ulvilassa ja Kokemäellä sukuouikeuksia ei kuulutettu verorästien tai autiuden vuoksi 1630- ja 1640-luvulla. Inspehtori ja vouti saivat kreiviltä ohjeet kuuluttaa sukuouikeudet niiltä talonpojilta, joilta veroja jäi rästitiin eikä tulevaisuus näyttänyt lupaavan parempaa. Kuulutuksista huolimatta erityistä tarvetta sukuouikeuksille kreivillä ja kreivittärellä ei näytä olleen. Horn ja Bielke eivät laajentaneet kartanoitaan tai rakentaneet uusia kuulutusten avulla. Kreivi halusi maksimoida talonpoikien suorittamien päivätöiden määrän ja sukuouikeutensa menettäneiden kohdalla niitä voitiin vaatia vapaammin. Kreivitär halusi 1670-luvulla voudin ajavan vastahakoisimmat talonpojat pois tiloiltaan kuulutusten(kin) avulla, mutta voudin konfliktit talonpoikien kanssa osoittivat, että kuulutukset tai

verorästit eivät taanneet hädöille yksiselitteistä legitimizeettiä, vaikka vouti lopulta veikin voiton.

Sukuoikeuskysymyksen osalta on vielä korostettava, että kuulutuksista ei muodostunut kaavamaisista hallintomenettelyä, joka käynnistyi 'automaattisesti' kolmen vuoden verorästien myötä ja eteni kolmanteen kuulutuskertaan siinä tahdissa kuin pitäjissä käräjiä pidettiin. Porin kreivikunnan kuulutetuista talonpojista vain harvan kohdalla kuulutuksia oli enemmän kuin yksi. Kreivikunnan sukuoikeuksien kuulutuksilla ei ollut suurta merkitystä maanluontojen pidemmän aikavälin kehityksessä. Aiemman tutkimuksen mukaan esimerkiksi Huittisissa 77% omisti sukuoikeutensa 1630-luvulla ja 1690-luvulla osuus oli pudonnut 27%:iin. Kreivikunnan virkamiesten tutkimuksista käy ilmi, että muutos oli pääosin tapahtunut jo ennen kreivikunnan perustamista. Tutkimusten mukaan kreivikunnan kaikista tiloista noin kaksi kolmasosaa oli menettänyt sukuoikeutensa. Yleisenä syynä oli autoituminen, joka 1630- ja 1640-luvulla oli laajimmillaan.

Sukuoikeudesta ja yleisemmin 1600-luvun omistamisen luonteesta on kirjoitettu melko paljon. Ydinkysymyksen voi tiivistetysti todeta kohdistuneen monitasoisen omistusoikeusjärjestelmän ja todellisuuden väliseen suhteeseen. Millainen merkitys erilaisilla maanluonnoilla oli aikalaisille? Tämän tutkimuksen havaintojen pohjalta selvää vastausta ei voida antaa. Kuulutusprosessien yhteydessä talonpoikien omat käsitykset sukuoikeudesta ja omistamisen perusluonteesta eivät pääse julki, eivätkä kreivin virkamiehet raportoi niistä. Hiljaisuus voidaan tulkita joko hyväksynnäksi tai merkiksi vieraudesta – talonpojat eivät reagoineet kuulutuksiin, koska niiden mahdolliset seurauksista ei tiedetty. Jälkimmäistä vaihtoehtoa vastaan tosin puhuu se tosiasia, että kreivin virkamiehet tiedottivat seurauksista julkisesti, koska ilman tietoisuutta kuulutukset menettivät tehonsa pelotteena.

Käräjät olivat virkamiehille arena, jossa voitiin suorittaa monia hallinnollisia toimenpiteitä. Sen ohessa niillä mitattiin voudin luottamusta ja uskottavuutta yhteisön parissa. Virkamiehet hakivat sieltä suoraan luottamuslauseita omalle toiminnalleen. Kun käräjiltä, eli erityisesti paikalla olleelta rahvaalta ja lautamiehiltä, pyydettiin lausuntoa virkamiehen toimenpiteiden oikeellisuudesta, arvioinnin kohteena olivat teot, mutta myös voudin kunnia, rehellisyys ja maine. Rehellisyys toistuu erityisesti vouti Pålwal Callian kirjeissä ominaisuutena ja ihanteena, johon hän perusti kaiken toimintansa. Syytökset voutia vastaan olivat syytöksiä hänen rehellisyyttään vastaan. Rehellisyyden taustalla oli käsitys itsestä oikeamielisenä ja kunniallisena ihmisenä. Ne olivat sidoksissa lakien noudattamiseen, mutta myös omantunnon puhtauteen. Sitä kautta rehellisyys velvoitti ennen kaikkea Jumalan edessä, joka oli kaikkien maallisten vallankäyttäjien yläpuolella. Silti rehellisyyttä arvioitiin myös maallisin menetelmin. Tässä tutkimuksessa käräjät eivät niinkään näyttäydä yhtenä modernin hallinnon portana, vaan yhteisöllisen epämuodollisen kontrollin muodollisena instituutiona. Siellä rehellisyys – kaikessa epä määräisyydessään – oli konkreettisimmin arvioitavissa.

Rehellisyyden vastakohta oli häpeä, jota välteltiin asettautumalla julkisesti arvioitavaksi toisten rehellisten miesten eli lautamiesten tai kenen tahansa kunnialliseksi tai jäävittömäksi tunnustetun miehen eteen. Häpeää ei kuitenkaan pelkästään vältelty. Sitä voitiin myös käyttää. Leimaaminen oli tärkeä väline kaikille osapuolille, jotka paikallisyhteisössä ajautuivat jonkinlaiseen konfliktiin. Useimmissa kreivi-

kunnan voudin ja inspehtorin suurissa konflikteissa talonpoikien kanssa talonpojat ohittivat käräjät ja valittivat ylemmille portaille, paikallisyhteisön ulkopuolelle. Käräjiä ei välttämättä pidetty puolueettomina ja valittaja halusi asiansa sellaisten henkilöiden käsiteltäväksi, joita hän itse ei pitänyt jäävinä. Raadollisempi tulkinta on, että ohittamisessa oli kyse taktikasta. Se oli pakoa yhteisön epämuodollisesta kontrollista. Käräjillä maine saattoi asettaa vahvat lähtökohdat eri osapuolten selitysten painoarvolle. Kaikissa konflikteissa, joissa kreivikunnan virkamiehet selvittelivät välejään rahvaan kanssa, toimintamuotoihin sisältyi legaalisen todistelun käytänteitä. Tutkimuksilla etsittiin totuutta, todistaminen sidottiin laskelmiin ja avoimesti tehtyihin selvityksiin. Yhtä lailla tärkeää oli kuitenkin leimaaminen. Totuuden etsimisen ohessa taisteltiin siitä, millaisia ihmisiä osapuolet olivat, ja se ratkaisi myös virkamiehen vallan legitimitettiin.

Katajalan ja Villstrandin luettelemien paikallistason toimintaa jäsentävien tekijöiden joukkoon voidaankin liittää joukko tunneperäisiä tai moraalisia kriteereitä joiden määrittäminen oli jatkuvasti käynnissä, ja jotka jäsensivät kaikkien paikallistason toimijoiden mahdollisuuksia, valintoja ja tavoitteita. Toimintakenttä ei rakentunut yksistään hallintoyksiköistä ja virkatehtävistä, vaan myös moraalista, jota ei säädelty yksinomaan ylhäältä käsin tai raamattuun ja lakiin tukeutuen. Vallankäyttöä jäsenettiin hyvän ja pahan taisteluna, hyväksyttävän ja tuomittavan väli-maastossa. Kaikkea toimintaa arvioitiin tällä asteikolla, mutta se ei itsessään ollut absoluuttinen vaan suhteellinen. Sama toimenpide saattoi sijoittua eri kontekstissa eri kohtaan, riippuen osapuolten maineista ja arvostuksesta, tai heidän kyvystään argumentoida oman toimintansa moraalista hyväksyttävyydestä.

Miten vallan ja virkamiesten legitimitetti syntyi paikallisyhteisössä?

1600-luvun virkamiesten toimintaa ohjasivat selvästi kehittyneemmät ohjesäännöt kuin 1500-luvulla, mutta veronkanto ei silti muodostunut kasvottomaksi ja mekaaniseksi suorittamiseksi. Virkamiestoiminta ei voinut perustua yksinomaan käytänteiden vakiintuneisuuteen, säädösten kirjalliseen olomuotoon tai muuhun esivallan tuottamaan kovaan tosiasiaan. Paikallistasolla toimivan virkamiehen valta ja vallankäyttö oli riippuvainen heidän omista persoonallisuuksistaan. Säädösten, mittojen ja määrien tuntemus ei riittänyt veronkannossa. Veronkanto ja muu vallankäyttö oli kasvollista toimintaa ja vaikka sen suhteen ei olisikaan tapahtunut suuria mullistuksia läänittämisen myötä, aiemmassa tutkimuksessa siihen on käytännön tasolla kiinnitetty vähän huomiota.

Kutsumalla voutia tai inspehtoria virkamieheksi he rinnastuvat väistämättä myöhempien aikojen byrokratioiden työntekijöihin. Weberin valtakriteereihin verrattaessa heidän toimenkuvassaan oli kuitenkin vahvasti läsnä elementtejä, jotka eivät sovi yhteen modernin hallinnon persoonattomuuteen. Heidän toimintansa legitimitetti ei syntynyt yksinomaan ylhäältä eli kreiviltä ja kreivittäreltä tulleesta valtakirjasta. Kreivikunnan virkamiehet valittiin toimeensa, koska he olivat kotoisin samalta seudulta, jonne kreivikunta perustettiin. Se oli ajankohdan yleinen käytäntö, joka ei kertonut esivallan nerokkuudesta, vaan sen heikkoudesta. Voidakseen toimia talonpoikien parissa virkamiehen oli parempi olla jo entuudestaan heille tuttu.

Tässä tutkimuksessa ei pyritty luomaan kokonaisvaltaista kuvaa paikallisesta valtaverkostosta. Konfliktien avulla osoitettiin muun muassa, että paikallisella eli-

tillä oli sananvaltaa virkanimityksissä (kirkkoherran ”vaali” 1658), että sillä oli ote rahvaalta kruunulle meneviin suorituksiin (majuri Hans Larsson Gode), ja että paikallistasolla kaikki sosiaaliset roolit ja ideaalit saattoivat lomittua oman edun tavoitteluun ja häikäilemättömyyteen (Antti Äimä). Tulokset eivät ole mullistavia, mutta ne korostavat entisestään tarvetta tutkia paikallisen vallan reunaehtoja. Virkamiehen aseman legitimitettiin oli vahvasti riippuvainen hänen sukutaustastaan sekä yhteisöstä: kylien juoruista, paikallisten kirkonmiesten ystävydestä. Tiedonhallinta oli maineenhallintaa, sekä talonpoikien että oman. Ruotsissa oli 1600-luvun jälkipuolella paikallinen eliitti, jota ei tule ymmärtää yksinomaan varakkaiden joukkioksi, joiden jäsenet pyrkivät ensisijaisesti haalimaan itselleen lisää varallisuutta. Sillä oli sananvaltaa ”virallisiin” asioihin ja siihen, kuka sai toimia paikallistasolla virkamiehenä.

Vouti Pål Callian ja inspehtori Hans Hansson Godeen kohdistettiin syytöksiä ja epäilyjä erilaisista huijauksista säännöllisesti koko kreivikunnan olemassaolon ajan. Epäilyksenalaisena oleminen kuului toimenkuvaan, virkamiehen moraaliksi kyseenalaistettiin sekä hänen ylä- että alapuoleltaan. Aiemmassa tutkimuksessa paikallistasolla toimineita virkamiehiä on kuvattu välittäjiksi, keskusvallan ja rahvaan välissä toimineiksi henkilöiksi, jotka muodollisen virka-aseman ja epämuodollisten suhdeverkostojensa kautta sovittivat yhteen ylhäältä tulleet vaatimukset ja alatason odotukset. Vouti ja inspehtori toimivat välittäjänä, kun he arvioivat yksilö- ja tilakohtaisesti veronmaksuvaikeuksien taustoja, ja päättivät paljonko yksittäisen talonpojan tuli maksaa veroja. He myivät päätöksensä kreiville ja kreivittärelle, vaihtelevalla menestyksellä tosin.

Kreivitär erotti Hans Hansson Goden veroepäselvyyksien vuoksi. Niiden yksityiskohdista ei ole tietoa, mutta inspehtorin lojaalisuuteen kohdistuneet epäilykset heräsivät henkiin jo kreivi Hornin aikana. Välistävedosta ja sukulaisten suosinnasta epäilty Gode jäi kiinni, kun kreivitär tuli kreivikuntaan suorittamaan erityistutkimuksen. Sen tuloksista ei ole tarkkaa tietoa. Jos Goden rikkomukset ajoittuivat tasanaisesti koko hänen 20-vuotiselle virkauralleen, inspehtori onnistui menestyksellään hoitamaan tointaan kaikkien osapuolten – rahvaan, kreivin ja kreivittären, itsensä – tyydytykseksi. Godeen kohdistunut tyytymättömyys sekä siitä huolimatta pitkäksi muodostunut virkaura kertovat toisaalta etäisen valtasuhteen ongelmista. Tukholmasta käsin oli vaikea valvoa meren toisella puolella toimineen virkamiehen toimintaan yksinomaan kirjeiden avulla. Kirjeenvaihto epäilemättä vaikutti virkamiehen toimintaan, mutta yksinomaan sen varaan nojanneesta hierarkkisesta käskysuhteesta ei muodostunut erityisen vahvaa. Tultuaan erotetuksi Gode joutui muutamaksi vuodeksi vaikeuksiin, mutta hänestä ei tullut sosiaalista hylkiötä virkatoimialueellaan eli kotiseudullaan. Suhteidensa avulla hän nousi jaloilleen ja saavutti ilmeisen vakaan aseman yhteisössä.

Pål Callian taistelu veljensä Henrich Callian kanssa on äärimmäinen esimerkki julkisen vallan ja yksityisten kaunojen sekoittumisesta. Kreivikunnan vouti ja kruununvouti taistelivat vuosikymmenten mittaan perinnöstä, kruunun ja kreivikunnan oikeuksista ja maineistaan. Samalla veljesriidan kautta hahmottuvat tahot, joiden luottamukseen paikallinen virkamies nojasi kaikessa toiminnassaan. Parjattaessaan veljeään kreivittärelle ja kirjanpitäjää Gernmanille Pål Callia halusi tehdä heille selväksi, kuka oli syyppä kaikkiin epäselvyyksiin. Pål Callian argu-

mentit ja retoriikka sitoivat hänen oman asemansa samalla myös yhteisöön ja Jumalaan. Pyrkinessään leimaamaan veljensä häpeällä kreivikunnan vouti pyrki saamaan yhteisön puolelleen. Vakuuttamalla omantuntonsa olevansa puhdas vouti teki selväksi, että hänen suhteensa Jumalaan oli kunnossa. Virkamiehen valta oli vahvimmillaan, kun hän nautti isäntänsä (tai emäntänsä), Jumalan ja toimintaympäristönsä rehellisten miesten luottamusta.

Callioiden veljesriita päättyi Henrichin kuolemaan. Páwal Callialle se oli suuri voitto – todistus Jumalan tuesta. Hänen tulkintansa ei saavuttanut yleistä hyväksyntää, tai ainakin hänen asemansa kyseenalaistettiin nopeasti paikallisen eliitin parista. Konflikti kirkkoherra Johannes Keckoniuksen kanssa johti Páwal Callian erottamiseen. Kirkkoherra ja vouti syyttivät toisiaan erinäisistä rikkomuksista, mutta voimakkaammin he kävivät toistensa maineiden kimppuun. He kyseenalaisivat toistensa moraalien ja parjasivat toisiaan, ja kirkkoherra vei voiton saadessaan rinnalleen kivalteri Daniel Larssonin sekä kirjanpitäjä Johan Schröderin. Inspehtori Goden ura katkesi ylhäältä häneen kohdistettuihin epäilyihin, vouti Páwal Callia kaatui vertaistensa kritiikkiin. Alapuoleltaan tulleet hyökkäykset inspehtori ja vouti torjuivat säännönmukaisesti. Oliko kreivikunnan ja kruunun muodostama valtakoneisto liian vahva talonpojille?

Aiemmassa tutkimuksessa esiin nostettu kysymys kapinoinnin puutteesta antaa ymmärtää, että alistetut talonpojat eivät tunteneet omaa parastaan tai olivat niin alistetussa asemassa, että heidän oli mahdotonta muuttaa vallinnutta järjestelmää. Elivätkö he ”väärässä tietoisuudessa”, eliitin etuja ajavan ideologian vääristämän maailmankuvan uhreina? Vai onko koko kysymys anakronistinen – onko tutkimuksessa hahmotettu talonpoikien edut niin kattavasti ja objektiivisesti, että tutkijat tietävät talonpoikien edut paremmin kuin he itse?⁴

Kun kruunun ja hallinnon toimintaa tarkastellaan kapea-alaisesti makrotasolta tai yksinomaan ”puhtaasti” taloudellisiin olosuhteisiin keskittyen, suuren valtiolistumiskertomuksen päätoimijaksi nousee harkitseva, tavoitteellinen, historiallisen kokonaiskuvan hyvin hallitseva ja pitkän keston kehityskuluista tietoinen valtio, jonka toimintaa suhteessa alamaisiinsa arvioidaan aina äärimmäisen funktionaalisesti. Keskusvallan ja alamaisten suhde – ja koko 1600-luvun historia – tiivistyy ”resurssien hankintaan” (*resursuttag*). Kriittinen ja purkava tieteenperintö kykenee aina osoittamaan patriarkaaliset ihanteet ja vastavuoroisuuden velvoitteet väenottoja ja veronkeruuta verhoavaksi tyhjäksi retoriikaksi. Kasvoton hallintokoneisto näyttää huolehtineen ennen kaikkea maatalouden tuottaman ylijäämän mekaanisesta hyväksikäytöstä. Kruunu ja aristokratia välineellistivät Jumalan, alistivat kirkon ja valjastivat rahvaan uskonnollisuuden omien tavoitteidensa ajamiseen. Uskonto muuttui propagandaksi, systemaattiseksi tietoiseksi valehtelemiseksi, jota valtio tuotti sekä sodan että rauhan aikana. Käsitys siitä, että kaikki tämä voitiin toteuttaa vastoin talonpoikien jonkinasteista hyväksyntää on naiivi. Kuvaamalla yhteiskuntahierarkian alemmat kerrokset täydellisesti alistetuiksi ei ainoastaan liioitella ylempien tahojen rationaalisuutta, vaan oletetaan talonpoikien käytännössä olleen tyhmiä. Kärjistäen todettuna kaikki 1600-luvun valtaan ja sosiaaliin suh-

4 Eriksen 2004, 213–214.

teisiin liittyvä on tutkimuksessa kyseenalaistettu, paitsi rahan tavoittelu ihmisen toimintaa ohjaavana universaalina, ajattomana ja yksinomaisena motiivina.

Tässä tutkimuksessa paikallinen vallankäyttö hahmottuu vahvasti konsensusseen nojaavana, vaikka sitä onkin tarkasteltu ennen kaikkea konfliktien kautta. Konkreettisimmillaan virkamiesten ja talonpoikien oli päästävä yhteisymmärrykseen kunakin vuonna maksettavien verojen tasosta. Yleisemmällä tasolla oli välttämätöntä pitää yllä yksimielisyyttä eri osapuolten moraalista. Oli luotava konsensus siitä, ketkä olivat rehellisiä. Rahvas määrittä virkamiesten rehellisyyttä ja päinvaltoin, ja rehellisyyden arviointia suoritettiin kaiken aikaa. Konsensus ei ollut ehdoton ja yksimielinen, vaan pikemminkin hatara ja suhteellinen. Toisilla oli sananvaltaa enemmän sen määrittelyssä, kuin toisilla. Virkamiesten arviot talonpoikien kyvykkyydestä ja henkilökuvasta olivat subjektiivisia, vaikka niille haettiin tuki käräjiltä. Erimielisyyksille oli runsaasti tilaa, ja jos niitä ei saatu selvitettyä kylänraiteilla tai olutpenkeissä, ne oli vietävät käräjille, hovioikeuteen, kreivittären luokse tai Kuninkaallisen Majesteetin eteen. Ongelmille oli siis monia ratkaisukanavia, ja esivallan ja alamaisten suhteessa oli paljon tilaa vuorovaikutukselle. Paikallistasolla ei operoinut silmitön veronkantokone, vaan talonpojat suorittivat veronsa ja muut suorituksensa, vain jos he luottivat paikallisiin virkamiehiin ja hyväksyivät heidät ihmisinä.

Silti myös konsensusnäkökulma saattaa johtaa ylikorostuneisiin oletuksiin osapuolten selkeärajaisista identiteeteistä sekä yksiselitteisesti määritellyistä tavoitteista. Kuvaamalla talonpoikien ja virkamiesten tai alamaisten ja esivallan kanssakäymistä neuvotteluiksi toimintaympäristö jäsentyy rationaalisten strategioiden ohjaamaksi hallituksi vuorovaikutukseksi, ja talonpojat ymmärretään helposti ryhmäksi, jolla ei ole sisäisiä erimielisyyksiä. Ongelmat liittyvät erityisesti tarkastelutasoon. Valtiopäivillä toimiva talonpoika on eri talonpoika, joka paikallisyhteisössä toimii. Valtiopäivillä pelattiin eri peliä kuin talonpoikien kotiseudulla, vaikka teemat olivatkin samat. Paikallistasolla toisen osapuolen yhtenäisyys voidaan sekin kyseenalaistaa. Virkamiehet, luottamusmiehet, papit ja tuomarit eivät välttämättä muodostaneet niin yksituumaista ja yhteen hiileen puhaltavaa hallintokoneistoa kuin nykyajasta katsottuna näyttää. He eivät olleet organisaatio sanan nykymerkityksessä.

Satakuntalaiset talonpojat kärsivät käsiteltynä ajanjaksona lukuisia katoja, ja sodat koettelivat yhteisöjä väenottojen muodossa. Aika oli ankara ja kaikki eivät selvinneet vastoinkäymisistä. Kurjuus näkyi kuitenkin verotuksen tasossa. Jos kruunu ei lähettänyt sotilaitaan kantamaan veroja, talonpojilla oli hyvät mahdollisuudet saada vaikeutensa huomioiduksi verotuksessa. Talonpoikien ja virkamiesten kanssakäymisiin sisältyi paljon neuvotteluja, joista huomattava osa jää asiakirjojen ulkopuolelle. Joustoja ei päättänyt ylhäältä käsin rationaalinen kruunu tai armeliaisuudessaan kauaskatseinen kreivi. Tuhansien talonpoikaistilojen tupien pöytiin hajautetuissa tilakohtaisissa neuvotteluissa joustoille jäi vähän vaihtoehtoja. Virkamiesten keinot selvittää yksittäisen talonpojan ”todellinen” veronmaksukyky olivat rajalliset. Paikallisen tietovarannon tärkeimmät tuntijat lautamiehet oli valjastettu osaksi veronkantojärjestelmää totuutta selvittämään, mutta kuka pitikään ohjaksia? Lautamiesten totuus oli vahvemmin sidottu talonpoikien käsityksiin kuin kruunun tai kreivin etuihin. Miksi satakuntalaisen rahvaan olisi pitänyt kapinoida?

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto

Suomen hovioikeuksien tuomiokirja-aineisto (Renovoidut tuomiokirjat)
Kihlakunnan oikeuksien tuomiokirjat. Ala-Satakunnan tuomiokunta. Huittisten, Kokemäen ja Ulvilan käräjäpöytäkirjat 1651–1652.
Kihlakunnan oikeuksien tuomiokirjat. Vehmaan ja Ala-Satakunnan tuomiokunta. Huittisten, Kokemäen ja Ulvilan käräjäpöytäkirjat 1653–1659, 1674–1679 (mikrofilmattuina Jyväskylän maakunta-arkistossa), niteissä:
mm.7(1651–1652), mm.8(1653–1654), mm.9(1655–1657), mm.10(1658–1659), mm.11(1674–1678 Kokemäki), mm.12 (1679)

Turun maakunta-arkisto

Kokemäen seurakunnan arkisto
Kokemäen pitäjän kirkonkirja, II Ba:1
Kihlakunnan oikeuksien tuomiokirjat, Ala-Satakunta: konseptituomiokirjoja
Ulvilan tuomiokunta 1662

Riksarkivet

Bielkesamlingen

Gustav Horns och Sigrid Bielkes arkiv (Horn-Bielkesamlingen)
Sigrid Bielkes samling
Utgångna skrivelser
Kontrakt 1657, 1666 ym., copiebok 1669–1670–1671 (E2364)
Copiebok 1663–1665, registratur 1666–1668 (E2365)
Copiebok 1672–1675 (E2366)
Ingångne skrivelser
Serie I, Från allehanda enskilda personer
Eri kirjoittajat, (E2368–E2372)
Serie II, Skrivelser till Gustaf Horn och Sigrid Bielke. Från underhafvande
B) På finska gods
Vol. 10 Inspektoren Hans Hansson Gode (E2384)
Vol. 11 Befalningsmannen Pähl Pählsson (E2385)
Vol. 12 Bihang. Bref till bokhållaren Joh. Gernman (E2386)
Gustaf Horns och Sigrid Bielke:s gods och länshandlingar med räkenskaper
Finland
Björneborgs grevskap och Wampula gård
Räkenskaper 1650–1667 (E2424)
Räkenskaper 1669–1674, 1678 (E2425)
Björneborg grevskap, domböcker (E2421–2423, tuomiokirjat vuosilta 1665–1678)

Wijksamlingen

Gustaf Horns och Sigrid Bielkes arkiv
Concept till afgångna bref 1651–1657 (E2815, E2816)
Ankomna bref och akter
Bref till GH och SB från furstar, ämbetsmän och enskilda personer
Hans Hansson Gode (E2820)
Erich Nilsson Klint (E2824)
Nils Welamsson (E2827)
Päwal Päwalsson (E2828)

Skoklostersamlingen

Manuscripter

Manuscripter miscellanea

Original bref till fältherr gref Gustaf Horn, från Gustaf Horn Edvardsson (E8837)

Original bref till fältherr gref Gustaf Horn, från mm. Arvid Forbus (E8841)

Sävstaholmssamlingen I

G. Genealogica, Heraldica. Genealogica. Vol. 126. Mf F035–3–32884, A 0447.

Transumpt utaf Sahl feldherrinna högwallborne fru Grefwinnan Sigrid Bielkes egen handiga annotation uti en dess/dag Bok

Skrivelser till Kungl Maj:t

Landshövdingarnas skrivelser

Åbo ocg Biörneborgs län

Vol.1, 1643–1676 (Mf FR 42, JyMa)

Vol.2, 1677–1682 (Mf FR 42, JyMa)

Riksregistratur (RR)

Läänityskirjeitä vuosilta 1644–1654 (Mikrofilmattuna Jyväskylän maakunta-arkistossa)

Lund universitet bibliotek (LUB)

De la Gardieska samlingen

Släkten Forbus

Bref till Arvid Forbus, från enskilda personer, 10:1

PAINETUT ALKUPERÄISLÄHTEET

Brahe, Per 1971: *Oeconomia eller Hushållsbok för ungt adelsfolk*. Utgiven med inledning, kommentar och ordförklaringar av John Granlund och Gösta Holm. Nordiska museets handlingar 78. Lund 1971.

Ekstrand, 1901: *Samlingar i Landtmäteri. Första samlingen. Instruktioner och Bref rörande landtmäteriet*. Stockholm 1901.

Empogrius, Erich 1660: *Christeligh Lijkpredikan som Närvarande Furstelige Personer / Sveriges Rijkets Regeringh och Rådth / så och andra aff åthskillighe kiön / Stånd / högheet / särdeles Welkor och Wårde bleff hållen Uthi Sankt Jacobs kyrkia i Stockholm / På thet Åhret Christi M. DC.LX den xii. Augusti. Då grev Gustaf Horn blev wedbörlich prydn och Stååt wardt begrafwen*. Aff Erico Gab. Empogrius. Stockholm / Tryckt hoos Ignatium Meurer. (Helsingin yliopiston kirjasto, Suomen kirjallisuuden henkilörunoja, Rv.Mf 2502)

Horn, Agneta 1959: *Beskrivning om min vandringstid*. Utgiven med inledning och kommentar av Gösta Holm. Uppsala 1959.

Petri, Laurentius 1897: *Oeconomia Christiana*. Utgiven med inledning af Herman Lundström. Uppsala 1897.

Rosenhane, Schering: *Oeconomia*. Utgiven av Torsten Lagerstedt. Uppsala 1944.

Styffe, C.G. (red.) 1852: *Samling af instructioner för högre och lägre tjenstemän vid landt-regeringen i Sverige och Finland*. Stockholm 1852.

Svenska riksrådets protokoll. Handlingar rörande Sveriges historia. Tredje serien. Stockholm 1916.

KIRJALLISUUS

Aalto, Seppo 1996: *Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina: seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621–1700*. Helsinki 1996.

Aalto, Seppo & Johansson, Kenneth & Sandmo, Erling 2000: "Conflicts and Court Encounters in a State of Ambivalence". Teoksessa: Eva Österberg, Solvi Bauge Sogner (eds): *People Meet the Law. Control and Conflict-handling in the Courts. The Nordic countries in the post-Reformation and pre-industrial period*. Otta 2000.

- Alapuro, Risto 1995: Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933. Toinen painos. Porvoo 1995.
- Almquist, Joh. Axel 1917: *Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523–1630. Första delen*. Stockholm 1917.
- Almquist, Joh. Axel 1919–1922: *Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523–1630. Andra delen*. Stockholm 1919–1922.
- Anderson, Perry 1987: *Den Absoluta statens utveckling*. Översättning av Gunnar Sandin. Lund 1987.
- Andersson, Gudrun 2003: ”Att bygga sig ett namn. Rumsliga hierarkier och strategier hos eliten i Arboga 1650–1770”. Teoksessa: *Med börd, svärd och pengar. Eliters manifestation, maktutövning och reproduktion*. Gudrun Andersson, Esbjörn Larsson och Patrick Winton (red.). Uppsala 2003.
- Aronsson, Peter 1992: *Bönder gör politik. Det lokala självstyret som social arena i tre smålandssocknar 1680–1850*. Malmö 1992.
- Asker, Björn 2004: *I konungens stad och ställe: länsstyrelser i arbete 1635–1735*. Uppsala 2004.
- Bailey, F.G. 1969: *Stratagem and Spoils. A Social Anthropology of Politics*. Basil Blackwell 1969.
- Bailey, F.G. 1971: ”Gifts and Poison”. Teoksessa: *Gifts and Poison: The Politics of Reputation*. Edited by F.G. Bailey. Basil Blackwell 1971.
- Beik, William 1988: *Absolutism and Society in Seventeenth-century France. State Power and Provincial Aristocracy in Languedoc*. Cambridge 1988.
- Bergman, E. W. 1894: Några blad ur Carleborgs grefskaps historia 1652–1659. *Skrifter utg. av Svenska Litteratursällskapet i Finland* 28, Förhandlingar och uppsatser 8. Helsingfors 1894.
- Bergman, Karl 2002: *Makt, möten, gränser. Skånska kommissionen i Blekinge 1669–1670*. Lund 2002.
- Blomstedt, Yrjö 1958: *Laamannin- ja kihlakunnantuomarinvirkojen läänittäminen ja hoito Suomessa 1500- ja 1600-luvuilla (1523–1680)*. Oikeushallintohistoriallinen tutkimus. Forssa 1958.
- Boissevain, Jeremy 1974: *Friends of Friends: Networks, Manipulators and Coalitions*. Basil Blackwell, Oxford 1974.
- von Bonsdorff, Carl 1886: *Om donationerna och förläningarna samt frälseköpen i Finland under drottning Kristinas regering*. Helsingfors 1886.
- Boureau, Alain 1997: ”The Letter-Writing Norm, a Medieval Invention”. Teoksessa: R. Chartier, A. Boureau and C. Dauphin: *Correspondence. Models of Letter-Writing from the Middle Ages to the Nineteenth Century*. Princeton University Press 1997.
- Brenner, Alf 1939: ”Ur en gammal räkenskapsbok. Anteckningar om ett västnyländskt storgods under 1600-talet”. *Skrifter utgivna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. Historiska och Litteraturhistoriska Studier* 15. Helsingfors 1939.
- Brännman, Erik 1950: *Frälseköpen under Gustav II Adolfs regering*. Lund 1950.
- Campbell, J.K. 1967: *Honour, Family and Patronage. A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community*. London 1967.
- Cederholm, Mathias 2007: *De värjde sin rätt. Senmedeltida bondemotstånd i Skåne och Småland*. Malmö 2007.
- Chartier, Roger 1997: ”Introduction: An Ordinary Kind of Writing”. Teoksessa: R. Chartier, A. Boureau and C. Dauphin: *Correspondence. Models of Letter-Writing from the Middle Ages to the Nineteenth Century*. Princeton University Press 1997.
- Cheal, David 1988: *The Gift Economy*. London 1988.
- Clason, Sam. 1895: *Till reduktionens förhistoria. Gods och räntaafsöndringarna och de förbudna orterna*. Stockholm 1895.
- van Creveld, Martin 1999: *The Rise and Decline of the State*. Cambridge 1999.
- Dahlgren, Stellan 1964: *Karl X Gustav och reduktionen*. Uppsala 1964.
- Dewald, Jonathan 1996: *The European Nobility, 1400–1800*. Cambridge 1996.
- Dogan, Mattei 2003: ”Introduction: Diversity of Elite Configurations and Clusters of Power”. Teoksessa: *Elite Configurations at the Apex of Power*. Brill 2003.
- Droste, Heiko 2006: *Im Dienst der Krone: Schwedische Diplomaten im 17. Jahrhundert*. Berlin 2006.
- Eilola, Jari 1997: ”Naapurin piika kirnusi olutta sarvet molemmilla sivuillaan: Huhut ja kunnia noituusjutuissa 1600-luvun pikkukaupungeissa”. Teoksessa: *Huhut, unet, sodomiitit, moraalinvartijat, elämäkerrat, puhuttelusanat, ammattinimikkeet*. Toim. Heikki Roiko-Jokela. Jyväskylä 1997.
- Eilola, Jari 2002: ”’Cuckoi päällä curjanakin; cana alla armaisnakin’ – patriarkaalisuus, puolisoiden välinen suhde ja auktoriteettien muodostuminen”. Teoksessa: *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*. Toimittaneet Piia Einonen & Petri Karonen. Helsinki 2002.
- Eilola, Jari 2003: *Rajapinnoilla. Sallitun ja kielletyn määrittäminen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa*. Helsinki 2003.
- Einonen, Piia 2005: *Poliittiset areenat ja toimintatavat. Tukholman porvaristo vallan käyttäjänä ja vallankäytön kohteena n. 1592–1644*. Helsinki 2005.

- Elgenstierna, Gustaf 1925: *Den introducerade svenska adelns ättartavlor*, 1. Stockholm 1925.
- Elgenstierna, Gustaf 1927: *Den introducerade svenska adelns ättartavlor*, 3. Stockholm 1927.
- Ellenius, Allan 1988: "Visual Culture in Seventeenth-century Sweden: Images of Power and Knowledge". Teoksessa: *The Age of New Sweden*. Editors: Arne Losman, Agneta Lundström, Margareta Revera. 1988.
- Englund, Peter 1989: *Det hotade huset. Adliga föreställningen om samhället under stormaktstiden*. Stockholm 1989.
- Englund, Peter 1996: *Suuren sodan vuodet*. Juva 1996.
- Englund, Peter 2001: *Voittamaton. Erään miehen tie Ruotsin suurvalta-aikana*. Juva 2001.
- Enlund, Magnus 2007: *Såsom Fanen plågade Jäbb. Relationen mellan överhet och undersäte i Gamlakarleby friherreskap under andra hälften av 1600-talet*. Opublicerat pro gradu avhandling. Historiska institutionen vid Helsingfors universitet 2007.
- Eriksen, Thomas Hylland 2004: *Toista maata? Johdatus antropologiaan*. Helsinki 2004.
- Ernby, Eibert 1975: *Adeln och bondejorden. En studie rörande skattefråset i Oppunda härad under 1600-talet*. Uppsala 1975.
- Eyvind Naess, Hans & Österberg, Eva 2000: "Sanctions, Agreements, Sufferings". Teoksessa: Eva Österberg, Solvi Bauge Sogner (eds), *People Meet the Law. Control and Conflict-handling in the Courts. The Nordic countries in the post-Reformation and pre-industrial period*. Otta 2000.
- Fasano Guarini, Elena 1995: "Center and Periphery". *The Journal of Modern History* 67, suppl. December 1995.
- Forsgren, Gustaf 1885: *Bidrag till svenska gref- och friherreskapens historia 1561–1655. I. Erik XIV:s och Johan III:s tid*. Stockholm 1885.
- Forsberg, Anna Maria 2005: *Att hålla folket på gott humör: informationsspridning, krigspropaganda och mobilisering i Sverige 1655–1680*. Stockholm 2005.
- Fredriksson, Berndt 1976: *Försvarets finansiering. Svensk krigsekonomi under skånska kriget 1675–79*. Uppsala 1976.
- Fried, Morten H. 1977: "The Study of Politics in Anthropology". Teoksessa: *Horizons of Anthropology. Second edition*. Edited by Sol Tax and Leslie G. Freeman. Chicago 1977.
- Frohnert, Per 1993: *Kronans skatter och bondens bröd. Den lokala förvaltningen och bönderna i Sverige 1719–1775*. Lund 1993.
- Fähræus, Rudolf 1936: *Magnus Gabriel De la Gardie*. Uppsala 1936.
- Gardberg, John 1935: *Kimito friherreskap. En studie över feodal läns- och godsförvaltning*. Helsinki 1935.
- Geijer, Erik 1836: *Svenska folkets historia, 3. Konung Gustaf II Adolf och drottning Christinas historia*. Örebro 1836.
- Gendzel, Glen 1997: "Political Culture: Genealogy of a Concept". *Journal of Interdisciplinary History*. Vol. 28. Autumn, 1997.
- Ginzburg, Carlo 1996: *Johntankojat. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Tampere 1996.
- Gledhill, John 2000: *Power and its Disguises: Anthropological Perspectives on Politics*. London 2000.
- Glete, Jan 2002: *War and State in Early Modern Europe. Spain, the Dutch Republic and Sweden as fiscal-military states, 1500–1660*. London 2002.
- Godenhielm, Bertil 1934: *Ätten Godenhielm. Dess ursprung och öden intill tiden för det stora nordiska krigets slut*. Helsingfors 1934.
- Goldie, Mark 2001: "The Unacknowledged Republic: Officeholding in Early Modern England". Teoksessa: *The Politics of the Excluded c. 1500–1850*. Edited by Tim Harris. Palgrave, printed in China 2001.
- Goody, Jack 1988: *The Logic of Writing and the Organization of Society*. Cambridge 1988.
- Griffiths, Paul & Fox, Adam & Hindle, Steve 1996: "Introduction". Teoksessa: *The Experience of Authority in Early Modern England*. Edited by Paul Griffiths, Adam Fox and Steve Hindle. 1996.
- Grönholm, Pertti 1997: "Narratologia ja narratiivisuus historiantutkimuksessa." Teoksessa: *Työkälut riviin. Näkökulmia yleisen historian tutkimusmenetelmiin*. Toim. Eero Kuparinen. Turku 1997.
- Gustafsson, Alfred A. 1933: "Maanmittarikunta ja mittaustyöt ruotsinvalian aikana". Teoksessa: *Suomen maanmittauksen historia. I osa. Ruotsinvalian aika*. Porvoo 1933.
- Gustafsson, Lars 1956: *Virtus politica: politisk etik och nationellt svärmeri i den tidikare stormaktstidens litteratur*. Uppsala 1956.
- Gustafsson, Harald 1994a: *Political Interaction in the Old Regime. Central Power and Local Society in the Eighteenth-Century Nordic States*. Translated by Alan Crozier. Lund 1994.
- Gustafsson, Harald 1994b: "Vad var staten? Den tidigmoderna svenska staten: sex synpunkter och en modell". *Historisk Tidskrift* 1994:2.
- Gustafsson, Harald 1997: *Nordens historia: en europeisk region under 1200 år*. Lund 1997.

- Haikari, Janne 1999: *Suuläänitys – perintötilallisen uhka? Läänityslaitos Huittisissa 1638–1679*. Suomen historian julkaisematon pro gradu –työ. Jyväskylän yliopisto 1999.
- Hakanen, Marko 2005: ”Mikä oli klienttijärjestelmä? Klienttijärjestelmäkäsitteet uuden ajan alun Ruotsissa”. *Historiallinen Aikakauskirja*, 3/2005.
- Hallenberg, Mats 2001: *Kungen, fogdarna och riket. Lokalförvaltning och statsbyggande under tidig vasatid*. Stockholm 2001.
- Hanssen, Börje 1952: *Österlen. En studie över social-antropologiska sammanhang under 1600- och 1700-talen i sydöstra Skåne*. Ystad 1952.
- Hansson, Stina 1988: *Svensk brevskrivning. Teori och tillämpning*. Göteborg 1988.
- Harnesk, Börje 1997: ”Något om den lokala självstyrelsens problematik under 1500- och 1600-talen”. Teoksessa: *Individ och struktur i historisk belysning. Festskrift till Sune Åkerman*. Umeå 1997.
- Harnesk, Börje 2002: ”Den svenska modellens tidigmoderna rötter?”. *Historisk tidskrift*, 2002:1.
- Harnesk, Börje 2003: ”Inledning”. Teoksessa: *Maktens skiftande skepnader. Studier i makt, legitimitet och inflytande i det tidigmoderna Sverige*. Red. Börje Harnesk. Umeå 2003.
- Harnesk 2003b: ”Konsten att klaga, konsten att kräva. Kronan och bönderna på 1500- och 1600-talen”. Teoksessa: *Maktens skiftande skepnader. Studier i makt, legitimitet och inflytande i det tidigmoderna Sverige*. Red. Börje Harnesk. Umeå 2003.
- Harris, Tim 2001: ”Introduction”. Teoksessa: *The Politics of the Excluded c. 1500-1850*. Edited by Tim Harris. Palgrave, printed in China 2001.
- Heckscher, Eli F. 1935: *Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa. Första delen. Före frihetstiden. Första boken*. Stockholm 1935.
- Heckscher, Eli F. 1936: *Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa. Första delen. Före frihetstiden. Andra boken*. Stockholm 1936.
- Heckscher Eli F. 1943: *Stormaktstidens sociala omvälvningar. Reduktionen och dess förutsättningar*. Stockholm 1943.
- Hein, Ants 1998: *Viron hylätty kartanot. Baltian katoavaa kartanokulttuuria*. Helsinki 1998.
- Henshall, Nicholas 1992: *The Myth of Absolutism. Change & Continuity in Early Modern European Monarchy*. Longman, London and New York 1992. Printed in Singapore.
- Herlin, Ilkka 1996: ”Linjoilla ja linjojen takana. Historioitsijat sodassa”. Teoksessa: Pekka Ahtiainen & Jukka Tervonen: *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaisen historiankirjoi-tukseen*. Helsinki 1996.
- Hietaniemi, Tapani ym. 1997: *Feodalismi. Uuden ajan käsite, keskiajan ilmiö, maailmanhistorian kategoria*. Tampere 1997.
- Holm, Johan 1999: ”’Skyldig plicht och trohet’. Militärstaten och 1634 års regeringsform”. *Historisk Tidskrift*, 1999:2.
- Holm, Johan 2007: *Konstruktionen av en stormakt. Kungamakt, skattebönder och statsbildning 1595–1640*. Stockholm 2007.
- Huhtamies, Mikko 2000: *Sijaissotilasjärjestelmä ja väenotot. Taloudellis-sosiaalinen tutkimus sijaissotilaiden käytöstä Ala-Satakunnan väenotoissa vuosina 1631–1648*. Helsinki 2000.
- Hyvärinen, Matti 2003: ”Valta”. Teoksessa: Hyvärinen Matti, Kurunmäki Jussi, Palonen Kari, Pulkkinen Tuija ja Stenius Henrik (toim.): *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Jyväskylä 2003.
- Hættner Aurelius, Eva 1996: *Inför lagen. Kvinnliga svenska självbiografier från Agneta Horn till Fredrika Bremer*. Linköping 1996.
- Igantius, K.E.F. 1865: *Finlands historia under Carl X Gustafs regering*. Helsingfors 1865.
- Ihse, Cecilia 2005: *Präst, stånd och stat. Kung och kyrka i förhandling 1642–1686*. Stockholm 2005.
- Ingebrand, Sven 1964: *Olavus Petris reformatoriska åskadning*. Uppsala 1964.
- Inkilä, Arvo 1910: ”Hiukkasan lisävalaistusta Tuomas Rajaleniuksen luonteeseen”. *Historiallinen Aikakauskirja* 1910.
- Jespersen, Leon 2000: ”The Constitutional and Administrative Situation”. Teoksessa: *A Revolution from Above? The Power State of 16th and 17th Century Scandinavia*. Edited by Leon Jespersen. Odense University Press 2000.
- Johansson, Kenneth 1990: ”Herrar och bönder. Om jurisdiktionen i några småländska friherreskap på 1600-talet”. *Scandia* 1990.
- Jokiahon, Mika 2002: ”Miehen kunnia ja maine 1600-luvun pohjalaisessa maalaisyhteisössä”. Teoksessa: *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisen järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*. Toimittaneet Piia Einonen & Petri Karonen. Helsinki 2002.
- Jokipii, Mauno 1953: ”Porin kreivikunta”. *Historiallinen arkisto* 54. Helsinki 1953.
- Jokipii, Mauno 1953b: ”Kokemäenjoen toekalastuksesta”. Teoksessa: *Vanhaa Harjavaltaa. Vanhaa*

- Satakuntaa II. Toimittanut ja kustantanut Harjulan kilta. Vammala 1953.
- Jokipii, Mauno 1954: ”Tuomas Rajalenius”. *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja* 41–42, 1951–1952. Helsinki 1954.
- Jokipii, Mauno 1956: *Suomen kreivi- ja vapaaherrakunnat I*. Helsinki 1956.
- Jokipii, Mauno 1957: ”Lääninherrojen ja väestön suhteista maamme suurläänityksillä”. *Historiallinen Aikakauskirja* 1957.
- Jokipii, Mauno 1960: *Suomen kreivi- ja vapaaherrakunnat II*. Helsinki 1960.
- Jokipii, Mauno 1974: *Satakunnan historia IV. Satakunnan talouselämää uuden ajan alusta isoonvihaan*. 1974.
- Jokipii, Mauno 1990: ”Johdan Adler Salvius – diplomaatti ja sotarahoituksen hoitaja 30-vuotisen sodan aikana”. Teoksessa: *Sitä kuusta kuuleminen*. Jyväskylä 1990.
- Jonsson, Alexander 2003: ”’Försumblige i deres kall och ämbete...’ 1600-talets debatt om den nya regionalförvaltningen”. Teoksessa: *Maktens skiftande skepnader. Studier i makt, legitimitet och inflytande i det tidigmoderna Sverige*. Red. Börje Harnesk. Umeå 2003.
- Jonsson, Alexander 2005: *De norrländska landshövdingarna och statsbildningen 1634–1769*. Umeå 2005.
- Jutikkala, Eino 1932: *Läntisen Suomen kartanoloitus Ruotsin vallan viimeisenä aikana I-II*. Helsinki 1932.
- Jutikkala, Eino 1934: ”Kartano yhteiskunta”. Teoksessa: *Suomen kulttuurihistoria II*. Jyväskylä 1934.
- Jutikkala, Eino 1942: *Suomen talonpojan historia*. Porvoo 1942.
- Jutikkala, Eino 1965: *Pohjoismaisen yhteiskunnan historiallisia juuria*. Porvoo 1965.
- Jutikkala, Eino 1977: ”Feodalismi Suomessa”. *Historiallinen Arkisto* 72. Helsinki 1977.
- Juva, Mikko 1955: *Varsinais-Suomen seurakuntaelämää puhdasoppisuuden hallitsemina vuosisatoina. Varsinais-Suomen historia VII, 3–4*. 1955.
- Järvinen, Sari 2005: *Esivallan vaatimukset ja talonpojan toimintamahdollisuudet Kemiön vapaaherrakunnassa 1600-luvun alkupuolella*. Suomen historian julkaisematon pro gradu –työ. Jyväskylän yliopisto 2005.
- Kajanti, Caius 1939: ”Jaakko Kallia”. *Genos* 1939.
- Kalela, Jorma 2000: *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki 2000.
- Kallio, K.E. 1937: *Entisajan karjanhoidosta ja paimenista Kokemäellä*. Kokemäki 1937.
- Kamen, Henry 2000: *Early Modern European Society*. Routledge 2000.
- Karonen, Petri 1994: *Kämmerinoinkeudet Suomen kaupungeissa suurvalta-ajan alkupuolella (n. 1620–1660)*. Jyväskylä 1994.
- Karonen, Petri 1996: ”Kuninkaan luottomiehiä, siniverisiä puoluejunnkareita, päteviä byrokraatteja ja säätyläisten parhaimmista. Virkamiehet ja yhteiskunnan muutos uuden ajan alussa (noin 1520–1810)”. Teoksessa: *Siperiasta siirtoväkeen. Murrosajoja ja käännekohtia Suomen historiassa*. Toimittanut Heikki Roiko-Jokela. Jyväskylä 1996.
- Karonen, Petri 1999: *Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809*. Juva 1999.
- Karonen, Petri 2000: ”’Kunnes kuolema meidät erottaa’. Yhteisö ja suunniteltu henkirikos Turussa vuonna 1643”. Teoksessa: *Rikos historiassa*. Toimittanut Olli matikainen. Jyväskylä 2000.
- Karonen, Petri 2001a: ”Axel Oxenstierna”. *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. Helsinki 1997- (18.5.2006). Saatavissa: <http://www.kansallisbiografia.fi>.
- Karonen, Petri 2001b: ”Antti Jaakonpoika Äimä (noin 1600–1660)”. *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. Helsinki 1997- (17.2.2003). Saatavissa: <http://www.kansallisbiografia.fi>.
- Karonen, Petri 2001c: ”Borgmästare mellan staten och stadssamhälle. Förvaltnings- och rättskulturer i det svenska rikets städer under stormaktstiden”. Teoksessa: *Mellan makten och menigheten. Ämbetsmän i det tidigmoderna Sverige*. Stockholm 2001.
- Karonen, Petri 2002a: ”Johdanto. Moninainen patriarkalisuus – normien ja käytäntöjen solmu-kohtat”. Teoksessa: *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskialta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*. Toimittaneet Piia Einonen & Petri Karonen. Helsinki 2002.
- Karonen, Petri 2002b: ”Patriarkalaisen järjestyksen monet todellisuudet”. Teoksessa: *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskialta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*. Toimittaneet Piia Einonen & Petri Karonen. Helsinki 2002.
- Karonen, Petri 2004: *Patruunat ja poliitikot. Yritysjohtajat taloudellisina ja poliittisina toimijoina Suomessa 1600–1920*. Helsinki 2004.
- Karonen, Petri 2007: ”Perspektiv och metoder inom domboksforskningen i Sverige oc Finland cirka 1990–2005”. Teoksessa: *Domboken som filologiskt och historiskt forskningsobjektet*. Red. av Harry Lönnroth. Uppsala 2007.
- Karonen, Petri 2008: ”Coping with Peace After a Deabcle. The crisis of the transition to peace in Sweden after the Great Northern War (1700–1721)”. *Scandinavian Journal of History* 2008: iFirst Article, pp. 1–23.

- Katajala, Kimmo 1994: *Nälkääkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683–1697*. Helsinki 1994.
- Katajala, Kimmo 2002: *Suomalainen kapina. Talonpoikaislevottomuudet ja poliittisen kulttuurin muutos Ruotsin ajalla (n. 1150–1800)*. Helsinki 2002.
- Katajala, Kimmo 2004: ”Introduction”. Teoksessa: *Northern revolts. Medieval and Early Modern Peasant Unrest in the Nordic Countries*. Ed. Kimmo Katajala. Helsinki 2004.
- Kiuasmaa, Kyösti 1962: *Suomen yleis- ja paikallishallinnon toimet ja niiden hoito 1500-luvun jälkipuoliskolla (vv. 1560–1600). Hallinto- ja yhteiskuntahistoriallinen tutkimus*. Helsinki 1962.
- Kivelson, Valerie A. 1999: ”Cartography, Autocracy and State Powerlessness: The Uses of Maps in Early Modern Russia”. *Imago Mundi. The International Journal for the History of Cartography*. Volume 51, 1999.
- Kivistö, Terhi 1999: ”Keskiajan ’alkukantaisuus?’” Teoksessa: *Verotushistoriaa 1*. Toimittanut Jussi T. Lappalainen. Turku 1999.
- Klinge, Matti 1998: *Idylli ja uhka. Topeliuksen aatteita ja politiikkaa*. Porvoo 1998.
- Knights, Mark 2005: *Representation and misrepresentation in later Stuart Britain: partisanship and political culture*. Oxford 1995.
- Kollman, Nancy 1999: *By Honor Bound. State and Society in Early Modern Russia*. Cornell University Press 1999.
- Korhonen, Arvi 1945: ”Käräjöpöytäkirjat historiallisena lähteenä”. Teoksessa: *Historian aitta X*. Forssa 1945.
- Kullberg, Anders 1973: *Johan Gabriel Stenbock och reduktionen. Godspolitik och ekonomiförvaltningen 1675–1705*. Uppsala 1973.
- Kujala, Antti 2003: *The Crown, the Nobility and the Peasants 1630–1713. Tax, rent and relations of power*. Helsinki 2003.
- Kuoppala, Jussi 1963: *Suomen papisto ja työväenkysymys 1863–1899*. Helsinki 1963.
- Laakso, Veikko 1986: *Suur-Loimaan historia I*. Loimaa 1986.
- Lachmann, Richard 2000: *Capitalists in Spite of Themselves: Elite Conflict and European Transitions in Early Modern Europe*. Oxford University Press 2000.
- Lagerroth, Fredrik 1928: *Statsreglering och finansförvaltning i Sverige: till och med frihetstidens ingång*. Lund 1928.
- Lagerstam, Lisa 2007: *A Noble Life: The Cultural Biography of Gabriel Kurck (1630–1712)*. Helsinki 2007.
- Lagus, W.G. 1853: *Om Kajana och Uleåborgs friherreskap*. Helsingfors 1853.
- Lahtinen, Anu 2007: *Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470–1620*. Helsinki 2007.
- Laitinen, A.A.A. 1912: *Michael Wexionius-Gyldenstolpe*. Helsinki 1912.
- Lappalainen, Mirkka 2001: ”Regional Elite Group and the Problem of Territorial Integration. The Finnish Nobility and the Formation of the Swedish “Power State”, c. 1570–1620”. *Scandinavian Journal of History* 2001.
- Lappalainen, Mirkka 2005: *Suku, Valta, Suurvalta. Creutzit 1600-luvun Ruotsissa ja Suomessa*. Juva 2005.
- Lappalainen, Mirkka 2006: *Maaoman painavin raha. Kirjoituksia 1600-luvun Pohjolasta*. Helsinki 2006.
- Larsson, Lars-Olof 1983: *Bönder och gårdar i stormaktspolitikens skugga. Studier kring hemmansklyvning, godsbildning och mantalsättning i Sverige 1625–1750*. Växjö 1983.
- Lehtinen, Erkki 1961: *Hallituksen yhtenäistämispoliittika Suomessa 1600-luvulla*. Lahti 1961.
- Lehtinen, Erkki 1961b: ”Autioitumisesta Ala-Satakunnassa 16. ja 17. vuosisadan vaihteessa”. *Satakunta XVII*. Vammala 1961.
- Lehtinen, Erkki 1961c: ”Suomen kameraalinen keskushallinto 1600-luvun alkupuolella”. *Historiallinen Arkisto* 57. Turku 1961.
- Lehtinen, Erkki 1967: *Suur-Ulvilan historia I*. Pori 1967.
- Lehtonen, Heikki 1990: *Yhteisö*. Tampere 1990.
- Lennerstrand, Marie 1999: *Rättvisans och allmogens beskyddare. Den absoluta staten, kommissionerna och tjänstemännen, ca 1680–1730*. Uppsala 1999.
- Lerbom, Jens 2003: *Mellan två riken. Integration, politisk kultur och förnationella identiteter på Gotland 1500–1700*. Lund 2003.
- Letto-Vanamo, Pia 1989: *Suomalaisen asianajajalaitoksen synty ja varhaiskehitys. Oikeushistoriallinen tutkimus*. Vammala 1989.
- Letto-Vanamo, Pia 1995: *Käräjäjyhteisön oikeus. Oikeudenkäyttö Ruotsi-Suomessa ennen valtiollisen riidanratkaisun vakiintumista*. Helsinki 1995.
- Levi, Giovanni 1992: *Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa*. Helsinki 1992.

- Lindberg, Bo 2001: *Stoicism och stat. Justus Lipsius och den politiska humanismen*. Gjøvik 2001.
- Linde, Martin 2000: *Statsmakt och bondemotstånd: allmoge och överhet under stora nordiska kriget*. Uppsala 2000.
- Lindegren, Jan 1980: *Utskrivning och utsugning. Produktion och reproduktion i Bygdeå 1620–1640*. Uppsala 1980.
- Lindegren, Jan 1985: "Swedish 'Military State' 1560–1720". *Scandinavian Journal of History*, vol. 10, no.4 1985.
- Lindegren, Jan 1987: "Med glädje och utan suckan' eller samhälle kontrollen i ett lokaperspektiv". Teoksessa: *Kustbygd och centralmakt. Studier i centrumperiferi under svensk stormaktstid*. Ekenäs 1987.
- Lindegren, Jan 1990: Maktstatens resurser. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Lindegren, Jan 1992: "Ökade ekonomiska krav och offentliga bördor 1550–1750". Teoksessa: *Lokalsamfund och övrighet i Norden 1550–1750*. Redaktör Harald Winge. Oslo 1992.
- Lindström, Peter 2003: *Prästval och politisk kultur 1650–1800*. Umeå 2003.
- Lindström, Dag 2005: "Förhållandets praktik. En politisk och social strategi i det tidigmoderna Sverige". *Historisk Tidskrift* 1/2005.
- Lindström, Peter 2006: "De mest trätogirige? En fallstudie om politiskt aktiva bönder i 1700-talets svenska lokalsamhälle". *Historisk Tidskrift* 2006:1.
- Loimaranta, Sakari 1907: Huittisten pitäjän kirkollisista oloista 1600-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Teoksessa: *Satakunta. Kotiseutututkimuksia I*. Helsinki 1907.
- Lund, Jukka 2005: "Ruotsin suurvaltakauden eliitti. Horn-suku ja vallan strategia ennen isoa reduktiota 1600–1678". *Suomen sukututkimusseuran vuosikirja* 46. Porvoo 2005.
- Luukko, Armas 1971: *Vaasan historia I, 1606–1721*. Vaasa 1971.
- Lähteenoja, Aina 1949: *Suur-Huittisten pitäjänhistoria vuoteen 1939*. Vammala 1949.
- Läntinen, Aarre 1996: *Vesilahti 1346–1996*. Jyväskylä 1996.
- Macauley, Melissa 1998: *Social Power and Legal Culture. Litigation Masters in Late Imperial China*. Stanford University Press, Stanford 1998.
- Magnusson, Lars 1999: *Merkantilism. Ett ekonomiskt tänkande formuleras*. Stockholm 1999.
- Malmstedt, Göran 2002: *Bondetro och kyrkoro. Religiös mentalitet i stormaktstidens Sverige*. Falun 2002.
- Malmström, Joakim 2006: *Herrskapen och den lokala politiken. Eds socken ca 1650–1900*. Stockholm 2006.
- Mann, Michael 1987: *The Sources of Social Power. Vol. 1: A history of power from the beginning to A. D. 1760*. Cambridge 1987.
- Matikainen, Olli 2002: *Verenperijät. Väkivalta ja yhteisön murros itäisessä Suomessa 1500–1600-luvulla*. Helsinki 2002.
- Matinolli, Eero 1976: *Lääninhallinto. Varsinais-Suomen historia VI, 3*. Turku 1976.
- Mauss, Marcel 1999: *Lahja. Vaihdannan muodot ja periaatteet arkaaisissa yhteiskunnissa*. Helsinki 1999.
- Melkersson, Martin 1997: *Staten, ordningen och friheten. En studie av den styrande elitens syn på statens roll mellan stormaktstiden och 1800-talet*. Uppsala 1997.
- Munktel, Ing-Marie 1982: *Gods, godsägare och landbor 1450–1520: studier i de senmedeltida frälsegodsens funktion*. Göteborg 1982.
- Myllyntaus, Timo 1980: "Talousspolitiikan pääsuuntaviivat". Teoksessa: *Suomen taloushistoria I. Agraarinen Suomi*. Helsinki 1980.
- Myrdal, Janken 1999: *Det Svenska jordbrukets historia. Jordbruket under feodalismen 1000–1700*. Borås 1999.
- Mäkelä, Anneli 1979: *Hattulan kihlakunnan ja Porvoon läänin autioituminen myöhäiskeskiajalla ja uuden ajan alussa*. Helsinki 1979.
- Mäntylä, Ilkka 1988: *Kruunu ja talonpojan nälkä 1690-luvulla. Katovuosien verotulojen vähennys Pohjanmaalla ja esivallan vastatoimenpiteet*. Kuusamo 1988.
- Nenonen, Marko 1992: *Noituus, taikuus ja noitavainot Ala-Satakunnan, Pohjois-Pohjanmaan ja Viipurin Karjalan maaseudulla vuosina 1620–1700*. Jyväskylä 1992.
- Neuschel, Kristen B. 1989: *Word of Honor. Interpreting Noble Culture in Sixteenth Century France*. Cornell University Press 1989.
- Niemelä, Jari 1986: "Oman seurakunnan perustamisesta Uudenkaupungin rauhaan". Teoksessa: Seppo Suvanto–Jari Niemelä: *Punkalaitumen historia I*. Vammala 1986.
- Nilsson, Sven A. 1947: *Krona och frälse i Sverige 1523–1594. Rusttjänst, länsväsende, godspolitik*. Lund 1947.
- Nilsson, Sven A. 1964: *På väg mot reduktionen. Studier i svenskt 1600-tal*. Stockholm 1964.
- Nilsson, Sven A. 1977: "Landbor och skattebönder. En studie av extraskatternas fördelning under 1500- och 1600-talen". Teoksessa: *Historieforskning på nya vägar. Studier tillägnade Sten Carlsson 14/12 1977*. Lund 1977.

- Nilsson, Sven A. 1988: "Imperial Sweden: nation-building, war and social change". Teoksessa: *The Age of New Sweden*. Editors: Arne Losman, Agneta Lundström, Margareta Revera. 1988.
- Nilsson, Sven A. 1989: *På väg mot militärstaten. Krigsbefällets etablering i den äldre Vasatidens Sverige*. Uppsala 1989.
- Nilsson, Sven A. 1990: *De stora krigens tid. Om Sverige som militärstat och bondesamhälle*. Uppsala 1990.
- Nilsson, Sven A. 1993: "De stora krigens Sverige". Teoksessa: *Makt och vardag. Hur man styrde, levde och tänkte under svensk stormaktstid*. Femton uppsatser redigerade av Stellan Dahlgren, Anders Flören och Åsa Karlsson. Stockholm 1993.
- Nilsson, Sven A. & Revera, Margareta 1994: "Oxenstierna, Axel". Teoksessa: *Svenskt Biografiskt Lexikon*. Under readaktion av Göran Nilzén. Stockholm 1992–1994.
- Norrman, Carl-E.: *Prästerskapet och det karolinska enväldet. Studier över det svenska prästerskapets statsuppfattningen under stormaktstidens slutskede*. Lund 1948.
- Nummela, Ilkka 1989: "Taloudellinen eriarvoistuminen Satakunnassa 1500-luvun lopulla". Teoksessa: *Pysy lujana omalla maalla*. Jyväskylä 1989.
- Nummela, Ilkka 2003: "Asutus, pelto ja karja". Teoksessa: *Suomen maatalouden historia I: Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle*. Toimittaneet Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo. Helsinki 2003.
- Nygård, Toivo 1989: *Suomen palvelusväki 1600-luvulla. Palkollisten määrä, työ, palkkaus ja suhteet isäntäväkeen*. Jyväskylä 1989.
- Odhner, C.T. 1865: *Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare*. Stockholm 1865.
- Oja, Aulis 1966: *Maskun historia*. Turku 1966.
- Olsson, Mats 2001: "Att icke understå sig att lämna sina hemman: om bondeklassens frihet och adelns dominans i Skåne". *Historisk Tidskrift* 2001.
- Orrman, Eljas 1994: "Ylimmän valtiojohdon ja keskushallinnon asiakirjat". Teoksessa: *Suomen historian asiakirjalähteet*. Toim. Eljas Orrman, Elisa Pispala. Porvoo 1994.
- Paasi, Antti 1989: "Lokaliteetti-tutkimus – sosiologian ja maantieteen uusi yhteys?" *Sociologia* 4 /1989.
- Paasto, Päivi 1994: *Omistuskäsitteistön rakenteesta. Tutkimus jaetun omistusopin mahdollisuudesta ja merkityksestä omistuskäsitteissä 1700-luvun lopulle tultaessa*. Turku 1994.
- Palonen, Kari 2003: "Politiikka". Teoksessa: Hyvärinen Matti, Kurunmäki Jussi, Palonen Kari, Pulkkinen Tuija ja Stenius Henrik (toim.): *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Jyväskylä 2003.
- Peltonen, Matti 2006: *Lukkari Saxbergin rikos ja herännäisappilan etiikka. Mikrohistoriallinen tutkimus 1800-luvun puolivälin Keuruulta*. Helsinki 2006.
- Perlestam, Magnus: "Ogifta Kristin brukar – har intet folck till hielp'. Änkor, hustrur och pigor som gårdsförvaltare". Teoksessa: Eva Österberg (red.): *Jämmerdal och fröjdesal. Kvinnor i stormaktstidens Sverige*. Stockholm 1997.
- Persson, Fabian 1999: *Servants of fortune: the Swedish court between 1598 and 1721*. Lund 1999.
- Petersson, Olof 1987: "Introduktion". Teoksessa: Olof Petersson (red.): *Maktbegreppet*. Stockholm 1987.
- Piilahti, Kari-Matti 2007: *Aineellista ja aineetonta turvaa. Ruokakunnat, ekologis-taloudelliset resurssit ja kontaktinmuodostus Valkealassa 1630–1750*. Helsinki 2007.
- Pitt-Rivers, Julian 1966: "Honour and Social Status". Teoksessa: *Honour and Shame. Values of Mediterranean Society*, edited by J.G. Persistiany. The University of Chicago Press 1966.
- Polanyi, Karl 1977: *The Livelihood of Man*. New York 1977.
- Pylkkänen, Ali 1996: *Talonpojan vaimolta sotilaan ruokapöytään. Tilojen ja niiden verojen osoittaminen sotilaille ja heidän perheilleensä Suomessa 1636–1654*. Helsinki 1996.
- Ramsay, August 1937: "Om kyrkoherdevalet i Hvittis 1658". *Historiallinen arkisto XLVIII*.
- Ramsay, August 1984: *Espoon pitäjät ja Espoon kartano 1600-luvulla*. Jyväskylä 1984.
- Rantatupa, Heikki 2000: "Maakirjakartat". Teoksessa: Heikki Rantatupa (toim.), *Kartta historian lähteenä*. Jyväskylä 2000.
- Rautala, Jyrki 1985: *Turun ja Porin lääninhallitus 350 vuotta. Suomen lääninhallinnon ja organisaation kehitys*. Turku 1985.
- Reinhard, Wolfgang 1996: "Introduction: Power Elites, State Servants, Ruling Classes, and the Growth of State Power". Teoksessa: *Power elites and state building*. Edited by Wolfgang Reinhard. Oxford 1996.
- Renvall, Pentti 1949: *Suomalainen 1500-luvun ihminen oikeuskatsomustensa valossa*. Turku 1949.
- Renvall, Pentti 1949b: *Valtiolliset vaiheet ja hallinnollis-oikeudellinen kehitys. Varsinais-Suomen historia V:1*. Turku 1949.
- Renvall, Pentti 1983 (1965): *Nykyajan historian tutkimus*. Juva 1983 (1.p. 1965)

- Revera, Margareta 1975: *Gods och gård 1650–1680. Magnus de la Gardies godsbildning och godsdrift i Västergötland*. Uppsala 1975.
- Revera, Margareta 1979: ”Hur bönders hemman blev säterier. Ett användningsområde för frälsegodsen under storhetstiden”. Teoksessa: *Bördor, bönder, börd I 1600-talets Sverige*. Redaktörer: Margareta Revera och Rolf Torstendahl. Motala 1979.
- Revera, Margareta 1984: ”1600-talsbönderna och deras herrar. Om jordäggande, skatter och samhällsförändring i ljuset av nyare forskning”. Teoksessa: *Den svenska juridikens uppblomstring i 1600-talets politiska, kulturella och religiösa stormaktsamhälle*. Stockholm 1984.
- Rian 2000: ”State, Elite and Peasant Power in a Norwegian Region, Bratsberg County, in the 17th Century”. Teoksessa: Leon Jespersen (ed.): *A Revolution from Above? The Power State of 16th and 17th Century Scandinavia*. Odense 2000.
- Rian 2000b: ”Conclusions”. Teoksessa: Leon Jespersen (ed.): *A Revolution from Above? The Power State of 16th and 17th Century Scandinavia*. Odense 2000.
- Roberts, Michael 1962: ”Queen Christina and the General Crisis of the Seventeenth Century”. *Past & Present*, No. 22 July 1962.
- Runefelt, Leif 2001: *Hushållningens dygder: affektlära, hushållningslära och ekonomiskt tänkande under svensk stormaktstid*. Stockholm 2001.
- Ruuth, J.W. & Jokipii, Mauno 1958: *Porin kaupungin historia II 1558–1809*. Pori 1958.
- Sabeau, David Warren 1997: *Property, production, and family in Neckarhausen, 1700–1870*. Cambridge 1997. 1.p. 1991.
- Salminen, Tapio 2007: *Kokemäen ja Harjavallan historia. 1:1. Joki ja sen väki*. Jyväskylä 2007.
- Samuelson, Jan 1993: *Aristokrat eller förädlad bonde? Det svenska frälsets ekonomi, politik och sociala förbindelser under tiden 1523–1611*. Lund 1993.
- Samuelson, Jan 1997: ”En god och förnuftig matmoder. Adelskvinnor under stormaktsväldet”. Teoksessa: *Jämmerdal och fröjdesal. Kvinnor i stormaktstidens Sverige*. Redaktör: Eva Österberg. Lund 1997.
- Santavuori, Martti 1981: *Merikarvian historia 1900-luvun alkuun*. Vammala 1981.
- Schalk, Ellery 1986: *From valor to pedigree: ideas of nobility in France in the sixteenth and seventeenth centuries*. Princeton University Press 1986.
- Schindler, Norbert 2002: *Rebellion, community and custom in early modern Germany*. Cambridge 2002.
- Seppälä, Sivianna 1999: ”Veronmaksun joustavuus. Saiko Vaasa-kauden kruunu haluamansa parselit”. Teoksessa: *Verotushistoriaa I*. Toimittanut Jussi T. Lappalainen. Turku 1999.
- Simonson, Örjan 1999: *Den lokala scenen. Torstuna härad som lokalsamhälle under 1600-talet*. Uppsala 1999.
- Sjöberg, Maria 2001: *Kvinnors jord, manlig rätt. Äktenskap, egendom och makt i äldre tid*. Södertälje 2001.
- Sjöberg, Maria & Ågren, Maria 2003: ”Egendom, kön och förändring”. Teoksessa: *Hans och hennes. Genus och egendom i Sverige från vikingatid till nutid*. Uppsala 2003.
- Sjödell, Ulf 1965: ”Kungamakts och aristokrati i Svensk 1900-talsdebatt. En studie i dualistisk historiesyn”. *Historisk Tidskrift* 1965:1.
- Smith, Jay M. 1996: *The Culture of Merit. Nobility, Royal Service and the Making of Absolute Monarchy in France 1600–1789*. The University of Michigan Press 1996.
- Soom, Arnold 1954: *Der Herrenhof in Estland im 17. Jahrhundert*. Lund 1954.
- Stadin, Kekke 1993: ”Kvinnoidéal och mansideal i stormaktstidens Sverige”. Teoksessa: *Makt och vardag. Hur man styrde, levde och tänkte under svensk stormaktstid*. Femton uppsatser redigerade av Stellan Dahlgren, Anders Flören och Åsa Karlsson. Stockholm 1993.
- Stadin, Kekke 2005: *Stånd och genus i stormaktstidens Sverige*. Riga 2005.
- Stadin, Kekke 2007: ”Att ta territoriet i besittning. Generalguvernörerna och maktens legitimering i provinserna”. *Scandia* 2007, band 73, häfte 1.
- Starbäck, C. Georg 1886: *Berättelser ur Svenska historien. Femte bandet. Christina*. Stockholm 1886.
- Stenberg, Göran 1998: *Döden diktar: en studie av likpredikningar och gravtal från 1600- och 1700-talen*. Lund 1998.
- Strindberg, Axel 1937: *Bondenöd och stormaktsdröm: studier över skedet 1630–1718*. Stockholm 1937.
- Sundberg, Kerstin 1993: *Resurser och sociala relationer. Studier av ett lokalsamhälle i förändring 1600–1800: Österhaninge och Västerhaninge socknar*. Lund 1993.
- Suolahti, Gunnar 1919: *Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla*. Porvoo 1919.
- Suvanto, Seppo 1986: *Kylät ja niiden väki*. Teoksessa: *Punkalaitumen historia I*. Vammala 1986.
- Swedlund, Robert 1936: *Grev- och friherreskapen i Sverige och Finland. Donationerna och reduktionerna före 1680*. Uppsala 1936.
- Swedlund, Robert 1936b: ”Ett grevskaps tillkomst. Tre brev från Gabriel Bengtson Oxenstierna rörande Sordavala grevskap”. *Historisk Tidskrift* 1936.

- Taussi Sjöberg, Marja 1996: *Rätten och kvinnorna. Från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talen*. Stockholm 1996.
- Tiihonen, Seppo 1994: *Herruus. Osa 2: Ruotsi ja Venäjä*. Helsinki 1994.
- Tiihonen, Seppo & Ylikangas, Heikki 1992: *Virka, valta, kulttuuri: suomalaisen hallintokulttuurin kehitys*. Helsinki 1992.
- Toivo, Raisa Maria 2006: *Mother, Wife and Witch: Authority and Status in Court Record Narratives in Early Modern Finland*. Tampere 2006.
- Tuikka, Timo J. 2007: "Kekkosen konstit". *Urho Kekkosen historia- ja politiikkakäsitykset teoriasta käytäntöön 1933–1981*. Jyväskylä 2007.
- Ullgren, Peter 2004: *Lantadel. Adliga godsägare i Östergötland och Skåne vid 1600-talets slut*. Lund 2004.
- Vahtola, Jouko 2003: *Suomen historia. Jääkaudesta Euroopan unioniin*. Keuruu 2003.
- Walta, Matti 1994: "Ruotsin ajan tiliasiakirjat". Teoksessa: *Suomen historian asiakirjalähteet*. Toim. Eljas Orrman, Elisa Pispala. Porvoo 1994.
- Weber, Max 1978: *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology. Volume one*. University of California Press 1978.
- Weibull, Curt 1931: *Drottning Christina. Studier och forskningar*. Stockholm 1931.
- Wieselgren, P. 1837: *Dela Gardiska Archivet eller Handlingar ur Grefl. Dela Gardiska Bibliotheket på Löberöd. Nionde delen: Biographiska och Statistiska Handlingar upplysande Svenska Historien i sjuttonde seklet*. Lund 1837.
- Viikki, Raimo 1973: *Suur-Huittisten historia II. Punkalaitumen eroamisesta kunnallisen itsehallinnon alkuun n. 1639–1860*. Lautakylä 1973.
- Vilkuna, Kustaa H.J. 1995: "Alkoholin nauttimispaikka, juopottelijat ja juomisen ajankohta 1500–1700-luvun Suomessa". Teoksessa: *Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämän kuvaajina*. Toimittajat: Heikki Roiko-Jokela ja Timo Pitkänen. Jyväskylä 1995.
- Vilkuna, Kustaa H.J. 1996: *Arkielämää patriarkaalisessa työmiessyhteisössä. Rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa*. Helsinki 1996.
- Vilkuna, Kustaa H.J. 1996b: "Jumala elä rankase minua. Yksilöllisen subjektin synty". Teoksessa: *Siperiasta siirtoväkeen. Murrosaikoja ja käännekohtia Suomen historiassa*. Toimittanut Heikki Roiko-Jokela. Jyväskylä 1996.
- Vilkuna, Kustaa H.J. 1997: "Menneisyyden ihmisen todellinen unimaailma: Unet ja persoonallisuus historiassa". Teoksessa: Heikki Roiko-Jokela (toim.): *Huhut, unet, sodomiiitit, moraalinvartijat, elämäkerrat, puhuttelusanat ja ammattinimikkeet*. Jyväskylä 1997.
- Vilkuna, Kustaa H.J. 2002: "Ruukinomistajan vallan ulottuvuudet". Teoksessa: *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*. Toimittaneet Piia Einoon & Petri Karonen. Helsinki 2002.
- Vilkuna, Kustaa H.J. 2005: *Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta*. Jyväskylä 2005.
- Villstrand, Nils Erik 1992: *Anpassning eller protest. Lokalsamhället inför utskrifningarna av fortolk till den svenska krigsmakten 1620–1679*. Ekenäs 1992.
- Villstrand, Nils Erik 2000: "Suurvalta-kausi 1617–1721". Teoksessa: *Kuninkaita ja alamaisia. Suomen historia 1523–1809*. Tammisaari 2000.
- Villstrand, Nils Erik 2000b: "Adaptation or Protestation: Local Community Facing the Conscription of Infantry for the Swedish Armed Forces, 1620–1679". Teoksessa: Leon Jespersen (ed.): *A Revolution from Above? The Power State of 16th and 17th Century Scandinavia*. Odense 2000.
- Winberg, Christer 1985: *Grenverket: studier rörande jord, släktskapssystem och ståndsprivilegier*. Lund 1985.
- Virrankoski, Pentti 1970: "Tuomiokirjojen käyttö historiantutkimuksessa". *Turun historiallinen arkisto XXII*. Turku 1970.
- Virrankoski, Pentti 2001: *Suomen historia. Ensimmäinen osa*. Helsinki 2001.
- Wirsell, Gunnar 1968: *Om kronans jordeböcker 1541–1936*. Stockholm 1968.
- Wittrock, Georg 1908: *Karl X Gustafs testamente. Den politiska striden i Sverige 1660*. Uppsala 1908.
- Wittrock, Georg 1917: *Karl XI:s förmyndares finanspolitik*. Uppsala 1917.
- Wittrock, Georg 1953: *Regering och allmoge under Kristinas egen styrelse. Riksdagen 1650*. Uppsala 1953.
- Wood, Denis 1992: *The Power of Maps*. The Guilford Press 1992.
- Wrightson, Kevin 1996: "The Politics of the Parish in Early Modern England". Teoksessa: *The Experience of Authority in Early Modern England*. Edited by Paul Griffiths, Adam Fox and Steve Hindle. Printed in Malaysia. 1996.
- Vuorela, Toivo 1998: *Suomalainen kansankulttuuri*. Neljäs painos. Porvoo 1998.
- Ylikangas, Heikki 1971: "Väkivaltarikosten motivaatiopohja 1500-luvulla Suomessa". *Historiallinen Arkisto* 65. Loviisa 1971.
- Ylikangas, Heikki 1973: "Lohjalaisten historia Ruotsin vallan vuosisaitoina". Teoksessa: *Lohjalaisten historia 1*. Kirjoittaneet Heikki Ylikangas ja Ari Siiriäinen. Helsinki 1973.

- Ylikangas, Heikki 1990: *Mennyt meissä. Suomalaisen kansanvallan historiallinen analyysi*. Porvoo 1990.
- Ylikangas, Heikki 1996: *Wallermannin: kuusi vuosisataa kansan ja esivallan välissä*. Jyväskylä 1996.
- Ylikangas, Heikki 1997: *Nuijasota*. Neljäs ajanmukaistettu laitos. Keuruu 1997.
- Ylikangas, Heikki 1999: *Väkivallasta sanan valtaan. Suomalaista muisteista keskiajalta nykypäiviin*. Juva 1999.
- Ylikangas, Heikki 2000: *Aikansa rikos – historiallisen kehityksen valaisijana*. Juva 2000.
- Ylikangas, Heikki 2007: *Suomen historian solmukohdat*. Juva 2007.
- Åberg, Alf 1973: ”Gustav Horn”. Teoksessa: *Svensk biografisk lexikon under redaktion av Erik Grill. Band 19*. Heurlin-Inge. Stockholm 1973.
- Ågren, Kurt 1964: *Adels bönder och kronans. Skatter och besvär i Uppland 1650–1680*. Uppsala 1964.
- Ågren, Kurt 1976: ”Rise and Decline of an Aristocracy. The Swedish social and political elite in the 17th century”. *Scandinavian Journal of History* 1976.
- Ågren, Maria 1992: *Jord och gäld. Social skitning och rättslig konflikt i södra Dalarna ca. 1650–1850*. Uppsala 1992.
- Ågren, Maria 1997: *Att hävda sin rätt. Synen på jordägandet i 1600-talets Sverige, speglade i i institutet urminnes hävd*. Stockholm 1997.
- Åslund, Leif 2005: *Att fostra en kung. Om drottning Kristinas utbildning*. Atlantis 2005.
- Åström, Sven-Erik 1980: ”Suurvalta-ajan valtionalous. Suomen asema Ruotsin valtion- ja sotaloudesta”. Teoksessa: *Suomen taloushistoria I*. Helsinki 1980.
- Österberg, Eva 1971: *Gränsbygd under krig. Ekonomiska, demografiska och administrativa förhållanden i sydvästra Sverige under och efter nordiska sjuårskriget*. Lund 1971.
- Österberg, Eva 1986: ”Bönder och annat folk. Den äldre svenska agrarsamhället i historiografisk belysning”. *Historisk Tidskrift* 1986.
- Österberg, Eva 1987: ”Svenska lokalsamhällen i förändring ca 1550–1850. Participation, representation och politisk kultur i den svenska självstyrelsen. Ett angeläget forskningsområde”. *Historisk Tidskrift* 1987.
- Österberg, Eva 1989: ”Bönder och centralmakt i det tidigmoderna Sverige. Konflikt – kompromiss – politisk kultur”. *Scandia* 55:1, 1989.
- Österberg, Eva 1992: ”Folklig mentalitet och statlig makt. Perspektiv på 1500- och 1600-talens Sverige”. *Scandia* 58:1, 1992.
- Österberg, Eva 1995: *Folk förr. Historiska essäer*. Stockholm 1995.
- Österberg, Eva & Sandmo, Erling 2000: ”Introduction”. Teoksessa: Eva Österberg, Solvi Bauge Sogner (eds), *People Meet the Law. Control and Conflict-handling in the Courts. The Nordic countries in the post-Reformation and pre-industrial period*. Otta 2000.
- Östlund, Joachim 2007: *Lyckolandet. Maktens legitimering i officiell retorik från stormaktstid till demokratins genombrott*. Lund 2007.

LIITE

LIITE 1.

Jakautunut maanomistusoikeus ja maanluonnot

Jaetun omistusoikeusmallin lähtökohtana on, että yksittäiseen maakappaleeseen/tilukseen voi kohdistua useampia omistusoikeuksia. Eino Jutikkalan mukaan 1500-luvulta lähtien Ruotsissa vaikutti oppi, jonka mukaan maanomistuksessa eroteltiin kaksi omistuksen pääluokkaa: DOMINIUM UTILE oli yhtä kuin maan perinnöllinen nautintaoikeus ja DOMINIUM DIRECTUM oikeus nauttia maan tuotosta (sekä muista oikeuksista). Näiden pohjalta määräytyivät maatilojen ”maanluonnot”, jotka voidaan eritellä seuraavasti:

Maanluonto	Dominium utilen haltija	Dominium directumin haltija
Kruununtila	Kruunu	kruunu
Perintötila/verotila	Talonpoika	kruunu
Rälssitila	Aatelinen	aatelinen
Perintörälssitila	Talonpoika	aatelinen

Maanluonto määräytyi siis kahden tekijän kautta: veronkantajan ja talonpojan omistuksen luonteen mukaan. Kruunun läänittäessä kruununtilan aateliselle se muuttui rälssitilaksi (rälssitiloissa tosin eroteltiin vielä ns. vanha rälssi), perintötila vastaavasti perintörälssitilaksi. Talonpojan perinnöllinen nautintaoikeus kiteytyi sukuoikeuteen (bördsrätt, skatterättighet), jonka puuttuminen tai menettäminen määritteli yhtä lailla tilan maanluontoa. Maanluontojärjestelmän kattavimmin suomalaisessa tutkimuksessa kuvannut Jutikkala korostaa, että systemaattinen järjestelmä sai vakiintuneen muodon vasta 1700-luvulla – sitä ennen sen käsitteet olivat olemassa, mutta niiden merkityksistä ja systeemin kokonaiskuvasta ei oltu yksimielisiä saati, että talonpojat olisivat sisäistäneet maanluonnot ja niihin sisältyneen ajatuksen, että pohjimmitaan he eivät omistaneet maataan kokonaan vaan olivat ainoastaan sen perinnöllisiä viljeliöitä.

Lähteet:

Jutikkala 1942, 341–344.

Jutikkala 1977, 43–46.

Jutikkala 2003, 273.

ABSTRACT

IN FRONT OF MASTER, GOD AND HONEST MEN EXERCISE OF POWER AND OPERATIONAL ENVIRONMENTS OF LOCAL OFFICIALS IN LATE SEVENTEENTH-CENTURY SATAKUNTA (C.1650–1680)

The general picture of seventeenth-century Swedish history has been actively debated by historians since the birth of academic historiography. The period has been known as the Age of Greatness because of Sweden's successful territorial expansion. Sweden became one of the European superpowers, but behind the political fortunes the era was also characterised by various social contradictions. The age was not so "great" for the peasantry, it has been argued. New taxes were introduced and thousands of males were conscripted to the national army during the prolonged years of warfare. A recurrent question for researchers has been how the society held together, even though the wars depleted the peasantry, the majority of the population, for decades.

In very simple terms at the end of the twentieth century this debate has been dominated by two views. Proponents of the so-called military state school of thought have argued that the state was the major cohesive force. The crown reshaped the central and provincial administration, and the new apparatus was capable of exploiting the inner resources of the country with great effectiveness, whilst at the same time keeping public discontent under control. An alternative viewpoint has been adopted by Eva Österberg, who has urged researchers to approach the question from below and focus on the political interaction between crown and peasants. Thereby the key issue is how the shared consensus over taxation and conscription emerged. Österberg has argued that society remained intact because the peasants were able to participate in the decision-making process, at least to some extent. The interactive aspects of political culture provided the foundation for the creation of social consensus on all issues, ultimately even waging war.

These two positions are not contradictory and have not created clear-cut divisions within the latest research into social relations. However, it can be difficult to find common ground between these two extremes about how deep or genuine was the consensus on the justness of taxation and conscriptions. Besides, despite the long research tradition, certain central questions have attracted little attention: for example, little is known about the ways in which local (state) officials worked in practice, even though bailiffs were the key actors in the administrative system. They were responsible for managing taxation locally, and yet, while there is a lot of information about tax revenues and taxation as a system, only a few studies have focused on the implementation of collecting taxes and other commodities from peasants. Therefore this study started off from a simple question: how was power exercised in the local scene in the seventeenth century?

In this study the political tensions of seventeenth-century Sweden have been approached through the County of Pori. The practice of the everyday exercise of power can be seen in the activities of the officials of Pori County: inspector Hans Hansson Gode and bailiff Pål Callia. The main questions have been concerned with (1) how the county officials managed to reconcile their interests with the goals of other local actors, including the crown officials and the peasantry; (2) what constituted essential knowledge and how this was gathered, maintained and used; and finally (3) the prerequisites of legitimate power in the local scene and how officials sought to legitimise their power. By limiting the research area to one county (which included three parishes), the well-known norms and tasks of local administration have been reviewed from below; structurally and normatively the seventeenth-century Swedish administration has been outlined comprehensively in previous research.

In the aftermath of the Thirty Years War, Queen Christina donated dozens of counties and baronies to various noblemen who had been engaged in the Swedish war enterprise during the first decades of the seventeenth century. Only a few studies have taken closer look at these areas. The works of Mauno Jokipii, Robert Swedlund and Johan Gardberg have defined the essence of counties and baronies in Swedish and Finnish historiography. They cover a wide range of topics in a detailed manner, but the overall picture has remained somewhat biased. Although such studies provide a careful classification of juridical, economic and administrative rights of donation-holders, there is little information about the practices behind the norms. The donations are portrayed almost purely as administrative mechanisms through which the nobility received financial rewards without changing the everyday life of peasants living in these areas. The structural perspective has pushed aside actors and social interaction.

The starting point for this study was the idea that the county was not merely an economic transaction that was set up to guarantee the payment of Count Gustaf Horn's wages. By granting donations the monarch wanted to tie the aristocracy to the crown with moral bonds. The counties and baronies were gifts, which bred greater loyalty and affection than the official duties of nobles in the army or administration. What is important for this study is that the relationship between the holders of the county and its subjects was dictated by similar moral structures of reciprocity. Both groups had obligations; both groups had rights. The patriarchal ideals demanded that the peasants obeyed their lord humbly and paid their taxes willingly and that, in turn, the lord assisted and helped peasants when they were having difficulties with the harvest, for example.

In essence the counties were private and rather independent administrative units. The extended administrative and legal rights that differentiated the counties and baronies from other types of donations include the right to appoint various local officials (who were responsible for tax collection, for example the bailiff and his assistants) and judges of local courts, and the "patronage" right to appoint the priests of assemblies within the donations. In spite of this the crown did not close down its own local administration completely when the county was established. As administrative units the counties followed patterns created by the crown. The crown bailiff turned over his duties to county officials, and basically the new

administration did not impose any new administrative practices or taxes and obligations on the peasantry. Most of the taxes and goods that peasants paid to the crown were now largely, but not entirely, channelled to the county-holder. Some of the taxes were still addressed to the crown, although usually county officials were responsible for their collection.

In practice the crown bailiff would continue to work within the newly designated county, as he looked after the crown's interests in the area. In other words the two administrations operated alongside each other. Although the main operational responsibility now lay in the hands of the county officials, the co-existence of parallel structures created tensions: both crown and county wanted to avoid any reduction of their share of the peasants' assets. In the long term the relationship between crown and county was marked by ongoing conflict and mutual mistrust, as the two parties competed for the most lucrative share of the taxes. When peasants had difficulties in paying their taxes in full, the two parties had differences of opinion about how the deficit should be managed. Occasionally the crown even appointed its own temporary tax collectors (for example, immediately after the county had been established), which created direct competition between the two administrations. When the Neljänneksenperuutus led to the "reduction" of donated goods, the relationship between crown and county deteriorated. It was difficult for the two administrations to agree on how the policy should be executed in practice.

The disagreements and conflicts were settled in a process which often involved delaying and tactical manoeuvres. Almost any right or legal claim could be delayed by either party demanding confirmation from a higher administrative body. For an official working in the local scene it was always necessary to assess if unfavourable decisions could be overturned or improved by seeking a new resolution from the central administration. Distrust towards all instructions or requests from anybody other than your own master was seen as a virtue, as was aggressiveness. Maintaining your rights and keeping your possessions under control presupposed an aggressive mentality, because land ownership in general was not a static system. Instead it was a process in which an owner legitimised his possession by using the land properly and commanding information about the rights and limits of property. Some of the information about land was in written form; some of it was only available in oral histories of local old men. In order to control the information and to know your rights you needed to be active, and when your rights were questioned or violated, you had to act as quickly as possible.

At a local level the different parties were usually in conflict with each other. The crown was not a superior actor that could coerce others in an unrestricted manner. During the three decades the crown used military force a couple of times in order to secure certain payments, but the use of force was more a sign of desperation and weakness than an assertion of strength. The state which employs military force to raise revenues that are then used to maintain the military can hardly be seen as a powerful state. Furthermore, the interactions between the county and the crown prove that the boundaries between private and public were often blurred. Personal sentiments mingled with formal procedures in the conflicts between the crown and the county. The county bailiff Pāwal Callia was embroiled in a bitter dispute with his brother Henrich over their family heritage. When Henrich worked as a

crown bailiff in the 1650s and 1670s, the resentment between the brothers aggravated the disagreements the county had with the crown. In the 1670s it seemed that the dogfight between the Callia brothers would have to result in the resignation of one of them, but Henrich Callia's sudden death after contracting the plague brought the feud to an abrupt end.

The conflict did eventually harm Pål Callia's career. Soon after the death of his brother, he drifted into a similar disagreement with vicar Johan Keckonius. There is no clear evidence that Pål Callia's disputes were connected with each other, but it is evident that the bailiff's reputation had suffered during his bitter feud with his brother. The conflict with Keckonius stemmed from a quarrel about minor taxes, but it soon degenerated into a bitter fight about reputations. Both parties tried to inflict harm on each other in various ways, not least through gossip and slander. Following the death of Countess Sigrid Bielke in 1679, Pål Callia was relieved from his duties; the new county-holder, Nils Bielke, appointed a representative with links to the allies of vicar Keckonius. Formally there were also suspicions that Callia had abused his position, although no evidence of this was found. At this stage Callia had been in sole charge of the whole county: inspector Gode had been fired by Sigrid Bielke in 1672. During that year Bielke had made her only visit to the county to check the bookkeeping. The inspection exposed several irregularities and Gode was immediately removed from his office.

The exact details of Gode's corruption remain unknown, but the main reason for his dismissal seems to have been the judgement that he had misappropriated some tax revenue. Besides, Horn and Bielke had been dissatisfied with him throughout almost all of his years of service. They criticised him repeatedly for not writing often enough, for low tax revenues and for difficulties with the transportation of corn from Pori to Stockholm, among other complaints. Bailiff Callia was subjected to similar accusations from Bielke when he took on sole responsibility for the county. Such complaints underline the frailties of the system, in which a vast amount of trust was placed in correspondence alone. Communication via letter did not create a strong relationship between the holders of the donation and the officials who managed the donation. Letters travelled slowly and for officials sometimes it was simply difficult to convince the donation-holders of the real situation in the counties. When tax revenues were low as a result of crop failures, Horn and Bielke always had some suspicions about the loyalty of their officials, no matter what kind of documents were sent to them. On the other hand it was often difficult for officials to take care of their duties, because the instructions they needed from the donation-holders did not always arrive in time. However, the length of time Gode and Callia served as officials reveals that these tensions and problems were quite normal at the time. Both men remained in their positions for years because the donation-holders believed that ultimately things would not have changed dramatically even if they had hired new officials.

From the peasants' point of view perhaps the main change that resulted from the establishment of the county was increased scrutiny of the practices that defined the terms of ownership of peasant farms. In earlier research a great deal of attention has been paid to the doctrine of divided ownership and the various "natures of land" it created. It has been argued that in practice the doctrine prohibited tenants

from owning land in the sense that landownership is understood today. The fundamental right to own land lay with the crown; peasants had only a hereditary right (*börsrätt*) to use land. When taxable land was donated, the crown transferred its fundamental right to the beneficiary. Some noblemen tried to obtain the hereditary rights of the peasants in their donations by fair means or foul, thus striving for total ownership and the prospect of less restrictive control of their tenants. However, it has been shown that this was not a common course of action. In the case of the Pori earldom the donation letter specifically announced that Gustaf Horn did not “have power to coerce the peasants to give up their hereditary rights”. Horn and Bielke obeyed this instruction and they certainly had no wish to enslave the peasants of the earldom, although there was a certain shift in attitudes. They followed the doctrine of divided ownership more closely than the crown had done before the formation of the earldom.

Soon after the formation of the earldom, bailiff Callia and inspector Gode undertook an inquiry into ownership of land in order to find out which peasants held hereditary rights and which had lost them because of unpaid taxes or for other reasons. A specific inquiry to clarify the ownership of land within the county was necessary simply because the crown did not have any knowledge of these matters. It was a lengthy process and it took a few years to gather the necessary information. When Gode and Callia had completed their inquiry, they started to apply pressure to those peasants with large sums outstanding unpaid tax by announcing their hereditary rights (if they had not already lost them) in the local court. Theoretically three announcements in the court (in three different sessions) would have led to the transfer of the proprietary rights away from the peasant. Thereby the count would obtain complete control of the farm in question. In practice the situation in Pori County proved to be far more complex.

First of all, the county officials (or the count and the countess) had no interest in driving away a peasant if he was considered a decent farmer. The announcements were a sanction which was used to encourage peasants to fulfil their obligations. In other words if a peasant showed some willingness to pay his taxes, no further action was taken by Callia or Gode. The county peasants had large debts and the revenues from the county remained rather low from the 1650s to the 1670s, but peasants' difficulties were often caused by crop failures. Between 1651 and 1679 approximately fifty to seventy peasants were named in the announcements, but in most cases only one announcement was made. Secondly, in the few cases where the county officials claimed proprietary rights three times, they still faced difficulties in seizing the farm and bringing it completely under their control. The announcement process was a formal procedure which in practice had limited legitimacy. A stubborn peasant could resist the will of officials for years. There were a couple of major conflicts between Callia and peasants who refused to pay their debts according to wishes of the bailiff. Although Callia eventually secured a victory in these cases and managed to drive the peasants away, breaking the opposition required a good deal of effort on his part.

The formal procedures were not the key issue: the most important thing for the bailiff was that he was able to stigmatise these peasants as quarrelsome and dishonourable individuals. The conflicts highlighted the nature of the position of

local officials. Execution of judicial processes or collection of taxes presupposed that local officials were well versed in the relevant laws, rights and procedures, but their capacity to operate was dependent on various informal factors as well. Officials had to manage reputations: both their own and that of their subjects.

The legitimacy of an official depended on his familiarity and decency; in order to work effectively among the peasants it was desirable to know as many of them as possible personally or at least to gather some information about their reputations. It was essential to know what kind of properties were held by a single farm, but it was equally important to know what kind of person the master of that farm was. When mutual respect and understanding existed between an official and a peasant, official matters ran more smoothly. The reputation of any individual in the local scene was not a matter of private judgement but rather a process of common evaluation conducted by the community in various contexts. The local court was one of these contexts. Here, the jurors defined the credibility, integrity and honour of all members of community, when they formulated verdicts and gave instructions to, or imposed obligations on, peasants and officials. Ultimately they were “the honourable man” of the community who defined which actions were morally correct and whose reputation was spotless.

The bailiff justified his actions to Sigrid Bielke by invoking his strong commitment to God. Callia often argued that he was the one who had clear conscience, and he was always ready to be judged by God, if there was need to determine the truth. In the end God would confirm the rectitude of his actions, thoughts and morals, Callia argued. These ideas reflected the way he viewed his role as an official: in his work he was responsible to his master, God and the community of honest men.

In conclusion, the core of the role of local officials was not merely a hierarchical relationship with their masters. Mats Hallenberg has described sixteenth-century Swedish bailiffs as arbitrators or brokers, because they had to balance the existing resources of peasants with the demands of the crown. Similarly Pål Callia and Hans Gode, as the officials of Pori County, acted as intermediaries between peasants and their noble lord. However, the role of such officials was not merely bilateral or vertical. Conflicts between the crown and the county of Pori demonstrated that the local exercise of power also involved a complex set of horizontal relationships. The Swedish local scene was not dominated by a local elite, which would have been able to wage wars or to form semi-independent territories inside the kingdom. This did not mean that the officials of any administration were able to operate without limitations. Alongside the modern features of Swedish administrative culture, there were plenty of older traditions which were equally important to any member of a peasant community, including officials. The officials were not faceless representatives of the administrative apparatus: they were members of the local society and could not afford to ignore the unwritten rules of their own communities.

Conflicts with the peasantry showed that all administrative actions were usually subjected to moral evaluation by the community. The crown or any other authority could use coercive force, but in such cases it risked destabilising social harmony in the long run. Religion provided the foundations for waging war and it has been argued that in the seventeenth century the church became the crown’s collaborator, as it was induced to preach doctrines which blatantly supported the interests of the

crown. Yet the power of the peasantry's moral critique of the authorities stemmed from the same source. The sermons of chaplain Thomas Rajalenius showed that the clergy could provide the peasantry with ethical weapons. Rajalenius outlined the features of "bad authority" and urged peasants to complain and demand for better standards whenever they met deceitful officials. When the concepts originated from the same source, it was not surprising that social tensions between peasants and the nobility and the crown did not escalate into a rebellion. Despite strong disagreements there was common ground and vocabulary for negotiations between different actors and coalitions. The political system as a whole was built on reaching sufficient consensus within all levels of society.

HENKILÖ- JA PAIKANNIMIHAKEMISTO

Hakemistoon ei ole henkilöistä otettu tutkimuksen keskeisimpiä hahmoja (Päwal Callia, Hans Gode, Gustaf Horn, Sigrid Bielke). Paikoista sen ulkopuolelle on jätetty tutkimusalueen pitäjät (Huittinen, Kokemäki, Ulvila) sekä niiden neljänneskunnat.

A

Agneta Henrichsdotter (Huittinen, Rieskala) 103
Ahlainen (Ulvila) 166
Aimelaus, Jakob Andersson (lainlukija) 55, 115, 213, 217
Anders Erichsson (lautamies, Huittinen) 138
Anders Larsson (kartanovouti) 97, 102, 111
Anders Matsson (edusmies) 168
Anders Michelsson (alilaamanni) 55
Anders Simonsson (Kokemäki, Pirkkala) 150
Anna Åkesdotter 44
Anolan kartano 102, 111, 113, 168
Arctopolitanus, Gregorius 192, 193

B

Baner, Gustaf 65
Baranoff, Gothard 110, 136, 147, 148, 181
Baranoff, Kasari 98
Bengt Märtensson (Huittinen) 105
Berens, Hans (inspehtori) 53
Bertill Hansson (Ulvila, Leistilä) 130
Bertill Johansson (kruununvoudin kirjuri) 150
Bertill Johansson (Huittinen, Huhtaa) 167, 168
Bertill Päwalsson (Huittinen, Siivikkala) 170
Bielke, Nils Turesson 25, 43, 65, 208, 217, 218, 219, 220, 228
Blådwijk, Mats (kartanovouti) 98
Brahe, Ebba 44
Brahe, Per 15, 16, 41, 43, 50, 64, 65, 66, 78, 97, 112
Brahe, Per (vanhempi) 37, 52
Bure, Anders 60
Böning, Reinhold 97, 173

C

Caisa Hansdotter (Huittinen, Hannula) 118
Callia, Henrich (kruununvouti) 71, 72, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 94, 95, 99, 103, 105, 116, 136, 164, 178, 188, 193, 194, 195, 198, 199, 211, 212, 213, 214, 221, 222, 233, 234
Clas Matsson (Ulvila) 166
Clemet Larsson (Huittinen) 171
Clemet Staffansson (Huittinen) 170
Creutz, Ernst Johan (180)
Creutz, Lorenz (maaherra) 66, 68, 69, 70, 71, 74, 75, 106, 107, 112, 188

D

Daniel Larsson (veronkantokirjuri, kivalteri) 51, 162, 218, 219, 220, 222, 234,
David Bertilsson (kirjanpitäjä) 112, 150
De la Gardie, Axel Julius 92, 115, 208
De la Gardie, Beata 44
De la Gardie, Magnus Gabriel 15, 45, 84
De la Gardie, Maria Sophia 44
Dellwijk, Agneta 39
Dynius Persson (Ulvila, Kukonharja) 144

E

Ehrenskiöld, Johan (reduktiokollegion komissaari) 210
Elg, Matias (kirkkoherra) 177, 191, 192
Elimäki 16
Elisabeth Johansdotter (Porin pormestarin leski) 44
Empograrius, Erich 9, 10, 11, 40, 48, 194, 236
Eneholm, Johan (kamariviskaali) 219
Erich Bertilsson (Kokemäki, Skyttälä) 103
Erich Israelsson (kirjanpitäjä) 110
Erich Jöransson (Huittinen) 150
Erich Matsson (Huittinen, Hannula) 118, 119, 120, 156
Erich Matsson (Huittinen, Kirkonkylä) 99
Erich Peersson (Kokemäki, Havinki) 110, 182, 183, 184, 185, 186
Eskil Eskilsson (Huittinen, Vanttila) 169
Eskil Sigfredsson Jäppi (Huittinen) 86
Eura 173, 182, 184
Eurajoki 197

F

Falkenberg, Carl 219
Feberman, Henrich 178
Forbus, Arvid 76, 102, 110, 113, 114, 136,
Frans Jacobsson (Kokemäki, Pirilä) 167
Friitala (Ulvila) 168

G

Gabriel Gustafsson 15
Gabriel Johansson (veronkantomies) 91, 95
Gernman, Johan (kirjanpitäjä) 28, 45, 46, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 106, 107, 117, 123, 139, 162, 163, 165, 207, 208, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 23
Gode, Margareta 222
Grels Eskilsson (kruununvouti, Kokemäki) 188, 189
Grels Sigfredsson (siltavouti) 178
Grothusen, Henrik 104

- Grothusen, Otto 101
 Gustaf Carlsson 213
 Gyllenstierna, Johan 84
 Göteborg 42, 76
- H
- Haistila (Ulvila) 100, 140
 Haistila (Kokemäki) 170
 Hankuri (Huittinen) 172
 Hannula (Huittinen) 118, 119, 120, 140, 141, 156
 Hans Hansson (maanmittari) 57, 59
 Hans Jakobsson (Ulvila) 150
 Hans Larsson Gode (Kokemäki) 177, 181, 182, 183, 186, 196, 198, 233
 Hartwijk Joppson (laamanni) 104
 Havinki (Kokemäki) 99, 182
 Haviokoski (Huittinen) 97, 146
 Hauvola (Kokemäki) 99
 Hennijoki (Huittinen) 66, 67, 96, 157
 Henrich Carlsson (lainlukija) 55, 161
 Henrich Enewaldsson (korpraali, Huittinen) 174
 Henrich Hansson (kivalteri) 51, 89, 219, 220
 Henrich Jönsson (Huittinen, Nanhia) 154
 Henrich Matsson (Huittinen) 171
 Henrich Mårtensson (Huittinen, Leppäkoski) 162
 Henrich Olofsson (Ulvila, Lammainen) 145
 Henrich Sigfredsson (Huittinen, Hellilä) 163, 164, 165, 167, 214
 Henrich Thomasson (Huittinen) 178, 196
 Henrich Thomasson (luutnantti, Kokemäki) 110, 133, 186
 Henrich Thomasson Hälli (Huittinen) 197
 Henrich Jacobsson (alilaamanni) 55
 Henrik Jöransson (vouti) 102, 110
 Henrik Larsson (Ulvila) 166
 Herbst, Cristoffer (tallimestari) 78
 Horn, Agneta 34, 40, 41, 45, 46
 Horn, Anna Catharina 34
 Horn, Christer 213
 Horn, Eva 43
 Horn, Evert 41
 Horn, Gustaf Carl 41
 Horn, Gustaf Evertsson 42, 73, 76, 158, 169, 198
 Horn, Henrik 45
 Hosiakorpi (Huittinen) 145
 Humalainen, Johan Matsson (kruununvouti) 67, 68, 70, 71, 72
 Hyrkkölä (Kokemäki) 149
 Höijer, Conrad 178
- I
- Inkerinmaa 73, 80
- J
- Jacob Bengtsson Nokki (Ulvila, Levanpelto) 100
 Jacob Clemetsson (Huittinen) 171
 Jacob Thomasson (Ulvila, Palus) 100
 Jakob Bertilsson (Ulvila, Ravantila) 171
 Jakob Henrichsson (Huittinen, Löysälä) 134
 Jakob Henrichsson (Kokemäki) 146
- Jakob Hendersson (Huittinen, Nanhia) 148, 149, 152, 154, 167
 Jakob Michelsson (Huittinen) 149
 Jakob Olofsson (Ulvila, Ruosniemi) 108
 Jakob Svensson (siltavouti) 191
 Jakob Svensson (Loima, Huittinen) 148, 170
 Johan Erichsson (kruununvouti) 81
 Johan Matsson (Huittinen, Nanhia) 167
 Johan Simonsson (lainlukija) 55
 Johan Thomasson (Ulvila, Ahlainen) 166
 Jalasjoki (Huittinen) 138
 Joensuu (Äminne) 39
 Jordan, Axel 169
 Jordan, Michel 44, 96, 112, 150
 Juhe, Thomas (Huittinen) 106
 Jöns Jönsson (Huittinen, Nanhia) 152, 154, 167
 Jöran Erichsson (lautamies, Huittinen) 138
 Jöran Erichsson (Ulvila) 150
 Jöran Hermansson (kivalteri) 51, 75, 199
 Jöran Larsson (Huittinen, Karhiniemi) 148
 Jöran Markusson (Kokemäki) 104
 Jöran Markusson (Huittinen, Teikarla) 128
 Jöran Matsson (Huittinen, Sarkkila) 174
 Jöran Persson (Huittinen, Vanttila) 170
- K
- Kaarle IX 50, 124
 Kaarle X Kustaa 18, 39, 42, 73, 82, 213
 Kaarle XI 43, 84
 Kaasmarkku 123
 Kaisa Henrichsdotter (Kokemäki) 184
 Kaisa Larsdotter (Kokemäki, Meinikkala) 169
 Kajaanin vapaaherrakunta 65
 Kankainen (Masku) 39
 Karhiniemi (Huittinen) 148
 Kasala (Ulvila) 168, 104
 Keckonius, Andreas (kirkkoherra) 162, 192, 193, 196, 214, 215
 Keckonius, Johan (kirkkoherra) 65, 125, 214, 215, 216, 217, 218, 221, 222, 234
 Kemiön vapaaherrakunta 44, 59, 147
 Kirkonkylä (Huittinen) 99, 138, 183
 Kiviranta (Huittinen)
 Kepplerus, Simon (kirkkoherra) 91
 Klint, Erich Nilsson 40, 74, 76, 112, 201, 202, 209
 Knut Jöransson (Ulvila, Preiviikki) 144
 Koistila (Huittinen) 116
 Kokemen kartano 103, 110, 114, 115, 117
 Kokkolan vapaaherrakunta 65
 Korkiakoski (Huittinen) 145
 Koski (Loimaa) 156, 157
 Kostila (Huittinen) 169, 172
 Kouvonoja (Huittinen) 119, 156, 157
 Kristiina, kuningatar 10, 11, 14, 18, 36, 42, 44, 45, 65, 100, 106, 107, 223
 Krook, Anders 55, 138
 Kruse, Gustaf 41
 Kukonharja (Ulvila) 133, 144
 Kurck, Gustaf 111
 Kurck, Jöns 97, 109, 111, 124

Kurck, Jöns Knutsson (vanhempi) 105
 Kustaa II Aadolf 36, 39, 45, 60, 106, 107
 Kuurinmaa 34
 Köyliön kartano 193
 Kööriä (Ulvila) 196

L

Lammainen (Ulvila) 145, 173, 198
 Landskrona 34
 Laudien, Baltasar (kruununvouti) 71
 Lauttakylä (Huittinen) 86
 Leistilä (Ulvila) 150, 169
 Lempainen, Jöran (Kokemäki) 104
 von Liebstorff, Wilhelm (luutnantti, Ulvila) 185
 Lietzen, Nicolaus 55, 93, 95, 114, 162, 163, 178,
 216, 217, 220
 Lilliehöök, Knut (maaherra) 67, 189
 von der Linde, Erik (maaherra) 75, 76, 77, 83,
 178, 199
 Liuha, Simo (Huittinen) 159, 162
 Loima (Huittinen) 147
 Loimaa 50, 66, 67, 68, 69, 70, 156, 157
 Loimaan vapaaherrakunta 55
 Lukas Staffansson (Huittinen, Hannula) 118, 140
 Lund, Johan (veronkantokirjuri) 197
 Lusso, Johan (Kokemäki) 184, 185
 Länsi-Göötanmaa 9

M

Mallenius, Henrich (hovioikeuden advokaatti)
 210
 Margetha Erichsdotter (Huittinen) 176
 Marina Erichsdotter (Ulvila) 139
 Markus Knutsson (Kokemäki, Hyrkkölä) 149
 Markus Matsson Kouvo (Huittinen, Kouvojoja,
 Talala) 154, 155, 156, 157, 158, 159, 203
 Masia (Ulvila) 102
 Mats Erichsson (Huittinen, Riesola) 159, 160,
 161, 162
 Mats Hendersson (Ulvila, Levanpelto) 149
 Mats Henrichsson (Huittinen) 171
 Mats Hindersson (Ulvila, Lammainen) 173
 Mats Jacobsson (Kokemäki, Kiettara) 103
 Mats Johansson (Karkku) 171
 Mats Jöransson (Huittinen) 176
 Mats Larsson (Huittinen, Hosiakorpi) 145
 Mats Matsson (kartanovouti) 150
 Mats Peersson (Huittinen) 148
 Mats Sigfredsson (Kokemäki) 105
 Mats Sigfredsson (Huittinen, Jalasjoki) 138
 Mats Simonsson (Kokemäki, Villilä) 133, 134
 Meinikkala (Kokemäki) 102, 169
 Meltolan kartano 177, 202
 Michaelis (Kepplerus), Simon (kirkkoherra) 138,
 176
 Michel Jacobsson (Huittinen, Löysälä) 157
 Michel Johansson (Huittinen, Huhtaa) 167, 168
 Michel Jöransson (Huittinen, Kirkonkylä) 138
 Michel Sigfredsson (Huittinen, Siivikkala) 158, 159
 Michil Nilsson (Kokemäki, Hyrkkölä) 149

von Munckhofven, Christina 44, 112, 150
 Måns Nilsson 105
 Måns Peersson (Kööriä, Ulvila) 196
 Märten Larsson (Kokemäki, Hauvola) 169

N

Narva 80
 Nanhia (Huittinen) 152, 154, 167
 Netsla, Birgerum (kirkkoherra) 196
 Nils Jöransson (Ulvila, Pomarkku) 171
 Nils Olofsson (vouti) 103, 193
 Nils Welamsson (maanmittari) 59, 203
 Näyhälä (Kokemäki) 177, 182

O

Ogelwies, Patrick 110, 170, 186, 203, 204
 Olaf Jacobsson (Huittinen, Riesola) 159, 160,
 161, 162, 163, 164, 165, 166, 212, 214
 Oxe, Harald (maaherra) 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90,
 91, 92, 93, 94, 106, 107, 164, 212, 214, 227
 Oxenstierna, Axel 15, 36, 44, 147
 Oxenstierna, Christina 34
 Oxenstierna, Gabriel Bengtsson 65
 Oxenstierna, Gabriel Gabrielsson 42
 Oxenstierna, Erik 42
 Oxenstierna, Johan 168

P

Palus (Ulvila) 99, 100
 Panelia (Eura) 173
 Penselstierna, Erich (tilanhoitaja) 150
 Peer Matsson (kestikievari, Kokemäki) 136
 Petri, Laurentius 37
 Petri, Olaus 13
 Pihl, Carl (vouti) 103
 Pirkkala (Kokemäki) 97, 150
 Pirilä (Kokemäki) 167, 172
 Porin kaupunki 44, 56, 65, 77, 78, 83, 87, 104,
 106, 113, 123, 192, 204, 207, 211
 Post, Simon (kivalteri) 69, 70
 Preiviikki (Ulvila) 144
 Pumpula (Kokemäki) 171
 Punola (Huittinen) 99
 Puola 73
 Purila (Huittinen) 171, 172
 Páwal (Phål) Bertilsson (Huittinen) 86, 148, 167
 Pöyriälä (Huittinen) 86

R

Raija, Henrich (kivalteri) 51
 Rajjala (Huittinen) 222
 Rajalenius, Thomas 99, 177, 192, 193, 194, 195,
 196, 236
 Ravantila (Ulvila) 140
 Rieskala (Huittinen) 102, 103
 Riika 34, 41, 53, 203
 Riispyy (Ulvila) 168
 Rosendahl, Erik Andersson (hovioikeuden
 asessori) 210
 Rosenhane, Schering 37, 38, 52, 176, 179

- Ruosniemi (Ulvila) 97, 108, 169
 Rusk, Sven (kruununvouti) 117, 138, 197
 Röökman, Peer Matsson (ratsumestari) 134
 Räsö, Simon (Kokemäki, Pirkkala) 150
 Räsö, Anders (Kokemäki, Pirkkala) 150
- S
- Salmenoja (Huittinen) 99
 Sampu (Huittinen) 102
 Sarkkila (Huittinen) 104, 174
 Sass, Henrik 181
 Schröder, Johan 218, 219, 220, 221, 222, 234
 Sigfred Henrichsson (Ulvila, Palus) 99
 Sigfred Henrichsson (Huittinen, Hellilä) 164
 Sigfred Jacobsson (kruununvouti) 72, 81, 82, 181
 Sigfred Jöransson (lautamies, Huittinen, Raijala) 178, 222
 Sigfred Sigfredsson (Huittinen, Huittisten kylä) 148
 Sigfred Thomasson (Huittinen, Pöyriälä) 86
 Sigismund (kuningas) 76
 Simon Erichsson (kivalteri) 189
 Simon Henrichsson (Huittinen, Mommola) 222
 Skara 9, 34
 Skyttälä (Kokemäki) 103,
 Skåne 39
 Stettin 34
 Streng, Jonas (maanmittari) 60
 Soinila (Huittinen) 104
 Sunniemen kartano 113, 150, 168
 Sutherio, Georgio (kirjanpitäjä) 67, 68, 202
 Säpilä (Kokemäki) 98, 170
 Söfring Jacobsson (Tyrvää) 171
- T
- Tacku (Takku), Mats (Huittinen) 177
 Tacku, Thomas Matsson (Huittinen) 96, 191, 192, 193, 195
 Talala (Huittinen) 104, 156, 172, 176
 Tallinna 34
 Tamare (Huittinen) 104
 Tanska 9, 39, 40, 73, 90
 Teikarla (Huittinen) 116, 128
 Teikarla (Kokemäki) 103
 Thomas Bertilsson (Huittinen, Nanhia) 167
 Thomas Eriksson (Ulvila) 168
 Thomas Grelsson (Huittinen, Hannula)
 Thomas Hendersson (Huittinen) 103
 Thomas Jakobsson (Ulvila, Lammainen) 173
 Thomas Knutsson (Huittinen, Vampula) 105
 Thomas Markusson Rossi (Huittinen, Talala) 106, 157
- Thomas Mårtensson (Huittinen, Honkola) 170
 Thomas Matsson (Kokemäki, Haistila) 170, 171, 198
 Thomas Simonsson (Ulvila) 71
 Tott, Claes 45
 Tukholma 9, 34, 46, 48, 52, 53, 62, 74, 75, 77, 83, 87, 90, 91, 92, 93, 107, 122, 139, 149, 156, 158, 161, 162, 163, 164, 165, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 210, 211, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 228, 233
 Turku 34, 54, 57, 65, 66, 70, 74, 76, 77, 80, 82, 93, 92, 97, 115, 123, 124, 149, 161, 166, 177, 178, 191, 210, 211, 214, 220
 Talppä, Märten (lääninkirjanpitäjä) 210
- U
- von Ungern, Gertrud 16
- V
- Valborgh Bertilsdotter (Kokemäki, Havinki) 184
 Valborgh Henrichsdotter (Huittinen) 145
 Valborgh Jacobsdotter (Huittinen, Hannula) 118, 119, 120, 140, 156
 Valborgh Niklasdotter (Kokemäki) 150
 Valborgh Sigfredsdotter (Ulvila, Ahlainen) 166
 Vampula (kylä, Huittinen) 105, 123, 174
 Vanttila (Huittinen) 169, 170
 Villilä (Kokemäki) 133
 Villilän kartano 169
 Vinnari (Kokemäki) 171
 Viikkala (Ulvila) 102
 Vinnainen (Kokemäki) 99
 Vuolteen kartano (Kokemäki) 150, 181
- W
- Westfalen 14, 42
 Wik 46
 Wittenberg, Arvid 66
- Y
- Yttilä (Huittinen) 171, 172
- Ä
- Äimä, Antti (kamariviskaali) 98, 103, 115, 140, 171, 181, 186, 187, 188, 189, 198, 199, 233
 Äimälä (Kokemäki) 140
- Ö
- Örbyhus 34
 Öykkäri, Per (Kokemäki) 103, 104